

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat.

1832.

ELSŐ KÖTET.

JANUÁRIUSZ, FEBRUÁRIUSZ, MÁRTIUSZ.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

301841

Él Magyar , áll Buda még !

KISFALUDY KÁROLY.

KAZINCZY FERENCZ

placere bonis
Quam plurimis

TERENTIUS.

I.

ERDÉLYNEK

és az

Erdélyieknek Isméréte.

ÍRTA

KAZINCZY FERENCZ.

I.

FELOSZTÁSA 's TISZTVISELŐJI.

Erdélyt három Nemzet lakja. A' Magyarok Arpáddal jövének Európába 889. eszt.; a' Székelyek magokat az Etelye' (Atila) vezérlése alatt ki-jött Hunnok' maradékinak hirdetik; a' Szászokat I. Gyéza hitta elő Szaxoniából 's Flandriából. A' három egy nemzetté forrada, de megtartván saját törvényeiket. (Benkő, Transilvania. I. 358.) — A' föld' neve a' Cancellaria' nyelvén 1130-ig Erdélyia volt, azolta Ultra- vagy Transilvania, miut-hogy Királyinknak túl fekvék Silvánián (a' Szilágyon.) — Nagy-Fejedelemségnek Mária-Therésia nevezte 1765. November 2-d. — A' Magyar nemzet' czimere Sas, emelkedő szárnyakkal; a' Székelyeké Nap és Hold; a' Szászoké a' hét Vár; 's innen az Ország' neve az ő nyelveken.

A' Tiszti - Kalendárium így adja Tisztviselőjit 's felosztását:

I. Status Provincialis.

1.) Gubernium, Kolozsvárt, a' Gubernátor' előlülése alatt. Consiliáriusa van 16, 's ezeknek titulusok: Illustrissimus Exc. Consilii Gubernii Regii Consiliarius Actualis Intimus; mert a' Kormányshék még viseli hajdani méltósága' fényét, midőn honi Fejedelmei alatt Országló-Tanács vala; 2000 forint fizetéssel; Secretáriusa 14, Concipistája 8; 's az elsőséget a' szolgálatbeli idősebbség adja, azokat kivévén, a' kik más Dicastériumoknál magok is Elölülők. Ennek állandó helyt I. Leopold Gyula-Fejérvárt rendele, hol az Apafi' idejéig is volt, 's Kolosvárra VI. Károly hozta által. A' Diéta 1743. Szebenben tartatván, a' Gubernium is oda költözék, és annak végével ott felejtetett. II. József Kolozsvárra hozta által. Erdély is a' lelkes Fejedelemnek köszönheti tehát, hogy Kormányshéke ott van, a' hol lennie illik, mint Magyar-ország, hogy Helytartói Tanácsa, a' mit az Ország régolta kívánt, 1784. Posonyból Budára méne le.

2.) Cancellária, Bécsben. Referendáriusa 4, Secretáriusa 7, Concipistája 5. — II. József ezt 1782, öszszecsatlá a' Magyar-országgal, 's Fő-Cancellarius Gróf (később Herczeg) Pálffy Károly alatt Al-Cancellariusok lettek Gróf Mailáth József, és Gróf Bánffy György, amaz Magyar-ország', ez Erdély' részéről, 's Bánffy kevés hónapok múlva Gubernátorrá neveztetvén, helyébe Gróf Teleki Sámuel lépe. II. Leopold külön választá a' kettőt, 's Teleki az Erdélyinek fejévé tétetett.

3.) Királyi - Tábla, Maros - Vásárhelyt. Van mellette 3 Itélő-Mester, 12 valóságos és 8 supernumerárius, de fizetést vonó Assessor, 5

Protocollista, 1 Szegények' Ügyésze. A' három Protonotáriusnak egygyike Catholicus, a' másik Református, a' harmadika Unitárius. Lutheránus Itélő-Mester nincs, mert perlekedő sincs. Erdélyben nincs Lutheránus, hanemha Szász, 's a' Szászok' pereit a' Szebeni úgy nevezett Universitas előtt perlenek.

Erdélynek nincs Septemvirátusa, 's a' perek a' Királyi-Tábláról, felsőbb megítélés végett, a' Guberniumra vitetnek, csak némelly neműek a' Cancellariára.

4.) Vármegyék (*Comitatus*), Vidékek (*Districtus*), Székek (*Sedes*.)

a) A' MAGYAR-FÖLDÖN:

1. Felső-Fejér (*Albens. Superior*) Várm. 2. Alsó-Fejér, 3. Küküllő, 4. Torda, 5. Kolozs, 6. Doboka, 7. Belső-Szolnok, (*Szolnok interior*) 8. Közép-Szolnok, (*Szolnok mediocris*) 9. Kraszna, 10. Hunyad, 11. Zaránd, — és a' két Districtus: 1. Kővár, 2. Fogaras. A' Szilágyot teszi Közép-Szolnok és Kraszna Várm. 's Kővár'-Vidéke.

b) A' SZÉKELY-FÖLDÖN:

1. Udvarhely Szék. Ennek leánya Bardocz. 2. Háromszék; a' Kézdi, Orbai, Sepsi székekből öszszeforrasztva. Leánya Miklósvár. 3. Csik, az Alsó és Felső. Leányai Gyergyó és Kászon. 4. Maros. 5. Aranyos.

c) A' SZÁSZ-FÖLDÖN:

1. Szebeni, (*Cibiniensis, Herrmannstädter Stuhl*.) 2. Segesvári, (*Schässburger*.) 3. Brassói, (*Coronensis, Kronstädter*.) 4. Meggyesi, (*Medien-sis, Mediasch*.) 5. Beszterczei, (*Bistricensis*.) 6.

Szász-sebesi (*Sabaesensis*, *Mühlenbacher*.) 7. Nagy-Sinki, 8. Szeredahelyi, (*Mercurensis*, *Rossmarkter*.) 9. Kőhalmi, (*Rupensis*, *Ripser*.) 10. Újegygházi, (*Újegygházensis*, *Löschkirchner*.) 11. Szászvárosi, (*Szászvárosiensis*, *Brosser*.)

5. Taxális-Helyek:

1. Kolozsvár, (*Claudiopolis*, *Clausenburg*.) Szabad Kir. Város. 2. Maros-Vásárhely, Sz. Kir. Város. 3. Károly-Fejérvár, (*Alba Carolina*, *Carlsburg*) Sz. Kir. Város. 4. Szamos-Ujvár, — és 5. Erzsébetváros, két örmény Sz. K. Város. 6. Abrudbánya, Oppidum, Alsó-Fejérben. 7. Kézdi-Vásárhely, Opp. Háromszékben. 8. Vizakna, (*Salzburg*) Opp. Alsó-Fejérben. 9. Vajda-Hunyad, Opp. 10. Hátszeg, Opp. Hunyadban. 11. Sepsi-Szent-György, Opp. Hunyadban. 12. Székely-Udvarhely, Opp. 13. Bereczk, Opp. 14. Csik-Szereda, Opp. 15. Szék, Opp., Dobokában. 16. Kolozs, Opp. 17. Torda, Opp. 18. Enyed, Opp. Nobilium, Alsó-Fejérben. 19. Dees, Opp. Nob. Dobokában. 20. Zilah, Opp. privilegiat., Közép-Szolnokban. 21. Illyefalva, Opp. 22. Oláhfalva, Pagus privilegiatus.

A' Dietát a' Vármegyék', Vidékek', Székek' és Taxális-helyek' Küldöttjei teszik. A' Grófok, Bárók és Fő-nemesek közzül, a' Kormányzók' előadására, az Uralkodó tetszése szerint teszi a' felhívást, 's ezek az úgy nevezett Regalisták. A' melly famíliák és a' melly személyek már megtiszteltettek a' meghívással, azokat a' Kormányzók' többé el nem mellőzi. — A' Dieta egy palotában tartatik. A' Rendek' Elölülője (*Statuum Praesidens*) a' palota' fenekében tartja a' kormányt. Előtte egy asztal mellett ül a' Királyi-Tábla- 's a' három Ítéző-Mester, egyike szembe a' kettővel. Itt kezdődnek a' padok, szembe az Elölülővel megszakadás nélkül. Mikor a' Guber-

nium megjelen az ülésekben, a' Gubernium a' Királyi-Tábla' helyére telepedik.

A' Vármegyékben az első Tisztviselő Fő-Ispánnak neveztetik, a' két Districtusban Fő-Kapitánnak; a' Székely Székekben Fő-Királybíráknak és Fő-Tiszteknek (*Supr. Jud. Regii*), 's mind ezek egymással egytekintetűek. De a' Száz-székekben csak a' Száz-nemzet' Ispánya (*Comes Nationis Saxonicae*) áll egy sorban amazokkal, nem a' többiek.

A' második Tisztviselő a' hajdan Magyar-országhoz tartozott Vármegyékben Vice-Ispány, az egyéb Vármegyékben és Székely-székekben Fő-Bíró (*Supr. Jud. Nobb.*); a' két Districtusban Vice-Kapitány.

A' harmadik Tisztviselő a' Magyar-országhoz tartozott Vármegyékben Fő-Szolgabíró, mint nálunk; minden egyéb Vármegyékben és a' két Districtusban kötelességeiket fizetett Assessorok viszik. A' mi ezeknél Szolgabíró, az a' Székely-székekben, magyarul és deákul, *Dúló* nevet visel; a' többes számban *Dulones*. A' melly Megyékben Fő-Bírák is, Vice-Ispányok is vannak, ott a' Fő-Bírák ítélnek; a' Vice-Ispányok nincsenek jelen az ítélet-hozásban; az ő dolgok az ítélet' exequálása.

'S midőn nálunk a' Fő-Ispányi méltóságot a' hon' legelső nagyjai viselik, Erdélyben a' Fő-Ispányság kevesebb mint a' Kormányzéki Tanácsnokság, 's nem ezek lesznek Fő-Ispányokká, hanem a' Fő-Ispányok lesznek Guberniális Consiliáriusokká; és minthogy Erdélyben egy személy eggynél több hivatalt nem viselhet, (nincs öt példa ez ellen), itt maga a' Gubernátor sem Fő-Ispánya valamelly Megyének.

Olly igen különbözvén itt és nálunk a' köz dolgok' folyamata, előmutatom a' Hunyad Vármegyei Tiszti-Kart, fizetéseikkel:

Fő-Ispány, 1200 for. *Fő-Bíró* (nálunk ez *Vice-Ispány*) három; mert annyi a' Járás. Egynek-eggynek fizetése 300 for.

Vice-Ispány (nálunk *Fő-szolgabíró*), három, 250 for.

Regius Perceptor, három, 300 for. — Mindenik alatt két *Rectificator Commissarius*, 100 for. fizetéssel; midőn ezek *rectificálnak* (magyar-országon szólnak, a' dicátiót teszik) minden ezer forint után 5 forintot veszen jutalmul.

Fő-Notárius egy 250 for. *Vice-Notárius* kettő, 200 for. *Archivárius* egy, 100 for. *Protocollista* egy, 60 for. *Scriba* négy 50 for.

Szolgabíró (nálunk *Esküdt*) tizenkilencz ötven forinttal.

Ordinarii Assessores in Sedibus Generali et Filiali. Nincsen kiszabott számok és fizetések. Ezekre esztendőnként 1200 forint van kirendelve. Az esztendő végével felvetik, ki hány napot munkált, 's az szerint osztják fel a' pénzt.

Fiscalis Procurator egy, 80 for. *Pauperum Advocatus* egy, 60 for. *Viarum Inspector* egy, 300 for., és két *Vice-Inspector* 200 for.

Arendae Decimarum Perceptor, fizetés nélkül; de a' begyűlt pénznek tized részét veszi. — A' hajdani Fejedelmek, kiosztván a' *Fiscusra* ment jószágokat, fenntarták magoknak a' dézmát, 's az *Arendae Decimarum Perceptor* ennek árát szedi-be. Az *Approbata* című Törvénykönyv szerint az illy déz-makalangyát (aratási kereszlet) a' birtokos négy garasával válthatja-be.

Stationalis Commissarius három, 60 for. *Silvarum Director* egy, 300 for. *Geometra* egy, 400 for. *Orvos* egy, 400 for. *Seborvos* egy, 80 for. *Bába* három, 50 for. *Carcerarius* egy, 100 for. *Obequitator* (Levélhordó) négy, 80 for.

II. Status Militaris.

A' Hadi Fő-Kormányzó' lakása Szebenben.

III. Status Cameralis,

más nevével Thesaurarius, Szebenben. Consiliáriusa 7, Secretáriusa 6, Concipistája 3.

IV. Status Ecclesiasticus et Scholasticus.

A' Római-Catholicusok', Reformátusok', Lutheránusok', Unitáriusok' religiója *recepta*, a' nem-eggyesült Oláhoké *tolerata*.

1.) Római-Catholicusok' Püspöke Fejérváratt 10 Kanonokkal. Ott a' Papi-Nevelő is, *Seminarium Sapientiae Incarnatae* név alatt. A' Lycéum Kolozsvárt a' Törvényi Kar' öt Tanítójával, öttel a' Philosophiának. Gymnásium 8, nagyobb Nemzeti-Iskola 10. — A' Fogarasinak nevezett görög-szer-tartású Püspök' lakása Balázsfalván. Kanonokja 10, Gymnásiuma 1.

2.) A' Reformátusok' Superintendense Enyedi Predikátor egyszer'smind. Dioecesis (Esperestsége) van 15, Capitulum (az az, innen függő Lutheránus Eperestsége) 2. Nagyobb és kisebb Collégiuma 9; 's ezek' számában első és leggazdagabb az Enyedi.

3.) A' Lutheránusok' Superintendense mindég Bérethalmi Predikátor. Capitulum 14, Gymnásiumok 5. Valamint Reformáta Ecclesiáktól függenek némelly Lutherana Ecclesiák, úgy ezektől Reform. Ecclesiák és Predikátorok.

4.) Az Unitáriusok' Superintendense Kolozsvárt lakik. Dioecesis van 8, Collégiuma 3. Ecclesiájok száma most 255.

A' nem-eggyesült Oláhok' Püspöke Szebenben, 6 Consistoriális Assessorral, 34 Archidiaconussal.

Erdélynek kiterjedése ezer száz kilencz negyszögű mföld. Népeisége másfél millió. Helyei egyetemben kétezer ötszáz tizenhárom. Adója három millió Conv. pénzben. *Domestica Cassája* a' Megyéknék 's Székeknek nincs. Tisztjeik innen fizettetnek.

A' határszélek' népeisége állott 1810. százharminczhat ezer száz harmincznégy lélekből. A' fegyverfoghatók két székely és két oláh gyalog, és egy székely lovag Regementekre osztatának. A' haza által kiállított sereg együtt a' felkölt Nemeségével, 1809. ötvenezer főt teve.

II.

ERDÉLYNEK TÖRTÉNETEI.

Erdély a' legrégibb időben *Dacia Mediterranea* nevet visele. A' mi a' Tisza, a' Maros, és a' Duna közt fekszik, *Dacia Ripensis* volt, 's *Alpestris*, a' mi Erdély és a' Fekete-tenger közt. A' Dákok Nagy-Sándor' idejében Sarmis Királytól függtének, tovább Cotisótól, Boeribistától, Dorpaneustól, Decebáltól. Ez megveré Domítiánt, 's Rómát adózójává tette. Traján letörlé a' szennyet, Christ. szül. ut. 102., 's Decebál orgyilkosokat küldé rá. De Tráján előjőve Moesiából (a' Duna' jobb feléről), 's a' megvert Decebál, hogy elkerülhesse megaláztatását, kardjába ereszkedék.

Erdélyt 274-ig Dák és Goth nép bírá. Ezen-túl a' Hunnok Etelyének haláláig. Ennek fiai, El-

lák, Dencsik, Hernyák, meghasonlának, 's Aldorich Gepidák' Királya őket elkergeté, míg viszont 554. az Avarok, kiket Alboin Longobárd szállított vala segédül ezek ellen, a' Gepidákat tolták-el.

Midőn a' Magyarok 889. az Urál' hegye, 's a' Volga, Zajk, Tobol folyamok' tájairól Európába áltjöttek, Erdélyben Gyeló uralkodék. Tihó (Tuhutum) után, ki Gyelót megverte, 's elfoglalá tartományát, fija Horka vevé által az uralkodást; ettől fija, az idősb Gyula; a' hogyan Arpádot (az Almos' fiját, Előd' unokáját, Ögyög' kis unokáját, fija Zoltán követé, ezt Tas (Toxus); ezt Gyéza, ezt fija Vajk, keresztyén nevével István, a' szent Király.

Horka Erdélyi fejedelemnek Zombor nevű második fijától született unokája, az ifjabb Gyula, nem tűrheté hogy István a' magyar népnek, melly a' természet' nem ismért jóltevő Géniuszát források mellett tisztelgette, hol az kebeléből bugyogtatja elő a' mindeneket-tápláló áldást, Európai religiót ada, 's magát az Európai országlok' példája szerint, Királynak neveztetí, 's fegyverre költ az újtó ellen, 's elfogattatott. István ötöt, 's két fíjait Buát és Buknát, megkeresztelteté, 's Erdélyben fejedelemmé az ifjabb Zoltánt tette. Követőji, ha kiralyi vérből eredének, *Dux* czímet viseltek, külömben Vajdáknak monhattak.

Öt századokig így állának a' dolgok, 's Vajda II. Lajos alatt Zápolya János vala, akkor a' legtekinteteseb magyar. Nemzetsége már a' Nagy-Lajos' idejében fő méltóságokat visele; 's mind atyja István, mind ennek testvére Imre, Nádoraink voltak. Atyját Mátyás Király a' fegyverrel megvett Bécsben kormányzó Várnaggyá nevezte, 's eránta olly tekintettel valának az Ország' Rendjei is, hogy midőn a' Mátyás' halála után koronápkat hárman keresék, Zápolya Istvánra bízák meghatározását, hogy közzü-

lők mellyik választassék-meg. Anyja Hedvig Tescheni Herczegasszony volt, 's testvére Zápolya Borbára hitvесе Jagello Zsigmond Lengyel Királynak, a' II. Ulászló Királyunk' testvérének. Birtoka, itt és a' külföldön, temérdek; itt hetvenkét várat és urodalmat 's néhány Királyi városokat bírt, 's ő rá néze az igen nagy gazdagságú Ujlaki Lőrincz' minden kincse és jószágá. Gyakorlott katoná, ki már tizenkilencedik évében vitézül harczola Királya mellett, nem mint altiszt, hanem mint vezér; 's olly kimiveltetésű, hogy polgári kormányra is alkalmasnak ítéltetheték. Vrancsics (Verantius) Antal Püspök írva hagyá egy lelkes beszédét, mellyet ez a' Zápolya István az ő jelenlétében tartott a' Rendekhez. A' Dózsa Székely György' keresztres pórhadát ő nyomta el, 's e' nagy tett' jutalmául neki vala ígérve a' Nemzet által a' korona, ha II. Lajos maradék nélkül halna el.

II. Szulimán, megbántva II. Lajosnak oktalanságai által, jött a' maga kétszáz ezerével, 's Lajos parancsola a' Vajda Zápolyának, hogy negyvenezerét hozná utána; világosb rendelkezését, hogy útját hová vegye és mit tegyen, útjában fogja venni. Zápolya jött, és minthogy az ígért izenetet még Szegednél sem veheté, követet küldé a' Királyhoz, venni rendelkezését; sőt minthogy egész sereg nem mehet olly gyorsan mint egyes ember, hátra akará hagyni népét, 's szekeren menni a' Király után, hogy a' tanácsban 's verekezésben részt vehessen. De Tomori és mások nem láták szükségesnek bevárni Zápolyát a' maga negyvenezerével, 's Frangepán Kristófot a' tizenötezer horváttal, 's Zápolya még követének vissza érkezése előtt megérté, hogy Lajos Mohácsnál 1526. August. 29-kén megveretett, hogy tábora el van szélesztve, 's maga elveszett.

E' hírre benne nem lehetne azon gondolatnak nem támadni hogy magát Királynak választassa meg. Verböczy és az ő fele már 1505., Rákoson és Hatvanban, végzést hozatának, hogy koronánk többé nem magyarnak ne juthasson, 's Zápolya bízott azoknak nem kis számokba, kik e' végzés mellett állottak. Ellenben az egy részről III. Friedrich és I. Maximilián, más részről II. Ulászló közt 1491. Novemb. 23-dikán költ alku, és az 1515. Július 22-d. véghez ment Bécsi Házassági-kötés szerint *), koronánkat I. Ferdinánd, a' II. Lajos' testvérének Annának férje, szoros igazsággal kívánhatá **).

Zápolya erőtlennek érzé magát ellene kelni a' Szolimán' győzedelmes hadainak, mellyek Buda felé nyomultak elő, 's egy ideig Szegednél vesztegle, azután pedig Tokajnak került-fel, melly az ő birtoka volt, hogy itt szorosabban magához csatol-

---

*) Már a' Bonfin' Kiadói felvevék mind azt, mind ezt, 's Istvánffi beszéli a' VI. Könyvben, a' mik következének. — Widemann Beatusnak *Justificatio et fundamentalis deductio, quod Ferdinandus, et ipsius conthoratis Anna, sint, et esse debeant, legitimus Rex et Regina, et heres coronae hung.* című munkáját lásd Práynál, *Annal.* T. V. p. 134—167.

**) Imhol I. Ferdinándnak rokonsága: — Nagyatyja I. Maximilián, 's hitvese Mária, a' Burgundi Herczegség' örököse; — atyja a' szép Filep, 's ennek hitvese Joanna, leánya Ferdinandus Catholicus Arragoniai Királynak, és Isabellának, a' Castiliai 's Leoni Királynénak; ki ezektől az egész spanyol Monarchiát kapta szüléjítől; — testvérei I. Ötödik Károly Római Császár, tovább csak Spanyol Király, mert a' Császári méltóságot Ferdinándnak hagyta; 2. Mária, II. Lajos Királyunk' gyermektelen özvegye; 3. Isabella, Christiernus Dán Király' nője. — Ezen utóbbiknak Christierna leánya ment Ferencz Lotharingi fejedelemhez, kitől I. Ferencz Római Császár is, Mária-Theresiának férje, eredett.

hassa a' kik a' közönséges riadásban hozzá futkosának, mint egyetlen menedékekhez. Hajlandóknak tapasztalván mind Prényi Péter Koronaórt, mind Várdai Pál Egri Püspököt kívánsága' teljesítésére, ennek az Esztergomi Érseki-széket ígért meg, annak Királyi Adománylevelet a' Sáros-Pataki vár' és urodalom' bírására, melyet Prényi Péter a' gyermektelen Pálóczi Antal' vesztével, Mohácsnál, erővel foglalt vala el, ha ez a' koronát előadja, és ha az vele ötöt megkoronázza. Szolimán, közelítvén a' tél, kitakarodék a' magyar-földről, 's Zápolya ment, 's a' Király' holt testét Székes-Fejérvárratt Királyaink' boltjába eltemetteté, Novemb. 10-d. magát megválasztatá, 's a' következő nap Várdai Pál által megkoronáztatá.

Ecsedi Báthori István Nádor, engesztelhetetlen ellenje Zápolyának, futott az özvegy Királyné után; újabb Dietát tartá Pozsonyban, 's ott Ferdinándot megválasztatá. Ez megígéré Várdai Pálnak és Prényi Péternek a' mit nekik Zápolya adott, 's így 1527. Novemb. 3-d. ismét Fejérvárratt, ismét a' szent koronával, 's ismét Várdai Pál által, Királlyá koronáztatott.

Frangepán Kristóf azt tanácslá Zápolyának, hogy csapjon Austriára, 's Ferdinándnak adjon dolgot a' maga birtokaiban; de ez csak azt forgatván, hogy ő gyakorlott lelkes katona, Ferdinánd pedig épen nem az, jobbnak látá ötöt egy szál kardra kihíni, a' mit ez királyi születéséhez illetlennek ismért, és el nem fogadott. Salm Miklós Zápolyát Tokajnál megveré. Szaladt tehát testvére' férjéhez, Zsigmond Lengyel Királyhoz, 's segédjéért könyörgött. De azt hite tartá az Austriai ház' hűségében, 's veszve volt, ha Lasky Jeronym a' Török Udvarhoz nem folyamodék az ő nevében, és ha egy

magyar születésű Paulinus barát Cestochowi Prior, *) meg nem szánta volna. Ez három ízben teve útát Magyar-országra, 's itt a' papságot, a' nemességet, a' föld' népét, buzdította, hogy a' magyar Királyt ne engedjék veszni, hogy mellette keljenek fel.

Lasky szerencsével tette kérését a' Nagyrónál, 's Szolimán jött, 's győze, valamerre útját vevé, 's ostrom alá vette Bécset. De közelítvén a' tél, felbontá az ostromot, 's ment. Budát és a' Prénnyel együtt elfogott koronát Zápolyának hagyta.

Zápolya nem vitte dolgait ügyetlenül, de meg-sujtá az anyaszentegyház' villámja, mivel keresztyének ellen hitlenek' segédjével élt, 's Ferdinánd bele úna a' hadakozásokba. Megbékélének tehát

---

*) A' szertelen nagyságú ember felől ellenkezik az ítéletek; miért? azt könnyű érteni. Önmaga ezt beszéli születése és életének elsőbb szakai felől (*Pray Annal.* V. 271.) Származását Kamisáczi várában vette Horvát-országnak egyik fő házából. Atyja Utisenics György a' törökkel harczolva esett el. Anyja Martinuzzi Anna Velencei patrícus szülék' gyermeke volt. Nyolcz esztendőskorában a' Vajda Gubernátor Hunyadra vitte által, 's tizenhárom esztendejét ott vesztegette el tanulás nélkül, cselédi nyomorgásokban. Onnan a' Zápolya János Király' anyja' udvarába ment által, hihetőleg oda is, mint cseléd. Elcsüggedve sorsán, Paulínussá leve, 's minekntánna négy esztendeig élt egy tudós Pap' oktatásával, Sajó-Ládon, Borsod Várm., Pappá szenteltetett, 's Prior vala több helyeken. Zápolya Lengyel-országban, az ő kezei közt akará hagyni kincseit; de ő azokat áltvenni idegenkedett. A' helyett fáradhatatlan volt barátokat szerzeni a' magyar születésű magyar Királynak, 's azt szükségeiben pénzzel is segítte. — Frater Georgius lévén neve a' Szerzetben, a' *Fráter* név által méne testvérére, 's ennek maradékai máig is a' *Fráter* nevet viselik vezetékkül, *Ér-Keserű* praedicatorummal, mellyet Biharban, ma is bírnak.

Váradon 1538. Febr. 24-d. Egyike királytársának ismeré a' másikat. Jánosnak megígérteték, hogy ha megházasodik és fiat hágy, annak hercegi nevezettel maradnak meg minden birtokai, 's feleségül az Austriai - háznak egy leányát fogja kapni: Ferdinándnak pedig, hogy a' János' halálával, valamint ez most királyi hatalommal bír, reá vissza megyen.

János elvette testvére' férjének, a' Lengyel Királynak, Sforzia Bóuna második hitvesétől született leányát, Isabellát, ki néki 1540. Július' 7-d. Budán János - Zsigmond fiát szülé. János ekkor Erdélyben múltatott, megsujtva bal tetemiben a' guta által, 's Szász - Sebesen gyógyítgatá megbomlott egészségét. Öröme a' híren még betegbbé tette, 's megholt ott Júl. 21-dikén.

Ferdinánd kíváná a' Várad kötés' teljesítését. De Martinúzi, már Várad Püspök, Kincstartója a' Királynak, Ministere, a' Király' utolsó rendelése szerint Isabellának Corregense, a' gyermeknek gyámja, tagadá hogy az Országról az Ország híre nélkül végezni lehetett. Jánosnak tetemeit kikísérte Fejérvárra, 's a' kevés hetű gyermeket ott megkoronáztatá.

Ferdinánd alkudozni kezdé a' Királynéval, de a' Martinúzi' lelkét ismervén, ennek híre nélkül. Ez megsejté a' titkot, 's az ingadozó aszszonyt szobájába zárta. Rógendorff Wilhelm álgúztatni kezdé Budát, 's Martinuzit nem csak hívnek találá a' királyi csecsemőhöz, hanem rettenthetetlennek is, 's elkészült Generálisnak. Hijába esvén minden igyekezete, cselre vetemedék, de az rosszúl üte ki: a' várba éjjel fellopózkodott katonái mind leszabdaltának. A' Püspök sisakot nyoma fejére, 's maga vezeté mézszárlásra vitézeit. Rógendorff verve vala, 's megfuta sebeiben, 's Komáromban elholt.

Szolimán látván hogy a' lelketlen aszszony magát és gyermekét elveszti, táborával megtelepedék Pesten, 's fortélllyal elfoglalván a' Budai várat, Isabellát beküldé Erdélybe, hogy azt, a' Tiszáig, ő és Martinúzi, a' gyermek' nevében bírják; Budát és az alsó Vármegyéket ő fogja igazgatni, míg János-Zsigmond felserdülend, akkor neki engedi.

Isabella 's gyáva Tanácsnokjai nem emészthették meg, hogy az *egens et pauper monachus* (Martinúzi így írta alá leveleit — (Pray, *Epist. Procerum.*) egy sorban áll egygy Király' özvegyével, egygy Király' leányával, egygy Király' anyjával, és fenntebb mint ők, mint viszont Martinúzi nem hogy ezek az ő híre nélkül alkudozzanak azon ország eránt, melyet Zápolyának nagy részben ő szerze és ő tartja meg, mellynek kormányát az ő királyi barátja az ő ismert hűségére, az ő még Ferdinánd által is csudált és irigylett nagy lelkére bízta. Vádlójinak van e igaza, vagy neki, azt nem ezeknek szidalmaik után kell megítélni; az emberek mindég azt nézik vétkesnek a' ki vesz, 's a' nyomott fél gyűlölte a' nyomó papot; hanem a' dolgok nyugalmas és nem rettegve tett végignézéséből. Nincs kérdés hogy a' három félre szakadás ellenkezett a' hon' javával. De minekutánna Martinúzi le vala kötelezve Jánosnak, özvegyének, fijának, az ő vétké az marad, hogy a' gyermeket fel nem áldozá. Práy (*Epist. Procer.*) elő adja azoknak vallásaikat Martinúzi ellen, kik önmagok mondják hogy Martinúzinak nembarátjai voltak, 's azt tette a' mit illik, midőn azt híven adta elő; de az nem elég; azt is elő kellett volna adnia, a' mit barátjai vallottak, és a' mit maga vallhatott. — Király akara lenni a' Zápolya által bírt Erdélyben és Vármegyékben, azt mondják. Mintha nem volt volna az! 'S Pap lévén, és így gyermektelen, mi

kivánhatott több lenni mint a' mi volt? 'S nem látánk e, hogy midőn az eránta tiszteletlen Petrovicsot és Rendeket Gyula-Fejérvárt álgyúztatá, szabadon ereszté Petrovicsot a' királyi hatalom' jelével, a' szent koronával?

De látá végre hogy a' török ótalomhoz nincsen mit bizni, hogy Isabella soha sem tér magához tántorgásaiból, hogy ő öregszik, 's testi ereje fogy, 's megtevé a' mit eddig mindég ellenze, még most is hübb a' gyámlott gyermekhez mint anyja, kit inte, hogy szemesen alkudjon. Erdély tehát és a' szent korona áltmenének Ferdinándra, 's Isabella és gyermeke Opúliába költöztek. Martinúzi, most már Esztergomi Érsek és Váradi Püspök egyszerű'smind, 's Cardinalis azonfelül vesztég marada. Azonban ennek veszte után *) a' kis Zápolya segítve a' töröktől, ismét visszasajött 's Ferdinánd kénytelen vala harminczezer arany adót fizetni hatalmas ellenségének. — János-Zsigmond meghala 1571. Martz. 13-dikén nő nélkül; Isabella 1559. Septemb. 15-dikén.

---

*) Történt az 1551. Decemb. 17-d. — Práy a' történetet így beszéli, *Annal.* V. 445. — Martinúzi Lippáról Alvinczra ment, hogy onnan Maros-Vásárhelyre induljon, Gyűlést tartani. Castaldo utána méne Alvinczra. A' Cardinalis becsülettel fogadta. Reggel, midőn bútoros szekereinek megnyittatott a' kapu, gyilkosai beszívárogtak a' kastélyba. Marco Antonio Ferrájo, Secretáriusa Castaldónak, bizonyos papirosokat nyújta be a' még öltözetlen és Breviáriumát olvasó Cardinalisnak, aláírás végett, 's a' midőn az teljesíté a' kérést, az undok ember hátulról nyakszirtjébe veré törét. — *O Domine, quare hoc mihi?* monda a' lerogyott Cardinalis, 's társai bétörének reá, egyik ketté hasítja fejét, a' többiek pisztolyaikat belé lövik, karddal vagdalják, 's Vas Ferenczet hét sebekkel életben hagyják. A' holt test hetven nap hevere a' szobában, míg végre, azok a' rettegők, csakugyan elmerék, bár csendesesen, temetni.

A' tavaly kötött alku szerint Erdély fejedelmi hatalmú Vajdát választhata, de a' ki a' Magyar Király' felsőségét megismerje, 's a' Rendeek e' méltóságot 1571. Majus' 25-d. Váradi Fő-Kapitány Somlyai Báthori Istvánnak adák. Mind II. Maximilián, fija I. Ferdinándnak, mind a' Török javalák e' választást; de Békési Gáspár, bízott kincseibe, mellyeket a' megholt Fejedelemtől vett is, vitt is, bízott a' Maximilián' segítésébe, ki őtet kedvelte, 's feltámadá Báthori ellen. Ez körülvette Fogaras várát, 's Békési kénytelen vala megszabadni, 's Prágában keresni menedéket a' Császárnál. De 1575. ismét előjőve, segélye Maximiliántól, 's Báthorival megverekedett. Ez győze itt is, 's hogy alattvaló-jit a' fellázadástól elrettentse, sokakat megölete, sokaknak vadúl orraikat 's füleiket elmetélteté. Lengyel Királya választatván (megkoronázt. 1576. Május' elsőjén) testvér bátyját Kristófot, ennek kilencz esztendő's fijasát Zsigmondot, Erdélyi nem Vajdává, hanem Fejedelemmé választatta meg, 's az Erdélyi-Fejedelem nevezetet királyi czímjei közzé szövé. Született, a' szertelen nagyságú 's tudományokban is derekasán nevelt ferfiu István Erdélyi Vajdától *) és Telegdi Katából 1533. Septemb. 27-d., 's megholt 1586. Decemb. 16-d. Gyermekeket neki a' magánál tizenhatsz esztendővel idősb Jagelló Anna,

---

*) Zamosci Lengyel Cancellárius, férje Báthori Griseldisznak, a' Kristóf fejedelem' leányának ezt az Istvánt a' Király' sírkövén Palatínusnak nevezi, holott az nem Magyar-országi Palatínus, hanem Erdélyi Vajda volt. A' lengyel Zamosci a' Palatínus nevezet alatt lengyelesen a' hon első méltóságát értette. A' Palatínus István az Ecsedi-Báthoriak közzül vette eredetét, a' Vajda a' Somlyai ágról származott, 's Benkő a' kettőt össze-
tevesztette.

leánya II. Zsigmond Lengyel Királynak, nem hagyta.

Kristóf 1582. Május 26-d. hala el, köszvényben. Öccse, a' Király, megjelene temetésén, 's a' ország' igazgatását, a' Zsigmond' kiskorúsága alatt, Kendi Sándor', Zsombori László' és Kovacsóczi Farkas' gondjaira bízta.

Zsigmond, Kristófnak és Bocskay Erzsébetnek fija, szül. Váradon, 1572. Aprilisben. A' három gyám nem tudta egyezni, 's így Erdély helyettek a' tisztelletes Géczi Jánost Gubernátorrá választotta. Ennek minden igyekezete az volt, hogy Erdély a' két hatalmasság közt békében maradhasson: de Zsigmond 1588. Decemb. 8-d. áltvéén Megyesen a' fő hatalmat, nem engede a' jó tanácsnak, sőt azt mind követé, a' mit szilaj indulatai sugalltak. Neki nem béke kelle, hanem csillogó remények; 's Rudolfba vetvén bizodalmát, megtámadni szándékozott a' Törököket, 's a' kik tartóztaták, rakásra ölette, testvérét Báthori Boldizsárt felakasztatta. Anyja' testvérét Bocskay Istvánt 1595. Januáriusban Andolfhoz kiküldötte, 's ezzel a' nagy és gazdag Erdélyt a' kicsiny és szegény Opoliáért és Ratiborért felcserélte, de toldásúl *Illustrissimus* és *Sacri Romani Imperii Princeps* czímet, 's Arany-Gyapjat kapott hozzá, 's nőül Mária Christiernát, Károly Styriai Herczegnek, az I. Ferdinánd' fijának leányát, a' II. Ferdinánd' testvérét. Azonban kötését először, másodszor, harmadszor, negyedszer megszögte; elhagyá Erdélyt, 's megviszszaszökött; lemondá méltóságáról, 's ismét felesküvék reá; szép és tiszteletes nőjét eltolta, 's midőn az indult, nem eresztette, de majd elküldötte; Cardinális akara lenni, megvarratá a' piros bibort, gyönyörködve sétált fel 's alá benne tükrei előtt; nagybátyját Cardinális Vármi Püspök Báthori Andrást megöletni

készült, majd ismét kihívá Lengyel-országból, 's neki méltóságát általadta; de midőn az, bujkálva Mihály Oláh-országi Vajdának győző serge előtt 1559. Novemb. 3-d. főbe veretett, ismét megjelené, azért, a' mint mondá, hogy Erdélyt a' Rudolf' Helytartója Mihály Vajda' 's Vezére Bászta György' kezeikből kiragadja; első dolga azonban az volt, hogy az ezek által undokúl sanyargatott Erdélyt nekik álteressze. Végre 1602. Prágába vette magát Rudolphhoz, hol haláláig, 1613. Mártz. 27-dik mint az a' szerencsétlen, ki felől nem lehetett tudni, ha gonoszabb e vagy bolondabb, kimélő fogságban tartatott.

Székely Mózes felkele, 's segítve Bektes Basától, egymás után szedé vissza a' Rudolf' embezeitől elfoglalt városokat; de Radula Oláh-Vajda feltámadá ellene, Székely elesett, nagyjai pedig, 's ezek közt Bethlen Gábor is, magokat Magyar-országra vonták ki. Bászta György Erdélyben, Barbiano-Belgiojosa János-Jakab pedig, egykor Carthusiánus barát, Kassa körül dúltak, fosztottak, vérengyeztek. Éz inségben mindenek Bocskay Istvánra fordíták szemeiket; de az semmi kérésnek, buzdításnak, erőszaknak nem engede, 's Rudolf ellen feltámadni nem akara. De midőn Belgiojosa az ő birtokait is foglalgatá, (Kerekit és Szent-Jóbót, Biharban) 's látá hogy az ő személye után ólálkodik, Fejedelemnek kiáltatván ki, előbb Szerencsen, Tokaj mellett, 1605. April. 15-d, tovább Meggyesen Szeptemb. 14-d. fegyvert ragada. Bethlen Gábor a' Székely Mózes' maradványaival, 's Lippai és Németh, mind ketten Balázsok, a' Hajdu-városok' erejével mellé állottak, 's Kassa örvendő nyitá meg neki kapujit, Mehmet Basa pedig egy koronával ajándékozta meg, 's úgy kívánta hogy Magyar-országi Fejedelemnek neveztesse ma-

gát, de a' mit ő tenni nem akart és nem tett. Neki nem a' maga nagygyátétele, hanem a' polgári 's vallási szabadság volt czélja. Az eggy reszről Mátyás Fő-Herczeg, más reszről Illésházy István által 1606. Augst. 6-d. megkötött Bécsi béke a' háborgásokat elcsendesítette. Bocskay meghala azon eszt. Decemb. 29-d. Kassán, a' mint gyaníták, Cancellarius a' Kátai Mihály által méreggel étetve-meg, 's magzatok nélkül.

Bocskay az Erdély' Rendeit testamentomában kérte-meg, hogy helyébe az ifju, lelkes és gazdag Homonnay (Drugeth) Bálintot válasszák fejedelmekké, de azok nem őtet, hanem ipáját, az öreg és köszvényes Rákóczy Zsigmondot ültették kormányokra. Rákóczy a' fejedelmi méltóságot elfogadni nem akará, de engede az erőszaknak, 's 1607. Február. 8-d. felesküdt 1608. Martz. 3-d. méltóságáról le is mondott, 's Szerencsre (Zemplény Várm.) kiköltözött, 's ott azon eszt. Decemb. 5-d. megholt.

Báthori Gábor, fija a' Cardinális-Fejedelem István nevű testvérének, sok pénzen vette-meg az azt szerető Rákóczytól a' fejedelmi méltóságot, 's úgy viselé magát, hogy reszketnie kelle a' felingerlett néptől. E' rettegései közt elébb Bethen Gábor, azután Géczi Andrást kiküldé a' török udvarhoz, hogy neki annak óltalmát nyernék-meg. De azok nem menték, hanem vádlották, 's Bethlen, eggykor híve a' még nem rossznak, azon volt, hogy a' védelem nem neki adassék Erdély ellen, hanem Erdélynek ő ellene. Báthori titkon a' Mátyás Császár és Király' óltalmához folyamodék, 's ki-futa Váradra, hogy ott várja be a' remélt segédet. 'S midőn itt eggy nap kikocsizék a' ferdőbe, Szilasy János és Nadányi Gergely, két elkészerített férj, az undok embert szekerekben támadták meg, 's 1613. Octób.

27-d. őszszekonzolák. Benne veszett ki a' nagy fényű 's gazdagságú ház, melly a' hazának olly sok jó és olly sok gonosz fiakat és leányokat ada. — Benkő nőtelennek mondja, de tévedéssel; hitvese Palocsay Anna volt. Lásd Wagnert a' kiholt nemzetségek' leírásában.

Fejedelemmé most Bethlen Gábor eskedtetett fel, az nap, mellyen Báthori elveszett, Csik, Gyergyó és Kászon székek' Fő-Kapitánya. A' vallásbeli gyűlölködés, melly csak örve vala a' ravasz kevélységnek 's tisztos czim az erőszakra, nem fogyott, hanem nőttön nőtt. E' düh gyötré akkor az egész Európát, 's kívülről jött közzénk. II. Lajos alatt (1525. Artic. 4.) végezés vala hozva, hogy valaki Lutheránus, elevenen égettessék meg, 's Zápolya és Martinúzi nyomák az újítás' lelkétől megszállottakat, valahogy lehete; Ferdinánd 's fija, a' lelkes Maximilián, valamint a' bölcs Báthori István, hívei felekezeteknek, de idegenek attól hogy lelkeken uralkodjanak, szelídek voltak: de az a' vad idegen katonaság, méllynek kivitele olly gyakran vala kérve és ígérve, 's azok a' rabló idegen és honi Generálisok és Tanácsnokok, elhajták a' jó fejedelmektől is a' népek' szívét. Bethlen, segédre szólítva a' csehek által, 1619. Septemb., tizennyolcz ezer emberével áltjőve Magyar - országra, 's már Octób. 14-d. kezében vala Kassa, 's nyomban a' Bányavárosok, 's Nagy-Szombat, és Pozsony, 's ezzel együtt a' szent korona is, 's Forgács Zsigmond, a' Nádor. Az ott őszszegyültek ötöt Magyarorszá'g' Fejedelmének választák meg; 1620. August. 25-d. pedig a' Besztercze-Bányai Gyűlés (Zólyom Várm.) Magyar-országi Királynak, 's ő élni kezde a' nevezettel, de magát, bár kezében vala a' korona, megnem koronáztatá, melly mind bölcsességét bizonyítja, mind szerénységét. A' háborgá-

soknak a' Nickelspurgi béke vete véget 1621. Decemb. 31-d. Nyugtalan elméje a' nyugtalan időben másodszor is, harmadszor is fegyverhez hajtá, 's így kötetének az újabb békék ismét ott 1624. Jul. 2-d. és 1626. Decemb. 28-d. Ajánlást teve II. Ferdinándnak, hogy a' Törököt egész Európából kiveri, csak itt és a' külföldön engedtessek vallási szabadság. Szándéka az volt, hogy a' mit közös erővel a' Duna' jobb felén Magyar-országhoz viszszyenderednek, maradjon a' királyé: ő Erdélyt tartja meg, de kiterjesztve a' Fekete-tengerig, Dáciai Királyság neve alatt. Eszterházy Miklos, engesztelhetetlen ellensége Bethlennek, jónak látá a' levelet a' Töröknek küldetni, hogy az lássa, a' pártfogolt Bethlen hűségéhez mit bizhatik, 's így elnyomathassék. Bethlen az írást és pecsétet az ő vesztére koholt hamiságnak hazudá, 's véresen boszszulta meg az elnem fogadott ajánlást. (*Kemény Autobiogr. Rummy Monum. Hung. T. II. III.*) — Megholt vízkórságban 1629. Novemb. 15-d., élet. 49. eszt.; 's magzatok nélkül ez is. Elsőbb hitvese Károlyi Susána; második a' Brandeburgi Katalin.

Bethlen még 1626. Máj. 24-d. követőjének választatá meg gyenge elméjű özvegyét, 's Gubernátorrá mellé testvérei, Bethlen Istvánt, nevezte ki. De a' Rendek; szégyelvén hogy ez Csáky Istvánnak titkon szült, 's megbántva az által hogy kedveltjét a' fejedelmi-székre akará emelni, megfoszták méltóságától.

A' Gubernátor Bethlen nem merte remélni hogy megválasztatik, 's fiját Istvánt 's vejét Albisi Zólyomi Dávidot titkon kiküldé Rákóczy Györgyhöz, a' Fejedelem' fijához, hogy jönné; ha megjelen, bizonyosan megfog választatni. De reménysége ellen megválasztatván, elébe küldé Váradig, 's kérte

hogy térjen vissza útjából. Azonban Rákóczy megjelent, 's a' Segesvári Diéta 1630. Septemb. 23-d. nem őtet hagyá meg székében, hanem abba Rákóczyt ülteté.

A' Magyar-országi Protestánsok' panaszai Rákóczival is vegyvert fogatának. Frigyet kötven elébb a' Svédekkel, kik III. Ferdinándot nyomták, áltjőve a' Meszesen, 's szinte Morva-országig hata. A' béke Linczben kötött meg 1645. Septemb. 16-d., 's az a' Protestánsoknak kilenczven templomot ada vissza.

Rákóczy sok igazságtalanság és erőszak által gazdagította meg házát (lásd Gróf Bethlen Imrét, a' II. Rákóczy György idejében, Enyed, 1829.), 's Lórántffy Susánától szül. György fiját már 1642. Febr. 19-d. követőjének választatá meg. Gögjének ez sem vala elég; hanem meghalván Ulászló Lengyel Király, Varsóba küldé Bethlen Ferencz Udvari-Marsalát, hogy ott néki vásárolna barátokat. De a' halál 1648. Octób. 11-d. élet. 55-d. eszt. kiforgatá merész reményiből.

Fija a' II. György 1649. Január. 23-d. lépe méltóságába. Ez egyetemben bír a' mit uralkodóban kívánhatni, 's mind ezt igen nagy mértékben: lelket, nagy gonddal mívelt elmét, tüzet, ifjúságot, deli termetet, igen szép arcot, atyjáról is, anyjától is igen sok pénzt; sokat feleségével veve, a' királyi fényű 's gazdagságú Báthori-ház' utolsó maradékával, 's maga ő a' Moldvai 's Havasalföldi Vajdákat adózójivá tette. Erdély ragyogni kezde az Európai hatalmasságok' sorában. De a' legszebb remény eltűnt, mint a' legszebb álom. Hogy elérhesse a' mit atyja óhajtott, segédet vive a' Lengyeleknek a' Svéd és a' Perekopi (Krimiai) tatárok ellen, majd ismét ezek ellen csatlá magát a'

Svédekhez. De azokat honjokba szólítá saját bajok, 's Rákóczyt a' lengyelek és tatárok megtamádák. Elvesztve tábora' legnagyobb részét, alig tudá Ecsedre érni, hol nőjét hagyta volt, 's az utána omló lengyelek Munkács' és Patak' táját tűzzal vassal pusztították, a' tatárok Erdélyt.

Rákóczyt eltiltotta vala a' Török, hogy magát a' lengyelek' dolgaikba ne avassa, 's megbantva engedetlensége által, Erdély parancsot veve, hogy válaszszon új Fejedelmet. A' Rendei Rhédey Ferenczre hízák a' kormányt, de csak addig, míg engesztelő követek Konstantinápolyból visszaszajó. Rákóczy rá üte a' Meggyesen dietázó Rhédeyre, 's 1658. Január. 24-d. megragadá a' kormányt.

A' Török Barcsai Akost ismérteté Fejedelemeinek a' Maros-Vásárhelyi Dietán 1658. Novemb. 6-d., 's küldé sergét Rákóczynak megalázására. A' csata Gyalunál történt 1660. Május' 22-d. Fenes és Kolozsvár közt. Rákóczy veszte, de igen nagy dicsőségben: tizenhét török katonát szaba le saját karjával; alóla négy ló lövetett ki, éltét az ötödiken mentette meg, átlöve jobb oldalában, baljában áldöfve, 's három veszedelmes sebbel fején. Ajúlgatások közt vivék gyalogszekeren Váradra, hol Jún. 7-d., életének 40-d. eszt. megholt.

Kemény János, Rákóczynak egyik lelkes Vezére, közelített Krimiai fogságából, 's Barcsai a' hírre követeket küldé hozzá, kik őtet fejedelmi méltóságával kínálják meg. Ez érzé hogy rá e' zavarban szükség van, 's elfogadta azt, minekutána a' Száz-Régeni Dieta Decemb. 24-d. megválasztotta. Most Barcsait a' Görgényi várba zárátá, 's orozva megöleté! Előbb ennek testvérét Andrást akasztatá fel.

A' Török úgy szereté tekinteni Erdélyt mint-ha az övé volt volna, 's minthogy az ő Barcsaiját

Kemény eltolá 's megöleté, ellene Apafi Mihályt hirdetteté ki fejedelemnek. Ez hogy Ali Basának ellent állhasson, Montecuculinak segédjéhez folyamodék. Nagy-Szölösnél 1662, Ján. 23-d. megütközött Kucsuk Basával, 's más nap az elhullottak közt öszszetaposva találtatott.

Erdély tovább nem tarthatá magát, 's az idejét imádkozások, theologiai munkák' dolgozása, óravonogatás és mindennapi részegségek alatt töltő Apafi nem az az ember volt, a' ki bomlott dolgot eligazíthasson. Nem láta tanácsosabbat mint hogy magát és az ő Erdélyét Leopoldnak ótalmába 's kegyelmeibe ajánlja. Követeket küldé Bécsbe, kik végezzenek. A' kötés XXIV. czikkekben készülemeg 1686. Jún. 28-d., olly kölcsönös fogadással, hogy az a' Török előtt titokban maradjon, még ha vele a' béke megkötetnék is. Az Apafi' fijának választása előre fogadtatott. Eggy későbbi kötés következésében 1687. Octób. 27-d. a' Leopold' hadai ellepék Erdélyt. Most, 1688. Május' 9-d. a' Rende'k jelentést küldének fel Bécsbe az Eperjesi hóhérlások miatt rosszszúl elhíresedett Gróf Caraffa Antal által, ki vezére vala a' Császári sergeknek Erdélyben, hogy ők az anyaországhoz viszzatérni készek lesznek, ha igazaik', 's a' vallás' szabad gyakorlásában meghagyatnak. Leopold elfogadá az ajánlást 1688. Jún. 17-d., 's Erdély így eléré rég olta keresett boldogságát. Apafi Mihály meghala 1690. April. 15-d. élet. 58-d. eszt., fija pedig Mihály, a' II., lemonda Erdély' birtokáról, 's Bécsben lakott tízezer for. esztendei kegy-pénzből. Benne hala ki nemzete.

Thököly Imre, fija Istvánnak, 's az özvegy I. Rákóczy Ferencznének férje, újra megzavará a' nyugalmat. Képzeltetetlen merészséggel, fa-gallyakat kötöztetvén a' lovak' farkaikhoz, a' legmeredekebb

tetőken jöve által Töröcsnél, 's hőstettét nemzetünk' legcsillogóbb fényei közzé számlálhatatnánk, ha az magunk ellen nem volt volna elkövetve. Olly maga elszánásával verekedék meg 1690. Auguszt. 21-d. Zernyest mellett, Brassó' táján, hogy Leopoldnak minden Vezérei vagy elhulltak vagy elfogattak. A' Fő-vezér, Heislerheimbi Gróf Heisler Dónát, maga is hadi-fogoly leve, az Ország-Generálisa pedig, a' Szent Római Birodalombeli Grófsággal Leopold által megtisztelt Teleki Mihály, elesett.

De a' békétlenkedések a' Thököli' megbukásával sem érnek véget. A' Rákóczy-ház nem felledheté egykori nagyságát, 's az felé sokan hajlotanak, mert még közel vala a' szenvedett bántások' emlékezete.

Rákóczy II. Ferencz anyjával Zrínyi Helenával, 's testvér nénjével Juliána-Borbárával, Munkácson 1688. Január. 14-d. elfogatott, Bécsbe vitetett 's Cardinális Prímás Kolonics Leopoldnak és Gróf Csáky István Ország-Birájának felvigyázásaik alatt az Austriai ház' hűségében neveltetett. Elkeseredett elméjét ingerlék a' Franczia udvar' buzdításai. Titkos szövetségbe elegyedék XIV. Lajossal, 's levelét a' Bádeni Lajos' nevét viselő Regimentnek egy Longueval nevű franczia születésű Hadnagy által akará kezébe juttatni a' Királynak, de az Párizsi útjában, Linczben, elakasztatott. Ezt azután a' Rákóczy' elfogatása követte, Sároson 1701. April. 18-d. Együtt fogattak el vele, de kiki a' maga jószágában, Vay Ádám, László, és Mihály, Szirmay István és Okolicsányi Pál, 's ezek mind Bécs-Ujhelybe vitetének. De Rákóczy onnan Novemb. 8-d. és 9-d. közt éjjel, segítve Kapitány Lehmann felvigyázójától kiszökött, 's Lengyel-országba vette magát. Végre 1703. Júl. 7-d. Munkácson ereszté

ki *Recrudescunt* szón kezdett Manifestumát, 's a' lázadás' tüze elborítá az országot. A' Szécsényi mezőben 1705. Septemb. tartott Convent a' Magyar Confoederáció' Vezérének, a' Maros-Vásárhelyt tartott Gyülekezet pedig 1707. Martz. 28-d. Erdély' Fejedelmének választotta meg, 's így tartá királyi pompával Dietáját Ónodon (Borsodban), maga a' legszebb férfi az egész seregben; lobogó fekete hajjal, szemöldökkel, szemekkel és bajusszal, lilium-fejérségű arcczal, 's orczával mint a' piros baraczk. A' sokra ment, 's Gróf Bercsényi Miklós első, 's Gróf Forgács Simon második Generálisainak visszalkodásaik által elromlott készüléteknek, a' Szathmári 1711. April. 29-d. kötött béke vete véget. Rákóczy Lengyel, Angoly- és Francia-országokba vette magát, 's végre Rodostóba, a' Marmorai-tenger' szélén, hol 1735. April. 8-d. megholt. Két fiai, József és György, familiai nevek helyett Markgraf von Sanct-Carl, a' másika Markgraf von Sanct-Elisabeth nevet kapának, 's maradék nélkül holtanak el; amaz a' török földön, ez Párizsban.

III.

A' RÁKÓCZY-HÁZ.

(Lásd a' ház' eredetét, elágazását, történeteit, Kassai Minerva 1826. IV. Negyed, lap. 941—960.)

A' törzsök Bugad- (Bogát) Radvány nevet visele, 's 1282. már ismereteseek előttünk Gyapoly és Illyés testvérek. Ezeknek maradéka Rákoczy Zsigmond 1517 megvette Felső-Vadászt Abaujban, 's a' familia' Rákócz praedicatuma helyett felvette az általa szerzett birtokét.

Ennek János Likavai Kapitány fijától (élt 1588.) született I. Ferencz Zemplényi Vice-Ispány 1583—1588, és Zsigmond, az Erdélyi Fejedelem.

Z S I G M O N D

Erdélyi Fejedelem 1607. Febr. 8-d. — 1608. Martz. 3-d.

Megholt Szerencsen 1608. Decemb. 5-d.

Három nőjei valának: Bekényi Alaghi Judittól leve Erzsébet, Gróf Homonnay (Drugeth) Bálint Ország-Bíránk' hitvese; — a' harmadiktól semmi magzata nem maradt. A' másodiktól Gerendi Annától:

1. GYÖRGY (az I.);
Fejedelem leve 1630.
Septemb. 23-d.; mh.
1648. Octób. 11-d. —
Menyegzője Serkei
Lórantffy Susánával
1616. Apríl. 18-d.

2. Zsigmond; mh.
1620. Decemb. 26-d.
maradék nélkül.

3. Pál, orsz. Bí-
rája. — Ennek László
fija elesett Váradon
1664. Májusban, 's
csak Erzsébet leá-
nyát hagyta.

1. GYÖRGY (a' II.);
mh. sebeiben 1660.
Jún. 7-d. nője Som-
lyai Batori Sónia.

2. Zsigmond. nője
Henrica, Pfalz-Rhei-
ni Herceg-assz. —
mh. 1652. Febr. 2-d.

3. Ferencz. gyerm.
koráb. holt. el.

FERENCZ (az I.);
választott Erd. Feje-
delemmh. 1676. Júl. 8-
d. menyegzője Zrinyi
Helenával.

1. Juliána-Borbála,
férje Gróf Aspermont
Góbert Ferdinánd Ge-
nerális. . . . .

2. FERENCZ (a' II.);
választott Erd. Feje-
delem. szül. 1676.
Septemb. 4-d. mh.
1735. Apríl. 8-d. nője
Carolina - Amália,
Hessen - Wanfriedi
Fejedelem-assz.

1. József,
(Markgraf von Sanct.
Carl) mh. Csernavo-
dán 1738. Nov. 10-d.

2. György,
(Markgraf von Sanct.
Elisabeth) mh. Pá-
rizsban, 1732. nője
Marquise de Bethune

IV.

ERDÉLYNEK GUBERNÁTORAI.

(1690 olta.)

---

1. Losonczi Gróf Bánffy György, 1692. Január. 10-d. olta haláláig.

2. Göncz - Ruszkai Gróf Kornis Zsigmond, 1713 olta haláláig, 1731. Decemb. 15-d.

3. Hallerkői Haller János, 1734 olta haláláig, 1756. Octób. 18-d.

4. Gróf Kemény László, 1758. Júl. 6-d. olta 1762. Május 22-d.

Ennek hivatalát áltvette Generalis Báró Buccow Adolf Miklós, mint Praesese a' Guberniumnak. Ez állitá fel a' határnok-katonaságot. Megholt 1764. Május' 18-d.

Követte Generális Futaki Gróf Hadik András, azon eszt. Aug. 7-dikéig. Ismét 1768. Martz. után Gróf ODonell Károly; ezt Gróf Auersperg Maria József 1770.

5. Báró Bruckenthal Sámuel, nagy barátja Buccownak, 1774 leve Gubernium' Praesese, 's 1777. Gubernátor. Lemonda hivataláról 1787. Május' elsőjén.

6. Gróf Bánffy György II. József Gubernátornak nevezte, 's az 1790-diki Dieta annak megválasztotta. Szül. 1747. Decemb. 23-d.; mh. Kolozsvárt 1822. Július' 5-d.

7. Branyicskai Báró Jósika János Gubernium' Praesese 1822. Novemb. 25-d. olta.

V.

P Ü S P Ö K Ö K.

(1690 olt.)

1. Kada István. mh. 1695.
2. Illyés András, egyik tiszteletes hőse nyelvünknek, lett 1696. Január. 19-d.; mh. 1713.
3. Báró Mártonffi György, lett 1713. Febr. 18-d.; mh. 1721. Septemb. 5-d.
4. Meggyesi Báró Mednyánszky Ferencz, lett 1722. Mártz. 6-d.; de hivatalát nem viselte.
5. Antalffy János lett 1724. Június' 14-d.; Báróvá nevezteté magát ugyan-azon eszt.; mh. 1728. Június' 10-d.
6. Sorger György lett 1729. Február 25-d; Báróvá leve 1729.; mh. 1739. Septemb. 16-d.
7. Báró (később Gróf) Zétényi Klobusiczky Ferencz 1741. Február. 7-d; majd Zágrábi Püspök; végre Kalocsai Érsek. Megholt 1760. Sabbatho sancto.
8. Sztojka Zsigmond, 1749. Apríl. 25-d. Báróvá leve ugyan-azon eszt. Lemonda hivataláról 1759.
9. Gróf Batthyány József, fija Lajosnak a' Nádonak, lett 1760. Máj. 13-d.; tovább Kalocsai, 's 1776. Július' 2-d. olt. Esztergomi Érsek; installálta Cardin. Bécsi Érsek Migazzi Kristóf. Maga is Cardinalis osztán. Megholt 1799. Octób. 23-d.
10. Báró Bajtay Antal József, egykor Piarista; egyik Tanítója II. Józsefnek, 1760. Octób. 5-d.; mh. 1772. Septemb. 25-d.
11. Pius Mansador 1772.; mh. 1774. Aug. 30-d.
12. Gróf Kolonics László, szül. 1736. Decemb. 7-d.; Püspök 1774.; Váradi 1780.; Kalocsai Érsek 1788. Mártz. 10-d.; mh. 1817. Apríl. 23-d.

13. Gróf Batthyáni Ignác, Egeri Nagy-Prépost, lett 1780. Június' 28-d.; mh. 1798. Novemb. 17-d.

14. Mártonffy József, Inspector a' Nemzeti Iskoláknak; Püspök leve 1799. Mártz. 14-d.; mh. 1815. Mártz. 2-d.

15. Rudnay Sándor; kineveztetett 1815. Októb. 13-d. Esztergomi Érsek lett 1820, Cardinális 1829, mh. 1831. Szept. 10-d.

16. Báró Szepesy Ignátz, Cs. kir. val. bel. titk. Tanácsos, 1820.; Pécsi Püspök 1827.

17. Tusnádi Kovács Miklós, Váradi Kanonok 1827, Cs. kir. val. bel. titk. Tanácsos.

2.

A' K e n y é r.

Mortales primi ructabant gutture glandes.

Luc. Bell. Civ. L. 4.

Az embernek természeti élelem módja a' vadászat, halászat, és madarászat lévén, éhségének lecsillapítására nem minden időben mondhatta :

Terra dedit panem stomachi quo vulnera sanem ;

Si desit panis, tunc est labor omnis inanis.

Kétség kívül, az embernek első eledele gyümölcs és némellyek állítása szerint, az eredeti vad állapotban mak volt, akkor t. i. midőn még :

Nondum praecipites cingebant oppida fossae,

Non tuba directi, non aeris cornua flexi,

Non galeae, non ensis erant; sine militis usu

Mollia securae peragebant otia gentes.

Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec ullis

Saucia vomeribus, per se dabat omnia tellus;

Contentique cibis nullo cogente creatis,

Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant,

Cornaque, et in duris haerentia mora rubetis,

Et, quae deciderant patula Jovis arbore glandes.

Ovid. Metam.

Boethius - is de Consol. Philosoph L. 2, a' hajdani önn-megelégedésnek boldog Századját vissza varázsolni akaró sóhajtozással említvén így szól: *Felix nimium prior aetas, contenta*

fidelibus arvis, nec inertī perdita luxu; facili quae sera solebat jejunia solvere glande. Sőt van példa, hogy némelly Nemzetek, még a' későbbi világban-is ezt az élet módot követték bizonyos változtatással. A' Történetek' olvasásában járatos olvasó előtt, nem lesz ugy vélem, esmeretlen az: hogy a' Karthágóbéliek elakarván a' Rómaiakat Szárdínia' birásától idegeníteni, minden szőlő-tőkét, olaj- 's gyümöltsfákat kivagdaltattak, 's halállal büntették azt, ki ujjakat mert plántálni; ekkor az éhelhalással küszködő nyomorult lakosok makkal, és gyökerekkel tengődtek. A' Grönlandusok mái napiglan-is össze daráltt fa-héjjal keverik kenyérnek való lisztjeket. Korzikában a' közönséges emberek kenyér helyett gesztenyével élnek.

Hol? mikor? és kik kezdték a' gabonát ugy mint most kenyérnek használni, nehéz a' mohos régiség' sötét homályában kitapogatni. A' Teremtés' könyvében van ugyan a' kenyérről több helyen emlékezet, már Ábrahám a' házához betért három Jövevényeknek azt mondá: *nyugodjatok, majd egy falat kenyeret teszék elő.* Gen. 18. 4. 5. Jákob Pátriárka-is Mesopotámiába utazván fogadást teve, hogy híven szolgál az Úrnak, *ha kenyeret adand neki.* Gen. 28. 20. Jósef-is Egyiptomnak Vice-Királya, midőn testvéreit vendégelni akarná azt mondá: *hozzatok kenyereket elő.* Gen. 43. 31. 's a' t. De mind ezekre, 's még több illyesekre, a' még 1788-n Londonban ki jött illy czimű könyvnek: *Die erklärte Bibel*, tudós Írója, azt mondá: „*Der Author schrieb in Palästina, wo man Brod ass, anders würde er sich ausgedrückt haben, wenn er in jenen Ländern, wo das Brod unbekannt ist, gelebt hätte, wie in Indien, in America,*

„im mittäglichen Afrika und in andern Ländern, wo man von Kastanien und andern Früchten lebt. Das Brod ist noch in einer Strecke von 1500 Stunden an der Küste des Eismeeres unbekannt, da aber der Author nur für die Juden schrieb, so konnte er auch nur von ihren Gebräuchen reden.“

A' Görögök szerint Isis, vagy Ceres elsőben Siciliában, azután Athenében Triptolemusnak mutatta-meg a' gabona használását, melyet hihetőképben, valamint más földi gyümölcstől is, kezdetben csak nyersen ettek. Bár melly közönségesnek, bár melly együgyűnek lázasséki lenni a' kenyér-sütésnek mestersége, mindazonáltal ez még - is igen fontos az emberi Nemre nézve, minthogy a' kenyér' lételünk fenntartására legszükségesebb tápláló szer, ezzel minden időben, még az Isteni szolgálatokban is éltek az emberek, és a' leg finomabb lisztnek zsengejét az Isteneknek áldozták. A' kenyér-sütés mindenkor a' jó Gazda-aszszonyok' főbb tulajdoni közzé fog tartozni, 's ügyes gyakorlattságot kíván, ha az illő tökéletességnek pontosan megakar felelni; ugyan azért ez a' mesterség a' fényűzés, és az ez által finomultt izléssel mindenkor egyformán halladott előre, eleintén t. i. igen silány, és tökéletlen volt, és csak lassan lassan több próbák után jutott a' tökéletességnek azon lépcsőjére, mellyen most szép megelégedésünkre lételez. De ez még most sem egy forma minden Nemzeteknél, *Witz, Sitten, Gebräuche und Trachten der Bewohner des türkischen Reiches*, — czimű könyvében az Arabsokról így szól: „*In Arabien mahlen die Weiber und Mädchen auf kleinen Handmühlen das Getreide. — Ihr Brod*

„bestehet in nur etwa einen Finger dicken Fladen aus ungesäuertem Teige und wird auf folgende Art gebacken: auf einem trocknen Platze wird Holz oder trockner Dünger angezündet, sobald der Boden erhitzt ist, wird der heisse Platz gereinigt, und der Teig auf demselben gelegt, mit glühenden Kohlen und heisser Asche bestreut; — oder man unterhält Feuer unter einem Topfe und legt oben Teig darauf um gebacken zu werden. Wohlhabende besitzen kupferne Platten mit eisernen Füßen, worauf sie hohl stehen, darunter wird Feuer gemacht, und wenn die Platten heiss sind, Brod darauf gebacken. — Die Bäcker kneten den Teig nach dem Tacte eines Gesangs;” — a' Libánuş mellékiekről ugyan az említett Író így szól: „Zwei Drusinen (Drusia egy része Syriának, 's mintegy 100 □ m. f.) mahlen Getreide, eine andere backt Brod, indem sie in dünne Fladen oder Kuchen geformten Teig an eine geflissentlich dazu erbaute und erhitzte Ziegelmauer klebt, die, wenn sie gebacken sind, selbst herabfallen.” Ebből látni való, hogy a' kenyér-sütés még mái napiglan sem egyforma minden Nemzeteknél, valaha pedig egészen esmeretlen volt.

A' Teremtés-Historiájából kitetszik, hogy sokáig a' plánták, zöldségek, kerti vetemények szolgáltak az embernek eledelül. Míg az emberek polgári társaság nélkül éltek, a' gabonát nyersen, és minden készítés nélkül ugy ették, mint a' makkot, diót, gesztenyét; utóbb evés előtt megperkelték, pirították, mint Törökország' némelly részeiben, és Egyiptomban a' szegények most-is élnek vele; később a' gabona szemet őszzetörték, zúzták, vizet önté-

nek reája, pépet csináltak belőle, 's úgy ették. Végre a' gabona szemekből lisztet készítettek, a' lisztből tésztát gyurtak, 's a' tésztából kenyeret sütöttek. A' Khinaiaknál mái napiglan-is ritkaság a' kenyér; Svécziának északi lakosi gyökerekből, és a' fenyő-fa héjja alatt lévő fehérségből készített lisztet használják kenyérnek, sütt szük esztendőben még a' fa-mohát, és csontokat-is össze őrlik. A' Számojédoknál Ports-fü pótolja a' kenyér szükít. Az Ogliastra hegye melletti Szardiniaiak makból sült kenyeret esznek. Méznád- és Mániók-gyöker ad némelly Brazíliai lakosoknak kenyérnek való lisztet. A' Tripolisi Maurokná-is ritkaság a' kenyér, hanem e' helyett közönséges ételek a' *Bassina*, vagy-is száraz árpa lisztből készült eledel. A' Kurdistánusoknak nagyobb része-is tejjel, gyökerekkel, zöldséggel, és gyümölcselel él. *Pomiferae arbores, et quae mitioribus succis turgent, primae voluptatem cibus adtulerunt.* Plinius Hist. Nat. L. 16. in Proaemio.

Az anya-természet többféleképpen iparkodik a' föld külömbféle lakosinak kenyérbeli szükségét kipótolni, illy pótolék a' többek között az úgy nevezett kenyérfa gyümölcse, melyről Grossinger így szól: „*Artocarpus arbor, transmarina, in Insulis hoc aevo detectis germinat, et fructum producit, qui eundem praestat effectum, quem triticum et siligo, panis enim ex illo pinsitur et saluberrimus, et sapidissimus, proinde juxta graecum etymon in vernaculis: Kenyérfa, Brodbaum, apte nominatur.* Hist. Phys. T. 5. pag. 334.

Igen hihető, hogy még a' régi Rómaiaknak-is főeledelek jó darab ideig csak a' hüveles vetemény volt, minthogy többeknek vélekedése

szerint innét eredett némelly jelesebb Familiának elnevezése is, mint p. o. a' Pisoké, Lentulusoké, Fábiusoké, Ciceróé, 's a' t. Kezdetben a' Rómaiak-is a' gabona szemet vadon megfőzték, 's úgy ették mint mi a' riskását, vagy más borsó nemű főzeléket, 's utóbb jöttek azon gondolatra, hogy azt megpörkölnék mint Ásiában a' kávét. A' gabona szemek' pörkölésének, pirításának, ha jól emlékezem, Numa Ünnepeit is rendelt. Sok idő múlva kezdték ezután a' Rómaiak a' gabona szemet mozsárban megtörni, zúzni, vízzel felereszteni, 's pép gyanánt megenni, a' mi a' finnyás Rómaiaknak igen szájok' ize szerint lévén, azt soká megtartották.

A' régi világban a' legjobb kenyér rozs- és árpa lisztből volt gyúrva, dagasztva, 's pogácsa formára tüzes hamuban megsülve, melyet azután evés közben kevés vízbe, vagy eczetbe mártottak; ez volt szokások a' napkeleti Népeknek, még magoknak a' Görögöknek, 's Rómaiaknak-is, kivált a' katonáskodás ideje alatt. Plinius azt mondja: *Romae Pistorum non fuerant usque ad bellum Persicum annis ab Urbe conditae 580. Hist. Nat. L. 19.* Innét azt lehet gyanítani: hogy ez a' híres Nemzet sok ideig a' kenyér felől semmit nem tudott, és csak mintegy 400 eszt. Kr. sz. előtt kezdett a' lisztből tésztát, ebből pedig valami lepény formát készíteni, a' mi igen jeles lépés volt a' kenyér-sütés mesterségére, melly egy pár száz esztendő múlva Rómában tökéletesen folyamatba jött, 's napról napra tökéletesebb lett. Már Martialis (született Kr. u. 40 eszt.) így énekelt:

Surgite! jam vendit pueris jentacula Pistor.

Azomban ez nem egyéb volt, mint a' Görögöktől költsönözött szokás, minthogy a' fény-

üzésnek, és erkölcsi szokásoknak finomításában a' Görögök több századokkal megelőzték a' Rómaikat, de ezek az amazoktól tanult hasznos, és igen szükséges mesterséget lassan lassan javították, tökéletesítették, úgy hogy már Augusztus' idejében több mint 300 sütők voltak Rómában, kiknek egyszer'smind kézi-malmaik-is voltak; egy illy kézi-malom hajtással kereste kenyerét Plautus akkor, midőn adóssága miatt mindenétől megfosztatván végső éhséggel küszködött; Plautus Romae moritur, qui propter annonae difficultatem ad molas manuiarias Pistori se locauerat. Hieronym. in Euseb. chr. Olymp. 145.

Az alatt míg a' Rómaik a' puhaság' lágy ölében andalodva külömbféle búja hivalkodásban éltek, a' többi Európaiak megmaradtak eredeti együgyűségeikben; 's míg a' torkos Rómaiak külömbféle finyás süteményeken nyalakodtak, az alatt a' kevésssel megelégedő Gallusok, és Teutonok a' gabonaszemet nyersen, vagy legfellyebb-is csak a' külső hártájától meg-fosztva, mint a' darát úgy ették. De ez sem sokáig tartott, mert a' Római uralkodás valamint mesterségeiről, úgy nyalánkságiról-is esmeretes lett más Nemzetek előtt is, és elsőek voltak a' Gallusok, kik a' Rómaiakban jót, 's rosszszat egyaránt követtek. A' kenyérnek ennek a' lételünk fentartására legszükségesebb tápláló szernek legrégibb nyomdokát találjuk az Egyiptomiaknál, és ezeknek szomszédinál, kiktől által vitetett Ásiába, onnét Görög-országba, 's így lassan lassan elterjedett más Nemzetek közzé-is,

Szabó Nepomuk,

3.

Mire írtak hajdan, 's írnak most?

A' főbb tsinosodásra mindegyre feszített szorgalommal törekedő mostani emberi társaságnak melly hasznos, melly kellemes, és el kerülhetetlenül szükséges légyen az írás-mestersége, kiki könnyen általláttya, ki a' Tudományok' titkaiba csak egy kevesé van-is bévátva. 24 holt, 's néma betűk olly erővel bírnak, hogy minden képzetet, mellyre az emberi lélek csak alkalmas, minden a' föld hátán esmeretes nyelven kiejthetnek; ezen 24 betűk hív tolmácsi a' mi külömbfélékkel foglaltoskodó gondolatinknak, Budán szintugy mint Pekingben. Ezen nyelvbéli 24 jegyek gyakran képzeteink' érzékesítése végett ugy rendeltetnek, hogy számokat szintugy nem lehet meghatározni, valamint az általok kitett képzeteknek megfoghatatlanságát, 's ugyan ez által tagadhatatlanul hirdetik az emberi léleknek isteni eredetét.

Az írásra való segéd-eszközök, a' mint közönségesen tudva van, toll, *) ténta, és ki-

*) A' tollal való írásnak réginek kell lenni, mert már a' 7-ik Század' elején így szóllott Isidorus Hispalensis: Instrumenta Scribae sunt calamus, et penna; calamus arboris est penna avis, cujus acumen dividitur in duo. Grossinger, Hist. Phys. T. 2. pag. 69.

váltképpen p a p i r o s ; — ezen utolsónak, nem ugyan olly tökéletességben, mint a' hogy most élünk vele, feltalálása tétetik ez előtt mint egy 600 esztendőre; azomban Montefalconius Palaeographiae L. 1. C. 2. és L. 4. C. 3. azt állítja: hogy a' mostani mód szerint készült papiros már Kr. sz. után a' 10-ik században használatott. — De vallyon mire írtak hát az emberek az írás-mestersége illy hasznos szereknek feltalálása előtt? ezen kérdés még fontosabb lesz, ha a' Bibliába tekintünk, és ott azt olvassuk: hogy az emberi Nemnek már zsenge korában, t. i. Moyses idejében (sz. 1571 Kr. sz. előtt) a' tiz parancsolatok írva voltak következőképpen hogy az írás-mestersége már akkor esmeretes volt. Arábiában hajdan kőre írtak, szirtes Arábiában mái napiglan-is egész sorral lehet szemlélni azon kö-szírtokat, mellyek igen régi, és minden eddig meg-nem magyarázott írásjelekkel vánnak tele, a' mit az ujjabb Utazók *Gebel el Mokatab*-nak neveznek, vagy - is beírott hegyeknek.

A' régi Görög, és Római írók, tárgyunk felől arról adnak tudósítást, hogy hajdanában papiros helett gyalult, 's viaszkkal bevontt deszka-táblákra írtak az emberek, ezen táblára t. i. író-veszszővel, melly vasból, elefánt csontból, vagy pedig fából vólt - vésték a' betűket, mellyeket ugyan az író-veszszőnek laposra simított végével ellehetett törölni. Utóbb ezen táblákra len-fonalat tekertek, mellynek végét viaszkkal leragasztották, a' mi nyulósságára 's tartósságára nem ért ugyan-fel a' mostani ugy nevezett Spanyol-viaszkkal, de még-is az akkori időnek szelleméhez képest, a' célnak annyira mennyire megfelelt. Az

illy' formán készültt táblátskák a' Rómaiaknál *Tabulának* neveztek, és, mivel azon időben a' Pósták, kivált azon elrendeléssel, mellyel most jeleskednek, még esmeretlenek voltak, azon táblátskákat küldötték a' legtávolabb lévő tartományokba-is, innét van a' Rómaiaknál a' *Tabulariusi* nevezet, mellyet *Cicero* olly gyakran említ leveleiben.

Ama jeles Római költő *Plautus*, kinek víg-játékit a' *Classicusoknak* minden barátja érdeme szerint becsülni tudja, egyik víg-játékában bizonyos leányról így szóll: „kamarács-„kájában ne legyen neki viaszokka, hogy arra „levelet ne írhasson. — A' *Bacchides* nevű játékokban pedig még világosabban megjegyzi az író-eszközöket így szóllván: „*effer cito stilum, ceram, tabellas, et linum.*; ismét „*cape stilum propere, et has tabellas, quod jubebo scribito isthuc*; végre pedig: „*ceram ac linum actutum age, oblige, obsigna cito.* Act. 4. Scen. 4. De már sokkal előbb *Plautus* előtt esmeretes volt ezen írás-mód a' Görögöknél, kiktől mint tanító-mestereiktől hihetőképpen tanulták a' Rómaiak, mert *Homerus* az *Iliás* 5-ik könyvében nyilván mondja: hogy *Bellerophonnak Glaucus* Király fiának egy viaszkkos-tábla (levél) küldetett légyen.

Időfolytával ez az írásmód alkalmatlannak találtatván, a' viaszkkos tábla helyett a' fának belső hártáját (liber) vagy pedig külső héjját-is (cortex) használták. *An non vegetabilia primis in Orbe Scriptoribus necessariam suppeditarunt supellectilem? arborum cortex olim praecipua fuerat Librorum materies, uti nomina Biblion, Codex, Philira, Papyrus, palam faciunt, proinde Veterum Com-*

mentarii primaevam arboribus originem debent. Grosinger Hist. Phys. T. 5. *Vidimus carmina in cortice Betulae exarata,* úgy mond Tragus. Ezen szük határok közzé szorítatott tá-lálmány minden előhalladás nélkül maradott azon időpontig, mellyben Nagy-Sándor nevé-nek örökösítésére Egyiptomban Alexandria Vá-ro-sát építtette, melly alkalommal a' Nílus men-tében bizonyos csemetét (*frutex*) fedeztek fel, mellynek hártyáját tövel vékony levelekre fosztogatták, 's arra írván neki papiros nemet adtak, melly nevezet még mái napiglan-is fent-van; az így be-írtt leveleket egybeszedték, az alkalmatosabb olvasás, és megtartás vé-gett öszszevarták, és így lett belőlök könyv.

Más Nemzetek, kik ezen papiros hártyát nem esmerték, vagy kiktől azt a' természet megtagadta, írásra használták a' fa-leveleket, a' mit bizonyít *Virgilius Aeneid* 6. mondván *foliis tantum ne nomina manda.* A' fa-levelek kö-zött úgy tetszik első helyet foglaltak a' pálma-fa levelek, mellyekre a' Sybillák írták versei-ket. Mások ismét Herodot L. 6. szerint, e' vég-re használták a' jól lemellesztett, 's mestersé-gesen levakartt juh, és kecske bőroket. Ké-sőbbben Pergamusban Kis-Asiának Városában a' borju- és ürü-bőrokből készíttetek bizonyos írói szert, a' mit a' Városnak nevé-ről Pergamentnek neveztek, mellyen még mái napiglan-is többféle jeles írásokat lehet szemlélni, de ez valamint ritkasága, úgy drágasága miatt-is közhasználatu-vá nem lehetett.

Vége a' megtartózhatatlanul mindég to-vább törekedő emberi elme eljutott azon pa-pirosnak, mellyel most élünk, vászon-rongyok-bol való készítésére, 's az illy papiroson való

írás Wallaszky szerint Hazánkban már a' 14 Század' elején esmeretes volt. „ *Usus papyri chartaceæ, seu lineæ in Hungaria annis seculi huius (XIV) cæpit initium. Scriptitasse prius Hungaros exemplo aliarum Nationum, in membranis, pergamenis, notum est. Nunc denique priusquam aliæ id fecissent, permutarunt illi eas cum commodiori, et parabiliori ex pannis detritis confecto. Priorem eam esse apud nos quam in Gallia, Anglia, Germania, certum est. M. Daniel Cornides, vir et vero doctissimus produxit in opere periodico: Ungrisches Magazin, Posonii 1781. T. 1. P. 2. pag. 129. Epistolam Cardinalis Gentilis et Legati Romani in Hungaria, Posonii die 2-da Maji 1309, ad Episcopum Transylvaniensem Benedictum in charta lineæ scriptam. Quale documentum periodi hujus supralaudatarum Nationum producere nondum potuerunt. Conspect. Reip. Litt. in Hungaria, pag 93.*

Minekelőtte a' mostani mód szerint készült papiros divatba jönné, az emberek külömbfélére írtak: az Egyiptomiak p. o. pálma-fa levélre t. i. vasból készültt író-veszszővel a' betüket levélre karczolták, 's békenték olajjal, hogy megfeketedjenek. A' Malayaiak az egy láb szélességű pálma-leveleket táblátskákra elmetélik, selyem-szálra fűzik, 's író-veszszővel tele írják. K. sz. után 630 eszt. még Arabiában is pálma-levelekre írtak, a' mint Abulfedának egyik helyéből kitetszik. Írtak mások málva- és nyárfalevelekre-is. A' Syracusaiak olajfa levélre írták a' számkivettetteknek szententziáját. A' Chinaiak minekelőtte papirosok lett volna, Bambus-levélre írtak ilyen formán: minekelőtte a'

levelek' hartyáját lehúzták volna, azt a' tüznél megszáritották, kisimították, hogy állandóbb, 's olyan lenne, mint a' pergament, az illy formán készültt, egymásra rakott, 's jól össze préseltt levelekből készült azután a' könyv. Kellet-indiában írtak az ugynevezett Musa-fa levélre, Jávában az embernyi nagyságu *Lantoo*-fa levelekre; Indiában kokus - levelekre. Isaiás, és Habakuk Proféták' idejében fára írtak. Solonnak polgári - törvényei deszkára voltak írva. Némellyek' vélekedése szerint még a' Római törvény-is kezdetben 10 tölgy- vagy mások szerint elefánt csont táblára valónak írva; de írtak a' Rómaiak viaszkkal bevontt fa-táblákra-is, melyekre az író-veszszőnek egyik végével a' betűket vésték, a' másikkal pedig ugyan azokat elsimították, kitörülték; az ékeesebb, 's pompásabb írások fekete színnel irattak elefánt csont-ra mint bizonyítva Ulpianus, és mások. Ha valami tartóssat akartak írni, akkor rézre írtak. Azon bádog medenczén, mellyet Cadmus Minervának ajándékozott, fenecziai betűk láttztattak. A' Rómaiak midőn az említett 10 törvényhez még kettőt adtak volna, azokat már nem fa- vagy csont, hanem réz-táblákra vésték. Jób Patriárka idejében ólomtáblákra írtak; — Hesiodusnak-is *opera et dies* czimű munkája, ólomtáblára való írva, 's a' Muska Templomban Bœotziában Helicon hegyén őriztetett. Azon szövetség, mellyet a' Rómaiak a' Machabæusokkal kötöttek, értztáblára volt írva. Hermes Trismegistus oktatásit, reguláit két oszlopra írta *hyeroglyphummal*, ez olly írás; mellyben minden szóból csak az első betű áll. A' Babyloniak az ő első egészi (astronomiai) észrevételöket téglára írták. Írták mások teye-

csontra, 's az illy módon tele írt csont darabokat zsineggel össze-fűzték, 's felaggatva Krónika gyanánt tartották. Islandiában írtak falakra, gerendákra, székekre, ágyokra, 's paizsokra. Írtak tovább a' régiek vászonra-is, mellynek készítése módját a' találmányokkal bővelkedő Egyiptomban találjuk, ennek, mint írásra alkalmas, és használható szernek nyomdokit Plinius szerint még Trója pusztulása előtt láthatni. Róma épülése után-is a' tanács-végzések vászonra irattattak. A' Chinaiak 140 eszt. Krist. sz. előtt kezdettek papirost készíteni *Tschüku-fa* kéregből. Sőt még az Egyiptomi papirosnak feltalálása után-is a' Parthenusok ruháikba szőtték az írást, vagy pedig arany fonállal köntöseikbe himezték a' betűket. Gros-singer fellyebb említett munkájának 3. R. 335 lap így szól: „*Constantinopoli exstabat Draconis intestinum, cui Ilias Homeri inscripta fuit, 120 pedes longum, quod A. 476 cum insigni Bibliotheca in cineres abiit.*”

A' papiros kitalálásának szükségképpen megkellet előzni a' könyvnyomtatást, mellyet okozott vala, hogy így ennek, mint minden emberi tudományok, gondolatok, történetek, 's felfedezések gyors terjesztőjének, a' természet nagy országában utat készítene, 's szapora haladását foganatos sikerrel előlmozdítaná. A' történeti nyomozások szerint a' legelső nagy papiros-malom Strom Tanácsos által állíttatott Norinbergában, 1395. — Baselben 1470 készült papiros. Magyar-országban pedig mikor állíttatott papirost készítő malom, Walaszki-ban pag. 273 így olvasom: „*Anno 1613 pri-mus in Scepusio, imo in hoc Hungariae Regno officinam chartaceam, sive Papyrificinam*”

„*extruxit Dominus Samuel Spillenberg Me-*
 „*dicinæ Doctor Leutschoviensis, in pago Leu-*
 „*tschoviensi Teplicska, quæ quidem hucdum*
 „*existit.*”

SZARÓ NEPOMUK.

4.

Szögfürty' levelei Lévaihoz.

1.

Különös tünemény e' földön az olly ember, kinek éltét soha irigyek nem törekvének keserűvé tenni. Annyira eláradott a' más' megbuktatására czélzó allatomoskodás, más kárán 's boldogsága' megzavarásából származott pokoli öröm, hogy nem szükség áldásúl kívánni ama régi közmondás szerint: „adjon Isten sok irigyet és kevés szánót!” mert külömben is elég nagy már ma azok' száma. Vallyon honnan termik az emberi szívben, ebben a' minden jónak és szépnek, minden nagynak és nemeknek eredeti lakhelyében az ártani vágyó szándék? Honnan lehet az az ember, ki ma baráti hűséggel ragaszkodék hozzád, holnap becsület' és sorsod' árulója? Mi az oka, hogy néha a' legfedtelenebb erkölcsű embert-is a' világ' rágalmazó szája kevés napok alatt lelketborzasztó gonosztévővé tudja bélyegezni. ? Miként eshetik, hogy némelly istentelenek önnhibájokat néha olly könnyen más ártatlanra kenhetik, 's ennek elkárhoztatása által ingadozó becsület-

jeknek és szerencséjeknek csaknem örök tartósságot szerezhetnek? — Nagy kérdések, Barátom! Testi semeinkel látjuk mind ezeket így lenni, 's nem tudjuk okát miért van így? Leibnitz Theodiceájában a' világon lévő rosszaszokat a' gondviseléssel igyekszik megegyeztetni; 's én egy olly Filozófra szeretnék akadni, ki a' jóra termett és nevelt emberi szívnak illy elfajultságra képességét elegendőleg kimagyarázza. A' természetben megvan a' rontó erő, de ez valahányszor munkál, mindannyiszor ezer éltet fejt-ki; vagy-is más szókkal: itt az enyészet tartja-fenn a' lételt. Az állatok közt ösztönök, hatalmas ösztönök tüzelik az erősebet véres szétlépésére a' gyengébbnek; de önn fáját a' Farkast kivéve egysem szokta felfalni, 's ez is ritkán. 'S ha szintén ellenkezőleg lenne-is az állatok' világában, mégsem lehetne ebből következtetést húzni az emberre, mert benne ész és szív intézi a' cselekedetek rugóját, nem vak ösztön. Figyelmes valék én-is az iránt, mi tudhat egy okos és kimivelt készségekkel dicsekedő emberben önn méltóságával ellenkező tetteket hozni elő? 's úgy találtam, hogy az irígység. Ez olly ártalmat szülő vétek, mellynek festésére nincs elég erős ecsetem. Ovid ugyan rút képet ada néki, de hidd-el Barátom, hogy százszorta ijesztőbb alakban kóborol az emberek között. 'S mennyi érzéstrázó jelenések, mennyi könnyet sajtoló látványok, mennyi borzamos kontrasztok tűnnek előnkbe általa! Itt egy szép reményű Ifju, amott egy csendes háznép, itt egy báldog pár, ott egy vidám társasági kör, itt hű szerelem, amott rokon érzésű barátság levének gyászos áldozatai allattomos áskálódásainak.

Igy van ez most, így volt mindég. Szokrateszt méreggel öli-meg a' Szophisztikai kaján-ság, Gáliléuszt undok setét tömlöczben sanyargatják a' világosság' ellenségei, 's hány ezer szomorú példák bizonyítgatják még ezt! Valóban méltán sír szánakozó könnyeket az emberiség' barátja, midőn látja, hogy nem a' balsors, nem a' veszélyek' inségei, hanem emberi fortély', askalodás', irigység' dögleletes viharjai pusztítják, ölik, gyilkolják az okos valókat. 'S tám némelly ember nem-is szokta egyébbe tölteni haszontalan életét, hanem hogy a' természeti és erkölcsi világ' szép harmoniájában oktalan tetteivel dissonantiát csináljon.

Mi keservesebb, mint artatlanul szenvedni? Ha lelkiisméreted olly tiszta, mint a' lilium tölcserén villogó harmat csepp; ha szíved elégedten érzi, milly szent lángal gyúlongott mindég a' rényért; ha emlékedben csupán jó tetteid' édes képei tűnnek-fel; ha tehetségeidet mindég nagyot és szépet és jót szülő munkásságokra szentelted; ha tekinteted soha sem süllyedt pirúltán alá érdemlett szemrehányások miá: és még-is szenvedsz, még-is üldöztetések gátják előmentedet, mondsza Barátom, nem hasítná é át nyilalás kebledet? Szeretném szemébe nézni azon Sztoikusznak, ki a' reá önn hibáján kívül fenekedő méltatlanságok' keserű fergetegét csak ollybá venné, mint a' nyári permetező essőt; 's mikor legsűrűbben omlanának feléje az irigység' villámjai fenntartva fejét büszkén mondogatná:

„A' bölcs magában bízik; az ellene

Felkelt szerencsét, mint valamelly kemény

Szírt a' haboknak csapkodását,

Érzi, de férfiasan megállja !!

Nagy mondás, dicső mondás, csak egy Virág tollából folyhatott ilyen; de légy bár mily bölcs, ha szerencséd bús romjain látándod tomlolni kaján ellenségeidet, bajoson állod-meg, hogy elne keseredjél.

Paradoxumoknak véled a' miket írék? Nem, nem azok, Barátom. Az élet zavaros folyamából merítém őket; 's nézd még a' leírás által is, nem sokat vesztenék pestist lehellő iszapgözyökből. Óvjon az Ég tőlök!

2.

Hallottál valaha kántelen hálátlanokról? Mintha látnám, milly kritikaszteri ránczokba szeded derült homlokodat e' szóra, 's így szólsz: „álmot beszél az én Barátom; mert a' kántelen hálátlan csak azon vidék' lakossa, hol a' Griff, Chymera, Szyrén, hétfejű Hydra 's több illy hagymázos agyszülemények tanyáznák!! Csendesedj Barátom, láttam én, ismértem egy kántelen hálátlant, — 's úgy hiszem, több-is találhatik az emberek között. Fichte a' maga teremő Enjéből egy egész világot, abban minden bajos és undorító tárgyakat, minden kedves és rázkodtató tüneményeket tudá kiszármaztatni. Nem szándékom most az ő Idealismusa helyes vagy helytelen vóltát vitatni, csak azt mondom: hogy az a' teremő Én, mint minden emberi szép és gaz tettek' fő szülő oka, leginkább az ember-társak' vak kájszerinti kiteremtésében mutatja alkató erejét. Innen látjuk; miként teremthet az ember önn magának mai barátjaiból hólnapi ellenségeket, miként teheti azt, ki hozzá legbuzgóbb hálával ragaszkodék, erőszakoson hálátlanná. Valóban, némelly csábult hiedelmű

ember' fásult érzeményektől el-elkapott szívének kicsin világot gyújthat vad indulatai' borzasztó éjféleben, a' betegeskedő ész. 'S éppen azért nincs okunk bámulni, ha az előttünk ördögi szörnyetegnek rajzolt emberben angyalibb tulajdonokat találunk, mint festőjében.

Az erkölcsjobbítók talám egy vétke-is ocsmányabb színekkel nem festének a' hálátlanságnál. Mert mi-is költhetne keserűbb érzéseket bennünk, mintha attól kell méltatlanságokat túrnunk, kire jótéteinket pazarlók. 'S már egy illy kárhozatos bűnnek büntelen tenni, mást részeszévé, 's annak nevét, hírét, becsületét, melyekhez semmi rágalom nem férhet, gyalázatosoknak czégérezni-ki a' világ előtt, nem sokkal kárhozatosabb-é? Csakugyan örökre rendíthetetlen igazságnak marad az: hogy nincs olly tökéletes e' földön, minél tökéletesebb, 's olly hijános minél hijánosabb még ne lehetne.

Jót tenni mással, 's úgy, hogy senki ne tudja titokban, mint a' föld' keblében rejtezett meleg, nevelni a' csirádzó reményt, és mint a' fűbe bút viola észrevétetlenül osztani éltetfrissítő illatot, ebben áll Barátom, a' valódi emberdísz. De a' közlött jótéteményt ok nélkül szemére vetni a' segédért folyamodottnak, 's midőn ő hálás szívvel közelít-visszaszolgalni bár mi kis részben az érzett kegy'tettét, haraggal fordulni-el tőle, 's azon kezet, melly egykor őt éleszté, 's mellyet forró csókjaival kívánna előnteni, méreggel rántani-el kigyó fulánknak vélt epedő ajakától, 's csupán arra használni, hogy általa ő mint emberiségét megtagadott hálátlan újjal mutogatathassék az irígy szemeknek, lehet-é ennél kártékonyabb indulat? Legtöbbször a' nevelő apák és anyák rabjai ezen ve-

szett szenvedelemnek, mert védjek alá önnként fogadott gyermekeiknek minden mozdulatjait ellenek törekedő hálátlan célzásoknak, azon ösvényt, hol az ártatlanság' öröm-virágai illatoznak, 's mellyen olly édesen ragadtatva kergetjük éltünk' tavaszkorában szűz gyönyörjeink' pillangóit, pokol útjának vélik. Nem állítom, hogy kivételek ne légyenek, mert néha a' nevelői kezek szint' olly szelíd hűséggel dajkálnak, mint a' szülői karok; de igen azt, hogy ritkán adja-meg a' szokás, kötés, egyeződés, tekintet, szívünknek azt az érzést, mit tőle a' természet megtagada. Az édes anya, ha megbotlik gyermeke, gyengén kap karjához, megörzi az eséstől, 's szó nélkül gördíti-el lába előla' botlást okozó követ, ha néha eltántorodik vagy földre hull is, részvéttel emeli-fel, 's engesztelt kebléhez szorítja. Intése lángy csepp a' szomjazó virágnak, dorgálása gyökerezni segítő szélhullám a' zöldellő buzának, fenyítése támasz a' dűlni hajlott fiatal fának. Illyennek kell lennie minden anyyának, kinek az annyai szent név kedves, 's ne féltsd, már az illyent Barátom, hogy elfajult gyermekei miatt valaha vérkönnyeket sírjon.

Leveletem egy kértelen hálátlan esete' leírásával akarám végzeni, de sorsát sokkal inkább érzem, mintsem saját bús alakjában elődbe állíthatnám. Panasz, siralom hálátlan tettekért elég hallatszik a' világon, de harmada sem igaz. Hidj, de lásd kinek! —

3.

Néhány naptól oltá J... barátomnál szerencsés tanúja vagyok egy csendes házi-élet boldogságának. Itt látom milly becses kincs egy jó nő, 's milly boldog, ki azt bírhatja. Lärmás

öröm elég tenyészik a' világi zajban, de ez már a' mámoros pillanat' enyésztevel oda van, 's csak bádgyadtságod hozza eszedbe, hogy kóstolád. Való örömet, melly örökre tartson, csupán az egyes házak' kis körében, egy szelíd nő' keblén, engedelmes gyermekek' játszi nebelgéseiben éldelhetni. Itt, hol égi szerelem repes a' bódlog pár' érzeményjein, hol nincs vágy melly teljesedést ne éljen, hol gondtól szívünk csak annyira érdekeltetik, mint a' fagyökér fenn ágait ingató széltől, itt csergedez öröm-habokkal éltünk, édesen, mint a' sajtóból kicsorgó Gohér' leve. Itt nevetve nézzük a' kajánság' ránk fenekedő tüzelgéseinek felettünk áthuzodását, mert veszélyt szülő kártételét csak annyira rettegjük, mint a' Japáni Császár a' villám szoró felleg' haragját vizalatti üveg kabinétjában. Itt az évek napokká, ezek órákká válva anyagi elégedés' álmaiba ringatják éltünket. Itt hű kedvesünk' öleltére minden reggel új kénytet, 's minden estve új reményt természet szívünkben. Itt fény nem vakít, homály nem borzaszt, 's az örök béke, melly csak Plátói kivihetetlen postulatuma marada mind e' mai napig a' Nemzetek és Státusok között, itt lengedeztek az egyetértés' hervadhatatlan olajágát. És midőn ennyi édes gyönyör ömlik-el a' házi élet' keskeny mezején, nem lehet csudálni, miért hitte a' hajdani Görög és Római, Házát egy külön Védistenség' oltalma alatt állani, 's miért áldozott legtöbbször 's legbuzgóbban ennek? Aeneas Virgilnél, midőn szerencsétlen Honnját örökre oda hagyja, nem felejtí magával vinni Házi-Isteneit. Szép képe ez Barátom, a' külvilág' ostromaitól meg nem rendíthető házi-élet' nyugalmanak. Nincs ez helyhez, időhöz kötve, mindenütt és min-

denkor Ärkádiában mint Isländban egyiránt kóstitathatja velünk a' boldogság' narancsait. A' férjfiu a' társaságos életben sok különböző foglalatosságok', czélzások', kötelességek', viszonyok', hivatalok' és tekintetek' rabja, mellyek meg annyi vas korlátokként szabnak határt féktelenségre áhítózo szabadságának. Ott sokszor akarátja kéntelen engedni az erősb tetszésének, 's legmérészb reptét egy semminek vélt irigy nyíl könnyen elakaszthatja. De itt háza' békés falai között mint férj, mint atya független íze-lítheti jobb érzései' csendesen érő gyümölcseit, 's ha munkás szeretetével háznépére örömet önt-het, boldognak mondhatja magát, mintegy népei javát szíven hordozó Király.

Legbájosb oldaláról festém elődbe a' házi-életet, mert mindazon szép képzeteket, mellyek elmém-ben ezen paradicsomi világ' tündérségeiről máguszi ragyogásban tűntek-fel, megvalósúlva látom J... barátomnál. A' ki a' gondolatjeleket feltalálta, hihető olly boldog háznépi scénákat akara leírni, mint J...é, de nem lele szókat, mellyekben illy gyönyörű látományokra öröm ragadtatásban úszó lelke' érzéseit kilehellje. Én, hogy szemeidet a' féle huzásoktól megkiméljen J...t magát hagyom önn boldogságáról beszélni e' versében:

„Enyim Esztì! lobbanj égi kényre
Szívem, és bírd őtet úntalan,
Hú szerelmed nyitott ro'safényre,
'S többé nem nyúgtalan.

A' mi édest természet szűk világunk,
Azt én boldog szívom ajkirul;
Szép ez élet, 's ha szirtjén kihágunk
Nékünk bájtér virul.

Enyim Eszti! lám ha küsdtem érte,
 Ő elég díj lángzó keblemen.
 Örömömnék csillog visszatérte
 Szint' húnýt reményemen.

Nap Ő nékem, áldást ínt szemével,
 Pillanási úzik búm' ködét,
 Sugárain játszó szellemével
 Lehelli rám hevét.

Enyim Eszti! mennyé vált magányom,
 Béke védi vídúlt telkemét;
 Benne vírad álmadott korányom
 Ébresztve lelkemét.

Őrangyalként leng már Ő előttem,
 'S lágy gyönyör kél Zéfír léptein.
 Csók csókra hull. Enyim, kit szerettem
 Örökre, Oh, enyim!

4.

Göthe' Wertherét, remekjét a' szentimentál Románoknak némellyek veszedelmesnek tartják, mintha önngyilkosságra csábítna. Erre bajos, úgy hiszem, akarkit-is csábítani; de mégsem mind egy akarmelly véleményt róla az embernek elfogadni. 'S ezért hiba volt a' legléghább tetsző okokat mellette az ékesszóllás' egész erejével hordani-fel, midőn az ellene lehető helyesb okok vagy elmellőztetnek, vagy csak futólag érintetnek. Minden tett két szempontból néződhetik, egyik a' miből véghez ment, másik, a' miből véghez kell valamennie. Mind a' kettő fontos. A' ki leír nékem egy tettet, azon rugókat, mik annak tevését sietteték, azon környületeket, melyeknek összebonyolódása abba fejle-ki, azon testi és lelki szenvedelmeket, melyek a' cselekvő' egész valóját, akaratját, kívánságait szem-

bekötve vezetik, mint a' kocsis gyeplős lovait; de nem mulatja-el azt-is megmondani, hogy azon rúgókat más okosabb célra lehet és kell vala kormányzani, hogy a' csomót felfejteni még könnyebben lehetett volna, mint széttépni, hogy észnek kellett volna győzni a' szenvedelmeken, nem ezeknek azon, az az író érdemli hálás tiszteletemet. 'S hogy ezt Werther' szerzője nem elég hűséggel tellyesítette vagy akarta tellyesíteni úgy gondolom, ez legfőbb vád lehet ellene.

Saját érzéseim nékem-is néhol öszhangzanak Wertheréével. A' mit ő az emberiség' sorsáról, a' természet' örök tenyésző és rontó erejéről, a' jövőendő homályos 's még-is gazdag képzeteiről, 's lelkünknek ezen setét távulságban olly örömetst fellengéséről mond, én is úgy érzem. Egyébiránt az ő érzelmei igen meszszevittek, szokatlanok. Beteges fántáziája magának egy ideál világot teremtet, 's midőn látja, hogy a' valóságos világ azzal olly viszsza ellenkezésben áll, ezt gyűlölni 's utálni kezdi, 's a' mint ez az utálat nő szívében, úgy erőssödik a' holt természethez való ragaszkodás. Ebben önmagát felejtve még a' legcsekélyebb tárgyra-is lelke' egész lángjával ömlik, 's más nemes foglalatosságokat, mint csupa gyáva idővesztegetéseket kevélyen vet-meg. Ezen döllyfét a' milly mértékben a'felé közeledő jelesb emberekkel érezteti, éppen abban alázza porig a' néma természetben egy budján vagy dudva előtt, vagy valamelly alyasb népsor' tagja láttára, 's ez nagyon szembetűnő viszszaág karakterében. Nincs előtte érdem, jeles tett, derékség, mihelyt azt emberek teszik, kikben angyalokat szeretne ölelni, nem eszmélvén hogy földünk csak embereket terem. Az emberek közt csak egyet lel a'

szerencsétlen, ki képzeleti világának lakossa lehetne, 's ez is tőle örök meszszeségben él, 's még kezét sem szabad feléje nyújtani, mint Evának a' tiltott fa' gyümölcseire. Szerelme iránta a' legforróbb Regiókig emelkedik, 's ezen az ifju szívnek olly veszedelmes lángponton látja, hogy ő viszont nem szerettetik, 's nem is szerettetethetik. Nincs remény, melly a' meszsze par-ton a' jövődő' küdoszlopából elébe biztatólag intsen. Jelenkora nem tud többé olly örömet nyújtani, mi által minden világi szép és gyönyörű iránt tompa érzeményekbe süllyedt keble, bár egy pillanatnyi édest kóstolhasson. Innen még engesztelhetlenebb lessz gyűlölsége az emberi társaság iránt; csak a' magány, a' csendes természet' komor halgató innepe vonja magához, ezzel kíván elválhatatlanúl egyesülni, 's úgy hiszi, hogy a' halálban e' rég érlelt vágyja teljesedést ér. 'S itt a' rettenetes katasztrófé!

„Nem tudom, így szól Werther, mit tesz élni, meghalni?” — Én sem tudom, 's éppen azért miként merészeljem az előttem titkos homályban függő szent leplet szentségtelen kezekkel félrerántani, 's azon határon túl erőszakosan keresni idvességemet, mellyet egy főbb hatalom vont előmbé. A' jövődő sokkal rejtettebb, mintsem sajdíthatnók annak mi formán leendő ránk derülését. Itt e' jelen világban bizonyos kör van ismeretünk' és munkásságunk elébe szabva, mellyben mesterség, tudomány, következtésekből származott tapasztalás, eszközök' jobbítása, szóval célés készület az, a' mi lelki és testi készségeinket tehetségeinket foglalatoskodtathatja, 's a' mennyire a' következtések láthatók, szabad változtatásokat-is tennünk dolgaink' természetes folyamatjában, de nem to-

vább. Az élet és halál hát nem tartozhatnak tet-
szésünk' akaratumk' keskeny kerületéhez. Ezek
azon főbb hatalom magosb köréből folynak-ki,
ki bennünket születni, nőni, élni és halni hagy;
ki mindent tud a' mi előttünk volt, 's utánnunk
leendő. A' ki már minden reá jövő eseteket ugy
tekint, mint ezen Isteni hatalom által elébe
szabott bölcs czélra titkosan dolgozó eszközöket,
ki makacs elszántsággal nem kíván ellene töre-
kedni azon végére mehetetlen Plánumnak, melly
előbb kezdődik 's tovább terjed földi lételénél,
azt nem lehet féltetni, hogy valaha Wertheri
szörnyűségekre vetemedjék.

Nem volt czélom literaturai szempontból vi's-
gálgatni az ifjú Werther' gyötrelmeit. Csak e'
nehány erkölcsi jegyzeteimet reája kívánám ve-
led közleni, hogy lásd helyyesek e' vagy nem?
Végezetül im' egy versem, mit a' jövődőről
való gondolkozás súga költői tollamnak:

A' JÖVENDŐHEZ!

Nem láthat a' láng elme bé
Ejjelbe búkolt titkaidba,
Nem sejti: reptét fentebbé
Ha térszed é fordulatidba?
És égbe szálló képzete
Benned nem tévedezhete.

Ki tudja, milly virágot adsz
Szagolni nekünk téreidről?
Kény' szárnyain rengvén haladsz,
Mint álom a' lyányka' szeméről,
Vagy, mint beteg' únt órája,
Lomhán nyög búd' vaspályája?

Mit olly lihegve kergetünk
Megfogjuk é folyamatodban?

Örökre virad képzetünk
 'S nem csalfa fényre évezajodba?
 Lessz-é barát, kinek szeme
 Sorsunknak védő szelleme?

Ölelve boldog hajnalát
 Czélt ért nemes küsdéseinknek,
 Elégedésünk' angyalát
 Körébe kedveseinknek
 Béviszük-é, vagy létdelünk
 Szebb pontján sirva kint lelünk?

Az örök zöld cserkoszorút
 Feltűzöd-é érdemeinkre,
 Vagy lángra gyúlt vad háborút
 Küldsz jóra fáradt lépteinkre,
 'S hálátlanul jutalmazod,
 Mit szívünk érted áldozott?

Támaszt, melyhez fogontodzon,
 Tántorgó ügyünk nyújt segédet?
 Biztos fedélt, hól ne zúzzon
 Vihart ha hoz mond üldözésed
 Mutatsz, vagy enyhnek vélt helyünk
 Vérvérkonyyeket ejtet velünk?

Nem tudhatjuk! Takarva van
 Felleg közé, mit ránk bocsátasz,
 Erölködése hasztalan
 Annak, kit csalkertedbe vonzasz?
 Út vesztve ott bolyonghat ő,
 Ösvényt nem nyít az ércztető.

Böles hát, ki csak kedvére él
 Mosolygva vig jelenkorára,
 'S ha kívánt reggelére kél
 Nyúgtan vár jőtöd' alkonyára;
 'S bár légy-is néha mostoha
 Panaszra nem fakad soha!

Fogarasy János.

5.

Az emberek' eledeléről és az evés' módjáról különbbféle Nemzetek között.

I. Általjában való jegyzések.

Az emberek a' ki-miveltetésnek sok grádictsain mentek által, minekelőtte az eledel' dolgában arra az állapotra jutottak, mellyen ma vagynak. Eleintén mindenféle növényekkel éltek, 's nem kevés idő kellett ahoz, míg őket a' kénytelenség és az éhség kényszerítette az élő-állatok' húsát megkóstolni.

Abból, a' mit a' történetírók és utazók e' részben feljegyeztek, az tetszik-ki, hogy az ember mindent meg-eszik, a' mit gyomra meg-emészthet, p. o. gyökeret, füvet, mindenféle élő-állatot, mérget, ganéjt, sőt még emberhúst-is. Bizonyos tekintetben azt lehet mondani, hogy a' vad-emberek az étel' dolgában az oktan-állatoktól nem különböznek, hanem mindent meg-esznek, a' mivel ezek élui szoktak. Régenten sok népek tsupán vadon-termő füvekkel éltek, és még most-is vagynak olyan népek, mellyek más eledelt nem esmérnek. Több rendbéli tudósítások között tsak egygyet hozunk elől ennek bizonyítására. Le Maire következőképp ír-le egy ebédet, mellyben maga-is részesült Hoorn szigetén: „A' lakosok először mindenféle füveket össze rágtak; azután azt a' mi megvolt rágya kipökték egy nagy edényben; erre vizet töltöttek, egy ideig szüntelen keverték, 's végre elsőben Királyjaik,

azután Hadi-vézérjeik eleibe tették, a' kik abból jó izüen ettek. „

Minékünk Európabélieknek némelly állatok csö-mört okoznak, 's ugyan azért nem szolgálnak elede-lül. Mindazáltal bizonyos az, hogy egyetlen egy ál-lat, sőt egyetlen egy bogár vagy féreg sintsen, mel-lyet egyik vagy másik Vad-nemzet meg nem ennék.

A' Spanyolok olyan Nemzeteket találtak Ameri-kában, mellyek a' legnagyobb kigyókat-is özsze ke-resték, gunyhójikban bé-zárták, 's tsak akkor ölték-meg, mikor őket megakarták enni. Más Nemzetek hangyákat, szárnyas-egereket, sáskákat szoktak petse-nye gyanánt nézni.

Vagynak olyan Nemzetek-is, mellyek még a' férgeket-is jó-izüen meg-eszik p. o. a' Hottentotok a' tetüket.

Az emberek a' húst eleintén nyersen ették, 's mikor azt sütni 's főzni kezdték-is, sokan sokáig olly vélekedéssel voltak, hogy a' hús a' főzés vagy sütés által sokat el-veszt ízéből. Azt még mái na-pon-is erősítik némelly tudósok, hogy az emberek a' húsétel által érzéketlenebb szívüekké lesznek.

Azonban az emberek semmi káros következesek-től nem-tartván, mindenütt bé-vették a' húsevés' szo-kását, éppen az olyan állatokat ölték-meg leginkább, mellyeknek legtöbb hasznát vehették. Tsak az olyan állatok' húsa nem szolgál az embernek eledelül, a' melly vagy ártalmasnak vagy tisztálannak tartatik; de nem mindenütt ugyan azon állatok' húsa tartatik artalmasnak vagy tisztátalannak.

Mikor egyszer az állatoknak húsát az emberek meg-enni kezdték, tsak hamar azután szokássá lett imitt amott azoknak véreket-is meginni.

Hogy olyan Vad-nemzetek-is vagynak, mellyek mindenféle mérges gyökereket 's mérges állatokat, dögöket, rothadt húsokat, ganélatokat 's a' t. meg-

esznek, az több rendbéli útzók' írásaikból ki-tetszik. Azon sem lehet kételkedni, hogy ember-hús evők ne voluának. A' számtalan tudósítások között, melyek ezt erősítik, különösen nevezetesek és hitelt érdemlők Coóknak, Banksznak, és Solandernek következendő szavai: „egy tartománynak némelly lakosait egykor éppen az ételnél találtuk. Sok ember-tsontokat láttunk körülöttök, 's azonnal gyanítottuk, hogy ezen tsontokról ők ették-le a' húst; mert észre vehettük, hogy a' tsontok megvoltak sütve, 's imitt amott a' portzogókon fogak' helyei-is látszattak. Hogy mindazáltal a' dologban bizonyosabbat tudhassunk, kértük a' Tupiat, hogy tudakozná-meg miféle tsontok volnának itt? Arra a' kérdésre: hová lett ezen tsontokról a' hús? azt felelték az Indusok, hogy ők ették-meg. De hát egy aszszonyi személynek holt-testét, mellyet a' vizen uszni láttunk miért nem ették-meg? ezt kérdé továbbá Tupia. Azért, e' volt a' felelet, mert betegségben holt-meg; 's egyébberánt-is rokonunk vólt, mi pedig tsák ellenségeink' húsát eszszük-meg a' kik az ütközetben el-esnek Tudakoztattuk azt is, millyen ember volt az a' kinek tsontjait előttök láttuk? Mintegy ötnappal ezelőtt, ezt felelék, egy ellenséges hajón két ember jött hozzánk, egyiket agyon vertük 's annak a' tsontjai ezek. Kérdeztettük, vagynak e' nálok olyan holt-testek, mellyekről még a' húst le nem ették? Ezt felelék: minden húst elköltöttünk. Ugy tettettük magunkat, mintha ezen tsontokat nem ember-tsontoknak, hanem kutya-tsontoknak tartanánk. De egy Indus nagy elevenséggel karjához kapott, azt akarván jelenteni, hogy az a' tsont, mellyet Banksz úr kezében tartott ember-kar volt; 's hogy jobban meggyőzzön bennünket arról, hogy azon tsontokról a' húst valóságosan le-ettk, rágni kezdette azon tsontot, 's külömbbféle jelek által értésünkre kívánta ad-

ni, hogy az a' hús igen jó izü volt. — Tsaknem minden öblöknél, a' hol a' partra ki-szállottunk 's tüzet láttunk, a' tűz körül tsontokat-is találtunk. Midőnegynéhányat ezen tsontok közzül magunkkal elakartunk vinni; egynéhány nap mulva az Indusok a'féle ember-tsontokat, mellyekről a' húst le-ették, árulni kezdték.

II. Az evés' módjáról és az asztali-tzeremóniákról.

Az asztali-szokások külömbbféle Nemzeteknél igen külömbbfélék. Némelleyek ezek közzül a' tisztaságot tárgyazzák; mások a' végre gondoltattak-ki, hogy azok által a' társaság' lelke elevenítettessék; egyebeknek ismét az illendőség és tisztesség adott eredetet.

A' Malabároknak nem szabad enni, ha tsak reggel és este megnem mosdanak. Azok, a' kik ezt el-mulaják, Istenteleneknek tartatnak. Hajdan az Oroszoknál a' házi-úr és aszszony egy pohár égett-bort adtak először vendégeiknek, 's azutan az aszszony megtsókolta vendégeit. A' Commendói király némelley Anglus-utazóknak inniok akarván adni, előbb egynéhány tseppeket a' földnek, egy a' végre ki-vájt hasadékába töltött, és egynéhány tsomó pálmafa-héj-jat borral megöntöztött. Az e'féle libátiók sok Négereknél szokásban vagynak. Ezen szokásnak eredetéről egy utazónak azt beszéllették némelley Négerek, hogy azon helyen a' hová egynéhány tseppet tölteni szoktak, utolsó királyok volt el-temetve, 's annak számára áldozzák mindennek, a' miből enni vagy inni akarnak, zsengejét. Egyébbütt az e'féle libátiók az Istenek' számára vitetnek véghez.

Az étel' el-rendelése és az evés' módja minden Országban a' nemzeti tsinosságnak kisebb vagy nagyobb mértékétől függ.

A' régi Gallusok midőn enni akartak, farkas vagy farkasbőrökre heveredtek-le egy nagy tűz mellé, mellynél nagyobb üstökben vagy hosszú nyársakon nagy darab húsokat főztek és sütöttek, 's a' legnagyobb darabb húsokat a' legvitézebbeknek adták.

Ha a' Nemzeteknek e' részbeli tsinოსolását tekintjük, úgy találjuk, hogy annak kezdetében ülve szoktak enni, mint p. o. Homérus' idejében, de minnekutánna a' luxus nevededett, nyugvó-ágyakat gondoltak-ki, mellyeket az asztal-körül helyeztettek, 's azokon fekvé edtek. A' Rómaiaknál a' fekvé-evés olly igen szokás volt, hogy az ülve-evés fájdalom' gyász' és bán-jelének tartatott. Plutarchus azt írja: hogy Cató igen szívére vévén azon veszedelmet, mellyet Pompéjus' és Caesar' vetélkedéseikből az Országára háramlani látott, soha sem evett máskép, hanem csak ülve.

A' nap-keleti Nemzetek, mellyek általjában régi szokásaikat nem könnyen változtatják, nagy részént még most-is fekvé ebédelnek és vatsorálnak; de csak ugyan ezeknél-is külömbbféle tartományokban igen külömböző szokások vannak e' részben.

Az étek' elkészítésében-is nagy külömbbség uralkodik. A' régiek a' bort legörömostebb itták melegítve; 's a' Chinabéliek még ma-is melegített bort adnak vendégeiknek.

Hogy a' vad Nemzetek a' tisztaság' törvényeit, valamint másutt, úgy az ételnél sem esmérük, az önként értetődik.

Az étel' elrendeléséről két példát hozok elől, Le Maire, Hoorn' szigetében két Fejedelem által vendégeltetett-meg egyszerre. Egynéhány hús vagy harmintz láb hosszúságú vivő-szerszámok, részszerint

nyers, részszerint sült gyökerekkel megvoltak rakva; ezek a' Fejedelmek' késérői között osztogatattak-el; magok a' Fejedelmek tizenhat éppen akkor le-ölt disznókat kaptak, mellyeknek bélek és más belső-részeik ki-voltak véve; 's minekutánna rólok a' sert-vély leperzseltetett, megtüzesített köveket tettek beléjük, és ugy sütötték-meg.

Midőn Xenophon, A'siából lett vissza-vonulásakor a' Thráziái Királlyal Seuthessel szövetséget kötött, meghivattatott az által egy nagy vendégségbe, mellynél a' Thráziabéli Nagyok', a' Görög-vezérek' és a' Városok' követtyei-is jelen voltak. A' vendégek egy kerekbe ültek; mintegy három láb hosszúságú táblák helyhez-tettek-bé; ezen táblákra eldarabolt hús és kenyér volt téve; a' táblák' száma mintegy huszra ment, 's legsűrűbben voltak azok rakva a' külföldi vendégek körül. Kinek az előtte lévő táblánál kellett megmaradni, Seuthes ketté-törte a' nagy kenyereket, 's az eltört darabokat a' vendégek eleibe vetette, a' kiket megakart külömböztetni. Hasonlót tselekedett a' hússal-is, mellyet maga csak egy kevéssé kóstolt-meg. Ugyan ezt tették a' több vendégek-is, a' kik előtt e'féle táblák voltak. A' Pohárnokok a' bort a' vendégeknek szarv-poharakba adták körül, 's ezen poharat minden vendég megtartotta maga előtt. Minekutánna már az ivás egy ideig tartott, egy Thráziabéli fő-ember, a' kinek egy fejrő-lova volt, fogta ivó-poharát, Seuthes felé fordult vele 's így szóllott: a' te egésségedre iszom 's ezen lovat ajándékozom, mellyel minden ellenségeid elől a' kik kergetni fognak, sebesen el-nyargalhatsz, és minden ellenségeidet, a' kiket kergetni fogsz, könnyen el-érheted. Egy másik Thráziái fő-ember egy rabszolgát ajándékozott a' Királynak; egy másik ismét szép öltözeteket a' felesége' számára; Thimaszion pedig egy drága fedelű ezüst tsészét adott.

Azután egy Athénai kelt-fel: régi szép szokás az, így szóllott, hogy a' gazdagok a' Fejedelmeknek, Fejedelmek pedig a' szegényeknek ajándékokat adjanak; én-is követem ezen szokást; minthogy annyira segítettél, hogy néked valamit ajándékozhatok, 's az által tiszteletemet erántad meg-bizonyíthatom.

Végre Xenophon azt mondotta, hogy ő magát és minden Vitéz-társait, mint jó barátja és szövetségese minden szíveségtételtre odaajándékozza. Seuthes poharát a' szomszédja' poharához ütötte; ekkor muzsikások jelentek-meg, a' kik hadi-nótákat játszottak, a' Király maga-is öröm-kiáltozásokat tett 'sa't.

A' Gazdag Chinabéliek' asztalai szépen ki-vagynak fényesítve és selyem szőnyegekkel bévagnak terítve. De asztalruháik, asztalkendőik, késeik, villáik nintsenek; hanem kés és villa helyett minden vendég két vékony vesszőtskét hordoz magával, mellyek elefánt-tsonból vagy ében-fából vagnak készítve.

Tsaknem minden Áfrikai Négerek olly kevés-lyek, hogy feleségeiket és gyermekeiket nem hagyják magokkal enni, hanem magok magánosan esznek, feleségeik 's gyermekeik pedig tőlök távol ülnek. Némelly vad emberek tsaknem soha sem ebédelnek magán, hanem vendégeket hívnak; mások, a' kik még vadabbak, elbuvnak mikor enni akarnak, félvén, hogy valaki elne vegye előlük az eledelt.

Jóllehet az Otahiták tsendes természetűek és társalkodásra hajlandók, még-is magánosan szoktak enni. A' háznépnek minden tagjai, atya, anya, gyermek, testvér, külön asztalnál ülnek, egymásnak hátat fordítanak, 's egyet sem szóllanak.

Egyébberánt esméretes dolog, hogy a' nagy vendégségek örömet jelentenek. Julius Caesar egygy

ilyen vendégség' alkalmával huszonkét ezer asztalokat terítetett.

Canadának vad lakosai nagy seregekben szoktak hajdan vadászatra menni, mintha ütközetre mentek volna; 's előre elkészültek hozzá imádkozás és böjtölés által.

A' Maldiviak, mikor enni akarnak, elrejtik magokat, mert igen babonások lévén attól tartanak, hogy valaki megigézhetné ételöket.

Sok Malabárok között az a' szokás uralkodik, hogy kinek kinek tulajdon ivó-edénye van, melyből másnak senkinek sem szabad inni, 's úgy isznak ezen edényekből, hogy sem ajakaik, sem fogaik azokhoz nem érnek.

A' pallérozatlan Nemzetek azt, a' mit vadásztak és halásztak, szeretik együtt el-költeni, 's az ilyen vendégség nagy Innepi multság gyanánt szolgál, mellynek alkalmával mindenféle rendetlenségeket és feslettségeket szoktak el-követni.

Minthogy a' vad emberek nem mindenkit találtak éppen akkor, mikor enni akartak italt, könnyen szokássá válhatott nálok a' más időben evés, és más időben ivás; a' melly szokás tsakugyan sok vad Nemzeteknél még ma-is meg van.

A' bárdolatlan Nemzetek különös módokkal szokták vendégeik eránt szivességöket kimutatni. Némelyek szüntelen kínállyák vendégeiket, a' nélkül hogy magok ennének; mások énekléssel mulattják őket, ismét mások vendégeiket az ételre erőltetvén gorombaságokra-is fakadnak.

A' vesztegetés, főbb-rangnak és gazdaságnak jele. Az által már a' vad népek-is kivannyyák magokat meg-külömböztetni. Némelly Négerek' Fejedelmei a' mikor isznak, az itálnak felét bajuszokon és szakállokon le-hagyják folyni; 's ez a' disztelenség nálok pompának tartatik.

Jóllehet a' bárdolatlan Nemzetek a' tisztaságról igen különös módon gondolkodnak, még-is bizonyos az, hogy még a' legotsmányabb népek-is igyekeznek némü némü módon tisztaságot mutatni. Ide tartozik az a' szokás, melly szerint bal-kezeikkel enni rút-nak tartják, minthogy bal-kezekkel sok egyéb dol-gokat tselekesznek, 's ugyan azért megfertőztetésnek nézik bal-kézzel az ételhez vagy ábrázatjokhoz nyulni.

Az Aegyiptomiak nagy vendégségek' vagy más multságok' alkalmával egy koporsót, mellyben Mu-mia (bébalzsamozott holt-test) volt, vagy má-sok szerint egy fából készített 's kifestett halál-képet vittek-bé a' vendéglő- 's mulató-szobába; 's a' vendégek ilyenkor ezen szókkal szállítottak-meg: Visgáld-meg ezen koporsót 's ugy vigadj; te-is il-lyenbe tétel, ha meg-halsz.

A' Négerek az égett-bort mód nélkül szeretik; de mikor valamelly európai hajón látogatást tesz-nek, ott ha kínáltatnak is vele, egy tseppet sem isznak addig, míg valami ajándékot nem kapnak; ha unszoltatnak az ivásra, ezt felelik boszorkodva: Gondoljátok e' hogy ingyen és fizetés nélkül fogunk inni? Az Európaiak semmi alkura sem léphetnek velek, míg őket megnem ajándékozzák.

III. Az ételben és italban való bujalkodás.

Az emberek nem sokára megúntak a' minden-napi 's közönséges ételeket és italokat, ujjakat gon-doltak-ki; 's a' képzelődés minden mesterségeket megpróbált az e'féle új-találmányok körül, mindad-dig, míg azokat a' legnagyobb tökéletességre nem vitte.

A' Kleopatrák', Klódiusok', Lucullusok' és Api-tziusok', ugy nemkülömben az első Római Császár-

rok' pompás és vesztegető vendégeskedéseik elégé ösméretesek.

Már a' vad Nemzetek-is mesterkednek az étel' és ital' dolgában; jóllehet az ő e'féle mesterségeik-is mindenkor durvák.

Monomotapában a' főbb emberek az ő boraikat 's egyéb erő italait 's ételeiket megszokták füstölöni ámbrával, pézsma nedvel 's egyéb drága illatu szerekkel.

Midőn a' Mokkal Ága Sarris nevezetű Anglus hajós-kapitányt megvendégelte, a' vendégség után egy szobába vezettette azt, hol négy inasok várakoztak reája. Az egyiknél egy tüzzel megtöltött füstölő-edény, a' másiknál egynéhány kendő, a' harmadiknál és negyediknél pedig ambra, aloë és több e'féle illatozó szer volt. A' kapitány' feje le-terítetett egy kendővel, egész teste befüstöltetett.

A' kimívelt Nemzetek az e'féle füstölések helyett étkeiket igyekeznek mesterségesen és mennél jobb ízűen elkészíttetni. A' régiéknél a' szakácsok nagy tekintetbe voltak. A' Sybarikák és Calábriának egyéb el-puhult lakosai jutalmakat tettek-fel azoknak számokra, kik a' szakács mesterségben új találmányokat gondoltak-ki.

Minekutánna az erköltsök a' luxus miatt megromlottak, a' vendégségek-is külömbbféle feslettségekkel és rendetlenségekkel kaptoltattak össze. A' Babylonbéliék a' vendégségek' alkalmval megmeztílenítették magokat, 's úgy ingerlették egymást tisztátalan kívánságokra. Más Nemzetek vér-szopó indulatokat tápláltak, vendégeskedéseik közt.

Voltak és vagynak kivált a' vad nemzetek között olyanok, kik a' nagy-ehetőségben keresték és keresik ditsősségeket. Athenaeus azt írja: hogy Theagenes nevű Athleta egy nagy egész ökröt, a' Crotonai Milon húsz font húst 's ugyan annyi kenyeret,

egy Aglaida nevű aszszony egyszerre tizenkét font húst 's hasonlókép sok kenyeret megettek, és hogy Astydamas egy maga egy nyoltz személyre készített ebédet el-költött.

Ollyan eszközöket is gondoltak-ki sok Nemzetek, mellyek által az étel' kívánás elő-mozdítatnék 's az asztali-multság meghosszabbítatnék. Illyen eszközül szolgálnak a' melegített italok, mellyek által némelly Nemzeteknél a' vendégeskedők magokat a' hányásra kényszerítik, hogy gyömszirmaikat azután újra megtölthessék. Ez a' báromi szokás kivált a' régi Rómaiaknál igen uralkodott.

A' mértékletlen megvesztegeti az izlést; a' mindennapit nem sokára megunja ez, 's mesterséghez folyamodik. Nem tsak mesterséges ételeket, hanem mesterséges italokat-is kíván megelégitésére. Már a' vad Nemzetek-is tudnak az ő füveikből és gyümölcseikből mindenféle részegítő italokat csinálni, mellyeket általjában rendkívül való módon szeretnek. A' pallérozott Nemzetek pedig tsaknem megszámlálhatatlan sok módját találták-fel az erős italok készítésének.

Valamint minden örömben, úgy az evés' és ivás' örömeiben igen könnyen, egészen a' nevetségességig messze mehet az ember. A' tizenhatodik Század' végén kivált Frantzia-Országban a' nyalánság olly nagy mértékre lépett, hogy a' főbb emberek mindenkor hordoztak magokkal mindenféle tükros süteményt pikszisekbe, 's abból úgy kínálták a' vélek öszszetalálkozókat, mint ma tobákkal kínálni szokás.

IV. Az ételben és italban való mértékletlenségnek büntetéseiről és a' böjtölésekről.

A' részegítő-italok sokkal rettenetesebb következtetéseket szültek, mintsem hogy a' Törvényszerzők azokat minden tilalom nélkül hagyhatták volna. Hamar szembe tűnt, hogy a' legtöbb gyilkosságok és a' köz-bátorságot háborgató vissza-vonások, az erős italokkal mértékletlenül való élésből szoktak származni. Ugyan azért az e'féle italok némelly Nemzeteknél egészen eltiltattak, másutt csak az öregeknek és betegeknek, 's ismét másutt csak bizonyos innepi alkalmatosságkor engedtetek-meg. Sok helyeken a' megrészegevéssel nem csak kissebbség és gyalázat, hanem polgári-büntetés-is szokott együtt járni. Némelly Nemzeteknél csak az aszszonyoknak nem szabad részegítő-italokkal élni. A' pallérozott Nemzetek pedig általában nem tiltották-meg egészen az erős italokat, hanem csak az azokkal való élést igyekeztek mérsékelni.

A' böjtök' eredete igen természet szerint való dolog. Némelly Törvényszerzők a' vendégeskedéseket keskenyebb határok közzé akarták szorítani, 's a' végre több rendbéli törvényeket hoztak; az Orvosok vagy magok a' betegek-is azt javasolták: hogy annak, a' ki egészséges akar lenni, egyszer; másszor, egyik vagy másik ételtől 's italtól magát meg kell tartóztatni. Ezen és más jó okokra nézve a' Vallás-is hasonlóképpen tanátsolta és parantsolta az e' részbeli maga megtartóztatást; a' babona az e'féle parantsolatokat még inkább megsokasította. Így származtak a' böjtnek külömbbféle nemei.

A' mi különösen a' babonát illeti, az azt hitte és hiszi, 's azt hiteti-el követőivel, hogy vétkeikért eleget tesznek, ha örömeiknek egy részét feláldoz-

zák. Innét van, hogy eleitől fogva sokan találtattak, a' kik az öröm helyett a' sirást és szomorúságot választották. Így már a' régi Braminok a' világot tömlötnék nézték, szerentséseknek tartották a' meghalókat, és sírtak a' mikor valaki született; 's a' mái Fakirok-is hasonlót tselekesznek.

Mahoméd a' Ramadán nevű innepeken minden evést és ivást, sőt dohányzást is eltiltotta.

Általjában véve a' régiek kevesebb böjtött tartottak, de kevesebb szert 's kevesebbet is ettek, mint a' mostaniak. Ők napjában tsak egyszer ültek asztalhoz; 's kétszer asztalhoz ülni nálok tobzódásnak tartatott.

M**.

6.

Lajos Deák' napló-könyvéből.

A' nyár' leggyönyörűbb napjai áldást mosolyogva váltogaták-fel egymást Iskolám' várossa felett. Minden ember sietett a' szabad mezőre, szívni a' természet' édes leheltét, 's felejteni bú-gondjait. Ablakomon rezgének a' hívogató alkony' bucsúsugárai, 's nékem, ah, nem lehet engednem bájvonzalmoknak! Láttam páronként az est' hűssében hazafelé lépdelni Záldogon a' sáskáknál víg délutánt töltött boldogokat, 's fájt szívem, hogy én-is nem többíthetém számokat. Elgondolám milly habzó örömpoharakat ivának ők ott a' dolce far niente egységéért az életet szikrázó borvizes borból, milly égi illatú füstöt bocsátgatának a' fűszeres Döbreivel tömött pipákból, milly nektár cseppeket szürcsölének. Arabia' boldogságát köztünk gözölögtető kávé's find'sákból; 's mind ezt hijában, mert még Atlásibb búbérczek gördültek szívemre. — „Ugy de — így suga fülembe a' kísértő — miért epezted magad', szabad vagy használni életedet éppen úgy, mint más. Nézd milly elégedten füttyörész ott ama nyalka, néked is, van jussod pénzed után éppen olly öröm-regiókba szallongnod, mint néki!” — Szívem habozott, 's ah szinte engedni készült az édes incselkedésnek, de jókor segédemre jött a' sanyarú ész 's irtóztató vonásokkal festé előmbe a' közel Examen' rettenetességeit. Három fenyegető Cometa tűnt-fel iskolai életem' öröm-egén, 's vértcsepegető üstökéből borzana-

tos jövődő, hol lesz sírás, jajgatás és fogaknak csikorgatása rémle előmbé... Távozz sátán! kiálték, csak megmaradok magányos kamarám' tudományos szennyei között, komor béketűrőssel forgatom a' Pandecták' és Digesták' és Institutiók' vastag foliantjait, egyik észtorés' redőjét a' másik után Stoikoszi elszántsággal törlöm-le, 's ágyamat ex doctrina Caji, quam suam fecit Tribonianus, Római peshedt törvényekkel tömöm-teli. Átkozott Rómaiak! életők' fényesb idejében rabporázva fűzék az akkori világot, 's Capitoliumjokból Senatus Consultumok menydör-gének a' reszkető provinciáknak, 's most több szá-zados sírjokból éjféli rémként kísérti holt nyelvök 's törvényök az élő-képeket, 's kivált Nemzetünken sokkal vadabb tyrannismussal grassál kihalt nyelvök' ádáz hatalma, mint hajdan Syriai Proconsuljok Izrael' szakállas maradékain. Nem vólt elég, hogy gyermekségem' aranykorát nyelvök' tanulásával vesztegettem-el, most a' magasbb szépért és jóért esengő ifjú lelkemet, törvényjeik' silány ismeretére kényszerítui vagyok kéntelen, — 's rabulistikai aszszú rhapsodiákkal vesztegetnem drága időmet!

„De így kell ennek menni,

Megkell ennek már lenni.

Sirasd Magyar sorsodat,

Ásva önnön sírodat!”

Nem fog ez így örökké tartani, 's a' Mohácsi siralmas végveszély után, Buda-vára' visszavétele' diadalmi innepe fog következni. Majd béállnak a' gondtalan szünnapok, 's egy levél idvezlend hazulról, mellynek ezüst örömfoglalatjából bódog restelkedés' Elyziona víruland számomra. Akkor mostani resignátióm' áldozatjáért bőv elégtétül arany almákkal hajlonganak előmbé a' Záldogi mulató-kertben a' fa-lom-

bok, 's én bóldog azok' árnyában vérszinű ráczür-
mösbe zúditva a' sustorgó Borszéki vizet, olly komoly
elégedéssel iddogálok, mint Zeüs Olymposzban Hé-
be' csészéjéből, 's pipámot olly gögös önnbecs-ér-
zéssel füstölögtetem, mint akármelly Amsterdami dús
kereskedő virginiai knaszterjét. 'S majd, ha szür-
kület borúl a' tájra, 's az est' halgató innepe párt-
fogolja a' bóldog pásztor-órákat, midőn a' fáradt mun-
kás alig várja a' lenyúgvást, 's az óhajtozó szerelmes'
lépteit alkonyi fátyol teríti; akkor átugrom a' fűzek
közt sziszergő patakocskát, lassúdan és szívepedve
közelítek a' Grófi kastély' kertjéhez, hol Julis Gróf
Z—né komornája öszszebeszélgetésünk' következeté-
ben szorongó nyugtalansággal vár reám. Ott lágy
karjai' ölelésében, csókja' izletében, a' homályta-
karta lugos' lombozatja alatt olly bóldog estvét töltök,
mint Agathon Psychejével Delphi' szent berkében.
Oh Julis, szívem' egyetlene! milly bús-óhajtat dagasz-
tja most értem lángzó kebledet, milly epés átkok szál-
nak-ki szivedből az Examenre, melly tőled Lajos-
dat olly soká ragadozza! Tűrj egy kicsit, mint én,
ki sokkal örömelebb szorítnám angyali derekadat
éteri öltözetében most karjaim közzé; mint e' siva-
tag Códex' abrakadabrák kötetét!

Olom szárnyakon csikorgott-el a' nehéz repületű
idő mintegy vészfelleg a' reszkető vidék felett. Szív-
döbbenve hallám nevem' felszóllítását — egy fél fer-
tály óráig izzadtam künn a' kis asztalka mellett az
észgörcs' jégverítékjeit, mintegy kínpadra vont bü-
nös - - mindenben mindenben szerencsésen átestem — és —
Julisom' bájölén kénytelenül álmodám Istenálmokat?
Nem! nem, nem! — Még most-is bús szóbam tu-

domány penészes falai között veszteglék; némán és szóltan, nem tudva: miként segítsek magamon? mert irgalmatlan zápor zúhogott-le, 's özönvizével úsztatta a' város' útszáit; és még nem érkezék-meg az ezüst foglalatú levél! sötét gondok 'sibbaszták lelke-met, 's rettegék a' hypocondriás convulsióktól. Illy kínos helyzetben minden reményemet az égből szált Philosophia' vigasztaló szavaiban gondolám felelhető-nek, mohón nyúlék azért Cicero' Tusculanae Quaestiones munkája után, midőn egy kopogatás ajtómon minden philozophiai szándékot kivere fejemből. A' levélhordó az áldott békekövet most jön! előre idvezlém érkezétét, 's tűzzel rohantam ajtómat feltárni. Nem ré-műl úgy-el a' rákázó gyermek, midőn rák helyett kí-gyót von-ki a' gyökeres lyukból, mint én, ki óhajtott le-vélhozóm helyett soha nem szeretett tanuló társamat a' pé'sma szagú Ördy kényszerítetém köszönteni. Antipathiám iránta most ólthatatlan gyűlölséggé vált 's kicsiben múlt, hogy vissza nem lökém.

„Barátom! így szólla hozzám, te tudom mindig tanulmányaidban vagy temetkezve, azért-is csak hosszszas tusakodás miatt vehetém rá magamat, hogy tudós elmerüléseidben háborgassalak; de tudván azon deák mondás': „solamen est miseries socios habuisse malorum” igazságát, és hogy könnyebb a' bú, ha résztvevő szívre lel barátunknál panaszunk, nemine-mű bizakodással léptem szobádba, vigasztalást óhajtván szavaidtól, 's ha közös lesz üldöztetett sorsunk, költsönben én-is azt ajánlván.”

Hideg forrás a' szomjast, engem' Ördy' beszé-de enyhíte. Égből szált vigasztaló angyalként fogadám őt most, 's csak egy szikrányi távolító indulatot sem érzék belsőmben.

Lehet, hogy banátitársod vagyok, 's lehet az-is, hogy nem, felelek, midőn nem tudom még: mi nyugtalanít?

Ördy. Ah arról röviden értesítlek! egy szép leány, kinek kökörcsin szemei szerelmi lángot gyújtának szivemben — a' vele tett futó ismeretség — a' mai határnap, mellyen első édes csókot akaránk egymás ajkaira nyomni — és ez átkozott esső, melly miatt szép czélom füstbe tűnik!

En. Szánlak, szegény barátom! igen — mi búosztályosok vagyunk — óh milly édes, milly vigasztaló a' szomorodottnak rokon kebelre találni!

Ördy. „Óh ez a' gyötrelmi elragadtatás paradiesomi gyönyör, nem de?“

Az ablakhoz lépénk, 's búsan nézénk-ki a' barátságtalan síró tájba. „Ah! kiálta Ördy, Julisom-is most éppen illy szívszorongva tekint a' könnyező időre!“

Azt hívém, nem hallok igazat, 's kérdém: „Mondsza-meg még egyszer kedvesed' nevét?“

„Julis Gróf Z—né angyalyszép komornája” vala a' felelet, melly engem egy meredt köszöbrá vará'sla. 'S mire magamhoz tértem, sietve elhagyá a' gonosz szobámat, külömben néhány igen-is kemény és keserű igazságokat hánytam volna szemére.

Eredj! — leányhűség és szappanbúborék, synonimák — bolond valék, hogy annak hittem. Es még-is bosszús fájdalom nyű'sge keblemben. Nem tudám elérteni: mivel vehete több erőt egy szélkergető' nyalkasága egykor imádott lyánkám' szivén, mint az én igaz, tiszta magyar érzésem? — Quod mutari nequit, ferendum!!!

Sopánkodó felkiáltásimnak ajtóm' nyílt, 's a' levélhordó' előmbelépte vete véget. Nyújtá a' várt levelet 's egy Recepissét. Sietve írá'm nevem' alája. Felmarkolám idvezítő örömfoglalatját, 's nemineműleg vigasztaltatva érzém sorsomat . . . Julis! te álhatatlan ide 's tova hajlongó nádszál! Ördy, átkozott semmirekellő! szeressétek mint tetszik egy-

mást, nem fogom irigyleni. Nem! . . . magámra maradok, hű feltétemhez és pipámhoz, melly bizonyosan megnem csal; ha kell, borvizes bort iszom, és — törvényt tanúlok! —

Fogarasy János.

7.

EGY BOLHA' KÉRELME ESZTIHEZ!

Mért üldözöd kis éltemet
Pamut kacsocskáddal?
Könny nem kíséri vesztemet.
Óh Lyánka, szánd hű szívemet,
Tégy jól bolhácskáddal!

Lám nem tudok csapongani
Kebelről kebelre,
Ma csak körülted dongani,
Mint Dámonod, hajlongani
'S eltűnni reggelre.

Nem mondhatod: hűtlen valék,
És nem szerettelek;
Véredre szomjas martalék
Vóltam, nem gátla tartalék
Míg csókkal leptelek.

Téjjel hullámzó kebledet,
Mint égi honnomat,
Köszöntve; halj, sok kénynt szedett
Ott ajkam, édes nedvedet
Szívván, sajátomat!

Beléd tapadt érzelmimet
 Fűröszték árjaid;
 Szerencse védte éjjimet,
 Gyönyör tetézte léptimet,
 Míg őrzém álmaid'.

'S im' most alétan csúggedek
 Hó újjaid között,
 Gúnyolt erődnek engedek,'
 Múlt szebb órákért szenvedek
 Én szegény üldözött!

Néked szentelt kis éltemet
 Ne oltsd.el; irgalom!
 Óh Lyánka, szánd hű szívemet!
 Köny, melly kísérje vesztemet
 Nem kell 's vég nyugalom.

ÚTAZÓ KEDVESEMHEZ!

Nevetve néznék most e' rút időre,
 Körülte-is ha fagyfaló szele
 Nem zúgna, 's fázva nem fürdnék-bele
 Bús záporában arczod' gyenge bőre.

Kék ég mosolygott rád tőlem menőre,
 Aranyban ált indúltod' reggele;
 A' nap vidámon kelve 's menve-le,
 Nem álmodánk illy változó jövőre.

Fáj, Kedves, e' szív, érzi sorsodat;
 Óh, mint örülne ázott kebleden!
 Egy vész gyötörné őt' hű társodat,
 'S új éltet öntné-el jég szíveden.
 De nem lehet! — hát felsohajtok égre:
 „Vigyen derülten, 's hozzon honnba végre!

F** J.

8.

ÉSZ és PHILOSOPHIA.

Kimeríthetetlenek az alkotás' titkai, ki kémlelhetetlenek a' természet csodái; de van bennünk valami, a' mi egy fentebbi ragyogvány-nak tündöklő szárnyain mintegy elhagyva szűk lakását felszáll, és körülvéve a' töménytelenségtől álló pontot, vagy-is thronust alkot magának, itt mintegy megfejtkezvén határozottságáról a' mindenségnek titkait, a' természet csodáit maga elejbe idézi, 's mint egy ítélő bíró bémerül az okoknak, és okozatoknak vizsgálásába, és fontolgatásába; végre az összehasonlítás', arány-szabás', és cél-erányság' törvényei szerint habozva ugyan, és félékenyen, de mégis magát megnyugtatólag hozza ítéletét; ha ezen ítélet a' Mindenhatónak céljaival, és kinyilatkoztatott szavaival megegyez, úgy igazságnak neveztetik, ellenkezőképpen pedig csalódásnak, hibának, vagy vakmerő kalandozásnak; illy utakon felfedezi ez az igazat, szépet, és tökéletest, ezekből egy egészet formál mint önnön maga megnyugtatólására, és vígasztalására, mint a' véle rokony' lényeknek boldogíttására, szóval fellyebb és fellyebb hatásával csodákat mivel e' mindenségnek végetlen teremében, mellyek vagy mint magvak hintettnek-el az okos lények' országában, és későbbi ápolás által tűnnek elő az igazságoknak homályba burkolt tárából, vagy

mint virágok illatoznak, és a' rokony lényeket hasonló kémlélésekre gerjesztik, vagy mint érett gyümölcsök boldogítják az igazság, és boldogság után sóvargókat; és így munkálkodásának előhatását észrevéven egy szent ihleléstől illetetik, és magába vissza tér, 's megismeri, hogy ő az, melly az embert ki veszi a' állatok sorából, hogy ő az, melly az embert megkülömbözteti a' lelketlen anyagtól, szóval, megérti, hogy ő az emberiségnek czimere, erénnye és minde; hatásának pedig körét egy csomóban szerköztetvén, és ezt egy szóval kijelenteni akarván, magát *Észnek* neveztetí.

Az emberi ész az Isteniségnek részesülése, azért kimeríthetettlenek ennek hatási, mert légyen bár határozott, de határait emberi nyelven határtalanoknak kinszerítettünk mondani, és így a' tűnő ellenmondásban magunknak álló pontot szerezni, micsoda nyelv az? melly az észnek minden fogásait úgy tudja másokkal közölni, valamint ő azt felfogta, és így úgy látszik, hogy a' határozott észnek végetlen megfogásait, a' nyelv szorítja sokkal szűkebb korlátok közzé, mint ezek természetöknél fogva volnának — hányszor ragadtatik az ész legfelségesebb gondolatokban? hányszor repdes a' fentebbi lények' országában? és ha felfogásait kiakarná magyarázni, elnémulva találja a' nyelvet, vagy ha ez rebegve ejtegeti a' felséges gondolatokat, vagy fél értelemben ejti azokat ki, vagy a' szó szűke miatt más jelentetik ki, mint az ész fogásaiban találkozik, innént vagy az, hogy midőn az ész eszmélkedő teremében felfogásait másokkal akarja közölni; önn magával tusakodik, és új nyelvet alkot, mellyet hogy mások megérthessenek, az lenne szükséges, hogy az eszmélkedő-

nek álló pontját kitalálják, és abból kiereszkedvén felfogásait fontolgassák, mellyben mennyi a' nehézség! könnyű kitalálni. — Hányszor találtak már a' legjózanabb bölcsnek eszmélkedéseiben az Istenségről fonákságot, az erkölcsiségről sértő tévedést nem a' bölcsnek tántorodása miatt, hanem a' vi'sgálódóknak vagy előítéllete, vagy felnem érése, vagy a' nyelvnek újsága miatt. — Én úgy gondolom, hogy a' régieknek hierogliphikai írásaikban nem csak a' betűknek, de még a' nyelvnek-is hiánnyát kereshetjük, mert a' régi századok' bölcsei-is érezték a' nyelv' hiánnyát, valamint ezt a' mostaniak sem tagadják; azért eszmélkedésöknek fellyebbi hatását kinszerítették valami érzéki módon kifejezni, melly jelek nem csak most előttünk ismeretlenek, hanem ismeretlenek voltak még a' jel készítőikkel együtt élők előtt-is; valamint mi mostan sokszor elnem értjük a' velünk élőknek velünk közös ugyan, de felfogásaiknak saját nyelvét. Nagy itt a' nehézség; szükséges tehát, hogy ezt esmérjük-meg, és mások' megbírálásában ne vakmerősködjünk.

Hányan kárhoztatják, sőt undokságról vádolják az emberiséget olly híven, és maga mibenlétében felfogó Epicurust, ki az erkölcsiségnek nem annyira elvéül, mint rúgótollául alapította a' tiszta gyönyörűséget, ebben helyhezttetvén, az embernek javát — vallyon ez hibázott e? vagy talán az őt elnem értő szigorú bírálók? az bizonyos: hogy az emberiséget kötelező törvények bétellyesítése gyönyörűséget szül, melly közös az égiekével, az bizonyos: hogy a' szépek és felségesnek belénk hatása bennünk gyönyörűséget gerjeszt, mellyet az Alkotó rendelt úgy, hogy a' halandó ez által-is ragadtassék az

ő thronussa elejbe, melly a' dicsőösségnek végzetetlen tára, az bizonyos: hogy az igazságnak felfedezése kimondhatatlan gyönyörűséggel lep meg bennünket, és ez által jelentjük égi eredetünket, melly kútforrása a' csálthatatlan igazságoknak, ki fogja tehát kárhozatni a' tiszta gyönyörűséget? vagy megtagadjuk magunkat, és magunkból egy ismeretlen és ellenmondásból összeszőtt lényt csinálunk? vagy azért kárhoztassuk e a' bölcseset; hogy nyelvével úgy ki nem tudta magát fejteni, valamint a' későbbiek? mert mi vólt légyen lelke-tárában, azt nem egyes kitételéből, hanem az egész tudományos alkotmányából kell merittenünk — ugyan is a' bünt utálta, a' természet törvényeinek legkissebb sértését-is kárhoztatta, miért? mert ezek által a' léleknek gyönyörűsége számkivettetik — ebből által láthatni, hogy ő nem a' testi, nem a' mulékony gyönyörűséget hajhászta, mert ez ha rendetlen — a' természet' törvényével ellenkezik, és így a' fentebbi gyönyörűséget elrabolja. Hogy tanítványi őt elnem értették, vagy elérteni nem akarták, vagy tudományos alkotmányát elcsavarták, azért tanítványit, nem pedig a' bölcseset kárhoztassuk, a' legszentebb dolgokkal — is történik visszaélés. —

Az emberi ész az Istenségnek szikrája, azért a' Mindenhatótól alkotott világból, hogy égi eredetét megmutassa, újjat alkot magának, mert azt, mint a' végzetetlen bölcsnek munkáját, egyedül csak végzetetlen ész foghatja-fel, a' határozott ész pedig csak közelít ahoz, minthogy tehát csak közelít, azért felfogása amattól külömbözésben vagyon, a' valót elnem éri, tehát önn keblében hordozza világát, mellyben jár

és mivel, 's így midőn az ész tulajdon teremében munkálkodik, valóságnak az örökén valón kívül, csak egyedül magát veheti-fel, nem mint-ha ez által tagadná egyéb lényeknek valóságos létöket, hanem hogy azok úgy tűnnek elejbe, mint a' belé óltott törvények idézik azokat elő, innént vagyon, hogy általlánosan véve annyiféle, és olly különböző a' világ, a' mennyi a' munkálkodó ész, 's egyedül csak a' feszegető munkálkodásnak következése az igazság, de csak akkor, ha az minden eszes lény munkálkodásának összehangzó, és ellenkezőt kizáró, vagy-is szükséges következése — vagy ha az eszmélkedésben úgy fennakadnak az eszes lények, hogy az áltörhetetlen akadályt észre veszik, és még-is sóvárognak olly igazságok után, mellyek nyugalomokra, és az erkölcsi világban fellyebb hatásokra elkerülhetetleneknek látszattnak lenni, ekkor ha a' Mindenható véghetetlen bölcsességének tárából fényt lövell a' sovárgókra, megismerik, és megkell ismerniök határozottságokat, és a' közlött mennyei fényt, mint különös isteni ajándékot, és csalhatatlan igazságot tekintik, és kell tekinteniök — így alkottatik az igazság' országa, melly által az okos lények össze csatoltattak, és egymás nyugalalmának, és boldogságának válnak eszközeivé, 's így tétetik lépés a' *józan philosophiára*, melly a' Mindentudónak tárában rejtezkedik, 's mellyből azt az emberi ész mint az Istenségnek szikrája vagy a' belé óltott törvények' szabási, vagy a' mennyei fénynek reája közvetlen hatása által mint önnön maga, mint rokon társai nyugalalmára és boldogságára merítti.

Nagy kincs a' világon, ha olly ész tün fel, vi'ssgálódása által olly fényt lövel a' rokony lényekre, melly ezeknek nyugodalmát, és boldogságát eszközli és alapítja, és ez mintegy küldöttje az Istenségnek, és igen nagy nyereség az emberiségre nézve, ha minden fél-században csak egy-is jelenhet-meg illyen, mert a' kilövellett fény először észbéli surlódást, azután alapos intézeteket, végre boldogságot ragyogtat a' boldogságra annyira törekedő lelkek-re. De ellenben nagy boldogtalanság, ha a' fel-tünő magas ész eltévesztvén felséges czélját, vi'ssgálódásának alapját nem a' természet' céljaiban, nem az eszes lényeknek természetében, hanem önn magától koholt különczségekben helyhezteti, és olly következtetéseket húz, mellyeknek gyümölcsei nem a' nyugalom, és csendesség, nem a' meglegedettség, és boldogság, hanem olly zavarodás, mellynek torló habjai a' gyengébbeket a' boldogtalanság örvényébe sodorják, az erősebbeket megkeményíttik, és végre a' bitanglónak alacsony eszközeivé változtatják, és így egy csekély időkor elegendő elpusztítani azt, a' mit sok századoknak ápoló keze nagy fáradsággal ha nem virágzásra-is legalább reményektől ragyogó virányra hozott. — Az emberi ész alkot és pusztít, épít és ront, illatozó virágokat és ölő maszlagokat hint, boldogságot és sanyarúságot eszközöl, mennyet és poklot terem — az út, mellyen ezeket véghez viszi, nem más, mint a' philosophia; épséget a' józan, romlottságot a' tévedő philosophia szül; minden ész vi'ssgálódik, eszmélkedik, és bölcselkedik, némellyik megleégszik a' tört úton járni, és az úton elszórt virágokat özszeszedni, és ezekből koszorút fonni, 's véle a' jelenkort

felékesíteni, némellyik az öszszeszedett virágokat drága kövekkel himezi, és a' jövendő korban-is kíván ragyogni, némellyik a' virágok közt andalog, azokat bámúlja a' nélkül, hogy egyet-is leszakasztana, némellyik az elszórt virágokat, mivel nem ismeri illatjokat, ékességeket és szépségeket tápodja, de lomhasága miatt el-nem tiporhatja, ezek nagyobb változást az ész országában nem okoznak, befolyások csak körül-lévőikre vagyon, az-is kissebb 's nagyobb, boldogságot ugyan eszközölhetnek, de nagyobb boldogtalanságot nem okoznak, mert az ész országának változása, a' sokakra háromló boldogság, vagy sokakat eltipró boldogtalanság egyedül csak a' magas észnek szüleménnye.

A' Philosophia azon erénnye az emberi észnek, mellyel ez nagy dolgokat gondol, és cselekszik, a' nagy dolgok az emberiségre nézve nagy jót, vagy nagy rosszat hozhatnak, amazt a' józan, ezt a' tévedő philosophia miveli; mind a' kettő uralkodóvá lőn, 's némellykor egyenlő lépéssel hatnak az emberiségre, 's ekkor zavar-tatik ugyan az emberi boldogság, de le nem ti-portatik, mert a' józanság még-is sajáttabb tulajdona az emberi természetnek, mint a' korcsosság, 's így boldogságunk sajkájja hányattatik ugyan a' torló habok között, de el nem merül — ha illy habzás között a' bitanglók' száma szaporodik, 's a' józanoké kevesedik, készül az innségek', keservek', fájdalmak', és könnyek' örvénnye, és ha csak fentebbi kéz nem védelmezi boldogságunk' sajkájját; az örvénybe sodortatik. — Váltak e' már illyen idők? a' történetek visgállói ítélik meg — ha pedig a' józan philosophia annyira lábra kap, hogy a' tévedő az ellensúlyban jóval hanyatlík; akkor virúl az

emberiségre az élet dele, akkor a' szeretet' boldogító illatja sugárként terjed, és a' boldogság karolva öleli a' meglegedettséget; ha ezen kova a' philosophiának tartós maradhatna, kicsinyenként kifejlénének az élet' valóságos és tiszta gyönyörűségei, a' föld Édenné válna, szóval, öröm lenne az élet, mert a' tévedőnek csekély befolyása ellenmivelése által inkább éreztetni a' józanokkal valódi javát az életnek, minthogy ez a' szüntelen munkálkodásnak, és fáradozásnak sikeres gyümölcse.

Minden századnak, minden nagyobb kormányos alkotmánynak, minden kisebb társaságnak, sőt minden egyes embernek megvan tulajdon philosophiai kora, a' századnak philosophiai kora *korszellelemnek*-is neveztetik, mellynek milly befolyása légyen a' nagyobb kormányos alkotmányokra, kisebb társaságokra, 's egyes emberekre; legjobban megudjuk, ha a' történt dolgokat szakaszonként összevetjük, mert a' vizsgálódó észnek lehetetlen nem látni a' különbséget. Azonban minden philosophiai kornak megvagyon tulajdon java, a' kormányos alkotmánynak tehát kötelessége úgy hordozni a' kormányt, hogy alkotmánya alatt bátorságot kereső társakkal, a' mennyire lehet javát inkább éreztesse a' philosophiai kornak, mint kellemetlen befolyását tapasztaltassa, ez pedig lehetséges akkoron, ha a' kor' szellemét világosan értik azok, kiknek philosophusi eszök fáklyaként sugárol a' sokaság fölött. A' kisebb társaságok philosophiai korát a' század', és kormányos alkotmányok korszelleme határozza-el, ezek csak úgy érezhetik a' boldogságot, és meglegedettséget, ha philosophiai korokhoz alkalmaztatott célra törekedhetnek, ha ezen törekedés ellent-

állást tapasztal, az uralkodó korszellemnek nem javát, hanem kellemetlenségét tapasztalják, és félő, ne talán az ellensúly nagyobb erőre kapjon, és a' kisebb társaság célját veszejtse, és midőn a' kormányos alkotmány az élet gyönyörűségeit terjeszti, az egy lomha üszög alatt egészen eltikkadjon. Az egyes embernek philosophiai korát a' most említett korszellemek, és tulajdon törekedése a' fellyebb említett módok szerint képezik-ki, boldog ha önn magát úgy képezi, hogy észbeli törekedése reá nézve csendességet, és nyugodalmat, másokra nézve pedig boldogságot mivel, és a' ki ezt elérte, azt egyedül illeti a' *philosophus* név. Itt rege jutott eszembe:

Cshinwang Chinai Császár egykor mély andalgásba merült, 's minthogy sokat hallott már a' philosophusokról, az ötlött eszébe: vallyon mi légyen a' philosophus? 's elhatározta magát, hogy országának leghíresebb philosophussait thronussa eléjbe idézi, és önnön tapasztalásából fogja megtudni, ki légyen az igaz philosophus? csak jelentenie kellett akaratját; megjelent a' híres ősz *Chamsu*, ki azt hitte magáról, hogy kivüle senki meg nem érdemli a' philosophusi nevet; felfűjt pofával tehát közelít a' Császárhoz, 's számlálja Confuciusra írt száz meg száz észrevételeit, magasztalja emberinél fellyebbható esztét, kérkedik igazság szerető szívéről, pöffeszkedve beszél erénnyeiről, jó tétéménnyeiről, 's illy sok jelés tulajdonságaiért nem kíván egyebet, mint hogy a' Császár őt gazdagon jutalmazza-meg, és mind azokat, kik ellene írni merésznének, örökös börtönbe csukassa — óh kiált a' Császár, vigyétek szemem elől ezt az embert, mert nem ezt keresem, felháborodva

hagyta-el a' thronust, és gúnyírást bocsájtott-ki a' Császár ellen, mellyen ez jó kedvel mosolygott. Elő kerül *Cshinte*, kinek írásai tellyesek elragadtatott lelkesedéssel, csak azon hiánnyal, hogy az igazságot olly setét homályba burkolgatta, hogy senki sem vólt képes azt kifejteni, minden embert szeretett, csakhogy mindegyiket csipősen mocskolta, és abban találta leginkább mély eszének kitüntetését; hogy ő semmit úgy nem tett, mint más, melly étkekkel a' Chinaiak hidegen éltek, ő azokat melegen szerette's a't. a' Császár egy darab ideig mulatta magát ennek bohózatain, és végre elégedetlenséggel magától elbocsájtotta. Hát már nem találtok birodalmamban úgymond philosophust? mély fő-hajtással bévezet egy fiatal Mandarin egy piros, posgás, zömökbölcset, Felséges Császár! így kiált a' bölc, én vagyok a' philosophiának eleven képe, én egész szorgalmamat arra fordítom, hogy életemet érezzem, ember társaimat csak annyira becsülöm, mennyire nékem hasznossak, semmi gyönyörűséget magamról meg nem tagadok, kövesd philosophiámat, boldogúlsz! — távozz, szóll a' Császár, embertelen! nem ismered mi az ember. — Így sorban ismérkedett-meg jelenő álphilosophussaival, kik közzül egyet sem talált, kire méltán ruházhatná a' nagy nevet; talállok én úgymond még-is kiterjedt birodalmomban olyat, kiben kedvem fog telni — testvérjeire bizá tehát egy darab időre a' kormányt, ő pedig két udvarnokjával útnak indúlt, hegyet, völgyet özsze járnak de sikeretlenül, 's már a' választó nagy falhoz jutnak, mellynél tovább menniek nem lehetett; innént nem meszsze a' hegyek' bércei közt egy gúnyhót pillant-meg, ott vagyon úgymond az óhaj-

tott bölcs, örül, hogy végre célját eléri, nagy ügygel, bajjal tehát felkapaszkodik a' bércre, de íme! elejbek rohan egy szikrázó szemű, elaszott, halavány, fekete sárgás arczú emberi váz, és ordítva inkább mint kiáltva kérdezi: kik vagytok ti, 's mit akartok? talán azon csekély nyugalमत akarjátok zavarni? mellyet nékem e' rengetegben tanyázó fene vadak engednek, ezen kérdésre a' Császár szemfülesebb lett, 's közelít hozzá — mi talált jó ember! úgy mond, bizonyára te vagy az, kit keresek, nem de te philosophus vagy? Ha ezen név olly lényt jelent, ki az egész emberiséget gyűlöli, megtaláltad emberedet, hidd-el, senki élesebben nem gyűlölheti az embert, mint én, bár mindannyinak egy nyaka lenne, hogy egy csapással elémészthetném őket, most pedig távozz tőlem, mert által szakasztom szívedet egy nyíllal — a' megböszült előtt nem álhatott tovább a' Császár, 's könnyeit törölgetvén mondá: ez bizonyára bóldogtalan ember, hát van az én kormányom alatt-is bóldogtalan? így eszmélkedvén tovább halad, 's egy népes városba érkezik; itt mindenek szájában halja dicsértetni a' nagy bölcseségű, és emberi gyarlóságon tulható erkölcsű *Occzífut*, ki már sok könyveket írt a' tiszta morálról, erkőlcsről, szelídségről 's a' t. a' Császár meglátogatja a' bölcsét, kinek tiszteletes tekintete azonnal mély tiszteletre ragada a' Császárt, 's alig egy két szó váltással enyhítheti philosophusi szomját, bétoppan hozzájuk a' város' kormányozójának küldöttje azon célból, hogy egy befogott vétkes eránt a' bölcsnek véleményét küldöjjének megvihesse; a' vétek' súlya ez vala: egy ügyefogyott szegény éhelhaló attyának, és gyermekének számára alami'snát köl-

dulván egy dűsnak ajtaja előtt, onnént pedig eligazittatván a' dűsnak halomban rakott életszeréből egy parányit ellopott, hogy az éhelhalókat a' rettenetes halál' torkából még-is kiszabadítsa, — szemeit síróképpen dörzsöli a' nagy-lelkű bölcs, és a' vétkest felöldja bűnéről; a' Császárnak tetszett azon cselekedet, egy két pillantat után bėjön a' bölcsnek sáfárja, és beszéli újra az említett felöldozottnak vétkes tettet, egyszer'smind a' bölcsnek tudára adja, hogy sajátjából történt a' kár — úgy! mond özszeránczolt homlokkal a' bölcs, fuss rögtön a' biróhoz, és mond-meg, hogy jobban megfontolt véleményem szerint, a' bűnös halált érdemel — a' Császár eliszonyodott e' színlett erkölcsű bölcs tettén, ismeretlenül elhagyta a' házat.

Hiában folytatom én úgymond utazásomat, a' philosophia csak az emberek' agyában rejtezik, napfényre pedig soha nem jön, már annyi fáradságos utazást tettem, kémleltem az emberi szíveket, de valódi bölcsre nem akadtam, személy-vesztés a' tudományosság, és tettetés az erkölcsiség, ragyogtatják az erényt, míg önnön hasznok kívánja, legutállatosabb gyávaságba esnek, mihelyt önn szeretetjök legkissebbé-is sértetik, hazafelé indulok tehát, és tápasztalásomat népem hasznára fordítom — ballag, ballag udvarnokaival a' bölcs Császár, 's íme egy kies völgy, 's annak közepében csicsoma nélkül, de tisztaságtól ékeskedő hajlék tűn szemébe — kérdez egy közel álló földművest — vallyon ki lakja azon csendes hajlékot? egy tiszteletre méltó öreg, ki, a' mennyire én tudom, igen különös teremtmény, őt megnem lehet haragíttani, legfőbb foglalatossága másokkal jót tenni — közelebb járul a' Császár, és ajtajában a' tulajdo-

nősnak egynehány koldust lát, kiknek élelmet osztogat a' hatvan esztendő's *Kongsune*, ki szent foglalatosságát elvégezvén földre borúl, 's így fohászkodik: „Hálákat adok néked nagy Tien! hogy gazdagságomat és tisztviseléseimet elvetted, meghagytad pedig kenyereimet, melyet az éhezőkkel megoszthatok, áld-meg a' Császárt Nemzettségével együtt, adj néki világos észet, és vas türeelmet a' kormányozáshoz” ezzel feleremelte szemeit, és a' jövevényeket látván, szerényen feléjük fordul 's kérdezi: mit kerestek e' magányban? olly helyet keresek jó öreg! felel a' Császár, hol az erkölcsnek, és bölcseségnek vagyon lakhelye — hiában fáradtál ide nemes ifjú, itt csak emberi gyarlóságot, együgyűséget, és szűk határok közzé szorított életmódot találsz, azonban ha szűk kalibámban valamivel kedvedet találok, legnagyobb gyönyörűségekre adsz alkalmatosságot; íme itt vannak gyermekeim, kik a' földművelést jól értik, én őket oktatom, de ők mindenben gyámolóim is, enyhítsd tehát csekélységemből éhedet, és szomjadat — a' Császár evett a' feladott ételszerkekből — mióta laksz, kérdezi, jó öreg e' magányban? már harmintz esztendeje, én ismeretlen vagyok, de az utazókat, és éhezőket örömet látom, ha egészen meg nem vigasztalhatom őket, akkor elszomorodom, és régi dúsabb állapotom jut eszembe, de ezt, ha lehet, hamar kiverem fejemből — mit? hát te dúsabb is vóltál? igen — de nagy boldogságom az, hogy szegénységre jutottam, máskülömben soha nem érezhetném azon édességet, melyet érzek, midőn csekély javamat más szegényebbel megoszthatom. — Hát mi, és hol vóltál jó öreg ez előtt harmintz esztendővel? Ifjú! talán nem

sophusom, kit a' rágalmazó nyelvek megfosztottak fényes hivataljától, és elraboltak az emberiség boldogságának oltáráról, ki szegénységében-is az emberiségnek boldogítója volt, önn keblében pedig szüntelen legnagyobb boldogságot érzett, visszaállítom őt a' ti boldogulásokra, és tulajdon nyugalmamra, úgy tekintsenek őt mint első miniszteremet, és leghívebb barátomat, kinek tanátsa az én parancsolatom lesz, te pedig jó öreg! legkisebb vonakodást se mutass, fiaid lesznek birodalmamnak oszlopai, tőled tanultam: hogy az erkölcs soha elnem veszi jutalmát. Virágzó lőn China! a' philosophiának boldogabb kora derült egére. A' boldogított alattvalók boldogítottjainak eltűntök után szobrokat állítottak; — Cshinvangéra csak ezt vésték: A' JÓTÉVŐ! Kongsuneéra pedig ezt: A' PHILOSOPHUS.

Körmendy Camill.

9.

A' Magyar műveltség alacsonyíttatása
külföldön.

Különösnek 's határozatlannak tetszhetik első pillanatra olvasó közönségünk előtt értekezésem', vagy inkább közelésem' czímje. Magam is bizonytalan értelműnek találtam ezt nyomban, 's szükségesnek, ügyetlen ugyan; de könnyen megnem változtatható kifejezésem néhány szavakkal meghatároznom előbb, mintsem eltökéltett tárgyamhoz foghatnék:

A' Drezdában 's Lipcsében kijövő *Estvél: Újság* (Abendzeitung) 140-dik számja t. i. levelezési közléseiben a' Magyar tudós Társaság' felállíttatásáról 's Hazánk némelly műveltségbeli állapotjáról, Pesten 1831. Eszt. Május' 24-kén költ tudósítást nyomtattatott. Rágalmazás, tévelygés, alacsonyítás lappang annak minden sorai-
ban; — Nemzetiségünk sebes lépésekkel tökéletesedő ébredése; idegen 's jobb ízlésű Tudósoktól-is kellemetes hangúnak és remek alkatasúnak ítélt nyelvünk napról napra előbbre haladó művelődése; polgárjaink más akármely régtől pallérozódott Nemzet fiai ösméreteikkel vetélkedhető ügyességek, — elősmértetnek annak minden szavaiban. Fájdalom! hogy illy rágalmazólag 's alacsonyítólag írhat külföldre felőlünk egy Tudós, — ki azomban nevét mel-

tán titokban akarta hagyatni, — még pedig Hazánk vajha mennél hamarább minden tekintetben úgy nevezhető anyavárossából Pestről, hol a' Nemzeti érzésnek 's Nemzeti műveltség minden kútfejeivel való ösmerkedhetésnek leginkább kellene virágozniok.

Nem szándékom azomban jelen közlésemmel tollviharba ereszkednem; csupán kiakarom jelelnem némelly mellékes jegyzetekkel az említett levél főbb pontjait, mellyek tévelygő igazságtalansággal festegetik Hazánk művelődési állapotját, azon szomszéd Nemzet előtt, melly áldott Kanahánunk termékenységet, 's termékenysége hasonlíthatatlan ajándékait kivévén, alig ösmeri szerkeztetésünket, igyekezetünket, törekedésünket 's legközelebbi ébredéseinket minden tudományossága mellett bővebben 's bizonyosabban; mint mi Magyarok talán a' tőlünk messze szigetelt Szerecsenyekéit.

Az érdeklött levél értelme szerint tehát: „Magyar-oroszának, különösen Pestnek-is vajgon már tudós társasága, melly a' nép művelődésére igen nagy befolyást nyerhetne, ha szerkeztetése elnem hibázná arányát. Angol-ország Constitútziójával szeretik Constitútziójokat, bár minden alap nélkül, összehasonlítaniok a' Magyarok: tudós társaságjok rendszabásaiban 's munkálódásaiban-is a' Párisi és Londoni társaságokat választották mustrául, 's ezeknek hibáikat bizonyosan örökségül szóték határozásaikban.” Kár, hogy a' tudós Szerző kinem jelelte azon hibákat, 's a' külfölddel és ezen úton, ha közvetetlen tanácsait megakarta tőlünk tagadnia, a' jót és hasznost sohasem útált Hazánkkal nem közölte az illy tár-

saságok' alapszabásaikról elmélkedett czélarányosabb képzezeit.

„Azomban a' Magyar-nyelv még csak legmélyebb gyermekségében (*tiefsten Kindheit*) nyöszörög." Minden nyelvekre nézve e' szerént *gyermeki, ifjúi, férjfiúi 's öregségi* korácsot különböztethetvén-meg: az elsőt, úgy hiszem, abban helyeztethetjük, mikor még valamelly Nyelv minden nyelvészmenyi (grammatikai) határozások 's literatúrai szülemények nélkül egyedül a' Nép' száján éledgel; — a' másodikat, mikor már nyelvészmenyi határozódásai kezdődnek 's tökéletesebbülnek, és gazdaguló szavai kivált költői 's érzéki munkákra fordítódhatnak, a' nőttön nőtt Literatúra mezején; — a' harmadikat, midőn Nyelvészmennye (Grammatikája) befejeződött, 's szavai a' legelvonottabb gondolatok 's képzetek közönségesen érthetők-ké tételekre, szóval minden lehető emberi tudományok meghatározott előadásokra elégségesek 's alkalmasok; — öregségi korácsát végre akármelly nyelvnek abban gondolhatjuk, midőn ez vőlt erejében fogy, nyelvészmennyében süllyedezik, érthetőségében apad; sőt Nemzetétől vagy felcseréltetik, vagy legalább annyira megzavartatik mással, hogy előbbeni köntössében kénytelenítettik számkivettetést választania magának.

Ezen négy korácsot Hazánk édesen peregő nyelvére alkalmaztatva, hogyan alacsonyíthatja Írónk gyermekégi, még pedig legmélyebb gyermekégi korácsra nyelvünket? — megnem foghatnunk. Kivetkezett ez gyermekiségéből már I. Lajos 's I. Mátyás dicsőséges emlékezetű Koronássaink, Honnyunkra minden részben aranykört derített kórmánnyaik alatt. Kiküllő, Ló-

rincz, Vitéz, Bátori, Székely, Komjáti, Pesti szép fejledezéssel nyitották-meg Literatúránkat; Erdősy János nyelvészmenyünket már 1539. alapította 's Szenczi Molnár Albert 1604 nyomtatatta első Szótárunkat. Ezen férjfiak' fáradhatatlan törekedéseikkel, lépett a' Magyar-Nyelv ifjúi virágzásába, 's hogy mindeddig és kitudja még hány évekig nem juthatott 's nem juthat férjfiúi állapotodottságára? többek közt a' majd két Századokig harapódzott súlyos török iga; a' majd korunkig terült siralmas vallásbeli üldöztetések; több polgári villongások; Hazánk számos Nemzetei magyarosodásoknak mindeddig teljesen meg nem győzethetett akadállyá; gondolkozás és írásbeli szabadságunk mai napig is több anyagokban (matériákban) halgatást vagy tettetést parancsoló korlátja; szorgalmunk 's kereskedésünk nem könnyen tiporható bilincse; Oskoláinkon minden Tudományoknak, Kormány-'s Ítéltő-székeinken minden Ügyeknek latán nyelven megkívánt előadások 's folytatások; azon környüállás, hogy egy fővárosunk, egy tulajdon középpontunk sincsen, honnan egész Nemzetünkre terjeszthetné 's lövelhetné böldegítő sugárait a' férjfiúi kor' művöltsége 's állapotodottsága; — hogy Könyvtáraink, hogy Mesterség-, Tudomány-, Természet-, Ritkaság 's Szépízlésbeli gyűjteményeink és kincseink még mindeddig igen ritkák, 's többnyire külföldre czepeletnek; — mondom ezek együttvéve, nemelly mellékesebb hátráltatásokkal okozzák, hogy férjfiúi korára nem juthatott mind e' korig nyelvünk, 's nyelvünkkel művöltségünk.

*„Magyar-Ország ; 8 milliom Lakossai közül
3'000,000 Magyar ; 3'000,000 Német ; 2'000,000*

pedig Tót, Oláh, Rácz. Horvát, Czigány, 'Sidó 's a' t." Az Író bizonyosan szoros értelemben vette Magyar-Országot, de a' Magyarok számokat melly kicsinyítve; a' Németekét ellenben melly nagyítva becsüli, a' Tótokét pedig még felénél-is alábbra szállítja. Hogy mind a' Magyar, mind a' Német népességet egész kiterjedésében hasonlíthassuk ama Hazánkat németesítő közléssel össze: vegyük Országunkat szélesebb értelemben figyelmünkre. Földírásbeli és Statisztikai jegyzeteink szerint Magyar-, Erdély-, Tót-, Horvát-Országok 's a' katonai Határszélek tengeri vidékünkkel együtt 4,500,000 Magyar; 4'000,000 Tótot a' Vendekkel, Ráczokkal, 's Oroszokkal együtt; 1'240,000 Oláhot; csupán 900,000 's tehát nem 3'000,000 Németet; 150,000 'Sidót; 30,000 Czigányt, ezen kívül kevesebb számú Örményeket, Görögöket, Olaszokat, Albánusokat számlálnak, úgy, hogy az egész népességet kerek számmal 11'000,000-ra tehetjük.

„E' mellett a' német rész a' műveltebb; a' városi polgárok 's Ország-nagyjai mind Németek 's németül beszélnek: csak az alsóbb rendű Nemesség 's Parasztság törzsökös Magyar.” Az elsőbb pontot általánosan véve nem tagadhatjuk; legalább általa ébredett, terjedt 's nevedezett művelődésünk: — a' másodikat 's harmadikat rágalom volt Írónknak Külfölddel közlenie, kivált olly semmi kivételt sem szenvedhető határozással. Polgáraink 's Nagyjaink majd nem közönségesen beszélnek igen-is németül, — de vallyon lehet-e ezért mindnyájokat Németeknek neveznünk? Nem ugyan azon jussal hirdethetnénk e' őket Latánoknak, Francziáknak, Tó-

toknak, Angoloknak, Olaszoknak, Törököknek, sőt talán Görögöknek és 'Sidóknak-is? még pedig Homérosz, Plátó és Kszenofon; sőt Móses, Dávid és a' Próféták korácsaiból? — Véleményem szerint Polgárjaink, de kivált Nagyjaink többségeket szinte olly törzsökös Magyaroknak valhatjuk és tarthatjuk, mint valja és tartja Írónk Nemesseinket 's Parasztjainkat. Kötve hiszem ugyan-is, hogy Nagyjaink' egy része szégyenlené 's tagadná Magyar eredetét; másika boszszonkodna Nemzetünk főbbjei közzé számíttatásán 's iktattatásán; mind a' kettő nem tartaná 's ösmérné múlhatatlan kötelességének anyanyelve megtanulását, ápolását 's közönségesebbítését. — Több Várossaink eredeteket 's szabadságokat Német-gyarmatoknak, 's az ezek által talpra állított bányászkodásoknak, mesterségek' 's kereskedéseknek köszönhetik: de nincsenek e azok mellett teljesen, vagy legalább félig meddig magyar eredetű szabadvárossaink-is? sőt német és tót polgárjaink, nem tudnak e már háláink sebes lépésekkel magyarosodó korunknak! majd közönségesen mindnyájan magyarul? — A' parasztságnak nagy részét nevezhetnők inkább nem törzsökös Magyarnak, sőt magyarul sem értőnek 's beszélőnek, bár nem minden kivétel nélkül. Mert Hazánk' legtöbb Vármegyéiben tisztán 's majd nem csupán magyar szavakkal él a' paraszt; sőt széna-takarítás, aratás, egy szóval nyári munkák alkalmokkal, — deszka, zsindely, lécz, abroncs 's más fa-és cserépszerek szolgáltatásokkal, mesterlegénnyek vándorlásokkal, — felsőbb Vármegyéink-is vagy akarják, vagy sem, eltanulják igen könnyen, mint örömmel tapasztalhatjuk, alsóbb Megyéinktől nyelvünket.

„*Magyar Újság* mind ez ideig csak egy vagyon, 's ez-is csupán 1500 példánnyal; Német ellenben három: a' *Pesti*, *Posonyi* és *Zágrábi* 6000 Olvasókkal, — külföldről hasonlóan 6000 példány jön körül belől közinkbe; az *Augsburgi* küldözget egyedül 2500-at” Magyar-Újság csak egy? — bizonyosan a' *Hazai- és Külföldi-tudósításokat* érti alatta; de hát a' *Magyar-Kurir* 's *Erdélyi-Híradó* nem anyanyelvünkön jelennek e meg? — Így tehát már tavaly ugyan annyi Magyar- mint Német-Újságunk volt, 's ez idén a' *Jelenkorral* szaporodván amazok, meghaladták ezeknek számokat. Mennyi példányok nyomtatódjanak Újságlevelinkből? nem tudom; hanem, hogy nevededik Olvasó-közönségünk naponként, mindennapi tapasztalásunk eléggé bizonyíthatja 's jövődőltheti, az idegen nyelven szerkeztetett Híradásaink mennél hamarábbi csökkenésöket. —

„*Azomban a' kritikai lapokban kikaczagtatnak a' Németezők, mint Pyrker 's Majláth Urak. De bottal és kénszerítve nem teremünk Költőket. Írjanak, gazdagítsák Literatúrájokat 's kedveltessék-meg nyers nyelvöket.*” A' Kritikai lapok, mellyekből a' felhozott vádat bővebben meríthetnénk, szorgosabb igyekezésem mellett-is, Hazámtól távolább voltom miatt, csupán tavaszunk vége felé kerülhettek kezeimhez, 's örömmel olvastam benne a' mit előre lehetett Írónknak többi hibás és Nemzetünket legyalázní törekedő előadásaiból következtethetnünk, hogy a' nevezett tudós Méltóságoknak Németezések érintetett csupán a' nevezett lapokban inkább, mintsem gúnyoltatott, sőt idegen nyelven szerkeztetett Írómányaik' magyarfordítói insetnek inkább hasztalan munkáiktól, mintsem

mások az eredeti szerzők gyaláztatnának. — Költők, még pedig lelkes, eredeti Költők hijokról, úgy vélem, nem panaszkodhatunk. Literatúránk' ezen ága már minden bogaiban keletkezik 's tökéletesedik. Nem lesz tehát, fogadom, szükségünk bottal és kényszerítve teremtenünk Poétákat. A' Literatúra többi ágai hasonlóan — csak Oskoláink, Törvény- 's Kormány székeink fogadják-el anyanyelvünket, nyomtatásbeli szabadságunk mellett, uralkodó nyelvnek, — nyomban nemzetesülnek közöttünk. Mi szeren 's jusson nevezheti végre Írónk nyelvünket nyersnek? meg nem foghatom. Durva, darabos hangzását, vagy a' kitételekben szegénységét 's tökéletlenségét érti e nyersesége alatt? Amazt nehezen értheti, mert jóízű 's több nyelvekben forgott férjfiaktól volt szerencsénk hallanunk, hogy kellemetes, szívreható hangjával nyelvünk az Olaszsal mindenkor és mindenütt vetekedhetik; szegénységgel 's tökéletlenséggel sem vádolhatja úgy gondolom, kivált jelen korunkban a' Magyar-nyelvet, mert a' legelvonattabb fogatok 's képzetek előadásokra-is szinte találhatunk alkalmas, közönségesen érthető kifejezéseket benne, mint nyugoti szomszédinkéiban.

„Az-is a' hír, hogy kik eddig nagyobbára németül írtak, a' tudós Társaság tagjaivá nem lehetnek.” Híren kár valami külföldre trombitált tudósítást építenünk; legalább míg a' hír valószínű, halgatással lenne kötelességünk illy esetekben azt mellőznünk, ne hogy szárnyalásával hazudtolt rágalmak közönségesedjenek szomszédink között általunk egész Nemzet felől. Hogy pedig az érdeklött hír épen nem teljesedett: Majláth 's Mednyánszky Uraknak a' Társaság Igazgatóji közt csillogó neveik; nem

külömben némelly angol, francz 's olasz tudósoknak a' társaság tagjai közzé neveztetések és bévétetések eléggé bizonyítják és czáfolják.

„A' *Lengyelek igen magokra vonják a' Magyaroknak figyelmöket. Minden kezén forgatja most az Újságot, de nagyobb része csupán tagolgatja (syllabizálgatja) foglalatját.*”

Nagyobb része csupán tagolgatja? — Szegény Haza! fővárosod' polgárjainak többségek még csak olvasni sem tudnak! De nem; — igazságtalanul vádol bennünket s' részben-is a' tudósító. Szorgalmatos, bár elnyomatott sorsú Rektoraink 's Kántoraink, úgy hiszem, alapítgatják, ha nem nyárban, legalább télen által Honnyunk minden zugaiban 's fészkeiben szinte, mint akar német szomszédink, akár angol 's franczia atyánkfiainál a' művölödés' ezen okvetetlen fel-tételét; — sőt, ha emlékezőtehetségem nem csal, idomosan (a proportione) jóval kevesebben oktattatnak e' két utólsóbb Nemzeteknél az írásban 's olvasásban, mint vádolt Hazánkban. Egész Német-ország sem merő Szász és Porosz föld. Német-országban-is találtnak Kárpáthér-czi, Csereháti, Szilágysági 's Temesi Lengyelek, Palóczok, Oláhok és Rácok; — ha nem épen Lengyelek, Palóczok, Oláhok és Rácok; legalább ezekkel a' művöltség' egyenlő lépcsőjén tántorgó Vendek, Hesszek, Svábok és Bajorok. — Nem szándékom azomban ezen Nemzete-
ket kivétel nélkül 's általjánosan vádolnom művöletlenségökről: csupán azt akarom tudósítónkkal észrevétnem, hogy Hazánkfiainak az olvasásban eddig nyert ügyességek felérhet? 's fel-is ér korunkban akármelly európai Nemzet olvasásbeli ügyességével. Hát Pest' polgárjai szenvednének e az érdeklött tekintetben kivé-

mások az eredeti szerzők gyaláztatnának. — Költők, még pedig lelkes, eredeti Költők hijokról, úgy vélem, nem panaszkodhatunk. Literatúránk' ezen ága már minden bogaiban keletkezik 's tökéletesedik. Nem lesz tehát, fogadom, szükségünk bottal és kenszerítve teremtenünk Poétákat. A' Literatúra többi ágai hasonlóan — csak Oskoláink, Törvény- 's Kormány székeink fogadják-el anyanyelvünket, nyomtatásbeli szabadságunk mellett, uralkodó nyelvnek, — nyomban nemzetesülnek közöttünk. Mi szeren 's jusson nevezheti végre Íróink nyelvünket nyersnek? meg nem foghatom. Durva, darabos hangzását, vagy a' kitételekben szegénységét 's tökéletlenségét érti e nyersesége alatt? Amazt nehezen értheti, mert jóízű 's több nyelvekben forgott férjfiaktól vólt szerencsénk hallanunk, hogy kellemetes, szívreható hangjával nyelvünk az Olaszszal mindenkor és mindenütt vetekedhetik; szegénységgel 's tökéletlenséggel sem vádolhatja úgy gondolom, kivált jelen korunkban a' Magyar-nyelvet, mert a' legelvonattabb fogatok 's képzetek előadásokra-is szinte találhatunk alkalmas, közönségesen érthető kifejezéseket benne, mint nyugoti szomszédinkéiban.

„Az-is a' hír, hogy kik eddig nagyobbára németül írtak, a' tudós Társaság tagjaivá nem lehetnek.” Híren kár valami külföldre trombitált tudósítást építenünk; legalább míg a' hír valószínű, halgatással lenne kötelességünk illy esetekben azt mellőznünk, ne hogy szárnyalásával hazudtolt rágalmak közönségesedjenek szomszédink között általunk egész Nemzet felől. Hogy pedig az érdeklött hír épen nem teljesedett: Majláth 's Mednyánszky Uraknak a' Társaság' Igazgatóji közt csillogó neveik; nem

külömben némelly angol, francz 's olasz tudósoknak a' társaság tagjai közzé neveztetések és bévételések eléggé bizonyítják és czáfolják.

„A' *Lengyelek igen magokra vonják a' Magyaroknak figyelmöket. Minden kezén forgatja most az Újságot, de nagyobb része csupán tagolgatja (syllabizálgatja) foglalatját.*”
 Nagyobb része csupán tagolgatja? — Szegény Haza! fővárosod' polgárjainak többségek még csak olvasni sem tudnak! De nem; — igazságtalanul vádol bennünket s' részben-is a' tudósító. Szorgalmatos, bár elnyomatott sorsú Rektoraink 's Kántoraink, úgy hiszem, alapítgatják, ha nem nyárban, legalább télen által Honnyunk minden zugaiban 's fészkeiben szinte, mint akar német szomszédink, akár angol 's francia atyánkfiainál a' művölödés' ezen okvetetlen fel-tételét; — sőt, ha emlékezőtehetségem nem csal, idomosan (a proportione) jóval kevesebben oktattatnak e' két utólsóbb Nemzeteknél az írásban 's olvasásban, mint vádolt Hazánkban. Egész Német-ország sem merő Szász és Porosz föld. Német-országban-is találtatnak Kárpáthér-czi, Csereháti, Szilágysági 's Temesi Lengyelek, Palóczok, Oláhok és Rácok; — ha nem épen Lengyelek, Palóczok, Oláhok és Rácok; legalább ezekkel a' művöltség' egyenlő lépcsőjén tántorgó Vendek, Hesszek, Svábok és Bajorok. — Nem szándékom azomban ezen Nemzeteket kivétel nélkül 's általjánosan vádolnom művöletlenségökről: csupán azt akarom tudósítónkkal észrevétnem, hogy Hazánkfiainak az olvasásban eddig nyert ügyességek felérhet? 's fel-is ér korunkban akármelly európai Nemzet olvasásbeli ügyességével. Hát Pest' polgárjai szenvednének e az érdekllett tekintetben kivé-

telt? Pest' polgárjai nem tudnának e olvasni? Pest polgárjai tapogatódzgatnának e tagolgatva Újságleveleinkben?

„Minap egy magyar Vándortársaság (Truppe) németből fordított játékszíni darabot adott elő *Nemzete nyelvén.*” 'S ezt a tudós (igen!!) Írónk felette nevetségesnek hirdeti Külföldön, finom nyelvből lévén durva Magyar-nyelvünkre általtéve a' tudósítására méltatott darab.

Boszonkodjunk e vagy inkább sajnálkodjunk illy alaptalan rágalmakon? tisztelt Olvasóink' szabad ítéletekre hagyom. Minden esetre csonkítják Nemzeti becsületünket, a' valódinál alacsonyabb lépcsőre alázzák Külföldön művöltésünket, és elősmértetik a' világ év-íratjából külföldben-is kihalt magyar korunkbeli ébredéseit 's törekedéseit, mellyeknek mennél hamarábbi zsendülések 's érlelődések minden igaz Hazafi' legforróbb óhajtmányai, rébzései, és munkálódása egygyetlen arannyai, — közönségszülő Nemzeti érzetünk és szellemünk tagadhatatlan bizonyításaik szerént.

Némethy Pál,

Kassai Evang. Prédikátor,

10.

ÉRTEKEZÉS EGY-KÉT TÁRGYRÓL.

Mi mindent symbolisálunk, mikor beszélünk vagy írunk, symbolisáljuk azokat az Ideákat, melyek fejünkbe vagnak, a' hangoknak külömbb külömbbféle árticulációja és modificációja által, vagy pedig a' betűk által. — Már pedig mihelyt symbolisálunk valamit, mindjárt nem olyan tökéletes az, mint valósággal. Minden tudományoknak az eleje: — *Hypotheticum postulatum*. *Euclides* így kezdi az ő *Mathematicáját*: — *liceat mihi lineam ducere*; — mert ha mi lineát húzunk, az csak symboluma a' lineának, — mert a' lineának sem szélessége sem vastagsága nincsen. — Mindennek a' mit mi látunk, tapasztalunk, magunk adunk formát. A' világ élete (*vita cosmica*) látható jegyekkel adja elő magát. — Mi symbolisáljuk a' természetnek három erejét, vagy polaritássát, a' mit mi véghetetlen jósgú és bölcsességű Istennek nevezünk, — tudniillik: van egy *ratio absoluta*, 's ennek két oldala u. m. *reale* és *ideale*. *Reale* a' világ élete (*vita cosmica*), *ideale* pedig az Isten. Egy tudós két postulátumon kezdette históriáját:

1. *Liceat ex idea rationis humanae, ideam rationis infinitae, et hinc ideam vitae cosmicae deducere.* —

2. *Liceat ex idea vitae cosmicae, genesim totius naturae, et hinc ordinem corporum naturalium, regna et classes deducere.*

A' természetnek ezen három poláritásai minden dolgokban megvagyának, és a' *ratio absoluta, tendens a toto ad partes* ezek által munkállódik, — *ut sint hae tres polaritates naturalis finis, et naturale medium simul.* Ezek a' polaritások minden dolgokban hárman vagynak: positivus, negativus és intermedius polus, s ezeken symbolisálja magát a' vita cosmica, és ezek a' polusok egymást felváltják; — a' positivus polus sokszor negativus polussá, — a' negativus sokszor positivussá változik által. —

A' positivus polus az emberbe a' dianoëticum latús, mellynek productuma a' gondolkozás, az abstracta ideákra való felemelkedés, vagy egy szóval a' Philosophia.

A' negativus polus, a' thelematicum latús, ennek productuma a' Jus naturae, a' historia.

Indifferens polus, az aestheticum latús, — ennek productuma: a' poësis, festés, kő-faragás egy szóval mindenféle szép mesterségek. Ezeket a' három polusokat nevezik másképpen: syntheticum, theticum, antitheticum systemáknak.

A' syntheticum, vagy pedig az involutionis systemára tartoznak: az agy-velő, és az inak, mellyek a' vegetativa életet ébresztik, mert az inak egy egész organismust képeznek, mellyek mindennűn a' testbe tett benyomásokat magokba veszik, és azután mindég tovább tovább adják. Azért hívják involutionis systemájának, mert kívülről a' peripheriáról mennek minden benyomások a' középpont felé.

A' theticum, vagy pedig evolutionis systemának három potentiáji vagynak: u. m. a' belek, a' hólyagok, és a' szálak. Evolutionis systemájának azért hívják, mert ezekből a' millyenek a' belek, és a' textus cellularis, mellyekbe csupa chemiai munkásságok mennek véghez, mint valamelly fundamentumból épülnek a' többi orgánumok, és ezekből miu-

den kifele megy p. o. mikor nő az ember, — mindig fejtődik a középponttól területébe. —

Az antitheticum systemának potentiáji: a szív, erek, vastag-húsok. Ezek mint egy neutrálisált állapotban vagynak egymással, és középet tartanak a kettő között. Már ha az egyik systemának életét felemeli az ember, a másik antagonistice alább száll, vagy ha az egyiket lenyomja, a másik felemelkedik. — Hogy ha az Orvosok valamelly nyavalyáról akarnak szólni, így szólnak: az első, második vagy harmadik systemának, az első, második vagy harmadik potentiája van felemelkedve, vagy lenyomódva.

Az antitheticum systemára tartozó edények a textus cellularisba annyira vagynak, mint a mennyi a textus cellularis; és pedig a mi a dolgot illeti ezen systemákba vagy positiva vagy negativa lelkesítő folyadékok folydogálnak. Az inakba, a gyomorba principium aciditatis van, vagy pedig negativa; — a vastag-húsokba pedig és a belekbe principium basicans vagy positiva electricitas. Innét van az, hogy mikor az ember dolgozik, vagy utaz, ki-melegszik; mert az inak a vastag-hússal összedörgölődven, a positiva és a negativa electricitas összemegy, 's e' szerint melegségnek kell előállni. — Innét van az éhség, mivel az ember gyomrába principium aciditatis van, — a belekbe pedig principium basicitatis lévén, addig nem lakik jól, míg az acidum, a basicum testtel antithesisbe nem jöhet. Innen lehet hát azt is kimagyarázni, és kifejteni, hogy mentül többet eszik az ember a szőlőből, annál jobban ehetnék. Mert a szőlő csupa acidum, a gyomor is acida természetű lévén, mentül többet eszik a szőlőből, annál jobban neveli a gyomor aciditassát, 's több antithesist kíván; következésképpen annál jobban

ehetnék az ember, mert a' jól való lakás attól van, ha megtelt a' gyomor nedv, más báscum testel. Így az emberi test-is olyan, mint egy gyomor, melly a' késő vénségig szív magába az egész roppant mindenségből vagy a' világból; míg meg nem telyén, a' testnek antithesise többet nem kíván, és nem-is szívhat-bé, — és ezek szerént involválódik úgy, mint mikor az ember' gyomra megtelvén, megint elveszti a' maga egyarányuságát és megehül. Nem egyéb hát az emberi test, mint millio polarításokból álló alkotmány, a' mellyen keresztül kasul foly a' gyantás folyadék. Ha az ember' agyvelejét acidum muriaticum oxygenátumba teszik, vékony területes részecskékre válik az ember' agyveleje, — következésképpen az sem egyéb, mint valami galvanica columna, mellyen fel 's alá jár az életbeli gyántasság. Az állatokba az agyvelő, nem megy egy középpontba, hanem elválasztott gángliák tészik az agyvelőt, a' honnét azoknak érzések nem mehet a' tudat egyességére, 's éppen azért nincs azoknak sem fogatjok, sem ideájok, mint az embernek, hanem csak érzékiségek. Hogy az emberi test nem egyéb, mint galvanica columna, mellyen a' gyántasság fel 's alá jár, ki-tettzik abból, — hogy éppen azon tünetényei vagynak az emberi testnek, mint az gyántás erőművnek és a' voltiána columnának, tudniillik: mikor az ember nagyon megterheli gyomrát különbbkülömbbféle eledel-ekkel, — ezt mindjárt, lankadtság álmosodás, szorulás, és más nehezségek követik. Ennek az oka az: —

Hogy az ágyvelőkről a' belekre mennek a' Stoi-cheonok az étel' kidolgozására. Egyszer egy meg-rántodást érez az ember, melly nem egyéb gyántás lövetnél, melly történik az inak és a' vastaghúsok között; — 's ekkor történik az állati gyan-

tásságnak minden részekre való egyenlő elosztása, 's egyszeribe megvidúl az ember. Tudjuk, hogy a' nedvesség rossz vezetője a' gyantásságnak, a' honnan nedves időbe, mikor tudniillik a' levegő nedves, gyantás tapasztalmányokkal minden iparkodás mellett-is nem lehet bódogulni. Éppen ilyen tünemény történik az ember testére nézve, ha nedves vagy hideg helyen hál, — mikor kiizzad és lefekszik minden takaródzó nélkül. — Annak egész teste ellankad, öszszetörődik, alig tudja tagjait mozgatni. Az ilyen lankadtságot többnyire nagy nyavalya követi, mint az inak' elmállása, a' rothasztó hideg, — sokszor pedig egészszen meghidegszik, megmerevedik az ember tagja, olyan mint a' meghólt, ámbár az inak éreznek, 's tele vannak gyantassággal, de magát nem mozdíthattya. Ez egy neime az érveréselállásának. Ha pedig vissza jön a' vastag-húsokba az a' gyantátság, és az inak és vastag-húsok között antithesis áll elő, egyszeribe melegség és mozgás következik. — Ennek a' nagy lankadtságának (a' mint már fellyebb említettém rólla) ez az oka, hogy a' *textus cellularis*, és a' vastag-húsok elvesztik a' magok gyantátságokat a' nedves levegőbe. — Az eddig előszámláltak már magokba elégségesek volnának a' természetbe mindenütt előforduló poláritásoknak megmutatására. — De még több az, hogy az emberi testalkotmány, az egész természetnek kis-formába való előállítására; — mert ugyanis az emberi testben, mind a' három természeti ország, t. i. ásványi, növényi, és állati, — poláritásba van, és nem egyéb mint ezen három természeti Országokból alkotott *galvanica columna*, a' mellyhez még hozzá-járul az érzési élet-is. Ezek a' három fő poláritások tehát; — növényi, állati és érzési élet, egyyik a' másikkól lépcsőnként

ként fejlődnek-ki, — a' növényi életen kezdve, — az érzéséig.

Az anya méhében, még egészen növényi élete van az embriónak, az állati léleknek csak csirája van meg, — a' melly magát a' legalsóbb lépcsőn lévő önkényes mozgásban nyilvánágosítja, a' honnét az ő műszerei-is a' legtökéletlenebb állatok műszereihez hasonlittanak. — Az embrio a' burokba nem egyéb még vízi állatnál, és még a' tüdőjének sem veszi hasznát; — hanem a' helyett van az embriora nézve a' placenta, mellynek mint a' tökéletlenebb állatokba, a' tüdő munkálódását vivő placentáunak, a' vér-forgással semmi egybeköttetése nincs. — Ez a' placenta apró vastag-húsokból és Oxygennel telt buborékokkákból áll, mellyekbe oxynalodik-meg a' vér, a' gyermek számára, mert az anya vére igen durva lévén a' gyermekre nézve, ebbe a' placentába készittetik-meg, hogy a' gyermek táplálására alkalmas legyen; — ezen placentából azután a' köldökön a' gyermekbe megy a' vér. Ez a' placenta, kopotyú gyanánt szolgál az embriónak. — Igen csudálatos dolog az, hogy a' tökéletlenebb állatokba, mint a' halak, kívül van a' tüdő, mert ezek vastag elementumokkal élnek, mint a' víz; 's abból kell nékik szívni az oxygent; ellenben a' tökéletesebb állatoknak belől van a' tüdőjük, és közvetlen szívják a' levegőt. Mikor már a' gyermek kiszületik e' világra, akkor már az állati életnek egy kis magva csirázdik-ki, — de még mikor az; egy vagy két hetes, — nem jön könny a' szeméből, és maga sem tudja hogy ő sir, mindaddig míg az érzési élet magva benne nem kezd kihajtani. *Lacrimae in oculis infantum sunt quasi guttulae roris; quae notant futurum adventum solis, vel majoris lucis; —* mert addig míg nincs conscientiája a' gyermeknek, míg csak az érzési élet kicsirád-

zyán benne, könny-cseppek nem gördülnek-ki szeméből. —

Láttuk hát hogy a' kifejtődés alulról kezdve felfelé megy, — az Involutio pedig felülről kezdve megy aláfelé t. i. ha az köz-közbenvetés jól ment, mikor már az érzési és az állati élet elhalt, a' növevényi még akkor-is életbe megvan, a' honnan a' halottaknak még a' koporsóba-is nő a' teste, körme, haja, szakálla. — Az aszszony még halála után-is szülhet, mert ha mind az érzési, mind az állati élet egészen eloltatik-is, mindazonáltal a' növevényi részekben, kiváltképpen pedig a' fellyebbvaló vegetativa életet élő részekben, mint a' millyenek a' nemi-részek (systema genitale) a' növevényi élet jó darabig nem hal-meg, és a' gyermek vegetál, nő, és elszületik, — mert megvan még a' nemi-részekben, és a' gyermek-tartóban az élet. — De ha egyszerre óltatik-el mind az érzési, mind az állati, mind a' növevényi élet, p. o. ha a' szél megüti az embert, vagy pedig a' menykő; akkor a' növevényi élet-is eloltatván, nem nő az ember' körme, haja, szakálla.

Láttuk már, hogy minden eloszolhatatlan test, magába gondoltatván, micsoda polarításokat foglal magába, különösen pedig láttuk az emberi alkotmányt; — vizsgáljuk-meg és lássuk, hogy mással való viszonyban, micsoda polarításba van minden test, különösen pedig az ő nemére nézve? Itt-is megvan a' polaritás; — mert az aszszony negativus, a' férjfi pedig positivus polus, mind a' kettő pedig indifferens, — és ezeken a' polusokon megyen által az élet sok századokig, — s a' maradéknak ad mindenik rész a' magáéból valami életet. Ha tehát a' negativus és positivus polus össze-megy; — akkor nemzenek — és ha a' kettő között illendő rakkort van, magokhoz hasonlót nemzenek, — ha pedig valami különös

esetből a' nincsen, akkor a' productum hybridum lesz, p. o. mikor a' ló a' számmal közösködik.

Igy ezek szerint a' nyavalyák nem egyebek; mint a' két systemának hybridum productumai. Az állatokba lévő episoticum malum — ragadós nyavalya, p. o. a' járvány, ha az emberre ragad, pokolvar lesz belőle, álszüleménye a' két természetnek; az emberinek és az állatinak. Megvan ez a' törvény minden dologba. A' hangnak és az el-lene álló tárgynak hybridum szüleménye, a' viszhang.

Mikor az ember nagy érzésbe van, a' szívére, és vérére tétetik által az agyvelői élet' középpontja, a' melly megtettzik abból, hogy akkor az egész ember inkább érzésből áll mint gondolkodásból, és még kívülről-is kiönti és lefesti mintegy magát az orcza-vonásokba, a' tagok' mozgásai által. Ezt hívják lélekjelelő szerkesztetménynek, melly semmi állatba nincs-meg az emberen kívül, mellynél fogva az ő lelkének indulattya, természete, vagy hajlandósága az ő képén kinyomódik. — Mert éppen mást mutat az ember' ábrázatja, mikor szomorú, mást mikor haragszik, mást mikor gondolkodik, mást mikor jó kedve van, sőt az erkölcsi szelíd vagy vérengző természetet-is meglehet esmérni, a' csupa reánézés-sel; a' mi még több, ha az embernek életébe valami bosszuszuságot tesznek, még halála után-is sokszor meglehet esmérni annak érzéseinek jeleit. Ezt a' Francziák sokszor megjegyezték abba a' lázadó világba, a' mellyben temérdek sokaságú és számú lakosok ölettettek-meg történt; hogy egy bizonyos kisaszuszony, a' ki felsem vette az alacsonyabb sorsú embereket, sőt néki rendeltetett férjét-is kegyetlenül meggyilkolta, — ezen kevélységéért, 's durvaságáért a' Törvény-széktől halálra ítéltetett. Mikor a' hohér fejét elcsapta, ezt mondot-

ta: te disznó! erre, az elcsapás után a' fő, szemét összehúzta, és mintegy haragot mutatott a' hohér ellen. — Így hát minden nyavalya nem egyéb, mint pólusnak változása; — vagy mikor valami rész a' negativus polusra lejt, — nem egyéb mint az egész ideától való kivonása valamely résznek. — Ha az egész test egészséges, és így az egésztől egyesre megy az igazgató principium, annak ideáji valósíttatnak a' testnek minden részeibe, akkor az egész, akármilyen külső benyomások történjenek-is a' testben, pártját fogja a' részeknek; — de ha valamelyik rész elpártol az egésztől, függetlenné teszi magát az egész ideájától, 's a' maga tengelye körül alkat magának egy új életet; akkor már az egész sem foghattya pártját a' résznek, melly meghasonlott. Innét lehet megmagyarázni, hogy ha az egészséges ujját az ember bele-teszi spiritus vitriolba, semmi baja sem lesz, — ellenben a' sebes ujját ha bele-teszi chemice feloszlatódik. Innen kifejlődhetik hogy a' kétséges nap, a' hetedik nap szokott lenni, — mert minden hetedik napba más más tünetje van a' holdnak, a' mellynek igen nagy befolyása van a' nyavalyákba, pedig az egészséges emberbe semmi változást nem teszen. Innen van az, hogy estvére minden beteg rosszszabbúl van mint nappal, mert akkor a' solare principium nem uralkodik, 's az ágyvelőt nem vidamítja, hanem inkább a' telluricum principium nehézíti. — Innét van az, hogy a' podágrás lábú embernek a' lába, minden időváltozást megérez. Ezek mind, az egészséges testbe semmi változást nem tesznek, mellynek minden részei egymásért, és egymás által munkállódnak, és az egész a' részeknek pártját fogja; — hanem ebbe a' részbe, melly magát az egész ideájából kivonta, nagy benyomást tesznek. — Mind ezen nyavalyák a' polus' változásai által esnek-

meg; mert a' positivus polus, vagy az agyvelőji élet középpontja, úgy hat bé az egész testbe, mint a' képfaragó ideálja behat az egész márványba. Ha valami különös benyomás tétetik a' testbe, vagy belőlről valami baj van; az mindjárt tudtára van a' polus positivusnak; hogy megtudván hol van a' baj, ott segíthessen, és az egész testnek kicsapongását egyenlőségbe hozza. — Ezt okozza a' hideglelés is, *Febris est nisus ad debitam relationem omnium systematum, et omnium factorum naturalium*, — *non est ergo morbus, sed magis utile quid.* — A' honnét sok nyavalyákat a' hideglelés megorvosol. — Ha a' görcsre hideglelés következik, a' görcs elmúlik. — Azon a' napon, melly kétséges napnak neveztetik, megfőződnek 's emésztődnek a' nyavalya' anyagjai (matériái) és azt legkissebb benyomás megháborítja a' maga foglalatoságába. Erre nézve, nem kell hát ekkor a' betegnek, sem enni sem inni adni; — mert azok az műszerek mellyek megfőzik 's emésztik a' nyavalyát, könnyen megháboríttatnak a' magok munkásságokba, mert azt a' munkásságot, mellyet a' nyavalya' megemésztésére fordítanának, az étel' vágy ital' megemésztésére kellene fordítani. Történt már, hogy egy kalán Tokai-bor, a' melly legutólsó orvosság a' betegre nézve, megölte a' beteget; mert olyan időbe adtak-bé nékie, a' mikor az ágyveleje emésztgette nyavalyáját, — különben ha máskor adták volna-bé, meggyógyúlt volna.

Mind ezen előhordott példákból, és okokból láthatni, hogy minden, valami csak van a' természetbe, — sőt maga az egész természet-is polaritás, és minden változások ezen pólusoknak egymást felváltódások. Az egész élő természetbe az egésztől az egyes részekre való erányzat megvan, — halál pedig nincs közönséges és általános, hanem csak vi-

szonyos; vagy-is az alábbvaló életből, egy fellyebb valóba való általmenetel. —

A' test részeinek halála nyavalyának nevezetik, melly nem egyéb, mint antagonistica lenyomatása vagy felemeltetése a' részeknek, mellyet a' felemelkedett vagy lenyomultt résznek antagonistica lenyomattatása vagy felemeltetése, által meglehet orvosolni, p. o. morbus meropaticusba, mikor az ember valamelly teste részének gyengeségétől van nyavalyája u. m. a' hideglelelősködésben, mikor ennek oka a' fogfájás, ha az ember záp-fogát (dentem sapientiae) kihúztatja, elmúlik a' hideglelés; ha a' szárazbetegségbe lévő ember' melyén csepűt égetnek, meggyógyúl az. Innét van az, hogy ha az ember rekkenő melegbe, mikor arat, pályinkát iszik, megfrissül; pedig a' pálinkának hevítő 's tüzelő természete van; — mert nyárba az ösztönök mind a' bőrre takarodnak, a' belső részek pedig ösztön nélkül maradnak. Ha hát az ember pályinkát iszik; egyforma rakkortba tétetnek a' belső részek a' külső részekkel, és a' külső részek' melegsége antagonistic leszál, a' belső részeknek pedig ösztön nélkül lévő valóságok, antagonistic felemelkedik. Innen van az, hogy a' ki télen pályinkát iszik, és nyáron elhadja, megbetegszik, és ha ujja pályinkát itatnak véle, meggyógyúl. Van olyan ember, a' ki valamelly italhoz vagy ösztönhöz hozzá szokik, és ha azt elfogják tőle, meghal. Történt már hogy egy gazdag kereskedő, messze útra indulván, igen kevés opiumot vitt magával; észre vévén, hogy hamar fogy az opiuma, hirtelenébe vissza-küldötte az inasát, hogy sietve hozzon néki opiumot, mert különben meghal. Az inas vissza érkezvén, hozott ugyan opiumot; de már akkor megholt az ura. Nagy-Sándornak sem lehet hát vétkül tulajdonítani, hogy sokat ivott, mert sok meleg tartományokba járván, neve-

zetesen Afrikába, a' nagy melegbe az ösztönök mind a' bőrre takarodtak, — akkor a' belső részek ösztön nélkül maradván, sok tüzesítő italokkal kellett az egyarányuságot helyre hozni. Így emelkedik, így potentziázódik az érzési élet legnagyobb grádusra, a' melyet Eksztázisnak hívnak, és az állati élet alapjais, a' szív, és a' vér az ideál' oldalára hajlanak inkább. Ebbe az ember egész megdicsőült alakú, három négy hétig sem eszik semmit; hanem mindég gondolkodik, és ez még nem nyavalya: *Deflexio ad latus ideale non est morbus, sed est diathesis ad morbum*. Így lehet emelni vagy lenyomni, magnetismus által valami systemát, 's az egyiknek, munkásságát a' másikba költöztetni. A' magnetismusi álm által, az ágyvelői életet oda vezetheti az ember, a' hová akarja. Ezt Lervágens találta-fel, 's róla könyvet-is írt. A' közönséges álomban az ágyvelőnek foglalatossága, munkássága a' cerebrum abdominalé-ra vitetik által, mert ha éjjel-is proton aestheterion volna munkásságba, mikor az ember álmodik; akkor sem éjjel sem nappal nem volna néki nyugalma, — ha ugyan éjjel-is nappal-is munkállódásba lévén, magát nem frissíthetné-meg. Éjjel hát nyugszik az ágyvelő, 's negativus polusra hajlik, — polus positivussá pedig a' cerebrum abdominale lesz. Vólt egyszer egy pap, a' ki elálmosodván lefeküdt, 's megparancsolta szolgálójának, hogy éjféltkor felköltse, de ő álmába, minden felköltés nélkül felkelt, gyertyát gyújtott 's prédikátziót írt, azomba pedig a' szeme-is bevólt hunva. Elvégezvén dolgát ismét lefeküdt. Reggelre ébredvén felszidta a' szolgát, hogy miért nem költötte-fel; a' melyre a' szolgáló azt felelt: hiszen felkelt maga, és írt-is. — A' Pap körül néz az asztalon, 's a' legnagyobb hámulásra egy legszebb stylussal kidolgozott Prédikátziót talált. A' Magnetismus által az ágyvelői

életet oda vezetheti az ember, a' hova akarja, vagy a' gánglionokba, vagy a' nervus sympatheticusba, vagy a' cerebrum abdominaléba, vagy a' lábakba, vagy az ujjakba; hasonlóképpen a' látást is, vagy szem-munkálódását is ellehet vezetni, akár a' hasába, akár az ujjá végére az embernek, úgy, hogy ha a' hasára tartják a' magnetisált személynek a' könyvet, azt elolvassa. Így vállalja-fel atyafiság által egyik szövet a' másik munkásságát p. o. így vállalja-fel a' vesék' foglalatosságát a' férjfiakba a' bőr, — az aszszonyokba pedig a' csetsek. — A' magnetismusnak három munkálódása van, t. i.

1. Hogyha valami tudós embertől, p. o. jó Mathematicustól, Physicustól, Philosophustól — magnetisálódik valaki, a' magnetisált személybe által megyen a' magnetisáló, tudománya, — úgy, hogy, míg tart rajta a' magneticus álom, ha azokból a' tudományokból próbálják, a' legjobban tud felelni.

2. Hogyha súlyos betegségbe sínlődik valaki, és az orvosok minden iparkodás mellett sem tudnak rajta segíteni, ha magnetisáltatik valaki által, megmondja hogy micsoda orvosság fog nékie használni, és mi által gyógyúl-meg; (ha ugyan arra való) ha azokkal, melyeket mondott orvosolják, szerencsésen meggyógyúl.

3. Hogy a' távollévő dolgokat és történeteket megmondja és megérzi. Eggy igen különös történet ezt felmutattya, és világosithattya legjobban: Ritter, pappá lett egy faluba, elmulván az első éjtzaka, mellyen a' Parochián hált legelőszször, hajnal felé fél álmos észszel látja álmába az asztalnál egy nagy melázásba merült öreg kopasz embert, a' kinek kezébe nagy könyv vólt, két gyermekei pedig mellette áltak. Ő ezt nem tudván megfogni,

gondolkodik, álmodik-e? avagy valóság a' mit lát? törölgeti szemeit, fel-üлл az ágyra, még-is csak láttya az ősz embert. — Akkor felkél, hogy megfogja, akárki lesz, 's akkor az ősz ember gyermekeivel együtt a' kályha felé megyen és eltűnik. Ezen Ritter igen sokat tűnődött, 's utóbb-is csak a' győzött, hogy az álomlátás volt. Reggelre kelve, mikor az egyházfi söpörte a' templomot, bémenvén Ritter a' templomba, látott sok képeket, — azok között pedig éppen olyant pillantott-meg, a' milyent látott ő álmába. — Mindjárt tudakozódik az egyházfitól, hogy micsoda képek ezek? — Ezek az itt vólt Prédikátorok képeik úgymond az egyházfi. Ez pedig (mellyet Ritter látott álmába) éppen ezen esztendőbe meghólt Prédikátorunk' képe. Ekkor Ritter nem tudta elgondolni hogy micsoda tűnemény lehetett az, minthogy ő soha sem látta azt a' a' képet, és még-is olyant látott álmában. Kikérdezte Ritter tűstént egész történetét az ő előtte vólt papnak, 's annyi eset értésére hogy az mindég vīg 's tréfás ember vólt, hanem egyszer nagy mé-lázásba esett, — miért? senki sem tudja. Azomba el-következik a' tél, 's a' mint legelősször befű-teti annak a' szobának kályháját, a' melly kályhába tűnt-el az álmodott ősz gyermekeivel együtt; egyszerre nagy bűdösséget érez. Megnézeti, hogy mi van a' kályhába, hát láttyák hogy ember csontok. Ezek a' pap' két gyermekeinek csontjai vóltak, a' kiket az mególt, 's attól az időtől esett ő nagy mé-lázásba. Ekkor Ritter így okoskodott az ő álmá-ról: — hogy az nem valóságos álom vólt; hanem ő néki akkor különös magnetisált állapotba kellett lenni, mivel az ő előtte vólt papnak lelke, az ő lelkével bizonyos magneticus érintésben vólt, éppen azért látta ő ezt egész természeti alakjában.

Látni való tehát, hogy a' magnetisáló emberek' mesterségek, a' polarításoknak elcseréllésében áll, és abban, hogy az állati gyántásságot egyik emberből a' másik emberbe származtatja a' magnétisáló. Ez mesterséggel való felemeltetése vagy lenyomatása valamelly polusnak. De a' természet maga-is szokta ezt véghez vinni.

Közlő K***n.

11.

Orosz- 's Német-Országok' Egyetemeiknek
mostani népességek.

A' 346,000 □ mértföldeken mintegy 50'000,000 lakosokat fösvényen tápláló Muszka- vagy Orosz-birodalom, — a' Münchenben kijövő külföldnek nevezett Folyóírás' 1831 eszt. Májusi czikkelye szerint, — következő hét Egyetemi kerületekre osztatik:

1. *Helzingforszira*, melly Abóból 1828 esztendőben tétetett által, legközelebb 471 tanulókat számlált 's tudománybeli előadásait Svéd-Finn-, Német-, és Latán-nyelveken tartja.

2. *Pétervárira*, 1819 esztendőben alapítva, még csak 311 tanulókkal.

3. *Dorpatira*, melly Protestáns-egyetem 1632-ben állíttatott fel, 's 1802-ben újjíttatott meg; számlál 612 halgatókat.

4. *Vilnaira*, 1576-ben alapítva 's 1803-ban újjíttatva 303 tanulókkal.

5. *Moszkaira*, mely 1705-ben Nagy Péter Czártól alapíttatott, 's számít 891 halgatókat.

6. *Kazánira* Ázsiai Orosz-birodalomban 1803-tól fogva, csupán 81 tanulókkal; és

7. *Charkovira*, ugyan 1803-ban alapítva 318 tanulókkal.

Következésképpen: — Lengyel-országot kivén, mellynek Egyeteme Varsóban nyomorog a' kéjreuralkodás újra edzett vas veszszeje alatt, — minden Birodalombeli Egyetemek csupán 2987 tanulókat foglalatatoskodtatnak 300 tanítók' vezérlésök 's felügyellésök alatt. Melly szerint 10 tanulóra jön egy tanító, 's általjánosan véve egyedül minden 16,739-ik törekszik a' tudományok mindenkor igen gazdag aratással kecsegtető mezeiken előbbre.

Német-ország ellenben, a' Burkus-tartományokat egészszen beleszámítva 12,271 □ mértföldeken 38'926,670 lakossáival jelenkorunkban 21 Egyetemeket táplál, mellyek közzül 11 csupán Protestáns; 5 pedig vegyes, az az: Protestáns tudományos karjai mellett Római-katholikus Theológiai karral-is bír; 5 végre tiszta Római-katholikus. Ezek közzül:

I. *Burkus-országban hat virágzik*; még pedig:

1. *Pruszsziában a' Königsbergi*, mely 1544-ben alapíttatott, 's számolt az 1830/1 téli folyamban (Október' közepétől Aprilis' közepéig) 447 honnfiakat 's 24 külföldieket; mindössze tehát 471 ifjakat.

2. *Pomeraniában a' Greifswaldi* már 1456-ban elrendelve, mellyben 158 Burkusok 's 23 külföldiek, mindössze 181-en vettek részt az oktatásban 23 Profeszszorok alatt.

3. *Brandenburgi kerületben a' Berlini*, még csak 1809-ben alapítva, számlál 103 tanítót 's 2488 tanulókat összesen, kik közt 575 külföldiek irattak-be.

4. *Sziléziában a' Boroszlói* 1811-től óta, bír a' Törvényi, Orvosi 's Bölcselkedési karokon kívül, Római-katholikus és Evangyelikus-Isteneszményi (theológiai) karokkal-is. Most esztendeje 1101 hazafiakat 's 28 külföldieket, összesen tehát 1129 tanulókat számlált, kik közt 276 evangyelikus, 's 253 katholikus Theologusok voltak.

5. *Szász-kerületben van a' Hálai a' Wittembergaival* minap egyesítve; 72 Profeszszorok alatt 1174 tanulókat számlál.

6. *Rajnai-kerületben a' Bonni* 1818 esztendőttől fogva 772 Haza-'s vidéki 93 fiakat, 's tehát 862 tanulókat táplál. Itt-is van Római-katholikus Theológiai-kar 271 ifjakkal: az evangyelikus ellenben csak 116 Theologusokat számlált.

Ezekhez járúl: a' *Münszteri Akadémia*, Bölcselkedési 's Istenési karral, hol 277 hazafiak 's 98 külföldiek, összesen 375 ifjak, és ezek közt 239 katholikus Theologusok számláltattak.

A' *Wittembergai Akadémia* vagy inkább Szeminárium, hol körül belől 200 evangyelikus Theologusok neveltetnek.

II. A' *Meklenburgi-Herczégységnek Egyeteme Rostock*: 200 tanulókkal.

III. A' *Holzátszai-Herczégységben Kiel*: 150 tanulókkal.

IV. *Hannoveriai-Királyságban Göttinga* 1734-ben alapítva, jeles (240,000 darabból álló) Könyvtárral, 's még jelesebb Csillagvi'sgálótoronnyal és természeti ritkaságok Gyűjteménye-

ikkel. 1830-dik esztendő' végével 1200 tanulókat számlált, kiknek számok azómban múlt esztendei némelly polgári nyughatatlanságok miatt 800-ra szállott.

V. *A' Szász-Herczégsek' Egyeteme Jéna*, Választófejedelemségétől igazságtalanul megfosztatott János Fridrik Herczegtől 1556 Eszt. alapítva, 's 1558-ban Február' elején felnyittatva a' Wittembergai Fő-oskola, különösen a' szelíd 's bámulásig tudós Melanchton és tanítványai megbuktatásokra. — 1817 esztendő előtt, különösen a' Berlini, Boroszlói 's Bonni Egyetemek felállítatásokig, legnépesebb Egyetemei közzé tartozott ez Német-orzágnak, 's a' múlt Század' végén és Századunk' elején valóságos arany korában fénylett, úgy, hogy a' szomszéd Weimárral együtt, Károly Auguszt' dicső kórmánnya 's szárnyai alatt kétfejű Parnaszszusnak (*Parnasus biceps*) neveztetne, 's Német-ország akkori legnevezetesebb férjfiait: Reinhold, Fichte, Schelling, Hegel, Fries, Oken, Succov, Kieser, Hufeland, a' két Schlegel, Paulus, Griesbach, Gabler, de Wette, Marezell, Röhr, Herder, Schiller, Wieland, Göthe, Jean Paul, Gesner, Schütz, Eichstädt urakat, 's több majd ugyan ennyi számú jeles tudóssait tisztelné falai között; 1000—2000 tanulókkal. Említettem esztendőben a' Jénából sugárzó Nemzetiség azon végzést szülte több Udvaroknál, hogy Egyetemét megtiltanák alattvalóiktól. Így szállott a' tanulóknak számok 300-ra: hanem felmentetvén az igazságtalan átok alól, három-négy esztendővel ez előtt, újra veszi magát 's körül belől 600 ifjakat, ezek közt 264 külföldieket ápolgat dicső karjain.

VI. *Szász-Országban* van a' Lipcsei 1409-től óta. Ekkor nyert épületei többnyire még fennállanak; hanem legközelebbi újíttatásai 's korunk ízléséhez szabott építtetései már elkezdődtek, és sebes lépésekkel haladnak előbbre. Számlál 1500 tanulókat.

VII. *Ósztriai német Tartományokban:*

1. *A' Prágai*, melly Heidelberg Egyeteme után legrégibb Német-országban 's hajdan 40,000 tanulókat-is számlált; most egyedül a' Római-katholikusoknak rendelve 1200 tanulókkal.

2. *A' Bécsi* 1565 alapítva, 1600 tanulókkal. Ezen katholikus Egyetemben az Orvosi-kar a' Pári'sival 's Berlinivel méltán vetélkedik.]

VIII. *Bajor-országban* vagynak:

1. *A' Müncheneri* katholikus Egyetem Lands-hutból általtétetve, 1200 ifjakkal.

2. *Az Erlangeri* evangyelikus Fő-oskola 450 Halgatókkal; 's

3. *A' Würzburgi* katholikus Egyetem 300 tanulókkal.

IX. *Heszsen-Kasszeli Fejedelemségben Márburg*, 1527-ben alapítva, bír Római-katholikus Theológiai-karral-is, számlál 274 honfiakat, 's 76 külföldieket, mindössze 350 halgatókat.

X. *Heszsen-Darmstadt* Nagy-herczogságban *Gieszen*, 1607-től fogva; Lajos Nagy-herczeg múlt esztendőben katholikus Theológiai-karral bővítette; táplál 250 tanulókat.

XI. *Bádeni* Nagy-herczogságban:

1. *Heidelberg*, legrégibb Egyeteme Német-országnak, 600 Tanulókkal.

2. *Freyburg*, katholikus Egyetem, 593 halgatókkal.

XII. *Würtembergi-Királyságban Tübinga*, számlál 852 tanulókat, 's 1817-től ólta Római-katholikus Theológiaikkarral-is bír.

Összszeséggel tehát a' Német-szövetség, 21 Egyetemein 17,525 ifjak művelődnek, az egész népességnek t. i. 2222-dik része, és így nyólczszorta több, mint az Orosz-egyetemeken. Mi csuda ezek szerént? hogy, kivált a' Szász-és Porosz-tartományokban, feltartózhatatlanúl közön-ségesedik az emberiség; hogy a' Nemzetiség 's egyesség, mellyel ugyan átaljánosan véve mind eddig sem dicsekedhetnek a' Németek, éledezik 's gyökeresedik közöttök; hogy végre a' minden korú 's rangú Nemzetektől reménylett 's olly igen óhajtott aranykor, mellyet egyedül az igaz, szép 's jó képzeteinek (ideáinak) életbe hozásokkal 's terjesztésekkel szabad józan okosságunk biztos vezérlése szerént gondolnunk, mi csuda? mondám hogy az aranykor, valósodik lassanként nyugoti szomszédeink mostoha ugyan, de a' lelkiművöltséggel tökéletesülő szorgalom által virágzókká alkatott telkein.

Némethy Pál,

Kassai Ev. Prédikátor.

12.

A' nevelésről némelly észrevételek.

A' nevelés formálja az embert emberré, ez közönségesen elősmért igazság. Ezt hallani a' szülők' ezt a' tanítók' ezt az írók' szájokból; de vajmi kevesen ügyelnek mindazonáltal arra, hogy ezen igazságnak minden részeit, segéd-eszközeit, okait, okozatait, 's mind azt, a' minek reá befolyása vagyon, vóltaképeppen megfogják, megértsek, 's gyakorlatba hozzák. — Sokan értik a' nevelés' mesteriségét, de használni, gyermekeikre fordítani nem tudják, mások nem-is igen akarják. Némellyek csak a' külsőre figyelnek 's azért előttök nagy tudománynak, fényes nevelésnek látszik az, ha a' három, vagy hatévű gyermek külömbbféle nyelveken csacsogni tud, 's ezen tanításmódot mind végig megtartják vele. A' szív, az ítélőtehetség csupán mellesleges dolgoknak maradnak. Sokan ismét nem tudják a' nevelés' törvényeit, a' gyermek' természetét a' magokéhoz szabják, 's azon egy kaptára akarják verni. Innen meg lehet, hogy hamarabb megérik a' gyümölcs, de izetlen marad.

Nem czélom a' nevelésnek számtalan téveit előszámlálni, nem czélom azoknak orvoslását terjesztetni; meglegekszem némelly észrevételeket, melyek több évi tapasztalásim' míve, felületesen érinteni.

Közönséges panasz, hogy honnunkban a' nevelés' tudománya még bölcsőjében vagyon, jó nevelők pedig olly ritkák, mint a' fehér varju.

Ez nem csak nem csuda, hanem nagyon természetes-is.

Hogy jó nevelők legyenek valamely országban, azoknak formáltatásokra egészen különös Intézetnek kellene lenni, az ő hatási körök tágasb 's szabadabb, tiszteletök olly, mint a' szülőké legyen, az pedig a' tökélethez e' részben leginkább közelgetne, ki a' nevelést nem szükségből annyira vagy kintelenségből, mint szenvedélyből űzi. Mindezek ugyan közvetlen következteteli a' nevelő önnformáltatásának e' hivatalra. Ennek feszegetése más útra vezetné töredéki észrevételimet.

De tegyük fel azt, hogy találatnék most-is olly nevelő, ki mindenképpen képes megfelelni terhes tisztének, vallyon várhat e illendő jutalmat? nem bért, mert ez a' közcselédnek-is adatik —! —

A' jó nevelő, ki lélekesméréte szerint nevéndéke hasznát, 's általa szüleinek örömét igazán szívén hordozza, legelőbb-is azon igyekszik, hogy a' háztónjához, mellyben lakása kezdődik — mert a' mennyi ház annyi szokás — magát alkalmassítsa; hogy a' szülők' bizodalját tellyes mértékben megnyerje, hogy ezek minden előforduló nehézségekben segédjei, kalauzai lehessenek. A' nevelő' kötelessége tehát mindent figyelmes szemmel tartani, a' ház' axiomáit szorgalmasan feljegyzeni, 's azok szerint a' nevelési foglalatosságát intézni. Mert ha a' nevelő változatlan okfökön építi tudományját, igen szomorú tapasztalás lehet az reá nézve, ha a' ház úr' változékony ítéletei, vagy néha ártatlan (talán) szeszélyei útjában állanak. —

A' nevelésben legfőképpen szükséges a' hiedelmet megállapítani nevéndék szívébe, hogy azt, a' mi néki mondatik, tétovázás nélkül elhidje, külömben, ha mindég fontolgatnia kell, mennyi időt veszít-el mellyben más hasznosbat tanulhatott volna! Már

pedig, ha állandó okfölkön' nem épül a' nevelés' mestersége, ha a' cél, mellyet általa elérni törekszünk, mindég változik, a' hiedelem silány, gyenge, 's így az út elvan vétve, például a' nevelő azt értvén-meg nevendéke szülőjétől, hogy ők gyermeköket nem akarnák kevélynek nevelni — mert vannak szülék, a' kik ellenkezőre hajlandóbbak. — A' tanító tehát ehhez szabja intéseit, élményeit 's példázgatásait, valamint önnön példáját-is — mert ez a' gyermekek előtt leghathatós. — Azomban a' fijú vagy nevendék azt hallja későbbben szüleitől: ez a' te szobád, — pedig nevelőjével együtt lakik — a' te szobádba még tükör hibázik, rendetlenül van a' szobád, a' lovad beteg, 's a' t. ismét valahova akarna az atya menni: fiamm eljössz e te-is—holott már a' gyermek' akarattya a' nevelőre az előtt vólt bízva — mint fog neked ama szép vidék tetszeni! hogy fogod magad' majd ott mulatni, de tanulni-is fogsz, 's a' t. Ezek a' nevelő jelenlétében mondatnak a' gyermekeknek, ebből az következik, hogy a' gyermek jó előre megtanúlja a' parantsoló uralkodó hangot, 's ezzel a' kevélység' alapját. A' szülőjinek jó téteményöketiránta való kötelességnek 's sajátjának nézi, — magam tapasztaltam — a' tanítót vagy nevelőt tsak olly bérbeszolgáló személynek tekinti, mint akár-melly egyéb cselédjét, hiszen, azt gondolja magában: tsakugyan oda mennie kell a' tanítómnak, a' hová én megyek, mert apám mondja! — Szép okoskodások, szép példázgatások! A' nevelő, ki a' szülő' legsúlyosb kötelességét végzi, csak mellelleges személy? Tehát csak ennyit érdemelhet fáradozásai-val, hogy a' béres cselédek sorába gondoltassék? Mikép adhat ő majd tekintetet, 's súlyt tanításinak, ha neki magának egyike sints ezek közzül a' házi-körben? Nemde természetes, hogy az érző szív, melly a' jót mind magában, mind másokban méltánylani

tudja, egészen elszenderedjék, 's minden cselekedete lelketlen gépelyforma legyen.

Én úgy tartom, hogy hol a' nevendék a' maga nevelőjével egyg úton áll, ott ez utóbbinak elsőnek kell lennie, ha mindjárt csak látszatokép-is, az az: ha éppen atya — kinek a' fiúnevelésnél legtöbb szerepe van — azon okfönnél fogva, hogy gyermekét egészen szabadnak, okosnak — a' szó eredeti értelmében véve — világinak 's úrnak akarja képezni; így tehát mindent tetszésére hágy, fontolgatásait, 's kérkedését örömet hallgatja, felserdültek társaságában, 's az életnek ártatlan örömeiben részesíti; még-is nem a' gyermeknek, hanem előbb nevelőjének megegyezését, véleményjét kikémleni a' józan gondolkodás javalja. — Isten mentsen, hogy ez által én a' szüléknek határt akarjak szabni, gyermekeik-iránti hatalmokban, hanem csak módosítani akarom azt; mert ha a' magzat ügyes nevelőjének megtanul engedelmeskedni; bizonyosan azon engedelmességet még inkább szülei iránt fogja mutatni. De ha a' gyermek azt tapasztalandja, hogy ő az első személy a' háznál, rajta fordul-meg minden, kedvéért minden; az ételek 'szájíze szerint jönnek-fel az asztalra; a' multságok kényje szerint rendeltetnek-el; — ennek szomorú következetei lehetnek magára a' nevendékre nézve, mellyekre ha a' nevelő jó móddal emlékezteti a' szüléket, és ezek még sem másolják-meg a' rendetlen rendet; valóban a' vétek súlya nem háramlik többé az *erőtlen* nevelőre. *Erőtlenre* mondom, mert az ugyan, ha neki nevendéke után, nem pedig ennek ő utánna igazodnia kell.

Engedelmisség tisztelettel öszzekapcsolva, alapja minden nevelésnek; ez pedig olyan legyen, mint a' katonaságnál. Csaknem lehet egy józan nevelőről feltenni, hogy ő az engedelmisséget — olly esetekben, olly tettekben kívánná nevendékétül, mellyek

az egészséges észszel ellenkeznének; mint például: ha e' végre meztláb járatná 's a' t.

Engedelmesség azért szükséges illy mértékben, hogy mind azon tárgyakat, melyekre tanítatik a' gyermek, azonnal elhidje, azokat gyakorolja, 's így azok mély gyökeret verhessenek elméjében. Ha mindennek előbb okait, jelességeit, hasznait terjesztők nevendékeink elébe; úgy azon tárgyak, melyek a' gyermeki észhez képest kevés ingert, 's megfogható hasznat vagy szépséget ígérnek, gyenge nevendékekre nézve elvesznének; kedvök elcsüggedne azoknak megtanulásában, és más olly dolgokra, melyeknek hasznok világosb, de magokban csekélységek, fordúlna minden figyelmök. — Engedelmeskedni kell a' nevendéknek; és pedig úgy, hogy ha valami mondatik neki, azon pillanatban tegye, soha se kérdezze: miért ez? vagy minek? — A' jó nevelő bizonyossan nem fogja rossz irányra fordítani e' jeles tökélyt, melly a' jövőre nézve olly jeles gyümölcsöt ígér tulajdonosának. Minden összekötetésben szükséges az, 's csak a' neve változik. A' ki engedelmeskedni tud, fog az minden bölcs javallatokra örömet hallgatni, jó tanácsot készséggel elfogadni; barátságos, emberszerető, szerény, nyájas léssen, 's ezenkép megnyeri az emberek' szeretetét, 's önnön belnyugalmát erős lábra állítandja. Nevekedvén a' gyermek, 's ismeretei jobban táuglván — az engedelmességhez tulajdon de mérsékelt fontolgatása-is járulhat. Én ha valami új tanulmányt kezdtem nevendékemmel, annak hasznairól csak akkor tarték dicsérő beszédet, midőn már azt nagyjából megfogta, hogy ez által már nem megtanulására, hanem további tökéletesítésére ösztönt nyujtsak, és ezen bánásmód várakozásomnak mindég megfelelt. Midőn már a' tanulmánynak legnehezebb része jött tekintetbe, akkor hoztam-fel annak ingerlékeny

kellemeit, 's imígy erősítém nevendékemet arra, hogy a' dolgot kimeríteni igyekezzék.

„Tehát a' gyermek csak nevelőjének — a' ki tanítója-is — engedelmeskedjék?” Igen! de mint-hogy a' nevelőnek legszorosbb kapocsban 's eggyezésben kell lennie a' szülékkel, tehát ezeknek-is szinte pontosan szót fogadjon úgy, hogy sem eggyik, sem másik résznek panaszsza ne lehessen. Vagynak olly esetek, mellyekben a' nemzői szeretet eggyet vagy mást ollyast átnéz, mi a' jó lelkű nevelő mérlegén meg nem állhatna; természetes az igazságnak kell ilyenkor megszólalnia. —

A' rendes nevelés az engedelmességet igen kelemessé tudja tenni a' gyermek előtt, 's észre sem veszi ez, hogy ő csakugyan mindenben úgy cselekszik, gondolkodik, mint a' nevelőjének útmutatása hozza magával. — A' gyermek ollyan, mint a' majom, az után teszi mindent, kire legnagyobb figyelme szokott lenni; mennyire szükséges tehát benne figyelmet, 's tiszteletet — ezt ugyan a' jó nevelő rendes élete, igazság-szeretete, 's egyéb jeles tulajdoni által rendszerint megszokta nyerni — gerjeszteni, 's táplálni életvezére iránt; a' nevelőt 's nevendéket minteggy egy személlynek gondolni, azoknak érdekeiteit soha külön elnem választani. Ha a' nevendék valamivel megkináltatik, vagy valahova hivattatik; ő azt nevelője szájából tudja-meg, 's részesüljön benne.

Bizonyosan az olly nevelő, kire egy remény-telt magzatnak mivelődését nyugodt lélekkel bízhatni, ezennel vissza nem fog élni, 's azon bizalmat, mellyel nevendékének szülei őt megajándékozni érdemesnek találták, egyedül a' gyenge virágszál ápolására, 's jelesbbitésére alakítani fogja. Nagyon-is sajnosan eshetik az olly embernek — kinek a' bletsület, szelidebb emberiség, és szabad érzés' ösztöne

a' jó tettekre — ha ott, hol elől kellene állnia, nagyon-is hátra tétetik. Nem kiki néz a' következeire, nem mindegyik lát egyformán. Nem csuda, ha ezen okból a' jó nevelőkben-is sokszor elfojtatik azon láng, azon igyekezet, melly kedvező körülményekben valóban magas dolgokra alkalmasíthatá a' gyenge kebleket. — Ennyi a' nevelők-íránti tiszteltről, 's a' gyermekek' engedelmisségökről röviden.

Mindszenty Dániel.

13.

Francia-ország' oktatásbeli Intézetei.

Az embernek legfőbb 's utólsóbb aránnya, testi 's lelki tehetségeinek a' lehetséges tökéletesedés legmagasabb lépcsőjére művöltetések, hágtatások, 's józan értelmünk, vagy magunkon uralkodásunk' biztos vezérlése alatt, minden egyéb akadály nélkül való használtathatósok. Ugyan ez az országoknak, vagy bizonyos meghatározott rendszabások szerint egyesült erővel, közös kormány alatt, bizonyos erkölcsi cél' elérésére törekedő emberek' társaságai-
knak-is egyetlen arányok. Minden ország, minden társaság a' művöltségnek 's erkölcsiségnek csupán lehetségesítője, csupán kerülhetetlen feltétele, (conditio, sine qua non) melly nélkül az emberi Nem, vad tudatlanságban, 's

tudatlan vadságban bolyongna, sőt mely nélkül alig élhetne földünkön.

Hogy azomban az egyesült társaság megfelelően arányának; több közönséges intézetekre léssen szüksége, mellyeknek meghatározásokat, kifejtődzéseket 's köröket az országászmányi tudományokra (*Scientiae politicae*) útasítván; itt egyedül a' Nemzeti nevelést méltassuk röviden figyelmünkre, hogy Franciaország' ugyan ennek legfontosabb részét tárgyazó mostani állapotja felől, mennél pontosabb ítéletre hozhasunk.

A' Nemzeti nevelésnek az egész nép művelődésére 's felvilágosodására szükség határozódnia. Jókor felébred bennünk érzékeink segédemekkel az okosság és értelem, jókor bájolja figyelmünket a' minket környékező természet; jókor lesz leghathatósabb eszközévé 's rúgójává mind értelmi, mind erkölcsi tökéletesedésünknek a' Nemzeti-gazdálkodás által nevedő gazdaság, és sokasított előállítmányokkal való éllhetés. Ezen keletkező korács mindazonáltal, értelmi 's érzéki eszközök és segédek nélkül gondoltathatván első szikrájában egyedül, 's egyes emberektől nem-is reménylhetvén közönséges védelmet és hathatós fedezést, az országnak kell magát közbe vetnie, 's fiai felvilágosításokon egyesült erejével munkálódnia, kivált, midőn csupán illy szeren érheti-el mind tulajdon, mind tagjai arányokat. A' művöltség ugyan-is szelídíti az erkölcsöket; a' szelídült erkölcsök megtörik az indulatok' kicsapongó pajzánságaikat; a' művölt polgár önn keble ösztönéből betölti joga körében minden kötelességeit; nem henyéli-el kereként a' drága időt; hanem szerez magának korán olly tőkét, melly szabadsága, nyu-

godalma, 's magával és e' világgal megelegetése mellett mindenkor kezeskedhetik. Mennél művöltebbek tagjai; annál művöltebb az ország, annál közönségesebben 's jobban megtartattnak a' törvények 's rendszabások; annál ritkábbak az igazságtalan keresetek 's gonosz tettek; annál nyugodalmasabbak 's könnyebbek a' kór-mány' munkálódásainak végrehajtásai.

Ezen felséges czélelésére az ország-gondja e' kettőre határozódhatik:

1. Hogy polgárjai művölődhetéseknek akadályait, mennyire csak lehet, különösen polgári gondolkozás és írásbeli szabadság' alapításával elhárítsa, mert a' művöltség szabad lelkek' tulajdona; 's

2. Hogy polgárjai oktattatásokra közönséges Intézeteket állítson, mellyek sokkal nagyobb költségeket kívánnak, mintsem egyes embe-rektől alapíttathatnának 's fenntartathatnának.

Mennyiben teljesítse Franciaország az első pontot? Nem czélom fejtegetnem, — 's éppen ezért a' művöltségre többektől igazságtalanul háritott lázzadásoknak okait 's terjedéseit sem dolgom más kútfőkből származtatnom; csupán a' második pontra nézve szándékom, Francia-oroszának polgárjai *mesterséges, tudományos 's szépizlésbeli* művölődésekre, minden vallásbeli különböztetés nélkül rendelt jelenkori közönséges Intézeteit felszámítnom, mint ezeket Vatismenil úr, a' közönséges oktatás' volt Minisztere, egy társaság-ülésében minap előadta.

E' szerint vagynak Franciaországban:

I. *Elementár-oskolák*, mellyekben az olvasás, írás, számolás 's némelly mellékes foglaltosságok vétetnek elő.

II. *Másodrendű-oskolák*, hol Látán- 's Görög-nyelv, Történetészmény, (História), Földírás, Ékesenszóllás, Bölcselkedészmény (Philosophia), Mennyiségészmény (Mathesis), Természetészmény (Physica), Khémia 's Természetleírás taníttatnak.

III. *Karok*, és pedig

1. *Istenészményi-kar*, melly mindössze nyólcz számláttatik, ú. m.

a.) *Hat Római-katholikus*: Pári'sban, Lyonban, Aixben, Bordeauxban, Rouenban 's Toulouseban csekély számú halgatókkal; 's

b.) *Két Protestáns*: egyike az Evangyélíkusoké, Straszburban; másika a' Reformátusoké Montaubanban. Mind a' kettő igen népes, és a' Hit- 's Erkölcsi-tudományokkal, 'Sidó-nyelvvel, Egyházi-történetészménnyel, Egyházi-ékesenszóllással, Bölcselkedészménnyel 's Szentírás' magyarázatjával foglalatoskodik.

2. *Törvényi-kar* kilencz: Pári'sban, Aixben, Caënban, Dijonban, Grenobléban, Poitierban, Rennesben, Straszburban 's Toulouseban; — a' Polgári-törvényeket 's Ügyeknek folytatásokat tárgyalja.

3. *Orvosi-kar*, és ugyan

a.) *Elsőrendű*, négy esztendeig tartó folyamattal három: Páris'ban, Montpellierben és Straszburban.

b.) *Másodrendű* tizennyólcz, mellyekben egészsegre ügyellő bíztosok neveltetnek.

c.) *Gyógyszerészi-kar* (Pharmacie) három: Pári'sban, Montpellierben és Straszburban.

4. *Tudományos-kar* hét: Pári'sban, Caënban, Dijonban, Grenobléban, Montpellierben, Straszburban és Toulouseban, hol Mennyiség-

ésszmény, Természetleírás, Természetésszmény és Khémia taníttatnak.

5. *Literatúrai-kar* hat: Pári'sban, Besançonban, Caënban, Dijonban, Straszburgban 's Toulouséban, — a' Történetésszményt, latán, görög 's franczia Literatúrát és Bölcselkedésszményt foglalva magában.

Következésképpen Franczia-országnak jelen korunkban:

Elsőrangú Egyeteme öt karral csupán kettő vagyon: a' Pári'si és Strasburgi;

Másodrangú négy karral egyetlen egy: a' Toulousei;

Harmadik rangú három karral kettő: a' Caëni és Dijoni;

Negyedik rangú két karral három: az Aixi, Grenoblei 's Montpellieri;

Ötödik rangú egy karral hét: a' Lyoni, Bordeauxi, Roueni, Montaubani, Poitieri, Rennesi 's Besançoni; — és így mindössze 17 Egyetemet táplál.

A' karokhoz számíttathatnak végre:

1. *Franczia-országi Collégium* Pári'sban, hol a' tudományos és literatúrai karokkal foglalatatoskodnak.

2. *A' Természetleírás Gyűjteménye* a' király Pári'si kertjében.

3. *A' Napkeleti-nyelvek' Collégiuma* a' királyi Párisi könyvtárában.

4. *A' Szépmesterségek.*

5. *A' Sokmesterségeknek* (polytechnicum) Oskolájok,

6. *Normalis-oskola*, hol a' karbeli vagy collégiumi tanítók képeztetnek; mind Pári'sban.

7. *Mesterségek 's kéziművek Oskolái* Chalons-sur-Marnéban és d' Angersben, hol alkot-

mányos oktatások (theoretice), munkálódó ügyes-ségek (practice), természetészményi 's khémiai ösméreték folytattnak, négy esztendők lefolyások alatt.

8. *Mesterségek-'s kéziműveknek tárok* (Conservatorium) Pári'sban: Mathesist, Khemiát, Gazdálkodást, Földmérést 's Rajzolás tárgyzva.

9. *A' Mathesis és Rajz-mesterség* Szabadoskolája Pári'sban.

10. *Rajz-oskolák* Pári'sban, Lyonban és Dijonban.

11. *A' Szépmesterségeknek* Francia-oskolájok Rómában.

12. *Az Éneklés 's Deklamálás* királyi-oskolája Pári'sban.

13. *Baromvosi-oskolák* Alfortban, Lyonban 's Toulouseban.

14. *Katona-oskola* St. Cyrben.

15. *Lovag-oskola* Saumurban.

16. *Generálistáb* gyakorló Oskolája;

17. *Földírásbeli-Mérők* gyakorló Oskolájok;

18. *Pattantyúság* Oskolája Meczben.

19. *Hidak 's Utak-építésbeli* Oskolák.

20. *Bányász Akadémia* Pári'sban és St. Etienneben.

21. *Erdőtenyésztő-oskola* Nanczyban.

22. *Tengeri-oskola*, 's a' tengeren szolgáló pattantyúság különös oskolája Brestben.

23. *Földművelést* érintő Oskola kettő: Róvillében 's Grignonban.

24. *Kéziművek 's Kereskedésnek* Oskoláik több számmal Pári'sban, egyes férjfiaktól alapítva.

25. *Mesterségek 's Manufakturák* középonti Oskolájok Pári'sban, hol polgári Földmé-

rők, Fabrikák 's Manufaktúrák Igazgatói' 's a' tapasztaláson alapúlt tudományok' tanítói képeztetnek.

Illy számos, jól rendelt, 's minden vallásbeli külömbség nélkül, magától a' Kormánytól fedeztetett oktatásbeli Intézetei által bódogodik Franciaország, a' fény 's hatalom azon magas pólczán, mellyről Wellington úr minap a' Londoni-felsőház' ülésében, olly világosan, mint igazán, következendőképen beszéllett:

„Senki sincs, ki Angol- 's Francia-orszá-
gok között békességet 's egyességet tüzesebben
óhajtana; mint én; senki sincs, ki Francia-or-
szágnak, úgy háború, mint béke idején rop-
pant segédkútfeiről felségesebb fogattal bírna:
mint én; senki sincs, ki ezen segédkútfejekkel
való élésében rendkívüli ügyességét nagyobbra
becsülné; szóval — senki sincs, kitagadhatat-
lanabb készséggel ösmerné-meg mint én: hogy
földünknek talám egy Nemzete sem haladja,
vagy csak éri-el Francia-országot azon erénnyei-
ben, tehetségeiben 's eszközeiben, mellyeknek se-
gedelmekkel, valamelly Nemzet belsejében iga-
zán nagygyá 's bódoggá, külsőképpen pedig fél-
hetővé 's tisztelhetővé képezhetné magát.“

Oktatásbeli Intézetei által bódogodik Fran-
cia-ország, a' fény 's hatalom ezen Wellington
szavaival kijeleltem magas pólczán. Mert csu-
pán annyit ér, csupán annyira becsültetik az
eggyes ember, a' polgár, úgy fejenként, —
mint öszszeséggel; mennyire a' társaság' ügyes,
érdemes és hasznos tagjává neveltetett; men-
nyire kőrében egy közönséges arányra, — Ha-
zája értelmi 's erkölcsi tökéletesítésére 's ez ál-
tal bódogítására, — törekszik munkálódásaival

és egy 's ugyan azon szellem által lelkesíttetik kihatásaiban, — ifjúsági ébresztetései után.

Az ember-művöltség, ügyesség 's szellem nélkül, hasonló a földben rejtett aranyhoz, 's országúton fekvő gyűrűhöz; kiásó vagy felvevő nélkül, egyik sem ér semmit; az arany föld gyomrában marad örökké, a' gyűrű sárba tipratik, — Hitelünk szavai szerint. A' művöltség pedig, ügyesség 's szellem, — mint többször érinténk jelen lapjainkban, — bizonyos oktatásbeli Intézeteknek az egészre életet 's bódóságot patakozó forrásai.

Reménylenünk lehet e' részről keletkező Nemzetiségünktől, hogy semmiben mostoha Honnyunk-Naggyai 's képviselői, meggyőződve az illy minden művöltségi ágakra terjedő, de kebelünkben mindedig nagyobbára csupán óhajtott közönséges Intézetek' fontosságok felől, — törekedéseik 's figyelmeiknek legfőbb 's utólsóbb arányaik közzé méltatandják, 's életbe hozandják teljes értelmekben, mennél hamarább, tökéletesülhetésünk' számosbb eszközeit. Több új alkatásokra van ezen tekintetben szükségünk; egyes vezéreket 's tanítókat szükség többféle kedvezések által ébresztenünk; a' természeti Tudományok, és ez által a' mesterségek 's kéziművek tökéletesedések közönségesítésekre törekednünk; a' kormány minden ágaira nézve hivatalaiknak pontosan megfelelő tagokat, inkább csálhatatlan 's rövid útú oktatás, mint szüntelen kétséges 's igen lassú lépésekkel haladható tapasztalás által, nevelnünk; — nagyobb kiterjedést kell adnunk tökéletesítő szorgoskodásainknak; — Franciaországna, — hol 25 vagy 26 milliom Katholikus nem vonja meg, oktatásbeli gondoskodásait 5 vagy 6 mil-

liom Protestáns- és 'Sidó-atyafiaitól, — mondám, Francia-országnak fényt, hatalmat, erőt 's boldogságot terjesztő előadtam szerkeztetése nyilvános bizonyítása szerént.

Némethy Pál,

Kassai Ev. Préd.

14.

Észrevételek némelly ragasztékos Utóljárókról.

F. M. Országi Minerva 1830. évi folyamatiának első kötetében olvashatni Némethy Pálnak *ragasztékos utóljáróink helyes leírásáról* szőlő értekezését, mellyben azt mondja: „hogy tárgyul felvett ragasztékos utóljáróink helyes-írásokban, hagyjuk gyökéru-
toljáróinkat eredeti valóságokban 's toldjuk ragasztékunknak a' beszéd egyéb részeiben-is megálapított végzeteit pusztán hozzája, és így minden további habozást levetkezvén győződünk-meg újra néhány szavainknak nyelvünk' felséges természetére 's egyszerűségére vitétt helyes-írásokról.”

A' szóban lévő írásnak szerzője úgy gondolom, a' mássalhangzók szerfeletti szaporítását, vagy-is ugyanazon betűknek kettőztetését, a' hol azt az értékenységi kétség világosan nem kívánja, — örömet akar-
ná kevesíteni, legalább ezt az utóljárók helyes-írásai alaptörvényeinél nyilván kitünteti, jöllehet más sza-

vakban meghagyja a' dupla betűket, u. m. ezekben: helyesírás, tellyes, olly, mennyi 's t. ef. holott itt bizvást elmaradhatna az eggyik mássalhangzó. De nem ugy van a' dolog az említett utóljáróknál, a' hol az Értekezőnek minden dicséretes igyekezete mellett, azoknak helyesírását egyenlő alaptörvényhez szabni, némelly kifogásoknak okvetetlen helyt adnia kellett volna. Hogy a' szakaszt (talán a' betűknek egymástuli elválasztását, vagy cadencziát?) és széphangzást kirekesztőleg felnem vehetni helyesírásunk alapjául, azt megengedem; de hogy a' szőejtés éppen tekintetbe sem vétetődjön; az ellen számtalan példát találhatnánk nyelvtudományunkban, 's különösen ezen utóljárók helyesírása mellett-is:

1. A' *ben* utóljárónk ragasztékával bennem, bened, benne, nem pedig benem, bened, bene, ám-bár a' gyökere már most közönségesen egy *n*-nel iratik; nem úgy, mint Baróti Szabó Dávid, 's néhány régi író szokta használni a' mi szükségtelen betűszaporítás. Ezt a' beszéd' értelme-is javalja, hogy ezen ragasztékos személyek az eféléktől, mint: be nem mehet, be ne vidd 's a' t. megkülömböztessenek. — Belém, beléd, belé, nem pedig beléje.

2. Rólam, nálam, tőlem, alólam, megülem, nélkülem egy *l* — lel jól iratnak. Ellenben

3. Rosszúl iratik *hozám, hozád, hozá*, (nem hozája, ha csak nem poetai szükségből) *hozzám, hozád, hozzá* helyett; mivel ezen utóljárót sokszor össze lehetne zavarni *hozok* igének jelentő mód félmulti-jával; milly kétes értelme lehetne ennek: *ő hozá én hozám a' könyvet*. E' szerint ismét szükséges lenne egy felszabadítás az Értekezőtől felállított talptörvény alól ilyen formán: *hoz* utóljáró ragasztékával együtt két *z*-vel iratik, *hozni*-igének időváltozatjai pedig egy *z*-vel, kivéven a' parancsoló-módja személyeit. Szüntelen kifogás! — vallyon jó volna e írva e' helyett:

megettem, megetted, felettem, legyettem, helyet-
tem — így: megetem, feletem, 's a' t.? ezek-is
csak olly utóljárók: mint: *alól*, *felől*, *eránt*, *fe-
lül* 's *eff*.

4. Minthogy a' tisztelt Értekező *elébe*, 's *felébe*
összetett utóljáróinkra az egyesek' tulajdonságait ru-
házza, ha kivételt nem akarunk itten-is tenni, ter-
mészetesen azt kell mondanunk, hogy ezek: *elébem*,
elébed, *elébe* — jól mondatnak, hasonlólag ide tartoz-
na *közébe* is, mivel mondhatni: *közémbe*, *közénk-
be*, *közitekbe* 's a' t. De én azt gondolnám, hogy
ezek mint összetettek az egyesek' tulajdonival sem-
mikép' nem osztozhatnak, mivel a' hozzájuk tett *be*-
ragaszték latán *in* praepositionának egyedüles magya-
rázója; 's így a' törzsökutóljáró *elé*, 's *felé*. Ennek
néminemű felvilágosítására e' következő jegyzést bá-
torkodom tenni: hogy *elé*, *elől*, *előtt*, ugyanazon
egy, különböző értelem következésében különböző
ragaszték által módosított utóljáró, valamint: *felé*,
felől, *felett* is. Ennél fogva a' legtávolabb ellene az
egynek *el*, a' másíknak *fel*, és ezeket használjuk az
összetételekben. És valamint *ba*, 's *ban* ragasztékok
a' beszéd értelmét változtatják, úgy ezek mellett-is
más észfogat más utóljárói ragasztékokat kíván. To-
vább kiviláglik az is, hogy *elé*, és *felé* szorosan vé-
ve egyenesen harmadik személyt jelentenek, mint
elém, *eléd*, 's *felém*, *feléd* az első és másodikat. —
Innen kitetszik egyszer'smind, hogy *elébe* és *felébe*
nem egyebb, mint *be* helyt jelentő utóljáró ragasz-
ték által más eszmét magában záró *elé* 's *felé*. Ha
nem csalatkozom e ezen elméleteimben? határozzák-
el azok, kik az *eféle* bogok' feszegetésében; vagy ha
máskép nem lehet szétvágásában eléggé jártasak. Az
idő' szelleme egyengetheti-ki egyedül a' literaturai 's
nyelvbeli egyenetlenségeket.

15.

R é g i s é g.

Priv. Jolsva bányaváros' levéltárában több régi írományok közt a' következő adó-parancs találtatik, melly mind óságára, mind a' benne foglalt tárgyak tarkaságára nézve megérdemli, hogy emlékezete e' Folyó-írás által késő időkre átszálltassék :

Anno Domini 1647 holdultak-be és fejet hajtottak hatalmas Czászarunkk az Josvaiak, eszteendő által hatalmas Cszaszarunkk adót adnak következően döttet:

Summa Pénz fl. ket száz huszonött, felét szent Demeter n. felét Karácsonra.

Tekintetes és Ngos Pasa Urunkk ajándékot szent Demeter napkor, szent György napkor.

Egy végh Garazin Posztó, kis ajándék hatalmas Pasa Urunkk és az népének a' ki lihet kicin kuczin.

Egy Gyöngyi házas kést.

Egy juhot avagy az ára egy ezüst Talér.

Egy köttő féket, avagy az ára egy forint.

Egy zák liszt, egy zák árpa avagy az ára 2 forint.

Egy korsó vaj, egy korsó méz vagy az ára másfél ft.

Egy Ju avagy az ára más fél fl.

Komornikk 3 f. Peczét nyomokk a' szerint.

Inasokk 2 fl. 10 kést. Egy általagh Bort.

Tihaja 3 Nagyságának a' szerint Inasinak 2 fl. 5 kést.

Udvar népeinek huszonnégy fl.

Török Diákk 4 fl.

Tolmácznak 12 fl.

Magyar Diákk 6 fl. egy gyöngyházás kést.

Czimer vonyónak 1 fl.

Kilertzinek 2 fl.

Mataratzinak 2 fl.

Kengyelfutokk 2 fl.

Pasa Czanusának 1 fl.

Kapusoknak 2 fl.

Szakáztokk 2 fl.

Czawchlar Tihaiának 2 fl. egy pár gyöngyházás kést.

Több Czanusokk fl. 6 egy gyöngyházás kést.

Hatalmas Czászáruk Kints-Tartójának :

Egy végh Posztó, egy gyöngyházás pár kést.

Egy köttő fék, egy korsó vaj a' szerint méz.

Tihainak egy nadrágra való posztó, Czanusának 3 fl.

Inasinak tíz kést.

E' felül K - ü bors, valahányszor bemennek ajándék.

Ezen parantsolat alatt ugyan semmi név nem találtatik, de a' jegyző-könyvekből kitetszik, hogy a' benne említett tárgyakat mindég törökbasa kezébe szolgáltatatta a' Város. — Motsáry Úr, Nógrád Vármegye leírásában felhoz némelly leveleket, melyekben szinte illy forma adórúl említés tétetik. A' többi közt az 1-ső kötet. 237. l. *megengedem ez ideig somnájokat 25 forintban, és 8 icce vajban, azt-*

és ugi, hofi három pénzben veszem a' polturát, 's a' t. ismét: u. köt. 265. l. illen formán alikottam (alkudtam) megh velek hofi három esztendeigh ha harmintz forintot agianak Magyar módon, es reá alotak magok-is azontúl 10 iccere vai, három Kaszasz 's a' t. Ezen levélnek sem vólt aláírása. — Ismét: u. köt. 340 l. Én Muharim, és Murtazán Spájjok — — megh alkodtunk Bene Andrással esztendőriül esztendőre, két ezüst tallérban, egi Lao Puskatokban, két korsóban. egi nadrágna való posztóban, 's a' t.

15.

A' Bolondság' monológja.

Húh! be derék legény vagyok én! Ez a' tarka barka köntös, csörgő sipka milly jól áll nékem, 's a' csergettyű éppen úgy illik kezemben, mint a' szép aszszonynak a' parizol. 'S furcsa, hogy az emberek illy harlequin hoczukákba szeretnek öltöztetni, ők pedig mindnyájan rabjaim. Ha, ha ha! önn despotájokra akarnak billincset fűzni, 's magok nyögnek a' járom alatt. — Enyim az egész világ, 's birtokomban olly alakban jelennek-meg, millyenben nékem tetszik. Magyar mente, német kaput, frantzia frak, török bügyögő, görög czipő, zsidó jáponika, oláh kucsma nékem egyformán illik. Proteust a' hajdankor Isten gyanánt imádá, mint kövé, fává, tüzzé vízzé, hallá, barommá tudott átváltozni. De ő

kegyelme csak kontár vólt hozzám képest. Én ugyan azon pillantatban millió formában lebegnek az emberek között. Egyszerre mint potrohos hasú Úr, kevélyen hömpölygök aranyos palotában, mint szélkergető gavallér füttyüreszve rugdosom a' piacz' kövezetét, mint sötét képű filozóf kökécselve magyarázom ásító tanítványaimnak paradokszumaimat, mint hetyke katonatiszt dicsekszem hős tetteimmal, mint színjátszó tapsra kényszerítem a' bámuló publicumot, mint szerelmes ezer semmitjelentő édes szókkal esküszöm örök szerelmet Diánnának, mint gazda földet túrok, mint kalmár a' bólt-ajtóban lesem az elkésett szerencsét, mint Poéta sütő kemenczét hevíthetnék verseimmal, mint Recensens száz meg száz módon tudok csípkedni, szúrkálni, döfni, marni akármelly gyöngy eszű író; szóval én mindjárt tudok lenni minden mindenben. Most a' Noble-Bálokban, majd a' korcsnák' lármáiban inneplem diadalmamat.

Minden ember különös óltalmam alatt van, 's első szúszanasától végleheltéig szüntelen körülte 's vele vagyok, mint hív őrangyala. Csecsemő korában bölcsőmben ringatom, hogy tanulja jókor átalunni életét; 's hogy annál örömelebb hordja lánczaimat szoros polyakötelékjeimmal szoktatgatom. Némellyiknek ne hogy gyenge mellyű anyja csecseiből az életnedvet kiszopja, dajkája lésszek 's önn emlíöimen hízalalom, hogy tejemtől részegülten hívebb legyen hozzám. Mint ifjat most Mentor képeben kísérem, 's életregulákat kötök szívére, majd mint Láis szédítő gyönyörökre csábítgatom. Mint férjfit egyik rosszszúl súlt plánkoholástól a' másnak kigondolásán segítem, 's gondoskodom, hogy minden okos tettét egyegy ostoba kövesse. Az

öreggel zúgolódom a' világ' folyásba, 's az elszált évek' bolondságára könnyezve vágyok vissza. Így az ember' éltének víg és szomorú jelenései, gondjai 's örömei, rényje és vétke, szeretete és gyűlölsége, bölcsessége és butasága, tőlem és általam okoztatnak. Szerencsés, ki korán érdemesíti magát pártfogásomra, az ilyen kaczagva halad-elő a' kedvetlen jelenések' csoportjai között, 's felsem véve e' világot habzó örömpoharakba temeti gondjait. De jaj a' magahitt bölcsnek, ki makacs megesmérni mindentehe-tő hatalmamat, 's minden léptimre a' kárhozat' bélyegjét sütogetni törekszik; őt négy fal közé zárom, proselytjeimet gúnyolására tüzelem, — 's szegény! poros könyvjai 's szüette asztala mellett lesz kénytelen éltét átkuczorgani.

Az aszszonyi Nem kiváltképpen való védelmem és gondom alatt van. Találós eszem ezer csalogató csecsebecséket, ingerlő édességeket kigondolt, 's az aszszonyi kíváncsi mindenhez, hönnyen hajló szív lépemen akadt. A' tetszenivágyást még serdülő lyánka korában költöm-fel mindenikben, 's fülébe súgom, miként lehessen rabbá tenni a' legokosabb férjfit-is. Hajfodorítás, arczkenőcs, szagos víz, bőrt puhító por, viasz mejj 's a' t. mind az én találmányjaim. A' módi, az én szívem szerinti leányom által ezer gondot, ezer foglalatosságot adatok naponként az engedékeny Szépnek. Most olly szoros páncélba füzetem karcsu derekát, hogy alig lélezhet miatta, majd útszát seprő slegeket vondoztatok vele; most fejére csukroztatom a' világ' minden pántlikáit, tollait, és bokkrétáit, melyekben a' szőlőgerezd a' tavaszi viola mellett igen jól áll; majd lángszín ró'sákat mázoltatok halavány arczáira, feketére festetem szemöldö-

két, 's bibor pirost kenetek ajakira; szóval: örömet mulatok tolettje mellett, 's úgy öltözködni segítem, hogy minden szemnek tessen és minden szívet imádójává bájoljon. Bált, lakadalmat, tánczot, sétálást, játékszínt, mu'sikai concertet 's egyéb időtöltő társaságokat találtam fel, a' Szép-nem mulattatására; 's nem-is fogok semmit-is elmulasztani, a' mi által örökre kalitkámban tarthassam.

Egy vígasság, egy vendégség sem lehet nélküllem; 's a' hol csak egy pohár köszönet esik is jelen kellennem. Még ott-is, hol bús érzetében özszeroskad az emberkebel, hol sok árva sírja a' vesztés' könnyeit, a' halál' gyászinnepében, csak általam vídúlhatnak-fel az ájuló keservesek. Gazdag tört készítetek a' halottas nép' számára, mellyben a' meghólt' nem irígylett nyugalmáért sok pohár fordul fenékkal ég felé. De nem mondom többi érdemeimet elé, mellyeket hajdan Erasmus' idejében a' tudós deák nyelven hosszasán hordék-fel; magyarul, a' bolondságtól félek; ez-is igen sok. —

Fogarasy János.

16.

R E G E.

A' kényszerített házasság.

1.

Nézd ama' vár' omladékát,
Mellynek csonka tornyain
Őszültt kor leng, 's bús komolyság
Úl aggodott falain;
Előtte nyúl árnyas erdő
Hol az öröm lelkesül,
Szenderítő maganyába
A' bús méjen elmerül.
Egy Kapólnát látsz még ott, hol
Egy szomor-fűz búsán hajol,
Ott fekszik két szerető,
Mi keserves temető!?

2.

Csonga-Vár, az abba lakott
Mágóts Dénes, hatalma
Messze terjedtt, sok helyen vólt
Elszórva birodalma,
Lánya Ilka, eggy ezekbe
Ki idővel örököül;
Mert két vére levágattak
A' kontyos vad Töröktől
De nem ingyen. — Vitéz karjok
Alatt ezer Török torkok
Vágattak - el testektől,
Míg megváltak éltektől.

3.

Még vér fátyol fedi gyászos
Temetőnket Moháts tért,
Még Szolimán nem törle - le
Kopjaról a' Magyar vért;

Még a' kedves Hölgy' szemébe
 A' könny meg nem ssaradott;
 Még a' szép Szűz Kedveséért
 Eleget nem sohajtott.
 Haj! a' visszas Magyar karja
 Már is egymást le típorja,
 Vészt készít szép Honnjanak,
 Uj sírt nyit-fel magának.

4.

Mint Nubia hím Párdutza
 Bús haragra gerjed, 's dúl
 Ha vén lakja háborgatik
 Az ügyetlen vadásztól,
 Lóra pattan 's dúl a' Magyar
 Mert borúltabb felette,
 Már ragyogva rég' nem látott
 Hajdani tiszta ege.
 Haj! de kétes merre menjen,
 Mellyik Királyán segéljen?
 Mert akkor nállunk kettő
 Vólt az ellenséges fő.

5.

Illy borongós felhők között
 Vezette kis seregét,
 Kajdats Gáspár, deli Ifjú
 Zabolázni ellenét,
 Mert halja, hogy Grittius János
 Tűz — hejjet-is, már már fel.
 Dúlta, Egek!!! az eggyesült
 Magyar-Török sereggel
 Lelkesítve katonáját
 Oltalmazni Hunniáját
 Halad léptetve elé,
 Csonga régi Vár felé.

6.

Mint a' szűz nap sokkal fénylőbb,
 Ha fekete fellegből
 Ki lövelve szorja alá
 Súgarit az Egekből,
 A' szép Ilka-is bájolóbb
 A' Góth falnál, hol búcsút

Bájlóbb azon fellegen ált
 Melly körülé beborúlt.
 Haj! ép' akkor vete lobbott.
 Mikor Gáspár ott lovaglott.
 Fájlalja hogy kell menni,
 De Honnját kell védeni.

7.

Mint a' vadon erdő zúdúl
 'S rettenetes robajja
 Ha szeleknek útát tör ki
 Eol hegyes dárdája,
 Mintegy pompás lak, mellyet a'
 Nagy Jupiter menykövel
 Lever, lobog, 's ég, ha egyszer
 Haragosann rá lövel;
 Ilka' Gáspár', pillanatjok
 Illyen zúdúlt indúlatok
 Lettek, mert a' kis lsten
 Nyilja jól talált itten.

8.

Megyen Gáspár, sohajtása
 Minden szellő fújtával
 Közép úton találkozik
 Ilkája sohajtjával, —
 Mint az Égi villám mikor
 Sebességgel öszve tsap,
 Ilka 's Gáspár gerjedelmek.
 Illyen nagy erőre kap.
 Mint ellenét vad dűhébe
 Dúlni vágy, úgy hú szívébe
 Ég, látni szép Ilkáját
 Csonga-Várnak angyalát.

9.

Késett Gáspár, már jószágát
 Grittus fel-zsákmányolta,
 Keves kintset mellyt ott zárt el
 Az ellen kirabolta.
 Bosszús dűhős hogy nem kapta
 Örökségénn a' czudart,
 Bosszúsbb, halván hogy még onnan
 Csonga-Vára fele tart,

Szöll, — repülök nem engedem
Vesszen százszor - el életem,
Hogy Ilka megrémüljön
Illy vad kézre kerüljön.

10.

Tsak néhány ór ált a' várnál,
Mert Mágóts rég elmene
Budára, hol van Szolimán
Honnunk' dühös ellene.
Itt kivíván Mátyás' várát
A' vad kontyos kezéből,
Lintz tájára szagúldozott
Grétz havasinn keresztül.
Itt áldoz a' Honn' óltarán
Magóts, miglen Csonga-Varán
Dühösködik az ellen
Ilka Leánya ellen.

11.

Mintha erdőt mozdítna ki
A' szélvész, olly robajjal
Nyomúl Csonga-Vára fele
A' nyomorúlt Olasz faj;
Félelem tart fogva mindent,
Nem biznak seregekbe.
Ilka reményl nagy lelkével
A' jól tévő Egekbe,
Mintha látná hogy Gáspárja
Vissza röppen óltalmára,
És nem tsala érzete
Mert ott van már szerette.

12.

Mint Juba Királya, mikor
Búsúlt gerjedelmébe
Óltalmazza gyenge kölykit
Haragudott dühébe;
Mint rettentő Zeűsz mikor
A' vadon Sziklájába
Szorja adáz menyköveit,
Kegyetlen haragjába;

Gáspár így tsap ellenére
 Nem gondol, had foljon vére,
 Nem drága az Ilkáért
 Csonga - Vár' Angyalaért.

13.

Már bal karján sebet kapott
 Vértől ázik ruhája
 Mikor ezer Törököt le-
 Sújta atzél dardája.
 Látva piros vérét fojni.
 Még tüzezebben vívott;
 Nem szűnt-meg, míg egyszer annyit
 Darabra nem aprított.
 Grittus látja hogy több fele
 Csordájának már elvesze,
 Jobbnak látja szaladni
 Tsúfosann hátat adni.

14.

Ilka - is, mintegy Amazon
 Hartzola hős lelkével,
 Most a' vérrel festett helyen
 Megáll, baj kellemével,
 Szóll: pardutzos Magyar Ifjak
 Köszönöm hűségteket,
 Igyekszem megjutalmazni
 Ritka vitézségteket,
 Te nagy bajnok! szóll Gáspárnak
 Mondjad mellyik hős Magyarnak
 Ivadékaból vetted
 Valódi Magyar létted?

15.

Szóll ő: nevem Kajdats Gáspár,
 Jövök régi törzsöktől;
 De javaim elpusztítottak
 A' mostoha időktől.
 Fő tzélom mint hű Magyarnak
 Élni, 's halni Hazámért,
 Semmit drágának nem tartni
 Ennek bölcsőségáért.
 Haj! de szivem most is vérez
 Mert szabjamon Magyar vér ez,

Mellyet Egek!!! a' Magyar
Magyar testből kifatsar,

16.

Érzem Nemes érzetedet,
Tudom nem jutalomért
Tettél jót, mert a' Magyar nem
Tész semmit szolgál bérért,
Nem akarlak jutalmazni
Tsak ez ajánlásom vedd:
Hogy maradj itt míg meggyógyúl
Érettem kapott sebed.
Én magam am' magas bértzen
Emelkedő mohos szirtzen
Keresek enyh - fűveket,
Bekötözöm sebedet.

17.

Tsak hamar meggyógyúl Gáspár,
Mert ki - is ne hagyna - fel
Ha illy kedves orvosné van
Akármilyen betegséggel.
Kej - telve folyt minden óra,
Azon forró érzet,
Melly messziről-is lángolt most
Már egészen egyé lett.
Megeszküszik mind a' kettő
Hogy azon egy gyász temető
Fedje, ha itt nem lesznek
Egymásé a' Kedvesek.

18.

Haj! de tudja szegény Ilka
Milyen büszke Mágótsi,
Tudja, neki hogy férjül van
Ki péttezve Tallóczi,
Ki most is Lintz táján hartzol
Mágótsal a' Hazáért,
Vagy tán jobban magyarázva
Szép Ilka jobb karjáért;
De mit nem tesz a' szerelem
Ez az édes gerjedelem?
Felkeres minden utat
Mellyen tzeljára juthat.

19.

Elvégezik egymás között
Hogy Gáspár Lintz' tájára
Menjen 's mind nagy bajnok, áljon
Ott attya oldalára,
Igyekezzen vitézségét
Előtte kimutatni
Mert megszokta a' vitéznek
Mágóts magáét adni.
Ki érti a' sors titkait
Ki tudja labirintjait?
Lehet megadja az Ég
Hogy egymásé lesznek még. —

20.

Repül Gáspár remény telve
Hartzol Mágóts' oldalán,
Minden kardja emeltével
Halomra húl a' Pogány;
Sőt midőn egy tar Mágótsnak
Gombját majd elütötte;
Neki fordúl setét Plútó
Országába küldötte.
Igy ösmerte - meg Gáspárba
Egy valódi hű Magyarba,
Mágóts Honnja védőjét,
Élete megmentőjét.

21.

Győzve hagyták a' Magyarok
Mágóts' véres mezejét,
Repül ifjú 's férj ölelni
Égő kedveltjét 's nőjét.
Mágóts pedig Gáspárt Csonga-
Varba hidta magával,
Megkínálva hogyha tetsző
Házi barátságával;
Szegény Gáspár egész élte
Szerentséjét fogva vélte,
Pedig mi bizonytalan
Életünk mindúntalan!!

22.

Mágóts Gáspárt Ilka előtt
Ekképen ajánlotta:
Ez egy Szittya vér, ki Lintznél
Éltemet megtartotta,
Tiszteld mint hiv barátomat,
Esmerd - meg hogy érdemes
Egy valódi tiszteletre
Ez a' hős Magyar Nemes.
Ilka örült haj! de tudja
Millyen makats 's büszke attya,
Fel - tétele mellett áll
Mint rendithetlen kö-szál.

23.

Az ezüst hóldfénynél estve
Hős tettit mint beszélte
Mágóts, Ilka kéteskedő
Szívén újj sebet ejte;
Szóll most, midőn Honnunk felett
Béke - olajág lebeg
Fő alkalom, hogy Tallóczi
Mint Hölgyét birjon téged.
Engem - is a' vad sors egyszer
Mávors mezején majd lever,
Igy tudom hogy ki lesz az,
Ki tégedet óltalmaz.

24.

Mint mikor egy tsendes fojam'
Minden tsepje felzúdúl,
Ha a' szélvész búsult hartza
Rajta dühösködve dúl;
Mint mikor a' Dörgő, követ
Szór, egy lelketlen kőszál;
Ilka zavart 's érzéketlen
Mágótsi előtt megáll.
Minteggy hideg éj a' kora
Rósa ékjét le tiporja,
Ilka szép arczájárúl
Minden kellem elharúl.

25.

Magához jön végre így szól,
 Almából felébredve :
 Tudom Atyám, Tallóczinak
 Vagyok tölled jegyezve,
 De ezen hős ki éltedet
 'S éltetemet megmentette,
 Midőn egy vad tsoport ellen
 Várad' bajnokúl védte;
 Elgondolva ezen tettét
 Esmérve nemes érzetét,
 Neki szántam éltetemet,
 Esküdtem hűségemet.

26.

Mint magas hegy, mikor vastag
 Felhő ormaira dűl,
 Mágóts idős homlokára
 Haragos komojság ül,
 Szóll: Atyai hatalmamat
 Kivánom feltartani
 Nélkülöm nem szabad jobbod
 Senkinek ajánlani,
 Tallócz mától a' te férjed
 Azzal mondom be-is érjed,
 Egy hét alatt eljövend
 Őszve keléstek leend.

27.

Szegény Gáspár kinek eddig
 Reménytele csillaga
 Fényeskede, 's minden felől
 Öröm telve tsilloga,
 Elenyészett!! ő a' szomszéd
 Erdők' rengetegébe
 Hangoztatta keserveit
 A' nap égő hevébe.
 Tsak a' bús éj homájába
 Rohan Ilkája karjába,
 Mert egy aggott hársfánál
 Minden éjjel rá talál.

28.

Szegény Ilka kérte attyát,
 De hijjába könnyezett,
 Monda, hogy a' hazasság egyy
 Ollyan belső érzet,
 Mellytől minden kényszerítés,
 'S atyai parantsolat
 Messzi tartozik tavozni,
 'S rajta nem uralkodhat; —
 Külömben a' föld'menny helyett
 Éltünk már itt pokollá lett,
 Elvan tzélünk tévesztve
 Bóldogságunk temetve.

29.

Nem halgata Mágóts semmit
 Ilka szép beszédére,
 Nem lágyúla szikla-mejje
 Szíves esdeklésére,
 Sőt parantsa büszkén dörgött
 Készületet hagy tenni,
 Hólnap a' hit letevésnek
 Ok nélkül megkell lenni,
 Az Ifjú szív változandó,
 Szóll, ketsével mind múlandó,
 A' mi mostan nem egyyez,
 Idővel még egyyé lesz.

30.

Esdekelve várta Ilka
 Hogy a' bús éj leessen,
 Dobog keble hogy szerető
 Gáspárjával lehessen,
 Megy a' lombos hársfa fele
 Hol kedveltjére talált,
 Megy törrel melly mind kettőnek
 Készíteni fog halált,
 Midőn tsókba felhevültek,
 Arra szentül megesküdtek:
 Hólnap e' mind kettőnköt
 A' szent hitnél egyybe köt.

31.

Alig tért-be Ilka, az éj
 Tsendnél Csonga-Varába,
 Azonnal ott terme Tallócz
 Bizva Ilka karjába,
 Mágóts a' vén remetének
 Tüstént megparantsolja
 Hogy Leányát Tallóczzival
 Délig egybe kaptsolja.
 Haj! nem tudja mit végeztek
 A' szeretők, 's mit esküdtek.
 Nem véli hogy a' szent hit
 Lányának sír-gödröt nyit.

32.

Zajog 's lódúl nagy sokaság
 Az ősz Kápolna fele,
 Hol most mindjárt történni fog
 A' szent hit' letétele,
 Haj! de midőn Tallócz balját
 Tartja reménylt nőjének,
 Ez a' rejtett tört elszánva
 Döfi önnön mejjének,
 Itt volt Gáspár elvegyülve
 A' sok'ság közt, 's felhevülve
 A' véres tört kirántja
 'S magát belé botsátja.

33.

Minden borzad e' rettentő
 Látványon, Tallócz lerogy,
 A' haragos Mágótsinak
 Minden ereje el - fogy,
 Ősz napjai rövidültek
 Lánya illy' vesztésével,
 Bánja, hogy a' házasságot
 Tiltá keménységével. —
 Hová a' bús párt temette
 Ama szomor-füzt ültette,
 Had mutasson az arra:
 Mi kell a' házasságra.

W*** J.

17.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.

(Eutropiusból).

AJÁNLÓLEVÉL.

*Urunkhoz, Valens Maximushoz, ¹⁾ kinek
uralkodása vég-nélkül tartson. ²⁾*

*A' Római-népnek azon tselekedeteik, mellyek
a' város építésétől fogva a' mi időnkig, mind
háború, mind béke idején leginkább tündökle-
nek, Felséged ³⁾ parantsolatjára az idők
rendje szerint, rövid summába foglalva leir-
tam, hozzá adván a' Tsászárok' életéből-is a'
legjelesebb történeteket, hogy Felséged nagy
lelke gyönyörködve láthassa, melly ditsősége-
sen gyakorolta légyen uralkodásában a' híres fér-
fiak' tetteit, még minekelőtte azokat olvasás-
ból esmerete volna. ⁴⁾*

E l s ő - K ö n y v.

1. A' Római-birodalom, mellynél sem kez-
detében talám kissébbre, sem az egész földke-
rekségén kiterjedése után nagyobbra, az emberi
ész nem emlékezhetik, eredetét Romulusnak
köszöni. Ez Rhea Sylviának egy Vesztális Szűz.

nek 5)' és a' mint hitték Marsnak 3) fíja vólt, 's Remus nevű testvérével egyszerre született. Ez eleinten a' pásztorok között ragadozásból él-
vén 7), azután tizenennyóltz esztendő's korában
a' hatodik Olympiásnak 8) harmadik esztende-
jében, 's hogy azok között, kik vagy igen so-
kat, vagy igen keveset mondanak, közép szá-
mot vegyek 9), Trója elpusztulása 10) után,
mintegy 394-dik esztendőben Aprilisz' 21-dikén
a' Palatinus hegyen 11) egy kis várost épített.

2.) A' városnak, melyet a' maga nevérol
Rómának nevezett 12), építése után 13) a' kö-
vetkező dolgokat tselekedte: A' szomszéd népe-
ket seregenként bevette a' városba, az idősebb
polgárok közzül száz férfiakat, kiknek tanátsá-
val mindenekben élne, kiválasztott, 's ezeket
öregségökért Senátoroknak nevezte 14.) Azután
minthogy sem magának, sem embereinek fele-
ségek nem vóltak, a' Róma körül lakó népe-
ket játékok' nézésére meghívta, 's ezen alkalom-
mal leányaikat elragadoztatta. Az ezen elraga-
dozás által okozott sérelem miatt külömbféle
háborúk támadtak, melyekben a' Coeninaiakat
15), Antemnaiakat 16), Crustumeriumiakat
17), Sabinumiakat 18), Fidenaiakat 19), és Ve-
jieket 20), melyeknek várossai egyyül egyyig
Róma körül feküsznek, meggyőzte, 's midőn
egy hirtelen támadott égiháború után végképpen
eltűnt 21), azt hitték felőle, hogy uralkodásá-
nak 37-dik esztendejében az Istenek közzé ment,
's Isten gyanánt tiszteltetett 22.) Ő utánna Ró-
mában a' Senátorok uralkodtak, mindenik öt
öt napokig, 's ezeknek uralkodások alatt egy
egész esztendő tölt-el.

3. Azután Numa Pompilius választatott ki-
rállýá, ki ugyan senkivel sem hadakozott, de

még sem kevesebbet használt a városnak, mint Romulus. Mert egyfelől a Rómaiaknak, kik szünetlen hadakozásokért már zsványoknak 23) és félvadaknak tartattak, törvényeket és jobb erköltsöket adott; más felől az esztendő, mely elebb minden helyes számlálás nélkül tíz hónapokra vala osztva, jobb rendbe vette 24), 's azonkívül Rómában számtalan innepeket-is rendelt 's templomokat épített. Természeti halállal holt-meg uralkodásának 43-dik esztendejében.

4. Utánna Tullus Hostilius következett. Ez ismét hadakozni kezdett. Meggyőzte az Albaiakat 25), kik Róma városától 12 mértföldnyire 26) laktak; a Vejieket 27) és Fidenaiakat-is 28), kik közül az elsőbbek hat, az utólsók tizennyolcz mértföldnyire vagynak Rómától, meghódoltatta. A várost megnagyobbította, hozzá adván a Coelius hegyet. Harmintzkét esztendeig tartó uralkodás után a villámtól megtettétven, hazával együtt elégett.

5. Utánna Ancus Marcius, Numa' leánnyának fija, kezdett uralkodni. Ez a Latinusokkal hadakozott 29), a városhoz Aventinus 30) és Janiculus 31) hegyeket hozzá foglalta, 's a Tiberis' torkolatjánál a tenger partján, Rómától tizenhat mértföldnyire egy várost épített. 32.) Uralkodásának huszonnegyedik esztendejében természeti halállal múlt-ki.

6. Azután Priscus Tarquinius birta az országot. Ez a Senátorok' számát megkettőztette, Rómában a Circust 33) építette, 's a Római játékokat rendelte 34), mellyek egész mi időnkig fennmaradtak. A Sabinaiakat-is meggyőzte, 's tőlök nem kis darab földet elvévén, Róma határához kaptsolta, 's legelső volt, ki a városba triumfi-pompával bement 35.) A várost kő-

fallal körülvette 36), Cloacákat tsináltatott 37) és a' Capitolium' építését elkezdette 38). Uralkodásának harmintzynyoltzadik esztendejében Ancusnak, ugyan annak a' királynak, ki után uralkodott, fiai által megöletett.

7. Ő utánna Servius Tullius vette által az országlást, ki nemes származású, de fogságra 's rabszolgaságra jutott személytől született 39.) Ez-is meggyőzte a' Sabinaiakat 40); a' városhoz még három hegyeket kaptsolt, t. i. a' Quirinalist, Viminalist és Esquilinust, 's a' kerítés körül árkokat tsináltatott. Ő volt az első, ki a' nép' megszámláltatását rendelte 41), melly addig a' Római birodalomban esmeretlen dolog volt. Midőn uralkodása alatt az egész nép számba vétetett, nyóltzvanhárom ezer Római-polgárok találtattak, azokat-is ide értvén, kik a' falakon laktak. Uralkodásának negyvenötödik esztendejében 42), vejének Tarquiniusnak az ő előtte uralkodott Királyfijának, és a' maga leányának, 'Tarquinius' feleségének gyilkosságok által múlt-ki a' világból.

8. A' kevély 43) Lucius Tarquinius, ki hetedik és utolsó király volt, a' Volszkusokat 44). kik Rómához nem messze a' Cápániába vivő 45) út körül laktak, meggyőzte. A' Gábii 46) és Suesta Pometia 47) nevű városokat alá-javetette; a' Tuscusokkal 48) békességet kötött, és a' Capitoliumon Jupiter' templomát építette. 49). Midőn Ardea 50) várossát, melly Rómától tizennyóltz mértföldnyire fekszik, seregével körülvette 's vívta, az országot elvesztette. Mert fija, ki hasonlóképen ifjabb Tarquinius nevet viselt, Lucretziát Collasinus' feleségét, egy jeles származású 's igen tiszta életű asszszont, megszeplősítette. Ez minekutánna meggyaláztatása

eránt férjének, attyának és barátjainak panaszolkodott, mindenek láttára maga magát megölte. Ezen okból az attya Brutus 51), a' ki maga-is Tarquinius rokonja volt, a' népet felzendítette 's Tarquiniust az országtól megfosztotta. Nem sokára azután az a' hadisereg-is elhagyta őt, melly magával együtt Ardea városát vívta; 's midőn a' király Rómába' vissza akart menni, a' kapuk előtte bezárattak. Kéntelen volt tehát huszonöt esztendei uralkodása után, feleségével és gyermekeivel együtt elfutni. E' szerint Rómában kétszáznegyvenhárom esztendőig 52) hét király uralkodott, melly idő alatt a' Római-birtok mikor legnagyobb volt-is, alig terjedt tizenöt mértföldnyire.

9. Ezen időtől fogva egy Király helyett két Consul 53) választatott, hogy azon esetre, ha egyik rossz akarna lenni, azt a' másik a' kivel egyenlő hatalommal birt, zabolában tartaná. Az-is jónak találtatott, hogy ne tovább, hanem csak egy esztendeig tartson hatalmuk, hogy a' sokáig tartó uralkodás által kevélyekké ne tétetnének, hanem mindenkor lebecsátkozóknak maradnának, tudván, hogy esztendő múlva tisztségektől megfognak válni. Első esztendőben tehát a' királyok elkergettetése után Lucius Junius Brutus, ki Tarquinius elűzésén leginkább dolgozott, és Tarquinius Collatinus Lucretzia' férje, voltak Consulok. De Tarquinius Collatinustól azonnal elvétellett ezen méltóság, mert jónak találtatott senkit sem megszenvedni a' városban, a' ki Tarquiniusnak 54) hivattatnék. Magához vévén tehát egész örökségét, kiköltözött a' városból, 's helyette Valerius Publicola tétellett Consullá.

Mind a' mellett az elkergetett király Tarquinius, háborút indított Róma-városa ellen; és sok népeket magához vonván, az ország' vissza-nyeréséért hadakozott.

10. Az első ütközetben Brutus a' Consul, és Aruns Tarquinius' fija egymást megölték. Mindazáltal abban a' Rómaiak lettek győzedelmesek. A' Római-aszszonyok Brutust, mint a' szemérmes erkölts védelmezőjét, 's mint közös attyókat esztendeig gyászolták. Valerius Publicola, Spurius Lucretius Tricipitinust, Lucrétzia' attyát tette tisztitársáva, 's midőn ez természeti halállal megholt, ismét Horatius Pulvillust vette maga mellé Consulnak. E' szerint az első esztendőben öt Consulok voltak; minthogy Tarquinius Collatinus, nevé miatt a' városból eltávozott, Brutus a' hartzon elesett és Spurius Lucretius természeti halállal kimúlt.

11. Második esztendőben Tarquinius, hogy ismét az uralkodásra juthatna, Porsenának a' Tuscusok' királyjának segítségével a' Rómaiak ellen újra hadakozott 's Róma-várossát tsaknem elfoglalta. Mindazáltal tsakugyan akkor-is meggyőzetett. Harmadik esztendőben a' királyok' elkergettetése után Tarquinius, minthogy az országot vissza nem vehette 's Porsena, a' ki a' Rómaiakkal békességet kötött, tőle segedelmét megtagadta; Tusculumba 55) magát megvonta, melly város Rómától nem messze fekszik, 's ott 14 esztendőig hivatal nélkül élván, feleségével együtt késő vénséget ért. Negyedik esztendőben a' királyok' elkergettetése után a' Sabinumiak, kik a' Rómaiak ellen hadat indítottak, meggyőzettek 's reájok nézve triumfi pompa tartatott. Ötödik esztendőben 56) Valerius, Brutus' tisztitársa, ki négyszer vólt Consul 57),

természeti halállal megholt, olly nagy szegénységben, hogy a' nép adott össze pénzt temetése' költségére. Ezt-is valamint Brutust a' Római-aszszonyok esztendeig gyászolták.

12. Kilentzedik esztendőben, a' királyok' elkergettetése után, midőn Tarquinius' veje az ipán esett sérelemnek megboszszerűsége végett, nagy hadisereget össze gyűjtött, Rómában egy új tisztség a' *Dictátorság* 58) támadott, melly méltóság a' Consulságot fellülhaladta. Ugyan azon esztendőben egy *Magister equitum* 59) is rendeltetett, ki a' Dictátornak tartozott engedelmeskedni. Semmisem hasonlít azon határtalan hatalomhoz mellyel most Felséged bír, olly igen; mint ezen Dictátorság a' régi időben, annyival-is inkább, minthogy Augustus Octaviánus 60), kiról utóbb fogunk szólni, 's előtte Cajus Caesar-is Dictátori névvel és méltósággal uralkodtak. Első Dictátor pedig Rómában Larius 61) 's első *Magister equitum* Spurius Cassius volt.

13. Tizenhatodik esztendőben a' királyok' elkergettetése után, Rómában a' köznép azon szín alatt, hogy a' Senatus és Consulok által igen nyomattatnék, pártott ütött. Ezen alkalmatossággal választotta az magának a' nép Tribunosait, mint tulajdon bírójit és ollyan védelmezőjít; kiknek segítségével a' Senatus és Consulok ellen bátorságban lehetne.

14. A' következő esztendőben a' Volscusok ismét hadakozni kezdettek, 's meggyőzöttetvén az ütközettel együtt Coriolit-is 63), melly a' legnevezetesebb városok volt elvesztették.

15. A' Királyok' elkergettetése után tizen-nyóltzadik esztendőben 64), Quintus Marcius 65), kinek vezérlése alatt a' Rómaiak, a' Vol-

scusok' várossát, Coriolit megvették, a' városból számkivetésbe küldetvén, boszszúságában a' Volscusokhoz ment, 's azoktól a' Rómaiak ellen segítő seregeket nyervén, a' Rómaiakon több ízben győzödelmeskedett 66): A' városhoz öt mértföldnyire nyomúlt elő, 's az eleibe küldött 's tőle békességet kérő követekre semmit nem ügyelvén, saját honnyát-is vívta volna, ha angya Veturia és felesége Volumpia a' városból eleibe nem mentek volna. Ezeknek kérésükre és sirásaikra szíve meglágyulván, seregét visszavitte, 's ez vólt Tarquinius után a' második, a' ki hazája ellen fegyvert fogott.

16. Caeso Fabiusnak és Titus Virginiusnak Consulságok alatt háromszáz nemesek a' Fábiusok familiájából egészszen magokra válalták a' Vejiek ellen folytatandó háborút, azt igérvén a' Senátusnak és a' népnek, hogy egyedül magok véget vetnek ezen hadakozásnak. Mind ezen háromszáz nemesek tehát, kik közzül mindenik méltó vala egész nagy seregeket vezérleni, elmentek a' táborba, 's egy ütközetben mindnyájan elestek. Egyedül egy 67) megmaradt ezen olly igen bokros nemzetségből, kit fiatal kora miatt a' hartzra nem lehetett kiállítani. Ekkor a' nép megszámláltatott a' városban, 's száztizenkilentz ezer polgárok találtattak.

17. Midőn a' következő esztendőben 68) a' Római hadisereg az Algidus 69) hegyén a' várostól mintegy tizenkét mértföldnyire körül vólt kerítve, Lucius Quinctius Cincinnatus, a' ki négy Római-hóldból álló szántóföldjét maga munkálta, Dictatorrá tétetett. Akkor-is mezei munkában 's szántásban foglalatoskodott, 's a' verejtéket letörölvén, praetextát vett magára és az

ellenséget megvervén a' hadi sereget megszabadította.

18. Háromszáz és második esztendőben a' város építése után a' Consuli igazgatás megszűnt, 's a' két Consulok helyett tiz férfiak nevezettek ki, kik legfőbb hatalommal bírtak 's Decemvireknek 71) hivattak. Uralkodásoknak első esztendejében jól viselték magokat; de a' másodikban egy körülök Appius Claudius, egy bizonyos Virginiusnak, ki akkor 72) a' Latinusok ellen az Algidius hegyén, mint tiszt katonaszkodott, 73) leányát megakarta szeplősíteni. A' leányt, hogy a' Decemvir által rajta gyalázat ne ejtethetnék, az atya megölte, 's midőn a' hadisereghez ismét vissza ment, azt felzendítette. A' Decemvirek' hatalma eltöröltetett, 's magok büntetésre ítéltettek 74).

19. Háromszáz tizenötödik esztendőben a' város építése után 75), a' Fidenaiak pártot ütöttek a' Rómaiak ellen. A' Vejiek és ezeknek királya Lars Tolumnius segítették őket. Mind a' két város olly közel van Rómához, hogy Fidenae csak hat, Veji 76) pedig tizennyolcz mérföldnyire fekszik tőle. Ezekkel a' Volscusok összekaptsolták magokat. De Mamercus Aemilius Dictátor és Lutius Quinctius Cincinnatus, Magister equitum által meggyőzettek, 's királyokat is elvesztették 77). Fidenae megvéttetett és földig lerontatott 78).

20. Húsz esztendővel utóbb a' Vejiek ütöttek pártot. Furius Camillus Dictátori hatalommal küldetett ellenek, ki őket először egy ütközetben megverte, 's azután városokat is, melly Itáliában legrégibb 's leggazdagabb volt, hosszszas ostromlás után megvette 79). Utóbb Falisci 80) várossát is, melly nem kevesebbé

volt híres, elfoglalta 80.) De olyan gyanúba keveredvén, hogy a' zsákmányt igazságtalanul elosztotta, gyűlölségesse lett, 's büntetésül a' városból számkivettetett 81.) Nem sokára azután, a Senoni Gallusok 82) egész a' városig előrenyomultak, 's az attól tizenegy mértföldnyire, az Allia' vize mellett 83) megveretett Rómaiakat, odáig kergetvén, a' várost-is megvették, tsupán a' Capitoliumot lehetett tőlök megmenteni. Midőn ezt sokáig ostromlanák, 's a' Rómaiak már éhséget szenvednének; Camillus, ki egyszomszéd városban 84) volt számkivetésben, a' Gallusokra reájok ütött 's őket igen megverte 85.) Mindazáltal, tsak utóbb mentek-el, minnekutánna azért, hogy a' Capitólium ostromlását félbehagynák, aranyban nagy summa pénzt kaptak. De Camillus utánnok ment seregével, 's úgy megverte őket, hogy nem tsak a' nékik adott aranyt, hanem minden elprédált zászlókat-is vissza vitt. E' szerént harmadszor ment-be Rómába triumfi-pompával, 's második Romulusnak neveztetett 86), mintha ő is alkotója lett volna honnyának.

Jegyzetek ez I. könyvhez.

---

1) K^risztus születése után 364—378 uralkodott.

2) A' Rómaiak' hizelkedése a' Császárok' idejében a' Fjedelmeknek örökké tartó uralkodást kívánt, 's a' perpetuus szó-is ezt akarja kifejezni.

3) Az efféle tzímek: mausvetudo, tranquillitas, celsitudo, serenitas, reverentia, a' Rómaiak' később idejébéli kifejezések. A' régibb 's jobb írók semmit sem tudnak az illy mesterséges udvariságról.

4) Némellyek azt hiszik, hogy ezen előbeszéd utóbbi tóldalék 's nem Eutropiustól származott. De nints elég ok ezt hinni.

5) A' Rómaiak' több Istenségek között volt egy Vesta nevű Istenné-is. Ennek tiszteletére hat szűz leányoknak mindenkor égő-tüzet kellett táplálni és tartani; ezek Vestalis szűzeknek nevezettek, mert örökös szüzességet kellett fogadniok. Illyen volt Rhea Sylvia-is Numitornak egy Albai-királynak leányais, Romulusnak anyja.

6) Márs a' Rómaiaknál a' had' Istene volt, kita' Vestalis-szűz kétségkívül azért mondott gyermeke attyának lenni, hogy a' gyalázatot 's büntetést elkerülhesse.

7) Ez a' Deák szó, melly itt elő-fordúl: *latrocinialis* nem mindenkor zsványi ragadozást jelent, hanem némellyek' hadból élését-is; 's hihető hogy itt az író Romulust-is ezen szóval hadakozásból élőnek akarta festeni.

8) Egy Olympias négy esztendőt foglalt magában, mint-hogy minden négy esztendők' elforgások után a' régi Peloponésusban vagy mostani Moreában Olympia várossa mellett híres játékok szoktak tartatni. Ezen játékok, a' világ' teremtese után 3208-dik esztendő körül, Krisztus születése előtt 772—776 kezdődtek. Következésképpen Eutropius szerint Róma várossa a' Világ teremtese után 3231-ben 's Krisztus születése előtt 749—753 építettett.

9) Itt az eredeti Textust így kell elkészíteni: *ut inter eos, qui plurimum minimumque tradunt medium tradam.*

10) Trója egy nagy és hatalmas város volt kis A'siaban, 's a' világ teremtese után 2800-dik esztendőben elpusztított.

11) Egyike azon hét hegyeknek, mellyeken Róma építettett.

12) Melly esztendőben építettett légyen Róma azt nem lehet bizonyosan meghatározni. Ennek fő oka az, hogy a' Rómaiak tsak a' második Phoëniciai háború után kezdték az időt Róma építésétől számlálni, 's ekkor már nem tudták egész bizonyossággal annak építése idejét. Cato Censorinus volt az első, ki azt Trója' elpusztulása után a' 442-dik esztendőre tette, ő utánna a' Halicarnassi Dionysius másképp vélekedett, 's Varró viszont másképp. Most Petavius után rendszerént Krisztus születése előtt a' 754 esztendőre tétetik Róma' eredete.

13) Rómának eredetét 's nevét többen többféleképp' adják elő. Általában több rendbéli tudósok azt állítják, hogy azt, a' mit a' hét első Római-királyokról a' történetírók beszélnek, közelebb járúl a' regéhez mint a' valósághoz.

14) Ezen Deák szótól senex vén.

15) A' régi Latiumnak egy népe, ennek fővárosa Caeninae volt.

16) Antaemnae a' régi Latiumnak egy városa a' Sabinumiak' szomszédságában.

17) Crustumium városa egy Albaniai gyarmat volt, 's a' Sabinumi tartományban fekütt a' Tiberis bal partján.

18) A' Sabinumiakon azon népek értetnek, melyek az Allia és Nar folyók között laktak.

19) Fidene a' Tiberis bal partján fekütt az Anis vizén túl a' Sabinumiak szomszédságában.

20) Veji várossa Rómától mintegy 3 1/2 német mértföldnyire fekütt hajdan nagy és hatalmas város volt.

21) Egy nagy égi háború alkalmával a' Senatus tellyes gyűlésében megöletett. A' nép a' Senatorokat számadásra vonta, 's hogy ezek magokat a' gyilkosság' gyanújától megtisztíthatnák egy közülök Julius Proculus esküvéssel azt erősítette, hogy neki Romulus felséges fényű ábrázatban megjelenvén az Istenek közzé felvételését tudtára adta 's azt kívánta, hogy a' Rómaiak őt Quirinus név alatt isten gyanánt imadják. Dionisius II. 56. Liv. I. 19.

22) Romulus bizonyosan nem olly czeremoniával tétetett Istenné, millyennel utóbb a' consecratio véghez menni szokott. Florus I. I. 17. a' dolgot úgy magyarázza, hogy Romulust az égiháború Istenné szentelni látszott.

23) Ezen időben a' sajátság jussai még nem voltak úgy meghatározva, mint most, 's ugyan azért egyes személyek és szomszéd helységek 's városok között gyakran történtek fegyveres czivakodások. Ez a' szó *Latro* eleinten zsoldos katonákat jelentetett; kik minthogy zsoldjokat nem mindenkor megkaptak, vagy néha a' szolgálatból elbocsátattak, gyakran ragadozásra adtak magokat. Innét van, hogy *latro* zsiványtis jelent.

24) A' Rómaiaknak már az előtt-is volt egy bizonyos kalendáriomjuk, melly szerint az esztendő 10 hónapokat foglalt magában; de Numa az esztendőt a' holdjárása szerint 355

napokat tévő 12 hónapokra osztotta, 's szökő hónapok által egészítette-ki úgy, hogy minden huszonnegyedik esztendőben megegyezett a' Nap az esztendővel.

25) Alba Longának lakosai voltak a' legrégibb Latiumban.

26) Egy mértföld a' Rómaiaknál egy mostani mértföldnek negyed részét tette.

27) Lásd a' 20-dik jegyzetet.

28) Lásd a' 19-dik jegyzetet.

29) Egy közép Italiai nép Latiumban lakott, mely a' mai egyházi Statusnak csaknem minden tartományait magában foglalta.

30) 31) Ezen hegyeket a' meggyőzött Latinusok építették-be házokkal.

32) Melly Ostiának hívatott, 's most-is annak hívatik; de ma már éppen nem nevezetes.

33) A' Cirups egy hosszúkás kerekded piacz volt, 's hossza három stadiumot, vagy háromszáz hetvenöt Római-lépést, szélessége pedig egy stadiumot tett. A' végre volt építve, hogy benne mindenféle nézőjátékok, mellyeket a' Római-nemzet szeretett tartatnának p. o. lóversenyek, állatok hartzai 's a' t. Idővel több efféle Circusok-is építettek Rómában. A' Circus nevet onnét vették, minthogy részszerént köröskörül a' nézők számára ülő-helyek csináltattak, részszerént a' játékokba résztvevők néha köröskörül jártak, másszor ismét a' czél körül vitték véghez gyakorlásaikat. Az a' mellyről itt van szó, a' legrégibb volt, 's Circus Maximusnak hivattatott. Ezen csudálkozásra méltó épület akkor, midőn Nero Rómat felgyújtotta, hamuvá égett.

34) Ezen játékok másképpen nagyjátékoknak-is hivattak, minthogy az úgy nevezett nagy Isteneknek, az az Róma védelmezőinek, Jupiternek, Junónak és Minervának tiszteletekre tartattak, vagy minthogy nagyobb készülétek kívántattak hozzájuk, mint egyéb játékokhoz. Az efféle játékok abban állottak, hogy különös kotsikon vagy gyalog versentfutások, mindenféle bajvivások, mulatsági hartzok, vad állatokkal hartzoltatások, vagy tengeri mulatsági ütközetek tartattak, víg és szomorú játékok adattak. Az említett játékok legtöbb nemei tsak későbbi időkben jöttek szokásba. Midőn tengeri ütközeteket kellett játszani, nagy tsatornák által mesterségesen vitetett a' víz a' Circusba.

35) Midőn a' Rómaiaknál a' hadivezér valamelly nagy háborút szeréntsésen végzett-el, nagy pompával tartotta Rómába bemenetelét, melly alkalommal a' foglyok előtte mentek, 's az elfoglalt városok' képei és egyéb prédák előtte vitettek. Az ilyen pompás bemenetel triumfi-pompának neveztetett.

36) Tudniillik nagy négyszegletű kövekből.

37) Ezek báltozatos földalatti tsatornák voltak, mellyeken Róma' útzaiból a' szemet és ganéj a' Tiberisbe folyt, a' Rómaiak leghasznosabb 's legmesterségesebb művei közzé tartoztak. Agrippa ezeket Aedilis korában a' város' építésének 721-dik esztendejében jobb karba helyeztette, 's Cloacákba egy nagy folyóvizet vezetett, melly által ezek magok megtisztították magokat, holott az előtt a' Censorok egykor ezer talentumot: az az, egy millió ezüst tallért költöttek tisztításokra.

38) A' Capitolium egy nagy és pompás közös épület, úgy szólván a' Római-vár, 's az ország rezidentziája volt. Ugyan ezen nevet viselte Jupiter temploma-is, mellyet ezen király kezdett rajta építeni, 's melly Rómában a' legpompásabb templom volt.

39) Ez nem tsak bizonytalan, hanem inkább ellenkezőt lehet hinni. L. Liv. I. 39.

40) Ez nem igaz; mert a' Vejibelieket és egyéb He-truskuszokat meggyőzte. L. Liv. I. 42.

41) A' Census abban állott, hogy minden Római-polgárok Rómában és Rómán kívül, familiájok népességét, életkorokat, házaikat, 's értékeket esküvés mellett tartoztak bevallani, 's vallomások feliratott. A' Census által minden Rómaiak hat szakaszokra osztattak, azon tisztviselők, kik a' Censust véghez vitték 's egyszer'smind a' Rómaiak magok viselését-is jegyzésbe tették, Censoroknak hivattak.

42) Igazabban a' negyven negyedikben.

43) Ez a' szó superbus itt nem csak kevélyt, hanem főképpen kegyetlen és szabadkényű királyt-is jelent.

44) Ezek a' mái Campagna di Róma nevű tartományban 's annak szomszédságában laktak.

45) Ezen tartomány a' mái Nápol-ország' felsőrészének felét tette 's fővárosa Capua volt.

46) A' régi Latinusok' nevezetes városa, volt Rómától tizenkét Római-mértföldnyire.

47) Pometia megrövidítve Pomtiának mondatott; innét van a' Pomtinus-posványok' neve, mellyek még ma nintsenek ki szarítva.

48) A' Tuscusok régebben Hetruskusoknak hivattak 's a' mai Toskanában és szomszédságban laktak.

49) Ez az a' templom, mellynek építését Priscus Tarquinius elkezdette.

50) A' Rutulusok' fővárosa, kik a' régi Latiumban laktak.

51) Junius Brutus rokona volt, a' királynak és Collatinusnak 's Tarquiniának Tarquinius Priscus király' leányának is. A' Junius hónap ő róla neveztetik.

52) Igazabban kétszáz-negyvennégy esztendőig.

53) A' Consulok Rómában a' legfőbb polgári tisztviselők voltak; tisztségök tsak egy esztendeig tartott. A' két Consul együtt a' király' helyét foglalta-el, 's eleinten annak hatalmát-is bírta; de kitsinyként ezen hatalom igen megszorított.

54) Tarquinius nem tsak a' neve miatt tétetett-le, hanem leginkább azért, hogy a' testvér-nénje fiait az Aquiliusokat, kik a' királyi familiát ismét béereszteni 's a' királyi-székre segíteni akarták, megbüntetés végett nem adta-ki.

55) Mostani neve Frascati Campagna di Roma tartományában.

56) Nem ötödik hanem hetedik esztendőben.

57) Jóllehet a' Consulok egyszerre tsak egy esztendeig uralkodtak, még-is idő múlva ismét választathattak több ízben-is ezen méltóságra. Sőt némellykor fontos okokra nézve két vagy több esztendeig-is megmarasztattak a' Consulságban; de a' mi nagyon ritkán történt.

58) A' Dictátorság rendkívüli méltóság volt. Ha Rómát nagy veszedelem fenyegette, akkor Dictátor választott, ki egészen királyi hatalommal bírt, a' háborúra és békességre nézve tetszése szerint tehetett elhatározást, de a' veszedelem' megszűnése után lekellett hivatalát tennie.

59) A' Magister equitum a' mi mostani szólásunk szerint a' Dictátor mellett General-adjutáns volt, 's a' háborúban ő vezérlette annak alatta a' hadi-sereget. Hivatalát a' Dictátorral együtt rendszerént félesztendő múlva letette.

60) Ez nem úgy van. Augustus a' Dictátorságot nem fogadta-el; tsak Princepsnek nevezte magát.

61) Erre nézve Laetiust kell megolvasni.

62) A' nép' Tribunusai olly tisztviselők voltak Rómában, kik a' nép jussait a' Senatus ellen védelmezték, 's nagy hatalommal bírtak. Eleinten csak ketten, azután öten 's utóbb tízen voltak. Nem szabad volt nekik a' Senátusba bémenni; sem a' városból huszonnég óránál több időre eltávolozni.

63) Ezen város Róma építtetésének kétszáz-hatvankettődik esztendejében leginkább Cajus Marcius' vitézsége által megvéttetett, ki ugyan azért Coriolanus vezeték nevet nyert.

64) Igazabban a' tizenkilenczedik esztendőben.

65) Quintus helyett Cajus kell olvasni.

66) A' Rómaiaktól minden ütközet nélkül több városokat elvett. L. Liv. II. 39.

67) Ezt Dionysius nem ok nélkül költeménynek tartja. L. Dionys. LY. 16. 22. Liv. II. — 48—50.

68) Ez az említett népszámlálás után a' tizenkilenczedik esztendőben történt.

69) Ezen hegyen feküdt Algidum várossa-is.

70) A' Rómaiak egy felső ruhát viseltek, melly által magokat minden Nemzektől megkülönböztették; ez egy öszszavarrott köpönyeg volt, mellyet balvállokra vettek, úgy hogy jobb karjokat belőle kiölthették, 's tógának neveztetett. A' főbb tisztviselők bársony-prémű tógát viseltek, melly toga praetexta névvel neveztetett. Illyent a' gyermekeknek-is szabad volt tizenkét esztendő korokig viselni, míg toga virilist nem vettek magokra.

71) A' Rómaiak bár melly hadakozó indulatuak voltak-is, még-is igyekeztek törvényeiket megjobbítani; azért a' kimíveltebb görögökhöz követeket küldöttek tanácskérés végett. Azt végezték, hogy Solon' és más jeles törvényszerzők' törvényei Görög-országból megszerkeztessenek, és a' végre Veturius, Julius és Manlius oda küldettek, hogy ezen törvényeket leírják 's Rómába vinnék. Midőn ezen követek Rómába visszamentek, a' Senatus és közös nép' megegyezésével tíz férfiak választottak, kiknek, minekutánna hivatalaikat minden tisztviselők letették, a' főhatalom általengedtetett. Ezen tíz férfiakra nézve (Decemviri Consulari potestate) egyszer'smind az-is meghatároztatott, hogy esztendőnként más tízzel felszeréltessenek. Eleinten példás igazságszeretéssel uralkodtak,

de utóbb olly rosszszúl viselték magokat, hogy a' harmadik esztendőben elkergettettek 's hivatalok eltöröltetett. L. Liv. III. 54.

72) Itt a' fordítás azon olvasás szerént van, melly *jam* helyett *tam* szót tart helyesnek.

73) Centurio vagy Kapitány volt egy legiónál.

74) Részszerént halállal, részszerént számkivettetéssel büntetettettek-meg.

75) Livius azt mondja (III. 17,) hogy ez a' háromszáz tizenhetedik esztendőben történt.

76) Vējentes helyett némellyek szerént jobb olvasás a' Vēji, 's itt ezek szerint van a' fordítás téve:

77) A' katonai Tribunnus Aulus Cornelius Cossus ütközetben megölte őt. L. Liv. IV.

78) Minekutánna az ostromlás tíz esztendeig tartott, Marcus Furius Camillus alájaasás által bevette a' várost 's katonáival kipredáltatta. L. Liv. IV. 34.

79) Ez Camillusról nem igazán mondatik. A' mikor ő Dictatorrá lett, 's a' várost bevette, már annak ostromlása tizedik esztendőben folytatott: L. Liv. V. 21.

80) Ezen városnak, melly egy magas kősziklán feküdt, Falerii neve-is volt 's a' Faliszkusoknak, kik Etruriában vagy a' mai Toscanában laktak, fővárosok volt.

81) Azzal vádoltatott, hogy a' Vejiben kapott prédából egy réz ajtót magának tartott. Továbbá a' néptől az ugyan ott nyert prédának tizet részét vissza kívánta ollyan szűt alatt, hogy a' város' ostromlása előtt Apollónak annyit adni fogadást tett. Camillus nem várta-meg az ítéletét, hanem önként számkivetésbe ment. L. Plin. Hist. Nat. VXXIII. 7. Liv. V. 27—32. Plutarch. in Camillo.

82) A' mai Senonois tartományból jöttek, 's a' mostani Romagnában, Urbinóban és Marca Anconának egy részében laktak.

83) Allia egy kis folyó volt a' Sabinumi tartományban.

84) Ardeában.

85) Ezen történet' környűlményei általjában nagy zavarban vannak. A' Gallusok majd a' Capitoliomot ostromolják, majd pénzt kapnak, hogy az ostromlást hagyják félben, jól lehet keményen megverettek.

86) L. Liv. V. 4. 9. VII. 1.

Második Könyv.

---

1. A' város építésének háromszáz hatvanötödik 1), megvétetésének pedig első esztendejében a' főtisztségekre nézve változás lett, 's két Consulok helyett, Consuli hatalommal bíró katonai Tribunusok választattak 2.) A' Római birodalom ez időtől fogva kezdett nagyobbodni, mert Camillus ezen esztendőben meggyőzte a' Volskusokat, kik hetven esztendeig hadakoztak, 's továbbá az Aequusok' 3) és Sutrinusok' 4) várossait-is elfoglalta, 's hadiseregeiket semmivé tévén, mindnyájokat meghódoltatta, 's egyszerre három triumphhi-pompát tartott.

2. Titus Quinctius Cincinnatus-is a' Praenestebélieket 5), kik fegyvereikkel egész Róma-kapujig előnyomúltak üzőbe vévén, az Allia vizénél meggyőzte, nyóltz városokat, mellyek tőlök függöttek, a' Római-birodalomhoz kaptsolt, 's Praenestét-is megtámadván, magát megadni kényszerítette. Mind ezt húsz napok alatt vitte véghez, 's azért a' triumphhi ditsősségére érdemesnek íteltetett 6.)

3. De a' katonai Tribunusok' méltósága nem soká tartott. Mert kevés idő múlva jónak találtatott azt eltörölni; 's négy esztendő 7), Rómában minden főtisztségek nélkül tölt el. Mindazáltal a' Consuli hatalommal bíró katonai Tribunusok ismét viszszyanyerték méltóságokat, 's három esztendeig 8) megtartották. Akkor viszont Consulok tétettek.

4. Lucius Genucius és Quintus Servilius Consulságok alatt Camillus megholt, 's második Romulus gyanánt tiszteltetett 9.)

5. Titus Quinctius a' Gallusok ellen, kik Itáliába béűtöttek, Dictatori hatalommal küldett. Ezek a' várostól négy mértföldnyire az Anio 10) vizén túl szállottak táborba. Az ifjú Titus Manlius, ki híres Senatori nemzetségből származott, egy őt kihívó Gallussal kettős viadalba botsátkozott, azt megölte, 's aranylántzát tőle elvévén azt a' maga nyakára akasztván, ettől fogva magának és maradékinak örökre torquatus (az az: aranylántzos) vezetéket nevet nyert 11.) A' Gallusok megfutamtattak, 's kevés idő múlva Cajus Sulpitius Dictator által egészen meggyőzettek. Nem sokára azután Cajus Martius által a' Tuscusok verettek-meg, 's közölök nyöltz ezer hadifoglyok triumphipompával vitettek Rómába.

6. Ekkor ismét számba vétetett a' nép és az érték; 's minthogy a' Rómaiak által meghódoltatott Latinusok 12) katonákat adni nem akartak, csak a' Rómaiak körül szedettek új katonák, 's tíz legiók állítottak-fel, mellyek hatvan ezernél több fegyveres embereket tettek 13.) Illy nagy volt a' Rómaiak' hadi ereje már ekkor is, jóllehet még birodalmok nem meszsze terjedt. Midőn ezen Légiók Lucius Furius vezérlése alatt a' Gallusok ellen küldettek, egy a' Gallusok között az a' Római katonát, a' ki legvitézebbnek tartatnék kettős viadalra kihívta. Erre a' katonai Tribunus Marius Valerius ajánlotta magát; 's midőn felfegyverkezve előlépett, egy holló jobb karjára szállott 14.) A' viadal azonnal elkezdődött; 's a' holló szárnyaival és körmeivel a' Gallus' szemei körül vergelődött, hogy ez ne nézhetne egyenesen előre. E' szerint a' Gallus megöletett Valerius Tribunus által, a' ki ezen környúlállástól nem csak győzödelmet, ha-

nem vezetékek nevet-is nyert, mert ettől fogva Corvinusnak hivatott 15.) Ezen érdemeért huszonhárom esztendőskorában Consullá tétetett. 16.)

7. A' Latinusok, a' kik elébb katonákat adni nem akartak vala, most azzal-is akarták a' Rómaiakat kényszeríteni, hogy az egyyk Consul az ő nemzetekből, a' másik pedig a' Római-népből választattnék. Melly kívánság tőlök megtagadtatott 's egyszer'smind háború-is indíttatván ellenek egy nagy ütközetben igen megverettettek, 's meghódoltatások triumphussal innepeltetett. A' Consulok' számára ezen győzedelemért a' pia-tzon 17) oszlopok emeltettek. Ugyan ezen esztendőben építtetett Alexandria-is Macedonai Sándor által 18.)

8. Már ekkor a' Rómaiak hatalmasok kezdettek lenni, mert a' várostól tsaknem száz-harmintz mértföldnyire hadakoztak a' Samnitesekkel, kiknek földje Picenum, Campania és Apulia tartományok között közepén fekszik 19.) Ezen hadban Lucius Papirius Cursor vólt vezér Dictátori méltósággal. Ez Rómába vissza térésekor Fabius Maximusnak, ki Magister equitum vólt, 's kít ő hadiseregnél hagyott, megparantsolta, hogy távollétében ütközetbe ne botsátkozzék. De Fábius az alkalmazottosságot kedvezőnek látván igen szerentsésen megütközött, 's a' Samniteseket egészszen semmivé tette. A' Dictátor őt azért, hogy parantsolatja ellen ütközetet próbált, halálra ítélte, de az a' nagy kedvesség, mellyel mind a' katonaság mind a' nép előtt bírt, életét megmen-tette, 's olly nagy zendülés támadott Papirius ellen, hogy az tsaknem agyon verettetett 20.)

9.) Azután Titus Veturius és Spurius Postumius Consulságok alatt a' Samnitesek a' Ró-

maiakat a' Furculae Caudinae körül lévő szoros-járásnál békerítvén 's igen rútúl megvervén, járom alatt általmenni kényszerítették 21.) Mindazáltal az a' békesség, melly ekkor kényszerből kötöttetett, a' Senatus és a' nép által nem ösmertetett-meg. Azután a' Samnitesek Lucius Papirius Consul által meggyőzettek, 's közölök két ezeren meghódoltattak, 's Papirius Triumphipompát tartott. Ugyan ezen időben Appius Claudius Censor, a' Claudiusi víztsatornát tsináltatta 22.) 's az Appiusi-ország útát készítette 23.)

A' Samnitesek felbontván, a' békességet meggyőzték Quintus Fabius Maximust, megölvén három ezer emberét. Utóbb, midőn az attya Fabius Maximus melléje vezérül adaték, nem tsak meggyőzte a' Samniteseket, hanem sok városaikat-is elfoglalta. Későbbben Publius Cornelius Rufinus és Manius Curius Dentatus Consulok alatt küldettek a' Samnitesek ellen, kiket azok nagy ütközetek után egészszen semmivé tettek. Eképpen véget vetettek a' Samnitesekkel viselt háborúnak, melly 49 esztendőig tartott 24.) A' vitéz Rómaiaknak, Italia' határain belől egy ellenség sem okozott több munkát, ezeknél.

10. Azután néhány esztendőkkel ismét összekaptsoltak magokat a' Gallusok hadi-seregei a' Tuskusokkal és Samnitesekkel a' Rómaiak ellen; de midőn Róma felé nyomulni akartak; Cnejus 25) Cornelius Dolabolla Consul által tökéletesen megverettek.

11. Ugyan ezen időben a' Tarentumiak ellen, kik most Itália' végén laknak, háború kezdődött, minthogy azok a' Római-követeket megsértették 26.) Ezek az Epirusi királyt 27) Pyrrhust, Achilles' maradékát, a' Rómaiak ellen se-

gítségekre hívták; ki nem sokára be-is ütött Itáliába, 's ekkor hadakoztak a' Rómaiak legelőször olyan ellenséggel, melly a' tenger túlsó partjáról ment hozzájuk. Publius Valerius Laevinus Consul, ki ellene küldetett, Pyrrhus' kémeit megfogatván a' táborban köröskörül vezettette, velek az egész hadi-sereget láttatta, 's azután őket vissza küldötte, hogy tudósítanak Pyrrhust mindenről; a' mit a' Rómaiaknál láttak 29.) Nem sokára azután ütközetre kerülven a' dolog, mellyben a' már futásnak indult Pyrrhus, a' Rómaiaktól még soha sem látott 's azért őket megijesztő elefántok' segítségével győzedelmeskedett 30); de ezen ütközetnek az éjszaka véget vetvén Laevinus éjjel elfutott. Pyrrhus 1800 Rómaiakat elfogott, kikkel igen betsületesen bánt, 's az ütközetben elesteket eltemettette. Midőn látta, hogy ezek mindnyájan előlről vóltak megsebesítve 's még holtan-is fenyegető ábrázatot mutattak; azt mondják, hogy kezeit az égfelé emelvén azt a' vallást tette: hogy az egész világot megtudná hódoltatni, ha ilyen katonái vólnának.

12. Ezután Pyrrhus a' Samnitesekkel, Lucanusokkal és Bruttiusokkal 31) eggyesülve, Róma felé indult, mindent tűzzel vassal emésztett, Campániát elpusztította 's Praenesteig nyomult Rómától 18 mértföldnyire. Nem sokára megrémülvén azon hadi-seregtől, melly őt a' Consul vezérlése alatt nyomban követte, Campániába vissza-vonult. A' foglyok' kiváltása végett Pyrrhushoz követek küldettek, kiket ez tisztelegesen fogadott és a' foglyokat minden váltság nélkül Rómába vissza küldötte. Eggyik Római-követet Fabriciust olly igen tsudálta, hogy megtudván annak nagy szegénységét 32), or-

szágának egy negyedrészt neki ajánlotta 's úgy akarta őt magának megnyerni; de Fabricius az ajánlást megvetette. Minthogy Pyrrhus az által a' Rómaiak eránt tsudálkozással eltelt, egyik legjelesebb emberét Cineást követkeppen a' Rómaiakhoz küldötte, ki velek azon mértékletes feltétel alatt békességet szerezne; hogy Pyrrhus Italiának azon részét, melyet elfoglalt, megtarthassa 33.)

13. De a' Rómaiaknak ezen feltétel nem tetszett, 's az az izenet adatott a' Senatus által Pyrrhusnak: hogy tőlök békességet nem nyerhet, ha tsak Italiából ki nem megyen. Egy úttal a' Rómaiak azt végezték, hogy minden foglyok, kiket Pyrrhus vissza-küldött, azért, hogy fegyveres kézzel magokat fogságra adták, gyalázatosoknak tartassanak, 's tsak úgy nyerhessék vissza elébbeni betsületöket; ha mindenik két általa megölt ellenségnek fegyveres készülétét mutathatná elő. Így lévén a' dolog, Pyrrhus' követé vissza-tért. Midőn ettől Pyrrhus kérdené millyennek találta Rómát? Cineas azt felelte: hogy Rómában a' királyok' honyját látta, mert ott tsaknem minden polgárok olyanok, a' millyennek Pyrrhus Epirusban és Görög-ország' egyéb tartományaiban tartatik.

Pyrrhus ellen Publius Sulpicius és Decius Mus Consulok küldettek mint vezérek. Ütközetre kelvén a' dolog, Pyrrhus megsebesített, elefántjai megölettek, 20,000 emberei elestek; a' Rómaiak közzül pedig tsak 5000 esett-el. Pyrrhus Tarentumba kergettetett.

14. Egy esztendő múlva Pyrrhus ellen az a' Fabricius küldetett, kit elébb mint követet országa negyedrészenek neki ígérese által sem tudott részére hódítani. Midőn ekkor ennek és

a' királynak táborai egymáshoz közel valának, Pyrrhus' udvari orvosa éjjel hozzá ment 's azt ígérte, hogy bizonyos jutalomért Pyrrhust méreggel megfogná ölni, Fabriczius ezt megkötözve Urához visszaküldötte 's megizente neki, millyen ajánlást tett légyen személye ellen az orvosa. Ekkor a' király, mint írják tsudálkozásában azt mondotta: hogy Fábricziust nehezebb a' becsület ösvényéről elvonni, mint a' napot szokott útjából kitéríteni. Azután a' király Szieziliába ment, Fabriczius a' meggyőzött Samnitesek és Lucanusok felett triumphipompát tartott. Utóbb Curius Denatus és Cornelius Consulok küldettek Pyrrhus ellen. Curius megütközött vele, hadiseregét megverte, magát Tarentumba futamtatta, 's táborát elfoglalta. Ezen napon az ellenség közzül 23.000 ember megöletett, Curius még Consulsága idejében triumphipompát tartott, 's ő vitte az első négy elefántot Rómába. Pyrrhus nem sokára Tarentumból-is visszahúzta magát, 's Argos mellett, melly Görög-országnak egyik városa völt, megöletett.

15. Cajus Fábius Licinius és Cajus Claudius Canina Consulok alatt, Róma városának 461-dik esztendejében 34), Ptolomaeus Alexandriából követeket küldött Rómába, kik által a' Rómaiakkal barátságos szövetséget akart kötetni, a' mi meg-is lett.

16. Quintus Ogulnius és Cajus Fabius Pictor Consulok alatt, a' Pirensek 35) háborút kezdtettek, 's a' következő Consulok Publius Sempronius és Appius Claudius által meggyőzettek, 's felettek triumphipompa-is tartatott. A' Rómaiak Ariminum városát 36) Gálliaiban és Beneventumot Samniumban meghódoltatták.

17. Marcus Atilius Regulus és Lucius Junius Libo Consulságok alatt, az Apuliában lakó Sallentinusok ellen 37) háború indított, melyben Brundisium' lakosai a' várossal együtt elfoglaltattak 's felettek triumphi-pompa tartatott.

18. A' 477-dik esztendőben 38), midőn Róma városa' neve mindenütt híres volt, még Olasz-országon kívül sehol sem folytatott háború. Ekkor hogy megtudódnék miből álljon a' Rómaiak' hadi-ereje, Rómában a' nép megszámláltatott. Úgy találtatott, hogy jöllehet a' város' építésétől fogva a' háborúk soha sem szüntek meg egészen, még a' polgárság 292,334 személyekből állott. Appius Claudius és Quintus Fulvius Consulságok alatt tehát az Afrikabéliek ellen először kezdődött a' háború, kik Szicziában megtámadtattak 's Appius Claudius az Afrikabéliek 39) és Sziczia királya Hiero felett triumphi-pompát tartott.

19. A' következő esztendőben Valerius Marcus és Otacilius Consulok alatt a' Rómaiak Szicziában nagy dolgokat véghez vittek. A' Tauromeniumiak és Catanabéliek 40), 's ezeken kívül még ötven városok meghódoltak nekik. A' harmadik esztendőben, Hiero ellen folytatott háború elvégeztetett, ki a' Syracusai Nemesekkel együtt a' Rómaiaktól békességet nyert 's nekik 200 talentumot fizetett ezüstben 41.) Az Afrikabéliek-is Szicziában meggyőzettek, 's másodszor tartatott felettek triumphi-pompa Rómában.

20. Az Afrikabéliek ellen folytatott Phoeniciai 42) háborúnak ötödik esztendejében 43), Cajus Duilius és Cneius Cornelius Asina Consulságok alatt, a' Rómaiak legelőször hadakoztak a' tengeren, úgy nevezett Liburniai orras hajókon 44.) Cornelius Consul ravaszság által

elfogattatott. Duilius a' Carthágóbéliek' vezérét meggyőzte, 31 hajóját elfogott 45), 's 14-et kifurattott 46), 7000 embert elfogott, 3000 megölt. Egy győzelem sem volt még eddig a' Rómaiak előtt kedvesebb, minthogy ennekelőtte a' szárazon győzhetetlenek voltak, már most a' tengeren-is nagy hatalmat mutattak. Cajus Aquilius Florus és Lucius Scipio Consulságok alatt, Scipio Corsikát és Sardiniát elpusztította, több ezereket fogságra ejtett 's rajtok győzedelmipompát tartott.

21. Lucius Manlius Vulso', és Marcus Atilius Regulus' Consulságok alatt a' háború Afrikába vitetett által. A' Carthágóbéliek' vezérje Hamilcár ellen tengeri ütközet tartatott, mellyben ez meggyőzetett 's hatvannégy hajójának elvesztése után magát visszahúzta. A' Rómaiak 22-öt vesztettek-el. Midőn Afrikába általmentek, legelsőben Afrikának Clypea nevű városa megadta nekik magát. A' Consulok egész Carthagó városáig előre nyomultak, 's Manlius sok városok' elpusztítása után győzedelmes fővel vissza ment Rómába, 27,000 foglyot vivén magával. Atilius Regulus Afrikában maradott 's seregét hadi rendbe állítván, három Carthágóbéli vezérek ellen 47) hartzolt 's győzedelmeskedett. Az ellenségközzül 18,000 ember elesett, 5000 pedig elefántokkal együtt elfogatott, 's 74 városok magokat megadták. Ekkor a' meggyőzetett Carthágóbéliek a' Rómaiaktól békességet kértek, mellyet Regulus tsak igen kemény feltételek alatt engedni szándékozván, az Afrikabéliek a' Lacedaemoniaktól segítséget nyertek, 's az ezektől küldött vezér Xanthippus alatt, a' Rómaiak' vezérét Regulust tökéletesen megverték; mert az egész Római hadi-seregből tsak 2000 futhat-

tak-el, ötszázan vezérekkel Regulussal együtt elfogattak, 30,000 megölettek ; 's Regulus lántzra verettetett.

22. Marcus Aemilius Paullus és Servius Fulvius Nobilior Consulságok alatt, mind a' két Consul 300 hajóval 48) Afrikába ment; 's az Afrikabéliek mindjárt az első tengeri ütközetben meggyőzettek. Aemilius Consul 104 ellenséges hajót elsüllyesztett 49), 30-at a' katonákkal együtt elfogott, 15,000 embert részént megölt, részént fogságra ejtett, 's katonáit temérdek sok prédával meggazdagította. Ekkor Afrika egészen meghódoltatott volna; de az éhség olly nagy vólt, hogy a' hadisereg ott tovább nem maradhatott 50.) A' Consulok' győzedelmes hajós-serege visszamenet' Sziczia partjai körül hajótörést szenvedett. A' szélvész olly igen dühösködött, hogy 160 hajók közzül tsak 80 megmenekedhetett. Illy nagy tengeri fergetegnek még az előtt soha sem hallatott híre. Mindazáltal a' Rómaiak' bátorságok elnem tsüggedvén, tsak hamar 200 hajót újra készítettek.

23. Cnejus Servilius Caepio és Cajus Sempronius Bloesus 260 hajókkal mentek Afrikába, néhány városokat elfoglaltak, 's midőn nagy prédával vissza térni akartak, hajótörést szenvedtek. Minthogy a' Rómaiak az illy sok szerentsétlenségek miatt elkedvetlenettek, a' Senatus azt végezte; hogy a' tengeri háborúk elmellőztessenek, 's tsak 60 hajók tartassanak Italia' őrzése végett 51.)

24. Lucius Coecilius Metellus és Cajus Furius Pacillus Consulságok alatt, Metellus Szicziáliában az Afrikabéliek vezérét 52), ki 130 elefántokkal és nagy hadisereggel ment ellene, meggyőzte, 20,000 emberét megölte, 26 ele-

fántját elfogta, a' többiekkel pedig, mellyek széellyel futottak, a' Numidiabéliek által özsze-fogdostatta, 's nagy pompával Rómába vitette 53.) Ekkor ezen elefántok, mellyeknek száma 130-ra ment, minden útszakát eltöltötték. Ezen szerentsétlenségek után a' Carthágóbéliek a' Rómaiak' vezérét, Regulust, kit elfogtak, Rómába küldötték, hogy ott számokra békességet szerezne 's a' foglyok' kiváltását eszközölné.

25. Midőn ez Rómába jöven a' Senatusba bévezettetett, nem tartotta magát Rómáinak, 's azt mondotta, hogy azon naptól fogva, mellyen az Afrikabéliek' hatalmába esett, megszűnt Római lenni 54.) Azért nem tsak feleségének nem engedte magát megölelni, hanem a' Rómaiaknak-is azt tanátsolta, hogy ne kössenek a' Carthágóbéliekkel békességet; mert azok, így szólta, olly sok szerentsétlenségek által, meggyengítetve minden remény nélkül vagynak, 's nem érdemes, hogy annyi ezer foglyok ő érette, ki tsak egy ember és öreg-is, 's azon kevés Rómaiakért, kik vele együtt fogva vagynak, vissza adassanak. Meg-is lett a' mit tanátsolt, mert az Afrikabéliek, kik békességet kértek, nem nyertek kedvező feleletet. Maga visszament Carthágóba; 's midőn a' Rómaiak őt vissza akarnák tartóztatni, azt mondotta, hogy nem akar abban a' városban maradni, mellyben ő, minekutánna az Afrikabéliek szolgájává lett, egy betsületes polgár' tekintetével nem birhatna. Viszszatért tehát Afrikába 's ott a' legkegyetlenebb halállal kivégeztetett 55.)

26. Publius Claudius Pulcher és Lucius Junius Consulságok alatt, Claudius az auspiciumok ellenére megütközvén 56), a' Carthágóbéliektől meggyőztetett. Mert 220 hajók

közzül tsak harmintzal futhatott-el, kilentzvenen a' katonasággal együtt elfogattattak, a' többiek a' tengerbe merítettetek 57.) A' másik Consul-is, hajótörést szenvedett, de hadiserege parthoz közel lévén, megmenekedett.

27. Cajus Lutatius Catulus', és Aulus Postumius Albinus' Consulságok alatt, a' Phoenitziai háborúnak 23-dik esztendejében; a' hadivezéség az Afrikabéliek ellen Catulusra bízott. Ez 300 hajókkal ment Szicziába; az Afrikabéliek 400-at készítettek ellene. Soha még az előtt tengeren illy nagy számú sereg nem har-
tzolt 58.) Lutatius Catulus betegem ment a' hajóra, minthogy az elébbi ütközetben sebet kapott vala. Szicziának Lilybaeum nevű városához által ellenben a' Rómaiak részéről nagy vitézséggel ment az ütközet véghez; mert 73 Carthágóbéli hajó 59) elfogattatott, 125 elsüllyesztett, 's az ellenség közzül 32,000-ren fogságba estek 60), tizenhárom ezeren megölettek 61); azonkívül igen nagy summa arany és ezüst lett a' Rómaiak' prédájává. A' Rómaiak' hajói közzül tizenkettő süllyesztett-el; az ütközet Mart. 12-dikén történt. A' Chartágóbéliek azonnal békességet kértek, mellyet meg-is nyertek 62), a' Római foglyok kik Carthágóban tartattak, visszaadattak. A' Carthágóbéliek-is kérték, hogy válthatnák ki azon foglyaikat, kik az Afrikabéliek közzül Rómában voltak. A' Senatus azt parantsolta, hogy azok kik közös őrizet alatt tartattnak ingyen visszaadassanak, kik pedig egyes embereknél szolgálnak váltás-
sanak-ki uraiktól 's úgy visszamenjenek Carthágóba; 's ezen váltság ne annyira Carthágóbéliek által, mint az ország' kintstárjából fizet-
tessék-meg.

28. Az új Consulok Quintus Lutatius és Aulus Manlius, a' Faliskusok ellen kezdetek háborút, kik hajdan Olaszországban nagyon hatalmasok voltak. Ezen háborút a' két Consul hat nap alatt elvégezte; az ellenség közzül tizenöt ezeret megölvén, a' többinek pedig minnekutánna tartományoknak fele a' Rómaiak számára elfoglaltatott, békességet adván.

Jegyzetek a' II. Könyvhez.

---

1) Eutropius itt hibáz az esztendők' előadásában. Már Róma építésének 310-dik esztendejében voltak ilyen Tribunosok, 's Róma 306-dik esztendőben vétetett-bé a' Gallusok által. Lásd Liv. IV. 7.

2) Romulus mindjárt eleinten a' legelőkelőbb 's legrégibb polgárokat kiválogatta 's Senatorokká tette; ezek atyáknak (deákúl Patres) neveztettek. Kik ezekről származtak, azok pátricziusoknak hivattattak, egyébb polgárok pedig plebéjusoknak. Az elsőbbek sokkal nagyobb tekintettel és befolyással bírtak, 's a' főbb tisztségeket ők viseltek. De kitsinyenként az utólsók-is utat nyitottak magoknak minden tisztségekre az egy Consulságot kivéven. Utóbb ezt az elsőséget sem akarták a' patricziusoknak meghagyni. Látván ezek, hogy a' legfőbb méltóságot-is kénytelenek a' plebéjusokkal megosztani 's tudván hogy ezek, ha egyszer megosztatik, mindenkor birtokában fognak maradni, a' Consulság helyett egy másik méltóságot alkodtak olyan remény fejében, hogy elsősegeket más kedvező alkalommal hathatósabban védelmezhetik 's megterthetjék. Consulok helyett tehát más tisztviselők választattak, kik hadi vagy katonai Tribunosoknak neveztettek, mint-hogy addig a' plebéjusok' legfőbb tisztsége a' hadi Tribunusság volt. Minthogy pedig a' hadi Tribunosok' eddigi hatalmuk tsekély volt, hogy a' Consulok' tekintetével birhatná-

nak, a' Consulok' hatalma-is reájok ruháztatott. A' hadi Tribunosok elébb tsak háború idején birtak hatalommal, mintegy Legionnak vezérei, melly elébb mintegy 4200 gyalogokból és 300 lovasokból, utóbb pedig mintegy 6000 emberekből állott. Minden Legionnak 6. Tribunusa volt, kik sorjában vicselték a' vezérséget 's nem tsak a' katonák között törvényt szolgáltatottak, hanem a' strázsákra, hadigyakorlásokra 's erősegekre-is 's a' t. vigyáztak.

3) Ezek eleinten a' Latinusoktól különböző népet formáltak; de utóbb a' Sabinusokkal és Volskusokkal együtt azokhoz számláltattak.

4) A' Sutrinusok vagy Szutriumiak a' Rómaiak' szövetségesei voltak 's városokból Szutriumból egyébb Etruszkusok által, kikhez ők-is tartoztak, kikergettettek. Camillus nem a' Szutriumiat győzte-meg, mint Eutropius itt mondja, hanem az Etruszkusokat kergette-ki Szutriumból.

5) Kik Latiumnak Praeneste nevű városában laktak.

6) Ha valamelly Római hadivezér olly vitézül viselte magát, hogy triumphipompára érdemesnek tarthatta magát, a' táborozás végződésével nem ment-bé mindjárt a' városba, hanem a' városon kívül maradott mindaddig, míg pompás bémenetelét nem tarthatta. Illyen esetben a' Senatushoz beizent, melly rendszerint Bellonának a' városon kívül lévő Templomába szokott összeülni. A' hadivezér ezen gyűlésben olvasta-fel tudósítását, 's ha tettei a' triumphipompára érdemeseknek találtattak, megengedettett neki ezen pompa.

7) Igazabban öt esztendő. Lásd Liv. VI. 35.

8) Nem három hanem öt esztendeig.

9) Ez nem azt teszi, hogy Camillus Isten gyanánt imádatott mint Romulus, hanem hogy emlékezetét a' Rómaiak szentnek tartották, minthogy a' Gallusok által tsaknem egészen elpusztított városokat, ezeknek meggyőzése által a' végső romlástól megmentette, sőt új gyarapodásra segítette.

10) Ezen folyó, Rómán egynéhány mértföldekkel fellyül szakad a' Tiberisbe 's ma Teveronénak hivattatik.

11) A' Rómaiaknak, legalább a' főbbeknek, 's az utóbbi időkben rendszerint három neveik voltak. Az első volt a' praenomen, melly a' személyt megkülönböztette, p. o. Marcus Quintus Publius Aulus 's a' t. a' második a' nomen vagy fa-

familia név a' nómzetséget vagy familiát jelentette p. o. Manlius, Tullius, Furius, Cornelius 's a' t. harmadik a' Cognomen vagy vezeték név a' familiának valamely bizonyos ágát jelélte. p. o. Cicero, Camillus, Scipio, Crassus 's a' t. A' praenomenek rendszerint csak egyes betűkkel jegyeztették; p. o. Aulus A. Cajus, C. Décimus D. betűkkel. A' vezeték nevek a' személyeknek vagy valamely különös történeteitől 's tulajdonságaitól vagy egyéb történeti dolgoktól költsönöztek. Ugyan ezen okból némelykor egy negyedik név Agnomen vagy tzódor név-is talált helyet, mely egy familiát a' másik ugyan azon viselőtől megkülömböztetett. Itt Titus az előnév vagy praenomen, mely Titus Manlius Torquatust testvéreitől, Manlius a' családi név, mely familiáját más familiától; Torquatus a' vezeték név, mely az ő maradékát a' familia' egyéb ágaitól megkülömböztette. Torquatus ezen szótól származik Torques, mely nyakláncot jelent. Más példa lehet Carthágó' meggyőzője, kinek egész neve Publius Cornelius Scipio Africanus; 's kinek Publius az előneve vagy praenomen, Cornelius a' familia' neve, Scipio a' vezeték neve, 's Afrikanus a' tzódor neve. Ezen nagy embernek fja; minthogy gyermekei nem voltak, Lucius Aemilius Paulus fját, mint rokonát fjává fogadta, 's az atyjáról még egy tzódor nevet vett magára, 's így nevezte magát: Publius Cornelius Scipio Africanus Aemilianus. Az aszszonyok csak a' familiai-nevet (nomen) viselték, 's csak ezen szók major, minor vagy prima, secunda, tertia, megkülömböztették őket; p. o. Cornelia major, minor; vagy Cornelia prima, secunda, tertia, quarta.

12) Tudniillik a' Tiburiak és a' Praenesteiek.

13) Itt hatvan helyett negyvennek kellene lenni; mert akkor a' Legió csak négy ezer néhány száz emberből állott. Úgy látszik hogy a' leírók ezen számot XL. és LX. egymással eltserélték.

14) Minden más történetiről ezt mondják, hogy a' holló nem karjára; hanem fejére szállott.

15) Azért, hogy holló tette őt nyertessé és győzedelmessé, lásd Liv. VII. 25—27. maradékai Corvinus vezeték nevet viseltek, mely a' Valerius familiának ezen ágát egyebektől megkülömböztette.

16) A' Rómaiaknál, legalább addig, míg szabad polgárok voltak tsaknem minden tisztviselés' megnyerésére rendszerint bizonyos esztendők kívántattak; 's felsőbb tisztségekre sem könnyen léphetett valaki, minekelőtte az alsóbbakhoz renddel végig nem ment. Tsak rendkívüli érdemek okoztak néha kivételt; mint ezen példából látni lehet. Mert rendszerint negyven esztendő s kora előtt nem lehetett akár ki-is Consullá.

17) Deakul ez így van: *In rostris*. Ez talán a' helyett van: *in foro*. Lásd Liv. VIII. 13. A' Consulok' tiszteletére állítottak néha szöbrok (*Statuae equestres*): de az a' hely, hol azok felállítottak, még ekkor nem viselt *rostra* nevet.

18) Ez nem igaz; 's úgy látszik, hogy valamely későbbi leirótól származott tóldalék.

19) A' Szamnitések Entropius' idejében ott lakhattak, hová őket ő itt teszi; de elébb nem ott laktak.

20) Ez másképen van. A' katonák azért boszonkodtak reá, minthogy Fabiusnak nem az ő kérésükre, hanem utóbb a' nép' kérésére megbocsátott. De boszonkodásoknak nem lett semmi következése-is.

21) *Sub jugum mittere* a' Rómaiaknál és egyéb népeknel a' meggyőzetett hadisereg' megaláztatásának legalázatosabb neme volt. A' földbe szurattak két dárdák, 's hegyekbe olly magasságra, hogy egy ember lehajolva általmehetett egy harmadik dárda köttetett, 's ez volt a' jugum, melly alatt a' meggyőzetett katonáknak fegyverektől sőt öltözeteknek egy részétől-is megfosztva eggyenként által kellett menniek; melly alkalommal a' győzödelmesektől tsúfoltattak, 's némellykor, ha trutzoltak vagy fenyegetődtek le-is vágattak. Egyébiránt az illy jugum rabság' jele volt, 's azok, a' kik alatta elmentek rabszolgákká-is tétettek.

22) Ezen víz-csatorna tizenegy Római mértföldnyi hosszúságú volt, 's igazabban Appius' csatornájának neveztetik, hogy megkülömböztethessék attól, mellyet Caligula Császár kezdett tsináltatni, 's Claudius Császár elvégzett.

23) Az Appiusi ország-út Rómától Nápoly felé huszonnégyszáz mértföldnyire ment, 's négyszegletű kövekkel nagyon költségesen volt kirakva, 's a' mellyékein padok-is voltak csinálva.

24) A' Szamnitesekkel viselt háború ottan félben szakadván, mindutalan megújúlt egész az első Foenicziai háború'

kezdetéig, és így csaknem 70 esztendeig tartott. Méltán lehet tsudáلكozni, hogyan tudott ezen Nemzet a' Rómaiaknak olly soká ellentállani. De megkell gondolnunk, hogy minden a' szomszédságokban lévő kis népek velek tartottak, mindaddig, míg végre mindnyájan a' Rómaiak' hatalmába estek. Ezen népek között egy sem gyűlölte 's boszontotta a' Rómaiakat nagyobb mértékben mint Tarentum városának lakossai Kalabriában; jóllehet felette hiúk 's puhák voltak.

25) Cnaeus helyett Publiust kell olvasni.

26) A' Tarentumiak sok hajókat elrablottak. Ezt meghallván a' Rómaiak, követeket küldöttek 's elégtételt kértek tőlök. De ezek nem csak elégtételt nem adtak, hanem a' követekkel is rútúl bántak.

27) Epirus a' mai Albaniának déli részét tette.

28) A' régi időknek egyik legvitézebb hőse, ki magát, a' Trójai-háborúban igen híressé tette.

29) Mások szerint Pyrrhus maga kémlelte-ki a' Rómaiak' táborát, a' Liris folyóvíz partjáról szemlélődvén.

30) A' Rómaiak kik még az előtt illy nagy állatokat soha sem láttak, annál inkább megijedtek tőlök, minthogy hátáikra tornyok voltak építve, melyekben fegyveres katonák voltak.

31) Lucania és Bruttia a' mostani Nápoly-oroszágnek déli részeiben feküdtek.

32) Ezen férjfiúnak, jóllehet a' legfontosabb országos hivatalokat viselte vólt, tsupán egy kis ezüst pohár találatott házában, 's leányait a' Senatus az Ország' költségén adta férjhez.

33) Mások ezt úgy beszéllik, hogy Pyrrhus a' Római foglyokat váltság nélkül vissza akarta küldeni, 's arra ajánlotta magát, hogy a' Rómaiaknak megsegíti Italiát hódoltatni, tsak a' Tarentumiaknak botsássonak-meg.

34) Nem négyszáz hatvanegyedik, hanem négyszáznyolcvanegyedik esztendőben.

35) Azon tájon laktak, hol most Ancona van.

36) Ariminum, ma Rimini nevet visel. Azon tartományban feküdt, melyet a' Rómaiak innenső Galliának hívták, 's melly a' mai Piemont', Mediolánum', Mantua', Genua', Parma', Modena', Ferrara', és Bologna' vidékeit foglalta magában.

37) A' mai Otranto tartományában laktak:

38) Négyszáz nyöltzvankilentzediknek kellene lenni.

39) Ezek alatt a' Karthágóbéliek értetnek. Mert a' mit ezek ennek a' föld' részében birtak; azt a' Rómaiak Afrikának nevezték. A' Karthágóbéliek' birodalma' ekkor szintén olyan hatalmas volt mint a' Rómaiaké, 's szintén úgy iparkodtak azt nevelni mint ezek.

40) Tauromenia és Catana, Szicilia' városai:

41) Polybius szerint I. 3. csak egy száz Talentum tulajdonképpen fontoló mérték volt, 's minthogy a' pénz eleintén nem számláltatott, hanem fontoltatott, azért ezen szó utóbb azt-is jelentette, a' mi fontoltatott, vagy a' fontolt pénzt. Talentum tehát nem bizonyos neme a' pénznek, hanem a' legnagyobb summa pénz; melly szerint a' régiek számlálni szoktak: Többféle Talentum volt. p. o: Talentum Atticum, Alexandrinum, Aegyptium, Syracusanum. De az Atticai Talentum leginkább volt szokásban, 's mindenkor azt kell érteni, ha a' régi Írók Talentumot minden hozzáadás nélkül említnek. Az hatvan Minát, vagy hatezer Drachmát foglal magában, a' mi mintegy ezer ezüst tallért tesz:

42) Igazabban a' negyedik esztendőben:

43) Az Afrikaiak vagy Karthágóbéliek Punusoknak vagy Poenusoknak-is hivattak, Phoenicia' tartományától, melyből származtak:

44) Közép nagyságú hajók; két sor evező paddal, melyek sebes menésekről híresek voltak. De itt Eutropius hibáz; mert ném Lyburniai hajók voltak.

45) Azon hely hol ezen hajók első részei vagy orrai a' Római piatzon felfüggesztettek, ettől fogva rostra, vagy pro rostris nevet visel:

46) Tizennégy helyett tizenkilentzet kell olvasni.

47) Ezen vezérek Hasdrubal, Bostarus és Hamilton voltak.

48) Polybius szerint I. 39. háromszáz ötven.

49) Polybius I. 39. száz tizennégyet mond.

50) t. i. Afrikában.

51) Mielőtt a' Rómaiak tengeren-is hadakoztak, azolta más Nemzetek' hajói gyakran meglátogatták Itáliát, 's szükség volt ennek védelmére hajókat tartani.

52) Hasdrubalt.

53) Numidia a' Karthágóbéliek' szomszédságában vólt, 's azt a' tartományt foglalta magában, melly ma Algieri Királyságnak hivattatik. A' Numidiabeliek értettek az elefántokkal bánáshoz 's tudták hogyan kell azokat fogni 's megszelídíteni.

54) Minthogy szabadságát elvesztette, azért nem tartotta magát Római-pólgárnak.

55) Regulus halálából semmi bizonyost sem lehet tudni; mert a' történetírók azt nagyon különböző módon beszélék, Diodorus Siculus azt mondja: hogy az a' hír ment ugyan Rómába, mintha a' Karthágóbéliek Regulust megölték volna, de a' hír nem vólt igaz.

56) Auspicium a' Rómaiaknál egy babonás czeremonia vólt, melly szerint a' madarak' repüléséből, énekléséből 's egyéb tetteből az Isten akaratját megtudhatni 's valamelly történetnek kimenetelét előre meghatározhatni vélték. Claudius a' jövőendő tyúkokat, mellyek nem akartak enni, a' vízbe vettette, azt mondván: hogy iganak, ha nem akarnak enni.

57) Mas történetírók a' veszteséget majd kevesebbre majd többre teszik.

58) Ez-is valamelly későbbi leírónak tóldaléka.

59) Polybius szerint I. 61. hetven.

60) Orosius szerint IV. 10. harminzezer.

61) Orosius szerint IV. 10. tizenhárom ezer.

62) A' következő feltételek alatt: 1) hogy tíz esztendőök alatt két ezer két száz Euboeai talentumokat (csak nem négy millió ezüst forintokat) fizessenek, 2) hosszú hajóikkal se Italiához, se valamelly a' Rómaiakkal frigyes tartományhoz ne közelítsenek, 3) se a' Rómaiak' birodalmában, se szövetségük' országaiban katonákat ne fogadjanak, 's 4) minden Szicilia és Italia között fekvő szigeteket elhagyjanak. L. Polyb. I. 63. III. 27.

(Folytatása következik.)

18.

Válogatott darabok az ánglus Szemléelőből, Hazánkra és Időnkre alkalmaztatva.

— Mens conscia recti.

Virg.

A' kereszténységnek nagy mestersége vagy titka, ha szabad élnem ezen kifejezéssel, abban áll, hogy a' mi tselekedeteinket a' legjobb hasznok szerint, és úgy rendeljük-el, hogy mindenekről melyeket teszünk, számot adhassunk ama' nagy napon, melyen minden tetteink eleibénk fognak adattatni.

Hogy ezen gondolatnak teljes erőt adhassunk, úgy oszthatjuk-fel tselekedeteinket, hogy azokat vagy magokban jóknak, vagy minden érdem nélkül valóknak nézünk. Ha szándékainkat-is így osztjuk-fel, 's azokat tselekedetünkre alkalmaztatjuk: feltehetjük a' vallásnak azon nagy mesterségét vagy titkát, mellyről emlékeztünk.

A' jó szándék a' jó tselekedettel összekapcsolva, adja ennek az illendő erőt. Ha pedig rossz tselekedettel van összekötve, kissebbé teszi annak rosszszaságát, és bizonyos esetekben azt egészen elveszi. Ellenben ha középserű tselekedethez járul: azt jó tselekedetté teszi 's olyan érdemessé, a' milyenek az emberi tettek lehetnek.

E' mellett felkell találni a' rossz szándékoknak befolyását-is a' mi tselekedeteinkre. A' gonosz szándék elfordítja a' legjobb tselekedeteiket-is, 's való-

ban azzá teszi, a' mit az egyházi atyák elmés buzgósággal a' pogány világnak érenyeiről mondtak, t. i. meg annyi látszó bűnökké. A' közepszerű tselekedetnek ártatlanságát semmivé teszi, 's a' rossz tettnek minden utálatosságot ad, vagy a' bűnt igen nagy bünné változtatja.

Ha végre a' közép szándéknak természetét megfontoljuk, úgy fogjuk találni, hogy az a' jó tselekedetnek érdemeit elrontja; a' gonosz tettnek rosszságát kisebbé teszi ugyan, de meg nem semmisíti, és a' közepszerű tselekedetet az ő természeti állapotjában hagyja.

Erre nézve kimondhatatlan haszon, ha szíyünk szokássá vált jó szándékokkal van tele, és mi minden gondolatainkat, szavainkat 's munkáinkat valamely ditséretes tételre intézünk; akár Teremtőnknek ditsősségére, az emberi nemzet' bódogságára, akár tulajdon lelkünk' javára.

Ez a' takarékoságnak vagy jó gazdaságnak az erkölcsi életben olyan egy neme, a' melly semminémű egyes tselekedetet se vet-el; hanem minden egyet jó haszonra fordít, a' mint csak lehet. Ez a' mi bódogságunk' eszközeit szaporítja, jó erköltséink' számát neveli és vétkeinket fogyasztja.

Igen nagy áhítatosságra mutat Acostának válasza, mellyet Limborch Hertzegnek adott, a' ki a' zsidó-vallásnak sokféle szokásait néki szemére vetette, mint a' mosdás, öltözés, tisztulás 's t. e'f. A' zsidónak felelete, a' mennyire emlékezem, ez vólt: „A' törvénynek fő-részeiben, úgy mond a' buzgó és munkás engedelmességre nézve, nintsenek elég köntelenségek. Idő, hely és szeszély kívántatik, minek-előtte alkalmatosság van, a' jó tselekedet' végbevitelére. Mi azért terjesztettük ki olly meszsze köntelenségeinket, 's azért vettünk fel sok, magokban köntelenséges dolgokat a' mi vallásunkba, hogy annál

„több alkalmatosságunk lenne, Istenünk eránt való „szeretetünknek megbizonyítására, 's életünk' minden „környülállásaiban, akaratjának tselekedésére.“

Egy bizonyos úr igyekezett a' Római-katholika Szentegyháznak szokásait szintén így védelmezni, midőn a' katolikusok' és evangyelikusok külömböző véleményjeit, azon főpontokban, mellyekre nézve egymástól eltávoznak, vizsgálja. Ő azt állítja, hogy az előik a' szeretettől, ezek pedig a' félelemtől indittatnának; 's az Isten eránt való kötelességnek gyakorlásaiban, az elsőbbek különösen azt tselekednék, a' mi a' legfőbb valónak tetszene; ezek pedig mindent kerülnek, a' mi az Istennek nem fogna tetszeni.

De mind ezen ok mellett-is, mellyel mind a' zsidó, mind a' Római-katholikus az ő szertartásait menteni akarja, bizonyos, hogy van abban ollyas, a' mi az emberi Nemzetnek 's a' vallásnak igen káros lehet; mivel a' felesleges szokásoknak parancsolása ollyan dolgokat tesz kötelességgé, a' mellyek az előtt középszerűek voltak, 's ez által a' vallásnak gyakorlását nehezebbé teszi.

Az a' buzgó és munkás engedelmesség, a' maga helyén van azon főpontban, mellyet dicsértünk. Mert ha mi, a' helyett hogy középszerű tetteinket teunénk kötelességünké, jó szándékot fordítunk minden közép értékű tselekedeteinkre; egész életünket az engedelmességnek mindenkori gyakorlásává tesszük. Multságainkat, időtöltéseinket örök javunkra fogjuk alkalmaztatni, és tetszünk annak, a' kinek tetszésére teremttünk, életünk' minden környülállásaiban és előforduló történeteiben.

A' léleknek ez a' jeles elrendelése, és ez a' sz. szolgálatra való készség, ha azt úgy szabad neveznem, nekünk az Apostoltól abban a' parantsolatban ajánltatik, mellyben minket arra int, hogy a' teremőnek dicsősségét, minden, még legtsekélyebb

tselekedeteinkben-is szemeink előtt tartsuk: akár esztek akár isztok, vagy akár mit tselekesztek, mindent az Isten' ditsósságére tselekedjetek.

Az tehát, a' ki illyen szokássá vált jó szándékkal, mellyről itt szólltunk tele van, életének egy körülállásába se lép a' nélkül, hogy megfontolná, ha tetszik e a' legfőbb valónak, megegyez e az okosság' törvényjeivel; illik e az emberi természethez, vagy azon különös állapothoz, mellybe őt a' gondviselés tette. Ő az isteni jelenlétnek mindenkor i-
zésében él. Úgy nézi magát egész élete' folyásában, mint annak szemei előtt és annak vigyázása alatt, a' ki titkon minden mozdulásain és gondolatainál jelen van; a' ki tudja, mikor ül vagy áll, jár vagy fekszik, körülötte van, 's minden utait látja. Egy szóval megemlékezik arról, hogy az ő birájának szeme mindenkor vigyáz ő reá; 's minden tselekedetnél megfontolja, ha ollyas mit tesz e, a' mi attól parantsoltatott vagy megtiltatott, a' ki utóbb azt vagy megjutalmazni, vagy megbüntetni fogja. E' vólt tulajdonsága annak a' sz. embernek az ő Testamentomban, a' kiről az írásnak szép kifejezésével mondatik, hogy ő Isten előtt járt.

Mikor erköltsi levelet akarok írni; általjában gondolkodva a' felől-is, hogyan lehetne azt a' virtust, mellyről szóllok, a' régi pogányoknak tanításai és példái által megditsérni; hogy így azokat, ha lehetne, megszegyenítsem, a' kik az ő kötelességeiket jobban álltalláthatják, 's azért erősebben-is köteleztetnek azoknak megtartására. Ezen kívül sokan mi közöttünk sokkal örömeőbb halgatnak, elég esztelenül, egy pogány Böltsre, mint valamelly keresztény Íróra.

A' léleknek ezen jeles elrendelését egy példával akarom megvilágosítani Sokrates' beszédjéből, melyet Erasmus hoz elő. Ez a' nagy Bölts, ki az ő

megölettetésének napján, kevésse előbb, mint a' méregitalt oda vitték néki, barátival a' lélek' halhatatlanságáról beszélgetett, ezen szavakkal élt: „én nem tudom, ha az Isten, az én tselekedeteimet jóvá hagyja e vagy nem; de a' felől megvagyok győződve, hogy minden időben igyekeztem néki tetszeni; 's jó reménységem van a' felől, hogy ezen igyekezetem kedves lesz ő előttte.“ Ennek a' nagy embernek szavaiban megtaláljuk a' szokássá vált jó szándékot, melyet itt ajánlok, 's a' melly szerént ez a' derék Bölts mindenkor tselekedett. Tsak azt akarom még hozzá tenni, hogy Erasmus, ezen annyira megilletődött, hogy alig tudta magát megtartóztatni attól, hogy Sokrates szentnek tartaná; vagy a' mint ez az elmés, tudós író magát még nagyobb elevenséggel kifejezte: „Midőn ilyen beszédről, melyet egy ilyen ember mondott, gondolkodom, alig tudom magamat megtartóztatni, hogy így kiáltakfel: sancte Socrates, ora pro nobis! sz. Sokrates könyörögj érettünk!

— — Perierunt tempora longi

Servitii — — —

Juven.

Ez előtt kevésse az olyan kalmároknak szerentsétlen állapotját terjesztettem a' világ eleibe, a' kiknek, ha másokkal van dolgok, gyakorta a' rendetlen fizetés miatt kell szenvedni. De van az embereknek egy másik neme-is, melly a' sajnálkodást még jobban megérdemli, mint azok: ilyenek a' nagy urak' barátjai, a' kiket ők pártfogások alá vesznek, 's a' kiknek barátságokban és kedvezésekben részt kelle-

ne venni. Ezeket valósággal, nem tsak azon tiszteletre nézve, mellyet tőlök felvesznek, hanem azon reménységre nézve-is, melly nékiek tétetik, úgy lehet nézni, mint a' hitelezőknek egy bizonyos nemét: 's mivel az efféle adóságok betsületbeliek, tehát azokat szokás szerént, elsőben kellene lefizetni. Midőn én itt cliensekről szóllok, ezen nem olyan embereket értek, a' kiknek magokban nem volnának érde-meik, vagy a' kik hivatlan tolakodnak a' nagy urak után; 's ha jótévőkről szóllok, nem értem azokat, a' kiknek nints hatalmában, vagy a' kik nem-is tartoznak az ő barátaikon segíteni: hanem olyan egybeköttetésekről van itt szó, a' hol egy részről hatalom és tartozás, a' másik részről érdem és reménység mutatják magokat.

A' pártfogókra és cliensekre való felosztás, véleményem szerént, a' népnek egyharmad részét magában foglalja: a' kik között az érdemeknek fogyatkozása a' clienseknél százból kilentzven kilentzet; és az ügyeségnek nem léte a' pártfogóknát szintén annyit kitörül. Akár mint legyen a' dolog, ha engedelmem lesz, még-is azt kell mondanom: hogy az, a' ki más emberek idejét és szerentséjét az ő szolgálatjába veszi azon kilátás nélkül, hogy azokat megtudja jutalmazni, szintén olyan igazságtalan, mint az, a' ki valamelly kalmártól portékákat felvesz olyan feltétel vagy tehetség nélkül, hogy azokat megfizesse. A' többiek közzül, abból a' rendből, a' melyről emlékezem, alig van tíz között kettő, a' kiknek diszlik; úgy hogy tudok egy okos embert, a' ki az ő fiját egy kovátshoz adta, ámbár ajánlották-is neki, hogy egy nagy úrnál tehetne szolgálatot. Egy háboruból se jönnek több tsonkák, mint az efféle úri szolgálatokból, némellyek elvesztik kedvetlenségből az ő szóllásokat, mások eszöket, ismét mások emlékezetüket vagy életüket. És én ritkán látok, egy

belsőképpen elkedvetlenedett embert, hogy felőle azt nem gondolnám: talán valamellyik nagy úrnál különös kegyelemben vólt. Egynehány ilyen embereket ösmertem, a' kiknek húszt esztendő alatt, hónaponként jó szolgálatjuk vólt, de az a' szerentséjek soha se, hogy akármit-is birtak volna.

Nints semmi-is közönségesebb, mint az: hogy a' ki magas tisztségre megy, azon szempillantásban megváltoztatja az ő barátival való bánását, 's azon órától fogva úgy viseli magát, mintha az ő kezében vólna azoknak egész sorsa. Már most nem kérd azoktól, még olyan dolgokban-is, mellyek őket magokat illetik, tanácsot; mert a' pártfogó úr magasabb nemű teremtmények közzé tartozik, 's nem várhatnak már szabad társalkodást ő vele. Így lesz az ő barátinak állapotja, míg hivatalában marad; ha ennek vége van, ismét olyan barátságban vannak vele, mint előbb, 's rossz néven veszi, ha még tovább-is megakarják tartani, mellyet az ő magassága' idején eleibek adott. Azt gondolhatná az ember, ez olyan magaviselet vólna, mellybe valaki tsak a' legnagyobb kedvetlenség által eshetnék. Sokszor hallottam titkos sajnálkodással, hogy egy olyan ember, a' ki minden megalázástól idegen vólt, sok órákat, napokat és esztendőket vesztett, haszontalanul várván a' nagy úrnak segítségét, a' kinek semmi hajlandósága se vólt annak kedvére járni.

Jól megkell jegyezni, hogy a' Nagyok különös elsőséggel birnak a' világnak többi része felett, t. i. hogy a' barátságos magaviselethez igen aluszkonyok, 's hamar megsértetnek. Az, hogy mások felett felemeltettek, a' valóban magas lelkeken kívül, ezen embereket annyira elszédíti, hogy semmit se néznek olyan szemekkel, mint az előtt. Régi barátaikat megvetik, 's arra igyekeznek, hogy az ő haszonkereséseknek még több embereket szerez-

zenek. Így történik gyakorta, hogy megtudván végre, hogyan maradt-el az ember egyik vagy másik hivataltól, sokszor kell ezt hallani: az, a' ki azt megnyerte, a' felől soha se gondolkodott; hanem őt az által tsak bámulásra akarták birni, vagy talán kérték-is, hogy vállalja azt magára. Az ilyenek miatt boszszonkodni kell az embernek. De ha ez történik; minden emberek a' pártfogónak részére hajlanak, 's az embert maga fejüvé, szenvedhelenné teszik, mivel a' tsalás miatt kedvetlenséget mutat. Azonban akár jó, akár rossz néven vegyék-is az efféle illetlenséget; még se várhatnak jobbat: valamint némelly anyák az ő gyermekeiket mindaddig verik, míg kiáltanak, azután még tovább-is verik, mivel úgy kiáltanak.

Annak tsak két neme van, a' miként az ember a' nagyokkal megegyezhet: ez úgy történik, ha magának vagy tekiutetet szerezhet, vagy kellemetessé teheti magát előttük. Az első módhoz tsak úgy juthat az ember, ha olyan állapotban van, hogy az ő segítségjökre nem szorúl, vagy ha eltitkolja, hogy reájok szüksége van. A' másodikra nézve azoknak ízlését és gyönyörűségeit kell felvenni; ez a' világnak minden szolgálatai között legalatsonyabb, ha tsak természetünkben niuts. Mert hogy a' másíknak kedvére tegyünk, kivált ha fellyebbvaló mint mi, nem olyan tulajdonságok által történik, mellyek magokban kellemetesek, hanem a' mellyek amannak jobban tetszenek. Az ő hibáinak követése, a' szolgálatra való készség, vagy éppen segítség az ő vétkeiben, ennek kell a' 'sinórmértéknek lenni, a' melly szerént magát az ember viselje.

És ha ez történik, a' természet ellen való állapotnak, mellyben az ember él mindjárt vége van, mihelyt a' pártfogó akarja. Az ő vétke szemére vetetik néki, ámbár az, a' ki őt vissza taszítja, nem

tsak társa, hanem tsábitója volt. Így tehát a' cliens, valamint egy fiatal fehér-személy, a' ki az ártatlansággal együtt minden szépséget elveszti, nemcsak idejét, de jó erkölcsét-is elvesztette, melly őt még alkalmatossá tehetné a' rajta történt illetlenségnek érzésére.

Nem érnék véget, ha elakarnám beszélni, melly sok ravasz fogások vannak, mellyekkel a' pártfogó a' szegény könyörgőt magától el- és máshoz tudja igazítani, a' kinek mégkevesebb módja van rajtunk segíteni, mint magának: az a' mesterség, melly magunkviselésének bizonyos környüállása ellen kifogást tesz, és magát azzal menti, hogy egyik vagy másik, a' ki nevünket soha se hallotta, előmentségünket gátolja. Ha pedig valami rendkívül való találtatik az emberben: hízkelkedést sügnak fülünkbe, hogy nem vólna tsuda, ha az emberek, ilyen ügyességű férjfiat, mint mi vagyunk, nem akarnának előmozdítani 's a' t.

Mind ezen fogásokon kívül, még egy legfurtsább szemtelenséget kell említenem, mellyet már kétszer vagy háromszor értem: t. i. ha valamely együgyű életnek harmad részét haszontalan várakozással eltöltötte, tőle igen rossz néven veszik, ha odább áll, 's a' többi kettőt magának szenteli.

Ha az ember már mind ezt megfontolja, és azon sok nemes szíveket elnézi, a' kik ilyen feláldozás által eltsábitattak; a' mint ezt kiki láthatja, a' ki arra vigyáz, mi a' világon történik: ez az elmélkedés sokkal kedvetlenebb, mintsem azt sokáig folytathatná.

Máskor a' jó pártfogókról-is akarok szólni, és azok között külömbséget tenni, kik az ő clienseik eránt való kötelességre vigyáznak, a' kik az ő kedvezések nélkül semmit se tehettek. A' betsületes pártfogók hasonlítanak Plátónak véd-angyalihoz, a'

kik másokkal mindenkor jót tesznek: a' restek pedig olyanok, mint az Epikurus' Istenei; kik a' felhőkben hivalkodnak, és az áldás helyett, merő szélvész és zivatart öntenek azoknak fejükre, a' kik nékiek temjéneznék.

— — Ingenuus didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Ovid:

En az emberi lelket nevelés nélkül úgy veszem fel, mint egy darab faragatlan márványt, melly az ő tulajdon szépségeiből egyet se mutat, míg a' paléozónak ügyessége a' színeket, ereket és pöttөгéségeket világosságra hozza, mellyek az egészet végig futják. Szintén így a' nevelés-is, ha nemes szívre akad, minden elrejtett jó tulajdonságot és tökéletességet világosságra hoz, melly ilyen segítség nélkül soha se jött volna napfényre.

Ha az olvasó megegyedi, hogy ezt a' hasonlítást elhagyjam; szintén azon példával akarok élni a' nevelés' erejének megvilágosítására, mellyel Aristoteles élt, a' magokban fennálló formák magyarázására, midőn azt mondja: hogy a' faragott kép a' márvány darabban már elvan rejtve, s hogy a' képfaragó csak a' felesleg valót vágja és a' motskot tisztítja-el. A' kép már a' kőben van; a' képfaragó csak reá talál. A' mi tehát a' képfaragás a' márványnál, az a' nevelés az emberi léleknel. A' philosophus, a' szent, vagy vitéz, a' bölts, a' jó és nagy ember, gyakorta elvannak rejtve egy rossz emberben, és a' helyet nevelés által, könnyen világosságra lehetett volna őket hozni. Azért abban igen gyönyörködöm,

ha a' vad népekről szőlő tudósításokat olvasom, és azon virtusokat elgondolom, a' mellyek vadon mutatják magokat: midőn a' bátorságot a' kegyetlenségben, az állhatatosságot a' nyakasságban, az észt a' furtsa feltalálásokban, és a' békével türést a' komorságban vagy a' kétségbe-esésben találom.

Az embernek indulatai különbbféleképpen munkálódnak, és sokféle tselekedetekben mutatják magokat, a' mint az ész által igazgattatnak és helyre hozattatnak. Ha valaki e' feketék felől hallja, hogy uroknak halála vagy szolgálatjoknak változtatása miatt, a' legközelebb lévő fára magokat felakasztják, a' mint ez amerikai birtokokban sokszor történik; ki ne tsudálná azoknak hűségét, jöllehet ez magát rettenetes módon mutatja-is ki? Melly nagyra ment volna ez a' vad nagylelkűség, melly ezen nyomorultakban látszik, ha jól kimivelődött volna! És mitso-da színt adhatnak azon megutálásnak, mellyel nemünk ezen része eránt vagyunk? midőn tőlök a' közönséges emberiséget-is megtagadjuk, azokra, tsak nem semmi büntetést se teszünk, a' kik őket megölik, sőt midőn mi, a' mennyire rajtunk áll, valamelly bódogság' reményjétől, mind ezen, mind a' jövőendő világon, tartóztatjuk, 's őket attól megfosztjuk, a' mit annak eszközeinek nézünk.

Mivel erre a' dologra tértem, nem mulathatom el egy történetről emlékezni, mellyet a' minap hallottam, 's a' mellynek igazsága felől nints legkissebb okom-is kételkedhetni. Azt vad szomorú játéknak nevezhetem, melly ez előtt egynehány esztendőekkel szent Kristóf' szigetén, Nyugatindiában történt. A' feketék kik ezen dologba keveredve voltak, mind egy úrnak rabszolgái valának.

Ennek az úrnak szeretsenjei között vólt egy fiatal leány, a' ki hazafiaitól rendkívül való szépség-

nek tartatott. Ugyan akkor volt neki egy pár legényje-is, szintén szeretsenek és rabszolgák, a' kik magokat az egymás eránt való barátság által megkülböztették. Történt, hogy mind a' ketten a' fenn említett szeretsen leányba szerettek, a' ki örömmel hozzá ment volna valamellyikhez, ha egyébberánt magok között megtudtak volna egyyezni. De mind a' ketten annyira bele voltak szeretve, hogy egyik sem akarta őt a' másiknak engedni. E' mellett olly hivek voltak egymáshoz; hogy barátjának megeggyezése nélkül egyik se kívánta megnyerni. Ezen két szeretőnek kínai felől naponként volt szó a' házban mellyben éltek, 's különösen vigyáztak azon ritka özsze-köttetésre, melly a' szegény szeretsenek' szíveit úgy megzavarta, hogy szomorúságjokat könnyeikkel bizonyították, mivel lehetetlen volt egyiknek közölök szerentsésnek lenni.

Hosszas küzdés után a' szerelem és barátság, az egyenes szívűség és féltés között, kimentek egy bizonyos napon az erdőre, 's elvitték magokkal szeretőjüket; a' hol kimondhatatlan panaszok után egy tört ütöttek annak szívébe, úgy hogy azon szempillantásban meghalt. Egy rabszolga, a' ki ahoz a' helyhez közel munkálódott, a' hol a' rettenetes kegyetlenség végbe ment, meghallotta a' haldoklónak sóhajtasát és oda futott, hogy megnézze, mi adott arra alkalmatosságot. A' leányt a' földön fekvé találta, 's mind a' két szerecsent két felől mellette, a' kik a' holt testet tsókolták és fájdalmasan siratták, 's a' legnagyobb hartzban a' bánat és kétségbeesés között, melyeket verték. Mindjárt elszaladt azon házhoz, mellyhez a' szeretsenek tartoztak, 's megvitte hírét annak, a' mit láttak. Alig értek oda a' házhoz tartozók, már a' leányt halva találták, és a' két szeretseneket, azon sebek miatt, mellyeket magokon ejtettek, haló félben mellette feküdve.

A' kegyetlenségnek ezen bámulásra méltó példájából láthatjuk, mitsoda különös rendetlenségek támadnak az olyan emberek' szívében, a' kiknek indulattjai a' kegyesség által nem igazgattatnak, 's az okosság által nem zaboláztatnak. Ambár az a' tselekedet, melyet elbeszéltem, magában kegyetlen és útalatos; még-is olyan lélekből jött, a' mely igen nemes gyümölcsöket teremhetett, ha illő nevelés által palléroztatott és vezettetett volna.

Melly kimondhatatlan szerentse tehát a' világnak olyan részeiben születni, a' hol böltesség és esméret virágoznak; ámbár megis kell vallani, hogy még ezen részekben-is sok rosszszúl nevelt személyek találhatnak, a' kiket nem igen lehet fellyebb betsülni az említett tartományok' lakossáival, valamint azok-is, a' kik a' jobb nevelésben részesültek, egy mást a' tökéletességnek grádusaira nézve fellyül múlják. Mert, hogy ismét visszatérjek a' márvány darabból való képre, némellykor azt látjuk, hogy annak faragása tsak elvan kezdve; majd pedig, hogy a' vastagjából emberi formára van készítve. Majd úgy látszik, mint egy ember, minden tagjaival együtt; majd az egész egy nagy szépséget mutat; de ritkán találunk olyant, a' mellyen a' Phidias' és Praxiteles' keze, még apró vonásokat és igazításokat nem tehetne.

Az erköltsi tanítások és az emberi természetről szóló elmélkedések, legjobb eszközök, a' mellyekkel élhetni, szíveinknek megjobbítására, és a' magunk esméretének megszerzésére; következéséppen a' mi lelkeinknek a' bűnből, tudatlansághól és előítéletekből való kiragadására, mellyek azokkal természet szerént összekaptsolva vagynak. Egy időtől fogva ezen levelek által a' most említett nagy szándékoknak előmozdítója kívántam lenni, 's azzal híz-

kedem magamnak, hogy napról napra tettem valamit az emberi lelkek' ékesítésére, legalább szándékom ditséretes volt, akár hogyan vittem-is azt végbe.

Quod de quoque viro, et cui dicas saepe caveto.

Horat.

Történt a' minap, hogy szokásom szerint egy kis kávéházba befordultam, 's midőn ott ülnék, két vagy három együgyű emberek a' Szemlélő felől-is kezdettek beszélni. Eggyik azt mondá, hogy ma reggel olvasta légyen ezt a' hasznos írást. A' másik azt kívánta, hogy bár ő-is olvasta volna; de a' harmadik hajtogatta fejét és mondá: kár, hogy ezen levelek' szerzője olly tsudalatos ember, 's mindegy akár írta volna azokat, akár nem. Mert a' mint látszik, a' világon igen különös ember ő: ugyan sok pénze volt, 's még-is mindenkor szükségét látott; 's jóllehet szépen tsatsog-is a' takarékoság felől, mindazáltal a' vesztegetés miatt az életnek minden kötelesegeire alkalmatlan. Szerentsétlenség volna az, ő felesége, gyermeke, vagy barátja lenni, még-is mind ezen kötelességekről szintén ollyan jól beszél, mint akárki.

A' sok gondolkodás engemet annak megvetésére vezetett, a' mi hamis, annyira, hogy még ez a' súlyos vád se boszontott-meg; inkább mély elmélkedésbe döntett áltajában a' hír felől, és sajnálnom kellett ezen gyenge lelkeket, a' kik a' mit a' köznép, természeti hajlandóságból a' tsatsogásra mond, arra fordítják; hogy azokat vagy ditsérik, vagy alázzák, a' kik felől beszéllenek, a' nélkül hogy

ők erre gonoszságtól vagy jószívűségtől indíttatnának.

Igen hosszas lenne, ha én a' betsületnek érzésébe, melly minden emberekben megvan, botsátkoznám; és melly kimondhatatlan gyönyörűség származik a' derék emberek jóváhagyásából, azoknál, a' kik a' nemes tettekre alkalmasok. Nékem úgy tetszik, hogy ezt a' közönséges szót: *Hír*, három különböző állapotú embereket illeti, a' kiknek azzal dolgok van. A' *hír* tehát vagy ditsősség lehet, melly a' vitézeket illeti, vagy jó *hír*, *név*, mellyet minden nemesnek megkell tartani; vagy *Hitel*, mellyre minden kalmárnak és kereskedőnek kell vigyázni. Ezen tulajdonok a' hírre nézve, némelly elméknek drágábbak az életnél, vagy éppen az életek nékiek.

A' ditsősséget, midőn a' vitéz nagy és nemes tetteket visz végbe, lehetetlen tőle elragadni: 's az ő betsületének minden ostromlói tsak annak fényjén való fájdalmokat mutatják a' nélkül, hogy arra, vagy legkissebb árnyékot-is vethetnének, de ha a' nagy névnek fundamentoma a' rény és érdem; tehát minden, a' mit ellene vetni lehet, tsak tsatska beszéd, 's következképpen sokkal kevesebb ideig tart, minthogy valamennyire-is a' ditsősséghez hasonlítottathatnák, a' melly halhatatlan.

A' jó hír, *név*, melly minden emberé lehet, a' ki a' világnak tsinos részével együtt akar élni, szintén olly tartós, mint a' ditsősség; ha egyébként szintén azon fundamentomon épül, és úgy vélekednek: hogy az egész emberi társaságnak részt kell abban venni, ha a' jó magaviseletű ember gyaláztatik. Ezen kívül a' köztünk bevett szokás szerént, mindenkinek hatalmában van a' védelem; és a' szemrehányás hamar megzaboláztatik, szégyenítettik, 's gyalázzattal tetéztetik.

Legszerentsétlenebb minden emberek között, és a' ki a' közhir' gonoszságának leginkább alája van vetve, a' kereskedő. A' *Hitel* már a' fülbecsuvogás által-is elvész. A' kalmárnak sebe titkosabb és kegyetlenebb ellenségtől származik, mint az a' gonosztévő, a' ki lámpással és törrel jár. Mondhatom, én láttam, hogy egy ember' nevének ismétélése által, melly mellett a' gondolatok eltitkoltattnak, és az, a' mi titokban marad, valami jó által a' felől, másnak értésére adatik, a' kalmár elvesztette hitelét, és hogy az, a' ki naponként, betű szerént, hazáját gazdagította; olyan ember által egészszen elrontott, a' ki a' hazának terhe és gyalázatja vólt. Mivel hogy minden ember, a' ki a' világot ösméri, ezen gonosz miatt boszszonkodik; melly gondosnak kellene mindennek lenni, midőn a' kalmár felől beszél! Talán egy semmire valónak-is tehetségében áll, a' legjobb házat, a' leggazdagabb városban elrontani, annál inkább, mennél többet használ hazájának, az az: mennél tovább küldi valamelly kalmár portékáit, hogy ezek helyett más dolgokat hozzon haza a' legmeszszebb lévő tartományokból.

Ezen esetben tehát egy rossz szó a' bőséget szükséggé tudja változtatni, és egy vakmerő ítélet által, a' szabad és jól szerzett érték kevés napok múlva semmivé lehet. Melly kevéssé meggondolja az ilyen tsatsogó, hogy egy hijábavaló szó, a' kalmárnak kárára, az ő következéseiben olyan veszedelmes lehet, mint egy halálos esetnek költsége, egy örökösödésnek megnyerésére a' nemes embernek. A' föld, még a' régi helyén marad a' hol vólt, minekelőtte a' nemes rágalmaztatott; és a' nagy tettnek állapotja szintén az mint elébb, minekelőtte azt a' rágalmazás kisebbítette; sőt vannak idők, helyek, és alkalmazosságok, a' mellyeket várhatni annak, a' mi ezek ellen koholtatott, megtáfolására. De a' kalmárnak, a' ki a'

hihető fizetésekre készen áll, nints módja magát a' kémlelő, gonoszok és irigyek ellen védelmezni, a' kik készen vannak, hogy az ő gyalázatjára lármát kiáltsanak. A' tűz és fegyver, hoszszas eszközei a' pusztításnak, ha azokat a' tsatskával, a' kalmárra nézve özszeakarjuk hasonlítani.

Ezen okból, az emberszeretetnek követésre méltó munkájának tartottam egyiknél az esmerőseim közül, a' kinek szokása, alkalmas heveséggel azok erránt, a' kik felől gondolta hogy tőlök megtsalattatik, ezt mondani: soha sem engedhetné, hogy egy kalmár ellen, a' kivel ő perlekednék, valaki másként szólljon, mint a' törvényszék előtt. Ő azt szokta mondani: a' kalmár felől rosszul beszélni, szintén annyi vólna; mint a' törvénykezést az ítéleten és végrehajtáson kezdeni. Ugy gondolkodom, hogy ezen dolog felől nem mondhatni többet, mintha újra azt állítjuk: a' kalmárnak érdeme igen nagy; mert ha annak *Hitele* megnints sértve, az ő kézírása sokkal alkalmasabb pénzneme az ő polgártársainak szolgálatjára, mint maga a' pénz; és az ő szava abban az országban mellyben ő él, valóságos arany. —

Baranyay Ferencz.

19.

VILÁGOS-VÁRA.

Magyar Hósi-Rege.

Emelkedjél-fel Nemzetünk' egykori dicsősségét feddő homály kárpitja az ősz régiségnek! engedd látni, engedd csudálni egy pillantatig jelenkorunk fiainak az előidő tiszteletre méltó képét, hagyd keresztül sugárzani az elhalladtt évek' hosszú során, halálon trutzolt hírű eldődink' örök díszben ragyogló erényeiket, ne gátolj-meg a' legbóldogítóbb emlékezet szent szárnyain vissza reppenni sok vészt, de sok bóldogságot-is érzett hazánk hajdani Éden' korába!!

Mennybe ragad; e' visszaemlékezés, 's a' reánk áradt szennyvedelmek ellencsatáji közt-is, bóldoggá tész egy nemes kevélységre, hogy a' Magyarnak-is hajtott egykor térdet a' világ, 's nem hasonlítható győzedelmitől, mint hajdan a' Róma páratlan triumphaitól csattogtak a' hírnek szárnyai az égnek négy sarkain, 's ah fájdalom! bár ledörrent villámként tűntek-is esdeklő szemeink elől, e' szerencsés, e' vitor napok, bár elreppentek-is velek együtt a' régi tűz, a' népeket remegtető erő, a' legfélelmesebb zivatarokban legálhatatosbb hősi bátorság; hála Pannon Órangyalának! az ősi nemes szív, a' hajdani egyenes lélek' tiszta érzelmi megmaradtak még imitt amott; nem egy-

két mejj hevül ma-is édes honna szeretetétől, 's bár nem változtathat-is az örök gondviselés utain, egy bánatos érzet ihleti-meg lelke rejtekit, égre emelt szemekkel sohajt egyyet, sűrű de igaz könnyeivel gyászolja a' Nemzet egykor tündöklő fényű napjának, enyészet ejjibe lett hanyatlását, 's buzgón ad hálát a' reményért, melly szívében a' honn aranyszázadjának ismét feltünését csalhatatlan fénnel lebegteti.

Illy érzelmek özönnel lepik-meg a' jámbor hazafi' mejjét, valahányszor vándor útjában, egy a' honni-bértzekj meredek ormai közt már már omladékiba temetkezett Várnak, itt ott még kitettség tisztes maradványira feltekint, láttya azokban a' múlandóság' élőképét, 's bámúlva csudálja a' mesterség egykori ropant remekjének, még most-is valami nagyot, valami dicsőt ábrázoló töredékeit.

Méltán, mondhatni legméltábban teremthet illy szívemelő gondolatokat, minden igaz, minden mívelt Magyar' lelkében, Világos-várnak az előkorban tán legfelségesebb, most az idők' emésztő kegyetlenségét düledékinek hamvaiba gyászoló Világos-várnak hazafiúi szemlélése. — Pompás magasság, a' természet által legtöbb diszszel, legtöbb varázs-kellemekkel felszépített táj övedzik körül e' régiségtől szenté tett helyet, aggtölgyeknek sűrű lombjai közzül láttatnak felnyúllani bémohodzott düledékei; egy búbajos lelkek' tündér lakját képzeltet a' nézővel a' kriptai-csend, melly ez előkori véd-erősségnek kormos romjai közt nyugszik, 's az éjmadárnak vijjogása az őr-torony' setét ablakába, honnan egykor fejedelmi méltósággal néztek-ki a' várnak dús urai a' kies távolba, derült artzal szemlélték a' kaján ellenség' ártha-

tatlan ostromit, 's ha úgy kívánta a' sors és az elváltozott szerencse; kiakasztott égő lámpával adtak hírt Buda kormányzóinak a' veszélyről, mellyel az éj sötétében hirtelen ott termet ellensereg fenyegette, a' nappal csaknem megvívhatatlan erősséget.

Hány népeket hódító vezéreknek, hány viruló tavaszokban alélt, 's legdicsőbb pályájok közepén a' hírrel frígyes hartzi halál karjaiba dült hősöknek hamvaikat fedezhetik e' tisztes omladékok, kiket a' becsületvágy, a' hazafélnyének emelése, 's inádott kedvesekért lángoló szerelmök hevített a' legnemesebb gerjedelmökre, 's ah gyász-idők, mi sok örök létre méltó tettek emlékéit boríthatják e' vár-omladékival együtt az írgy feledésnek moh-leplei! Lebegtesd Múza! te az előkor viszonzainak éneklőnéje, lebegtesd ihlető szellemed rezgő ajkimon, varázsold vissza andalodott képzetembe a' múltak rém-alakját, míg világos hajdani dicsőssége óltarának szénült üszkeiből, egykét gyöngeszikrát feléleszték! —

Akkor, midőn dicsőemlékű Nagy Lajos királyunk áldott fejét ékesíté, hozzá méltó szent koronája Nemzetünknek, akkor vólt talán Világos-is méltóságának déli pontján. Birta ekkor e' pompás erősséget Szeredi Endré, Világos- és Deszna-váraknak ura, egyszer'smind had'vezér, 's a' haza egyik legbúzgóbb védje a' rabló ellenségek ellen, kit az Ország-attya a' hadipályán kimutatott vitéz tetteiért nem egyszer méltóztatott király kegyeinek leggazdagabb bizonyságira, nem egykor osztotta-meg vele kin-

cseit, 's felemelte a' legfényesebb hivatali pólczokra. Ő egy komoly hős, egy feltételeibe hajthatatlan, könnyek kérelmek által csaknem megvívhatatlan szívű; polgáriképpen nem felette mivelt, de a' fegyver-forgatásban annál gyakorlottabb katona volt, hányatló éveibe egy kevésbé érzékenyebb, lágyabb, szelídebb szellemű gyűlölője minden ellenségnek, engesztelhetetlen haragú kivált a' Török ellen, melly büszke nép éppen az időkbe lett ellenségévé a' Magyar Hazának. —

Maga a' király, századjának legnagyobb Fejedelme, remekképe volt a' vitéz, a' bölcs, a' vallást szerető uralkodónak, szelíd kormány alatt bóldog képe bentvirágzott a' Hazában, kívül a' határszéleken egymást érő győzedelmek emelték a' Nemzet 's királyi szék' fényét. De most setét felhők tódultak össze napkeleten, 's mint látszott, bennök a' végveszély menykövei rejtezőnek egy nagy, egy századok óta fennálló Birodalom ellen. Konstantzinápoly nem vala még meghódítva, 's ép falain belől vidámon csillogtak a' bóldogabb jövő reményjének sugári. De hová a' tűz bekap, 's emelkedő lángjainak szárnyakat ad a' mohongó orkán, kétes ott a' békében maradhatás. Így lón állapota Bizantziumnak-is! — bent a' vallásos egygyetértés' köteleki bomlottak-fel, kívülről véres hadak fenyegették egybeomlással a' császári széket. Amuráth' kezébe volt Adrianopoly-is, 's kinyílván előtte az út a' nagyobb hódításra. Rettegés lepte-meg a' jámbor keresztényeket, nyakok felett álla a' pogányjárom, szolgaság gyalázatja borzasztá őket, 's a' népnek, melly egykor hatalmával remegtetett másokat, most szabadsága, sőt egész létele az enyészet pontján

ált, 's minden pertzen elmulandó vala. Lajos, kit a' polgári bölcsességgel párosult vallás-szeretet méltán emelhetett a' Nagy nevet nyert Fejedelmek' legnagyobbjai közzé, résztvevő szánakodással hallá e' történetét a' Napkeletnek, könnyezve szemlélte, mint nyomúl diadalmas zászlóival naponként elébb a' pogány, mint enyész előnyomulásával a' Nemzet' jólléte, 's mint nehezedik inkább, inkább a' vad török-nép' igája az elhagyatott keresztyénség' nyakára. Elhatározzá hát támasz kezeket nyújtani az ingó Birodalomnak, megmutatni, mi érzéssel vegye egy nagy Fejedelem, egy idegen, 's a' végveszéllyel küzdő nép' sor'sát; elvégezte egyszer's-mind, hogy ha már elégtelen volna arra a' sok ellentörténetek, viszonyjai közt erejét vesztett Birodalom, hogy magától éppen fennáljon, kész azt koronája alá fogadni, 's szerencsétlen népével megosztani azon királyi kegyeket, melyekről őt a' Magyarok, mint Nemzetek' legjobb Fejedelmét úgy ösmerék. Illy gondolatok közt támadá-meg Lajos, a' Törökkel szövetséges Bolgárt, egy részről hogy ezen ntólsóbbat meghódítsa, más részről hogy amannak dühödt nagyravágását 's büszke nyakát megtörvén, se-gíttsen a' hanyatló Országon.

Közelgetett a' viadal' napja, a' fegyveres nép készen ált, 's Világos-vár urának, az öreg Endrének-is ez útra menni kellett. Nem kényszeríté ugyan a' törvény, mert hatvan évi hű szolgálta, 's tisztos sebhelyei, mellyek mint megannyi tündöklő jelei voltak hartzai érdeminek, elegendően kimentheték őt ez út alól-is, hősi lelkének megtartó erejét több ízben érzett ha-

zája előtt ; de a' katonai tűz , melly még az eszmélettel kezdett felgyúlladni mejjébe , 's az évek mulásával magasabb lángra lobbanni , még most-is telj' erőhen égett a' honn szeretetének szívében felemelt óltárán ; e' tűz mondom nem hágyá őt vesztég nyugodni , nem engedé őt , ki bajnok tanúja vólt minden csatának , ki maradni e' mostaniból sem , melly reá nézve tán utolsó , 's repkényezett tisztos homlokát a' hattyúi győzedelem virágival tüzendő vala. Most , most akará még egyszer megmutatni , hogy sírig igaz fia hazájának , 's hív szolgája királyának. Elindúlt hát , de nem pusztán maga , nem pusztán a' lelkesült sereg idvezlő zajjától , 's a' hír szellőinek sutogásitól kisírtetve , nagyobb diszt ada ennél útjának , ekkor legszebb tavaszszába virító egygyetlen egy László fia , a' Szeredi-Nemzettség' utolsó , 's tán (ha a' végzetek nem ellenzenék) még valaha legnagyobbá lehető csemetéje. Endré előtt most sokkal csillogóbb fényben jelent-meg a' dicsőség' mezeje , szebb vólt szemei előtt a' természet mint valaha , 's elragadó érzetei vissza varázslák őt az ifjú kor' almaiba , de ki láthat által a' borongó jövődőt fátyolán , melly sokszor halált rejt ott , bol a' lélek' magas érzelmei díszesebb életre tartnak számot. Vágyó örömmel sietett a' lelkes ifjú , hartzon őszült öreg attya mellett a' tsatatór felé , eldődinek szent árnyéki repedték körül útjában , hős attyának biztató intési hevíték keblét a' legnemesebb elszántságra , 's e' felhevülés körben elfeledvén , melly igen közel álhassanak a' győzedelem' fényei a' sír lezáró éjjeihez , csak ezt kéré attyától : hogy vele egygyütt szállhasson szembe a' se-

reg előtt, az ellen-nép vezéreivel. — Meglelt mit óhajtott, elérkezének a' helyre, melly dissósság Templomaként kitarva álla a' nagy tettek előtt, jel fuvaték, a' két ellenfél egybecsapott, csörgött a' halált terjesztő vas a' viaskodók markába, elreppent a' béke a' vidékről, 's helyette iszszonyító hadi-lárma robajzott mindenszerte körösded. Itt a' halhatatlanság' karjai közt haladók hősök' vég-sóhajtási emelkedtek égre a' lengő déli szél fuvalmi közt, ott a' lovaktól eltapodott pogány' vad-lelke ordított át' képzelt Paradicsoma-felé, 's meredten hagyá döglakját a' vértől kövérült mező fűvén. Az ifjú Szeredi, kit nem rettentének-meg a' sötét tünemények, 's minél borzasztóbb képekbe lebegett előtte a' fenyegető halál, annál merészebben tevé ki annak életét; most, most adá hősi erényének legelső felséges remekjelét, most lőn érdemes a' fényre, melly rá elhúnyt őseiről maradt. De ah borzasztó jelenet! vérfagylaló pillantat! midőn már csaknem kezében vőlt vitézlő népünknek a' diadal' viruló pálmája, midőn már szinte porig verettette látszott lenni az ellenség, akkor ragadá-el attya mellől az ifjú hőst egy rabló csoport; hijába óltalmazá magát a' derék, a' nagyra született, mert lováról lefordulván, alélva ejté ki reszkető kezéből dicsősséggel forgatott kardját, 's ízekre vagdalt áldozatja lett a' Muzelmánok dühének. Így hervadt-el a' virgontz élet, orozva dúló fegyveri közt az erőszaknak, így esett porba Világos dicsősségének utolsó 's egyetlenegy reménye, 's é vőlt a' látomány, mellyet a' végzet eddig a' jövődő fátyola alatt rejtven, most néző színre állíta. Felborzadának erre az ősz attyának hajszálai, szokása ellen nehány mély bánatot tolmácsoló

könnyek görgöttek-le szikrázó szemeiből, a' szeretet, a' szánakodás, 's a' legkeményebb bosszú' érzelmei tódultak özsze mejjébe, elszánt felhevülés közt rohant csak kevés számú népével, mint dühödött orosz lány, legbóldogabb reményeinek eltemetőire, 's mit nem tehet az elkeseredés hevétől meghármaztatott hősi szellem? övé lett a' diadal, 's a' gonosztévők egy része el-leve tapodva, más rész melly szaladás által nem tarthatá-meg magát, nehéz békákba zárva csörtete a' sereg között az ősz hadvezér után Világos-vár felé. De mit ért e' győzedelem, a' vesztés kipótolhatatlan vala, 's a' dicsősség' véren nőtt babérját elnyomák a' bánat ciprusi; halotti leplek boríták a' vár palotájának fényeit, záporként ömle a' könny minden hű jobbagy szemeiből. Endrének szívét annál epesztőbb kínok lepték-meg, mennél többször képzetébe jött, hogy reménytelenül elvesztett fiának, 's méltó örökösének szétszórt tetemiből csak egy darabkát sem nyerhetett-meg, hogy azt haza hozván a' legnagyobb fejedelmi szertartással őseinek sírbóltjokba temethette volna. Elvégezte azért magába, hogy bosszút ál legmagasabb lelkű, egyszer'smind legszerencsétlenebb fiának haláláért, 's temetési pompa helyébe, a' következő nap az elfogott or-gyilkosokat a' legborzasztóbb kínok közt végezteté-ki. Hanyatlott a' nap, 's halvány sugárai legutólszor vettek búcsút Világos-vár magas tornyaitól. A' bilincselte rabok bélöketek egy sötét tömlőtzebe, mellynek napfényt nem látott bemenetelét hármazott vas rostély borítá. Éj lón, feketlő borulat föltek tárkázzák a' másként csillagos égbóltozatit, 's a' vándorhóld, szenderítő fénnel bújkála hómállyaik között. A' kesergő Endré, fáj-

dalmas érzetekkel eltelve zárkoza palotájának legtitkosabb szobájába, átkozza az életét, melyet lenem rázhatott nyakáról a' csata-mezőn, 's mellyel most a' dicsősséges halált mosolygva cserélte volna-fel. Borzasztó csend lepte az éjbe borúlt vár' épületeit, 's csak egy pislogó mécs világíta halotti fénnel a' folyosón, melly a' tömlőtzhöz vezetett. Tizeneggyet ütött, Morpheusz elhintett mákjai lágy álmra inték a' vár lakójinak kisírt szemeiket, csak egyedül a' gyötrődő attyának szemeitől jártak távól a' megújító elszenderedés' nyugalmai, 's csak a' tömlőtzh-őr tekinté-meg most utólszor a' berácsolt foglyokat. Egy lámpát kezébe tartva közelített ő a' tömlőtzh rostélyához, 's megvető hangon a' bilincsel Muzelmánokhoz e' szavakat menydörgötte-be; „Reszkessetek, ti e' vár dicsősségének elrablói! szörnyű a' beszszű melly forr elletetek, írtózatós a' végzet melly pogány fejetekeket terheli, napfelköltével páratlan kínok közt kiömlő véretek fogja méltó könnyeinket lemosni.“ Hasonló megvető nyakassággal viszonzotta egy a' foglyok közzül hangos fenyegetéseit a' tömlőtzh-őrnek, 's végveszélyt jövendőlt Világosvár' századok' ormai közt büszkén álló falaira. A' tömlőtzh-őr elhalgatott, 's mosolygta a' rostélyokon keresztül-is kitörő kevélységet; semmi rosszszat nem gyanítva méne nyugalomra, 's álmaiban a' feltűnendő nap' történeteivel tépelődött.

Fülelő halgatás tenyészet újra minden szegletbe, a' várbeli óra félelmesen jajongta-el az éjfélt, lágy echóval hangoztatta a' távól bértzeket, a' midőn ismét lábcusztogás hallik, 's a' közép folyosón, csendesén előlép Adelgund, egy szép egy deli termetű, nemére 's század-

jára fényt derítő leány, Endrének egy leánya, 's Lászlónak gyász elhúnyta után Világosnak örökös aszszonya. Csuda volt e jelenet, czélja sejdíthetetlen, gyászolt minden, a' gyászt kettőzteté az éj' sötéte, ő még-is vidám artzú, 's szemeinek bajló csillagiból szelíden tündökle-kil elkének zavartalan egyyenlősége. Egy füzér kulcs csüngött liliomfejér karjain, melyet a' mély álmú tömlőt-őr'szobájából titkon hozott-ki, öltözte éjjeli, egyszerű, de annál szebb, haja széteresztett, de annál természetesebb kellemű. Így álla-meg andalgó tündérként a' tömlőt-re vivő folyósón néhány pertzek' lefutta alatt, kétkedve tünődött a' jövőndő bizonytalanságin, 's a' nagy tetten, melyet óriási célba vőn. De csak hamar elmúltak ábrázandó kétségei, tiszta lett képze, 's elhatározottan szólla így magába: „Szép tisztelni az érdemet, a' meggyilkolt érdemes vére boszszúért kiált, 's derék tett, vérrel áldozni kívánságának; de mikor elhúnyt dicső életét vissza nem varázsolhatja a' vér áldozat, mennyivel szebb akkor kegyelni a' bűnösnek, mennyivel nemesebb boszszú, 's mennyivel méltóbb áldozat a' nemes hamvakhoz.“ Ezeket mondá, közelíte a' rostély felé, csendes hangon köszönté a' halálra-ítélteket, megnyitá a' szenvedés lakjának ajtajit, a' foglyokat szabaddá tevé a' bilincsektől, 's felpattanta előttök egy titkos ajtót, mellyen azok egy földali lyukon keresztül bátran mehettek a' szabadra. A' reménytelen szabadulás által meglepődött Muzelmánok nem tudták hirtelen mi történ rajtok, elfojtódván az öröm bokros érzésitől, 's kimondván e' tördelt ígéket; „Al-láh! veled Próféta angyala! elégedten hagyákel a' várat. Adelgund egy vidám tekintetet ve-

tett utánnok, csendesen lopta-be ismét a' kulcsokat, a' még ekkor-is mély álomba merengő tömlőtőz-őz' szobájába, 's békésen lépdele alvó terebébe. Azomba eltűntek a' fellegek, tiszta mennyezet derült a' láthatár felett, a' hőléd telj' méltóságába ragyoglott, a' hűs éjji szellő előlta a' szűnnyadó mécset, 's az ég igenleni látszott a' széplelkű Szűz' nagy tettét.

Hábortalan maradt e' pillantat ólta a' csend, némán tenyészett Világos-vár' falairól a' vidék kies téerein, 's csak a' biborló hajnal' fejlődését idvelő szárnyas dalnokok' énekei szakaszták félbe azt. Legelső vólt a' tömlőtőz-őz, kit a' pirosuló fény megilletett, ő vólt első, ki felserkenvén szét tekintett e' környékbe, majd jó reménnyel a' fogház-felé ballagá. De melly rémülve hökkent vissza, üresen találván azt. Zaporként szórta reszkető kezével szorongó mejjére a' keresztet, elsárgúltt artzát rémítő alakba lepte-meg az áhitatosság, magán kívül, 's mintegy félen kétségsbe esve, rogyott a' vár' udvarán álló mohos, feszület lábaihoz, három üdvözletet vágya elfogódott szíve felbocsátani nyomorúlt életéért, imádsága tárgyához, de haj egy Mária Jó'sefet-is alig rebeghetének-ki félelemtől lezárt ajkai, most, most várá rágó aggodalmak között önn fejére a' szörnyű-halált, mellyel estve megvetőleg a' Muzelman foglyokat fenyegette. Elszökésről gondolkodni sem mert, a' fővesztést kikerülhetetlennek gondola. De most egy új jelenet kifejti őt a' kétség tekervényiből 's Világos felett-is új napot derít.

Endré még szobájába vesztegle, 's álmatlan éjje után bádjattan találá a' reggel, az agkor' gyengeségei, és a' vesztés' fajdalmai egya-

ránt ostromlották nyugalmaát. Nem tudá még mi történt az éj alatt, 's az ítélet forga eszébe, mellyet a' gyilkosokra kimondandó vala: „halál (ügymond) 's hóhér pallosa! pogány nyakokra“ lón a' végzet, ezzel hirtelen felugra székeiből, 's indulni akart hogy létesíttse végzetét; a' midőn ajtaja benyilik, a' gyászba öltözött Adelgund érzékeny könnyekbe ferdő szemekkel atya lábaihoz borúl, 's szelíd ajkait e' lelkes szavakra nyitja meg: „Atyám! benned magyar lélek lakik, nagy szív érzeleg hős kebledben; magyar lélek csak nemest tehet, 's nagy szív nem fajúlhat kis tettekbe; véres boszszú nem lehet nemes, kegyelmesség csak nagy szív tulajdona. Benned él még Világosnak fénye, Lászlóra vala az örökség szerént szállandó; ő elhunyt, gyászoljuk őt, 's bennem csilloghatnak még e' hanyatló fénynek utolsó szikrái. Rajtad áll, hogy e' szikrák' kialvása után-is tisztán hirdethesse a' hír, Világos' egykori dicsőségét a' jövő kor fiainak. A' foglyok többé nincsenek, én szabaddá tevém őket az éjjel, 's engem nyom sullya vétkeiknek. A' megkegyelmezés tölled függ, vagy ha László' életét vissza adhatja egy más szerencsétlennek halála; im leányod elszántan térdel lábaidnál, 's kész az áldozatra.“

Némán álla e' velőkig ható szavakra a' meglepődött atya, megbájolták leánya nemes szívének lágy ömledézései a' hősi komolyságot, melly homlokán üle. Most, engesztelt vídamsággal nézett esdeklő leányára, szólni nem vala képes, 's csak egy forró csókkal adá tudtára; hogy megenged.

A' várba új öröm éled'tt, mintha menyegző lett volna benne, 's e' nap lón Világos' di-

csősségének innepe. A' tömlőt-őr az egész dolgot csak álomnak véli, nem tudá a' környülményeket össze-eggyeztetni, csak néhány napok múltával hitetheték-el vele, hogy feje nem vész. —

Endrének végnapjait a' béke 's nyugalom koszorúzá, melly eddig soha nem lakott vele. Ollykor ugyan borongás lepte-meg, ha képzetébe öttlött a' nap, melly fiját a' nagy reményűt elragadá, de ismét szent öröm váltá-fel lelkének bánatos érzelmeit, 's bódognak mondá magát, hogy elhúnyt fijának magyar lelkét élni látja leány örökösébe. —

Csicseri Ormos László,

a' S. Pataki Magyar nyelv-mívelő Egyesület' tagja.

20.

Török szerelem-levelek.

Törököknél az írás-mivészsege még nincs közönségesen elterjedve; azért midőn olly személlyel esnek szerelembe, kivel nem egy könnyen jöhetnek össze, indulatjokat ténta, toll és papiros nélkül fejezik-ki. Cselekszik ezt virágok, gyümölcsök, fa, selyem szövemények és színek által, mellyek közzül mindenegy czikkelynek megvagyon az ő jelképi érteménye. Az illyen virágbokrétát vagy pakétocskát azután ók

Selamnak hívják. — Álnokúl tudnak ezzel élni az aszszonyságok, legkivált Barbariában és Levantében. Keresztény Sclavnak, — ki rendszérínti tárgya szerelmöknek, — egyedül a' virág-edények' elrakása által a' kertben, lehet aszszonyával tartandó titkos beszélgetésre szert tenni; és a' leghosszszabb levél-is némellykor nem tudna olly nagy szenvedélyt neki értésére adni.

A' viola mellett álló amarant p. o. azt jegyzi: hogy az aszszonynak reménye van, férje távollétében, jelenlétének kellemetlen érzése után magát kimulatni. A' narancs-virág jegyzi a' reményt, a' karika-virág a' kétségbeesést; a' napra-forgó az állhatatos szívet; a' tulipán hűség-telenség eránt való vádolást; a' rózsza a' szépséget. Midőn tehát a' Sclav karika-virágból, narancs-virágból, amarantból és violából álló bokrétát köt; ez eggy olly levél, melly gondolomformán im' ezt fejezi-ki: „a' gyötrelmek, melyeket szenvedek, kétségbe-ejtenének, ha magamnak azzal nem hízélkedhetném, hogy vágytársom távozása után boldogabb leszek.“

A' szerelmes irkálásnak ezen neme azonban csak a' két szerető fél között esméretes; és sokszor — a' titoknak még homályosabbá tévése végett, a' virágok jelentményét megszokják változtatni, és a' rózsával azt mondatni, a' mit tulajdonképpen a' viola jegyez. Közönségesen a' kertnek valamelly bizonyos tája az illy levelezés' helye. A' férjfi-szerető megírja levelét, mikor ráér és csendességben vagyon: az aszszony-szerető pedig válaszol reá teljes bátorsággal, szintén férje jelenlétében-is, — a' midőn csak a' virágedények' állását változtatja-meg; vagy, időtöltésül, bokrétát fűz.

Továbbá jelenti a' pénzsmavirág: eggyesek vagyunk; eggy ág a' rózsa' bokorról: szakadatlanul sírok, de kegyed csúfot üz könnyeim-ből; — egy darabka szőr-ruha: kegyed' maga rámkötését megúntam; — egy kanevászból vagy kemény vászonból szakasztott rongydarab: hól-
nap öszszefogunk találkozni egymással; — egy kis tükör: kész vagyok, kegyedért magamat feláldozni; — egy selyem-fóltocska: megnyerte kegyed szívemet; — egy pisztoly: rendkívül szeretem kegyedet. Egy aszszúszóló-magv, valami kevés kék selyem, egy babszem, kevés czukor és egy darabka aloe-fa, bizonyos módon elrendelve, következő tartalmu szerelem-levelet teszen: „Szívecském! én szeretlek. Az a' kín, „mellyet szerelmem okoz, majdnem eszemtől „foszt-meg; szívem óhajtozik utánnad szenved-
„délyessen; nyújtsd kérlek, nyavalyámhoz a' „szükséges gyógyító-szert!“

E. I. P.

21.

KÜLÖMBBFÉLÉK.

Mehemet Almehoinak, egy Fetzi-Királynak borzasztó ravaszsága.

Mehemet Almehoi egy vele szomszéd Nemzetet hatalma-alá akarván vetni, minden mesterségét és erejét ezen tzeljának elérésére fordította. De azon Nemzet a' kétségbe-esés erejével 's tsudálkozásra méltó vitézséggel állott-ellent; a' kegyetlen Fejedelem kéntelen vólt szándéka' végbe-vitelére hoszszasan hadakozni, 's hadi-népe már unni kezdette a' sok haszontalan vérontást. Mehemet Almehoi egy fő-üt-közetet próbált, 's olly kegyetlenül és kéméletlenül verte katonáit a' most-is győzni látszó ellenség ellen, hogy azok elkedvetlenedve hátrálni kezdettek. Hogy hanyatló bátorságokat feléleszsze, a' következő rémítő ravaszságot gondolta-ki: Sietséggel magához hivatta legmegbízottabb és leghívebb hadi-tisztjeit, 's a' legfényesebb jutalmát ígerte nékik, ha egy kis időre a' föld alá sírokba hagynák magokat rejtteni, mintha ők-is az ütközetbe estek vólna-el; megígerte, hogy szelelő lyukakat fog hagyni, mellyeknél fogva lélekzetet vehessenek; reá

tanította őket, hogy mikor a' katonák ezen sírok felé jönnek, tegyék azt a' vallást hallatható szóval: hogy azt a' bódogságot, mellyet a' Király nekik ígért, valósággal elnyerték. A' hadi-tisztek engedtek 's úgy, a' mint a' Király kívánta, eltemették. A' Tyrannus, éjféltor öszszegyűjtötte seregének Fő-vezéreit 's így szólott hozzájuk: Bátorodjatok Isten' vitézei, 's az igaz hit' védelmezői, lefogjuk tapodni az ellenséget, a' ki egyszer'smind a' magasságosnak-is ellensége. Most van jelen az a' szempillantat, mellyben a' magasságban lakozónak kegyelmét megnyerhetjük; de tudom, hogy vagynak közzöttetek gyávák és hitetlenek; jertek megfogom bizonyítani egy tsuda által, hogy az én ígéreteim bétellyesednek! Jertek a' tsata' mezzejére; kérdezzétek-meg azokat a' szerentséseket, a' kik elestek; vallást fognak azok tenni arról, hogy már részek van azon bódogságban, mellyben mindenek részesülnek, a' kik ezen szent hartzban élteket elvesztik.

Ezen szók után a' sírokhoz vezette az elbámuló sereget, 's ott egész erejéből ezen szókat kiáltotta: Óh te hív Martyrok' dicsőült serege! ad tudtunkra, mit tapasztalsz a' magasságban lakozó Istennek tsudái között? Az eltemetett élők azonnal így feleltek: kimondhatatlannak a' jutalmak, mellyeket mi a' Mindenható kezeiből elvettünk, lehetetlen azokat halandónak kibeszélleni.

Ezen szava a' holtaknak olly igen meghatótta a' hadi-vezérek' szívét, hogy tüstént seregeikhez mentek, 's azoknak lángoló buzgósággal tudokra adták, mit tapasztaltak. A' hadiseregnek haldokló vitézsége újra fel-éledett, minden katonák égtek az ellenséggel hartzolni,

azt meggyőzni, vagy inkább magokat feláldozni, hogy az elestek' bődogságában részesülhessenek.

Azonközben a' kegyetlen Fejedelem gondolóra vette, hogy azokat, a' kik a' tsalattatást vele együtt eszközölték, örök hallgatásra kell kényszeríteni 's kárhoztatni, különben a' tsalattatásnak reája nézve hasznos következései megsünnének. Elment e' végre maga a' sírokhoz 's a' könnyenhívó hadi-tisztek' hűségét 's engedelmes-ségét azzal jutalmazta-meg; hogy az előbb hagyott lélekzö-lyukakat bétömte. „Vegyétek-el ti legelsőbbben, így szóllott, ezen borzasztó tselekedet-nél, a' más világon azon jutalmakat, mellyeket egyebeknek ígértetek.“

Az ifjú Gróf Alvareznek tsudálatos történetei.

Gróf Alvarez, Spanyol-országnak egyik Nagya, egy vólt a' legszerentséőbb házas-társa köz-zül. De a' szerentse nem soká tartott. Felesége egy fiat ajándékozot néki, 's harmad nappal azután meghólt. A' Gróf prédájává lett az ebből származott bűnnek, 's tíz hónapok múlva hason-lóképpen kimúlt. A' kised árvaságban marad-ván, attya testvéreinek tütorsága alá került, a' ki értékére nézve szegény, de gyermekekkel annál gazdagabb vólt. Ez a' bódogtalan ember arra a' gondolatra vetemedett, hogy a' gondviselésére bízott árvát életétől megfoszsza, hogy annak jó-szágát magáévá tehesse. De minthogy ezen gyil-

kosság' véghez vitelére magát elégtelennek tartotta, egy inassára bízta ezen gonosz tselekedetet, a' kitől nagy ajánlásokkal kivette azt az ígéretet: hogy a' gonosz szándékot tellyesíteni fogja. Az inas, szavának ura akarván lenni, reszkető kezekkel három szúrást tett az ártatlan gyermekén, de annak kiáltozása, az abból kiomló vér és a' maga lelki-esméretének mardosása, a' szánakozás indulatját benne annyira felébresztette; hogy elkezdett gonosz tselekedetét félbe-hagyta, 's a' megsebesítettett gyermeket gyógyítás végett egy Seb-orvoshoz vitte. A' sebek nem lévén halálosok, nem sokára meggyógyultak, de a' gyermek' hátán megesmérhető seb-helyeket hagytak magok után.

A' tuteur úr, az inastól olyan tudósítást vévén, hogy a' kisded már kimúlt; mindenfelé azt a' hírt adta rokonainak: hogy a' gondviselés alá bízott árva megholt, 's más nap egy rongyal tele-tömött koporsót eltemettetett. Az inas attól tartván, hogy tsalárdsága kitudódhatnék, elvette a' gyermeket a' Seb-orvostól 's egy távollévő falubéli paraszthoz adta nevelés végett. Az ifjú Alvarez ezen parasztnál maradt hat esztendőskoráig. Ekkor elment oda az inas, elvitte a' gyermeket, és egy olyan kalmárnak adta által, a' ki más nap Török-országba készült indulni, azt mondván a' kalmárnak: hogy a' gyermek egy fő-ember' fia, de egyszer'smind erőssen meghagyta néki, hogy ezen környűlálást senkinek ne mondja.

A' kegyetlen tuteur nem sokára kezdette aratni kegyetlenségének jutalmát: a' halál kevés idő alatt minden gyermekeit elszedte, 's házában olly tsendesség uralkodott, mint a' sírban. Lelkiesmérete felebredett, 's annak furdulásait egy

alkalmatossággal tudtára adta annak az inasnak, a' kit rút szándéka' véghez vivőjévé akart vala tenni. Az inas megvallotta, hogy a' parantsolatot nem vitte véghez, 's az öreg Grófot megnyugtatta valamennyire az a' gondolat, hogy testvére fiját talán még valami módon jussaiba vissza helyhezteheti. De minden igyekezete, mellyel ezen szerencsétlen árvát felkeresni akarta, soká fogatlan volt. Végre annyit hallott felőle, hogy azt egy Török megvette a' kalmártól, és hogy ezen Török azt egy Angol kereskedőnek adta-el, a' ki Londonba vitte magával. Az öreg Alvarez tüstént küldött egy megbízott embert Londonba, de a' ki csak annyit tanúhatott-ki, hogy a' Londoni kereskedő az ifjú ember' maga viselésével tökéletesen megelégedett, azt Seb-orvosságra tanította és Gróf Gallásznak, a' ki az Angol-udvarnál követ volt, által-engedte. Minthogy Gróf Gallász már jó darab idő előtt Bétsbe vissza-ment, Gróf Alvarez gyóntató atyát küldötte oda; de ez, az ifjút már nem találta ott, hanem tudakozódás után azt hallotta, hogy az ifjú egy Obersdorf nevű Grófnénak szobaleányával összeházasodván, feleségével együtt Cseh-országba ment. Ezen új bizonytalanság az öreg Grófot még nagyobb gyötrelembe ejtette. Nem lévén lelkiesmérete miatt sem éjjel sem nappal nyugalma, magához a' Császárhoz folyamodott kérésével, a' kihez annál nagyobb bizodalma volt, mint-hogy annak Bartzellónában létekor négyszáz ezer forintot adott költsön. A' Császár a' gyóntató-anya által minden körülállásokról tudósítván szívére vette a' dolgot, 's egy Fő-haditisztet küldött a' gyóntató-attyával együtt Cseh-országba, hogy a' szóban lévő ifjút keresnék-fel.

Sok nyomozások után végre megtudták ezek, hogy az ifjú bizonyos Grófnak szolgálatjában volt, mint házi-mester. A' hátán lévő sebhelyek semmi kétséget sem hagytak, hogy ő ne légyen az ifjú Gróf Alvarez.

Könnyen ellehet gondolni, mikép bámult az ifjú ember, mikor a' dolog értésére adatott, melly igen félt felesége, hogy egyszerre nagy urrá lett férjétől elfog hagyattatni. De az ifjú Gróf sokkal szívesebben szerette feleségét, mintsem hogy sorsa' változása által szíve megváltozott volna, elment Bétsbe, megköszönte a' Császár' kegyességét, 's minekutánna a' Fejedelem által az őt illető négyszáz ezer forintok kifizettettek; megvette magának Szile'siában a' Ratibori uradalmat, 's ott végezte-el kívánt házi-boldogságban szerentsés napjait a' nélkül, hogy Spanyol-országí Nagygyá kívánt volna lenni.

Napkeleti féltékenység.

Egy Levél, melly Mártz. 14-dikén 1810-dikben íratott Travancore várossában, a' következő rettenetes példát adja elő: Éjtszakának idején egy szörnyű földindulás háborgatta ezen várost, melly alkalmatossággal az egyík várban egynehány házak össze-is omlottak. Ugyan azon szempillantatban tűz-is támadott, 's a' lakosok a' kettős szerencsétlenségtől megrémülve kifutottak a' városon kívül. Ezek között sok olyan aszszonyok-is voltak, a' kik a' Rajah' Serailjából mentek-ki, még pedig a' nagy ije-

dés miatt tsak nem félmeztelenen. A' lakosok igen barátságosan fogadták ezeket, minden szívésséggel vóltak erántok, 's más nap a' várba tisztességesen vissza kísérték. Mit tselekedett a' Rajah? Nem egyebet, hanem hogy mind ezen aszszonyoknak fejeket vétette, mint olyanoknak, a' kik férjfiak szemek eleibe mertek menni; e' sem vólt elég, hanem azon fellyül még a' késérők közzül-is ötnék kitolatta szemeit azért, hogy az ő Fejedelmek feleségeire nézni bátorzkodtak.

Sebes-futók a' régieknél.

Herodotus' és Xenophon' bizonyságok szerint bizonyos kengyelfutók (a' kiket valamint a' levél-vívó Póstákat-is legelsőben Cyrus hozott szokásban) sebesebben tudtak futni, mint a' darvak vagy galambok repülni szoktak. — Suidas azt beszéli: hogy egy Hamonius nevű Görög olly sebes-futó vólt, hogy az Athenebéliek és Per'sák között esett ütközet után, ámbár sebet kapott, még-is az ütközet helyéről kevés órák alatt Athénében termett. Plutarchus Otho életében azt mondja: hogy az ő idejében is tartottak a' Fejedelmek különösen a' végre tanúlt sebes kengyelfutókat; 's minthogy tsaknem a' szelekkel futottak versent, azért neveiket-is a' szelektől vették, 's Boreás 's a't. neveket viseltek. — Solinus egy Polymnestor nevű Milétusi gyermekről emlékezik, a' ki egy nyulat sebes futásában elérte és kezével elfogott. — A' Görögök' Gymnasztikájában az efféle futókat Stadiodromusoknak, Dolichodromusoknak és Hemerodromusoknak hivattattak; az utólsók egész nap-estig futottak. —

22.

EREDETI MESÉK.

A' zerge és a' bak.

Bértz-ormokon szökdell merészen egy zerge,
 Hol csak villám csattog, csak sasfű repül,
 A' szirtok zöld alján kétske nyáj tekerge
 'S egy bak köztök hason szökésekre hevül.

Majmolja a' bátort pa'sintos halmokon,
 Kis dombokra szökik alacsony partokról;
 De a' ravasz kőszál-mászó a' hegy fokon.
 Bíztaő szavakkal le hozá imígy szól:

„Jöszte-fel a' bértzre, te is a' vagy mi én,
 Szarvad, lábod olyan; szökj e' magas fokra;”
 És a' bak büszkén áll már egy szikla szélén, —
 De tüstént lezuhan a' mezős hantokra.

Hol sok derék csillog, olly dicső tetőre
 Ne vágyj, bár ember vagy, nem jutsz-el hozzája,
 És leszédülsz; tudd meg: a' nap' fénylő köre
 Nem minden madárnak, csak sasnak hazája.

Az éji pillangó.

Vidám lobbal égett egy mécs az asztalon,
 A' leszállott csendes estvély' alkonyába;
 Bolyongva repdezett a' távolabb falon
 Egy éji pillangó sötét homályába. —

Bolyongott, repdezett — 's végre látja a' fényt,
 Vágy támadt keblében, bús már sötét arnya —
 De kéjére hagyja a' gerjedt érzeményt,
 Gyorsan, lövelt felé; — 's el-égett szép szárnya;
 Így elégett szárnnyal húll le 's búsán sohajt:
 „A' zabolátlan kéj mindég veszélybe hajt.”

A' kis bogárka.

„Baj 's küzdés az élet' meszsze nyúlt pályája :
 „Hegy 's szirtok ormain kelletik vergődnöm,
 „Előttem zúg a' felbőszült hab' csatája,
 „'S örvényhullámival egyhe kell küzködnöm.”

Így szólt papiromon egy dühel tiporzó
 Pornyi bogár, mit a' szem alig láthata; —
 'S hát mi volt a' hegy, szirt? egynehány szem porzó,
 Egy tollvonás pedig a' böszült habcsata. —
 Kis bogár hegyeid melly aprók mellettünk!
 'S hát a' mienk, a'hozkép ki ül felettünk?

A' gyermek és a' mécs.

Az éj' sötétében gyengéden pisloga
 Egy haldokló mécsnek halovány világa;
 'S hogy kapdozó fényje lángal nem loboga,
 A' kis gyermek boszszús tüzzel mellé hága.
 „Tüstént lobogsz mond ő, 's olaj özönt tölt rá,
 De árjában a' lány fény örökre elhal, —
 Bámúl a' kis gyermek, mert ő nem ezt várá,
 'S hozá így szól atyja oktató szavával:
 „Fiam mértéket tarts — ád az ettől éled,
 „De ha szerfelett van, lángja éjbe széled.”

A' veréb és fiai.

Egy öreg veréb repülő
Kis fiakkal meszsze völgybe
Szép gyümölcsös kertbe szállt:
Itt cseresznye, meg piroslott;
Ott szederj 's eper sötétle,
'S száz gyümölcsök ingereltek.
Egyik fáról nyugtalan szállt
Másra a' sereg verébfi,
Vágyva mindenikre; 's csak
Egy nyugodt le zöld cseresznye —
Lombok közzé édes ízű
Vér gyümölcsét csipegetve.

Jó a' pásztor, és kelepje
Felrezzenti ágtetőkről
A' rabló sereget remegve.
Boszszankodva szálltak ők el
Mert mindenhez kapva éhen
Jöttek ki; és az érte
Czélját csak, ki eggyen űlt meg.
„Így van — mond a' vén veréb — ki
„Mindenhez kap, mindenért nyúl, —
„Nem nyer semmit — sőt veszít!

Hány ifjak maradnak így? —

FOGLALAT.

Első Füzet. — Januáriusz.

	Lap.
KAZINCZY FERENCZ' ábrázolatja, élete 44-dik évében. Rézre mettszve John által Bécsben.	
1. Erdélynek és az Erdélyieknek Isméréte. (<i>Kazinczy Ferencz.</i>)	3.
2. A' Kenyér. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	34.
3. Mire írtak, 's írnak most? (<i>S*** N**.</i>)	41.
4. Szögfürty' levelei Lévayhoz. (<i>Fogarassy János.</i>)	48.
5. Az emberek' eledeléről és az evés' módjáról külömbféle Nemzetek között. (<i>M***.</i>)	61.
6. Lajos Deák' naplókönyvéből. (<i>Fogarassy János.</i>)	74.
7. Egy bolha' kérelme Esztihez! — Utazó kedvesemhez!	79.

Második Füzet. — Februáriusz.

8. Ész és Philosophia. (<i>Körmendy Camill.</i>)	81.
9. A' Magyar műveltség' alacsonyíttatása külföldön. (<i>Némethy Pál.</i>)	97.
10. Értekezés egykét tárgyról (<i>K***n.</i>)	107.
11. Orosz- 's Német-Országok' Egyetemeiknek mostani népességek. (<i>Némethy Pál.</i>)	121.
12. A' nevelésről némelly észrevételek. (<i>Mindszenty Dániel.</i>)	127.

	<i>Lap.</i>
13. Francia-ország' oktatásbeli Intézétei. (<i>Némethy Pál.</i>) - - - - -	133.
14. Észrevételek némelly ragasztékos Utóljárókról. (<i>M*** D.</i>) - - - - -	141.
15. Régiség. (<i>M***.</i>) A' bolondság monológja. (<i>Fogarassy János.</i>) - - - - -	144 — 146.
16. Rege. A' kényszerített házasság. (<i>W** J.</i>) - - - - -	150.

Harmadik Füzet. — Mártziusz.

---

17. A' Római történetek' veleje. (<i>S. K. J.</i>) - - -	161.
18. Valogatott darabok az Ánglus-Szemléből, Hazánkra és időnkre alkalmaztatva. (<i>Baranyay Ferencz.</i>) - - - - -	197.
19. Világos-Var. Magyar Hősi-Rege. (<i>Ormos József.</i>) - - -	214.
20. Török Szerelem-levelek. (<i>E. I. P.</i>) - - -	226.
21. Külömbbfélék. Mehemet Almehoinak, egy Feltzi-Királynak borzasztó ravazsága. — Az ifjú Gróf Alvareznek tsudálatos történetei. — Napkeleti féltékenység. — Sebes-futók a' régieknél. (<i>M***</i>) - - - - -	229.
22. Eredeti Mesék. A' Zerge és a' bak. — Az éji pilangó. — A' kis bogárka. — A' gyermek és a' mécs. — A' veréb és fiai. (<i>Sz***n.</i>) - - -	236.

Csermeki

DESSEWFFY JÁNOS

*Rhódus Rend Vitéze Pozsiga Vármegye
Örökös és Fő Ispánja, Királyi Fő Udvarnok,
Tsászári Királyi Tanácsos Magyar Ország Királyi
Fő Komornyék Mester, a' Pórsongyi Hamarának Előtűléje*

Meg halt 1568^{ban}

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat.

1832.

MÁSODIK KÖTET.

APRILISZ, MÁJUSZ, JUNIUSZ.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanáos' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMITATÓ'
ÉS ÁROS' BETÜIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

F O G L A L A T.

Negyedik Füzet. — Aprilisz.

	<i>Lap.</i>
Szalai Gróf BARKÓCZY FERENCZ', Magyar-Orsz. Primás' 's Esztergomi Érsek' élet-rajza	245
1. Panasz a' Magyar-Zsurnálok kevés vóltáról. Egy Pesten lakó Magyar Nemes' levele egy Magyar- tudóshoz	257
2. Miként lettem Ügyvéd? Töredékek Szépvidéki éle- téből. (<i>Fogarassy János, Erdélyből</i>)	263
3. Felelet, némelly ragasztékos utóljáróinkról F. M. O. Minerva 1832-ik évi folyamata I-ső kö- tetében a' 14-dik szám alatt közöltetett észrevé- telekre. (<i>Némethy Pál.</i>)	277
4. A' Bérczlak. Szomorú-Játék, egy Felvonásban. (<i>Sz****n.</i>)	290
5. Külömbbfélék. — Eredeti-Mesék. — Közgyónás. — Az arany középszer. —	313

Ötödik Füzet. — Májusz.

6. A' Római Történetek' veleje. (<i>Folytatás S. K. J.</i>)	321
7. A' megbizonyításoknak (demonstratióknak) kútfe- jei, philosophusi ítélet alá vetve. (<i>Professor Szi- gethy Gyula Mihály, Erdélyből.</i>)	355
8. A' tudományokba bécsűszott fő-allatmány (primum principium) megrostálva. (<i>Szigethy Gyula Mihály Prof. Erdélyből</i>)	361

	<i>Lap.</i>
9. Missiós tudósítások. (<i>Szabó Nepomuk</i>)	367
10. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás.</i>) Harmintzegygyedik Levél. (<i>S. K. J.</i>)	371
11. A' Dohány. (<i>Szabó Nepomuk</i>)	388
12. Eredeti Mesék. (<i>Varga János, S. Patakról.</i>)	393
13. Therésia' halálára. — Széphalom. — A' Zivatar. — Korváltozás. — (<i>Pataki János, S. Patakról.</i>)	395

Hatodik Füzet. — Június.

14. A' Magyar-nyelv' természetére; és abban a' szók' eredetére vezető értekezések. (<i>Szigethy Gyula Mihály, Prof. Székely Udvarhelyt.</i>)	401
15. Seneca' Gondolatjai a' haragról. (<i>S. K. J.</i>)	413
16. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás.</i>) Harmintzkettedik Levél. (<i>S. K. J.</i>)	428
17. Hazai dicső emlékeztetések. Jurisics. — Keglevics. — Gyulay Pál. — (<i>N. Takácsi Horváth János</i>)	437
18. Abdallah és Balsora. Perza Történet. (<i>Fogarassy János Erdélyből.</i>)	443
19. Herder' emberiséget előmozdító Levelei'. (<i>Varga János Sáros Patakról.</i>)	451
20. Álomtalan éjtzaka. (<i>Hrabovszky Pál.</i>)	456
21. Dicső emlékeztetések. (<i>Ns. Takácsi Horváth János.</i>)	461
22. Szentgyörgyi István emléke' (<i>Cs. Ormós László S. Patakról.</i>)	465

SZALAI GRÓF
BARKÓCZY FERENCZ

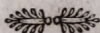
Ns. Magyar - Ország Herzegi - Primás' és
Fő - Cancellár' — Esztergomi Érsek'
életrajza.

Barkóczy Ferencz Zemplén Vármegyében Csicsván a' familia várában született. Az atyja csak ugyan Ferencz, a' kiról szállott reá mind a' nemesség, mind a' jószág, Ung-Vármegyének Fő-Ispányja volt; az anyja Gróf Vásonykői Zichy Juliána, ki is 18. gyermekei között, kiket e' világra szült, csak a' mi Ferenczünket szoptatta maga, mintha előre érzette volna, hogy ezen gyermeke, kit a' többieknél fellyebb méltóztatott, egykor testvérjeit hírrel, névvel és méltósággal felyül fogja múlni. Még gyermek korában úgy tetszett, hogy Barkóczyt a' végzések papságra választották-el. Csak három esztendő gyermeke korában egy igen nehéz és veszedelmes betegségbe esvén, az orvosoknak mindenféle orvosi szereik haszontalanok voltak, minden órában terhesbb lett a' nyavalya, és elkerülhetetlen 's bizonyos volt halála! az esenkedő, szerelmetes és kegyes szülék látván, hogy az emberi segedelemhez

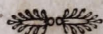
már bízni nem lehet, az Istenhez folyamodtak, és azt fogadták, hogy ha életben kedves gyermeköket megtartja, a' belső hivatalra szányják és szentelik. — Már az, akár a' volt, a' mit a' szabad gondolkozásuak esetnek vagy történetnek neveznek; akár az, hogy az Isten, a' minden jóknak adója, a' szüléknek Ő benne vetett bizodalmokat akarta megjutalmaztatni, elég ahoz: hogy kedves fiok attól az órától fogva kezdett jobban lenni szemlátomást, és az igaz lelkű szülék semmit nem késtek fogadástételök' tellyesítésével; — minekutánna a' szabad választást reá hagyták volna az ifjú Grófra, a' Petrinusok' Szerzetét választotta, és a' mellett minden időben állandóul meg is maradt. — Már gyermek korában olly éret elméjű volt, hogy esztendeit vagy korat kivévén, egyekben tökéletes férjfiú volt, úgy tetszet hogy őt a' természet is Papnak szülte. Még csak 7. esztendő volt, mikor már a' tudományokat szomjúhozó lelke' kívánságának kielégítése végett a' Kassai Akadémiába ment tanulni, és alig végezte el a' Humaniora Oskolákat szép előmenetellel, magát azonnal az Egri-Püspökség nevendék Papjai száma közzé béíratta. A' Filozófiát tanulta 3 esztendeig Nagy-Szombatban olly szorgalmatossággal, hogy azon nem csak a' tudósok csudálkoztak, hanem maga VI-dik Károly Császár is felbuzdúlt azon, és néki Abbási aranylánczot ajándékozott. Barkóczy megakarván a' papi tudományokat is tanulni, azoknak megszerzése' végett Rómába, a' minden papi-tudomány' Fővárosába ment; itt 4 egész esztendőig tanult szorgalmatosan, és Hazájába vizsziatérven, az érdem' pályáján sebes lépésekkel előhaladt; egyik hivatalból másikra fellyebb

fellyebb emelkedett, míg nem végre a' Királyné' kegyelme, és a' maga tulajdon bölcsessége által a' legfőbb hivatalokra emeltetett.

Barkóczy még alig volt 24. esztendő, mikor az Egri-Püspök G. Erdődy Gábor őt Eger városa' Fő Plebánosának nevezte ki; hogy a' Papi-igazgatásnak módját az ő felvigyázása' alatt tanulja meg; és Barkóczy hivatalának terhét örömmel viselte; buzgó szívű lévén, kész szívvel véghez vitt mindeneket, a' mellyeket mások kénstelenségből is alig szoktak el végezni; sem kevélység, sem túnyaság meg nem akadályoztathatták őt hivatalos kötelességeinek teljesítésében, és az ifjú Grófot csak abból lehetett megesmérni több tiszti társai felett; hogy ő azoknál szorgalmasabb, munkásabb és buzgóbb volt; mellyért őt Előljárói, nevezetesen a' Püspök G. Erdődy Gábor, barátságosan szerette, becsülte és gyakorta óhajtva emlegette; bár csak neki Barkóczy követője lenne a' Püspökségben.

Barkóczy az Kathedrális Ekklésia' Kánonokjává és az Ungvári kerület' Archidiákonosává lett, és mind ezen új hivatalos kötelességek' terhei is, őt feltüzelték és buzdították papi kötelességeinek teljesítésére; az Isten' Ígétének hirdetésében olyan kifejezésekkel élt, a' mellyekből nyilván kitettség, hogy annak a' szent tudománynak igazsága felől a' mellyet hirdet, maga is tökéletesen megvan győztetve, és a' szerint igyekszik életét rendelni. Az Isteni titkokkal nagy tisztelettel bánt, és illendő vigyázással osztogatta ki azokat. Igyekezett azon, hogy minden halgatóit jól megösmérje, és a' dolog úgy hozván magával, azokon segíthessen. A' betegek' látogatásában fáradhatatlan

volt, és a' halálra ítéltteket is vigasztalta: szóval; jó példával ment elő az egész nyájja előtt.

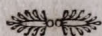
Szép viseletének híre a' Király füleibe is elhatott, és VI-dik Károly az érdemek' igazi és nagy becsülője, azért e' fiatal Papot megkívánta jutalmaztatni. Az 1740. E. tehát Barkóczy az Esztergomi Fő-Káptalanba tétetett által; és minekutánna őt a' Király Szepesi Prépostá tette, és az Ekklesia által a' Püspökségre meghatározott alkalmas korát is elérte volna, őt az Apostoli Sz. Szék csak ugyan arra hívatalra ajánlotta is. Ott Tenagrai Püspöknek nevezték ki, és Egerben kenték fel, a' Mária Therezia megkoronáztatása előtt kevéssel; melly alkalmatossággal ő az Apostoli keresztet vitte a' Felség előtt, és a' Primásnak a' koronázás' ceremóniáiban segítségére volt; ez őt azután a' lelkiekben maga Vikáriusává, és a' Püspöki hivatalos kötelességekben képviselőjévé nevezte ki. De a' Királyné is nagyon kedvelte Barkóczyt, és bizott is tántoríthatatlan hívségéhez; s okos bölcsességéhez, mellyet a' világ előtt meg is bizonyított, több kegyelmességeit osztogatván ki ő néki, és az által hasznos szolgálatokra kötelezván; nevezetesen 1743. a' Hét-szem. Tábla Assessorává és Státus titk. Tanácsossá nevezte őt; végre 1744-ben valóságos Egri Püspökké tette, ki is következő esztendőben innepi fényes pompával Püspökké felkenettetett, és Heves Vármegye' Fő Ispánságába beiktattatott.

Barkóczy, Egri Püspökségének 19. esztendei alatt, nyilván való jeleit, bizonyos próbáit, és erősségeit adta annak: minő buzgó, rendet szerető, istenfélő, kegyes, munkás és fáradhatatlan ember volt, igaz jó lelkiismerettel

gondosan felvigyázott az Ekklesiája' javára; az Egri és Szepességi Papság' elibe szép viselet' törvényeket szabott, és minden fertály esztendőben megkívánta, hogy az egész Megyében a' a' Főpapok adják bé a' Lelki-Pásztorok' magok viseletéről szoros feljegyzéseiket.

A' literatúrát szerette 's nagyon vigyázott arra, hogy a' Papság' szíve és elméje nem esedjen, és a' bölcsességben öregbedjen. Egerben egy Lyceumot építtetett az ifjú Clerus' számára; és abba tudós tanítókat állított. A' törvények' tanítását is bevitte, és esztendőnként 12 ifjakat, a' törvényekre maga költségén kitaníttatta, de a' mellett sok egyéb más tudósokat, és szegény tanuló ifjakat is boldogított és segített. Azomban Hazáját is forró buzgósággal szerette, és szolgálta. Tudta ő azt, hogy az igaz keresztény Papnak, nem csak az a' kötelessége, hogy a' világi hatalmasságokért imádkozzon, és a' híveket a' Haza' szeretetére buzdítsa; hanem szükség hogy a' népnek jó példát adjon. Bizonyosságai ennek, az általa épült sok szép Oskolák, és az ő Fő-Ispánysága alatt épült Vármegye-háza Egerben, a' mellyben ő a' Vármegye'-felsereglett Rendjeivel sok bölcs tanátskozásaik által, mind a' felvigyázása alá bízott Heves Vármegye' javát, és boldogságát, mind pedig kivált azokban a' terhes és veszedelmes Burkus-háborúknak, a' nagy Thérézia Thronusának allandó és erős fennmaradására sok jó, hasznos, és foganatos rendelkezéseket tett. Sok ízben nagy vendégeket vendégelt ő meg, t. i. a' Szaksz kir. Herczegeket Albertet és Klemenst egynehány napokig Fejedelmi módon megvendéglette. Az 1749-ben Ekklesiák visitatiója' alkalmával, Eperies várossának szép ki-

es mezein egynehány napokig mulatott kísé-
rőivel együtt, felvont csinos, pompás és gyö-
nyörű sátorok alatt, az őszzecsődült soka-
ságú nép szeme láttára ebédelt. De jólle-
het Barkóczy mint Egri Püspök fényes és
pompás Udvar tartott, mindazáltal, épen
koránt sem azért mivelte ő azt, mintha a'
világi jókban való dombérozásra valami nagy
hájlandósága lett volna, hanem istenfélő, ke-
gyes, jámbor életet élt; sőt ellenben olly ke-
veset gondolt a' földi jókkal, hogy minden esztendőben bizonyos ideig a' Nazarénusok köz-
zé, kiket külföldről hítt Magyar-Országra,
Egerbe magánosságba húzta el magát a' világ-
tól. Ezeknek a' Barátoknak Klastromában
készíttetett ő maga számára egy Kriptát,
és abban egy fa-koporsót, a' mellyre ezek
valóban nem kevély szók voltak mettszve:
„Franciscus Barkóczy, indignus Epis-
copus Agriensis, esca vermium.“
Ezen a' borzasztó helyen szokott ő minden esztendőben a' halálról, és az örökkévalóságról
való elmélkedéseiben mélyen bémerülve gon-
dolkozni; sőt még azt is feltette magában, hogy
minden világi méltóságairól lemond és a' Püs-
pökséget leteszi, életének végső napjait csen-
des magánosságbantóltván-el, hanem a' környül-
állások, és a' Magyar A. Sz. E. Ház' java azt
neki meg nem engedhették.

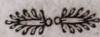
Barkóczynak a' Haza eránt tett sok
számos érdemei közzé tartozik az is, hogy ő
az 1752. és 1756. esztendőben, okos maga
viselete által a' Lengyelekkel, a' Szepességi 13
városokra nézve igen szép egyességre tudot
lépni. Több mint háromszáz esztendők foly-
tak le, mióta t. i. az említett városokat az

Anya-országtól elszakasztván, Sigmond Királyunk a' Lengyeleknek zálogba adta. Ez szolgált idővel sok villongásokra, vérengzésekre, és veszekedésekre adott alkalmatosságot annyira, hogy a' Szepességi lakosok sokszor kénytelenek voltak keserves panaszolkodásra fakadni, a' Lengyelektől szenvedett sok méltatlanság miatt.

Mária Therézia e' Tartományban is jó rendet kívánván béhozni, és alattvalóinak csendes bódogságokról gondoskodni, e' fontos dolog' végben vitelére Barkóczyt választotta ki az Országgyűlése, a' Királyné kívánságára, hogy ő végezze el az említett városok, és a' Lengyelek között régtől fogva harapódzó tüzes villongásokat. És valóban ezt a' szövevényes és csiklandós dolgot igen szépen és szerencsésen úgy el is tudta igazítani, hogy egyik félnek sem volt oka a' panaszolkodásra, a' mi édes Magyar Hazánkra pedig abból felette nagy haszon háramlott. Az ő arra fordított fáradhatatlan szorgalmatossága, és ennek a' fontos országos dolognak bölcs és szerencsés elintézése által nagy becsületet, hírt 's nevet szerzett magának Barkóczy nem csak Hazája' fiai, hanem még a' Lengyelek előtt is, a' kik őt mind Varsóban, mind pedig Krakkóban igen szívesen és nagy örömmel fogadták, tisztelték és becsülték.

A' Magyar Királyné is újjonnan megakarta kegyelmének és bizodalmanak jelét Barkóczy eránt bizonyítani, mind a' Vallás mind az Ország eránt viseltetett hívségeért. Az Esztergomi Érsekség 7. esztendőktől fogva üresen állott, és jóllehet az akkori terhes és költséges háború folytatására felette igen nagy szükség lett volna is, annak jövedelmére; mindazáltal a' nagy szívű Királyné ezen Fő-Papi nagy mélt-

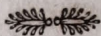
tóságra Barkóczyt emelte 1761-ben Május 13-kán, melly hivatalában XIII-dik Kelemen Pápa is megerősítette. September 21 - dik napja volt az, a' mellyben, a' régi időben Bakács által épült Esztergomi Templomban a' Bécsi Érse. és Kárd. Gróf Migazzi Kristóf által; az Érseki palástal nagy pompával felékesítettett. Ugyan ekkor egyszers' mind Esztergom Vármegyének Fő-Ispányjává is neveztetett, és ebbe a' világi Méltóságába az akkori Ország-Palatinusa Gróf Batthyán Lajos által, innepi fényes pompával bé is állíttatott.

Barkóczy valamint Egri Püspök korában hivatalos kötelességében híven eljár, úgy most is ez újjonnan nyert fényes hivatalában minden erejével azon igyekezet, hogy szoros kötelességének pontba megfeleljen. Kivált a' felvígyázása alá rendelt, és tőle függő papságot szorgalmatosan intette szent hivataljok' illendő folytatására; és mikor látta, hogy híven munkálkodtak és teljesítették kötelességöket, mindenkor megdicsérte és megjutalmaztatta őket; a' lágy-meleg indulatúakat felbuzdította; elejekbe terjesztvén és szívökre kötven, hogy az istenfélő kegyes Papnak példaadása, leghathatósbb eszköz a' népnek is, az isteni félelemre, a' felebaráti szeretetre, és a' Vallásra való buzdítására. E' végre az Úrnak szolgálatjára szánt ifjúság' nevelésére legfőbb gondját fordította; minek-okaért három, a' Nagy Szombathit, a' Pázmány által Bécsben, és Szécsényi által Budán fundált Szemináriumokat keze alá, a' eddig volt felvígyázók' a' Jé'suiták kezéből vissza vette, hogy a' maga egyenes felvígyázása alatt az ifjú Clerust, jobban, czélosabban neveltethesse, és alkalmasabb Lelki-tanítókká formáltathassa.

— Az 1762-ben egy Canonica visitációt tartott, elébb ugyan az Esztergomhoz tartozó Nagy-Szombati Fő-Káptalant látogatta meg, a. u. a' Posonyi Káptalant, végre a' Szepesi Káptalant, a' melly szinte egy egész esztendeig tartott; mellynek elvégződése után, a' három megnevezett Káptalokban szorosán megparancsolta a' Chórusos imádságot tulajdon Decrétuma által, mellynek példájára azt egész Magyar-Országban bevették. A' Kátékizmusi tanítást mindenfelé buzgósággal ajánlotta, és hogy a' Vallás' tisztaságát annál inkább megőrizhesse, az Anabaptisták' vagy újra keresztkeltek' felekezetét a' kegyes Királyné megegyezésével az Országból szerencsésen kiigazította.

De hivatalos kötelességének serény tellyesítése' mellett, ez a' nagy érdemű Primás még arról is gondolkozott; mimódon tölthesse el életének napjait, legszebb, leghasznosabb és legidvességesebb munkálkodásokban, a' mellyek szívének és lelkének is legédesbb örömet és gyönyörűséget szerezhetnének. Mindjárt az Érseki-székre lett ülésével kezdett ő arról gondolkozni, hogy a' már majd két száz esztendőktől fogva, távol Nagy-Szombathban lévő Fő-Káptalant, maga régi és tulajdon helyére Esztergomba vissza kellene hozni; s' gondolattal nem elégedett meg; hanem cselekedettel is véghez vitte. A' volt t. i. az ő forró kívánsága; hogy mindeneknek felette Esztergomban, az Érsekek' Residentziáját, a' Káptalan épületjét is pompásan felépíttesse. Nagy kincs, és a' F. Udvarnak különös megegyezése nélkül az meg nem eshetett, de a' Királyné is soha egy igazságos kérését, és így ezt sem tagadta meg. — Az ő, és utánna következő Érsekek számára az Esztergomi-várat lakó helyül, nagy Kir. kegyelemmel által engedte; és hogy azt is megmu-

tassa a' Királyné, melly nagyra becsüli Barkóczyt, és hűséges, buzgó törekedéseit, egy gyöngyörű drága Mária képit küldött néki ajándékul, mellyet az Ő Felsége kedves és szerelmes menyee, a' Pármai Herczeg Assz. Isabella, maga tulajdon kezeivel remekül festett, hogy azt Barkóczy az általa újonnan épüendő Főtemplomába ékességül függesztetné fel.

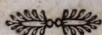
Öröm miatt repeső szívvvel hozzá fogott Barkóczy 1762-ben ez építéshez; az egész Ország meghívattatott a' segedelmeskedésre, és néhány T. N. Vármegyék önként ajánlották pénzbeli készségeket az újonnan épüendő Templomra: maga pedig a' Prímás 100,000 Rh. forintokat szakasztott el esztendőnként jövedelméből annak számára; a' Dunán, Esztergom mellett repülő hidat készíttetett, az építéshez szükséges matérialék' makhinák és eszközök megszereztettek; 's alig takarodott ki az őrizet a' Várból, azonnal a' tornyok és bástyák szét bontatván, azoknak helyén a' fundamentomok' megvetésével együtt, bizonyos reménység nyújtatott a' Magyar-Hazának a' felől, hogy nem sok idő múlva, az Esztergomi hegyen egy olly gyönyörű Főtemplom fogna épülni, melly az Országnak nagy ékességére és fő díszére fogna szolgálni. — Ez a' kegyes szívű Fő-Pap, melly sok szép, nemes, és jó cselekedeteket vitt volna véghez, a' ki csak három esztendő alatt is olly csuda dolgokat hajtott végre, a' mellyek két századok' lefolyása alatt csak óhajtott buzgó kívánságok valának, ha a' Mindenható őt kedves Hazája számára, a' ki őt felette nagyon szerette, tovább is megtartotta volna. De, jeles feltétele teljesítésének mindjárt első heves kezdetében, Bécsben 1765-ben Februarius' 19-kén megbetegedett, és a' tudós Orvosok' apolgaató gondos-

kodásaik' és szereik' ellenére is, soha abból többé felnem lábbadozhatott. Látván Barkóczy; hogy megoszlattatásához csak ugyan közelget, nagyon megindult és elszomorodott, nem azért, mintha ő az erős halálnak kemény koporsójától megfélemllett, vagy megrémült volna; hanem csak azért esett néki keservesen és fájdalmasan a' világtól való megválás, hogy dicsérettel elkezdett munkáját, az Isten Templomának felépítését elnem végezhetette. „Már látom“ — így szóllott keservesen sóhajtozván — az igaz ítéletű Isten méltatlannak ítélt engemet arra, hogy szent neve' tiszteletére e' szentséges Templomot elvégezhessem. A' volt pedig az én egyedül való kívánságom, és tellyes örömem is az lett volna; keményebb és súlyosabb próbára az Isten engemet ki nem tehetett, mint midőn kitanúlhatatlan akarátja szerint ezen szent feltételem végre hájtása előtt az élők' száma közzül kitöről. — De légyen meg az ő szent akarátja; imádom igaz ítéleteit.

Áprilisben lehozatta magát Posonyba, úgy reménylén, hogy ott maga tulajdon Residentziájában jobb gondviselés alatt lehetne; de naponként terhesedven az ő betegsége, Junius 18-kán csak ugyan meg is holt, minekutánna három esztendőig viselte volna az Érseki méltóságot. Hídeg tetemei a' Posonyi Collegiat-Főtemplomban, a' szíve pedig Esztergomban temetődtek. Barkóczy valóban nagy és bölcs ember volt, sok jó és hasznos dolgokat cselekedett, mellyért mint Hazája, mind Királynéja szerették és becsülték.

Az már említett Méltóságos Hivatalokon kívül, a' Kir. 1762-ben őt mint a' tudományok' esméretes barátját, a' Tudományok' Fő-Protektorává nevezte ki Magyar Országban. 1764-ben pedig első Praelátusnak és Nagy-Keresz-

tesnek a' Sz. Istv. Magy. Kir. Rendjében. Sokszor kir. vérből származott nagy emberek látogatták-meg, nevezetesen halála előtt egy esztendővel három Koronás fejek: Mária Ther., Felséges Férje, és Fija voltak Po'sonyban vendégei. —

Mint Országos embert is becsülték Barkóczyt a' Hétszermélyes-Táblánál, mellynek tagja volt, és a' Mélt. Kir. Helytartó-Tanácsnál, melly két Magyar Fő Törvény-székeknél 20. esztendőig munkálkodott a' Haza' javára. Midőn 1763-ban a' rémítő föld-indulás sok helyt, nevezetesen pedig Komáromban nagy károkat okozott volna, a' szerencsétlen lakosok között ottan gabonát, kenyeret, és pénzt osztatott ki, Posonyban és Egerben sok házi-szegényeket tápláltatott. Posonyban a' könyör. Barátoknál maga költségén két ágyakat tartott, és ugyan annyit az Ersébet Apáczs Klastromban két beteg fejér személy számára. Egerben és Esztergomban könyvnyomtató műhelyeket állíttatott; a' Szepesi Prépostság' épületét meg nagyobbíttatta; az Érseki jószágokban, nem különben Keresztúrbán, Ro'snyón, Érsek-Újváron Esztergomban, Posonyban s' a' t. sok szép épületeket tétetett. Posonyban a' külső városban új élés-házatot építtetett, mellyhez sem nagyságára, sem erős, 's tartós, sem alkalmas voltára nézve fogható, az egész Magyar-Hazában nem találhatik. Heregen és Tardoson új Parókhiákat állíttatott, és tőke pénzel megajándékozta, a' Kemenczei Templom' építésére is szép summa pénzt testált. — De ki győzné mind előszámlálni rendelt és névszerint mind azon jókat, a' mellyeket szerzett Barkóczy? Áldás hamvainak!

1.

Panasz a' Magyar - zurnálok kevés vóltáról. Egy Pesten lakó Magyar Nemes' levele egy Magyar Tudóshoz.

Kedves Úr!

Nem régiben ezt olvastam egy Francia-könyvben; a' világon, mint ez most kicsinosodva van, nem lehet szerencsésebb embert találni annál, ki tízezer forint esztendei jövedelemmel bír, 's a' polgári rendhez tartozik 's városban lakik. Az egész világ ennek javára és gyönyörűségére dolgozik. Az ő kedvéért a' falusi parasztok mindennapon a' legszebb gyümölcsöt viszik a' piacra, a' szakácsok a' legjobb ízű ételeket készítik 's mindenütt a' legalkalmasabb vendégfogadók építtetnek. Ha utaz, mindenütt talál embereket és inasokat, kik őt szívesen látják 's néki örömet szolgálnak.

Én ezt igen elhiszem, mert tapasztalásomból igaznak találom. Születésemre nézve ugyan magyar nemes vagyok; de Pesten lakván polgárok között élek 's egyszer'smind a' Német-nyelvet is még jobban tudom mint anyanyelvemet. Itt Pesten életem csupa néző-játékból áll; sokfélét látok és hallok, 's valamit látok és hallok, mind az örömet neveli 's úgy tetszik mintha csupán én értem történnék. A' roppant nagysá-

gú szép épületek, mellyek mindennap emelkednek-fel 's a városnak egyéb szépítései, mellyekben szemeimet legeltetem, úgy tünnek előmbe mintha csupán az én gyönyörködtetésemre czéloznának.

De különösen nevelik örömömet a' sok Német és Franczia-újságok és egyéb időszakí írások; mert igen újság kívánó vagyok. Újság kívánsom kielégítése végett nem szükség Londonba, Bécsbe 's Pétervárra kurirokat küldöz-nöm, hogy megtudjam mi történik ezen városokban. Ha szintén a' hírek, mellyek az újság-levelekben 's egyéb zsrnálóknban találtnak, nem mindenkor igazak is még is úgy elhiszem őket, mintha a' Szent Írásból vétettek volna, 's nem tudom ha hasonló esetben nem tennék-é úgymint az egyszeri Bécsi-gavallér tett, ki ép 's egészséges létére is lefeküdt ágyába, mivel egy újságban azt olvasta, hogy kitörött a' lába.

Természetem szerint a' lustaságra nagyon hajlandó lévén, legörömostebb olvasom az olyan zsrnálókat, mellyekben új könyvek 's egyéb mesterségiművek ítéltettnek-meg. Nem tudom hogyan élhettek a' Görögök és Rómaiak, kiknek efféle zsrnáljaik még nem voltak. A' kimíveltetés még akkor alattson léptsön állott, aszszonyaik is kivált a' Görögöknél estve nem mentek nagy társaságokba, hol csak nem semmit sem tudtak mondani; 's azt hiszem, hogy akkor még a' módi tsetsemó korába volt, 'sa' jó ízlés, a' Literaturában még kevésre ment. Valóban miképpen lehetett akkor Euripidesnek, Sophoklesnek és egyebeknek munkáikról ítélni? Azt hiszem hogy minden efféle dolgokról akkor a' társaságokban sok balgatagság mondott, 's hogy a' régiek' írásai mindaddig nem

ítéltettek-meg helyesen, míg zszurnálok nem voltak.

Mi, kik Pesten lakunk 's a' tudományokat szeretjük, ha németül tudunk, sokkal szerencsésebbek vagyunk, mint hajdan az Athéneiek és Rómaiak voltak; mi mindenkor találunk olyan embereket, kik helyettünk gondolkodnak. Én részemről nagyon örülök, ha meggondolom, hogy midőn valamely új theatromi játék, vagy más könyv jelenik meg, több rendbéli zszurnálok foglalatoskodnak annak kihirdetésével 's megítélésével. A' zszurnálok' írói elolvassák azokat helyettem, 's megmondják mit keljen felőlök tartanom.

A' zszurnálokat olly igen jó dolognak tartom, hogy kívülöttek csaknem semmit sem olvasok. Egy író azt mondotta, hogy a' könyvekben mindent fel lehet találni; az én vélekedésem szerint ezt lehet a' zszurnálokról is mondani; én azokban mindent feltalálok, a' mit tudni akarok, mindent a' zszurnál-írók' szemeivel nézek, vélekedésimet az ő állításokhoz szabom, 's nagyon őrzöm magamat, hogy ne mondjak semmit is könyvökről, míg rólok a' zszurnálok ítéleteket meg-nem mondták. Már egy párszor úgy jártam, hogy valamely munkát dicsértem vagy aláztam, 's más nap nagyon elszégyeltem magamat, midőn láttam, hogy vélekedésem a' zszurnál-írók vélekedésével nem egyezett-meg. Ebből láthatja az Úr, hogy a' franczia és német időszaki-írások' segítségével, elmém tökéletes nyugalomban marad, 's hogy e' részbeli örömeim semmi fáradságomba sem kerülnek. De azt is iökéletesen által láthatja az Úr, hogy én Pesten tízezer forint jövedelmem mellett, több mint

egy tekintetben nagyon szerencsés ember vagyok.

Azonban mind e' mellett is egy nagy bajom van, 's egy nehéz kő nyomja szívemet. Születésemre nézve Magyar-nemes lévén, 's szép jószágot bírván, gyakran háborgattatom lelkesmérete által azért, hogy anyai nyelvemen keveset vagy csaknem semmit sem olvasok. Ezen nyugtalanságomat minduntalan nevelik némelly fiatal Magyar-hazafiak, kiktől imitt amott a' társaságokban, kivált az utóbbi esztendőkbengyakran hallok keserves és csipős panaszokat az olyan Magyarok ellen, kik saját annyai nyelvekkel nem gondolnak, 's annak Literáturáját nem mozdítják elő. Én szeretek új könyveket, kivált a' mint már mondám időszaki írásokat olvasni; 's ha egyszer érette pénzt kell kiadnom, örömet adnám magyar-könyvekért és zsrnálokért; legalább igen szeretném, ha a' kávéházakban és olvasó-társaságokban, hol effélékhez olcsón lehet férni, magyar havi írások találtatnának. De mit tehetek én róla, hogy a' dolog nem úgy van. Tudtommal csak három időszaki-írás jelenik meg most Magyar-nyelven: a' tudományos Gyűjtemény, a' Felső-Magyarországi Minerva és a' Sas; fájdalom ezekben is csak nagyon ritkán találtnak könyvbírálasok; nem tudom azért e' hogy Magyar-könyvek éppen nem lépnek napfényre, vagy egyéb okokból.

Illyen állapotban lévén, 's tudván hogy az úr könyveket szokott írni; illendőnek tartottam az urat azon kéréssel megkeresni, hogy Magyar-nyelven egy olly zsrnált kiadni ne terheltelessék, mellynek olvasása által én, és a' hozzáam hasonlók, újság kívánásunkat kielégíthes-

sük. Bizonyossá teszem az urat előre is, hogy bennem egyik legbuzgóbb olvasóját fogja találni, ki tisztelettel vagyok

az Úrnak

igaz szolgálja

B. D.

F E L E L E T.

Tekintetes Tábla-Bíró úr!

Eppen egy folyó munka kiadásáról gondolkodtam, midőn az ur' levele hozzám érkezék, 's kevés híjja vala hogy szándékomat velem egészen abba nem hagyatá. Külömben is sokat küszködtem magammal, ha általjában tanácsos e időszaki-írásokat napfényre botosítani. Tudtam hogy a' Görögöknél és Rómaiaknál e'féle írások esmeretlenek voltak, 's még is ezen Nemzetek' Litteratúrája a' tökélynek olyan lépcsőjére hágott, mellyet csudálnunk kell; de elérni nem könnyen reménylhetünk. Láttam az újabb mívelt nemzetek' példájából, hogy nálók az időszaki írások sokakat, kik igaz tudósok lehettek volna, a' szorosan tudományos foglalatosságtól elvont, 's fél-tudósokká tett; sokakban pedig olly elbizottságot és maga meghittséget támasztott, mintha a' tudományokhoz értenének, holott nagyon együgyűek és tudatlanok. Vís-gálódásaim által arra a' meggyőződésre is jutottam, hogy a' fél-tudósság nagyon veszedelmes dolog. Ezen kívül-

is az időszaki írások' káros voltáról nem keveset hallottam és olvastam. Minden okokra nézve nagy bizonytalanságban ingadoztam, mire határozom magamat említett szándékom eránt. 'S minthogy az ur levelét éppen akkor vevém, midőn ezen bizonytalanság tengerén hanyattattam, csak kevésben múlt-el hogy szándékommal egészen fel-nem hagytam. Azonban meg kell vallanom hogy az ur' levele adott alkalmat a' dologról bővebben gondolkodnom, 's bővebb gondolkodásom után feltett szándékom mellett megmaradnom. Gondolkodásom egy felől tökéletesen meggyőződött arról, hogy az időszaki írások akármit és mennyit lehet is ellenek mondani, csakugyan a' Nemzet' külömbbféle rendei és karjai között a' kimíveltetésnek egy bizonyos nemét elterjesztik, és sok hasznos esméreketet forgásba hoznak, másfelől pedig arra a' vélekedésre hozott; hogy a' jól intézett időszaki írások, leghathatóssabban gátolhatják azon károkat, mellyeket a' rossz könyvek okozni szoktak. Egyébiránt-is, ezt gondolám magamhoz, nem sokkal jobb e magyar nyelven valami e' félét és jót írunk, mint a' külföldi franczia, német más Zsurnálokat, mellyeknek olvasását nem akadályoztathatjuk, olvasni szerető Magyarainkon tovább is úgy uralkodni hagynunk mint eddig uralkodtak! 's mind ezen okok engemet arra határoztak-el; hogy némelly barátimmal együtt ha tulajdonképen zsurnált nem is, legalább egy folyó munkát botsássak közre, melly az olvasni szerető hazafiaknak kevés elmetöréssel hasznos mulatságot adjon. Azonban sajnálva előre látom, hogy Tábla-bíró ur' izlését nem fogjuk eltalálni, mert mi az olvasóktól egy kis gondol-

kodást is fogunk kívánni. Egyébiránt egész szívemből kívánnám, ha kívánságom tellyesedhetnék, hogy az ur azon szép szerencséjében mellyel dicsekszik, 's méltán dicsekedhetik, ne csak testi érzékeiről hanem okos lelkéről is gondoskodnék.

Ezen kívánságom mellett illendő tisztelettel maradok

Uraságodnak

hű szolgája,

M. P.

2.

Miként lettem Ügyvéd?

Töredékek Szépvidéki életéből.

1.

Szép czélra jutni, szép ott sok küszdés és izzadás, sok gond és fáradtság után

„az öröm poharat kedvtelve üríteni.“

De addig a' baj ám, míg ide jutsz. Könnyű nektek. Ti, kiket a' gond nélkül élhetés' kényten-

gerébe löke, az érdemre csak elvétve pislogó sors, kaczagni a' czélatörökvőt lihegő pályáján; mert Ti céltalan is uszhattok a' puha gyönyörök' buborékaiba, hol mint a' kövér legelőn hizott ökör kicsit tűnődtek, miért vagytok e' világon? — Nem így mi mostohább planéta alatt születték! mi dolgozunk, míg ti alusztok; izzadunk, míg lágy pamlagon nyújtóztok; koplalunk, míg piskótával dobáljátok a' felétek kacsingó örömlýánt. Nekünk előre és jókor ki kell szabnunk a' kört, hol munkálunk lehessen; a' czélt, mellyre siessünk, hogy dijkoszorút nyerjünk. Nektek mire a' koszorú? ez érdembére a' küszdőnek, 's sokszor, ah, milly tüskés és hervatag. Elég díj nektek; ha szédelgő gőzgloriával környezi fejeteket a' dő'sölés' mámora, 's csömörült izlést költ szívetekben az untig hörpölt bájseprő. De mit bajlodom veletek. Ti nekem ész, én nektek gazdagságot nem adtunk. A' mindenség' alkatjában mindenikünkre szükség van. Eggyikünk sincs másnak akadályára a' levegő szívásban. 'S ha Ti néha fénypolczon ragyogtok, bár nincs mi kisugározzék saját fényetekből, az nem érdem, hanem vak szerencse' játéka, melly többször osztja kedvezéseit érdemtelenekeknek, mint ollyaknak, kik azt illőleg tudnák becsülni. Kezet ide! béke légyen közöttünk! —

„Csudálatos”, mondja itt Mezőhegyesy uram, „egy Prókátor akar békét!? kötve higgyetek neki, mert reservatio mentalis lappang szavai alatt. Tudjátok mikép' imádkozék hajdan egy tiszt társa: Domine Deus: suscita lites inter potentes, nunquam finientes, et bene solventes! és még is békét ajánl? ez annyi, mintha mondaná: gyerünk perlődni!!! A' pert ugyan szívesbben senki nem akarhatja, mint az ügyvéd, M. Uram, de csak az ollyat, mellyért jól fizetnek. És nekem mi hasznomra lenne az olly per, mellyben magam lennék eggyik perlekedő fél, 's a'

gazdag jutalmi kamatot más vonná, 's melyből még az a' siralmas rossz is következhetne rám; hogy egy leendhető legjobb pártfogómtól fosztatnám-meg. Azért békét óhajtok köztem és köztetek, bár szeretném, ha minél több vizálgodásra való okot gördítenétek egymás közzé, így jönne víz az ügyvédek malmára, 's talám — enyémre is! —

2.

Az iskolai élet' jelenései gazdag tárgyakat adhatnának vigjáték vagy guny-írónak. Látni az ifjú véralkatot ezer meg ezer különböző vegyületben és alakban nyüsögni, nem megvetendő látmány. Eggyik hévvel gyúl mindenre, mást Professzora' kurholásai sem tudhatnak buzdítani valami szépre. Ennek özönnel ömlik ajkairól a' vig tréfa, amaz még mosolygani is restel. Itt látsz egy plánkoholót észrontó számolásokkal a' jövődőről, amott egy jelenkor' gyermekét, ki nem gondol a' holnapi napra. Ez pontos kötelességei' teljesítésében, amaz nem örvendhet, ha vagy egyszer félre nem lépik. Hát a' tanítók közt mennyi millio külömbség van! Slendrián, új Systhema, rigorismus, világosult fő, papi átok, honni lélek, czudarság, tanítói szorgalom, béres munka, emberszeretet, boszszúvágy, szerénység, irigy dölyf 's t. illyek összszegyülve harlequini tarkaságban lejtnek a' Profeszszori Collegatus felett. De tisztelet nektek, jó tanítók! kik embert neveltek a' társaságnak, polgárt a' hazának a' délczeg ifjúból; nagy nevetek méltó hálás tanítványi szívekben kelendő örök emlékre . . . Feledés' átka reátok, kik érdemetlenül bitangoljátok a' tanítói széket, Ti ostorai a' hazának, öszszetapodói a' szüléi reménynek! — Meszsze ragad buzgolkodásom. Csak annyibau akarék szólai az iskoláról, mennyiben ben-

ne töltött éveim nem megvetendő töredékjét teszik élttem' rajzának, 's im' szint' egészen érinték gondatlan vonásaim....

Boldog gyermek kor! henned lepke szárnyakon száll időnk. 'S még is reád és játékidra legkevésbé emlékezünk vissza. Egy felütött lapta után sokkal édesb esengés ragadja akkor szívünket, mint a' szerelmest kedvelt lyánkája felé; 's milly öröm, ha vágytársaink elől kifoghatjuk. Az arany poros bogár bámész gyönyörködéseinknek szint' olly tárgya, mint a' pelyhes verébfű, mellyért hősi elszántsággal mászó-k-meg a' magas csert. De ti észrevétetlen repülők-el gondtalan napok, 's nem tudjátok velünk elhitetni; hogy ez élet egy játék.

Iskoláskodásom' idejé alatt lesuhant gyermek-éveim, idv nektek, ha mint egy szép álom néha körültem lebegtek, idv nektek, hogy ringatátok engem 's a' játék' paradicsomába, idv, hogy elmulátok, és én — még élek! —

3.

Mintha most is látnám, milly büszke, milly önnhitt valék, midőn a' Deák taláriszt felölthetém. Nem örvende úgy Róma' gyermeke a' virilis togának mint én e' köntösnek, melly jele vala, hogy a' gyermeki osztályból kikelve, felsőbb tudományok' halgatására az ifjak' sorába mentem-áttal. Akkor ugy hívé, hogy csak e' köntös különzi a' gyermeket az ifjútól; de nem soká maradék e' hitben, szívem, érzésem, hajlandóságaim, vágyaim, készségeim megannyi változásokat szenvedének. Most következik a' senkit és semmit számba nem vevő, semmivel nem gondoló időszak. Mint a' rekesz alól szabadult csikó, úgy szaguld most a' vészsző suhogást

többé nem rettegő ifjú, 's ha nincs egy rá okosan vigyázó szem, egy csapongásait észrevétlenül korlátolni tudó kéz, nem csuda, mi könnyen vágat hanyat homlok veszedelemre. Tanító, ilyenkor légy valódi Mentora a' vérszemre kapott virgoncznak, 's gondoskodásod sokkal veszélyesb szövevényektől menti-meg őt, mint a' millyenek közé bonyolódott volt Telemák Kalipszó' szigetében!

Szerencsémre e' kétes ponton, hol olly könnyű elbukni, bátortalan tartzkodásom, melly születésem olta, egy volt kitetszőbb tulajdonaim közzül, megörze. 'S ha néha botlott is a' gabogys ifjú, ez nem szándék' hanem könnyelműség' munkája vala. Tanítóim között egy „homo primae informationis“ (hogy az iskola' nyelvén szóljak) ezen gyöngeségi elsiklásokat hibáknak akará nézni, de gonoszt nem ismerő igyekezetemet fenytékkal el nem ölheté. Mi könnyű lesz vala a' remegő keblűt elijeszteni tudományos pályájáról, ha védül nem kelt volna a' barátság rényünk' őrangyala. Ennek biztatásai, apolásai derűre nyiták borúlni kezdett törekedéseimet, 's új erővel, vídult kebellem sieték oltani ismeretek utáni szomjamat. Hálás szívem egészszen a' barátságért égett akkor; 's mindent, ki csak feléje közelite, örömet ölele magához; de e' gondatlan barátságoskodás sok kedvetlen pillantatoknak leve szülője — sok csalárd visszaélt jóságával — 's ah, néha még ott is, csalódott, hol legtöbb hűséget vélt. Kevésbe múlt, hogy visszatartózkodó 's elvonult különcdő nem lettem. De néhány jók, kik rokon keblökben csak tiszta baráti lángot rejtének, megtanítanak a' barátságot igazán ismerni és becsülni, 's én soha nem feledhető örömórákat élék-le annak karjain.

Utóbb néhány gondolatok támadának lelkemben a' barátságról. Ide teszem ezeket hű barátaim'

emlékéül, 's hati ezeket olvasandjátok, kedves Bará-
tim, újuljon-meg az enyim-is szíveitekben!

4.

A' Barátságról.

Egek ne hagyjátok! értekezésemet sehol sem lelem.
Össze meg össze keresém mindenütt és még
sincs! — Mit tegyek már? Jámbor lelkiismeretű
olvasóim megsértetve fogják vélni várakozásokat ál-
talam." 'S hah szegény fejem, ki nem álhatom a'
rám özönlő 'sémbekeket! Reszketek. Csüggedés ké-
szül szállani író tollamba. segíts Mu'sám, te bőv
zengésű Kegyszűz! — im' térdelve esdekel hű tisz-
telőd... Hála néked! ro'sa arczulatod lövelli felém
biztató sugárit, 's Éol-lantként így zengenek szellem-
ajkaid:

„Veszély borúl, ha csüggedesz,
Élted' minden virányjira;
Napfényre fel nem éledesz
'S éj száll vágyod' magányjira, —
'S bár kelljen édes hajnalod;
Kínfelleg gyötri nappalod.

A' csend, mi másba gyújt hevet
Szállongni bájvilágokon,
Téged lever, 's kapsz olly nevet,
Mint lepke száraz ágakon;
'S míg másnak pálma sarjadoz,
Feléd csalány sem ingadoz.

Az új tavasz' szebb kelleme,
Míg mást gyönyörrel tölt tele,

'S éltetvidító szelleme
Szívét nemesbbé szentele,
Rád czinteremszagot lehell,
Melly rothadágózt hintez-el.

A' kis madár' zengésire
Míg a' lágy érzet dalra kél,
'S estszellet' hús lengésire
Költői képzet újra él:
Fás kebled' árva gödrein
Moh nő, mint kút' ó vedrein.

Ne süsd-le hát bús arcodat,
Ha most nem esdett sors legyez,
Szívedbe fojtsd vészharczodat,
'S legyen nem ingó érczhegy ez:
Igy jobban őrizi nyugtodat,
'S felcsókolom bú-gondodat!"

Mint megkönnyüle szívem. Ismét nevetetek
kékény szemeid közzé, szép Olvasóném! Ne légy
te is keményebb hozzám Músámnál, 's minthogy a'
kérelhetetlen vesztés úgy akará, hogy barátságroli
gondolataim elődbe ne juthassanak; annyi szépet,
annyi jót gondolj e' tárgyról, mennyit tetszik.

5.

Végre csakugyan oda kelle hagynom az iskolát.
Tanuló korom' barátitól szomorán, az iskolai fonák-
ságoktól örömmel váltam-meg. 'S ezekről így írek
aztán egy olt maradt Barátomnak:

„'S hát, hű Barátom, miként töltheted
Óráidat most a' szent falak közölt,
Hél az avas 's mély tudomány' silány
Penészszé nő, tenyész az izzadott

Homlokon; a' fejtörés' mollyai
 Emésztik a' feszült ész' gondjait;
 Az áskapálás' gyáva fajzati
 Hálóba fogják a' jámbort, 's irigy
 Nyelvökkel átkot szórnak rája le;
 'S a' pappalást alól húlt menkövek
 Veszélyt dörögnek az árultatottra."

Szabadon és könnyűlt kebellem, mint kalitkából menekedett madár, sieték rég nem látott falumba. Vigon köszöntém csendes völgyeit, mellyeken egykor pillangókat kergeték, 's most szabadságom 'senge gyümölcsseit valék ízlelendő. Szabadság! édes nevezet! nélküled a' czukros sütemény izetlen, 's a' selyem pamlag keményebb a' börtön' kő vánkossainál. Boldogtalan a' nép, melly téged elveszeszt, boldogtalanabb, melly sírod felett zokog. Érted, emberiség' legbecsesb sajátja; méltó, hogy oroszlányi bátorsággal, tigrisi dühvel vivjon a' Nemzet a' Despotismus' száz fejű lángokádó Hydrája ellen, 's vérét és életét hagyja harczmezőn; mert jobb 's dicsőbb hunyni Zrinyivel Szigetváránál, mint gyalázatos rabigát vonni. Aldott Ország, mellynek Te vagy örlelke, ott a' polgár és ember egyértelmű szavak, 's a' természeti jussok niucsenek eltiporva önnékényű törvények által. Oh légy a' Magyar iker Hon' Palladiona!

6.

Lennem kell valaminek! Tizenhárom évi gurdulásom, főtöréseim, gyakori félbeszakasztása hajnalkori legkedvesh áldozásimnak, csak annyi változást se tégyenek jövődöm' folyamjába, mint az Oczeán' tükrére hulló harmati csepp? 's tudományos gondtól izzadt iparjaimnak csak annyi haszon-

nyoma maradjon bérül, mint a' felettem most elzúgó vadludak' levegői útjoknak? Nem, lennem kell valaminek! De mi legyek hát?

Pap? késő már? a' lépés meg van téve, 's vissza lépni csak gyávák szoktak. Különben e' szent rang sem olly igen irigylendő, hogy éltem nyugal-mát érte áldozzam, 's annyi temérdek resignatióval tegyem sajátommá. Erősb mejj, több 's hosszabb beszédet győző tudó, mint enyim, kell a' szent szónoki székhöz. Bárányi szelidség, 's a' papi Előljárók' vas pálczáját zugolódás nélkül szenvedő példátlan példás béketűrés, avatatlan erőm feletti dolgok.

Katona? Test-alkatom gyenge, a' hadi élet szigorúságait ki nem fogja álhatni. 'S az élet olly édes, hogy ennek eltévesztését ágyúk dörgései közt szünetlen rettegni, szembe menni érczlyukakból kitüzelgő halállal, félénknek 's egy csoport galamb' észrevételein felreppenéséből is rezzenő keblűnek vaj mi kin! szép a' csillogó ruha, a' meszsze fénylő kard, a' rezes fenekű karabély, a' tollbokkrétás veres csákó, és a' gyönyörű legény a' daczos tátoson; de vérrel fecskendett mente, puska-golyóktól átlug-gatott csákó, embertagokat szeldelő kard, féllábú invalidus, 's kimustrált paripa be rút! Fényes, de nem kívánatos élet!

Orvos? Sinlődő emberiséget apolni, életcseppet önteni haldokló tagokba, mi dicső! Hah! de dögtestet bonczolgatni, mirigyes gőzt szíyni, egészséget 's létet veszedelmeztetni, mi bajos! Nem, nem leszek halál' darabontja!

Kalmár? Cosmopolitismus a' módi Filozofia' lelke. Amerikában, mint Tibetben, az Amsterdami Börzön, mint a' Pesti vásáron, a' Londoni Lloyds kávéházban, mint a' Bugaczi csárdán egyformán otthon lenni, szerencsés helyezi. Gazdag elé-

gedéssel sütni-el a' legmerészb speculatiókat, százszoros nyereséget hajtani a' legcsekélyebb értékű árutárgyból, halomra gyűjteni kincset, megcsalni sok becsületes hitelezőt 's csak nem mindenik bevőt, 's végre egy gyönyörűséges Crida által urrá lenni az elrejtett arany-forrásból, nem csalogató élet' egy neme é ez? — De nem ősz'hangzó ereszénnyemmel, 's nálunk, fájdalom, ezt csaknem ki-rekesztőleg 'Sidók, Örmények, Rácok és Németek üzik!...

Falusi Gazda? Vigan, szabad mezőn, nem ágyban köszönteni a' kelő napot, 's reggeltől estig hasznos munkásságban tölteni az időt, 's ha magad nem izzadsz is ekeszarván, sarlón vagy kapanyélen, parancsolni számos napszámosnak, nógatni a' restet bizony éltet boldogító, egészséget frissítő foglalatosság! 's otthon asztalokkal koszorúzott csűrös-kert, alkalmas lakház, teli pincze, gazdag kamara, rakott élestár' birtokosságának lehetni, 's ezekkel egy szép, egy jó, egy hű nőt enyimnek mondhatni, egy pár viruló gyermekkel, gyönyörű patriarkai élet! De ha nincs, a' mi ennek egyszerű mindennapos jelenéseit néha más tárgy közbejövetelekkel ne vegyítse, az unalom' tobákos szelenczéjével kezd kínálgatni. És bár milly elegendett légy önnzsírodban, ha nincs bár mi parányi hivatali elfoglaltatásod, mákszemnyi tekinteted se leend a' pór nép előtt. Kell hát valami rang, melly fényt permetezzen jövődő falusi éltém' Arkádiájára!

Poéta? A' Költő felleng, mint pacsirta,
'S hogy nem haladhatott előre,
Nézvén szerencsésb küszködőre,
Vágykönyveit sokszor kisírta.

És Homér és Osszián élni fognak, míg csak
ömberek lesznek. Istenült nevet, elnem halható hirt

adni-által a' következendőségnek, nem büszkeséget ingerlő dolog e? De a' Honni-költő minden lángszellemű poétasága mellett is ideál világába még csak egy szeletecske száraz kenyeret sem lel, 's professiója, mint egy Olosz-költő mondja: egy köpenyegre valót sem hajt-bé. „Csak időtöltésül tehát, midőn Mu'sád véletlenül szerelmes rendez vous-t ad únt óráidnak, pengesd lantodat, ezt súgja a' sanyaru tapasztalás, „mert nem élünk Arkádiában” Azonban minthogy ritka ifjú az, kinek érzései soha is poétai convulsiókba ne jöjjenek, a' versírást praeservatívául merem ajánlani minden kicsapongások' 's ezekből következhető legio rozszoek' ellenére.

Színjátsszó? Megvallom hatalmas ösztön dolgozott olykor szívemben, melly szinte színpadra csábíta. Képzelttem, mily boldog akkor a' színjátsszó, midőn köztetszés' tapsai hirdetik diadalmát, mellyet művészi ügyessége nyere a' nézők' szívén. 'S hát amaz élyzioni estvén, mellyen a' bévételi pénztár csupán az ő számára nyílik-meg, mily kézzel fogható díj arannyozza fejét és 'sebét. Ez ám gyöngy élet! — szerencsémre egy vándor társaságot leptem-meg öltözkedő szobájában. Isten mentsen illy embercsék közzé vegyüléstől! Eggyik köntösét dobta társa' fejéhez, más morgolódott a' csigalassan gyülő szerencsétlen publikumot, harmadik csalárdul kártyázva melyeszté a' ma esti hős' erszényét, a' Direktor prima Donnájával ki ledér kedvezéseit bővön kezdte volt, egy tapasztalatlan ifjúnak osztogatni, czivódott. De úntig festém e' karrikaturai tablót!... Mikor fog egy jól rendelt Nemzeti-Színház épülni Mátyásunk' hajdani lakhelyén? 's e' mellé, valamiut a' születése helyén rég fennálló mellé is, rendes fizetésű, válogatott tagokból, egy erkölcsmivelő, honni dísz emelő társaság létre hozatni? Vajha minél hamarébb! — úgy légyen!!! —

De mi légyek hát? — E' kérdés' megfejtése iránti tünődéssel, hányám vetém apám' füstös papirossait, egy régi processus akada kezembe, olvasni kezdém: „A' Felperes' törvényesen constituált szószólója Görényesi Benedek által, a' fennhagyandók' fennhagyása mellett” — Brávo! megvan a' mit kerestem; Ügyvéd lések — !

7.

Letevém az esküt, 's mint Királyi-táblai írnok az újonnan felkötött kard' csörtetését Hayd'ni concertnek vélem. „Három évet kell töltened e' kárban 's az'tán bocsátnak Prókátori rigorosumra” így hangzék egy reám nézve kedvetlen határozat. Tehát itt is időhöz és nem igyekezethez van szabva a' készüllet, 's a' lélek' szorgalmát czirkalommal mért határ korlátolja. Serénynek restségre, lomhának halogatóra van alkalom adva. Pedig ha gyors léptekkel egy óra alatt valaki czéljához juthat, úgy gondolom átok lenne őt kényszeríteni, hogy csigaként napokat vesztegessen az oda mászással. Be csudálatosok némelly emberek, azt akarják hogy magunk kimivelésébe restelkedjünk, 's lelkünk' készségei ne önnipar, hanem esztendők által fejtődjenek-ki. Illyen Morgoy úr is, ki csupán azért nem akar egy különben derék munkát elolvasni, mert annak szerzője ifjú, 's a' mi több, még tanuló volt; mintha az ért kor volna csak írói pályára privilegiálva, 's tanulóknak ne szabadna bölcsebbnek lenni Profeszszióránál. Szerencsétlen fia korunknak! kár vala neki a' közép kor' sötétségébe nem élni, ott szakállas Scholasticusok között mindég vén tudósokkal társalkodni lett volna módja, 's ki tudja érdemét nem koszoruzná e egy Doctor ideota-i titulus?!

De most jön eszembe, hogy nem az ellenkező vélemények' és gondolatok' czárfját, hanem ügyvédi hivatalom' elnyeréséig lefolyt éltem' töredékjei rajzát vevém czélul. Illő hát eleget tenniszándékomnak, né hogy olvasóim között ezt kiáltsa valamelyik utánna: „Látszik Ügyvéd vagy, mert megcsalál.“ — Apropos! köz hit a' rossz világ előtt, hogy az Ügyvédek csalók és pénzért hazudnak. Nem szenvedhetem e' rágalmat magamon és hivatalom sorsosain, azért is egy Apologia mellettünk itt éppen helyén áll:

A' mi Cicero volt hajdan Róma' rostrumában, Demosthén Athéné' Ceramikuszában; az nálunk Ügyvéd Dictaturáinkon. Mi szebb, mint azt, kire a' vakhit már rég rákiáltotta a' kárhozat' átkát, kimenteni, 's ártatlanságát ellene mondhatatlan erősségekkel, 's törvény' lelkéből merített okoskodásokkal úgy bebizonyítani; hogy azt még a' legsanyarúbb Aristarchus is kétség alá ne tudja hozni. Pártjára kelni üldöztettnék minden embernek erkölcsi tiszte, de senki nek sem fekketik ez annyira szíven, mint nekünk. Minket eskünk kötelez védni mindent, boldogot és boldogtalant, dúst és koldust, hatalmast és erőtlent, jót és gonoszt egyiránt. 'S míg más hideg fontolgatás cserkégén tapogatódzik, miként segítsen a' hozzá folyamodott' ügyén, nálunk kész az oltalom, tett határoz, 's egy tollvonatunkra özszeromlik a' kereset. Törvényeink gondoskodtak rólunk, 's még ott is, hól már semmi szabaduláshoz nincs remény az avatatlanok előtt, adtak nekünk mentő eszközöket, állítottak olly menedék bástyákat, hová a' közelítő zivatar elől okosan besánczolva, Clienseink' ügyét, majd újult erővel rohanunk csatasíkra. Illyenek a' Novumok, Repulsio, és az eléggé nem magasztalható Procuratoris Revocatio. Kezeinkben az Indebita, Calumnia, Homagii et Morositatis poena,

megannyi Gladius biceps, mint Verbőczynk szöll, 's jaj annak, kinek nyakához sujtathatjuk! Nagy kár, hogy törvényszékeink nincsenek akkép' organizálva, mint Angoly- és Franciaországokban. Oh ugy sokkal dicsőbb lenne hivatalunk! Akkor mint korunk' legtiszteltebb világi szónokjait, minket is szárnyán hordna a' csélcsap hír, az ékesszóllás' minden zúgjai tárva állnának előttünk, 's beszédünk és hangjaink birói szíveket olvadoztatnának, pedig hah be kemények azok! És ha így egy Phrynét vagy Milot, mint erkölcs remekeket halgatóink örömsibajja között szabadon bocsátathatnánk, vallyon támadhatna e olly szemtelen, ki azt nekünk szemeinkre vesse. Nem, bizonyosan nem! Nem mind rossz, a' mi annak tetszik; 's a' környületek' valódi ismerete után a' képzelt istentelenség csillogó rényleénd. Már ha most-is efféléket írás által vihetünk véghez, 's a' vádolt érdemről lerántjuk azon mocskos takarót, mit reá rágalom, árulkodás, alattomos fortély és kajánság burkolának; hibáztunk e azzal? 's ha ezért bár mi kis jutalom, mint gyenge harmat permetez fáradozásinkra; neveztetetünk e pénzcsalóknak? Nem, valóban nem! Honni soit qui mal y pense! ...

8.

Jelen vala a' nagy nap. Ma délután a' Törvényszalában fog lenni próbáltatásom, e' gondolattal öltözém-fel, 's ez nem hagyja múlt éjjel alunnom. Nincs ott többé helye a' visszalépésnek, mint a' peremptorius terminusu Lottóban... Most, oh most légy erős a' tusában 's tiéd a' Cserkoszorú! — — — Még egy iszonyatos éjj vala hátra, hasonló a' bűbajos vadászéhoz, mellyet a' farkasbarlang' torkánál tölte. Hasztalan kiáltod itt Számielt, nem se-

git ő megöntenéd a' bájgolyót! kezembe adá kidolgozandó tárgyaimat az ajtonálló, 's rám zárá az ajtót. Két gyertya egy szeglet-asztalon gyenge rezgéssel pisloga, 's halványon, mint a' hanyatló meszszi-csillag. Vastag sötét borítá egyebütt a' tágöblű Szálát, melly lépteimre 's a' fali óra' lógója' perczegéseire szívrezzenve kongott. Hoc opus, hic labor est!

Megvan, megvan minden! Béke Verböczy' hainak, idv lelkének! általa

„Győztem 's lerázták czombjaim a' fővényt.“

Ügyvédi Diplomámon csillog a' nagy pecsét, és már — Isten velünk !!!

Fogarasy János.

3.

Felelet némelly ragasztékos utóljáróinkról F. M. O. Minerva 1832-dik évi folyamata I. Kötetében a' 14-dik szám alatt közöltetett észrevételekre.

Remegve küldöttem tapasztalatlanságom' első zsenjét, ragasztékos utóljáróink' helyesírásokról szerkesztett rövid Értekezésemet F. M. O. Minervánk' 1830-dik évi folyamata' részére; remegve,

de nyelvünk' java' 's ez által is tökéletesedése' bizonyosításáról meggyőződésemben óhajtvá kértem ki Nyelvészeinknek a' nevezett tárgyról közlött gondolatim felett hozandó ítéletöket, 's ímé! nem is csalatkoztam reményemben. M... D. úr figyelmére 's észrevételére méltatta jegyzeteimet, még pedig oly szeléd útba 's kétségtelenségbe igazítani szándékozó lélekkel, minőt csak ellentársainktól minden egyéb tárgyakban kívánhatunk.

Megenged azomban M... D. úr öszinteségemnek, ha kéntelenítettém megvallanom, hogy előttem igen becses észrevételeinek többszöri elolvasások 's megfontolások után is érdeklött soraim' tartalmához ragaszkodom, melyekben minden szavaink' helyesírásokra következő alaptörvényeket vagy szabályokat vettem fel:

1. *A' szokást* (nem szakaszt, mint hibásan nyomtatott 's említettett M... úrtól, a' betűknek egymástúli elválasztások vagy kadentziájok értelmekben); *a' szokást* mondám, és *széphangzást* nem vehetniünk fel helyesírásunk alapjául: hanem

2. *Mindent a' Szónyomozás (Etymologia) parancsaihoz szükség e' részben szabnunk*, melyek azt kívánják:

a) *Hogy a' szószármaztatásnál 's változtatásnál a' gyökér szüntelen eredeti valóságában maradjon;*

b) *Hogy a' származtatást 's változtatást eszközölő; többnyire nyelvünkben már tökéletesen megalapított végzetek pusztán járúljanak a' gyökérhez — szavainknak mély, magas és közép hangúakra oszlások szerint megkívántató hangzóikkal.*

Ezen alapszabályokra támaszkodva következtetem én: *hogy tárgyúl felvett ragasztékos utóljáróink' helyesírásokban, hagyjuk gyökérutóljáróinkat eredeti valóságokban, 's töladjuk ragasztékaiknak a'*

beszéd' egyéb részeiben is megalapított végzeteit pusztán hozája, és így minden további habozást levelezvén győződjünk meg újra néhány szavainknak nyelvünk' felséges természetére 's egyszerűségére vitetett helyesírásokról.

Ha felebb említettem alapszabályaim helyesek; úgy következtetésem tagadhatatlan. Ha ez tagadhatatlan; úgy azon törvényeknek ragasztékos Utóljáróink helyesírásokra sinórmértékül határozott alkalmaztatásaim rendithetetlenül állanak. Alapszabályaim ellen kellett volna tehát M. . . úrnak intéznie észrevételeit: nem pedig azon üres figyelmeztetéssel előállania: „*hogy többször érintett szavaink' helyesírásoknak egyenlő alaptörvényhez szabásokban némely kifogásoknak okvetetlen helyt kellene adnom.*” Mert, ha mit alaptörvényhez szabhatunk nyelvünkben 's helytelennek szónyomozásunkból bemutathatunk; miért szenvednénk meg abban a' kifogást? minek adnánk ok nélkül a' nyelvet rútitó, 's nehezítő kifogásoknak okvetetlen helyet? — Csupán szőejtés, alkalmasént az életnyelvben eddig használt írás és kimondásbeli szokás, vagy ezen kívül „*csupán külömböztetés miatt pedig (mint kívánni látszik tisztelt ellenvetőm) a' világos etymológiát sértegetni; 's a' Magyar-nyelvben sértegetni, hol az etymológia' sérthetlensége olly becses dolog, csak az tarthatja jónak (hogy Bajza szavaival éljek) ki a' magyar nyelvet egyedül csak anyjától tanulta, 's felelőle mélyebben soha nem gondolkodott.*”

Alapszabályaimat tehát nem érinti ellenvetőm; hanem csak azon észrevételét ajánlja helyesírásunknak meghatározására, hogy a' világos szónyomozással ellenkező szőejtés tekintetbe vétetődésével, ugyan a' világos szónyomozás' világos meghatározott alaptörvényei ellenekre is engednünk kelletik némely kifogásoknak 's kivételeknek okvetetlen helyet; —

(miért? mi okon? nem tudom), különösen ezen utóljárók' helyesírások mellett:

1. A' *ben* ragasztékjainál, melyeknek *bennem*, *benned*, *benne* kelletik lenniük, nem pedig *benem*, *bened*, *bene*. Én 1830 évi értekezésemben, szóba jött utóljárónk személyragait mind a' két szeren helyeseknek állítám, a' mint ezeknek gyökereket két vagy csak egy *n*-nel írjuk; — amúgy t. i. ha mássalhangzó: emigy ha mássalhangzó betűn kezdődő szó előtt áll, Mert a' *magas hangúakhoz* járuló: *em*, *öm*, *m*; *ed*, *öd*, *d*; *e*, *je* 's a' t. személyragainknak szónyomozásunk' alaptörvényei szerint, pusztán szükség adódniok ragasztékot felvehető szavainkhoz, mint: *kés-em*, *kés-ed*, *kés-e*; tehát az érintett utóljáróinkban: *benn-em*, *benn-ed*, *benn-e*; vagy *ben-em* *ben-ed*, *ben-e*. De minthogy a' kétféleség 's nyelvünk' természetével ellenkező mássalhangzók' szerfeletti szaporítások' elkerülésére, (nielyről alább szükség rövideden szóllanom), az elsőbb esetben is élhetünk, és élünk *ben* leírása mellett egy *n*-nel, bizvást írhatjuk ragasztékjával is így: *benem*, *bened*, *bene*. A' beszéd' értelmét félti ezen írásunknál ellenvetőm, minthogy ezen ragasztékos személyek meg nem különböztethetnének az efféléktől: *be nem mehet*, *be ne vidd* 's a' t. Vallyon nem eléggé különbözteti-e mind a' kétféle kitélt a' két és egy szónak írás? valamint beszéd közben is, nem eléggé különböztetik-e mind a' két kitételeket a' mellett álló szavak? kimondásbeli hangmérsékletek? alkalmat szolgáltató környülmények? 's ha mindjárt egy kaptára ütődne is szónyomozásunk mellett buzgólkodásunk által némely szavunk másikkal; miért folyamadnánk nyomban *kifogásokhoz*? "miért nem írjuk a' Napot (sol) két *p*-vel, a' napot (dies) pedig egygyel, ha olly Nagyon irtózunk az érthetatlenségtől? ki maga tárgyát jól érti, annak írása, annak

beszédje illy apró kétértelműségek miatt érthetetlen még nem leszzen." Bajza.

2. A' *be* ragasztékossa *belém*, *beléd*, *beléje*; nem pedig *belé*, mint ellenvetőm akarja; a' hajdan *be* helyett szokásban volt *bele* Utóljárónktól, melyet ama halotti-beszédünk: „*Látjátok feleym szömtökel*” tartott fel következő szavaiban; „és vetéve vőt ez munkás világ *bele*; — vezette vőt paradizum *nyugalmabele*; — és adjon neki mönyi ország*bele* útát; — de használunk is öszszetett szavainkban; mint: *beleveszett*, *belefuladt* 'sa't. Ezek szerint a' *be* ragasztékosságának gyökere a' hajdani *bele*; mint a' *ből* személyes ragának; a' második Halotti-Beszéd következő kitételében: kit Úr ez napon ez hamos világ tömnöcze *belől* mente” feltartatott *belől* utóljárónk a' gyökere; 's következőképen *bele*, magashangú lévén, 's hangzóra végződén: *m*, *d*, *je*, *nk*, *tek*, *jök* személyragainkat kívánja magához, így: *belém*, *beléd*, *beléje*; *belénk*, *belétek*, *beléjük*; vagy talám a' rövid *a* és *e* betűkre végződő szavainkban azon kifogást akarja szabnia szóejtése szerint ellenvetőm? hogy ezek csupán vonást vehetnek fel harmadik személyekben, 's tehát így használthatnak: *eké-m*, *eké-d*, *eké*, nem pedig *eké-je*; *almá-m*, *almá-d*, *almá* 's nem *almá-ja*? — Ha az ellenvetőtől javaslott *belé* helyesebb, használhatóbb 's érthetőbb, szónyomozás kívánta *beléje* szavunknál? miért nem lenne ugyan helyesebb, használhatóbb *eké* 's *almá* harmadik személyünk: *ekéje* és *almája* helyett? — Ezt azomban csak ugyan nem állithatván M... úr; kéntelen megvallania, hogy *be* harmadik személye *beléje*, nem pedig *belé*, jöllehet hibás szóejtésünkben hibásan bécsúszott ez is némely környékeinkben. —

A' *ből* ragasztékossát ugyan nem érinti ellenvetőm, de minthogy a' *be* 's *ből* utóljáróink' ragaiknak *bele* és *belől* gyökereket felhozott Halotti-beszédünkben bírjuk, 's *Verseghy* két *l*el javasolja nyelvtudományában azt írunk: szabad legyen azon észrevételemet ismételnem, hogy *belől* gyökerünk egy *l*-*l*el íródván, 's ragasztékainknak pusztán kelletvén a'hoz járúlniok, elég, sőt szükséges a' szónyomozás szabályai szerint egy *l*-*l*el használnunk, így: *belől-em*, *belől-ed*, *belől-e*. — Ugyan ezen törvény parancsolja: *rólam*, *nálam*, *tőlem*, *velem*, (hibásan *vélem*), *alólam*, *általam*, *előlem*, *felőlem*, *kívülem*, *körülem*, *közülem*, *megőlem*, *mellőlem*, *nélkülem* — szavainknak egy *l*-*l*el iratásokat, melyeket helyben is hagynak M... úr' észrevételei.

3. *Hoz* ragasztékossának végső tagján használt vonása, bizonyítja, hogy ezen gyökérutóljárónk helyett hajdan *hoza*, vagy *hozza* használtatott; — akár egyik, akár másik esetben járúljon pedig hangzódóra végződő magas hangú szavaink rendes ragok, *m*, *d*, *ja* ezen régenten szokásban volt utóljárónkhoz: mind a' két esetben veszt ellenvetőm, mert amúgy *hozám*, *hozád*, *hozája*; *hozánk*, *hozátok*, *hozájok*; emigy pedig *hozzám*, *hozzád*, *hozzája*; *hozzánk*, *hozzátok*, *hozzájok* leszen; következésképen a' harmadik személy egyikben sem maradhat *hozzá*; mint M... úr akarná, sőt a' Magyar-helyesírás és szóragsztás főbb szabályaiban is, 1832 Eszt. a' 13 lapon újra meghagyatott, az egyedül rendes *hozája* helyett, 's ugyan ollyan *hozzája* mellett. Mert *hozzá* épen úgy nem lehet harmadik személy ragú, mint a' 2-ik szám alatt bővebben előadott szónyomozási vi'sgálatok után, *belé*, *beléje*; *eké*, *ekéje*; 's *almá*, *almája* helyett. — *Hoz* utóljárónk ragasztékossa tehát vagy *hoza*, vagy *hozza* régi 's *hoz-ra* változtatott

gyökerüinktől: *hozám* vagy *hozzám*. Mellyik legyen rendesebb, hihetőbb 's elfogadhatóbb ezek közül? azon tudós Hazánkfiakra bízom, kik enyémnél nagyobb kiterjedésű olvasottságok segedelmével, vagy egyiknek vagy másiknak nyomára jöhetnek. Nem helytelen következtetésem után ugyan úgy ítélném, hogy *hoz* utóljárónk' eredete megegyezőbb is, könnyebb is, hihetőbb is *hoza*, mint *hozza* régi szavunktól, midőn amaz nem iratik két *z-vel*, sem meg nem keményítetik kimondásában. Hogy jelenkorunkban *hozzám* használtatik, jól tudom; de hogy a' Magyar-nyelv tanulóira nézve érthetőbb 's szónyomozásunkal megegyezőbb lenne *hozám* ragasztékost írunk, azt is tudom. A' szokásból 's életnyelvből vették a' szónyomozás: de meghatározásával ennek szükség azután a' szokást lassanként rendesíttetnie. — Az okból allítja pedig helytelennek *hozám*, *hozád*, *hozája* rendes ragasztékossainknak használásokat *hozzám*, *hozzád*, *hozzá* helyett tisztelt ellenvetőm, mivel ezen utóljárót sokszor össze lehetne zavarni *hozok* igének jelentő mód félmúltjával. — Ezen ellenvetésére Bajza' felebb dicsért 's felhozott szavait ismételem: *csupán külömböztetés miatt a' világos etymológiát sértegetni 's a't.* — Kétes értelmű példájára pedig: „*ő hozá én hozám a' könyvet*” azt felelem, hogy a' szónyomozás parancsai szerint ennek: *ő hozája én hozám a' könyvet*,” kellek íródnia, mely nyilvánosan bizonyosabb 's világosabb következő tőle ajánlott kitételünknel: „*ő hozzá én hozám a' könyvet.*” Nem lesz tehát szükségünk a' tőlem felállított talptörvény alól illy forma felszabadításra: *hoz* utóljáró ragasztékával együtt, (inkább talám csupán ragasztéka) két *z-vel* iratik, *hozni* igénknek időváltozatai pedig egy *z-vel*, kivéven parancsoló módja személyeit; — nem lesz szükségünk e' részben is új meg új kifogásokra!

Ugyan ezen szám alatt közlött észrevételei mellé azon kérdést csatolja M... úr: *vallyon jó volna-e írva e' helyett megettem, felettem, hegyettem, helyettem — így: megetem. feletem's a' t?* ezek is csak olly utóljárók: mint *alól, felől, eránt, felül's a' t.* Én ez utólsó észrevételét tagadom ellenvetőmnek. *Alól, felől*, ugyan is egy végmássalhangzóval használtatik: *megett, felett, hegyett, helyett*, valamint: *alatt, előtt, fölött, között, körött, mellett, miatt, végett* a' szónyomozás' kívánata szerint megkettőzteti végső mássalhangzóját, mert itten az eredeti utóljáró megé, felé, hegyé, alá's a' t. szükségesképen azon két végső *t* betűt veszi magához, mely helyben való lételt jelent más szavainkban, is mint: *Kolosvártt, Győrött's a' t.* A' nevezett utóljáróknak leiratások tehát származtatások szerint megkívánván végső betűiknek kettőztetéseket, megtartják ezt ragasztékaikban is, mert kettőztetett betűjű gyökereikhez toldatják a' rendes: „*em, ed, e's a' t.* vagy *am, ad, a'*” személyragainkat, így: *megett-em, felett-em, alatt-am's a' t.*

4. „Minthogy az Értekező *elébe's felébe* öszszetett utóljáróinkra az egyesek tulajdonságait ruházza, ha kivételt nem akarunk itten is tenni, természetesen azt kell mondanunk, hogy ezek: *elébem, elébed, elébe* — jól mondatnak, hasonlólag ide tartozna *közébe* is, mivel mondhatni: *közémbe, közénkbe, közitekbe's a' t.*” — Hol ruháztam légyen én *elébe, 's felébe* öszszetett utóljáróinkra az egyesek' tulajdonságait? — valóban nem emlékezem; sőt 1830-diki értekezésemben következőképen írok felőlök: többen akarnák ugyan ezen két szavainkat ragasztékaikkal rendes törvényekre húzni, 's ilyen használtatni; *elébem, elébed; felébem felébed*, — de meg nem öröködhetik törekedések; — mert ez esetben a' kivételt semmiképen sem szenvedhető tör-

vény szerént, — hogy t. i. a' rövid *a* és *e* betűkre végződő szavaink legkisebb nevedésekkel vonást kapjanak, mint: *eke*, *ekét*, *ekék*, *ekém*, *ekéd*, *ekéje*; — ezen kivételt nem szenvedhető törvény szerént mondom: *elébém*, *elébéd* *elébéje*; *felébénk*, *felébétek*, *felébéjek* — iratódhatna egyedül, mely a' törvényes szokással 's szónyomozással ellenkezik, és valódi nyelvrútítással ütközik egybe. — Én ezen soraimhoz szabva magamat, soha sem állíthattam, hogy *elébe* 's *felébe* utóljáróink ragasztékai *elébem*, és *felébem* lehetnek és lesznek, mint M... úr észrevételeiben helybenhagyja 's kívánja; — és ha ezt kívánja; 's *közébe* szavunkat is hozzájuk csatolja, — miért nem ragasztja ezt is hasonlólag: *közébem*, *közébed*? *közébenk*, *közébetek*? nem pedig így: *közémbe*, *közénkbe*, *közitekbe* 's a' t? — mely azomban, *közébem* t. i. szinte olly hibás és szónyomozás ellen nyilvánosan helytelen kitétel volna, mint *elébem* és *felébem*.

Annál inkább 's nagyobb készséggel egyezek meg ellenvetőm azon észrevételével, hogy *elébe*, *felébe*, *közébe*, mint öszszetettek az egyesek tulajdonival semmikép' sem osztozhatnak; mivel a' hozzájuk tett *be* ragaszték latán *in* praepositionának egyedüles magyarázója; 's így a' törzsökutóljáró *elé*, *felé* 's *közé*. — Igen *elébe*, *felébe*, *közébe*, valamint *hegyébe* is, nem valódi utóljáró, és soha sem használtatik önállólag vagy függetlenül, hanem mindenkor ragasztékkal. Mely esetben a' törzsök: *elé*, *felé*, *közé*, *hegyé* szavaink veszik magokhoz a' megkívántató személyragokat, így: *elém*, *eléd*, *eléje*; *elénk*, *elétek*, *eléjek*; — *felém*, *hegyém*, *közém*; — és ezekhez járúl azután a' magyarázó *be* helyragunk, illy szeren: *elém-be*, *eléd-be*, *eléje-be* vagy *eleje-be*, öszszehúzva *elibe*; *elénkbe*, *elétekbe*, *eléjekbe*, *elékbe*, öszszehúzva *elikkbe*; — *felém-be*, *hegyem-be*,

közém-be: épen mint *ellenem*, *nálam* névhatározó ragasztékossaink is használtatnak *re* és *nál* helyragunkal így: *ellenem-re*, *ellened-re*, *ellené-re*; *ellenünk-re*, *ellenetek-re*; — *nálam-nál*, *nálad-nál* *nálá-nál*; *nálunk-nál* 's' a' t.

Eszrevételeinek utólján azon jegyzést hozza fel világosításul M... úr, „*hogy elé, elöl, előtt*, ugyan azon egy, különböző értelem következésében, különböző ragaszték által módosított utóljáró, valamint *felé, felől, felett is*.” — Megvallom, homályos, sőt hibás kitétel! *Elé, elöl, előtt*; *felé, felől, felett* ugyan azon egy utóljáró?? — E' szerint: *tanul, tanúztat, tanulhat, tanulgat, tanúztat-hat, tanulgathat, tanúztatgathat*; sőt *tanít, tanítódik, taníthat, taníttat, tanítgat, taníttathat, taníttatgat* 's' a' t. mind ugyan azon egy ige (verbum); mert csak különböző értelem következésében különböző ragaszték, vagy inkább képző által módosítatik a' gyökér: „*tan*” mind azokban. — Azt kellett vólt tehát mondania: *elé, elöl, előtt*; *felé, felől, felett* ugyan azon gyökértől különböző képzők' hozzájuk járulásokkal származtatott különböző, nem pedig ugyan azon egy utóljárók vagy névhatározók; — valamint *alá, alól, alatt*; *hegyé, hegyett*; *közé, közül, között*; *köré, körül, körött*; *megé, megöl, megett*; *mellé, mellől, mellett*. — Mind ezen névhatározóink származtatásai szerint ugyan azon gyökértől képződnek, de nem neveződhetnek ugyan azon egy utóljáróknak; sőt gyökereik sem számíthatnak utóljáróink soraikba, — mint kívánná *elé* 's' *felé* szavainknak *el* és *fel* gyökereiket használnunk az Értekező; mert ezek soha sem vóltak, 's' nem is lesznek *név*- hanem megmaradnak örökre *igehatározóink* számaikban, 's' épen így használtatnak összetételeinkben is. — *El* és *fel* igehatározóinktól képződnek ezek szerint *elé, elöl, előtt*; *felé, felől,*

felett utóljáróink: hanem éppen azért, mint származékok független, 's nem ragasztékos állapotban tekinthetnek; mivel ez utólsóbb eset lehetségesítésére, még a' beszéd egyéb részeiben is megalapított személyragokat: „*m, d, je*” kívánják magokhoz e' szeren: *elé-m, elé-d, elé-je; felé-m 's a' t.* következtetésként *elé 's felé* személyt, annival kevésbé harmadik személyt soha sem jelenthetnek.

Hogy *elébe 's felébe* nem egyéb, mint *be* helyet jelentő utóljáró által más eszmét magában záró *elé 's felé*: M... úr észrevételei mellett, felebb bővebben tapogattuk. — De hogy *elé 's felé* független szavainkat harmadik személyű ragasztékossainak *el* és *fel* gyökereinktől el nem fogadhatjuk, szónyomozásunk 's 2-dik szám alatt közlött dönthetetlen feleletünk javasolja, sőt parancsolja.

Észrevételeinek mindjárt első soraiban azt említi ellenvetőm, hogy „*én a' mássalhangzók szerfeletti szaporítását, vagy is ugyan azon betűknek kettőztetését, a' hol azt az értékenységi kétség világosan nem kívánja, — örömöst akarnám kevesítenem, legalább ezt az utóljárók helyesírásai' alaptörvényeinél nyilván kitüntettem, jöllehet más szavakban meghagyom a' dupla betűket, ú. m. ezekben: helyesírás, tellyes, olly, mennyi 's t. e. holott itt bizvást elmaradhatna az egyik mássalhangzó.*” — Utóljáróink' helyesírásokra említett törvényeimnél éppen ki nem tüntetem mássalhangzóink szerfeletti szaporítások' vagy egyre halmozások' kevesítésére törekedő szándékomat. Mert soha sem építem, sem építettem ezen szándékon helyesírásomat. — Csupán jegyzésként említettem 1830-ki értekezésemben, hogy mássalhangzóink szükségtelen, szónyomozásunkal ellenkező egyrehalmozásokat, megkettőztetéseket szorgosan kerüljük, mivel keleten született nyelvünk' természetek ezeknek esküdt ellensége, — még pedig akár

kívánja, akár nem kívánja; akár tanácsolja, akár nem tanácsolja ebbeli lépéseinket az értékenységi kétség. Szónyomozásunk, Etymológiánk ezekben urunk, vezérünk, csillagunk, melynek sérthetetlensége minden kétségeknél felebb emelkedett. Hogy a' szónyomozás világos parancsai, nem pedig az értékenységi kétség világosan nem kívánása miatt *ben* és *hoz* szavaink ragasztékossainál nem szükség, sőt nem helyes végső mássalhangzóikat kettőztetve írunk; hogy *ról*, *nál*, *től*, *alól*, *belől* 's' a' t. ragasztékossai egyedül egy *l*-*lel* használtathatnak már ma is törvényesen, Verseghy 's az előbbeni szokás tanácsai ellen, — nem mássalhangzóinkat ritkítani törekedő szándékom; hanem dönthetetlen szónyomozásunk okozta és okozza.

Hogy pedig rakásra halmozott mássalhangzóink' ritkítások nyelvünk' természete légyen, bizonyítják minden, keleten született, 's a' magyarral alkotásokban egyező nyelvek, midőn két mássalhangzót, — kivéven a' szóvégén, solia sem szenvednek meg egymás mellett hangzó nélkül; hanem legalább *Schva* és *Elif* igen rövidített hangzókkal lágyítva használnak; — bizonyítják továbbá tulajdon nyelvünkben azon költsönözött szavaink, melyek eredeti nyelvekben több egymás mellett álló mással; tölünk pedig közikbe vetett 's ez által kimondásokban könnyített magokbanhangzókkal találtnak, mint: *sinór* (Schnur) *istálló* (Stall), *oskola* (Schola), *Keresztyén* (Christianus) 's a' t.

Szónyomozásunk' főtörvényei szerint tehát némely ragasztékos utóljáróinkban megkevesültek a' mássalhangzók: ugyan azok méltán kívánják némely más szavainknak helyesírásokat-is törvényesíteniünk, mint: *helyes*, innen *hely*, melyhez *es* képzőnknek pusztán szükség járúlnia; valamint *teljes*, ugyan azon okból *teli-es* szavunkból összehúзва, — hibásan

íródnak kettőztetett *l-lel*. Méltán vádol tehát M... úr, hogy szónyomozásunkat sürgetvén utóljáróink' helyesírásokban: némely szavaink nem annak kívánatai szerint olvastathatnak értekezésemben; méltán vádol, mondám: de igazságtalanul. Mert nem én vagyok annak oka, hogy a' tölem egy *l-lel* iratott 's használtatott *helyes* és *teljes* szavaink két *l-lel* nyomtattattak; valamint M... úr sem oka, hogy észrevételeiben ellenem például felhozott *helyesírás* szavunk egy *l-lel*, nem pedig kettővel szedtetetett.

Egész feleletem' következésében: *szóejtésbeli kifogásokat* nem tehetünk szónyomozásunk világos törvényei ellen helyesírásunk meghatározásában. Épen ezért *ben* 's *hoz* ragasztékai helyesen íródhatnak végbetűik' kettőztetések nélkül; — *belé* 's *hozzá*, valamint *elé* 's *felé* nem lehet harmadik személyes ragunk; — *megettem felettem* 's a' t. nem használtathatnak egy *t-vel*; — *elébe*, *felébe*, *közébe* 's *hegyébe* nem vehetik az egyesek tulajdonságai szerint magok után: hanem *be* öszszetétélek' végtagja' elibe iktatják a' személyragokat; — 's végre nem az értekenységi kétség világos engedelme; hanem szónyomozásunk' dönthetetlen alapja mellett közlöttem érintett ragasztékos utóljáróink helyesírásokat. Hogy pedig *helyes* és *telles* szavaink *) *helyes* és *teljes* helyett előkerültek értekezésemben, — nem az én hanem a' 'betűszedő' hibája.

Némethy Pál.

*) *Olly* és *mennyi* kettőztetett mássalhangzókkal iratásokat is kárhoztatta M... úr észrevételeiben. *Olly* felől semmit sem határozván a' szónyomozás: a' Nemzetnek irattatásában való megegyezésétől várja állapíttatását. *Mennyi*, *annyi*, *ennyi* szavainknak gyökerek az és ez, képzőjük a' hasonlítást jelentő *nyi* lévén, tökéletes alakban: *aznyi*, *eznyi*, *miennyi*, származtatási képezést kívánnak; az és ez végbetűje pedig legtöbb esetekben az utánna ragasztott szónak első mássalhangzójára változván, lesz, *annyi*, *ennyi*, *miennyi* vagy *mennyi*, következésképen egyedül kettőztetett *nnel* íratik helyesen és szónyomozásunkal egyezőleg.

4.

A' BÉRCZLAK.

Szomorú-Játék, egy Felvonásban.

SZEMÉLYEK:

OTTÓ, uralkodó Órgróf.

HÚGÓ, a' fija.

MÁRIA, nője.

Vilmos, fíjok, 14 évű.

Első Jelenés.

(Szűk, paraszti szoba; asztal, rajta égő mécs).

Húgó.

Még illy dühös vész nem zúgott ezen

Tetőn, mióta itt áll kis lakom.

Hó 's zápor csattogott a' szirtokon,

Búsán üvöltének mély öbleik,

'S az északi szelek lebuktaták

A' vén fenyőket. — Azt véltem, hogy az

Idő elfogy 's elsüllyed e' világ. —

'S romján a' nagy Nap már villamlék föl

És reszketék — (eszmélve rettegésén)

de Vilmos menj — — eredj,

Hágy a' bércz fokra, vajon e' zivatar

Után a' mécs vezérfény ott lobog e?

Vilmos.

(szűnnyadásából örömmel felszökve)

Örömmel ó atyám! A' vándorok
Sötét üregbe hullnak e' vadon
Vidékben, hogy ha nem fénylik világa; —
Pedig úgy szánom a' ki nyomorog!

(egy lámpával el).

Második Jelenés.

Húgó.

Bóldog fiú! ki pályád' kezdetén
Lángolsz enyhíteni a' bal sors dühét,
'S öröm könnyel öleled e' világot. — —
Egykor — én is illy tiszta 's jó valék;
Szent bék deríté homlokom, 's örök
Reménysugár borítá szép egem; (elborúltan)
De hah! gonosz késérte emberi
Alakban 's lelkét ált önté belém; —
Fényt látatott vélem, 's véres mezőn
Felküzdém 's bűn pokol nyilék előttem —
Igen! — Atyámat trónjáról elűzvé
Az önkéj zászlóját ütém ki, 's a'
Makacs népet gyilkolám; a' faluk
És mindenek láng közt rogyva szét
Füsté oszlának. — Ó én esztelen!
Kivánám hogy a' nép tagadja meg
Eszét. 's agyamat higgye az okosság
Lakának, hol dölf's gög boronga. (érezékenyen) Hah!
Kicsiny valék de bóldog, még mikor
Gyilkok kezembe nem villoga, 's egy hölgy
És hála-könny, és jó tett égbe emelt; (komoran)
Nagy — dúlt honfiak' holt halmazán —
De szörny — és rettentő; vérhab piroslelk
Pályámon, 's bús halál hörgési szél

Lengette fürtjeim, 's vértől fedett
 Arczámra tűnt fel a' lángok' világa —
 És ősz atyám fejét a' por között
 Láttam heverni elsárgult ajakkal. —
 Szét dúlt kebellem völgyön 's bérczeken
 Futék remegve enn magam kerülvén,
 De hah! az ítélet bennem maradt. — —
 Kezembe volt egy nép' jelen 's utóbb
 Várt sorsa, 's vészt idézék vig egére.
 Most egy hatalmas roszt a' mit vet el;
 A' késő kor derékjeinek csak a' kél. —
 Óh Istenem! ne vond el jobb kezed,
 Köd és homály már elszállott előlem,
 'S léted keblemben szebb fényben ragyog.
 Hiszem, kegyelmed végtelen; 's ezen
 Reménytől fosztva hát mivé leszek?!

Harmadik Jelenés.

HÚGÓ és VILMOS.

Vilmos.

Atyám! olly vidám lobbal ég 's világít
 Mécsünk, hogy a' szirtfok lángba borúlt.
 Ó tán az ég' kedveltje tévedez
 Itt éj homályban, 's angyalok kezei
 Sziták azon nagy fényt a' szirt tetőn. —
 De ó majd elfelejtém mondani:!
 Ezen szép falu, melly ott emelkedik
 Zöld halmokon, tűz közt áll égve; veres
 Lángal boritá a' sötét eget,
 'S tűz üszkei repülve fénylenek
 A' füst felhők' borújából; — 's midőn
 A' meszsze nép' siralmát e' hegyek
 Viszszonzának, hidd el atyám, szemem
 Könny önté el 's szívem úgy fájt! — De ez

Még sincs olly borzasztó, mint rég, mikor
 Kard villogott kezedben, 's füst lépé
 És láng emészté e' Hazát. — Mezeink'
 Virágin akkor harmat helytt piros
 Vért láttam, nem ihattam a' patak'
 Vizét, melly vér-hullámmal harsogott, —
 'S holt test — hegyek boriták a' lapályt; —
 Akkor kifogytak édes könnyeim,
 Egy bóldog képzet villant én belém —
 'S azolta e' szív egy szebb honba vágy
 Szemem mindig sir egy jobb világért!

Húgó.

Fijam, az ég' boszszúló szent keze
 Elsujtá kinos villámit reá,
 Ki vérrel tölté be édes Hazád.
 Számúzve pusztá bérczeken bolyong
 Ki dült kebellet, gyötirelem dühül
 Körüle, 's kin 's nyögés terül ajakán;
 Pokol szörnyek vinnyognak oldalain,
 A' titkos itélet belől zajong,
 És álmát kinzó rém képek zavarják.
 Fijam! nagyobb sully nyomja kebelét
 Mint bérczeinknek legmagosb feje!

Vilmos.

És én, még is megtudnék nekie
 Engedni, 's ált venném nagy kinjait.

Húgó.

(megölelvén fiját, 's örömmel)

Igazán Vilmosom! — Hah! melly igen
 Boldoggá tesz ezen szód. Remény derül
 Felém a' mély homályból csendesen.

Vilmos.

Hisz' te mondád atyám, hogy a' szabad
De vak sors játszodik velünk; az int
Elő; — rossz vagy jó pályán az vezet;
És ő temet utóbb sír hant alá.

Húgó.

Igen, de azért gyúlt az ész' világa,
Hogy kormányozza a' makacs vakot.
Jaj annak, a' ki el elfordúlva fényitől
Rohanva futja életét. Öröm
Itt e' földön annak már nem terem,
Veszélybe dőlve küzdik bú között,
Gyanú és félelem habozza ált.
'S minden virágnál kigyótól remeg.

Vilmos.

Atyám! én semmitől nem rettegek;
Halljad: minap völgyünk csermellye' partján,
Édesden habzó ró'sakból köték
Anyám' sírjára egy kisedet koszorút.
Magas hegyfok nyúlék a' fölgy felett,
'S felküzdém ősz ormára. Láttam ott
E' nagy világ végét atyám! hegyek
Kék ködű felhőkben tevék határát;
Oh! olly szabad volt ekkor e' kebel,
És úgy hullámozott a' szép ég felé!! —
Majd, egy barlangban én elszunnyadék,
'S álomba bírák, a' m'ért most sohajtok.
Feleszmélvén, ró'saim közt egy dühös
Taréjú kigyó láng szemekkel ült —
Reá nézek nyugodtan, — és sivítva
Rettegve zúgott messze a' tetőkön.

Húgó.

(magában)

Illy az, kinek még lelke szenttelen,
 Fut tőle a' gonosz, 's lehellete
 Enn éltét fojtja el.

Vilmos.

Máskor, midőn

Halvány hóldfényű éjeken kelek,
 Járok bolyongó vándorok után,
 Lakunkba hívni nyugalmas tanyára;
 A' meszsze erdők' lombjain gyakor
 Vig szellemek susogtanak, 's fejér
 Lepelben szökdösének zengve ők.
 A' lágyan zúgó bérczi nagy fenyőkön.
 Gyakran virágot hánytak ők reám
 A' fák éjéből, szellőkön lebegve, —
 'S örülve békén mentem és jövék.
 Sőt, (atyjára dölve) megvallom minden szép éjeken
 Tőled kiszöktem jó anyám' szomorú
 Sirjára, ott zokogni csendesén.
 Óh! a' közel bokorból olly szeliden
 Olvadó ének hallatszék rezgeni,
 Tudod atyám, mint a' busúlt csalogány
 Távol ligetből érkeze dala. —
 Ott ültem egykor, a' bokor' levele.
 A' sir' kórói csak gyengén inogtak,
 És édes álom lengett rám. Hamar
 Felébredék, 's táncz koszorúba
 Lebegtek zengve a' bús sir körül;
 Csak olly gyengén láttam, miként nyugot
 Vég csillagát midőn kelet ragyog.
 Melly édes ének vólt atyám! 's mi csuda
 Dolgot zengének egykor, halld meg ezt;

Aludj jó gyermek csendesén

Bár nem anyád' sírhalma.

Ő is földben van 's él, de ott
Gyötri egy roszt' hatalma.

Húgó.

(zavarodva)

Heves véred' szülőtji csak fijam,
'S merengő ábrándod' lelki képei.
Ti ifjak a' jövőben tűntök el,
Kéjtök szerint teremtvé szebb világot;
És a' mi múlt elő-idézitek,
Nem-történtnek híven a' múlt veszélyt,
'S élőknek a' meghóltakat. — Azonban, —
Örömmel hiszszük a' mi boldogít —
De már anyád' a' csendes sírhomálya
Nyugtatja; nem költik fel könnyeink,
'S nem hat le mellé semmi földi hang. *(félre)*
Igy szüli egyik bűn a' másikat,
Mint a' bő forrás zúgó habjait,
Csapongó lángjait a' tűz rakás — —
Csak hajszálad nyújtsd, tüstént elragad.

Vilmos.

Atyám! te mindig olly komor vagy. Én
Vidáman még nem látám homlokod,
Midőn örülsz is könnyezel, 's gyakor
Remegve olly mélyen el elborúlsz.

Húgó.

Hah jó fiú! engem sorsom' szele
Vad dühhel csapkodott fel, mennybe emelt
Bóldogságot izlelni, hogy utóbb
Veszélybe döntvén, szét dűlött kebelled
Kínosban érzeim vesztésemet; —

Vilmos.

Hiszen magad mondád: hogy a' mosolygó
Szeréncse bal sorsot vezet; telet

Tavaszi, záport csendes idő követ.
 Ki az, kit nem sújt viaszás sors vihar,
 Vagy nem sujtand? Kin és vész között
 Merészen állni, viyni a' dicső
 Lelkek' sajátja. "Ó ne félj atyám,
 Vagy szólj; megkönnyül a' beszéd után
 Lelkünk kinjától. Oh ha sirhatok
 Anyám' halmán enyhül a' fájdalom;
 Ha víg öröm tölt el, 's bérczünk fokának
 Elmondom, 's a' hideg viszhang felel,
 Édesb örömem 's könnyebbb e' kebel.

Húgó.

— 'S ma, nem tudod, hogy a' sudar fenyőt,
 Mellyet szerencse-fámnak szentelék,
 Ki dönté a' borúlt észak' szele?
 Villámok törték össze lombjait, —
 És dőlte elnynomá azon csemetét (Vilmosra fáj-
 Melly tör'sökéből vigan hajta ki. dal ommal néz)
 Fijam! olly bús előérzés borong
 Lelkemben; — reszketek, — várok, de mit
 Én nem tudom; — félek de nem tudom
 Mitől (megőleli) -- Szorongva nézlek mintha most
 Ölelnék végkép, és mintha messzre messzre
 Távol világba kelnék ált —

Vilmos.

Atyám!

Nevetnélek, de könny borít el, és
 M'ért nem tudom. Az én kis fülmilém is
 Vérben piroslik árva bokrain;
 Elhúllt a' télben is zöld szép koszorúm,
 'S kedves pásztor-sipom ketté repedt:
 'S lásd, azért nem búsongok. Virág

Van a' völgyben, berkünkben van csalogány,
'S erdőkben pásztor-sípnak több juhar.

Húgó.

(megrettenve Vilmos' szavain)

De engem a' múlt' képe úgy gyötör,
Jövöm olly borzasztó reménytelen;
'S e' föld nekem csak egy kinzó Hazám.

Vilmos.

(ált öleli, 's gyermeki lelkesedéssel)

Oh! érzem én is hogy nem ez Hazám!
Szívem szünetlen máshová lobog,
Könnyim reszketve húllnak más felé,
Sohajtásim vágyódva lengenek
'S keblem szorongva lelkesen feszül; —
És ekkor olly üres a' föld nekem,
Olly disztelen, holt, a' Nap olly hideg
Hová? miért? csak sejtem nem tudom — —
Talán fel, arra (az égre mutat) hol sasok repülnek,
Hol a' Hóld fénylik, 's tiszta lég lebeg. —
Sokszor felküzdém már a' legmagasb
Oromra, vélvén a' csillag kövén ott
Ragyog, és csúcsjára hajlik ott az ég!
'S a' mint fokára hágtam felvonúlt. —
Sirtam keservel és le nem hajolt.
De olly szelíden fénylének felém
Alattam a' homályban meszszi
Gyengén csillámlva hamvadó tüzek;
Hogy elfelejtve a' nem lelt Hazát,
Reményem bájosb fénybe lobbana.

Húgó.

Vigyázz fiam! mert ez csalóka fény,
Ifjú erődben ámitgat, dicsőbb

Jövendőket varázsolván elő;
De ősz fejedre majd nem fényledéz,
Csak fényje lassanként ki hal, s komor
Szinében hagyja látni a' valót.

Vilmos.

(egy éjipillangó repked a' mécs körül)

Ni, melly szép pille repked ott; atyám
Az is fény körül lebeg, — biz ezt

El kell fognom (kalapjával ide's tova kergeti, végre leüt-
vén, felveszi)

Be rút!

Húgó.

Illy a' remény!

Vilmos.

De én azért még sem vagyok szomorún
Ha egyik elhal, másik gyúl helyette;
'S ha a' sors' vésze majd kiöltja mind,
Szunnyadva álmodok újabb reményt.

(ledől háre nyoszolyájára).

Húgó.

(magánosan)

Nyugodj jó gyermek, békén, bár csak így
Álmodhatnád keresztül éltedet; (búsan)
De hah! nekem mint fort tüzes velőm,
Melly rettegés gyötör! — mint szédeleg
Fejem! reszketve nézek a' közel
Éjfélt után én, mintha egy kegyes
Lélek jelennék meg mély kinaimból
Ölelni a' túl partra ált — minden zörejt
Megborzaszt, hang megrendít; — rettegek
Magamtól, 's árnyammal űz kinom is. —

Melly búsan kelsz atyám a' vérmezőn
 Halál emésztett orczával, pirosló
 Habbal borított holt testek között!
 Hamvá omlott falvak gözölgve füstel
 Tűnnek fel; — romjokon vér könnyje foly
 Az árvának ki szerte tévedez, —
 'S a' honfi sír az inség' sullya közt! —
 Ezen rém képek gyötirenek ha ébren
 Vagyok és álmaim között, — 's tied! — tied!
 Hölgy, kit dühös gyanúm mély szírt üregbe
 Taszíta esztelen. — Oh melly örömmel
 Ölelnék ki! mint esengenék
 Hódolva lábaidnál engedelmért!
 De késő! — arczán örülés borong,
 'S kihalt kinjában már az ész világa.

(gyermeke mellé térdel)

Óh ég! ha már elsujtá szent kezed
 Boszszú villámit rám, letiprani;
 Hintsd be e' gyermek pályáját virággal,
 Derítsd fel elborúlt Hazám' egét,
 Emeld fel mit dühöm szét dönté, és
 Bóldog leendek a' pokol
 Örök tűzében is — (feleszmélve)

Hah! még ma ő
 Élelmet nem kapott; gyorsan, hogy ő
 Álmát szalasztva meg ne sejtse ezt.

(Egy vas rács felnyit a' ház-szöglet' fenekén, 's kötélén ko-
 sárt nyújt le.)

Vilmos.

(álmban)

Ha nagy gonosz! rettegj — megölted őt —

Húgó.

(megretten, a' kötél vissza rántja, 's a' rácsot becsapja).

Nem zárhatám be, — 's őket sem lehete
 Lenyújtanom —

Vilmos.

(rémulten felszökik)

Segélj — édes atyám!

(eszmélvén megöleli atyját jó szívéen)

Óh még élsz — hah be jól esik. Rövid
 Álmom rémitő volt; halljad csak: egy
 Magas halomról látám a' Napot,
 Midőn romlás dúlt Honnunkban, midőn
 Kardodról vér csorgott. Gőz torlatok
 Kelének roskadó falukon; és
 A' csapkodó lángokból egy magas
 Szörny támadt égig érő ősz fejekkel;
 Vérben forogtak szikrázó szemei,
 Lángszablya villogott boszszús kezében,
 'S lakunkhoz csattogá viharinak
 Üvöltő szárnyain repült — 's óh atyám!
 Téged megölt — 's aztán reád heves
 Könnyet sirt a' gonosz — mi nagy csuda ez!

Húgó.

(mindig jobban ijedezvén)

Hah! már többé nem sejtek, — és homályos
 Elő-érzésem eltűnt, — már igaz
 Vesztem. Belőled gyermek 's általad
 Az ég szól. — Erzem a' boszszú szelét,
 Mint a' félő vándor dörgő közelgett
 A' felhőnek melly villámot takar.

Vilmos.

Atyám te mingyárt úgy rettegsz. Előbbi
 Beszédinkben vérem fel forra, és
 Álmomban is tüzes rém képeket
 Szült 's tüntetett fel. Én remegni lásd
 Most sem tudok, — pedig azt álmodám

Tovább, hogy esteden bódúlva anyám
Sírján aléltam el — a' szirtfokon
Mécsünk világa ellobbant — 's reám
Tüstént egy lágy fuvallat szállt — 's ki múlám —

(kinn, köhögés 's zörög)

Húgó.

Nézd-meg ki az (Vilmos el).

Negyedik Jelenés.

Szárándok (varázsbotlall kezében) és

HÚGÓ, és VILMOS.

Vilmos.

Egy útas itt atyám.

Vándor.

Nyugalmat kér tőled egy tévedett
'S védelmet, míg az éj majd elrepül.

Húgó.

(kit a' Vándor szemesen vi'sgál)

Szívemből útas; nekem mindenik
Lakomba örömet hoz jöttivel.
Itten ne retteg! 's édesen nyugodd ki
E' vészes napnak sullyos terheit.

Vándor.

Sokat vándorlék meszsze földeken
'S régtől madárkint költözöm, de illy
Havat, vihart, felhőt 's borúlt eget
Nem láttam még. Ez éjjel 's ma mindég
Erdők 's hegyek között bolyongtam a'

Vésztlől üldöztetvén; 's ha a' fokon
Láng nem lobog, azólta szirt üregbe
Nyögnék zúzottan, 's sziszegő
Kigyók suhognának mostan felettem.

Húgó.

Négy éve, a' mécs hogy már fényledez
Szét e' kietlen bérceken homályban,
'S több százakat vezérle már ki, e'
Lakban kerülni el halálokat. —
Úgy látszik, hogy te meszszirol jövől,
'S arczád nem jóslja hogy tündér szerencse
Vitt volna szárnyain külföldeken.

(Vilmos elszunyad.)

Vándor.

(érzékenyen)

Igen! engem fíjam kiúze ősi
Hazámból, gyilkos kard volt kezében,
'S véres homlokkal szökém el dühétől. —

Húgó.

(szorongva)

Szerencsétlen atya! mint én gonosz
'S bóldogtalan gyermek!

Vándor.

Valék ott, hol jég halmok fénylenek,
Hol a' szirt ormok' vállain havak
Őszülnek, a' lapályon hó terül,
Éj egy borong, és nap csak egy hevit;
Keletre jártam, tengeren habokkal
Szélvész közt küzdém, és homok mezőkön
Vadakkal vívtam; rengeteg fenyérek
Éjében bolygék kigyókkal csatázva:

Kőszálon szédelgtem búsán — és
Mind ezt fíjamért szenvedém, kinék
Lételt adék, 's ő nékem száz halált!

Húgó.

(reszket, tördeli kezét, szólni akar, de nem tud.)

Vándor.

Jó férfiú! te nékem életet
Adál ma, 's bal sorsom úgy érdekel,
Epeszt; bogy meg töröm egy eskümet
Hallván parancsát hálám szent szavának. —
Kelet magassabb bérczi közt lakik
Egy ősz Vará's; remegnek tőle a'
Népek, 's fejdemeik nagy táborokkal
Meg sértni nem merik. A' vándorok
Borzadva járnak a' büvös tetőn,
Mellynek tövében éldell ő, pedig
Senkit nem sértett meg soha.
Én bátran elmenék barlang lakához;
Tavasza visított udvarán, kicsiny
Kertjében ősz 's nyár diszlett; ház fedelén
'S a' szirtokon hó csillámlott. Viharok
Hódoltak szemének és szavát
Ott fenn dörgések visszonzák; alant
Estvélyi lágy fuvalmak. Bé menek;
'S örömmel idvezlett; és végre titok
Tág barlangjába vitt, mélyen,
Mint földünk az égtől. Mutattatott
Rég a' mi volt, most van és majd leend;
A' magzatokat, kik szüléiket
Nem tisztelék 's gyilkot emeltenek;
Az ég' kegyelmét, mely száll megjavúlt
Fiakra; 's kinjokat, kik még nyugodtan
Alusznak, 's véres képeik elő

Nem tűnnek üldözően álmaikban.
 Óh ez rémitőbb volt mint mindenik,
 'S emléke is borzasztó kín. — Midőn
 Majd eljövék megállda, és tudom
 Attól a' múltakat; vi'sgálom a'
 Jelen időt, 's látom mind a' mi lesz.

Húgó.

Óh Vándor! birjon kérelmem könyörre,
 Enyhítsd gyötrelmem' zajgó tengerét,
 'S látsd jövendő sorsomat. Emésztett
 Keblem már üres, tűz' és kín' dühe
 Szét rontsolt, 's annak a' mi rég valék
 Árnýéka lettem, — és egy gyenge szél'
 Zúgása össze dönthet. Szólj, halálom
 Távol jövőben rejtezik e még?

Vándor.

(Vará'sbotjával kört von 's egyebet mivel, a' mi a' jóslásra
 megkivántatik)

Ifjú évidben tiszta volt eged,
 Jó szíved szenttelen — 's bódog valál;
 De dölf 's góg elvakita, esztelen
 Dicsvágy 's önkéj szörnyé tön, — üszköket
 Repítél szerte 's egy láng volt Hazád;
 Fegyvert emelt karod és honfiak'
 Ártatlan vére buzgva fel nyomodban.
 A' falvak' füstje, a' vér' gőzöletjei,
 A' Hon' nyögése, 's a' nép' jajjai
 Az égbe szállva téged vullanak
 Bűnösnek. Látom a' vér síkot, atyád
 Hóltak közt halványan nyúlik, aludt
 Vérrel borítva a' szabad Honért.

Húgó.

Ez kinoz engem olly igen; atyám

Bús képe üldöz szüntelen. Ki aszszott
 Testem nézd, sápadt arczám 's kínomat,
 Melly rántzba húzá homlokom. Ki apadt
 Könnyem, de a' láng bennem nem lohadt.
 Örömmel ontanám ki véretem,
 Hogy néki életet adhatnék 's mosolygva
 Nézném ekkor izenkint testemet
 Mint vagdalják szét.

Vándor.

Halld: látom miként
 Önt életet atyádba még az ég;
 Felkél, vissza ül ős székibe, 's új
 Virágba indul a' nép ő alatta. —
 Négy év után, ha megtérsz eljőend
 'S boszszút vész honja' és az ég' nevében.

Húgó.

(öröm arczal)

Négy év után! — ma lesz négy éve már —
 Ó férfitó melly bóldoggá teszel.
 Melly kedves volna, melly szép halál!
 Felejtném a' múltat és a' jövőt
 Nem rettegném, 's minden gyötrelmeimnek
 Dicső jutalma lenne; életét
 Másodszor adna ekkor ő; kezét
 'S gyilkát megcsókolnám az én belém
 Mártandót, (felfedi meljét)
 's feltakart habzó kebelével
 Fogadnám kény közt a' végső csapást.

Vándor.

(egy tört kiránt 's belé meríti!)

Legyen! (az álrühát levetvén, Ottó áll ott jász fűtökkel, ural-
 kodói köntösben.)

Húgó.

(eldől)

Érzem kegyes volt a' döfés! —
 Atyám! te itt — engedj meg — nyújtsd kezed
 Ha még remény kell nékem is — 's te sírsz!
 Be jó vagy — óh be jól esik — adál
 Éltét már, most üdvet adsz — ne bánd meg! —
 Eltévedék, de meglakoltam — Óh
 Atyám! de jó vagy — légy bődög is. (elhal.)

Ottó.

(elfordúl, a' tört elsujtja, 's zörrenésére Vilmos álmából
 felriad.)

Vilmos.

Atyám! mi az — kelj fel — te nem felelsz —
 Hah vérzel jó atyám! (a' Vándorhoz)

Bóldogtalan!

Ha vétkes vólt, az ég boszszúja nem késik,
 'S jaj annak, a' ki megelőzni azt
 Még vakmerő; — de sírsz, — te könnyezel!
 Hah már tudom; — te vagy azon csúda
 Szörny, melly álmomba' nékem megjelenék
 (az ajtón kinéz)

Igen, gyengén pislog már a' tetőn
 A' mécs' lágý fénye — ismét lángra gyúl —
 'S ki alszik és nincs többé. (atyjához fut)

Óh atyám

Ha e' lángzó csók, (kezét esókolja 's sír)
 e' hő könnyözön

Nem ébreszt-fel már, úgy veled megyek!
 (az ajtóban)

Ni! ott lebegnek már a' szellemek,
 Ró'sák virúlnak fűrtjökön; vigan
 Leng köztök jó anyám, 's nekem koszorút
 Nyujt ünnepit. — Hah melly jó illatok

Szállnak tölök rám harmaton; — dicső
 Ének repül szeliden, bájolón
 Ajkokról; most látom, hallom mit eddig
 Nem láték, nem hallék; — a' nagy titok
 Lepel lehúllt. — Ni mint rezg a' bokor
 Levél — ott rejtezik a' lágy fuvallat. —
 Megyek jó sírhalmadra jó anyám,
 És a' kis szellő eljön és kiólt;
 'S majd felszállok hol a' csillag ragyog,
 Hol tiszta az ég, hol kék lég leveg;
 'S megszün' lobogni lángom szebb Honért,
 'S könnyem reszketve nem fog húllani (elfut.)

Ottó.

Oh ég! ne engedd hogy még tettemet
 Megátkozzam. Tartsd meg e' gyermeket,
 Látasd, mi vólt az ember mig igaz
 Képed vólt 's szenytelen.

(Vilmos után akar, de a' vas rostély felpattan, 's halvány
 aszszony emelkedik ki.)

Ötödik Jelenés.

OTTÓ és az ASZSZONY.

Nem e, vagy álom?
 Ő az! fijamnak hölgye — és pedig
 Arczán örülés ül. — Fijam! Fijam!
 Ha minden elhallgat, boszszút kiált
 Ez, és ha minden büntetlen marad;
 Ez nem. Kétszer sujtottad vólna ősz
 Fejemre inkább fegyvered — minek
 Bántád Húgó e' nőt, e' hűt 's dicsőt! (sír)

Mária.

(örülési bámészi mosolygással)

Egy, illat szállt le hozám — 's ki hitt —
 Olly hoszsú vólt álmom — olly bús éjelem!
 'S itt szép korány kél (a' mécsre tekintve)

tisztá nap ragyog.

Melly tág ez a' világ, mi meszsze tér,
 Alig látom határát! ó az én
 Vará's lakom nem illy nagy; — szellemek;
 Jőnek hozám ott és velem mulatnak. —
 Engem tevének birónak alant
 A' bűnösök felett — 's megengedék
 Nekik. — Hullámokon már én ülék, —
 Est szellőkön repültem, — fényje a'
 Hóldnak leszállott hozám 's én (mosolyogva) kicsiny
 Súgárain fel lengtem — óh gyakor
 Jöttek le mellém csillagok 's piros
 Ró'sás berkekben játszánk; — ők igen
 Jók; minden éjel harmatot — szegények! —
 Bő harmatot sirtak a' szép mezőkre
 Érttem, midőn búsan sohajtgatek. —
 Ni! — elrepült kislelém — jer elő
 Gonosz madár, tanítsd ki Vilmosom'
 Dalokra; nem jó 's kis fijam habok
 Alá merül — (meszsziről gyengén ének hallik)

Kis fülmilém ne jöjj —

Vilmos csak ezt tanúld — Hallottam én
 Ezt rég és szép vólt; — hallom most, de most is
 Szép — hallám a' jövőben, 's akkor is
 Olly szép vala. — Igen bús kis lakom,
 Ott mindég sírok és nyögök; — de ha
 Illy éneket hallnék nem kell'ne e'
 Világ; ott lagnám, és nem sírna szemem
 Nem nyögne szám. (az ének elhal; Ottót meglátja)

Jó ősz; igen szelíden

Nézesz ; — galamb vagy úgy e, olly fejér
 Mint vólt enyim ? — szegény, az elrepült,
 Egy gyilkos reppenté fel tőlem — ó
 Ősz, én már láttalak téged, mikor
 Földön járék, — mert már égben lakom —
 Olly szép vólt ott, a' kék ég olly derült ;
 De egyszer megbolondúlt világ,
 Láng gyúlt, kard fénylett 's vér gőzölge ott —
 Féltem ruhámat elfuték ; 's velem

(a' holtat megpillantja, — halk harangszó)

A' tisztaság' 's igazság' szelleme
 Ez is szegény — nézd ősz — onnan futott ; —
 De ni ! kezed véres, (az ajtó felé vonúl)

itt nem leszek,

Ott lenn áll egy Klastrom' kormos fala,
 Halld ! mint kong az éjféli hang torony-
 Ormáról, melly gyászos ! lásd engemet
 Hív az. — Fejér ruhában jön tolong
 A' bús ércz hangra a' szűz lyány sereg,
 Ének közt leng türelmi koronám,
 Veszély öntözte alját, bú özön
 Harmat reng kelyhin, és szűrő tövis
 Feszül közötté — ősz ! te itt maradsz.

Én elmegyek — (az ajtót felnyitja)

nézd az éjféli hangok

A' vén toronyról etjövének érttem —
 Nézzed sietnek — (szél zúg)

a' szél zúgva hív — Te,

Ha majd felettem sir a' gyász harang
 Jöjj el, — elszállnak értted hangjai. (el.)

*Hatodik Jelenés.**Ottó.*

Itt állok, mint vén tölgy a' hegy-fokon,
 Lombját szél hervasztá el ágait,
 Villámok zúzták szélét, 's csak tör'söke
 Emelkedik száradtan. — Megtevém
 A' vér boszszút, a' Honért 's Népemért;
 De sírok, és fogok mindég; olly erős
 Hős nem vagyok, hogy illyen áldozatot
 Öröm villogva nyújthassak Hazámnak.
 Érzem, hogy én ember vagyok; 's ezen
 Érzés mutatja, jobb, szebb sorsra is
 Méltó valék. Sokat szenvedtem én
 Már rég, de most mindent; most kinjaim
 Határosok a' legnagyobb dühel. —
 Fijam elhúllt, mint méltó áldozat,
 Hon 's Nép kiáltá azt, én fejdelem
 Megtettem; adjad ó ég! vériből
 Arany idő virúljon fel Hazánkban. —
 Ó, Mária a' szép, jó hölgy — ó elvesze ^(sír)
 Atyám! Isten! vezérld e' bércz alá,
 Hol óltalmat lelend azon falak közt,
 Mellyek a' szűz-sereg' szavától zengenek. —

Óh ég! éltesd a' kedves gyermeket,
 Tán még bóldog leszek. Majd elmegyek
 Keresni őt, 's ha már holtan lelem,
 Csendes sirt ások és halmára ülök —
 És mindég ott ülök, 's sírok, — magam
 Örökre itt vonúlok el; nekem
 Korona nem kell, vissza nem megyek.
 Nekem kin vólna látnom egykoron
 Vigadni mindent, én pedig nyögő

Szível örülni népem' kedviért
Nem tudnék. Meggyújtom a' bércz tetőn
Fijam' mécsét, ott újra hadd lobogjon.
Ezen szirt ormok', ez erdők' komor
Alakja tán enyhítik kinjaim.
Itt tészek jót csendel, mint a' szelíd
Hóld' sápadt fényje; napkint fényleni
Nem vágyok. Eltévedtekért fogok
A' vén sziklákon járni éjeken;
'S tán lesz eggy éj, midőn mély szirt öbölben,
Mit e' földön nem nyerék, meglelem;
Tán lesz egy vándor, a' ki majd felettem
Híven sóhajt, és csendesen lebegő
Lelkem meghatja, 's könnyet önt reám.

Sz*****n.

5.

KÜLÖMBBFÉLÉK.**EREDETI MESÉK.****A' farkas és bak.**

A' pajzán bak történetből egy kétvedrű kerekeskút' egyikébe szöke, a' sűlegym a' pajzán terhe által bomolva, leszalad ez vedrével midőn a' másik felemelkedik. A' farkas történetből ott csatangol, be tekint, 'sákmányt lát, felgerjed nem' étvágya; — mert az előtt kissel elégíté ki magát a' szomszéd cserjénybe egy ártatlan juhcsoporthól; — hanem dühe legalább vízbe meríteni ellenét; fellép a' vederbe, ó mi sebbel leszalad, a' bak azzal kel fel, 's a' farkas meggyőzve a' vízsúlját elmerülve vesz. — Találd ki, mi ez?

A' hangya és eger.

A' hangya roncsolva feküdt egy fűvetskétől lágyan fedve, lenyomva az orosz lány fenséges léptetétől. Az élelmet fürkésző eger éppen ott csörtete el, könnyezve pillantá meg a' szennyvedőt 's szól: Mi bajod serény álat? mi tart illy munkátlan lekötve a' göröngyhöz? Történetből a' kegyes orosz lány tapoda rám felel ez; de lábhezakja közzé esve nem roncsoltattam széjjel

egészszen, segíts szenyvedő álat társodon, már a' félénk szarvas, a' sebes őz láttak itt nyomorgót, szánakoztak, de tehetlent hagytak el. Az eger azonnal feloldá lágyan a' letiportat, vele maradt míg egészsége helyre állt, 's több kölcsönös szóváltások közt így szól: némelly Nagyoknak egy kegyes pillanatjokkal, egy szánakozó kebelből bocsátott szíves szavokkal is, légy szerencsés eléggőlni!

A' majom a' Szobrok közt.

A' majom egy szobros gyűjteménybe szabadult, hol a' világ' nagyjai versenyző fénybe állottak egymás mellett; ennek valójáról a' tudomány egész méltósággal sugárzott; azt alakja hősi tetteibe képezteté vissza a' szemlélővel; mindeniken tiszta emberiség futa el. A' majom bámúlásra ragadtatva az élettelen szobrokból tündöklő erőnyökön szól: szép, valóba szép alak, minden vonás életet, lelket, nemes szívet ábrázol; de még is egy Phidiás' vagy egy Praxiteles' éltet lehellő keze jelesebb vonásokat tehetne reá, 's tovább idomithatná. — Tökélyesedjünk! lelki tehetségünk fejlődésére szám-talan lépcsők várakoznak. —

A' kertész és fűzfa.

Hús patak hasítja a' pompázó kertet, partját a' hullámba hajólva mosdó füzek prémezik, melyből helyel

egyenetlenül nőttek emelkednek ki. Egyszer a' kertész idomítani kezdé kertjét, a' sor a' merőn áló fűzekre is reá került: rimázkodnak ezek, ne csonkítaná el őket; a' természet nekik egyenes emelkedést ada, a' szépnek egyedüli annya a' természet, ennek lágy ölébe kell azért lekelní; illy álásunk kényszerítetlen diszt öltöztet kertedre. Boldogok ti! szól a' kertész, nem tudátok ti eddig hogy a' szeszélyes módi a' természettest kényszerítve elfájitja, eltörpíti; én tudom! de fájdalom annak lánczolt rabja, titeket nem kimélhetlek. —

A' komló és nyárveszsző.

Sarjadzó komlók nőttek egy gyenge nyárveszsző szomszédságába, gyámért léledzettek ezek, mellyre természeti tulajdonok szerint tekerődzenek, elére egy csapodár a' gyenge veszszőt, a' több szála után rá vonúlnak, 's éltető nedvét ellopva terhekkal lenyomják az erőtlen jótévőt. — Fogd fel a' szemtelen gyávát; nyakadra ül. —

A' két jármás lovak.

Két jármás lovak nehezen vonták terhes szekereket egy avúlt úton, mellyen a' gyakori kerekék süljedt völgyeket vágta, kölcsönösen panaszkodva nehéz igényök felett szól egyik: még is csak könnyebb itt terhünk

ezen vert úton, mint ott ha szinte egyenes is, azt hallottam apámtól mikor még járomba szoktatott: a' járt utat a' járatlanért, az ócskát az újért soha se cseréld fel, csak mindig jobb a' régi mellett maradni. Igaz ez sok tekintetbe szól a' másik; de még is már bajtársom nem győzöm szuszszal, tegyünk próbát, menjünk im' ez egyenített útra, át ha könnyebbül terhünk, alig ránták ki a' szekeret a' mély kerékvágásból, a' kerekek azonnal könnyebben zörrennek utánok, 's jádzva vonják igájokat. Lásd mond az okos tanácsadó: mi igaztalan gyakran az avult vélemény, próbálgassuk, használjuk a' körülálásokat, ne maradjunk örökre büszhödt penész közt. —

Sáros Patakról *Varga János.*

Köz Gyónás.

(*Göthe után.*)

Jó szívű feddésemet
Mindnyájan halljátok,
Lelketekre szólló pap
Ritka jó hozzátok.
Sokba kaptatok, de végre
Sok nem vált jó egészségre
Nagy volt a' hibátok.

Egyszer már a' vétkeket
Ideje megbánni;
Ha kegyes gyónást tesztek
Megfog az ég szánni;
A' rosszsz utat elhagyjátok,
'S azt, a' mi jó, tanúljátok
Szívesen kívánni.

Meg kell vallanunk, sokszor
Ébren álmodoztunk,
Bacchusnak, noha vólt bor,
Vigan nem áldoztunk;
Restek vóltunk a' főbb jókra
'S jó alkalmakkal-is tsókra
Tsókot nem halmozunk.

Némák vóltunk, míg büszkén
Kábák kiabáltak,
Szép éneknél jobban rút
Tsevegést tsudáltak,
'S minket sok betses óráért
És ditső adományáért
Zordonúl dorgáltak.

De ha minket bününkéből
Kész vagy felóldozni;
Nem fogunk nagy tisztünkben
Mind eddig habozni,
Hanem minden jó munkában
Szépnek 's jónak országában
Lelkesen dolgozni.

A' kábák' orrok alá
Sok tormát reszelünk,
Jó bort, nem tsak kóstolva,
Nagy kortyokkal nyelünk,
Nem tsak szemmel hunyorgatva
De szép ajkat tsókolgatva
Gyönyörrel megtelünk.

Az arany középszer.

Mig a' világ' hiusági
A' halandó' szívét, el
Lepik, 's gyötrik kívánsági,
Nem gondolván vétekkal;
Felleg várakról álmodoz'
A' képzelődés játszadóz
Véle minden órában,
Sok kincsre vágy magában.

Azzal megnem elégedve
A' mibe a' sors által
Helyheztetett, sőt kérkedve
Az ősről r'á maradtal;
Majd mint egy király kívánja
Hogy tekéntsék, majd megbánja
Nem soká, mert mindenek
Örülttségén nevetnek.

Az egyházi, a' világi
Kincset gyűjtni törekszik,
Későn múlnak kábasági
A' gazdagnak. Bár fekszik
Vagy ébren van a' bús kalmár,
Pénz szomja miatt meghal már
Mert középszerúségben,
Soha nem élt 's szükségben.

A' pazarló szemén halyog,
Pedig örökös 's belső
Vagyon, lelke csak kóvályog
De a' vigságban első

Most legnagyobb úr e' kerek
Földön, sőt még a' tengerek
Szinén is még pénze el
Nem fogy bő költésével.

Majd a' koldus bódogabb leszsz
Mint ő, későn kesereg
Sorsán. A' fösvény még elvesz
Bú, boszszú, harag, méreg
Sárgaság az irigységgel
Epesztik, küzd a' kétséggel
Mert pénzes kamarája
Miatt koppan a' szája.

Szálj le óh arany középszer
Terjedj jövén az égből,
Hogy kövessen minden ember.
Te vagy, melly a' kéttsegből,
Ki húzod a' bódogtalan
Halandót! te minduntalan
Bódogíthatsz, hogy ha el
Jösz segíteni erőddel.

Száld 's lepd-meg a' fellengező
Ifjut, a' dagadt erü
Képzeldőt, — a' könnyező
Szegényt, kinek keserü
Sorsa. — Térj a' gazdaghoz is
'S mond; hogy ne hidjen a' hamis
Szerencsének, mert a' fény-
Üzés után leszsz szegény.

A' fösvénynek add tudtára
Hogy özsze gyűlt arannya
'S számtalan pénze prédára
Jnthat, bár jajgasson 's bánnya,
Rablók 's gyilkosok csoportja
Halmozott kincsét felosztja.
Ha ezek nem, — a' halál;
Pénze tehát mit használ?

A' tékozlót mértékletes
Élethez szoktasd, tanítsd
A' közép út kellemetes
Szédültségéből térétsd
Józanabb gondolkozásra
Úgy nem jut java romlásra
'S nem ragadja a' setét
Pokol lelkét sem testét.

A' gőgös nagyra-vágyónak
Oszlasd ábrandozásit,
A' fényes rang, kevés jónak
Szülője. Változásit
Érzi az a' szerencsének
Kit most rangban tisztelének
E' nélkül a' leverő
Sors miatt majd hever ő.

Terjedj óh arany középszer
Foglald-el sok emberek'
Szívét, milliom 's ezerszer
Óhajtom, úgy e' kerek
Föld-golyót több megnyugottabb
Halandó lakja, 's bődögabb
Sorsban tölti napjait
'S nem neveli bajjait.

Hrabovszky Pál.

6.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.

(Folytatás.)

Harmadik Könyv.

1.

A' Rómaiak a' Fönitziai háborút, melly egész huszonhárom esztendeig tartott, jelvégezván, 's már magokat mindenütt igen híresekké tévén, Ptolemaeushoz az egyiptomi királyhoz követeket küldöttek, 's neki Antiochus Syriai király ellen, ki őt megtámadta, segítséget ígértek. Ptolemaeus megköszönte a' Rómaiak' szívességét, de segedelmöket nem fogadta-el, mert már a' háborúnak vége volt. Ugyan ezen időben Szicziлиának igen hatalmas királya Hiero, Rómába ment a' közös nézőjátékokat látni, 's a' népnek kétszázezer köből búzáat ajándékozott.

2. Lucius Cornelius Lentulus' és Fulvius Flaccus' Consulságok alatt 2), kiknek idejében Hiero Rómában volt, a' Ligúriaiak 3) ellen-is folytattatott háború Itáliában, 's felettek Triumphi-pompa tartatott. Ugyan ekkor a' Karthágóbéliek újra háborút próbáltak, a' Sárdiabiélieket, kik egy békesség kötésnek ereje

szerént 4) a' Rómaiak' uralkodása alá tartoztak pártütésre bírván. De a' Karthágobéliek' részéről követség küldetett Rómába, melly békességet nyert 5).

3. Titus Manlius Torquatus' és Lucius Attilius Balbus' Consulságok alatt a' Sárdiniabéliek felett triumph-pompa tartatott; 's minekutánna mindenütt békesség kötöttetett, a' Rómaiak egészen háború nélkül voltak; a' mi a' város építésétől fogva csak egyszer, Numa Pompilius' uralkodása alatt történt.

4. Lucius Postumius Albinus és Cnejus Fulvius Centumalus Consulok, az Illyriusok 6) ellen hadakoztak, hol sok városaik' elfoglaltatása után, a' királyi familia-is megadta magát; 's ekkor tartatott első triumph-pompa az Illyriusok felett.

5. Lucius Aemilius' Consulsága alatt a' Gallusok nagy sereggel általjöttek az Alpeéseken. De egész Italia a' Rómaiakkal tartott; 's Fábíus 7) történet író, ki ezen háborúban maga-is jelen volt, azt mondja: hogy nyöltzszázezer ember 8) állott készen a' hadakozásra. A' Consul szerentsésen-is végezte dolgát; mert negyvenezer ember öletett-meg az ellenség közzül, 's néki triumph-pompa rendeltetett.

6. Néhány esztendőök múlva a' Gallusok ellen Italiában ismét háború indíttatott, melly Marcus Claudius Marcellus' és Cnejus Cornelius Scipio' Consulságok alatt végeztetett-el. Először Marcellus ütközött-meg kevés számú lovassággal 's a' Gallusok' királyát Viridomárust saját kezével megölte, azután tisztitársával egygyütt a' Gallusoknak nagy számú seregét semmivé tette, Mediolanumot elfoglalta, 's temérdek sok pré-

dát vitt Rómába. A' triumph-pompa alkalmával Marcellus a' Gallusok' Királyának elvett fegyvereit egy póznára függesztve vitte vállán.

7. Marcus Minutius Rufus' és Publius Cornelius' Consulságok alatt az Isztriaiak 9) ellen indított háború, minthogy a' Rómaiak' gabonás hajóikat elprédálták, mellyben azok tökéletesen meghódoltattak. Ugyan ezen esztendőben kezdődött a' második Foenicziai háború, Hannibal Karthagóbéli vezér alatt a' Rómaiak ellen, ki húsz esztendő 10) korában százötvenezer emberből álló hadisereget gyűjtván, Hispániának Szaguntum nevű városát, melly a' Rómaiak' szövetségese volt, vívni kezdette. A' Rómaiak követek által megintették, hogy hagyná félben az ostromot; de ő a' követeket maga eleibe sem akarta botsátani. A' Rómaiak Karthágóba-is küldöttek követeket, hogy tiltatnék-meg Hannibálnak a' Rómaiak' szövetsége ellen kezdett hadakozása. A' Karthagóbéliek megvetve feleltek. Az alatt a' Szaguntumiak éhség által 11) kéntelenítették magokat megadni, 's a' kiket Hannibal elfogott, azok megölettettek.

8. Ezután Publius Cornelius Scipio egy hadisereggel Hispániába, Tiberius Szempronius pedig másikkal Szicziába mentek, 's a' Karthagóbélieknek háború izentetett. Hannibal Hispániában testvérét Hasdrubált hagyván, általment a' Pyrenaeus hegyeken, 's csak hamar olyan útat tört az Alpeseken-is keresztül 12), mellyen az előtt senki sem járt. Azt mondják, hogy nyóltzvenezer gyalog, s húsezer lovas katonákat és harminzhét 13) elefántokat vitt magával Itáliába. Utjában a' Liguriaiak és Gallusok seregenként kaptsolták magokat hozzája. Sempronius Grachus

megtudván Hannibálnak Itáliába érkezését, hadiseregét Szicziáliából Arminumba tette által.

9. Elsőben Publius Cornelius Scipio találkozott 's ütközött-meg Hannibállal; melly ütközetben katonái megfutamtattak 's maga megsebesítve vitetett vissza táborába. Sempronius Grachus-is ütközetet próbált vele Trebia vízenél 's ő is megveretett 14). Hannibálnak sok Italiai lakosok meghódoltak, ki-is nyomban innét Tuscia felé menvén, Flaminius Consuljal találkozott. Flaminius a' csatában megöletett; a' Rómaiak közül huszonöt ezeren elestek 15), a' többiek elfutottak. Azután Quintus Fábius Maximus küldetett a' Rómaiak által Hannibal ellen. Ez, az ütközet' halogatása vagy az ütközettel késedelmezés 16), által Hannibal' tüzeit meglankasztotta; 's nem sokára jó alkalmat nyervén, őt meggyőzte.

10. A' város építtetése után ötszáz negyvenedik esztendőben Fábius helyett Lucius Aemilius Paulus és Publius 17) Terentius Varro, küldettek Hannibal ellen. Fábius a' két Consulnak azt az intést adta, hogy Hannibált, mint igen tüzes és heves vezért, nem máskép; hanem csak az ütközetnek halogatásával győzhethék-meg. De minthogy Varro, túrhetetlensége miatt, a' másik Consul ellenére, Apuliának Caninae 18) nevű helysége mellett ütközetre kelt a' dolog; Hannibal által mind a' két Consul megveretett. Ezen ütközetben három ezer Afrikabeliek esének-el 's Hannibal' seregének nagy része megsebesítették 19); mind a' mellett a' Foenitziai egész háborúban a' Rómaiak olly nagy kárt nem vallottak, mint ekkor 20); mert Aemilius Paulus Consul a' hartzon elesett, húsz Exconsulok vagy Expraetorok és harmincz Senato-

rok részszerént elfogattak, részszerént megölettek, egyéb fő emberek közzül három százon, a' köz katonákból negyvenezeren, 's a' lovasokból három ezeren és ötszázon veszték-el. De mind ennyi szerentsétlenségek között sem tartotta egy Római-is illendőnek a' békesség-kötés említését. Ekkor a' rabszolgák 21), a' mi az előtt soha sem történt, szabadon bocsátattak 's katonákká tétettek.

11. Ezen ütközet után Italiában, sok városok mellyek addig a' Rómaiak alatt voltak, az ellenség részére állottak. Hannibal a' Rómaiakat felszóllította, hogy váltanák-ki a' foglyokat, de a' Senatus azt a' feleletet adta, hogy az olly polgárookra nints szüksége, kik jöllehet felváltak fegyverkezve, még-is meghagyták magokat fogni. Ezt hallván, mindnyájokat külömbbféle halállal kivégeztette 22), 's három köből aranygyűrűt 23) küldött Karthágóba, mellyeket Római lovagok, Senatorok és katonák újjairól vétetett-le. Az alatt Hispániában, hol Hannibal testvére Hasdrubal a' végre maradott nagy hadisereggel; hogy azt az Afrikabélieknek egészen alájok vesse, a' Római vezérek, a' két Scipiók által meggyőztették, 's az ütközetben elveszt harminzötezer embert, kik közzül tízezeren elfogattattak, huszonötezeren megölettek. Ezen vesztesség kipótolására a' Karthágóbéliek által tizenkétezer lovasok és húsz elefántok küldetnek Hispániába.

12. Hannibal Italiába jövele után negyedik esztendőben, Claudius Marcellus Consul a' Káthágóbéliek ellen egy ütközetben, melly Campániának Nola nevű városa mellett esett, szerencsésen hartzolt. Hannibal azomban Apuliában 's Calabriában sok városokat elvett a'

Rómaiaktól. Ugyan ezen időben Macedonia' királya Filep-is követeket küldött hozzá, segédelmet ígervén néki a' Rómaiak ellen, olly feltétel alatt: ha a' Rómaiak' meggyőztetése után, Hannibal-is segítené őt a' Görögök ellen. Minthogy Filep' követei elfogattatván a' dolog megtudódott, a' Rómaiak Marcus Valerius Laevinust Macedoniába, Titus Manlius Torquatus Proconsult pedig 24) Sardiniába küldötték, melly tartomány Hannibal' unszolására a' Rómaiaktól egyebekkel együtt elpártolt.

13. E' szerint a' háború egyszerre négy helyeken folytatott. Itáliában Hannibal, Hispániában annak testvére Hasdrubal, Macedoniában Filep 25), és Sardiniában a' Sardusok 's egy másik Káthágóbéli Hasdrubal ellen. Ezen utolsó, — Titus Manlius Proconsul által, ki Sardiniába küldetett, elevenen elfogattatott; tizenkétezer katonái megölettek, ötszázan fogságra vitettek 26) 's Sardinia meghódoltatott. Manlius a' foglyokat és Hasdrubált Rómába vitte. Az alatt Laevinus által Macedoniában Filep; a' két Scipiók által Hispániában, Hasdrubal és Mago Hannibálnak harmadik testvére is meggyőzetnek.

14. Hannibal' Italiába jövele után tizedik esztendőben 27), Publius Sulpitius' és Cnejus Fulvius' Consulságok alatt, Hannibal Rómához négy mértföldnyire közelledett, úgy hogy lovassai egész a' város' kapujáig száguldoznának. De Hannibal a' Consuloktól, kik hadisereggel ellene indultak, nem sokára Campániába kényszerítetett vissza vonulni. Hispániában, testvére Hasdrubál által a' két Scipiók, kik sok esztendőig győzedelmesek voltak, meggyilkoltattak. A' hadisereg azomhan épen maradt, 28) mert a' ve-

zerek inkább történetből, mint vitézség által keréttettek türbe. Ezen időben Marcellus Consul 29) által Szicziлиának-is nagy része, melyet viszont az Afrikabéliek kezdettek birni, elfoglaltatott és Syracusa híres városából nagy zsákmány vitetett Rómába. Laevinus Macedoniában Fileppel, 's Görög-ország több rendbéli népeivel és Attalussal, Asiai királlyal szövetséget kötött; 30) Szicziлиába menvén az Afrikabéliek egy vezérét Hannót Agrigentumnál, a' várossal egygyütt elfogta, 's a' legjelesebb foglyokkal Rómába küldötte. Negyven városok adták-meg néki magokat, 's huszonhatot pedig erővel vett-meg. Így tért vissza nagy ditsóséggel Rómába, minekutánna egész Szicziлиát elfoglalta 's Macedoniat megalázta. Hannibal azonban Italiában Cnejus Fulvius Consult 31) hirtelen megtámadván nyóltzezer emberrel egygyütt megölte.

15. Az alatt Hispániában, hol a' két Scipiók' megölettetése után a' Rómaiaknak nem vólt vezérek, Publius Cornelius Scipio, annak a' Publius Scipiónak, ki ott hadakozott vala, huszonnégy esztendő's fíja küldetett, ki minden Rómaiak között mind a' maga idejében, mind a' későbbi időben tsaknem a' legjelesebbik ember vólt. Ez, a' Hispaniai Karthagót, mellyben az Afrikabéliek minden aranyjokat ezüstjüket és hadikészületeiket tartották, megvette 32), 's egyszer'smind a' legnevezetesebb kezeseket kiket a' Hispanusok közzül elfogtak, 's Mágót Hannibal testvérét-is 33) ugyan ott fogságra ejtette, az utólsót egyebekkel egygyütt Rómába küldötte, hol ezen történet, felette nagy örömet okozott. Scipio a' Hispanusok kezeseit szüleiknek visszaadta; mellyért tsak nem egész Hispania meghódolt

neki. Ezek után Hasdrubált Hannibal' testvérét meggyőzvén, megfutamtatja 's temérdek sok prédát kap.

16. Az alatt Itáliában Publius Fábius Maximus Consul, Tarentumot ismét vissza vette, hol Hannibálnak igen sok hadi eleségét találta. Ugyan ott Carthalót, Hannibal' egyik vezérét-is megölte, huszonötezer foglyot eladott, a' prédát a' katonák között kiosztotta, az eladott emberek' árát pedig a' kintstárba adta. E' meglévén, a' Rómaiak azon városai közzül, melyek előbb Hannibal részére állottak, most ismét sok megadta magát Fábius Maximusnak. — A' következő esztendőben Scipio Hispaniában nevezetes dolgokat vitt véghez részszerint maga személlyesen, részszerint testvére Lucius Scipio által. Hetven városokat megvett, de Itáliában a' háború szerencsétlenül folyt; mert Claudius Marcellus Consul Hannibal által megöletett.

17. Hispaniába meretele után harmadik 34) esztendőben Scipio ismét nagy dolgokat vitt véghez. A' Hispaniai királyt egy nagy ütközetben meggyőzvén frigyessévé tette 's a' legelső vólt, ki a' meggyőzöttettől kezeseket nem kívánt.

18. Hannibal nem reménylhetvén, hogy Hispaniát Scipió vezér ellen tovább megtarthassa, testvérét Hasdrubalt minden seregeivel együtt Itáliába hívta. Ez ugyan azon úton menvén, mellyen Hannibal ment vala: a' Picoenumi tartománynak Sena nevű városa körül azon lesbe került, mellyet neki Appius Claudius Nero és Marcus Livius Salinator Consulok vetettek 35); 's mellyben kemény hartz után meg-is öletett. Nagy számú seregei- részszerint elfogattak, részszerint megölettek 's Rómába nagy summa arany és ezüst vitetett táborából. Ettől fogva Hannibal

nem reménylette már a' háború szerentsés ki-
menetelét. A' Rómaiak nagyon neki bátorodtak
's ugyan azért Publius Cornelius Scipiót-is ki-
hívták Hispaniából, és igen ditsóségesen vezet-
ték-bé Rómába.

19. Quintus Caecilius és Lucius Valerius
Consulságok alatt minden városok, mellyeket
Hannibal Bruttia tartományában elfoglalt, meg-
adták magokat a' Rómaiaknak.

20. Hannibal' Italiába menetele után tizene-
gyedik esztendőben Scipio, ki Hispániában olly
szerentsésen hartzolt, Consullá neveztetet 's Af-
rikába küldetett 36). Aza' vélekedés terjedett vólt
ez időben hogy ezen férjfiúban valamelly Istenség
lakozna, 's hogy ő az Istenekkel társalkodna és be-
beszélgetne. Ez Afrikában Hannóval az Afrikabé-
liek vezérével megütközött, 's annak seregét sem-
mivé tette. A' második ütközetben táborát elfog-
lalta, mellyben négyezer ötszáz ember fogatott-
el 's tizenegyezer öletett-meg 37). Sypháxot Nu-
midia királyát 38), ki magát az Afrikabéliekkel
eggyesítette, fogságra ejtette 's táborát elfoglalta.
Syphax a' legjelesebb Numidiakkal és temérdek
sok prédával Scipió által Rómába küldetett. Midőn
ez megtudódott, tsaknem egész Itália elpár-
tolt Hannibáltól. Maga parantsolatot kapott a'
Karthagóbéliektől, hogy térne vissza Afriká-
ba, melly Scipiótól pusztítottatott mindenfelé.

21. Eképpen Itália tizenhét esztendők múl-
va 39) Hannibaltól megszabadítottott. Azt mond-
ják, hogy Hannibal sírva hagyta azt el 40). —
A' Karthagóbéliek' követei ez alatt Scipiotó.
békességet kértek, ki őket Rómába útasítottal
Negyvenöt napokig tartó fegyver szünés enged-
tetett nekik, melly idő alatt Rómába 's onnét
ismét vissza utazhatnak, harmintzezer font

adó letétele mellett 41). A' Senatus megegyezett a' békesség kötésben, úgy, a' mint azt Scipio jónak találná. Scipio olyan feltételek alatt adott nekik békességet, hogy harmincz hajónál többet ne tartsanak, ötszázezer font ezüstöt fizessenek 's a' foglyokat és szökevényeket viszsza adják.

22. Azonban Hannibál' Afrikába érkezése után a' békesség félben szakasztatott 's az Afrikabéliek által sok ellenségeskedések követtettek-el. Karthágónak követei, midőn a' városból vissza jönének, a' Rómaiak által elfogattak, de Scipio' parantsolatjára ismét szabadon bocsátattak. Végre Hannibál több útközetekben Scipio által meggyőztetvén maga-is kénytelen volt békességet kérni 42). Midőn ez eránt alkudozás tartatott, olly feltételek alatt engedtetett a' békesség mint előbb; tsak hogy az ötszázezer font ezüstön kívül az új hitszegésért még százezer font kívántatott. A' Karthágobélieknek nem tettettek a' feltételek, 's parantsolatot adtak Hannibálnak, hogy tovább hadakozzon. Így Scipio és Massinissa, Numidiának egy másik királya, ki vele szövetségre lépett vala, Karthágó ellen újra hadat indítanak. — Hannibal három kémeket küldött Scipio táborába, kiket minekutánna elfogtak, Scipio körös körül vezettetett az egész táborban 's megmutatta nekik az egész hadi-sereget; továbbá még ebédet-is adatott nekik, 's úgy küldötte őket vissza, hogy mondanák-meg Hannibálnak, a' mit láttak.

23. Az alatt mind a' két vezér készült arra az útközetre, mellynek párja alig volt valaha emberek' emlékezetétől fogva, minthogy a' legügyesebb hősök vezérlették a' seregeket. Scipio győzedelmeskedett, 's tsak nem Hannibált magát-is elfogta; ki eleinten sok lovasokkal,

azután huszszal 's utólján tsak négygyel futhatott és menekedhetett-meg. Hannibal' táborában húszezer font ezüst, nyoltzvan font arany, 's azon kívül temérdek sok egyéb készület találtatott. Ezen ütközet után a' Karthágóbéliekkel békesség kötöttetett 43). Scipio igen nagy triumphipompával vissza ment Rómába, 's ettől fogva Afrikáinak neveztetett. Így végződött-el a' második Foenitziai háború minekutánna tizenhét esztendeig tartott.

Jegyzetek a' III. Könyvhez.

I. Igazabban huszonnégy esztendeig.

2) Igazabban Publius Cornelius Lentulus és Cajus Licinius Varus alatt.

3) A' Liguriaiak ott laktak, hol most Genua és Lucca tartományai vagynak.

4) Itt másképen van a' dolog. A' békesség-kötés szerint a' Karthágóbéliek minden a' Szicilia és Italia között fekvő apró szigeteket tartoztak elhagyni. De a' Rómaiak ezen feltevélt igazságtalanúl Sardiniára-is kiterjesztették.

5) A' Karthágóbéliek 1200 talentumot fizettek a' hadiköltség' pótolására.

6) Illyria Dalmatziát, Albaniát 's Kroatziának és Bosniának egy részét tette. Az Illyriusok a' középtengeren már régtől fogva büntetlenül gyakoroltak rablást; most a' Rómaiak némelly kereskedő hajóit-is elrabolták. Midőn a' Rómaiak ezért királynéjoknál panaszt tettek, ez nem tsak elégtételt nem adott, hanem egyik követjeket meg-is ölette. Így lévén a' dolog, a' Rómaiak háborút kezdettek ellene, 's úgy megalázták őt, hogy kéntelen vólt békességet kérni, melly szerint tsak nem egész Illyriát nekik általengedte, adófizetőjökké lett, 's a' Lisszus vizén túl nem többel, hanem tsak két fegyvertelen hajóval vólt neki szabad hajókáztatni.

7) Fabius Pictor Római Senator legelső volt, ki folyó beszédben történeteket írtt. Munkáiból tsak tsekély töredékek maradtak-meg a' mi idönkig.

8) Ha meggondoljuk, hogy ekkor a' Rómaiak és egyéb Itáliabéliek között a' rabszolgákon kívül minden fegyverfogható férfiak kénytelenek voltak katonáskodni, nem fogjuk ezen nagy számot tsudálni.

9) Isztria, Kroátzia megett feküdt az Adriai tenger mellett.

10) Nem hús, hanem huszonnyólt esztendő volt.

11) Nem annyira éhség, mint kemény megtámadtatások és ostromoltatások által, mint Livius és mások bizonyítják.

12) Némellyek szerint a' Szent Bernát nagy, mások szerint a' Szent Bernát kis-hegyén, mások szerint a' Ceniszen keresztül. Az általmenetel November' elején történt. Az Alpeseke' kösziklái sokszor etzettel és tűzzel kellett elhasogattatni. A' köszikla' tövében tűz rakatott, melly azt porhanyóvá tette; azután etzettel megöntöztetett a' köszikla, mert azt hitték, hogy az által legjobban meghidegül 's így a' hirtelen meghidegülés által legkönnyebben meghasadozik. Egyébb-eránt az Alpeseken keresztül már az előtt-is vitettek hadiseregek.

13) Ezen hadiseregek' számára nézve nem egyeznek-meg a' történet-írók, Lásd Liv. XXI. 29. Polybius III. 60.

14) A' Rómaiak mintegy huszonhatezer embert vesztettek; tsak tízezeren vágták magokat keresztül az ellenségen.

15) Plutarchus a' Rómaiak' veszteségét tizenötezer elesetekre 's ugyan annyi foglyokra teszi. Mások más számokat adnak.

16) A' késedelmezéstől vette ezen vezetéke' nevet Cunctator, késedelmező. Fabius minden nagy ütközetet kikerült 's azon igyekezett, hogy Hannibált olly Országban, hol sem szövetségesei nem voltak, sem egyéb segedelmet nem reménylhetett a' sok ide 's tova menés, apró tsata és időzés által, meggyöngítse. Ezen szándékában őt sem Hannibál' ravaszsága és vakmerősége, sem katonái' zúgólódása, sem a' Hannibál által házaiktól 's jószágaiktól megfosztatott Italiai lakosok' panaszszai, sem Marcus Minuciusnak, ki alatta vezérkedett tsúfólódásai 's rágalmozásai meg nem tántoríthatták.

17) Publius helyett Cajust kell olvasni.

18) Cannae, Livius, Appianus és Florus szerint tsak egy szegény falu volt, melly utóbb ezen ütközetről lett nevezetessé; de Polybins, ki kevéssel a' második Foenitziai háború után élt, Cannaet városnak nevezi, azt tévén hozzá, hogy a' Rómaiak' megverettetése előtt egy esztendővel özszerontattott.

19) Polybius azt írja III. 117, hogy Hannibal négy ezer Gallusokat, ezer ötszáz Spanyolokat és Afrikabelieket, és kétszáz lovasokat vesztett-el; Livius pedig XXII. 52. a' Karthágóbéliek veszteségét nyöltzezer emberre teszi.

20) Polybius az említett helyen azt mondja: hogy hatezer lovasok, hetvenezer Római katonák, Cajus Terentius Consul-lal együtt, és mintegy háromszáz szövetségesek, futás által megmenekedtek, tízezer gyalogok elfogattak, 's három százan elfutottak, a' többiek pedig mintegy hetvenezeren elveszttek. Livius viszont az említett helyen azt állítja, hogy negyvenezer gyalogok és háromszáz lovasok estek fogságra a' számtalan táborbelieken kívül, kik közzül tsak négyezer gyalog és kétszáz lovas menekedett-meg, a' többieknek meg kellett magokat adniok.

21) A' rabszolgák' állapotja Rómában tsak nem olyan volt, mint most Törökországban. Nagy részént hadi foglyok voltak; uraik tetszések szerint bántak velek, 's általjában a' legnagyobb megvettetés volt sorsok. Mindenféle foglalatosságokra használtattak, 's némellyek ugyan a' többinél valamivel nagyobb bethületben tartattak, de katonákká épen nem lehettek 's ha a' szükség felfegyverkeztetésöket kívánta, elébb felszabadítottak, azután vétettek-bé katonáknak. Egyébberránt a' városban szolgálók jobbaknak tartották magokat, mint a' kik földmivelésre használtattak.

22) Ez nem igaz; nem ölettek-meg, tsak eladtattak.

23) Az írók különböző vélekedéssel vagynak ezen aranygyűrűk száma eránt. Leghihetőbb, a' mit Livius mond XXIII. 12. hogy tsak egy köből gyűrű küldetett Karthágóba. — A' Rómaiaknál a' közpolgárok tsak vas gyűrűket viseltek; ellenben a' lovagok' és Senátorok' gyűrűi aranyból voltak; de gyász' alkalmával arany-gyűrűk helyett ezek-is vas-gyűrűket viseltek.

24) Igazabban Propraetor volt, 's csak a' beteg Mucius helyett szolgált.

25) Ez ellen ezen esztendőben csak készülétek tétettek azou esetre, ha valamit próbálni kezdene.

26) Livius szerint XXIII. 40. háromezer hétszázan.

27) A' nyoltzadik esztendőben történt: nem a' tizedikben.

28) Ez nem igaz, mert sokan elesetek.

29) Nem Consul, hanem Proconsul.

30) Ez hiba. Sőt inkább Filep némelly Görög-népekkel, Attaluszszal Asia' királyjával; 's Pleuratusszal és Scerdilaeussal Thráciai és Illyriai királyokkal szövetségre lépett Laevinus ellen.

31) Nem Consul, hanem Proconsul volt.

32) Ez Karthágó nova nevet viselt, és a' Rómaiakra nézve Hispánianak minden városai között azért legnevezetesebb, minthogy igen bátorságos fekvése 's igen jó kikötője volt.

33) Nem volt Hannibál' testvére.

34) Az ötödik esztendő volt.

35) Nem lesben, hanem rendes ütközetben esett-el.

36) Nem akkor, hanem a' következő esztendőben küldött oda, mint Proconsul. Az által támasztott maga eránt olly nagy vélekedést, minthogy semmi fontos dolgot nem kezdett-el míg Jupiter kápolnájába nem ment, 's ott egy ideig nem maradt, mintha ott lelkesedést nyerne.

37) Livius szerint XXIX. 34. csak kétezer esett-el.

38) Numidia az Algieri-országnak legnagyobb részét foglalta magában.

39) Nem tizenhét, hanem tizenhat Liv. Epis. 30.

40) Ez-is valamely utóbbi leírónak töldaléka.

41) Scipio ezen pénzt (mintegy kétszáz húszezer ezüst forintot) mások szerint ajándékban kapta. — Egy pondo a' mi pénzünk szerint mintegy tizenöt ezüst forintot tesz.

42) Nem igaz, hogy Hannibál ezen békeségkötés előtt sok ütközeteket elvesztett 's a' békeség ezen beszéllgetéskor kötöttetett volna. Ez azután történt, mikor Hannibál az utolsó ütközetben megveretett.

43) Felette kemény feltételek alatt. Karthágó valamit Afrikán kívül bírt mind azt általengedte a' Rómaiaknak, 's azt ígérte hogy nekik tizen kívül, minden hadihajóit, 's minden

megszelídített elefántjait általadja, tíz esztendőök alatt tízezer talentumot fizet 's a' Rómaiak' engedelme nélkül sèmmi háborút sem folytat. Másfelől a' Kárthágóbéliek' hatalmában bagyatott mind az, a' mit Afrikában bírtak 's Massinissa Syphox' helyébe királyá tétetett.

Negyedik Könyv.

1.

A' Foenitziai háború elvégződven a' Macedoniai következett Filep király ellen 1).

2. A' város építése után 551-dik esztendőben 2), Titus Quinctius Flamininus, Filep király ellen küldetett, 's hadi dolgaiban szerentsés volt. A' békesség olyan feltételek alatt engedtetett-meg neki, hogy Görög-orzágnak azon városait, mellyeket a' Rómaiak ellene védelmeztek, tovább ne háborgassa, a' foglyokat és szökevényeket vissza-adja, tsak ötven hajót 3) tartson magának, a' többbit a' Rómaiaknak engedje, tíz esztendeig ezeknek esztendőnként négyezer font ezüstöt fizessen, 4) 's fiját Demetriust kezesül Rómába küldje. Titus Quinctius a' Lacedaemoniak ellen-is hadakozott, vezérjüket Nabist meggyőzte 's arra kényszerítette őket, hogy minden feltétel nélkül megkellett magokat adniok. Midőn győzedelmi pompát tartott, nagy ditsőségére vált neki, hogy győzedelmi szeke-re előtt Filep' fija Demetrius 's Nabis' fija Armenes, ezen igen nevezetes kezesek, mentek.

3. A' Macedoniai háború után következett a' Syriai, Antiochus király ellen, Publius Cornelius Scipio és Marcus Acilius Glabrio Consulok alatt. Ezen Antiochussal egyesítette magát Hannibal, minekutánna honját Carthagót, attól félvén, hogy a' Rómaiaknak kifog adattatni, elhagyta. Marcus Acilius Glabrio egy táborozásban, melly Achaja tartományában történt, szerencsés volt. Mert az éjjeli ütközet alkalmával Antiochus király' táborát elfoglalta, magát pedig a' királyt megfutamtatta. Filep azért, hogy a' Rómaiaknak Antiochus ellen segítséggel volt, fiját Demetriust vissza nyerte.

4. Lucius Cornelius Scipio és Cajus Laelius Consulságok alatt, az Afrikai Scipio mint testvérének Lucius Cornelius Scipio Consulnak segédje, ezzel együtt Antiochus ellen ment hadakozni. Hannibal, ki Antiochus' részén volt, egy tengeri ütközetben meggyőzetett. Maga Antiochus utóbb Magnesia körül Syphilus mellett Asiában Cornelius Scipio Consul által egy nagy ütközet után megfutamtatott. A' Rómaiak ezen ütközetben Eumenes által, ki Attalus királynak testvére 's a' Frygiában fekvő Eumeniának építője volt, segítettek. Ezen ütközetben a' király részéről ötvenezer gyalog és háromezer lovas katonák estek-el. Ez meglévén, Antiochus király békeséget kért, mellyet, ámbár megvált győzeteve, meg-is adott neki a' Senatus az elébbi feltételek alatt, hogy tudniillik: Európából és Asiából 6) magát vissza húzza 's a' Taurus hegye körül tartóztassa, tízezer talentomot fizessen 7) és húsz kezeseket adjon, Hannibált pedig ki a' háborút indította, kézhez szolgáltassa. A' Senatus minden A'siai városokat, mellyeket Antiochus a' hadban elvesztett, Eumenes király-

nak ajándékozott, 's a' Rhodusbélieknek-is 8) kik a' Rómaiakat Antiochus király ellen segítették, sok városokat adott. Scipio vissza tért Rómába, nagy győzedelmi-pompát tartott 's egyszer'smind a' testvérje példája szerént (ki Afrika' meggyőzéséért Afrikainak neveztetett 9), A'siai vezetékek nevet nyert.

5. Spurius Postumius Albinus' és Quintus Marcius Philippus' Consulságok alatt Marcus Fulvius az Aetoliabéliek felett triumphipompát tartott. Hannibal, ki Antiochus meggyőztetése után, hogy a' Rómaiaknak ki ne adatnék, Prussiához Bithyniai királyhoz futott, Titus Quinctius Flamininus által ettől-is vissza kívántattott 's midőn a' Rómaiaknak valóban kiadatattna, mérget vévén, Libyssa mellett Nicomedia körül temettetett-el.

6. Filep, Macedoniai király, ki mind maga hadakozott a' Rómaiak ellen, mind utóbb Antiochust-is segítette, meghalálozván, annak fija Perseus Macedoniai király elpártolt a' Rómaiaktól 's nagy hadi-sereget gyűjtött össze. Ennek segítője volt nem csak Cotys Thraciai, hanem az Illyricum királya Gentius-is. A' Rómaiakat pedig Eumenes A'siának, Ariarathes Cappadotziának, Antiochus Syriának, Ptolemaeus Aegyptusnak és Massinissa Numidiának királyai segítették. Prussiás ellenben Bithynia' királya, jöllehet felesége Perseus' testvére volt, egyik félhez sem állott. Publius Licinus Consul küldetett ellene, de a' király által egy nagy ütközetben meggyőzetett. Mind a' mellett-is a' Rómaiak, jöllehet megvóltak verve, a' királynak a' kívánt békességet, csak ollyan feltételek alatt ajánlották; hogy magát és népét a' Római Senatusnak és népnek minden

feltétel nélkül adja-meg. Nem sokára azután ellene Lucius Aemilius Paulus Consul 's Illyricumba Gentius ellen Cajus Anicius Praetor küldettek. Gentius mindjárt az első ütközetben meggyőzötven, magát megadta. Az anyja, a felesége, és fiai valamint a testvére-is egyszerre kerültek a Rómaiak kezeibe. E szerint a háború harmincz napok alatt elvégeztetett, 's a Gentius meggyőzöttetése híre elébb érkezett Rómába, mint az ellene kezdett háborué.

7. Perseussal pedig Aemilius Paulus Consul harmadik Septemberben megütközött 's azt megverte, megölvén húszezer gyalog katonáit 11). A lovasság a királlyal együtt szerentsésen elfutott 12). A Rómaiak száz katonákat vesztettek. Minden Macedoniai városok, melyeket a király birt, megadták magokat a Rómaiaknak. A király maga-is, minden barátitól elhagyatván, Paulus kezébe került. De Aemilius nagyobb tiszteletet mutatott eránta, mint a meggyőzettek eránt mutatni szokás. Mert midőn az térdre akart előtte esni, nem engedtemeg, hanem székebe maga melléje ültette. A Macedoniabéliek és Illyriusok szabadságot nyertek, 's csak fele adó kívántatott tőlök, mint királyaiknak fizettek 's így nyilvánossá tetetett, hogy a Római nép inkább az igaz ügyért, mint saját haszna kereséséért hartzolt. Ezt Paulus egy olly gyűlésben mondotta, hol sokféle népek jelen voltak, 's több nemzetek követeit pompásan megvendégelte, azt mondván: hogy a ki a hadban győzni tud, az a vendégségben azt-is tartozik megbizonyítani, hogy jó ízlése vagyon.

8. Nem sokára azután Epirusban hetven városokat, melyek pártot ütöttek, meggyőzött

a' prédát katonái között elosztván nagy pompával tért vissza Rómába, Perseusnak egy olly nagy hajóján, mellynek tizenhat sor evező padja volt 13). Nagy győzelmi-pompát tartott egy aranyos kotsin, mellyen mellette Perseus' két fiai állottak. A' kotsi előtt a' király' két fiai 's a' negyvenöt esztendő's Perseus vezettettek. Ő utánna Cajus Anicius-is győzelmi-pompát tartott az Illyricusok felett. Gentius testvérével és fijaival együtt a' győzelmi-szeker előtt vezettettek. Ezen néző-játék' látására sok nemzetek' királyai mentek Rómába. A' többek között oda mentek Attalus 14) és Eumenes 15) Ásia' királyai, és Prussias Bithyniai király. Mindnyájan nagy tisztelettel fogadtattak 's a' Senatus engedelmevel az ajándékokat, melyeket magokkal vittek, a' Capitoliumba tették-le. Prussias a' fiját Nicomedest-is ajánlotta a' Senatusnak.

9. A' következő esztendőben Lucius Mummius Lusitaniában szerentsésen hartzolt 16). Marcellus Consul-is jó foganattal végezte ugyan ott táborozását.

10. Ekkor a' város építésének 602-dik esztendejében Lucius Manlius Censorinus és Manius Manilius Consulságok alatt, a' második Foenitziai háború' végződése után ötvenegy esztendő'kel, a' harmadik háború' kezdődött-el a' Karthágóbeliek ellen 17). Ezen Consulok a' táborozást Karthágó' ostromlásával kezdték. Ellenek Hasdrubal volt a' Karthágóbeliek' vezére. A' Karthágóbeliek' lovas seregét Famea vezérelte. Scipiónak unokája 18) ekkor tribunusképenn tett a' Rómaiseregben szolgálatot. Eránta mindenek rendkívül nagy tekéntettel és tisztelettel viseltettek, mert nagy vitéznek 's igen ügyes tisztnek

tartatott ; mellynél fogva általa a' Consulok sokat igen szerencsésen vittek véghez. Mind Hasdrubal, mind Famea főképpen őrizkedtek a' Római-sereg' azon részével megütközni, mellynél Scipio hartzolt.

11. Ezen időben holt-meg kilentzvenhét esztendő's korában Massinissa Numidia' királya, ki tsak nem hatvan esztendeig vólt a' Rómaiak' szövetségese, negyvennégy fiat hagyván maga után. Vég'só rendelkezésében Scipióra bízta országának a' fiai között leendő felosztását 19).

12. Minthogy Scipio' neve olly nagy hírben és tekintetben vólt, már ifjúságában Consullá tétetett, 's Karthágó ellen küldetett; ki azt meg is vette, 's lerontotta 20). Az ott talált prédát 21), mellyet Karthágó számos városok' elpusztítása által gyűjtött, 's a' más városoktól elragadozott kintseket, Szicilia, Italia és Afrika' várossainak, mint sajátjokat viszsza adta. Így töröltetett-el Carthago 700 esztendő'k' építtetése után. Scipio ez által azt a' vezeté'k nevet, mellyet már öreg atya szerzett vala magának megérdemlette, hogy tudniillik vitézségeért, ő is ifjabb Afrikai Scipiónak hivattatott.

13. Az alatt Macedoniában egy bizonyos Pseudo-Philippus 22) fegyvert fogott a' Rómaiak ellen, 's a' Római Praetort Publius Juventiust ki ellene küldetett, igen megverte. Ez meglévén, Quintus Coecilius Metellus választott vezérre Pseudo Philippus ellen, ki ennek huszonötezer emberét megölvén, Macedoniát elfoglalta 23) 's magát Pseudo-Philippust-is kezére kerítette.

14. Korinthus 24), Görög-országnak igen híres városa ellen-is háború indíttatott azért,

Rogy a' Rómaiak' követjeit megsértette. Ezen várost Mummius Consul elfoglalván, lerontotta. E' szerént Rómában egyszerre hárman: Afrikánus, (kinek szekere előtt Hasdrubal vezette-tett) Afrika; Metellus, (kinek szekere előtt Andriscus vagy máskép Pseudo-Philippus ment), Macedonia; 's Mummius, (ki előtt Korinthusi rézzászlók, képek és egyéb ékességek vitettek), Korinthus felett tartottak igen jeles triumphipompákat.

15. Macedoniában Pseudo-Perseus, ki magát Perseus fijának mondotta, ismét pártot ütött, sok rabszolgákat gyűjtven össze; 's midőn már tizenhatezer embert felfegyverkezett, Tremellius Quaestor által meggyőzetett.

16. Ugyan ekkor Metellus Celtiberiában 25) a' Spanyoloknál nagy dolgokat vitt véghez. Ezt a' vezérségben Quintus Pompejus követte; 's nem sokára azután Quintus Coepio-is ugyan azon háború' folytatására küldetett, melyet egy bizonyos Viriathus indított Lusitaniában a' Rómaiak ellen. Ezen készület, olly félelmet támasztott itten, hogy Viriathus a' maga emberei által megöletett, minekutánna Hispaniát tizennégy esztendeig tartotta felzendülésben a' Rómaiak ellen. Ő eleinten pásztor vólt, azután tsavargók' vezére; utóbb ollyan háborúra lázzította fel a' népeket, hogy Hispania a' Rómaiaktól megszabadítóját vélte benne látni. Midőn gyilkosai Coepio Consultól jutalmat kértek, ezt nyerték feleletül: a' Rómaiak sohasem hagyták azt jóvá, ha valamely vezér a' maga katonái által megöletett.

17. Azután Quintus Pompejus Consul a' Numantinusok által, kiknek városa Hispaniában leghatalmasabb vólt 26) megverettetvén; disztelen békességet kötött. Ő utánna Cajus Hosti-

lius Mancinus Consul ismét rút békességet kötött vele, melyet a' Római-nép és Senatus felbontott, 's Mancinust magát az ellenségnek kiadta 27); hogy ez azon, ki a' békességet kötötte, a' békeség felbontása által esett sérelemért bosszút állhasson. Minekutánna ekképpen a' Római-seregek a' Numantinusok által kétszer megbetstelenítettek, Publius Scipio Afrikanus, ki másodszor leve Consullá, küldetett Numantzia ellen. Ez elsőben az elpuhult és megromlott hadi-sereget minden keménység nélkül 's inkább munkában gyakorlás, mint büntetés által jobbitgatta. Azután sok Hispániai városokat részszerént hadakozás által elfoglalta, részszerént máskép arra bírt, hogy önként magokat megadnák. Végre Numantziát sokáig bekerítve tartván, éhséggel azt megadásra kényszerítette 's földig lerontotta 28), a' többi tartományt pedig hatalma alá vetette.

18. Ezen időben meg-holt Attalus Asia' királya és Eumenes' testvére 29), ez a' Római népet tette örökössévé. E' szerént Asia, testamentom által lett a' Római birodalom' része.

19. Nem sokára azután Decimus Junius Brutus a' Callaecusok és Lusitanusok 30) felett, 's Publius Scipio Afrikanus másodszor tartott a' Numantinusok felett triumphipompát, minekutánna az első tizen négy esztendővel elébb Afrika felett tartotta volna.

20. Az alatt Aristonicus, Eumenesnek Attalus' testvérének egy ágyassal nemzett fija, Asiában háborút indított. Ez ellen Publius Lucinius Crassus küldetett, sok királyok nagy hadiseregei által segíttetve. Mert a' Rómaiaknak mind a' Bythyniai király Nicomedes, mind a' Pontus' 31) királya Mithridates, kivel utóbb olly

terhes háború folytattatott, mind Ariarathes Cappadocziai, mind Pylaemenes Paphlagoniai király segítségül vóltak. Mind e' mellett-is Crassus meggyőzetett 's az ütközetben elesett; feje Aristonicushoz vitetett, egyéb teste Smyrnában temettetett-el. Midőn a' Római Consul Perpenna, ki ennek következőjévé rendeltetett, ezen szerentsétlen táborozást megértette, sietett Ásiába, 's Aristonicust, ki egy ütközet elvesztése után, Stratonico városába futott, magát megadni kényszerítette. Aristonicus Rómában a' Senatus' parantsolatjára megfojtatott. Triumphipompa nem tartathatott felette, minthogy Perpenna Róma felé útazásában Pergamus körül meghólt.

21. Lucius Coecilius Metellus' és Titus Quinctius Flamininus' Consulságok alatt Karthágó Afrikában a' Senatus parantsolatjára 32) úgy a' mint most áll, ismét felépíttetett, huszonkét esztendővel azután, hogy Scipio által földig lerontatott. Római-polgárok küldettek bele lakosoknak.

22. A' város építtetésének 627-dik esztendejében 33) Cajus Cassius Longinus és Sextus Domitius Calvinus 34) az Alpeseken túl lakott Gallusok 35), és az Arvernusok' akkor hatalmas tartománya 36), 's ezeknek királya Bituitus ellen táborba szállottak, 's a' Rhodanus' víze mellett számtalan embereit megöltek. A' Gallusok' nyaklántzaiból nagy préda vitetett Rómába. Bituitus megadta magát Domitiusnak, ki azt Rómába vitte, 's mind a' két Consul nagy triumphipompát tartott.

23. Marcus Porcius Cato és Quintus Marcius Rex Consulok alatt, a' város' építtetése után 633-dik esztendőben 37) Galliának Narbona ne-

vű városába gyarmat szállíttatott. Azután Lucius Metellus és Quintus Mucius Scaevola Dalmatzia felett triumphhi-pompát tartottak 35).

24. A' város'építtetése után 635-dik esztendőben 39) Cajus Cato Consul a' Scordiscusok ellen 40) hadakozott, de rútúl megveretett.

25. Cajus Caecilius Metellus és Cnaeus Carbo Consulok alatt, két testvér Metellusok egy napon tartottak triumphhi-pompát: egyik Sardinia, a' másik Thracia felett. Ugyanekkor az a' hír érkezett Rómába, hogy a' Cimbrusok 41) Galliából Itáliába ütöttek.

26. Publius Scipio Nasica és Lucius Calpurnius Bestia Consulok alatt, Jugurtha Numidiai király ellen háború indíttatott azért, hogy ez Adherbal és Hiempsal királyokat, Micipsa fi-jait 's a' maga testvéreit, kik a' Római nép frigyesei voltak, megölette. Ez ellen Calpurnius Bestia Consul küldetett, ki magát a' király által meghagyván vesztegetni, díztelen békességet kötött, mellyet a' Senatus helyben nem hagyott. Azután ugyan ezen fejedelem ellen a' következő esztendőben Spurius Postumius Albinus szállott táborba, 's ennek táborozása-is testvére vezérlése alatt gyalázatosan végződött.

27. Quintus Caecilius Metellus Consul harmadszor tétetett vezérré. Ez a' hadisereget mérsékléssel elegyített keménysége által, megjobbítván, a' nélkül, hogy valakit halálra ítelt volna, jó hadifenyíték alá vette. Jugurthát több ütközetekben meggyőzte; elefántjait részszerint megölte, részszerint elszedte, és sok városait elfoglalta. Midőn már a' háborút tsak nem egészszen elvégezte, Cajus Marius tétetett következőjévé. Ez Jugurthát és Bocchust Mauritania' királyát 42), ki Jugurthának segítsé-

gére ment, egyszerre meggyőzte, Numidiának néhány városait-is megvette; 's a' háborúnak véget vetett, elfogatván Cornelius Sulla Quaestor ezen igen hatalmas ember által Jugurthát, kit az elébb mellette hartzoló Bocchus adott kezére. Marcus Junius Silanus, Quintus Metellus tisztitársa által, a' Cimbrusok Galliában; Minucius Rufus által a' Scordiscusok és Triballiusok Macedoniában, és Servilius Caepio által a' Lusitanusok Hispaniában megverettek. Jugurtha felett ketten tartottak triumph-pompát, először Metellus azután Marius. De Jugurtha és két fiai csupán Marius szekere előtt vezettettek lán-tzon, 's az első nem sokára azután a' Consul parantsolatjára a' fogságban megfojtatott.

Jegyzetek a' IV. Könyvhez.

1. Filep ugyan már a' Kárthágóbéli háború alatt elállott a' Kárthágóbéliektől, 's a' Rómaiakkal külön békességre lépett; de ezek azzal vádolták őt, hogy mind e' mellett-is a' Kárthágóbélieknek pénzt és segítő seregeket küldött. Ezen vádhoz járultak még több Görög-tartományok' panaszszai-is.

2) Igazabban az ötszáz ötvenharmadikban.

3) Csak öt kis hajót.

4) Livius ezer talentumot mond.

5) A' Rómaiak Achájának nevezték, a' tulajdonképi Görög-országot melly a' mai Livadiát és Moreát foglalta magában. Egyébiránt Achájának csak az a' tartomány neveztetett, melly Korinthus' szomszédságában feküdt.

6) Az az Kis-Ásiából.

7) Livius szerint XXXVII. 45. tizenötezer talentumot, melly tizenkileucz millió ezüst tallért tesz.

8) A' Középtengeren fekvő Rhodus szigete' lakosainak, kik egy szabad köztársaságot formáltak 's jó hadi-erővel bírtak.

9) Ez ismét későbbi leírónak tóldaléka.

10) Mert látta, hogy a' Rómaiak őt minden menedék helytől, hová futhatott volna, elzárták.]

11) Őt ezersen fogattak-el a' futás közben, hat ezersen pedig, kik magokat Pydna városába bezárták, kéntelenek voltak magokat megadni.

12) Perseus Samothrace szigetébe futott, melly az Istenek' annyának volt szentelve, 's azért minden népektől tiszteletben tartatott. Lakását Castor' és Pollux' templomában vette, 's ott várta szerencsájének jobbra fordulását.

13) A' legnagyobbakon, külömben csak hét sor evező padt szokott lenni.

14) Attalus nem volt király, hanem Eumenes' testvére.

15) Eumenesről és Prussiásról ez nem igaz; mert mind a' ketten Rómába akartak menni 's a' Senatusnak udvarlására lenni, megtiltatott a' külföldi királyoknak úti költséget adni.

16) Lusitania a' mai Portugalliát foglalta magában 's még valamivel többet-is.

17) Vellejus megvallja I. 12, hogy Róma inkább irigységből, mint elégséges okokból kezdett a' Karthagóbéliek ellen háborút.

18) Tulajdonképen Aemilius Paulus' fija volt 's a' nagy Scipio fija által fíjává fogadtatott; azért viselt Publius Scipio Aemilianus nevet.

19) Ezen osztálynál csak három fíjaira volt tekintet véve, kik közül kettő Manastabal és Gulussa nem sokára azután meghaltak, 's a' harmadik testvér Micipsa ezeknek a' részét-is, és így az egész atyai örökséget bírta.

20) A' város' ezen megvételekor szörnyű volt a' vérontás; többen meghaltak hetvenezer embernél.

21) Florus azt mondja II. 15. hogy a' város' elége a' Rómaiak' triumph-pompáját elrontotta. A' Karthagóbéliek meggyújtották házaikat és templomaikat és sokan közülök magok ugráltak a' tűzbe.

22) Máskép Andriszkusznak-is hivatott, 's a' szerencsétlen Perseus' fijának Filepnek mondotta magát lenni, sok követőket talált, 's királynak kiáltatta-ki magát.

23) Metellus ezen győzedelemért Macedoniai vezetéket nevet kapott.

24) Korinthus egyik le híresebb kereskedő város volt, 's Görög-ország' második szemének hivatott.

25) Hispániának egy része volt, mellyben a' Celták laktak, az Iberus vize körül.

26) Numantia fő erősegek vagy fő városok volt a' Numantinusoknak, mellyhez a' hegyek és folyó-vizek miatt nehezen lehetett hozzá férni.

27) A' Numantinusok utálva nézték a' békeség' ezen megrontását 's nem állottak boszszút a' szerencsétlen Consulon.

28) A' lakosok megégették magokat feleségeikkel és gyermekeikkel együtt, csak kevesen adták - meg magokat Scipiónak.

29) Nem testvére, hanem fija volt Eumenesnek.

30) Így neveztettek Hispániában azo n tartomány' lakosai, melly ma Gallicziának hivatik.

31) Az ezen részben elő-forduló tartományok és városok Kis-Ásiában feküdtek.

32) Káthágó' felépíttetése ámbár némellyek által sürgetett, nem ment egészen tökéletességre.

33) Igazabban a' hatszázharminczadik esztendőben.

34) Ez hibásan Domitius Ahenobarbus helyett van téve.

35) Ezen Gallusok ott laktak, a' hol ma Franciaország és Belgium van.

36) Ezen nép-is Galliában lakott, a' hol most Auvergne vagyon.

37) Igazabban hatszázharminczhatodikban.

38) A' mai Dalmatziának és Albániának részeit tette.

39) Igazabban a' hatszáznegyvenedik esztendőben.

40) Eredetökre nézve Galluszok voltak és a' mai Bosniának és Serviának részeiben laktak. De minthogy némelly csapatjaik ide 's tova jártak, azért Macedoniában, Thraciában és Pannoniában vagy a' mai Magyar-országban-is voltak Scortiscusok.

41) A' Cimbrusok Celta- és Gallus-csoportokból állottak, mellyek éjszaki Német-országból ki-szakasztván magokat déli tartományokban kerestek lakhelyet.

42) Mauritania Afrikának egy része volt a' földközi tenger' partjain.

Ötödik Könyv.

1.

Míg Numidiában Jugurtha ellen a' háború folyt, az alatt a' Római Consulok 1) Marcus Manilius Manlius és Quintus Caepio, a' Cimbrusok, Teutok, Tigurinusok és Ambronok által, kik részént német, részént Gallus népek voltak, a' Rhodanus' vize mellett meggyőzettek, 's annyira megverettek, hogy a' tábornok és seregeknek nagy részét-is elvesztették. Rómában az eránt, hogy a' Gallusok ismét beütnek, olly nagy félelem uralkodott, a' millyen alig Hannibal idejében a' Phoeniciai háború alkalmával. Azért Marius, Jugurtha' meggyőzettetése után, másodszor Consulá tétetett, 's reá bízott a' Cimbrusok és Teutok ellen a' háború' folytatása. A' Consulság harmadszor és negyedszer-is neki adatott, mint-hogy a' háború a' Cimbrusok ellen soká végződhetett-el. De negyedszeri Consulságában Quintus Lutatius Catullus tétetett tiszti-társává. Ütközeteket próbált tehát a' Cimbrusok ellen 2), 's két ütközetben 3) kétszázezer embert ejtett-el az ellenség közül, nyoltzvanezeret pedig

vezérjökkel Teutobodussal 4) együtt elfogott. Ezen jeles tselekedetéért távollétében ötödször tétetett Consullá.

2. Az alatt a' Cimbrusok és Teutok 5) kiknek serege számlálhatatlan vólt, Italiába beütöttek. Itt ismét megütköztek velek Cajus Marius és Quintus Catullus, de Catullus szerentsésebben, mint Marius, mert a' két ütközetben, melly egyszerre történt, az ellenség közül részszerént a' csatapiatzon, részszerént a' kergettetés közben száznegyvenezer ember elesett, hatvanezer pedig elfogatott. A' Római-katonák közül mind a' két seregnél háromszázan veszték el. Harmintzhárom zászlók elvételtek a' Cimbrusoktól, ezek közzül Marius' serege kettőt, Catullusé pedig harminczeggyet vett-el. Így végződött ezen háború. Mind a' két vezérnek triumphipompa engedtetett.

3. Sextus Julius Caesar és Lucius Marsius Philippus Consulok alatt a' város építtetése után 659-dik esztendőben, midőn tsaknem mindenütt békesség vólt, a' Picensok, Marciusok és Pelignusok egy igen terhes háborút indítottak 6). Ezek jóllehet már sok esztendőkkal elébb a' Rómaiaknak meghódoltak, ekkor a' Rómaiakéval egyenlő szabadságot kívántak. Ezen háborúnak nagyon veszedelmes következései lettek. Abban Publius Rutilius Consul, Caepio egy jeles ifjú és Portius Cato, ki hasonlókép Consul vólt, elestek. A' Picensok' és Marsiusok' vezérei a' Rómaiak ellen Titus Vettius, Hierus Asinius, Titus Herennius és Aulus Cluentius vóltak. Ezek ellen a' Rómaiak szerentsésen hartzoltak. A' hatodszor Consulságot viselő Mariusnak, Cnejus Pompejusnak 7) 's még inkább Lucius Cornelius Sullának vezérlé-

sők alatt, kik közzül az utolsó egyébb nevezetes tettein kívül Cluentiust, az ellenség' vezérét annak nagy seregével együtt megfntamtattá, úgy hogy a' maga katonái közzül tsak egygyet vesztett-el. Mind a' mellett-is a' háború jöllehet nagy veszteséggel négy esztendeig húzódott. Az ötödik esztendőben végre Lucius Cornelius Sulla végezte azt el Consul korában, minekutánna abban, mint Praetor sok nagy dolgokat vitt vala véghez.

4. A' Város' építtetésének 662-dik esztendejében 8) kezdődött az első polgári háború, 's ugyan abban Mithridates ellen-is az első. A' Polgári háborúra Cajus Marius, ki hatodszor volt Consul, adott alkalmat. Mert midőn Sulla Consul Mithridates ellen, ki Ásiát és Acháját elfoglalta, vezérre tétetett, és seregével azért: hogy a' szövetségesekkel folytatott, 's most említett háború maradványjának egészen végeztetne, Campaniában egy kis ideig késett; — Marius mindenképpen arra törekedett, hogy ő tétetnék a' Mithridates ellen folytatandó háborúban vezérre. Ezen megböszönködván Sulla, a' város ellen ment seregével 's ott Mariussal és Sulpiciussal megütközött 9). Ő volt az első, ki fegyveres kézzel Rómába bément 10). Sulpiciust megölte 's Mariust kikergette. Így indúlt-el, minekutánna a' következő esztendőre Cnejus Octaviust és Lucius Cornelius Cinnát tette Consulokká, Ásiába.

5. Mert Mithridates, ki Pontus' királya volt 's kis Armoeniát és a' fekete-tenger' partjait a' Bosporussal 11) együtt bírta, eleinten Nico-medest 12) a' Rómaiak szövetségesét kiakarta kergetni Bithyniából, 's azt izente a' Senatusnak, hogy a' szenvedett sérelmekért háborút fog in-

ditani. A' Senatus azt felelte Mithridatesnek: hogy ő is hadakozni fog, ha ez történik. Mithridates ezen megboszongkodván, Cappadocziát tüstént elfoglalta, 's onnét Ariobarzanest a' királyt 's a' Római nép' szövetségesét elkergette. Nem sokára azután Bithyniába és Paphlagoniába is beültött, 's onnét Pylaemenes és Nicomedes királyokat, a' Római-nép' szövetségeseit kiűzte. Azután Ephesusba ment 13) 's egész Ásiába leveleket küldözött olyan parantsolattal, hogy minden Római-polgárok valakik valahol találtnak egy napon megölettessenek.

6. Az alatt Athéne Achajai város-is, Athénei Istrion által Mithridates kezére került. Mert Mithridates már az előtt vezérét Archelaust százhúszezer lovas és gyalog katonákkal Achajába küldötte vala. Ezen vezér által egész Görög-ország elfoglaltatott.

Sulla, Archelaust Piraeusba 14) Athene mellett bezárván, magát a' várost megvette. Azután Archelaussal megütközött 's úgy megverte azt, hogy százhúszezer emberéből alig maradt néki tízezer; — Sulla' seregéből pedig tsak 14 ember esett-el. Midőn Mithridates ezen ütközet' kimeneteléről tudósíttatott, Archelausnak hetvenezer 15) válogatott katonát küldött Ásiából. Sulla ismét megütközött Archelaussal. Az első ütközetben tizenötezeren estek-el az ellenségből, kik között volt Diogenes-is Archelaus' fija. A' másodikban Mithridates' egész hadi ereje semmivé tétetett. Maga Archelaus három napig egy mocsárban rejtezett. Midőn Mithridates ezt meghallotta, békesség éránt kezdett Sullával alkudozni.

7. Ezen idő alatt a' Dardanusok, Scordiscusok, Dalmaták és Moesusok-is Sulla által

meghódítottak. Midőn Mithridates' követei békességet kérni jöttek, Sulla azt felelte: hogy nem áll más feltétel alatt kívánságokra, ha csak a' király minden elfoglalt tartományokat elnem hágy, 's maga Országába vissza nem megyen. Mindazáltal utóbb mind a' ketten özszejöttek beszélgetés végett 's meglett a' békekesség, hogy Sulla, ki a' polgári háborúra sietett, hátúiról semmi veszedelemtől ne félhessen.

Az alatt míg Sulla Achajában és Á'siában Mithridatest meggyőzte: az elkergetett Márius 's az egyik Consul Cornelius Cinna, Italiában a' háborút újra elkezdették 's Rómába bémenvén a' legjelesebb Senátorokat és kiszolgált Consulokat megölték, sok fő-embereket számkivetettek 16), Sulla' házát lerontották 's fiát és feleségét elkergették. A' Senatusnak életben maradt része kifutott a' városból Görögországba Sullához, 's kérte hogy menne hazájának segítségére. Ez hajón által jött Italiába, hogy ott Narbanus és Scipio Consulok ellen a' polgári háborút folytatná. Az első ütközet Narbanussal Capuától nem messze történt. Ekkor Sulla hétezer embert ejtett-el, hatezeret pedig elfogott; a' maga katonái közül százhuszonnégyet vesztett. Ez meglévén Scipio ellen-is fordult, kinek serege még az ütközet előtt vérontás nélkül megadta magát.

8. Minekutánna Rómában más Consulok választottak 's Mariusnak fia Marius és Papirius Carbo nyerték-el a' Consulságot; Sulla az ifjabb Marius ellen harczolt, húszezer emberét megölte 's a' maga katonái közül négyszázat vesztett-el. Nem sokára azután a' városba-is bement. Mariusnak fiát Mariust, Praenestéig kergetvén

ezen városba bezárta 's magát megölni kényszerítette 17). Azután ismét véres ütközetre került a' dolog, Lamponiussal és Carinatessel a' Marius felekezeté' vezéreivel, a' Collinus kapunál. Ezen ütközetben azt mondják hetvenezer ember harczolt Sulla ellen. Tizenkét ezeren megadták magokat Sullának; a' többi részént az ütközetben, részént a' táborban, részént a' futásközben a' győzedelmes telhetetlen haragjának feláldoztatott 18).

A' második Consul Cnejus Carbo, Arminumból Sicziliába futott 's ott Cnejus Pompejus által megöletett. Ezen huszonegy esztendő's ifjúnak Sulla, minekutánna vitézségének több próbáit látta, a' vezérséget által adta, úgy hogy ez Sulla után a' második volt.

9. Carbo' megölettetése után Pompejus egész Sicziliát elfoglalta. Onnét Afrikába általmenvén, Domiciust a' Marius felekezetének vezérét és Hiarbást Mauretania' királyát 19) ki Domiciusnak segítségére ment, megölte. Ez meglévén Sulla igen jeles triumphipompát tartott Mithridates felett. Pompejus-is azután nem sokára Afrika felett hasonlóképpen triumphipompát tartott huszonnégy esztendő's korában, melly dicsőség olly fiatal korban ő előtt még senkinek sem engedtetett. Így végződtek-el a' két leggyászsabb háborúk; az Italiai, melly szövetségesek' háborújának-is neveztetett, és a' polgári; a' kettő tíz esztendeig tartván. Ezekben több elveszett százötvenezer embernél 20), kik között huszonnégy kiszolgált Consulok, hét kiszolgált Praetorok, hatvan kiszolgált Aedilisek és csaknem kétszáz Senátorok-is voltak.

Jegyzetek az V. Könyvhez.

---

1) **C**aepio csak Proconsul volt.

2) Nem csak a' Cimbrusok, hanem a' Teutok és Ambrok ellen.

3) A' megölettek' száma a' történetírók által különbözőképen adatik elő.

4) Más történetírók Teutobochusnak nevezik.

5) Csak a' Teutok magok voltak.

6) Ezen háború, bellum sociale vagy latinum vagy Marsicum neveket visel.

7) Vezeték neve Strabo volt. Ez a' nagy Pompejus' atya volt.

8) Igazabban hatszáz hatvanötödik esztendejében.

9) Sulpicius Nép-tribunusa 's igen gonosz ember volt. Több ezer gladiatorokat tartott zsoldjában 's mindenkor sok fegyveres követői voltak, kiket Antisenatusnak szokott nevezni.

10) Itt annyit akar az író mondani, hogy Sulla volt az első Római polgár, ki Rómában magában hadakozott.

11) Bosporus Cimmerius az a' tengerszorulat, melly Maotis tavát a' fekete tengerrel eggyesíti.

12) Az ifjabbik Nicomedes Prussias' unokáját, ki utóbb országát a' Római népnek testálta.

13) Egyik leghíresebb város volt Kis-A'siában, Diána' pompás templomáról-is nevezetes, mellyet Herostratus felgyújtott.

14) Pirraeus Athene egyik kikötőhelye volt.

15) Igazabban nyolczvanezer.

16) Ezen számkivetés abban állott, hogy azon Római polgárok' nevei, kiket kiakartak végezni, egy táblára irattak, melly a' piacra kitétetett, 's a' felírottakat mindennek szabad volt megölni, sőt pénz-is tétetett jutalomul a' fejekre. Jóságaik elvétettek 's gyermekeik minden tisztségekből kizárattak.

17) Márius' feje Rómába küldetett és a' piacon kitétetett.

18) Sulla rettenetes kegyetlenségeket követett-el az elfogott és fegyvertelen polgárokon.

19) Hiarbas Numidia' királya volt, melyet a' régiek sokszor elcserélnek Mauretaniával.

20) A' szám itt felette kevésre van téve; mások többre teszik négyszáz ezernél.

(Folytatása következik.)

7.

A' megbizonyításoknak (demonstratióknak) kútfejei, philosophusi ítélet-alá vetve.

Elejtől fogva vi'sgálgatván az igazságoknak a' tudósok által lett megbizonyításait, annyi hibákat találtam azokban, hogy kéntelen vagyok ezen lépéseket tenni, mellyeken menve a' megbizonyításoknak kútfejeit megvi'sgáljam, 's azokról ítéletemet kimondjam; mivel általláttam, hogy a' hitvány 's nem elég bizonyos kútfejből merített megbizonyítás az igazságnak nem hogy erősítésére, sőt inkább annak meggyengítésére szolgált, a' midőn a' ki azt olvasta, látván a' megbizonyításnak gyengeségét, magát az igazságot-is gyengének gondolta.

A' megbizonyítás (demonstratio), az igazságnak bizonyos, változhatatlan, tiszta kútfejből lett kihozása és meghatározása, erősítése. — Minden igazságnak egy ilyen kútfeje vagyon, és nem több; tsak abból merítettethetik ki az tisztán; a' mellesleg való kútfejek, elárkolások, mellyek sokszor az igazsághoz ollyakat-is toldanak; mellyek nem oda valók.

A' megbizonyításoknak, sok nemei számláltatnak; mert némellyek ajánlók, mellyek az Igazságot csak ajánlják, commendálják; mások' javallók vagy elhíttők; vagynak meggyőzők, vagynak bizonyítók: mások megczáfoló, mások felhonzoló, eredeti tagadhatatlan igazságokra vezető; mások végre fenn kezdve tagadhatatlan erősségekből az Igazságra leszállók. Ezen különböző nemeket a' különböző tzelra-való tekintet 's élés szülte. Az ajánlókkal élnek többnyire a' nagyok, hatalmasok a' kisebbekhez; az javallókkal a' barátok baráttyokhoz, szülék gyermekeikhez; a' meggyőzőkkel a' tudósok, tanítók tanítványaikhoz; a' megczáfolókkal az ellenkezők az ellenkező félhez; a' felbontzókkal 's felyünnet lehoztakkal az oskolákhoz 's oskolába tanulókhöz. Mind lehetnek ezen nemek hasznosok a' magok tzelokra; de az Igazságnak megerősítésére, bizonyítására, csak egyetlenegy a' jó 's elégséges, melly az Igazságot a' maga okára vezeti.

Szintén így lehet ítélni a' megbizonyításnak azon módjairól-is, mellyek szerint az, hol az életidejéhez, hol a' nemhez, hol a' természeti méréskélethez, hol az állapothoz, hol a' személyhez, hol egyéb környülállásokhoz vagyon alkalmaztatva.

A' megbizonyítások' kútfejei sokfélék, és némellyek helybe-hagyhatók, mások ellenben bibások; én renddel elé-hordom mind azokat, 's kimondom reájok az ítéletet;

Ha a' bizonyítás vétetik tagadásból; abban nem a' mutattatik-meg, mi a' dolog 's az Igazság; hanem inkább az, mi nem az.

Ha az írók vagy tudósok' halgatásából vétetik; azzal csak a' mutattatik-meg, hogy a' dologról nem szóllottak.

Ha a' képtelenségből vétetik; azzal a' bizonyító elméjének gyengesége mutattatik-meg.

Ha a' megfoghatás lehetetlenségéből vétetik ; azzal a' megfogó elméjének szoros határai árultatnak-el.

Ha a' bizonyítónak tekintetéből vétetik , azzal csak a' személy méltósága fontoltatik.

Ha bámulással járó fel-kiáltásból vétetik ; abból csak a' felkiáltónak különös megindulása tettyzik-ki.

Ha szó-szaporitással járó nagyra emelésből vétetik ; akkor a' kérdésben forgó megbizonyítani való igazság , mind csak mellőztetik.

Ha a' Nemzet, vallás, állapot elő-ítéleteiből 's más azokhoz hasonló éretlenségből vétetik ; mind ezekben az Igazságról való kérdés , mint meg nem fejtett, mindenkor újra elő-jön.

Ha a' dolognak okából vétetik ; szükség , hogy a' dolog és annak oka között lévő szoross egybeköttetés esmertessék-meg.

Ha az *oknak* munkájából vétetik ; a' munka és az ok között lévő szoros egybeköttetésnek bizonyos esmeretének kell lenni.

Ha a' dolognak valóságából (Substantziájából) vétetik : esmeretesnek kell lenni a' dolog valóságának

Ha a' dolog tulajdonságiból , minéműségeiből , praedicatumiból vétetik ; mind ezeknek a' dologból egyenesen folyóknak és a' dolog' természetével szorosan egybe köttetteknek kell lenni.

Ha hasonlatosságból vétetik ; csak a' mutatódik-meg : hogy nem különböző ; de azonban mind a' két hasonlóknak természetéről fennmarad a' kérdés.

Ha a' különbözésből vétetik ; csak a' mutatódik-meg : hogy nem hasonló.

Ha az ellenkezésből vétetik ; csak a' mutatódik-meg : hogy együtt meg-nem álhatnak.

Ha a' közönséges nemből (genusból) vagy különös nemből (speciesből) vétetik; csak a' mutatódik-meg: minémű legyen a' tudósoknak a' dolgoktól elvont 's megtisztítotttnak látszó gondolatjok (abstractus conceptusok).

Ha az egymáshoz állásból (relatióból) vétetik; egyéb nem mutatódik-meg hanem csak az: minémű állása legyen egyiknek a' másikhöz, vagy minémű össze-kötetésben legyenek, azonban mind a' kettőnek természete meg-nem mutatva kérdésben marad.

Ha a' dolog' esméretéből vagy képzeletéből (ideájából, notiójából) vétetik; csak a' mutatódik-meg: minémű esmeretet, vagy képzeletet tsináltak az emberek róla.

Ha a' névből (ex nomine rei) vétetik; csak annyi mutatódik-meg: minémű jelentés kötöttet egybe a' névvel, meglehet hibás és szabad akarat szerint való.

Ha a' jól meghatározott le-írásból (definitióból) vétetik; szükség hogy az a' leírás az esmeretnek és a' gondolatnak minden salakjaitól megtisztított, állandó, változást nem szenvedő, és a' természetnek igaz fundamentomára építettet legyen.

Ha a' mások bizonyításából vétetik, és a' bizonyosságok mind tudhattak, mind akartak igazat mondani; azzal csak a' mutatódik-meg: hogy ők a' dolgot igazán adták elé, abba nem ereszkedtek; igazé, a' mit elé-adtak.

Ha minden kétségen-kivül való állatásból (axiomából) vétetik és ez olyan, mint a' millyennek állítatik; a' dolognak és az igazságnak közönséges voltát, 's a' természetben fundált álhatatosságát mutatja.

Ha feltett, de meg-nem bizonyított állatásból (theoremából) vétetik; akkor magának a' kűtfőnek-

is bizonyítására vagyon szüksége, mivel még nem állítatott-meg annak igazsága.

Ha a' tapasztalásból, külső vagy belső érzékenységinkből vétetik; csak a' mutatódik-meg: mi tsinált belénk benyomást (impressiót) és hogy né-mű-némű benyomás esett bennünk.

Ha az okosságból (ratióból) vétetik, akkor a' mi lelkünknek a' dolgok s igazságok egybe-köttetésén dolgozó munkája vétetik-fel.

Ha a' szóllónak vagy írónak czéljából vagy valamelly végre-való nézéséből vétetik; azzal csupán csak azon szollónak vagy Írónak tzelzése mutatódik-meg.

Ha a' régiségből vétetik, azzal csak a' mutattatik-meg: hogy a' mi erőssítetik nem új, távol van még annak igazságának megmutatása.

Ha másoknak megegyezéséből vétetik, azzal csak a' mutatódik-meg: hogy mások ez, vagy amiaz dologban megegyeztek; de a' még nincs bebizonyítva, minémű igazsága légyen annak a' miben megegyeztek.

Ha a' dolognak vagy igazságnak hasznos voltából vétetik annak megbizonyítása; abból csak a' tetszik-meg: hogy a' megmutatandó dolog vagy igazság nem káros.

Ezek valának, hogy többeket elé ne hordjak, a' megbizonyításnak különböző kútfejei; mellyek között találánk erősebbeket-is, de találánk sok gyengélkedőket; ha ki akarja valaki keresni, mellyek ezek közzül légyenek az igazsághoz közelebb járók, s megálhatók, mellyek a' csalfák, és meg-nem álhatók; annak ki kell keresni, azon megkülömböztető jegyeket, mellyek azoknak igazságát vagy igazságtalanságát megmutathassák — azt pedig kitalálja, ha arra figyelmezz: mindenik megbizonyításnak mi a' természete? meddig ér? mi az, a' mi belőlle kifolyhat? s mi nem?

Az igazság, a' mellyet keresünk, vagy az esmeretben 's gondolatban fekszik, vagy az ítéllettelben, vagy az okoskodásban; mindeniket ott magában kell keresni, a' maga természetében; és a' mi-
 dőn azoknak vagy lehetséges voltát, vagy igaz léte-
 lét keressük — lehetséges voltát feltaláljuk, ha annak igaz esmeretére eljuthatunk 's általláttjuk, hogy a' természettel nincs ellenkezésben — igazlétét fel-
 találjuk, ha a' józan 's tántorítást nem esmérő ta-
 pasztalásra, 's minden próbát kiállott Bizonyságok' bizonyítására figyelmezzünk.

Igy már a' dolog vagy igazság megismerheté-
 sének megbizonyítására ilyen három utak vágattak
 előnkbe: a' mi érzésünk, vagy a' tapasztalás; az
 okosság vagy okoskodással-való élés; és a' mások ta-
 nitások vagy bizonyiságtételek — elég szerencsések vól-
 nánk, ha ezen utak közzül valamellyiken tántorodás-
 nélkül mehetnénk. De mindenik útnak vagynak aka-
 dályai: ezek az érzésnek 's tapasztalásnak nyavalyái
 az okoskodásnak nyavalyái, és a' mások tanításának
 bizonyításának nyavalyái.

Az érzés 's tapasztalás' nyavalyái a' mi érzésünk
 tompasága, változás alá-való vettetése — ezen nyava-
 lyákat össze-szedte Mallebranche.

Az okoskodás' nyavalyái: az elmé' pompasága,
 az olvasásbeli kórság, a' kényesbetze-tudomány' kór-
 sága, a' minden tudás kórsága a' mindent rendbe-
 szedő, meghatározó megbizonyító kórság; a' követ-
 keztést kihuzó, az okossággal jádzó, 's igazsággal
 kérkedő kórság. — Az okoskodás' nyavalyáit egybe-
 szedte Baylius.

A' tanítók vagy bizonyiságok nyavalyái: azok-
 nak tehetetlenségek, rossz szívek, elő-adásbeli gye-
 geségek; mellyekkel minden nap bajlódunk.

Mind ezen nyavalyákat gyógyútgattyák bennünk
 felváltva: a' tapasztalás, okoskodás és a' közönsé-

ges emberi okosság' józansága. Mert a' tapasztalást jobbítja az okosság; az okoskodást az elme közönséges 's állandó józansága még sints minden hiba-nélkül való tapasztalásunk, sem minden gyengeség nélkül való okoskodásunk.

Mellyre nézve, ha a' Leibnicz magassan felemelkedett gondolatnak kellett; bizonynyal kell a' Kant megtisztítatottnak látszó gondolatnak 'sámoly, és mivel ez a' természettől meszsze elrúgott, nem e' világhoz 's világi dolgok esmeretére vezető, szükség hogy vissza-térjen ide e' világra, 's a' világot itt esmertesse, ne meszsze bújdosva keresse — itt is pedig az Istennek kijelentett igazságához folyamodjon, hogy a' mit a' feje lombikja ki nem főzhet azt az Istentől kijelentett igazságok' laboratoriumába feltalálhassa.

Szigethi Gyula Mihály,
Professor.

8.

A' tudományokba bécúsúzott fő-állatmány
(primum principium) megrostálva.

Ez a' fő-állatmány' bévétele jó darab időtől fogva a' tudományokat szinte elfojtotta; mert mitől fogva vitattatik, az ifjú viczkándozó 's vetekedő elme majd semmiben egyébben nem gyakorolja magát, hanem mind csak annak vitatásában.

Béjött ez a' fő-állatmány' vitatása a' megtisztított gondolatok tudományába (Metaphysicába), hol ezt kérdezik: mellyik az első igazság vagy gondolat az igazságok vagy gondolatok' sorában? — béjött a' természet törvénye tudományába (naturale

Jusba) hol ez a' kérdés: mellyik az első törvény, vagy ahoz ragasztott kötelesség? — Béjött az erkölcsi-tudományba (Moralis scientiában) hol ezt kérdezik: mellyik az első virtus (rény), vagy virtust bélyegező jegy (character)?

A' metaphysicai fő-állatmány iránt a' Metaphysicusok nem eggyeznek-meg: mert kik a' lételt, (existentiát) kik a' lehetőséget (possibilitást); kik a' valamit (aliquid); kik a' gondolkodást; kik a' lelket; kik az egymáshoz állást (relatiót), kik az ént (egot); kik az ellentmondás' fő-állatmányát (contradictionis principiumot) 's a't. tartják annak.

Csak ez a' különbözőzés-is eléggé mutattja, hogy nem lehet egy elsőt találni, mellynek oka az, hogy az igazságok és azokról való gondolatok sora, szorossan egybe van szőve, mindenek egymással össze-köttetésbe, harmoniába vagynak, egyik felteszi a' másikat és a' nélkül nem gondoltathatik — a' test felteszi a' lelket, az okoskodó lélek az érzést, az érzés a' gondolkodást, a' gondolkodás a' lételt, a' létel a' lehetőséget, a' lehetőség a' contradictionis principiumot; ez a' principium a' gondolkodást, a' gondolkodás a' lelket, 's a't. mind untalan így keringve.

Innen már ki kell maradni azon fő-állatmány felséges titulussainak-is, hogy az első, változhatatlan, közölhetetlen, szükségesképpen lévő, örökké való légyen; melly valósággal felséges titulusok nem az árnyékhoz, hanem a' fő-valósághoz illők, 's ő nem-is engedi azt másra ruháztatni magán kívül.

A' második tudomány, mellybe bécsúszott a' fő-állatmány' vitatása, a' természet törvénye tudománya, hol azt szokták kérdezni; mellyik az első 's fő törvény, mellyhez a' mi tselekedeteinknek, mint tsalhatatlan 'sinor mértékhez kell szabattatni? és mellyik az abból kifolyó első kötelesség? itt is a'

vetélkedő és szörszál hasogató tudósok nem vették észre, hogy a' mi elménk' gyengeségéből származott, és a' dolgoknak tetsző külömbségén álló megkülömböztetést a' törvényeknek 's kötelelességeknek, nem valóságos külömbségek, mert minden törvények egy törvény, és minden kötelelességek egy kötelelesség, mivel olly szorossan egybe vagynak kötelve; hogy egymástól el-nem válhatnak, egyik a' másikat magába foglalja, úgy hogy a' ki az egyiket meg-rontotta, a' megrontotta a' többit is; és így már a' hol egy van, ott nem kell 's nem-is lehet első keresni 's kérdezni. Ezen gondolatot garántirozza az Evangeliom 's Apostolok' állítása, kik után bátran mondjuk, hogy hijában ditsekedik valaki azzal, hogy ő az Istenhez való kötelelességét tellyesíti, ha magát vagy felebarátyját gyűlöli.

A' harmadik tudomány, mellynek szépségét a' fő-állatmány' vitatása megrutitotta, 's a' mi sebeinkre béhatható gyógyító erejét megfojtotta, az erkölcsi-tudomány: én-is mint nem csak Mathesist és Philosophiát, hanem természet törvénye tudományát és erkölcsi-tudományt-is tanító Professor, kéntelen voltam, hogy nem tudni ne láttassam, mind azon fő-állatmányról bécsúszott vitatásokat elő-hordani; de egyszer'smind azoknak szükségtelen 's haszontalan voltát, halgatóimnak elejekbe tettem, azonban az erkölcsi-tudománynak balzsamos izére kívántam őket serkengetni annyira; hogy inkább szívek telljék-meg, ne csak fejek.

Tele vagynak, minden erkölcsi-tanítások a' fő-állatmányról külömböző vélekedésbe volt tudósok' véleményeivel; kik meg-nem tudtak egyezni a' tselekedet, erkölcsiségét kitsináló, megesmértető jegy (character) iránt; ki a' tselekedethen, mint matériában; ki annak formájában, azon törvényben, mellyhez a' tselekedetnek szabattatni kell, keresvén

azt, hogy kitanúlhasssa: mi teszi a' tselekedetet valósággal erkölcsivé.

Minden olvashatta a' következő különböző vélekedéseket az erkölcsiség fő-állatmányáról, melyeket csak rövideden említek:

Montaigne azt mérészelte mondani: hogy nints különbség a' jó és rossz tselekedet között, hanem a' jót jóvá, a' rosszat rosszszá a' nevelés és szoktatás tenné; de mivel van rossz nevelés és rossz szoktatás is, mi tette már azt előre rosszszá? azt elfelejtette kikeresni, 's megjegyezni.

Mandeville és Helvetius azt állították: hogy a' jóról 's rosszról való gondolatot, az embereknek a' társasági szövetkezésbe-való magok beavatása szülte; de a' társaság-is lehet rossz, a' honnan a' rosszról-való gondolatnak, már a' társaság' esmérete előtt tudva kellene lenni.

Epicurus azt mondotta: kerüld-el a' mi néked fájdalmat okoz 's tseleked azt, a' mi testednek vagy lelkednek örömet hoz; de nem mind rossz, az a' mi fájdalommal jár 's nem mind jó az, a' mi örömet okoz.

Chafesbury, Hutcheson, Hume azt állították: hogy a' belső érzés, megmutatná, mi légyen a' valósággal jó vagy rossz; de ezen érzés az emberekben az ő állapotjuk szerint különbözik, 's nem mind egyféle ítéletre veszi az embereket.

Wolf azt mondotta: csak arra nézz, a' mi tégedet boldogabbá teszen — óh de melly sokféle az embereknek nézések, 's magok boldogságokról való gondolattjuk.

Crusius azt erősítette: hogy csak az az igaz jó, a' mi az Istennek akarattjával megegyezik; de az emberek gyarlósága sokszor az Isten' akarattjával megegyezőnek mondogattják a' magok akarmire való célzásokat (bona intentiójokat).

Kánt azt találta-fel, hogy igaz erkölcsi lesz valakinek tselekedete, ha méltán megkívánhattya, hogy az ő makszimája közönséges törvény gyanánt szolgáljon, 's mások is a' szerént tselekedhessenek; vagy ha valakinek a' tselekedetre indító okai, minden okos teremtet állattól helybe hagyattathatnak. De hányféle az ember csak temperamentumára 's culturájára nézve, mind annyiféle az embereknek gondolkodások módja, annyiféle az ő kívánságok, az ő makszimájok, már melyik legyen a' másoknak ítélő bírója? továbbá annak a' makszimának-is moralitássának kell lenni, hát az honnan ítélthetjük-meg?

Van a' tudósok közt, a' ki a' tselekedetnek erkölcsisége megítélésére, a' tselekedetnek következtetéseit, gyümölcseit veszi-fel; van a' ki a' lelkiesméretet 's annak a' tselekedetre kimondott sententziáját, melyek mint a' fennebbiek, járhatnak hibával együtt, és sokszor meg-is tsalhatnak.

A' tudósoknak ezen az erkölcsiség' megismerésére fel vett fő-állatmány körül való különböző véleményeiből egyenesen kijön, hogy eleitől fogva nem találták 's ma sem találják azt fel ellenmondás nélkül, mert ha élne akár Wolf, akár Crusius, a' Kántét megrostálva kihányná; azonban mind ezen tudósok abban hibáztak, hogy egymástól elszaggatták azt, a' mit az Isten 's a' természet szorosán egybe-kötött; mert a' tselekedet erkölcsiségének megismerésére 's megmutatására, mind meg kívánatnak egyszer'smind a' belső érzésnek, a' józan okosságnak, az tiszta lelkiesméretnek szavai, de megkívánatik az Isten' akarattjával 's a' természet törvényivel való szép megegyezés-is, — úgy hogy akkor esmerheti-meg valaki a' maga tselekedetének igaz erkölcsiségét; ha az a' tiszta okosságnak törvényeivel megegyez; az Istennek akarattja 's parancsolati szerént való; a' tiszta lelkiesméretnek szavá-

nak megfelel; a' belső tiszta érzéshez van alkalmaztatva; valóságos belső örömet 's megnyugovást szerez: igaz, hasznos, boldogságos gyümölcsöket szül.

De csak úgy esmérheti-meg ha ezen jegyek, mind feltaláltatnak, egymástól el-nem szakasztatnak; mert csak egygyik hibazzék belőlők, a' tselekedet erkölcsisége hijjános lészen, mellyből az is ki-jön, hogy mint a' virtusok szoros hármóniába vagynak, 's igazán szólva csak egy virtus vagyon, — úgy a' virtust megesmertető jegyek, caracterek-is szoros meg-eggyezésbe vagynak, úgy hogy egy caractert a' többtől elszakasztani nem lehet a' nélkül, hogy az igazság ne veszesszen.

Nem lehet már, hogy hibásnak ne tartsuk a' Kánt, Fichte, Bendávid vagy Jákob' ezen állításait, hogy a' virtust sem nem a' természeti ösztönökért, sem nem a' belső érzésért, sem nem a' lelkiesméret diktálásáért, sem nem a' mi tulajdon boldogságunkért, sem nem a' belső örömért, sem nem a' tselekedetnek hasznos gyümölcseiért 's a't. kelljen követni; hanem magáért 's csupán azért, hogy megmutassuk, hogy mi erkölcsi valóságok vagyunk; mert azon kívül hogy ezek a' virtusnak előljáró póstái, mások pedig azt nyomban kísérő szolgái, és sehol, a' virtustól el-nem maradhatnak, az-is igaz: hogy mi e' világhoz, 's e' világ hozzánk van alkalmaztatva: testünkben lelkünkben ditsőitjük az Istent, testünkben lelkünkben keressük a' boldogságot, és testünkben lelkünkben várjuk az utolsó ítéletet.

Jobb lesz' valaazon száraz erkölcsi élet-regulája helyett, melly csupán a' főben maradhat-meg, a' szívet pedig üressen felmelegítés nélkül hagyja; a' szívet felbuzditani, 's olly élesztő regulákat szabni, mellyek által a' buja életű, és a' részeges, megszokott vétkeik mellől eláljanak, mert az ilyeneknek hijába prédikálnád napestig, hogy mutasd-meg:

hogy erköltsi valóság vagy, mert ezen tanításra ügyet sem vetne, hanem annak maradna, a'millyen, minden megjobbulás nélkül.

*Szigethi Gyula Mihály,
Professor.*

9.

Missiói Tudósítás.

Mennél távolabb, 's esmeretlenebb előttünk valamely tartomány, annál kedvesebbek, 's gyönyörködtetőbbek az abból származott hírek és tudósítások, a' dolognak ritkasága miatt, t. i.

Omne rarum charum, vilescit quotidianum.

Egy illy tudósítást küldött Pupier Franczia-Missionárius Oct. 2-kán 1825 Kelet-Indiából Pulo-Peenang szigetéből, földijének a' Larajassi Plébánosnak, a' mit ha más tekintetből nem-is de némelly geographiai események miatt közleni jónak tartottam, ez pedig a' tudósításnak rövideden magyarosított értelme:

Tiszteletre méltó Plébános Úr!

A' társomhoz intézett levelében rólam tett megemlékezés igen kedves volt előttem, annál-is inkább, minthogy egyéb barátim, az egy Delaviton kívül, egészen megfedekeztek a' szegény, szerencsétlen, 's

most a' vadak között élő Pupierről, kiknek emlékét azonban a' vadon erdőkben lakó — Pupier most-is szívében hordozza, az erdőben mondom, mert a' szigetnek felét komor erdők borítják, és csak a' tenger felől való rész lakható. A' tengernek másik része-is, t. i. a' Malanai félsziget egy igen nagy kiterjedésű erdővel van körülvéve, mellynek izmos fái majd nem olly régiek, mint a' föld mellyben gyökeredzettek; a' Malaiak a' tenger mentében csak a' rónán tartózkodnak, kis gunyhókban laknak, és rizs termesztéssel foglalatoskodnak, egyéberánt igen vadak, és kegyetlenek, legkevesebbért megfojtyák egymást. A' múltkoriban egy Malaji tulajdon édes anyját üté agyon azon való hiedelmében, hogy annak öszszegyöngyörgetett kendője sarkában néhány darab pénzt fog találni, 's azonban mit talált benne? igen közönséges nemű gyümölcsöt, melyet ezen tartományban közönségesen minden ember szokta rágitsálni; illyes esetek naponként történnek, 's innét a' kis városok nagyon puszták.

Az erdőségek mindazonáltal nincsenek egészen lakók nélkül; kétféle nép lakja pedig ezt a' nagy pusztaságot a' jó szerencsére támaszkodva, egyik szüntelen a' hegyek' bérceit bujja, 's attól elnem távozik, a' másik ellenben a' síkon az erdőkben tartózkodik. A' hegy' lakosi szép erős emberek, 's különösen jártassak a' nyilazásban, akár szomszédjaikkal viaskodjanak a' síkon, akár pedig a' horgason vadat ejtsenek élelmökre. Egyik úgy, mint másik ruha helyett mesterségesen öszszefűzött levelekkel fődözködik, sőt egészen mezítelenen-is járnak. Azok, kik a' Malai- anyákhoz közel tartózkodnak, béburkolják magokat egy darab vászonba, melyet munkabérben kapnak. A' vadak közzül, kik közelebb laknak, egész familiákat lehet meghívni, 's szolgálattjokkal élni, vélek t. i. vagy fát hasogattatni,

vagy pedig az ő erdeiknek belsejében találtató kü-
lömbségre plántákat szedetni, 's hogy őket illyes va-
lamire lehessen bírni, nem egyéb szükség, mint
nékik egy darab vásznat, egy kevés rizs-kását, vagy
dohányt kell adni, az illyes csekélységekért legna-
gyobb serénységgel munkálkodnak, de hogy házak-
ban lakjanak, arra nem lehet őket bírni, az ő ked-
velt lakások mindenkor csak az erdő marad; néha
eljönnek a' házajtóig, de ha sokan vagynak a' szo-
bában, hirtelen vissza fordulnak az erdő felé, 's
többé nem mutatják magokat; valamint lakások
felől nem aggódnak, úgy élelmekről sem igen gon-
doskodnak, szóval: ők a' szónak tellyes értelmében
igazán vadok. Két familia ritkán van együtt, a'
gyermekesek még-is szüléikhez különös vonzódással
ragaszkodnak, 's nékik híven engedelmeskednek a'
házasulás' napjáig, melly időtől fogva egy tulajdon
familiát formálnak, és szüléiktől elválnak.

Azonban, bár melly vadak-is, az illendőség
törvényét még-is tudják, a' fiú közel-lévő rokon-
nyát feleségül soha nem veszi, hanem Nőjét mindég
idegen familiában keres; egyébberánt nem sok kincs
's gazdaság kívántatik arra, hogy közöttök valaki
feleséget kapjon, bizonyos két nagy szekercze, mel-
lyel a' fa-hasogatásban, és vadak' ejtésében élnek,
mind az, a' mi a' feleség nyeresre megkívántatik.

Ámbár az idő minden viszontagságainak kivagy-
nak téve, még-is találni közöttök el-aggott örege-
ket, 's noha szüntelen ragadozó állatok között té-
bolyognak, még-is azoknak dühös megtámadásit ki-
tudják kerülni részént virgoncz könnyűségek, gyor-
saságok, részént bizonyos elő-érzés, melly a' közel-
gető veszedelemre őket jó előre figyelmetesekké te-
szi, részént pedig különös ügyességök által, mellyel
a' vélek szembe találkozó tigriscket, és más raga-
dozó állatokat el-mellőzik. Ha ki közzülök megbe-

tegszik három nap gondoskodnak róla, nyujtván neki szükséges orvosi-szert, de ha harmadnap múlva vélek nem mehet, akkor ellátták őt egy kevés vízzel, fűvekkel, vad-gyümölcssel, és vadakkal, a' mi-ből t. i. az ő közönséges élelmök áll, 's tőle eltávoznak, hogy friss élelmet kereshessenek, de mégis, hogy a' beteg, az ő fel-lábbadozásra után őket megtalálhassa, megmutatták neki azon útat, melyen őket nyomba érheti; ha pedig a' beteg az ő távollétökben meghalna, néhány napok múlva vissza térvén azon helyre, sűrű haraszt alá a' ligetben eltemetik. Minthogy az erdön kívül más lakó helyök nincs, így hát valamint a' férfiak, úgy az aszszonyok, és gyermekek-is szüntelen vándorlásban vannak. Szülés idején a' férj megjegyzi azon fát, melly alatt az aszszony szült, és a' gyermek azon fától veszi nevét.

Egyébberránt ezen vad-emberek igen együgyűek, adott szavokat tántoríthatatlan hűséggel megtartják, ha valamit esküvéssel fogadtak, az illyes fogadásnak megszegése halállal büntetetik. Ha ketten egymás között össze-vesznek; akkor egy kis térségen mind a' ketten olly mélyen megbuknak, hogy homlokokkal a' földet érintik, és ezen helyheztetésben a' legrettenetesebb átkot mondják a' vétkes ellen. — Beszédjök minden egyéb más nyelvektől, mellyeket csak ösmérek, egészen különböz, és semmi hasonlatossága sincs sem a' Malai, sem pedig a' Sziámi nyelvvel, noha ezek legközelebbi szomszédjaik, a' honnét nem ok nélkül azt lehet gyanítani: hogy ezen nép légyen e' fél-szigetnek eredeti lakosa, és hogy a' tenger-parti Malaiak máshonnét származtak. A' mi Religiójokat illeti, ők nem Mahomedánusok, mint a' Malaiak, hisznek még-is egy Istent, vagy Lényt, a' nélkül, hogy tudnák mi féle Isten légyen ez; semmit egyebet nem lehet rajtok észre ven-

ni, mind az emberi vad természetet, egybekötve minden mesterségeknek olly tellyes tudatlanságával, melly az erköltsősítésére éppen alkalmatlan. — Mind azt, a' mit ezen vad-népről írtam, egy olly Kereszténytől hallottam, ki őket közelebbről szemlélhette, magamnak még nem vólt annyi időm, hogy személylesen oda meheltem 's láthattam vólna, ha vallyon keresztényekké formálódhatnak-e? de ha még egy ideig Pulo-Peangban maradandok, reméllem Isten segítségével, hogy nem sokára ezen látogatást-is megtehetem.

Közi

Szabó Nepomuk.

10.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Harmintzegyedik Levél. Polyklet Phylostrathoz.

Szép-művészség. — Képfaragás. — Képirás. — Éptésmestersége.

Mostani tartózkodásom helyének rövid rajzolatja mellyet hozzád küldöttem, magas vélekedést támasztott benned édes Phylostrátom a' Rómaiak ditsősége felől. A' Szép-művészségnek közepette neveltetvén,

azt a' fontosságot, melyet valamelly nép annak tulajdonít, olyan mértéknek tartod, mely szerént azon népnek-is fontosságát meghatározhatod, 's hogy vélekedésedet ezen tárgy eránt megállapíthassad, azt kérdeked tőlem: lehet-e attól tartanunk, hogy ezen győzedelmes Nemzet, Görög-orzágtól egygyetlen egy még sértetlenül maradtó pálmáját-is elragadjja? Ez a' kérdés illik egygy athénei-születéshez. Rómába érkezésemkor habozás nélkül feleltem volna. Emlékeinek mint nagysága mind sokasága által bámulásra ragadtatván azt hittem, hogy azok a' Szépmesterségek legnagyobb mértékre lépett szeretetének bizonyosságai. Mindennap jöttek a' Tiberisen Görög-orzágból, nagy Asiából réz szobrokkal, képekkel, 's betses márvánnyal megterhelt hajók. Az értz-olvasztó és képfaragó műhelyeket mindenütt eleven foglalatoskodásban láttam. A' piatzokon roppant nagyságú kerekék, erős izmos munkásokkal hajtva, tsuda vastagságú kősziklákat emeltek-fel. Valamit láttam, 's mind az egygy olly népnek képét festette, mely az illy nemes foglalatosságok által, nagy történetektől szünet nélkül erőszakosan ide 's tová hánytatott lételét akarja pihentetni. Most midőn huzomossabb társálkodásom, azt vélem jobban megesmértette; elébbeni vélekedésemet bátran vissza vehetem, 's megtagadhatom a' Rómaiaktól az az Isteni adományokat, mellyek a' Görögöket olly igen megkülömböztették. Tapasztalod Athénében egyszer-is másszor-is, hogy valamelly csekély polgár, vagy különös ügyessége, vagy a' szerentse kedvezése által hirtelen rendkívül való gazdagságra tesz szert; egy értelmes építő-mester pompás palotát épít néki, mellyet mindenmü művészszel legditsőbb munkáikkal diszesítnek, ha tsak szerentsétlenségökre az úr tudatlansága vagy sejtessége szándékjokat nem gátolja. Minden ritkaságot meghozatt nagy költséggel, hogy házát

véle ékesítse. A' legdrágábbat mindenkor legfőbbre betsüli, minthogy egyedül gazdagságának mennyiségéhez ért. A' sok drágaságoknak halmozása, azoknak összzerakata és egymással való össze-hasonlítása által, utóbb érdemökről-is kell valamit tudni, 's azokról egész bátorsággal ítél. Elhiteti magával, hogy a' művészséget szereti, minthogy annak szüleményeiben gyönyörködik. Eránta való indulatos hajlandósága a' fősვნყséghez hasonlít, melly mindennel akar bírni, hogy semmit ne kelljen alkotnia. — Adj már ezen jöttment gazdag úrnak hatalmat-is, tedd-fel, hogy tehetségében van mértékletlenebb kívánságait-is kielégíteni, 's úgy egyetlen egy vonással elődbe lesz rajzolja a' Római nép' képe.

Itt a' templomok, a' közös emlékek Rómában, olly igen számos nagy urak házai, mindenfelől tsudálkozásra méltó egyesületet mutatják mindenek, a' mit a' Szép-művészség legtökéletesebbet alkotott, de ezt a' képfaragás' és képirás' minden nemei eránt mértékletlen hajlandóságot, inkább a' pompa határtalan szeretetének, mint az értelmes és jó ízlésnek lehet tulajdonítani. Hogyan-is szerezhették volna-meg a' Rómaiak másoknak ezen ízlést, holott nálók a' Szép-mesterségek soha sem betsültettek szabad emberek által, tsak nem soha sem miveltettek, 's holott minden Római, azon királyi-székről mellyre magát emelve véli, egy formán részvétel nélkül sőt hidegen néz le mind a' Gládiátorra, ki az ő mulatsága kedvéért életét elveszti, mind a' Színjatszóra, ki hogy tetszését nyerhesse, magát megerőlteti, mind a' művészre, ki nek elmés munkái az ő palotáját szépítik?

Elhiheted-e? Ez a' szerfelett való pompa ollyan nép között uralkodik, melly erköltséire nézve talám minden Nemzetek között legegyszerűbb volt. Romulus olly vad lévén mint az őt szoptató farkas, egy hitvány kalyibában lakott. Egy maroknyi fű,

melly dárdája hegyére volt kötve, formálta zászlóit, és durva pajtásainak megkallolt kezei egészen alkalmatlanok voltak, valamelly mesterséges művnek mellyet képzelni sem tudtak, készítésére.

Azomban Italia' népei már ezen időben-is a' Szép-mesterségeket utóbb vagy kevesebb szerentsével mivelték. A' Volscusok, Samnitesek, Campániaiak, 's különösen az Etruscusok, több mint egy nem-béli Szép-műveik' tökéletességéről híresek voltak. Azon kaptcsolatok, mellyeknél fogva ők régtől fogva Görög-országgal egybe függöttek, megösmertették velök minden Szép-mesterségek' okfejeit; ezeket mindenik nép a' maga természetihez alkalmaztatta, 's mindenik különös nemű módot tett a' kidolgozásban sajátjává. E' szerint a' Campániabelieknél, kik a' legtisztább ég alatt, igen termékeny földet mivelték, a' szelid és kellemes formákat, ezeket gazdagság által kifejtett tündöklő képzelődésnek szüleményeit találjuk-fel. A' Samnitesek és Volscusok már jobbal félre térnek, az Etruscusok pedig ha bár Görög-származásuak-is, megtartották azt a' szívetemelő reménységet, melly közös eleik' lelkét bélyegezte. Jóllehet Romulus' társai ezen külömböző népekhez tartoztak; mindazáltal, ők mint szerentse próbálók, honnyokból kiüzettetvén, szüntelen egyedül új hazának szerzéséről aggodván, közel sem esmerkedtek-meg az illy szerentsés képzetekkel, mellyekkel az Istenek csak a' gondos nevelés jutalmául szokták a' lelkeket ékesíteni. Ők a' korábbi kimiveltetés' hasznait nem esmerték annyi pallérozot Nemzetek között, a' bámuló Itáliának egy a' természet kezéből csak most jövő népnek játékát mutatták. Mindenektől külön lévén válva, új úton kényszerítették polgári társaságot formálni, 's ugyan azért minden gondolatjaik oriaiak voltak. Magok tsináltak magoknak polgári igazgatást, törvényeket, különös szokásokat; saját

hadakozásbéli mesterséggel bírtak; magokon kívül senkit nem látván a' világon, csak magoknak való országos-törvényt alkottak. Hódoltatás neve alatt erővel vették-el másoktól az igazságtalanul elfoglalt földnek művelésére szükséges ökröket, és hogy feleségek nem léte miatt elenyészni készülő társaságokat fenn-tarthassák, nem tartották véteknek szomszédjaiknak aszszonyait elrabolni.

Az illy' emberek törekedéseinek csak egyetlenegy tzielja lehetett a' háború, még pedig a' szüntelen tartó háború, valami azzal össze nem függött, mind azt szükségesképpen el kellett mulatniok, vagy éppen meg kellett vetniük. Hirtelen való 's álhatatos szerentséjük, nem sokára meggyőzte őket, gondolkodások módjának fontos vóltáról, 's következésképpen a' Szép-mesterségek megvetését, melly először a' tudatlanságból 's durvaságból származott, nem sokára politikájok-is nevelte 's fenntartotta.

Görög-országban, a' Vallásbeli képzetek leginkább előmozdították a' Szép-mesterségek tökéletesedését. A' mi népeink, minden szép és jeles elmének szüleményeit egy szívvel 's lélekkel az Isten-ségnek szentelték, 's az Istenek ezen gyermeki szeretetet 's hálaadatosságot azzal jutalmazták-meg; hogy nekik még több szép és jeles elméket adtak. Itt Rómában a' Vallás ellenkező következtetéseket szült. Numa azzal leginkább az erőszak' munkáját szenteltette-meg, 's egy tiszteleltre méltó ígát tétetett azon vad emberekre, kik mindég hajlandók voltak, a' törvények' tekintetét megvetni, 's a' fejedelmeknek hatalmát megtörni. A' Rómaiak' vallásában komoly és kemény volt minden, mint alkotójának lelke, titkaiban mély homálya lévén, külsőképpen tétetett egyszerűséggel bírt, 's ezen egyszerűséget mindenben kimutatta. Azon mesterember ki eléggé ügyes volt olyan paj'sokat készíteni, mellyek között

az égből esettnek vélt eszméletlenné lett, rendkívül való halandónak tartatott. A' templomok szobrok nélkül voltak; az Istenségnek valamely képét költsönözni véteknek tartatott volna.

Végre, midőn a' hideg okosság a' képzeléseiből 's annak meggyőztetett, a' tsupa értelembeli Istentiszteletbe beleuntt nép, képét óhajtotta látni az Istennek kit imádott, az idősb Tarquinius a' Volskusok tartományából egy művészt vétetett, ki Jupiternek tűznél szarított agyagból szobrot készített.

Ez volt az első tsekély emlék, melly a' most olly ditső és pompás Rómát ékesítette. Nem sokára minden védelmező Isteneinek képeit lehetett benne látni, 's azoknak készítését a' Rómaiak mindenkor külföldiekre bízták. A' helyett hogy a' Szépmesterségek' pályáján előlépéseket próbálták volna tenni, inkább azon pályát úgy látszott örökre elzárták magok előtt, a' Porsennával kötött békeség által; mellyben világosan megállapított: hogy jövőendőben, attól fogva városokban a' vasat tsupán a' földmivelési haszonra legyen szabad fordítani; ekképpen az eszközöktől magokat megfosztván, az eszközök által szereztethető előmeneteléről is lemondottak. De ezen feltételt az erőszak dictálta, 's az erőszak el is rontotta. A' Római-nép szobrokat rendelt Horatius Coclesnek és Clelia' számokra, kik magokat ugyan ezen haborúban megkülömböztették, 's kik közül egyiknek tselekedete a' maga nemén, a' másiknak bátorsága pedig az egész emberi nemzetén is fellül emelkedett. Így lett szokássá a' nép előtt a' hősök szobrait és képeit közös tisztelet végett kitenni, 's a' szép tselekedetek emlékeztetést több hozzájuk hasonlóknak tselekedtetése végett fenn tartani. A' képek jussa, ez a' fő familiák előtt olly betses jus, hasonlóképpen segítette Rómában a' képfaragást szükségessé tenni. De akármelly betset tu-

lajdonítottak-is a' Rómaiak ezen dícséretes munkáknak, úgy látszott mintha békókat akartak volna az azokat készítőknék kezeikre tenni; minden szobrok' magasságát három lábnyira határozták-meg. Ez által az elme gátoltatott repülésében, 's a' nagy költséggel Rómába vitetett művészek, csak gyenge nyomait hagyhatták talentomaiknak.

Illyen volt a' képfaragás' állapota Rómában a' királyok alatt, 's a' Szabad-köztársaság első esztendeiben. A' képirás' mestersége még ennél-is hátrább maradt. Sokkal későbbén ékesítették két Görög képirók Damophilus és Gorgásus Ceres' templomát munkáikkal; neveiket az első szóbeli hagyomány fennmarasztotta. A' közös költségen tett épületek a' polgárok pompátlan házaikkal egyforma erányt tartottak. Tsak egy példát említek: a' Fortuna' templomát, melyet Servius Tertullius a' forumon emeltetett, 's melly az akkori idők egyik legnevezetesebb emlékének tartatik, azon egy esztendőben kezdődött és végződött-el. — Az építés mesterségének gyarapodása még egy különös környülmény által-is akadályoztatott: a' természet úgy látszik megtagadta Itáliától a' márványt, melyet kegyessége a' mi tartományainknak olly bőségben ad. Mindazáltal azt mondják, hogy Liguriában annak egyik legszebb neme találatnék, de még eddig nintsenek ott kő-bányák nyitva. Azért az Ország' épületei nem lehettek pompássak 's illendőképpen tündöklők, míg a' Szabad-köztársaság' hatalma annyira nem nevedett; hogy a' meghódoltatott tartományokból hozathatta azt, a' mit a' maga tartományai megtagadtak. Az Itália népével szüntelen nagyobb mértékben nevedő közösülés által, a' Rómaiak kitsinyenként jobban megismerték a' pompát, 's jobban tanultak hozzá érteni. Apródonként kiléptek azon keskeny körből mellybe magokat magok bézárták. A' Tarquiniusok alatt sok

ideig igen elkitsinyedet természet, a' legszebb formákat elérő vagy fellyülmuló nagyságra nevededett. A' művészek kényszerítés nélkül, által engedhették magokat azon tűznek, melyet benne a' Római történetekben olly igen számos és tündöklő hősitettek gerjesztettek; 's míg Róma' polgárjai magokat az ütközetekben tették híresekké; az alatt a' mesteriség halhatatlan emlékekben látszott viselt dolgaikat leírni.

417. esztendőben Lucius Furius Camillus és Cajus Moenius Consuloknak, a' Latinusok meggyőzőinek tiszteletére felállítotton kívül, legelső szobrok emeltettek Rómában lóhátra; 459 pedig egy Etruskusi művész, Spurius Carvilius' számára, ki a' Samnitéseket tökéletesen meggyőzte, ollyan diadalmi emléket készített; melly mindent fellyül haladt, a' mi e' részben addig Rómában szemléltetett. Az ellenség sisakjaiból és pántzéljaiból akkora nagy szobrot készitet Jupiternek; hogy azt Alba hegyeiről tisztán meglehet látni. Ezen Isten lábainál Carviliusnak egy szobra van, melly Jupiter szobrának maradványaiból készült. Nem szöllok sok kevesebb fontosságu emlékekről, mellyek a' piatzokat ékesítik, a' legutólsó polgár-is tökéletesen tudja azoknak eredetét, gyönyörködve emlegeti azon hősök' neveit kiknek azok szentelve vagynak; lelke magasra emelkedik ezen ditső győzedelmi játék' látására, melly midőn egy felől az áldozatot mutatják, másfelől annak jutalmát ígérk.

Mindaddig a' Rómaiak a' külföldiek' segítségével éltek. 474 Etruria elfoglaltatott 's akkor úgy beszéltek mint győzők. Sok ügyes munkások Rómába hivatattak, Ezek hidakat, víz-tsatornákat földalatti-bóltozatokat tsináltak, 's erős tornyokkal megrakott magas falakat emeltek-fel. Más főbb és jelesebb neműek az Ország számára építettek palotákat, különösen a' tem-

plomok fő tárgyai lettek ezen Istenfélő nép gondjainak. A' képfaragás és képirás még addig tsak szent emlékekre fordítottak, még pedig azon nemes és komoly ízlés szerint, melly mindent bélyegez, a' mi az Etruskusok kezéből kerül.

Ezen időtájban a' Rómaiak' külső szokásaikra egy változás történt, melly minden addig készült szobroknak egy különös esmertető jelet ad. Az előtt mindenkor hosszú hajat és tellyes szakált viseltek; 454-dik esztendőben Siciliából borbélyok jöttek, 's őket ezen természet által adott ékességektől megfosztották. Ezen új szokás olly hirtelen lábra kapott, hogy Marius Livius Consul, ki éppen akkor egy időre elútazott vala, nem mehetett-bé visszaszajövelekor Rómába míg magát meg nem borotváltatta. A' képfaragók a' minden időbeli viseletekre szorosan vigyázzván, híven lemásolták ezt is munkáikban, 's az új Rómaiak egészen más népnek látszanak lenni, mint attyaik. Innét van, hogy midőn eleikről szólnak, azokat intonsusoknak (borotvátlanoknak, vagy nyiretleneknek) szokták nevezni.

Láttad miképp' volt Róma tudatlanságból érzéketlen a' szép-mesterségek eránt, miképp' vetette-meg azután politikából azokat, 's végre miképp' fogott kezét 's miképp' élt velek nemes végre. Most azt fogod látni, hogy a' mértékletességről a' legrútobb telhetetlenségre által menvén, merész kezeit minden Nemzetekre kiterjesztette, kintseiket elfoglalta, templomaikat megfertőztette, minden még legszentebb törvényeiket is lábaival tapodta, 's az embereket 's Isteneiket csufszággal illette, egyedül azért; hogy kebelében rakásra gyűjthessen minden gazdagságokat, mellyek talám utóbb veszedelmére fognak szolgálni. Vajha gyermekei mindég nemes megvetéssel maradtak volna az ollyan dolgok eránt,

mellyeket soha sem kellett volna megösmerniek, minthogy azoknak alkotására alkalmatlanok voltak. Egy tiszteletre méltó egyszerűség' keskeny határai közzé szorítva, hatalmasabbak lettek volna rényeik által, mint fegyvereik által voltak; a' világ tsudálta és szerette volna őket, 's önként egy sokkal ditsőségesebb hódolást mutatott volna erántok, mint a' millyen azon adózás, melly fizetőit kétségbe ejti 's egyszerűsmind elvevőit-is gyalázatba keveri.

Az erköltsök' ezen nagy változására a' második Punus háború adott alkalmat a' Rómaiaknak; Italiának közepette megtámadtatván, több ízben olly vesztességet szenvedtek, melly régi szövetségeseiknek nagy részét tőlök elpártoltatta. A' szerentsétlenségben való megrendíthetetlen álhatatosság, a' szerentsével okosan élés, a' jól készített 's böltsen végre hajtott plánumok' meggyőzték velek színtén olly ügyes, mint engesztelhetetlen ellenségeköt. A' védelmezésekről hirtelen a' megtámadásra menvén által, Hannibált vissza nyomták 's Afrikába kergették. A' nagy Scipio, soká szerentsés vetélkedő társának példáján tanulván, jobban tudott a' győzelemmel élni; Karthago' hatalma semmivé tétetett; 's nem sokára Róma hosszúút álhatott ügyének elárulóin, kik egymásután mind együl egyig meghódoltattak, boldogtalan szövetségek szolgálván végső romlásoknak, vagy igaz vagy színes okául. Az az erőslelkűség, mellyet a' Rómaiak ezen hosszúzás és nehéz küszködésben mutattak és kifejtettek, bizonyos tekintetben érdemesekké tette volna őket győzedelmekre, ha éppen ezen győzedelmek által nem tsábítattak volna-el a' Nemzetek' legszentebb jussainak tapodására. A' hosszúzáállás' kívánsága által ingereltvén 's megvakíttatván, azon gazdagságoknak látása által, mellyeknek előbbeni szegénységek még világgon létöket sem tudatta, egész keménységgel hasz-

nálták azon Római törvényt, mely őket a' világnak és mindennek a' mi abban van urainak mondja lenni. Syracus, a' Görögöktől fundált városoknak leg-szebbike 's leggazdagabbika egészen lerontatott. Marcellus azon szempillantatban, midőn azt elakarta foglalni, egy dombról ezen ditső várost szemlélvén, 's annak minden órán leendő elpusztulását meggondolván, azt mondják, könnyeket hullatott; hiú és hazug könnyhullatás! A' szép mesterségeknek minden műveit, a' szobrokat, képeket, betses edényeket és eszközöket mind kirabolta; mind ezek a' Capitoliumnak és egy általa építetett templomnak ékesítésére szolgáltak, melyet a' rénynek (virtus) bátorkodott szentelni, mintha a' rényt ellehetné az igazságtól és könyörületességtől választani.

A' Lylibaeumi foktól a' Pachynumi fokik, már most tsak omladékai láttatnak számtalan hajdan virágzott városoknak. Nagy Görög-országot hasonló gyászos sors érte. Krotóna, melynek egy miliom lakosai voltak, mái napon húszezeret sem számlál, Júnó Laciniának híres temploma, mely ezen város vidékén volt építve, minden ékességeitől megfosztatott; sőt még a' márvány sindelek-is leszedettek tetejéről; de az Istenek eránt való tiszteletnek egy kis árnyéka azokat ismét felrakatta előbbeni helyökre, 's ezen késedelmes igazságszolgáltatás némü némüképpen mindennek a' mi történt helybehagyása lett.

A' többi városok, kik még ezen tartományban megvagynak, 's. hajdan olly népesekek és gazdagok voltak hasonló sorsot tapasztaltak. Mindenikből elragadoztattak azon emlékek, melyekkel azokat egy művészszerető nép felékesítette. A' szerencsétlen Capuával még kegyetlenebből bántak; polgárjainak egy részét megölték, a' többit rabokká tették, 's

ezen gazdag város kintsei az irgalmatlan győzőnek prédájává lettek.

A' Macedoniai Fülep egy kevés segedelmet adott a' Carthágóbélieknek, a' Rómaiak háborút indítottak ellene elősegítettvén a' Görögöktől, kiket boldogtalan vakságok a' veszedelem örvénnyre felé vitt. Fülep meggyőzöttetett, Lucius Quinctius a' győzedelmi pompa alkalmával számtalan szobrokat, drága edényeket, pompás fegyvereket, arany és ezüst paizsokat 's a' Görög-városoktól ajándékba nyert száztizennégy arany koronákat tétetett-ki látványságul a' nép eleibe. Ezen prédának egy részéből, a' Capitoliumi Jupiter templomának tetejére egy gazdagon megaranyozott négy lovas kotsi készítettett.

Antiochus, Syria' királya, segedelmet ígért Hannibálnak; az is olyan büntetést szenvedett mint Fülep. Tsak az alatt a' feltétel alatt nyert békességet: hogy legszebb tartománnyain-is tizenötezer talentomokon kívül, még azon szép műveknek legnagyobb részét-is általengedte a' Rómaiaknak, melyek palotáit ékesítették. Ezen drágaságok között, az arany edények öszszeségesen ezer és huszonnégy, az ezüst edények pedig ezernégyszáz és huszonnégy fontott nyomtak, 's mind egygyül egygyig válogatott munkák voltak.

Alig végződött-el a' háború Syriában, midőn a' Rómaiak ismét megjelentek Görög-országban, hogy első szövetségeseikkel hadakoznának. Elfoglalták Ambrátziát Epyrusban. A' híres Pyrrhusnak ezen régi ülő városa, tele volt a' legnagyobb művészek által készítettett szobrokkal 's csudálkozásra méltó képekkel: minden elvitetett Rómába. Hijába ajándékoztak a' szerentsétlen lakosok Marcus Fulviusnak, meggyőzőjöknek, egy másfél mázsát nyomó arany koronát; elvette az ajándékot 's még-is kirabolta őket. Ambrátziának kétségbe esett lakosai követeket

küldöttek a' Senatushoz, kik annak elejibe terjesztették, hogy csak egy Istenség' képe sem maradt náluk az Isteni tiszteletre: nem halgattattak-meg. Fulvius ezen városból kétszáznyolcvanöt réz szobrokat 's kétszázharmincz márvány szobrokat vitt-el. A' győzők nem tudván mit tenni ennyi gazdagsággal, a' Görögökhöz folyamodtak, hogy ezek rendelnének náluk olyan innepi játékokat, mellyeknél azon kintsek a' nép szemei előtt mutogattathatnának. Ezen alkalommal jelentek-meg Rómában a' legelső küzdők.

A' Görögök észre vévén végre, melly veszedelem fenyegetné őket, akár ellenségeik, akár frigyeseik legyenek a' Rómaiaknak, törekedtek őket közös hazájokból kinyomni. Késő és haszontalan törekedés! Macedonia' romlása egész Görög-ország' romlására elkészítette az utat. Lucius Mummius megverte az Acheusokat Corinthus mellett, elfoglalta 's rettenetes módon lerontotta ezen várost, 's abból a' művészségnek minden remekeit Rómába vitette. Semmi sem kéméltetett-meg; még azon réz edények-is elvitettek; mellyek a' játékszínben a' játszó hangjának érthetőbbé 's erősebbé tételére szolgáltak, 's mellyeknek a' Rómaiak semmi hasznát sem tudták venni. Mummius ezen nagy tettének jutalmául Achaikus vezetéket nevet nyert.

Elfogod e hinni? — Bacchusnak azon híres képe, melly Görög-országban legszebbnek tartatott, 's mellynek tökéletessége példa beszéddé lett, több napokig kotzkázó asztal gyanánt szolgált a' katonáknak. Mummius annak betses voltát azon nagy sum-mából, melly érette ígértetett észre vévén; számtalan szobrokkal 's szép munkájú háromlábokkal együtt azt-is Rómába küldötte, 's azoknak, kikre azt bízta egész valósággal úgy nyilatkoztatta-ki magát: hogy azon esetre ha valamit elvesztenének, a' magok költségén újjakat tartoznának helyette tsináltatni.

A' mesterség' ennyi kintseinek össze-gyűjtése végre azoknak betse eránt felvilágosította a' Rómaia-
kat. Ennyi szépségek' látása ifjú és erős lelköket mélyen meg hatotta, érezték a' ketsnek azon ellene álhatatlanul bájoló erejét, melly a' legkevesebbé megvilágosodott embert leginkább elragadja, midőn a' szívreható kellemet a' legnagyobb tökéletességgel eggyesülve látja. A' csudálkozás hirtelenül kívánságot, 's a' kívánság zabolátlan szeretetet szült. Kevélkedvén abban a' mit már bírtak, szégyenlették hogy mindent nem bírnak, 's hogy mindent megnyerhessenek, a' legrútabb eszközökkel-is készek voltak élni. Szerencsétlen városaink egymásután kipusztitattak, a' mit a' hódoltató meghagyott, az a' kormányzók' prédája lett. A' telhetetlen Proconsulok erőszakkal vették-el azt a' mit kívántak, 's kívánságok mindenre kiterjedett. A' kevés mértékletesebbek csekély áron kapták-meg azt, a' mit tőlök senki sem mert megtagadni. Ezután Rómában kell keresni az eddig Görög-ország városaiban széjjel találtatott remek-műveket, mellyek azoknak dicsősségét tették. Ott láttam azon Lysippus keze által készített szép réz-szobrokat, mellyeket Sándor azon testörzőinek számára állitatott-fel, kik a' Granicuson való általmenetelekor elestek. Itt találtattak Phidiásnak, Myronnak, Praxitelesnek 's Scopasnak legszebb művei, több mint egy Istenség a' maga templomából egy Római lovagnak házába költözött, 's némelly szobor, melly elébb Aspásia' szobáit ékesítette, mái napon Minerva' templomában lel helyet. Nem kell elfelejtenem azon három híres Grátziákat-is, mellyeket Sokrates készített, ki egy képfaragónak fia, 's maga-is képfaragó volt, míg magát a' böltselkedésre nem adta. Ezen inkább készítőjének nevéért, mint saját betséért nevezetes műs, Athéne várában nagy gondal őriztetett; mái napon egy alsó árendás, vatsoráló szo-

bájában vagyon. Miképp-is tudták volna azt az olyan emberek betsülni, kik még saját Isteneiket sem tisztelték Róma' határjain kívül. Nem láttuk e' mint vetették szentségtörő kezeiket Isteneink szobraitra, 's mint vitték-el még az Olympusi Jupiter templomának oszlopait-is? Nem félek azt mondani, hogy a' Rómaiak több Istenét ragadozták-el Görög-országának, mint a' hány polgárait fegyvereik megöltek.

Ezen telhetetlen hódoltatók mind jobban jobban megszeretvén Görög-ország készítményeit, végtére virágoztatni akarták magoknál azon mesterségeket, mellyeknek még eddig csak lerontói voltak. Számatalan művészek úgy vitettek Rómába mint rabok, mások oda hivattattak, elpusztúlt hazájokban már most haszontalanok lévén. Mindnyájan hatalmasan ösztönöztettek; arany, ezüst, réz, elefánt csont tékozolván adatott tudós kezeik közé; a' templomok, a' Szép-mesterségek menedekévé, az elébb soká jó foganattal tisztelt fa- és cserépképek tsúfolás tárgyává lettek. A' piaczok egész sereg hőöket mutattak, kik rézben és márványban élni látszattak. A' Nagyok' házai palotákká változtak; egy sincs közöttök, mellyben több remekművek ne találtatnának, mint a' mennyi elébb századok alatt az egész köztársaságba találtatott. Kétség kívül törvényes jussal bírják ök ezeket mint-hogy ök tsináltatták; de alkotói egynek se voltak. A' főrendű Rómaiak mint meg annyi fejedelmek megelégesznek azzal, hogy a' Szép-mesterségeket védelmezik, azoknak mivélését másoknak hagyják. Az alsóbb rendűek előbb az Etruskusokat utánozták, most a' Görögöket igyekeznek utánozni; de egy sem lett közülök híres sem eggyik sem másik nemből, 's az olly sok ritka remek' látása nem csak nem gyűjt benne nemes vetélkedést, hanem inkább elcsüggedést látszik szülni.

Nálunk az Athénei, Corinthusi és Sicyoni iskolákat megkülömböztetjük; azon apró különösségek, mellyek ezeket egymástól elválasztatják, még most Rómában-is észre vétethetnek, noha kétség kívül nem sokára öszsze fognak olvadni: de azt bátran lehet állítani hogy Római iskola soha sem fog támadni. Azon csekély különözéseket, mellyekben művészeinknek Rómában készített munkáik a' hazájokban készitettektől eltávoznak, ok nélkül nevezénk így. Nálunk 's a' mi ízlésünk szerint egy szép testnek természetét és formáját sehol, és semmivel nem kell elfödözni. A' mi képfaragóink a' legfinumabb vonásoknak 's a' kép minden széleinek hív előadásában legjelesebbek. Még az Istenek felsége-is alája van ezen törvénynek vetve, a' nélkül hogy általa lealacsonyítatnék. Apolló oly felséges és tiszta vonásokat mutat, mellyek égi eredetére emlékeztetnek; Hercules a' legnagyobb erőnek kifejezése által rémülést okoz; még az igéző Venus sem rejti el imádóinak szemei előtt a' legtsábitóbb kecsseit-is. Ellenben Rómában, hol a' képzelés jobban rendhez van szoktatva 's a' szokás a' külső illendőségre szorosabban vigyáz; az van törvénnyé téve; hogy ezen illendőségre vigyázás mindenült megtartassék. A' hőst éppen úgy kell képezni előadni, mint az a' táborban, a' senátusban, vagy a' szólnoki széken volt, 's a' mi Művészeink alkalmaztatták magokat uraik ízléséhez. Láttam néha nagy tökéletességű szép műveket, mellyek még ma-is nevezetes Római-művészeknek tulajdonítattak; de azonkívül, hogy a' gyakorlott szem első tekintettel megismerik benne a' Görögkifejezést, kevés vizsgálás által ki lehet találni, hogy a' művész valamelly szabados, ki nevének Római végződést ad, vagy a' bevett szokás szerint, magát elébbeni ura nevéen hivatja.

Azomban a' Rómaiak kirekesztését tárgyazó vélekedésen szenved némelly kivételeket. 450-dik esztendőben a' Fábiosok' híres familiájának egy tagja a' boldogság (salus') templomát olyan képekkel ékesítette, mellyek nincsenek érdem nélkül; innént Pictor vezeték nevet nyert, mellyet maradékainak-is általadott, kik ezen titulust nem nagy megtiszteltetésnek tartják. Pacuvius, ki költő 's egyszer'smind képiró-is volt, még későbbben díszesítette Hercules' templomát egy képpel, melly még ma-is mutatattik. Végre az utóbbi időkben némelly jeles férjfiak, felől emelkedtek polgár társai' balvélekedésén. A' híres Paulus Aemilius Görög-művészek által tanította fiait a' képfaragásra és képirásra, de megkell vallani, hogy ezen nagy példák kevés követőket találtak. A' Rómaiak, úgy látszik csak a' világ meghódoltatására és kormányozására születtek; a' nagyság tetején lévén a' Szép-mesterségeket csak úgy nézik, mint véghetetlen nagyságok elköltésének tiszteséges útjait és módjait. A' köznép azon számtalan szép művek által, mellyeket kevélyen fitogtattnak elcsábítatván, a' Szép-művészség barátjainak tarthatja őket, a' figyelmes vi'sgálló csak annak szabad kényű uralkodóit látja benne. Mivel bírnak? — Mindennel. Mit alkottak magok? — semmit.

S. K. J.

11.

A' Dohány.

A' világnak sokféle szokási között egy sem leve olly hirtelen közönségesse, mint a' dohányzásnak, és a' dohány-por szippantásnak szokása, noha kezdetben egy szokásnak sem volt olly sok, és nagy ellensége, mint ennek, ebben-is megvalósult: hogy

Nitimur in vetita semper, cupimusque negata.

A' dohányzás most sokaknak időt töltő mulat-sága, a' kereskedésnek pedig egyik nevezetesebb ága. *) Hol? és mikor? jött divatba nehéz meghatározni; a' 15-dik Századnak vége felé (1496) Spanyolországban P. Romanus barát tette esmeretessé, Románt t. i. Kolumbus az ő második visz-

*) Schwartner szerint már II. Jó'sef' uralkodása alatt mintegy 300 ezer mázsa dohányt termesztett Magyar-ország. 1805 Magyar-Hazánkából 150 ezer mázsa vitetett Bétsbe. Az Amerikai háborúk' kezdetével nagyobb mennyiségben vitetett-ki országunkból a' dohány, mert 1779 csak Tries-ten által 100,759 font dohány-por, és 3273136 font leveles-dohány vitetett-ki a' Magyar-földről. A' magyar dohány t. i. akkor Virginiai gyanánt kerestetett; ugymond Salamon in Dissert. de Fundo publico in commodum Regni Hungariae, et Provinciarum eidem adnexarum erigendo. pag. 123.

szá jöttekor Szent-Domingo szigetében hagyta, a szigetbeliek erősen füstölték e' füvet kettős pipákból, melyeket az ő nyelveken Tabakónak hívtak, neveztek, a' füvet pedig Cohobla, vagy Gólinak mondták; innét a' Spanyolok a' pipáktól a' füvet is Tabaknak nevezték. Szint ez a' szokás volt Amerikában-is csak azon különbséggel: hogy ott a' füvet Petumnak nevezték. Hihető azonban, hogy még Amerika feltalálása előtt Á'siában, nevezetesen Per'siában, és Kinában a' dohányozás, és burnótolás szokásban volt. 1559 körül került Portugalliába dohánymag, 's az ottan tartózkodó Francia-követ Nicót János, néhány szál dohány plántátskákat kapott ajándékban bizonyos Portugalliai Nemes-embertől, melyeket ez Floridából kapott. Nicót János már 1560-ban dohánymagot küldött Pári'sba a' Mediczei Katalin királynéhez, a' dohány leveleknek erejét próbára vette a' sebeken, és külső megsértődéseken, 's innét az ő nevéből latin nyelven a' dohány Herba-Nicotianának neveztetett, sőt Frantziaországban Herba-Mediceának is mondatott, minthogy Katalin királyné igen használta.

Midőn Prosper Publicola Cardinalis de S. Cruce, Portugalliából, hol mint Apostolikövet tartózkodik vala, Rómába vissza tért, magával dohányt-is vitt. 's ezt Olaszországban esmeretessé tette, a' mit azután egy darab ideig az ő nevéből Herba de S. Cruce-nek neveztek. Az Angolok 1585 körül a' Virginiaiaktól tanulták a' dohányozást. Camdenus évkönyvében 1585 ezt írja: midőn az Angolok Virginiából vissza-tértek 1585, tudtomra legelsőben hozták-be Angol-országba amaz indiai plántát, melyet Tobac- vagy Nicót-plántának neveztek, és a' mit az Indusok' utmutatása után használtak; azolta igen divatba jött, és nagy becsben vagyon, minthogy abból némellyek mohó kívánsággal igen erős szagú

füstöt szívnak vagy csupa gyönyörködésből, vagy az egészségre való tekintetből, 's a' füstöt órokon által magoktól ismét elfujják; néhol a' városokban már szintugy vagynak dohányozó szobák, (pipatoriumok) mint horos vagy seres boltok. — Némellyek állítják azt-is: hogy Rapheling Angol tanult volna legelsőben dohányozni Virginiában, 's erre azután más fiatalokat-is megtanított, kik közzül némellyek meglátogatván a' még akkor ujjonc Leydeni Egyetemet, a' dohányozást Hollandiában-is esmeretessé tevék.

I-ső Jakab Angol-király, ártalmas fűnek nevezvén a' dohányt, nagy vámmal akart gátot vetni a' dohányozás terjedésének, minden font dohányra, melly az ő tartományiban keltt-el 6 schilling, (1 schilling 28 kr. ezüst-pénzben) és 10 stüver (egy stüver valamivel több 2 ezüst krajtzárnál) vámot vetett, midőn pedig mind e' mellett-is a' dohányozás napról napra jobban terjedett volna; 1619 egy könyvet írtt a' dohányozók ellen, mellyet eme szavakkal végzett: „óh kedves Alattvalóim! ha még a' szemérem bucsút nem vett tőletek, hadjátok-el az ocsmány dohányozást, mellynek eredete gyalázatos, mellyre az ember csupa tévelygésből, és hiu balgatagságból vetemedik, melly által az Isten' haragját magatokra vonjátok, egészségteket rontjátok, házi gazdaságtokat rendetlenségbe hozzátok, az egész ország' hírét homályosítjátok; tartózkodjatok olyan dologtól, mellyet még nevezni-is utálat kellemetlen büze miatt, melly a' velőnek, és tüdőnek igen ártalmas, és mellynek füstye, ha igazat akarunk mondani, a' pokolnak rettenetes büze.“ — Ezen királyi gunyra a' Jesuiták egy igen derék feleletet készítettek, mellyben vitatván: hogy a' dohány éppen nem ártalmas plánta, azt ismét az elméskedő királynak oltalmára méltatták.

Török-országban is, hol 1610 körül kezdődött, a' dohányzás eleintén nagy akadályokkal küszködött, Constantinápolyban az által akarák azt nevetségessé tenni, hogy egy Törököt, az orrán egy pipát keresztül húzva, hurczoltak az utján szerteszéllyel; az apa kizárta fiát az örökösödésből, ha az dohányozni kezdett; utóbb a' Törökök sok ideig az Angoloktól vásárolták a' dohányt, és pedig annak-is csak az allyát, annak művelését pedig csak későbbben tanulták. — 1624 Spanyol-országban a' dohány port már erősen szívták, mivel VIII-dik Orbán Pápa egy házi átok alá veté mind azokat, kik a' templomban szipákoltak, minthogy a' Spanyol-Papok ezt Mise közben-is szokták tenni. Ugyan ezt cselekedte XII-dik Incze Pápa is 1690, de XIII-dik Benedek 1724 a' dohányozókat ezen átok alól felszabadította.

Hasonlólag tilalmazta a' templomban való tobákolást Erzsébet Császárné-is, meghagyván a' templombéli szolgáltnak: hogy mind azoktól, kik a' templomban ilyes valamire vetemedének, a' burnót szelenczéket elszedjék. 1627 I-ső Károly Angolkirály enyhíteni akarván I-ső Jakabnak a' dohány éránt tett kemény parancsán, egy bizonyos helyet rendelt a' dohány árulásra. 1628 Raphael Torcius *Hymnus Tabaci* című versezettel magasztalta a' dohányt; esmeretesek úgy vélem az olvasó előtt a' rendes dohányozásnak dicséretéről írt silány magyar rimmes versek-is. — IV-dik Amuráth Török-Császár (országolt 1623—1640) olly igen gyűlölője, és üldözője volt a' dohánynak, hogy két Törököt, kik közül egyik a' dohányt árulta, a' másik vásárolta, kezeket, lábokat elvagdaltatván, a' Sérail előtt a' vesztő-polczra állította, hogy vakmerőségökért a' legnagyobb kínok között, a' népnek szemeláttára ottan lakolnának.

Azonban minden illyes fenyítékek mellet-is lassan lassan csak szaporodott a' dohányozók' társasága, melly a' népesebb városokban gondoskodott az úgy nevezett pipatoriumról. Jó ideig a' dohányozást Európában nem egyébnek, mint a' pajkosság', korhelység' egy nemének tartották, hogy t. i. azt csak a' népnek söpredéke üzné; erősen hitték: hogy a' dohányozás által az egészség romlik, 's nem ritka volt a' panasz arról-is, hogy a' legjobb szántóföldek a' dohány plántálás által elsoványulnak, ugyan azért több tartományokban kemény rendelkezések tétettek a' dohány termesztés ellen; még 1634-ben órr vesztés alatt volt a' dohányozás megtiltva Oroszországban-is. Hazánkban Gömör Vármegye 1667-ben; Zemplén pedig 1675-ben tiltotta-meg a' dohányozást a' tüzi veszedelem miatt; az illy szándékból tett dicséretes tilalmazás sok helyeken most se volna felesleges. Utóbb az Európai tartományokban majd korábban, majd későbben mindég jobban jobban tágult a' dohány eránt való büntető törvény; az országlók türelemesebbek lettek az eránt, kivált midőn által látták; hogy melly igen fogná az ő jövedelmeket szaporítani a' dohány; most minden birodalmakban több nevezetes városok eggyesülnek a' dohány termesztésre, 's a' mit hajdan ártalmasnak véltek a' homályos századok; azt hasznosnak tapasztalván a' mostani felvilágosodottság, minden úton módön törekszik gyarapítani.

Szabó Nepomuk.

12.

EREDETI MESÉK.

A' sas és bagoly.

A' bátor sas arany-napfénynél kéjtelve szálonga a' merevény szirttetőkön, a' szendergő baglyot egy sziklaüregbe pillantá meg, 's szánakozva szól: Miért rejtél e' sötét helybe, a' jót pazarló természet ki vevőleg erántad sem vala mostoha, téged' is mint más illy fajú teremtményt, felruháza fényt látható eszközökkel; elleneid, mint mindennek vagynak, azokat is okosabban kerülheted ki, ügyesebben oltalmazhatod magad' ellenők tiszta fénynél, mint sötét homályba rejtvezve, teszem ha jöttevő oltalmazód nem lennék hogyan óvnád magad ezen szorúlt homályba ellenem? ne félj, mert én példát adok, hogy nem csak ezen alant elterjedt fénytől nem tarthatsz, de a' vakító nap fele is bátor szárnyra kelhetsz. A' sas sebesen szárnyal a' nap fele, méltó büszkel néz le országára, míg a' homályos bagoly félve nézegél utánna, 's a' bátor sebesen vissza leng a' félénkhez. — Lásd a' nagy fény nem árta semmit, sőt használt; körülnézém birodalmamat, és semmi hiány nincs; minél világosabban nézünk, a' hibák annál kisebbé lopódnak el előlünk, te is körödhöz igyekezz világos lenni, ne rettegj a' fénytől. — Nekényseríts, szól a' bagoly; nekem rendeltetésem homály.

A' róka.

A' róka mások elébe hányt hamis cselek, alacsony ravaszság, rút szemtelenség által megnyeré az orosz-lány kedvét, helyt foga nagyjai körébe 's szemüveget téve fel, nagyítva nézte még nem rég' hagyott álatársai' tetteit. — Egyszer épen törvény tartata, a' róka ugyan csak kemény ítéleteket mond; csudálva sajnálták viseletét volt bajtársai, kik nem rég' is tilos helyeken keresték vele élelmöket. — Nincs mi töltsön el csudálással barátim! szól egy közülök: ám az ily felmagasztalt poltronok semmit sem szoktak úgy nézni mint az előtt. —

A' tanácskodó verebek.

Csak helyyel volt learatva a' szántóföld, burjánytól vastagon nyomva foltonként maradtak rajta arathatlan gazok, mellyek közzül a' legügyesebb sarlók sem vág-haták ki az egy két piruló kalászatokat. A' sereglő verebek eledelt keresve megpillanták azokat, 's tanácsko-zának azoknak télre eltevésök felett, de bőven találva kipergett magokat a' tüskés tarlók között, naponként halaszták azok' egybeszedéseket, míg egyszer elérve a' dudva magvaival lehúltak, 's új gazra vertek gyökeret. Tanácskoz, de ne végetlenül, azért alkalmat ne szalajtsd-el. —

13.

Theré'sia halálára.

Tompán jajognak a' torony' érczei,
 A' légkör ingón rezgeti hangjait,
 És a' közel bérczeknek azúr
 Ormai vissza-nyögik riadva.

Rémülve tódúl, 's vérhüledzve az
 Ifjak' kesergő tábora, — hol korok'
 Dísz-társa, a' szép, 's jó, — halálos
 Éjre viradt; — meredezve állmeg

Fölötte, 's retteg: mint mikor a' borúlt
 Ég' színe gyantás tűzbe merül, — dörög,
 Majd a' sebes villám lecsattan,
 'S a' buta föld remeg, és megindúl.

Pompázva mintegy innepi-módon a'
 Természet új zöld forma-ruhát visel,
 Új élet, új lét' fény-világa
 Terjedez a' viruló mezőkön:

'S néked korodnak dísze! örök Telet
 Most kelle érned! — hah! leverő eset! —
 Most kelle öltöznöd halotti
 Lephe, — ezer tavaszokra méltó!

Melly hajnal-ékkal kérkede, — íme az
 Arcz sárga; mint a' kert' liliumja, melly
 Már elvirult; elhunytak égszín
 Szép szeméid' ragyogó sugári.

Megállt az érző szív kebeledbe; — mint
 Hó-fuvat a' sík térbe', fagyottan úgy

Fekszel, 's veled testvérid', és a'
Bús atya' kedve kihalva fekszik. —

Egyszer virúlt még csak Kikelet korán
Elhunyt szülődnék sírja fölött; *) rövid
Tíz 's hét Tavasz nyílt még neked csak,
'S már vele hú gyerek egyesültél! — —

Halál! kegyetlen! mit ragad-el dühöd,
Nem látod? A' báj-kellemet ön-magát;
Felelj, minek neked? hogy össze-
Zúzd, — kit ezer szem' özönje könnyez? —

Sűrű ködöknek keblibe öltöze, **)
'S könnyes szemekkel tántorog a' szomor
Idő; — az ifjú-kor' mosolygó
Isteni jaj-dalokat zokognak.

Nyugalmad elhunyt Szép, legyen édes enyh,
Halmad' virággal hintse az új Tavasz,
'S Zefírje búsán lengve nyögje
Thré'sia! illy kora vég kimultod'. —

'S kiknek szemünket könnyek özönlik-el
Most, — majd ha sírod' — alkonyi zengzetén
A' Fülmilének — felkeressük, —
Lengj-le reánk amaz égi honból. —

***) Széphalom.

Sárga aranyfénnel tisztán szált Thétis' ölébe
Róma' Apollja, mikor Hunnia szunnyada még;
Felfogták sugarit Pannon' fen bércei. Ah! nem; —
Széphalom önté-el mennyei fénnel az éjt. —

---

*) Édes Anyja épen esztendővel halt-meg elébb. —

**) Czelzás van az akkor szinte egy hétig tartott essős szomorú időre.

***) Készült 1829.) —

A' zivatar.

Égetve lángolt a' nap' arany tüze,
 A' plánta színét veszve lefohnyadott,
 Lankadt tagokkal szünnyadott a'
 Földmivelő, 's fíja déli álmot:

Midőn Auszter, — a' zivatar-hozó, —
 Barlangja' zárát feltöri, és dühös
 Erővel át-szárnyalva a' lég'
 Tág kebelén, csikorogva megráz

Mindent. Szurok-szín fellegeket von a'
 Fényes nap' égő képire, és az ég'
 Kékjére, — borzasztó setétű
 Éjbe borúl az *Egész* egészszen — (universum)
 'S Éjbe borúl vele láthatárunk. —

Minden figyelmes várakozásba jött.
 Lent repdesett a' fecske imitt amott.
 Előre sárgult a' siralmas
 Kárt okozó zivatar' dühétől;

A' felriadt föld-míves, előre könny-
 Záporral ázott arcza; tanyára ment
 A' pásztor, — a' kertész jajongva
 Könnyeze kertje' közel halálán. —

Most hirtelen megdördül az ég', — sebes
 Villám hasítja-végig az öszvegyült
 Sustorgva küzdő fellegeknek
 Tornyait a' magas ég' ürében. —

Harsogva hull a' menny' köve szélt alá, —
 Tűz láng világít a' komorán setét

Szint öltözött nap-fény helyett, 's meg-
Fagyva zuhog-le az ég' nagy árja.

Csikorgva dül-ki vén gyökerével az
Izes gyümölcselel gazdagodott fa, szélt —
Zúzatva több társával együtt,
'S a' patak elragadozza galyját.

Csörtetve hömpölyg a' hegy' idős köve
A' völgybe, — 's annak lenge virágait
Ledulja, — hol többhöz csapódván,
Hangra riasztja robajja a' tért;

A' csorda rémült hangon utánna bög:
Fajdúl az útas, — szerte pihegve fut
A' nyáj! — Keresztjét lángra látván
Gyúlni az ég' tüzesült nyilától, —

Rémülve rogy le térdre, imádkozik
Zavart szavakkal, 's mej-fuladozva szent
Érzésre gyúl ijedtiben a'
Bús arató, 's vele háza' népe.

De íme lassan szűnik az ég' dühe,
Tisztul, 's hevítő fénnel elő jön az
Áldott nap, és új életet szív
Súgariból felocsudva minden. —

Megy nézegetni szölleje' kárait
A' gazda, 's földjét, mellynek örült elébb;
Andalgva bámúl, 's könnye folyva
Végre kitör keserű panaszsa:

„Imé jutalmam fáradozásimért!
„Egy óra mindent, a' mibe bíztam, — el —
„Pusztíta, — gyűlöl Istenem, 's így
A' mit adott, veszi vissza tőlem.“

Hallgass halandó! hát te perelni mersz
Azzal, kihezkép' semmi egész világ?
Némulj-meg e' sorson, 's tanuldmeg
Félni, 's imádni ama Hatalmast!

Bölcs Ó: 's kinek mi hasznos, avagy gonosz, —
 Jól tudja. Jó Ó, 's kedvesit így gyakor
 Kísérti. Áld hát jó Atyádat,
 'S bízd magadat vezető kezére!

Kor - változás.

Mi reménytelen változásim'
 A' serdült kor' érkezévével,
 Mint komoródnak víg érzésim,
 'S tűnnek a' gyermeki évvel!
 Mi feszít keblem olly kegytelen?
 Mi gyötör bánkodó szív? ah!
 Oda a' Menny, mellyben szüntelen
 Ajkam öröm-nektárt szíva!
 A' múlt évi vídor napokat
 Enyelgve gond nélkül lejtém;
 'S nyngton mosolygva a' bajokat,
 Hogy máskép' lesz nem is sejtém.
 A' jelent tárt karral öleltem,
 Nem gyötrődtem a' jövőndővel
 Örömöm' mi könnyen felleltem,
 'S elől kezdtem az esztendővel.
 Kender paripámon strá'sáltam
 Por—csirkém', 's ha ottan ottan
 Elvágta a' szekér, sajnáltam,
 'S újra mást rakni futottam.
 Minden tárgy megvídított tömött
 Hason-társim közt; nem féltem
 Hogy majd vég éri ez örömet.
 Egek! be bődög volt éltém!
 De most a' czél, a' rendeltetés
 Felé vezető eszközök
 Miatt, kerülöm a' szirtet, és
 Félek örvénybe ütközök.

Setéten barnúl szemem előtt
 A' távol sors' vak homályja,
 'S nem láthatván á't lelkeimmel őt,
 Szívem' a' kétség rongálja.
 A' multan kesergve, nyugtalan
 Gyötrődve a' jövődővel,
 Ha mi jó jelen van, hasztalan
 Fut-el tőlem az idővel.
 Most már a' kedvre költeni kell
 Az öröm munkába kerül,
 Másként szomorú fellegekkel
 Borúlt napom ritkán derül.
 Bóldog gyermekek! be szívesen
 Cserélnék sorsot veletek,
 Veletek játszik! kik édesen
 Örültök és enyelgetek! —
 Mikor fejlesz-ki sorsom' titka?
 E' habzó kort mikor hágom —
 Által? — Add-viszsa óh' ég ritka
 Vólt, 's elrablott bóldogságom! —

Sáros Patakról, Pataki János.

Bucsúvétel.

Szerettelek! Éltem Tiéd vala,
 Szerelmemért az ég karomba tára,
 Te olvadoztál szívem' lángzatára,
 'S reánk derült a' kény' szebb hajnala.
 Te vagy 's Te voltál sorsom' anyyala,
 Kit keblem' édes vágyja gyúlva vára,
 Figyelmezél szám' árva hangzatára,
 'S bús napjaimra új fény szállala.
 De im' letűnni készülő világa,
 Egemre korán hozza alkonyát,
 'S elhervadást lát kedvem' bájvirága.
 Más ölel Téged, mint menyasszonyát.
 Isten veled! mit a' remény igére,
 Nézd így hal-el, 's ah, ez szerelmi bére!

Fogarasy János.

14.

A' Magyar nyelv' természetére, és abban
a' szók' eredetére vezető értekezések.

Az eredeti szók többnyire egy Syllabáúak,

Mint: Domb - egy - ép - fő - fa - füst - kő -
kép - kés - kék - kéz - bab - hab - zab - ló -
lép - négy - nagy - kert - láb - öt - ősz - gond -
gomb - száj - szél - szív - szép - szóts - zöld -
réz - pap - pép - pup - tó - tél - talp - tsap -
tsets - tzomb - üst - tej - vén 's a' t.

*Ezekből 's ilyenekből származnak a' Di-
minutívumok - kicsinyítő szók,*

Mint: Dombots - dombotska - egyetske -
fótske - fejtske - fátska - füstetske - követs-
ke - késetske - lovatska - szájatska - papotska -
vénetske - 's másokból hasonló módon jönnek:
Fiútska - leányka - madárka - bárányka - ga-
lambotska - tálatska 's a' t.

*Ezekből 's ilyenekből lettek a' hátul - ra-
gaszték szótskákkal nevededett szók,*

Mint: Atyám az az, Aty az enyim - Atyád
az az Aty a' tied - Attya az az: Aty az övé -
Atyánk az az Aty a' miénk - Atyátok az az: Aty
a' tiétek - Attyok az az: Aty az övék. — *Így
lett: Néném - nénéd - nénnye - nénénk - né-
nétek - nénnyek. — Így lett: Kalapom - kala-
pod - kalapja - kalapunk - kalapotok - kalap-
jok 's a' t.*

A' több ragaszték szótskák ilyen kérdésekre lettek: *kié? kinek? kit? kitől? vagy mié? minek? mit? mitől és miből?*

Mint: Atyámé, Atyámnak, Atyámat, Atyámtól 's a' t. Nénémé, Nénémnek, Nénémet, Nénémtől 's a' t. Kalapomé, kalapomnak, kalapomat, kalapomtól, vagy kalapomból 's a' t.

A' *tselekvő szókban, verbumokban, hasonló módon esnek ezen ragaszték szótskák-által a változások*: mint: szeret-em az az: én - szeret-ed az az: te - szeret-i az az ő - szeretünk, szeret-ünk az az: mink - szeret-itek az az: tik - szeret-ik az az: ók 's a' t.

Vagynak mind a' dolgokat, mind a' tselekvést jelentő szókban, hol elől, hol hátul ragaszték szótskák, úgy mint: Le - el - ki - be - meg - fel - alá - vissza - hátra - mellé 's a' t. ezekkel származtak: Le-ülés - le-ülök - le-fekvés - le-fekszem - néha hátul ragadnak a' szóhoz - üllý-le - fekűdj-le - el-megyek - el-menés - el-menet - el-menetel - el-alszom - el-alvás - el-aluvás - bé-megyek - bé-menés - bé-menet - bé-menetel - ki-jövők - ki-jövés - ki-jövet - ki-jövetel - meg-adom - meg-mondom - add-meg - mond-meg - fel-veszem - fel-támasztom - vissza-huzom - vissza-fizetem - hátra-hajlok - hátra-nyúlok - alá-hajtom - alá-szállítom - mellé-állok - mellé-ülök 's a' t.

Az *an és en ragaszték szótskák nem-et jelentenek*: mint: szentelen - szinetlen - szintelen - esztelen - sületlen - tudatlan - sótalan - kegyetlen - oktalan - gondatlan - helytelen 's a' t.

A' *tselekvést jelentő szókban verbumokban, a' gyökérszó radix többnyire egy Syllabáu, abból származnak a' több Syllabáuak mint: szer - ebből lesznek - szeret - szeretek 's a' t.*

szeretés - szeretet - szerető - szerelmes - szerelmesség - szerelmetes - szerelmetesség - szeretgetek - szeretdegelek - más tan: *ebből lesznek*: tanít - tanítok 's a' t. - tanítás - tanító - tanítvány - tanul - tanulok 's a' t. - tanulás - tanuló - tanulmány — más rep: *ebből lesznek*: repít - repíték 's a' t. repítés - repítő - repül - repülök 's a' t. repülés - repülő - repdes - repdesés - repdeső - repdesek 's a' t. — más fog: *ebből lesznek*: fogok - fogom 's a' t. fogás - fogó - fogadok - fogadom 's a' t. fogadás - fogadó - foganok - foganom 's a' t. foganás - foganó - fogantatom 's a' t. fogantatás.

A' *tselekrést jelentő szókban, verbumokban ugyan azon eredetből jönnek*: a' tselekedet kezdetét jelentő szók *Inchoativumok*: a' tselekedet szaporáját jelentők *frequentativumok*, a' tselekedet kissebbedését jelentők: *diminutivumok*, mint: ebből emel - emelem - lesznek: emelitem - emelintem - emelgetem - emeldegem — más: tsor - tsorog - tsorgok - tsordulok - tsorgatom - tsorogtatom - tsorogdagal — más: pereg - pergek - perditem - pergetem - pergetgetem 's a' t.

A' *magyar nyelvben egy szóval tétetik ki a' más által véghez vitt tselekedet*, a' Deákban, Frantziában, Németben kettővel - a' Deák így szoll: jubeo fieri - jubeo facere - curo fieri - curo facere - a' Frantzia így: faire faire - a' Német így: machen lassen - a' Magyar így: tsináltatok - hozatok - iratok - vágatok - folytatatok - szántatok - kapáltatok - dolgoztatok - váltatok - kerestetek - ültetek - égetek - itatok - szoptatok - tsépeltetek - adatok - véte-
tek 's a' t.

A' magyar nyelvben mint a' napkeletiekben elrejtve vagynak a' h. j. és v. betűk, 's tserélgetve jönnek felé, mint: Bial - bihal - bijal - bival — Ló - lov - lovam — Ho - hov - havat - havaz — Buik - bukál - bujik - buyik - buvosdi — Só - sov - sava - savanyu — Tő - töv - töve - tövis — Kő - köv - köve - követés - kovats — Fő - főv - fej - feje - fejes - fejelés - Feér - fehér - fejer — Tehén - tején — sző - szöv - szövő - szövés - szövök — Fu - fuv - fuvok 's a' t.

Vagynak olyan szók, mellyekkel tulajdonképpen nem élhetünk, mint: születem - megholtam - eltemettettem 's a' t.

Vagynak hibás vélekedést magokkal hordozó szók, mint: menykő - lüdercz - boszorkány - szivárvány - büvös - bájos - tündér - igézés - varásló - bab - vetés - babona - kísértet - sárkány - váltott gyermek - orjas - tatos 's a' t.

Vagynak itt ellenkező értelemben lévő szók, még-is együtt járnak, mint: erős beteg - jól meg - verte - nagyon kevés - irtoztató szép - szörnyű tudós - szépboho - erőssen - fáj - nagy semmi - kicsin sokaság - szépen hazud - okos bolond 's a' t.

Egy nyelvben sinszenek olly ropogós rettentő szók, mint a' magyarban, mint: szette - vette - kerengette - menydörgős - atta - ördög születte - rajta - vágjad - rontsad - szaggasd - öllyed - ragadd - zörgess - dörgess - rettentés 's a' t.

Egy nyelvben sinszenek a' természetet olly szépen kinyomó szók, mint a' magyarban, mint: szapora - hamar - lassu - tsendes - szánom - bánom - serény - hirtelen - sima - dur-

va - darabos - vidám - kellemetes - tátogok - pillantok - ásítok - el-usant - tétováz 's a' t.

A' Magyar két szóból egyet tsinál gyakran: mint: kéz-tok - kesztyű - kar-tok - kar-man-tyu 's a' t.

Vagynak a' magyar nyelvben természeti hangból 's mozgásból származott szók, mint: Hang - harang - hangitsál - harangoz - tseng - tsengő - tsengettyű - tsenditek - peng - pengő - penditek - pénz - tsattan - tsattanás - pattan - pattanás - tsepeg - tsepegés - gágog - retzeg - karitsál - kodátsol - kotyog - korrog - süvölt - kelepel - kattag - kakukkol - tsirikol - huhol - tsereg - tsörög - tsátsog - károg - fitserével - fetseg - tsipeg - tsirke - pipeg - pipe - kukuri-kol - morog - tsorog - ropog - korog - bőg - béget - ugat - tsuklik - zörög - dörög - tsikorog - tserget - tsergettyű - ordít - sikolt - fuv - fuvo - bong - bogár - dong - dongo - kiált - rikolt - hortyog - tsillag - tsillámlik - villám - villámlik - repes - repdes - tsusz - botlik - szikrázik - sutog - pillant - suhog - szeppen - tsátsog - lotsog - reppen - tátog - toppan - roppan - hunyik - tűnik - tűnemény - kopog - kopogtat - pislog - visitt - bolyog - tébolyog - tétováz - akadoz - ngrik - tapsol - lehell - mekeg - hadarász - hengereg - hömpölyeg - tseté - paté - tör - ront - tekereg - fatsarog - keresgél - tapogat - dobog - danol - dudol - paj - puj - pujka - zug - zuhog - sug suhog 's a' t.

Az életbeli dolgokkal-való élésből jönnek-sok tselekrést jelentő szók, mint: szánkázok - tsigázok - utazok - lármázok - dolgozok - havazok - kártyázok - kotzkázok - hárfázok - flotázok - balhászok - halászok - vadászok - mada-rászok - meg-bornyazott - meg-fiadzott - malatz-

**zott - kölyközött - halálozott - hasadozott - hab-
zott - tajtékozott - pipázok - gondolkozok - ál-
madozok - szappanozok - falatozok - beretválko-
zok - kendőzők - legyeznek - 'sendelyeznek - fol-
tozok - hadakozok 's a' t.**

Vagynak más nyelvből vett 's származott magyar szók:

Az arabs nyelvből:

Karmasin ettől kermez.

A' 'Sidó nyelvből:

**Elek - élés - élet - eleven - lélek ettől
Él. Bálvány ettől Bál. Dob ettől Tof. Szom-
bat ettől Sabbath. Syren - Sirok - Sirás ettől
Sir. — A' 'Sidó nyelv szollása hasonlatosságára
lettek, mint: ablak-fia - asztal-fia. — A' 'Sidó-
ban ezekkel tétetnek-ki: Ben - Beni - Apa -
atya ettől Abba.**

A' Görög nyelvből:

**Gaj ettől Ge - Piross ettől pyr. Pén-
tek ettől pente, ötödik Hétfüttől fogva. Isten
ettől histemi. Lámpás - lampas. 's a' t.**

A' Deák nyelvből:

**Arany - Aurum. Attlatz - Attalica. An-
gyal - Angelus. Apostol - Apostolus. Fiu - Fi-
lius. Pásztor - Pastor. Selyem - Sericum.
Szent - Sanctus. Templom - Templum. Sum-
ma - Summa. Fundamentom - Fundamentum.
Prédikátzio - Praedicatio. Prédikátor - Praedi-
cator. Prokátor - Procurator. Orátor - Ora-
tor. Orátzio - Oratio. Lántsa - Lancea. Koplya -
Copia. Kémény, kemencze - Caminus. Petre-
selyem - Petroselymum. Bab - Faba. Fuszaly-
ka - Phaseolus. Platsinta - Placenta. Rusz-**

nyák, *rusnya* - Russus. *Bosznnyák* - Bosniacus.
Nád - Arundo. *Kád* - Cadus. *Horgas* - Cur-
vus. *Nagy* - Magnus. *Por* - Pulvis. *Sák* -
Saccus. *Ser* - Cerevisia. *Méhser* - Mulsum.
Must - Mustum. *Méz* - Mel. *Sajt* - Caseus.
Ketske - Capra. *Szalma* - Stramen. *Füst* - Fu-
mus. *Bél* - Bilis. *Tulipánt* - Tulipas. *Már-
vány* - Marmor. *Út* - Iter. *Bársony* - Purpu-
ra. *Kút* - Puteus. *Kar* - Brachium. *Név* -
Nomen. *Nem* - Non. *Év* - aevum. *Pünkösöd* -
Pentecoste. *Répa* - Rapum. *Tseresznye* - Ce-
rasum. *Ing* - Indusium. *Pendely* - Pendens.
Len - Linum. *Gyapott* - Gossippium. *Etzet* -
Acetum. *Bors* - Piper. *Borso* - Pisum. *La-
tor* - Latro. *Oltár* - Altare. *Sors* - Sors. *Tur-
ma* - Turma. *Tzirkalom* - Circinus. *Klárís* -
Corallum. *Bőr* - corium. *Éneklek* - Cano. *Ének* -
Cantus. *Kastély* - Castellum. *Tábor* - Castrum.
Serte . Seta. *Tsillag* - Stella. *Korona* - Co-
rona. *Spárga* - Asparágus, Spargum. *Rák* -
Cancer, Kanker. *Tsuka* - Lucius. *Mag* - Se-
men. *Rózsa* - rosa. *Rozmarin* - Rosmarinus.
Páltza - Baccillus. *Poltz* - Pluteus. *Bogár* -
Bombyx. *Püspök* - Episcopus. *Nyigotzás* -
Negocians. *Fige* - Ficus. *Juh* - Ovis. *Vér* -
Sangvis. *Kés* - Culter. *Kalán* - Cochlear. *Lant* -
Lira. *Kék* - Caeruleus. *Verés* - Ruber. *Török* -
Turcus. *Spanyol* - Hispanus. *Angol* - Anglus.
Mosár - Mortarium. *Almarium* - Armarium.
Olosz - Italus. *Orosz* - Russus. *Görög* - Grae-
cus. *Patikáros* - Apothecarius. *Szarvas* - Cer-
vus. *Széna* - Foenum. *Óra* - Hora. *Molnár* -
Molitor. *Malom* - Mola. *Füst* - Fumus. *Kréta* - Cre-
ta. *Alabástrom* - Alabaster. *Kalamáris* - Atra-
mentarium. *Penna* - Calamus. *Tó* - Stagnum. *Só* -
Sal. *Lép* - Lien. *Intselkedem* - insidior. *Tenta* - tin-

go. *Szín* - *Scena*. *Szárax* - *Siccus*. *Pais* - *Clipeus*.
Estve - *Vesper*. *Forma* - *Forma*. *Figura* -
Figura. *Tzinterem* - *Caemeterium*. *Pohár* -
Poculum. *Kömény* - *Cuminum*. *Tsatorna* -
Cisterna. *Torony* - *Turris*. *Üritek* - *Haurio*.

A' Franczia nyelvből:

Jambe - 'Sámbás - 'Sembes - 'Simbes - Far-
sábás. *Dize* - Tíz. *Couch toi* - kusti. *Ici*
bas - tziba. *Feu* - Fő - fővök - főzők - füst-
füttő - fazék - fütök. *Danse* - Tántz. *Dia-*
mant - Gyémánt. *Cercle* - kerek - karika.
Gardien - Gvárdján. *Trompette* - Trombita.
Vie - vig - vidám - virgontz. *Ça* - adsza. *La-*
ott la. *Mente* - manteau 's a' t.

A' Német nyelvből:

Lärma - Lärm. *Farkas* - Wolf. *Flóta* -
Flöte. *Hárfa* - Harfe. *Dragonyos* - Dragoner.
Kappan - Kapaun. *Klistély* - Klystir. *Fö-*
löstököm - Frühstück. *Eper* - Erdbeer. *Man-*
dola - Mandel. *Tzo* - marha hajtó - zu. *Is-*
tráng - Strang. *Kurva* - Hure. *Lajtorja* -
Leiter. *Mester* - Meiszter 's a' t.

A' Sclav nyelvből sok tsével járó szók:

Kucsma - Tsalma - tsuklya - tsizma - tsák-
lya - tsutora - kocsonya - 'pecsenye - koreso-
ma 's a' t.

A' Török nyelvből:

Köpenyeg - Gepenek 's a' t.

Némelly Familiai Nevek ösekről, eleikről
szállottak-le, mint:

Apaffi - Apafia - Bánffi - Gálffi - Lukátsffi -
Mátéffi - Mariáffi - Istvánffi - Gyertyánffi - Pálffi -
Péterffi - 's a' t.

Más Familiai Nevek Nemzetekről jöttek-le, mint:

Lengyel - Németi - Török - Horváth - Magyarai - Száz - Tseh - Olosz - Görög - Tóth - Székel - Talyán - Rátz - Kun 's a' t.

Más Familiai Nevek a' szinekről 's életbeli dolgokról vétettek, mint:

Fekete - Fejér - Veres - Zöldi - Zöldági - Kékesi - Jos - Juhos - Kandász - Juhász - Forgáts - Botskor - Kaptza - Szilvási - Málnási - Almási - Szöllősi - Medvés - Bárány - Ketskés - Farkas - Nagy - Kis - Szép - Szenté - Szentés - Köteles - Sipos - Trombitás - Hegedüs - Töke - Eperjesi - Dinnyési - Matskási - Viola - Gazda - Nemes - Beteg - Sebes - Dobos - Kertész - Vékás - Kapás - Csont - Kontz - Kemény - Erős - Erdős - Erdődi - Atzél - Vas - Réz - Galambasi - Tyukosi - Kakasi - Szarka - Kékkövi - Böltskövi - Kövér - Faggyas - Bab - Követsi - Kövesdi - Onodi - Pléhes - Téglási - Tsákány - Tsukás - Boros - Seres - Vízi - Aranaka - Bélteki's a' t.

Más Familiai Nevek vétettek a' Mesterségekről 's azoknak műveiről, mint:

Csizmadia - Szabó - Könyv-kötő - Gombkötő - Fazekas - Fésüs - Tsutorás - Sziiggyárto - Üstgyárto - Kerékgyárto - Kerekes - Asztalos - Orás - Kalapos - Szappanos - Szűts - Takáts - Szakács - Molnár - Kádár - Varga - Kotsis - Kováts - Lakatos - Hegedüs - Köteles 's a' t.

Más Familiai Nevek jönnek a' napokról 's időkről, mint:

Pénteki - Szombati - Pünkösti - Karátsoni - Szeredai - Jánosi - Nyári 's a' t.

*Más Familiai Nerek vétettek a' Lakhellyek-
ről, mint :*

Kolosvári - Szebeni - Vásárhellyi - Teleki
Széki - Toldalagi - Totfalusi - Szigethi - Szalai -
Bándi - Kassai - Bonyhai - Bányai - Tasnádi -
Bodroki - Bodoki - Dulházi - Nyáradai - Ve-
restói - Szepesi - Arvai - Arдай - Bodoni - Ba-
rothi - Darotzi - Csejdi - Tsehi - Komáromi -
Szathmári - Brassai - Lokodi - Losontzi - Létz-
falvi - Hadadi - Vadasdi - Vadadi - Szentgyör-
gyi - Hegyi - Dombi - Bartsai - Rozgóni - To-
kaji - Meggyesi - Meggyesfalvi - Meggyaszai -
Dévai - Dési - Sebesi - Kendi-Lonai - Szent-
péteri - Gidofalvi - Borosnyai - Boronkai - Za-
láni - Málnási - Torotzkai - Bydeskuti - Kuti -
Várhegyi - Almási - Szilvási - Szöllősi - Tor-
dai - Ujfalvi - Ujfalusi - Szentmiklósi - Mihály-
falvi - Budai - Bitai - Debretzeni - Németi -
Tzeglédi - Telegdi - Arkósi - Dobai - Angya-
losi - Uzoni - Körösi - Pataki - Szombatfalvi -
Tsernátoni - Széplaki - Boronkai - Fülei - Szent-
királyi - Szentiványi - Musnai - Beretzki - Ke-
resztúri - Kökösi - Földvári - Trencsényi - Szál-
dobosi - Szoboszlai - Enyedi - Zágóni - Kibédi -
Siménfalvi - Barátosi - Zoltáni - Kövesdi - Aj-
tai - Orbai - Otsvai - Pápai - Pávai - Zabolai -
Bodola - Borsai - Pásztatri - Gyalai - Gyulai -
Gagyi - Toldi - Béldi - Ugrai - Bölöni - Szats-
vai - Szikszai - Szalatsi - Sziráki - Belényesi -
Onodi - Korodi - Bodoki - Bodosi - Illyésházi -
Miklósfalvi - Miklosvári - Sárpataki - Tállyai -
Ujhelyi - Unghvári - Rosnyai - Losontzi - Egri-
Gyöngyösi - Miskoltzi - Ónodi - Göntzi - Belez-
nai - Ürményi - Nádasdi - Károllyi - Csáki -
Nádudvari - Hedervári - Rosnyai - Vétsei - Retsei -
Ertsei - Érnyei - Letenei - Détsei - Mezei - Er-

délyi - Pétzeli - Fogarasi - Solymosi - Sófalvi - Veszprémi - Vesselényi - Bodoházi - Szegedi - Szendrei - Késmárki - Vayáji - Vayi - Alvintzi - Nalátzi - Pétsi - Halmágyi - Radnotfái - Rédei - Rádai - Révai - Somogyi - Szilágyi - Bárczai - Szentimrei - Lócsei.

Más Familiai Nevek kereszt nevekből vétettek, mint :

Elek Sámuel. Péter János. Sándor Mihály. Sylvester Dénes. Dávid Mihály. Simon János. Antal László. Mátyás Sámuel. Mihály János. Ferentz János. Ferentzi István. Lázár János. Máté Isák. Isák Antal. Filep Mihály. Dániel István. Jánosi Gergely. Miklósi Sámuel. Mihályi Ferentz. Illyés Illyés's a' t.

A' Kereszt Nevek 'Sidó, Görög, Deák nyelvből vétettek, mint :

Mihály - Michael. Sámuel - Samuel. Gábor - Gabriel. Dániel - Daniel. Abrahám - Abraham. Isák - Isak. Jákob - Jakob. Móses - Moses. Dávid - David. Salamon - Salamon. Zakariás - Zacharias. Eliézer - Eliezer. Illyés - Elias. Tobiás - Tobias. Susanna - Susanna. Mária - Maria. Lázár - Lazarus. István - Stephanus. Sándor - Alexander. Péter - Petrus. Jósef - Josephus. András - Andreas. János - Johannes. Demeter - Demetrius. Jakab - Jacobus. Filep - Philippus. Lukács - Lucas. Máté - Mathaeus. Mátyás - Matthias. Pál - Paulus. László - Ladislaus. Lajos - Ludovicus. Imre - Emericus. Kelemen - Colomannus. Sigmund - Sigismundus. Károly - Carolus. Ferentz - Franciscus. György - Georgius. Bertalan - Bartholomaeus. Gergely - Gre-

gorius. *Boldisár* - Balthasar - *Ágoston* - Augustinus. *Benedek* - Benedictus 's a' t.

Ezen kereszt-neveknek az élet idejékez-képest sok változásait tsinálta-ki a' Magyar, melyyek a' nyelvnek természetét újra szépen kiczimerezik, mint :

Mihályból lettek : Mihok - Miska - Minya - Misi. Sámuelből: Samel - Samu - Samuka - Sami. Istvánból: Istok - Pista - Pisti - Pistoka - Pistike. Józsefből: Josi - Joska - Josika - Pepi. Jánosból: Janko - Jantsi - Jánoska - Jani. Ferentzből: Ferkó - Feri. Pálból: Palko - Pali. Györgyből: Gyurka - Gyuri. Lászlóból: Latzi - Latzika. Sigmondból: Siga - Sigo. Andrásból: Andor - Andris - Bandri. Gergelyből: Getzi - Getzike. Mátéből: Matis - Matyi. Lajosból: Laji - Lajoska - Lajika. Mósesből: Mosi - Mosika 's a' t.

A' Leány nevek-is hasonló módon változnak, mint :

Susánna : 'Susa - Susi - Susika. Mária : Mára - Mári - Máris - Marisko. Ersébeth : Ersok - Ersi - Ö'r'se - Persi - Pentso - Pentsi - Panna - Panna. Judit : Jutka - Jutzi - Jutzika. Katalin : Kató - Kati - Katitza. Borbára : Bori - Boris - Boriska - Boritza - Biri. Juliánna : Julis - Juliska. Sára : Sári - Sárika - Sáriko. Veronika : Véri - Vérika - Vériko. Rosália : Rosi - Roska - Rosika. Anna : Annok - Aniko. Klára : Kalár - Kalári - Klári - Klárika. Rebe-ka : Rabi - Rebi - Rebus. Therésia : Trési - Trésika - Trésiko - Tréska 's a' t.

Ezen értekezéseket rész szerént azért készítettem ; hogy a' 'Sidó 's több atyafias nyelv-

veknek tanulására azokat, kik tanulni szeretik, jobban fel-serkentsem, a' midőn innen tapasztalhatták, hogy a' mi Anyai nyelvünk' jobban is lehető meg-esmérésére a' napkeleti nyelvek' esmérete elmulhataatlanul szükséges.

Rész szerént azért, hogy a' kik ujj magyar szókat akarnak formálni, ezen értekezéseket tegyék magoknak regulául, egyéb aránt az ujj szók' tsinálásában a' nyelv természetét eltévesztik.

De azt is által-láthatták, hogy a' más nyelvekből egyszer bevett szókat, nincs miért ki mustrálni igyekezni, mert külömben a' nyelv idéetleneket fog szólni.

Készítette Székel-Udvarhelyt 1832-ben Mártziusban,

Szigethi Gyula Mihály,
Philosoph. Professor.

(Folytatása következik.)

15.

Seneca' gondolatjai a' haragról.

Egyéb indulatok némünémüképpen csendes és gyönyörködtető természetűek; a' harag egészen felháborodásból és fájdalomból áll. Nagy kegyetlenséggel minduntalan fegyvert, vérontást 's romlást kíván. Csak másoknak árthatson, magáról is elfelejtkezik; maga kémélése nélkül rohan a' nyilak közé 's olyan boszszuál-lásról gondolkodik, melly magával a' boszszuállót is veszedelembe vonja. Ugyan azért némelly

bölcsek a' haragot rövid dühösségnek nevezték; 's valóban a' ki haragszik, szintúgy magán kívül van mint a' dühös; az illendőséget lábai-val tiporja, minden atyafiságot félre tesz, egyedül tárgyával foglalatoskodván sem okosságnak sem tanátsnak helyet nem ad, hiú képzelményeitől ide 's tova ragadtatva az igazat megkülömböztetni nem tudja, 's hasonló a' leomló toronyhoz, melly azon épületen, mellyet özszeüz, maga is özszeüzattatik.

Ha megakarsz a' felől győződni, hogy a' haragos ember valósággal nintsen eszén, csak teste állapotját kell vizsgálnod. Szemei égnek és szikráznak 's a' szivéből kifelé ömlő vér ábrázatját eltölti vörösséggel. Ajakai mozognak, fogai csikorognak, hajszájai felállanak, lehellete elszorúl: beszéde zavaros értelmű, 's félben szakadt szókból áll; lábai tapodják a' földet; nehéz megmondani, ha vallyon ezen véteknek szörnyüése nagyobb é, vagy rutsága.

Vegyük vizsgálóra, megegyez é a' harag a' természettel. Világos lesz a' dolog, ha az embert figyelemmel megtekintjük. Mi lehet szelidebb mint ő, midőn elméjének helyes állapotjában van; 's mi kegyetlenebb mint a' harag? mi hajlandóbb a' szeretetre mint ő, 's mi készebb gyűlölni mint a' harag? Az ember költsönös segedelemre született; a' harag költsönös vesedelemre siet. Amaz társaságot kíván; ez a' társaságot felbontja; amaz használni, ez ártani igyekszik. Ki esmerheti tehát a' természetet kevesebbé mint az, a' ki a' természet legtökéletesebb 's legjobb munkájával ezen fene és veszedelmes vétket megegyezőnek tartja.

Legjobb a' haragot tsirájában kiirtani, 's ingerét mindjárt eleintén elnyomván azon igye-

kezni, hogy meg-ne haragudjunk. Ha egyszer félre ragad bennünket, igen nehéz a' jó utba visszatérni; mert az okosságnak semmi helye sints, ha az indulatot megszenvedjük 's neki ellenünk szánt szándékkal just adunk. Ekkor annyira megyen, a' mennyire akar; nem a' mennyire mi akarjuk hogy menjen. Az ellenséget a' határszéleken kell vissza tartóztatni, ha egyszer a' várba bé-megyén, nem hágy a' meggyőzettek által magának törvényt adatni.

A' haragnak semmi haszna sintsen; az sem igaz, hogy a' lelket a' hadi dolgokra alkalmassabbá tenné. A' virtus maga is elég lévén magának, nem szűkölködik vétek segítsége nélkül. Nem tehet az szert igaz belső nyugalomra, kit csak hibái oltalmaznak, ki nem erős ha csak nem haragos, nem szorgalmas, ha csak nem fősvény, nem csendes, ha csak nem félénk. A' kit akármely indulat is meggyőz, annak önkényű uralkodó alatt kell élni. Elvész a' Római birodalom, ha Fabius azt teszi, a' mit haragja tanácsol. Ó a' közboldogságot tartá szemei előtt; 's haragját előbb meggyőzte, mint Hannibált.

De vallyon a' bölcs ember nem fog e haragudni, ha szeme láttára az attyát megölik 's az anyyát elragadják? Haragudni nem, hanem boszszút fog állani 's védelemre sietni. Vallyon kell é attól tartani, hogy a' fiui szeretet nem lesz erre, harag nélkül is elégséges ösztön.

Az öröm 's meglegedés a' virtusnak saját és természeti birtoka; a' harag szintén úgy nem illik hozzá mint a' szomorúság; már pedig a' haragot szomorúság szokta kísérni; 's minden harag vagy a' lecsendesedésre következő bánat, vagy a' boszuállás után szomorúsággá változik. Ha

bölcsnek a' vétkekre haragudni kell, a' nagyobb vétkekre nagyobb mértékben 's igen sokszor fog haragudni; a' miből a' következne, hogy a' bölcsességgel nem csak a' harag, hanem a' szokássá vált haragosság is öszszefér. Mi illetlenebb pedig mint az, hogy a' bölcs ember' szive mások vétkei szerint változzék. E' szerint Sokrates nem térhet házához olyan ábrázattal vissza, millyennel hazulról elment. Ha a' bölcsnek a' rut tselekedetekért meg kell haragudni, úgy nincs szerencsétlenebb teremtés mint ő: egész élete haragban és szomorúságban telik-el. Mert alig lesz olly szempilantatja, mellyben gyűlölni valót nem lát. Akármerre fordítja szemeit, mindenütt talál valamit, a' miért boszszonkodoia kell. Az emberi nemzet eránt nem kell felesleg keménynek lennünk. Senki sem születik bölcsé, hanem törekedés által lesz azzá. Ne legyünk tehát ellenségeik, hanem jobbittóik a' hibázóknak.

Szívedből előbb ki kell a' virtust üznöd, ha benne a' haragnak helyt akarsz adni; mert a' vétkek a' virtusokkal nem lehetnek együtt. Lehetetlen, ezt mondod: a' haragot a' szívből egészen kiírtani; erre az emberi természet elég-telen. Nincs oly nehéz dolog, mellyet az emberi ész meguem győzhet, 's szorgos gyakorlás által még könnyűvé is nem tehet. Az emberi lélek, akármit parancsol magának, mind azt végre tudja hajtani. Némellyek a' bortól 's a' test' gyönyöreitől egészen megtartóztatják magokat. Mások kevés álommal megelégedvén ellankadás nélkül sokat éjszakáznak, ismét egyebek megtanulnak vékony kötélén járni. Az ilyenek nagy szorgalmokért vagy méltatlan bért kapnak vagy semmit sem; 's vallyon mi restelkednének-e

túrní 's törekedni, kikre olly nagy jutalom, a' léleknek állandó boldog nyugalma várakozik? Betegségeink nem gyógyíthatatlanok, 's maga a' természet, melly jóra hajlandókká szül, elősegít bennünket, ha megakarunk jobbulni. A' virtus útja nem olly nehéz és kellemtelen mint képzeljük; az a' mit tselekszünk, sokkal több fáradságba kerül.

A' haragos természetet nevelés által kell enyhíteni. A' nevelés igen nagy gondot kíván. Fiatal korban könnyű a' szív indulatait mértékelni; a' velünk felnőtt vétkeket nehéz kiírtani. A' gyermekek helyes szoktatása igen hasznos; de nehéz benne az illő mértéket eltalálni; mert azon kell lenni, hogy se a' gyermekek haragra hajlandóságát ne táplálják, se elevenségeket mérsékelni akarván, elméjüket elne tompítsák. Néha zabola, mászszor ösztön szükséges. Engedjünk nekik valamit, de a' gyönyörűségbe merüléstől vissza tartóztassuk őket. Mert semmi sem tesz olly könnyen haragra hajlandóvá, mint a' kényes és igen nyájas nevelés; ugyan azért az eggyetlen egy gyermekek, minthogy nekik igen kedvezünk romlottabbak szoktak lenni. Az ollyanok, kitől soha sem tagadtatik-meg semmi, 's kiknek könnyeit az annyok siet letörölni, minden csekély ellentállásért igen fel szoktak indulni. A' kedvező szerencsét mindég szereti a' harag követni. A' boldog állapot táplálja a' haragos indulatot. Ugyan azért a' gyermekeknek soha sem kell nagyon hízelkedni.

Haragra az ád okot, hogy magunkat megsértetteknek véljük lenni; de ezen vélekedésnek nem kell könnyen helyet adnunk: mert sokszor hamis az a' mi igaznak látszik. Ítéle-

tünkkel nem kell hirtelenkednünk, az idő nyilatkoztatja ki az igazságot; füleink ne legyenek igen készek a' rágalmazás szavát bévenni; az emberi természet ezen hibája eránt gyanúsok legyünk 's bizonyosnak tartjuk, hogy örömet elhídjuk azt, a' mi bennünket boszont, 's könnyen megharagszunk, minekelőtte a' dolgot megvi'sgálnánk. A' távollévő bévádoltnak ügyét magunk ellen védelmeznünk kell; mert a' büntetés ha elhalasztatik, utóbb is véghez mehet, de ha egyszer véghez vitetett, nem másíthatatik-meg. Azt hallod, hogy valaki rosszat beszélt reád; gondold-meg, ha te nem tettél-e már előbb hasonlót, gondold-meg melly sokakról szokták beszélni. Talám nem követtetik-el rajtad sérelem hanem csak vissza fizettetik. Ha magunkat jól megvi'sgáljuk, a' magunkra nézés mértékletesebbekké tesz bennünket. A' halasztás legjobb orvossága a' haragnak. Ne haragudjál a' rosszakra; a' ki vétkezett, az már maga magát megbűntette.

Magunknál sem fellebb, sem alább valókra nem tanácsos haragudni. A' harczolás a' hozzánk hasonlókkal kétséges, a' felljebb valókkal esztelen, az alacsonyabbakkal rút dolog.

De azt mondod, hogy a' harag gyönyörködtet, 's a' boszszuállás édes. Éppen nem. Jótétért, jótéttel fizetni szép dolog; de sérelemért sérelmet adni nem szép. Az első esetben a' meggyőztetés, a' másikon a' győzelem rút. A' sérelmeket megvetni nagy lélek' jelensége. A' boszszuállás legboszontóbb neme az, ha ki ellenségét nem tartja méltónak arra, hogy rajta boszszút álljon. Sokan a' boszszuállás által csak előbb vett sebek' fájdalmát nevelik; az valóban nemes és nagy lelkű, ki az erős vad állatok'

módjára a' csekély kutyák' ugatását megindulás nélkül hallja.

Ha valaki megharagszik reád; állj boszszút rajta jótéteménnyel. A' gyűlölködés tüze elaluszik, ha a' másik fél megszűnik harczolni. Ha a' harcz mind a' két felől elkezdődik, az a' nemesebb és dicsősségesebb, a' ki legelőször lép vissza. Az a' győzedelmes, a' ki magát meghagyja győzni. Meg üt valaki: távozzál el, ha vissza ütöd, új ütésekre adsz alkalmat. Valyon olly mélyen akarod e a' kardot ellenségedbe szurni, hogy benne maradjon? már pedig a' harag' nyila úgy béhat, hogy alig lehet kihuzni.

Egy út sem visz hamarább esztelenségre mint a' harag. Egyéb vétkek lassan csusznak a' szívbe, ennek ereje hirtelen mindenütt mutatja magát, 's minden egyéb indulatokat meghódoltat. A' legtüzesebb szerelmet meggyőzi. Voltak olyanok, kik a' harag' dühében legkedvesebbeiket keresztül szurták, 's azután magok is az általok megölettek' karjai között multak ki. Egy indulat sincsen, mellynél a' harag hatalmasabb nem volna.

Haragra nem fogunk gerjedni; ha egész rutságát figyelemmel vi'ssgáljuk 's józanon bíráljuk. Vádoljuk be azt magunk magunknál, mondjunk reá kárhóztató sententziát; szemléljük következéseit, 's hogy egész mivoltában esmerhes-sük, hasonlítsuk össze a' legrosszszabb indulatokkal. A' fősvénység szerev és gyűjt, 's szerzeményének utóbb egy okosabb jobban fogja hasznát venni. A' harag veszteget, 's legtöbbnyire költségbe kerül. Rosszszabb a' bujaságnál is, mint-hogy ez a' maga gyönyörködésében, a' harag pedig mások fájdalmában keresi kedvét. Fellül haladja az irigységet és rossz akarást: mert ezek

csak látni kívánnak, a' harag pedig maga tsinál boldogtalanokat; ezek csak a' mostoha szerencse által okozott bajoknak 's nyomoruságoknak örülnek; a' harag pedig nem várhatja, hogy a' szerencse okozzon bajt annak, a' kit gyűlöl, maga akar ártani, nem más által ártatni. Ezekből az következik, hogy az igazán nagy és magát méltóképpen becsülni tudó lélek megtartóztatja magát a' boszszuallástól. Melly igen szép, ha valaki minden sérelem és bántás megvetése és elfelejtése által magát úgy szóllván minden nyilak eránt elérhetetlenné teszi. A' boszszuallás, fájdalmunk' megvallása; 's nem nagy lélek az, mellyet mások' sértése földhöz sujt. Magadnál vagy hatalmasabb vagy erőtlenebb, bántott meg; ha erőtlenebb, légy eránta, ha hatalmasabb, légy magad eránt kéméllyessel.

Nyomjuk el a' haragot. A' gyermeket gyenge kora, az aszszonyt neme, az idegent szabaddabb gondolkozása, a' házunk népéhez tartozót barátságos bizodalma mentse ki előttünk. Ha valaki most bánt meg legelőször, gondoljuk meg, melly soká és sokképpen járt kedvünkre; ha barátunk, akaratja ellen tselekedett; ha ellenségünk, azt tette, a' mit vélekedése szerint tenni tartozott; ha okosabb engedjünk, ha okatlanabb, bocsássunk meg neki. Akarki legyen is megbántónk, mondjuk magunknak azt, hogy a' legbölcsebb emberek is sokban hibáznak.

A' ki a' haragot meggyőzi, nem érzi a' rajta ejtett sebet, 's olyan mint az erős kőszikla, mellyet a' dühös hab hijában csapkod. Nem csak az embernek, hanem magának a' szerencsének is győzedelmesen ellene áll 's ezt mondja: tégy velem valamit akarsz; kisebb vagy, mintsem hogy szívem nyugalmát megtudjad zavarni: nem

engedi ezt az ész, mellynek igazgatására bízam életemet; a' megbántás kevesebb kárt fog nekem tenni, mint a' harag tenne.

Minden érzéseinket meg kell a' jóban erősíteniünk 's minden napon számadásra vonnunk. Így tselekedett Sextius, ki estve minckelötte lenyugodott, ezt kérdezé magától: melly lelki nyaváladat gyógyítottad ma meg? melly vétkeknek állottál ellene? miben 's menyivel lettél jobbá? A' harag csendesebb lesz, 's megszűnik ha tudja, hogy mindennap bíró eleibe kell mennie. Mi lehet tehát szebb, mint egész napi tetteinknek ilyen megrostállása? melly csendes, édes és mély az ily maga megvi'sgálása után az álom, ha a' lélek eképpen vagy megdicsértetik, vagy megintetik, 's ha a' lelkiismeret ezen bennünk elrejtett megvesztegethetetlen bíró erkölcsainkre kimondotta az ítéletet. Én élek ezen jussal, 's minden nap perbe idézem magamat magamnál. Az egész eltöltött napot végig vi'sgálom; beszédeimet és tselekedeteimet megfontolom; semmit sem titkolok el magamtól, semmit sem mellőzők elhalgatással.

A' haragra hajlandó embernek a' legkevesebbé komor és kedvetlen, 's a' legcsendesebb és legnyájasabb természetű emberek' társaságát kell keresni. Így a' vele társalkodók erkölcsé a' magáéva lesz, zordonsága enyhül 's a' nyájaskodások által kitsinyenként egészszen elenyézik. Ide járul az, hogy a' csendes természetűekkel társalkodó nem csak a' jó pelda által lesz jobbá, hanem a' haragra sem talál okot, 's nem gyakorolhatja vétkét. Kerülni kell tehát neki mindeneket, a' kikről tudja hogy haragját ingerelnék. Válasszon barátinak, oly egyszerű, nyájas, magokat mér'séklő embereket,

kik a' haragot másoknál nem csak nem gyűjtják, hanem békével is eltűrik.

A' haragra hajlók hagyjanak fel a' nehezebb tudományok 's mesterségek tanulásával 's gyakorlásával, 's a' kellemesekkel 's magokat kedveltetőkkel foglalatoskodjanak. Gyengén 's kérelve bánjanak szívekkel, költemények olvasásával szelidítsék, 's mesékkel gyönyörködtessék azt.

Lássuk azt is, mint kelljen mások haragját enyhíteniünk: mert nem csak magunk akarunk meggyógyulni, hanem másokat is meg akarunk gyógyítani. A' haragot első fellobbbanásában ne próbáljuk okokkal szelidíteni; az akkor siket és eszement; engedjünk neki időt. Itt az orvosság akkor használ, mikor a' nyavalya tágulni kezd. Némelly haragosok csak csalás által gyógyulnak meg. Eggyiknek ezt kell mondani: meglásd hogy ellenségeidnek haragoddal mulatságra alkalmat ne adj; a' másiknak ezt: vigyázz, hogy azoknak, kik téged erős lelkűnek 's állhatatosnak tartanak erántad rossz vélekedéssel ne legyenek. Külömbbféle nyájás módok által tégy próbát, ha csak olly fontos személy nem vagy, hogy a' haragot tekintetteddel megszüntetheted. Ha annyi hatalommal bírsz, hogy a' haragot magasabb helyről támadhatod meg, bánjál vele keményen, mint ollyan fene kegyetlen 's vérszomjuzó vad állattal, a' millyennek imént festém, 's mellyet nem lehet másképp észre hozni, hanem csak a' nagyobb hatalom ijesztése által. Ha ki pedig a' hasznos intésekről csendesen álmélkodik, 's a' kötelesség' utjára vissza tenni szívesen kíván, az ollyan eránt legyünk türéssel. Lelkiesméretünknek tegyünk eleget, semmit sem gondolván azzal, mit mon-

danak mások vele bánásunkról; akar jót akar rosszat beszéljenek felőlünk, elégedjünk meg azzal hogy jót érdemlünk. A' köznép ugyan a' felháborodókat csudálja 's a' vakmerőket tiszteli; a' csendes természetűek pedig eleinten talán gyáváknak tartatnak; de ha magok viselete egyenlőségével megmutatják, hogy nem báortalanok, hanem békesség szeretők; akkor annál nagyobb mértékben becsüli és tiszteli őket.

Tisztítsuk meg lelkünket 's írtsuk ki belőle gyökerestül azon vétkeket, mellyek ha bár csekélyek is, minduntalan ujonnan születnek; 's a' haragot ne csak mérsékeljük, hanem egészen kigyomláljuk; 's ezt megtehetjük, csak szívesen akarjuk. Semmi sem hasznosabb e' végre, mint a' halandóság' meggondolása. Valamint másnak, úgy magának is mondja kiki ezt: mit használ mások ellen, mintha halhatatlanok volnánk örökös gyűlölségre özszeesküdni, 's rövid életünket elvesztegetni? Mit használ azon napokat, mellyeket tisztességes örömben tölthetnénk, mások gyöttrésére 's kínzására fordítani. Nincs mit tékozolnunk, nincs elvesztegetni való időnk, miért forralunk erőtlenségünkről elfelejtkezve olly tartós gyűlölségeket 's miért támadjuk meg egymást, holott olly töredékenyek vagyunk? Ezen gyűlölségeknek, mellyeket olly engesztelhetetlenül táplálunk, nem sokára egy hideglelés vagy más betegség véget fog vetni. Nem sokára a' halál az az egymással harczolókat a' harcznak legnagyobb hevében elfogja választani. Az az idő mellyben mást megakarsz ölni, talán a' te halálodat hozza el.

16.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

*(Folytatás.)**Harmintzhettedik Levél. Polyklet Krantorhoz.**Könyvek' esmérete. — Leírók — Leírások' módja. — Külömbféle tudós írók 's a' i.*

Haza készültünk menni, 's útunkat a' Suburrai útszának vettük, midőn azon híres nap-órához érvén, melyet Valerius Messala Consul Catanából Rómába hozott, Lucius így szólla hozzám: „még nincs annyi idő mint gondoltam; még két szabad óránk van a' Consul' haza jöveteléig; van e' kedved ezen időt kellemesen 's egyszer'smind hasznosan is tölteni? Jer látogassunk-meg egy új intézetet, melyet egy gazdag és szorgalmas ember a' minap állított-fel közel a' Graecostasishoz; szükségtelen neked említenem, monda tovább, hogy ezen szó görög szállást jelent: az egy a' város költségén emelt épület, hová a' külföldi követek szoktak szállítatni, minekelőtte a' Senatus eleibe vezetnének. Minthogy időről időre több Görög követek is szállottak ott-meg, ezen pompás épület az ő nemzetek' nevérol neveztetett. Azon egy kevésbé túl ama' szép házban, mellynek kapuján több rendbéli czédulákat láthatsz felsze-

gezve, egy ember lakik, ki elébb mint rab-szolga, egyik legfőbb polgáritisztviselőnek eggyetlen egy fiát nevelvén, 's utóbb szolgálata jutalmául ura által nem csak szabadon bocsátatván, hanem gazdaggá is tétetvén, a' tudományok eránt való tiszta szeretetből egész értékét egy fontos szándék végre hajtására fordította, mellyről ő előtte még senki sem gondolkodott, 's mellynek talám ezután lesznek követői. Ez a' minapában egy nagy és több tekintetben alkalmas házat vett; megtöltötte azt mindenféle könyvekkel, mellyeket öszszeszereszetett, 's azokat a' mint mondják igen jutalmas áron adja a' közönségnek. Az ő biztosai szünet nélkül járvák Itáliát 's a' Római birodalom' külső részeit; a' tudósokkal és bölcsekkel társalkodnak, a' közös kótyavetyékben megjelennek, a' bibliothekákat felkeresik 's még a' városok' levéltáraiban is vizsgálódnak. A' mit meg nem vásárolhatnak azt leírják, 's így a' birodalom' minden részeiből olyan kincseket küldenek uroknak, a' millyeneket a' Rómaiak még eddig nem esmertek.

Ezen intézet most az egész városban beszélgetés' tárgyává lett. Némelleyek régi gondolkozásokhoz erősen ragaszkodván, 's minden tudománynak, minthogy magok tudatlanok, született ellenségei lévén, mindenütt azt mondják, hogy az Ország oda lesz, mihelyt az ifjúság a' tanulásra adja magát, 's nem másképp hanem csak megvetéssel beszélnek egy olyan próbátételről, mellyet állítások szerint eleink nem szenvedtek volna-meg. Mások helybe hagyják azt kérkedékenységből, a' nélkül, hogy legkisebb hasznát is kívánnák venni. Legkevesebben vagynak az olyanok, kik annak egész fontos-

ságát által-látják, 's hozzá jó szerentsét kívánnak; de még eddig úgy látszik, hogy a' próbatévő nem igen reménylhet."

A' házhoz érvén megállottunk előtte egy két szempillantásig 's olvastuk a' felszegezett czédulákon az ott árult könyvek' czímjeit. Azután be mentünk Luciussal a' boltba, hol sok újságkivánók között egynéhány vásárlókat találtunk. Gyönyörködve néztük a' szép rendet, mellyben mindenféle könyvek felváltak rakva, 's annak vizsgálásával mulattuk magunkat, reménylven, hogy a' sokaság elfog oszolni, 's a' birtokossal magánosan szabadabban beszélhetünk.

Végre magunk maradtunk vele. Lucius, megmondván ki legyen, így szóllott hozzá: „azért jöttem hogy könyveket vegyek 's egyszer-smind tanácsot is kérjek tőled. Esmereteidhez bizodalmam lévén reád bízom, hogy válaszd ki számomra a' Római-írók munkái közül a' legjelesebbeket: ezen fiatal Görög hasonló szolgálatot fog tenni a' maga hazájabeli írókra nézve.” — „Annak tehát több dolga lesz mint nekem, monda mosolyogva a' könyváros. Azomban, ha íróink kevés számmal vagynak is, nincsenek érdem nélkül, 's mindenben azon csuda néphez hasonlítván, mellyhez tartoznak, már fiatal korokban is a' nagyságnak olyan vonásait mutatják, mellyeket a' megvilágosodottabb századok is bámulni fognak. Azokat itt mind-együtt találod; olvasd őket figyelemmel, 's által fogod látni, hogy az elme a' tudatlanságnak, sőt azt merném mondani még a' vadságnak közepette is születhetik."

„Azt hallottam, így kezdék én hozzá szólani, hogy intézeted még egészen új, 's itt olyan kincseket látok, mellyeknek öszszegyűjté-

se hosszas munkára mutat.” — Igazat hallottál felele ő, a' tudományokhoz való különös forró szeretetem pótolta-ki nálam az eszközök' elégtelenségét. Már régtől fogva alkalmas nagy számmal gyűjtöttem össze a' jelesebb munkákat. Az a' fáradság, mellybe azoknak megszerzése került, azon való sajnálkozást támasztott bennem, hogy Rómában nincsenek, mint a' ti Görög városaitokban olyan helyek, hol azokat kiki tetszése szerint megvehetné, 's eltökéllettem magamat másokra nézve azt lehetségessé tenni, a' mit magamra nézve hijában kívántam.”

„Vallyon polgár társaid tudják-e, kérdém, érdeme szerint becsülni, a' mit érettek tselekszel, 's előmozdítják e igyekezetedet? — „Ha igazat kell mondanom, felele, van okom attól tartani, hogy a' tudományok' századja a' Rómaiakra nézve még nem kezdődött-el; ők még másféle 's igen hatalmas ösztönöktől ostromoltatnak; az olyan emberek, kiket szüntelen óriási nagyságu 's mindég hallatlan szerencsével koronázott szándékok lelkesítenek, kik mind untalan, vagy a' magok, vagy a' haza javával foglalatoskodnak, szükségesképpen alkalmatlannok az olyan foglalatosságokra, mellyek a' lelket eltöltik a' nélkül, hogy azt hánynák vetnék. Erőszakos érzésekhez szokván még távól vagnak attól, hogy esmernék azt az édes gyönyört, mellyet a' tudományok' tanulása életünk' napjaira terjeszt, de akármi legyen is iparkodásaimnak, 's áldozataimnak gyümölcse, soha sem bánom-meg azokat; ha azt az izlést, mellyet óhajtok, nem támasztják is a' Rómaiakban, legalább elkészítik hozzá az utat, 's más szerentsébbek, tökéletességre fogják vinni azt a'

nagy munkát, melyet én elkezdettem. De ti úgy látszik, mind a' ketten méltók vagytok bémenni azon helyre, melly egyedül Apolló' munkáinak van szentelve: jöjjetek velem, megmutatom annak minden részeit."

„Ez a' hely hol most vagyunk, könyvárosi bóltom, ennél több nincs nyilva a' közönség számára. Az e' mellett való szobában vagynak a' libráriusok az az azok, kik a' legjobb könyvek' leírásával foglalatostkodnak; munkájokat magam gondosan átnézem 's megjobbítom a' hibákat, mellyeket a' leírás közben ejthettek: kitelhetőképpen igyekezem eredeti kéziratokat, vagy azoknak nemlétében mennél hívebb példányokat szerezni, mellyeknek másolatjait abban a' mértékben sokasítatom, mellyben több, vagy kevesebb vevők találkoznak."

Egy leíróhoz mentünk, 's a' nélkül, hogy munkáját félbeszakasztottuk volna, az ahoz szükséges dolgokat gondosan vizsgáltuk. Mindjárt mellette egy négyszegletű ládika vólt, ebben láttunk ollókat, mellyekkel a' leveleket egyenlőre metszette, egy czirkalmat, mellyel az írás sorainak távolságát kimérte, egy lineát, mellyel a' soroknak lineázott, egy késetskét, mellyel vékony nádszálból (calamus) íróeszközt mettszett, egy ón kalamárist, egy köszörűkövet, és egy tokot, mellyben a' mettszett íróeszközöket tartotta. A' leíró olly szívességgel volt, hogy mind ezen aprólékságokkal való bánást megmutatta, 's különösen bámulásra ragadott bennünket írásának szépségével és gyorsaságával.

Azután a' könyváros egy más szobába vezetett bennünket. „Itt a' könyvkötők' (glutinatores) műhelye van, monda. Ezeknek foglala-

tossága, mint nevök is jelenti abban áll: hogy az egyes leveleket egymáshoz enyvezik, és így egy egész könyvé, vagy sodrottá (volumen) tsinálják. Annyira jártasok ők ezen munkában, hogy a' leggyakorlottabb szem is alig veszi az enyvezés helyét észre. Ezek itt a' Papyrust, egy Egyiptomban növő nádnak vékony héját használják, mellyet azon tartományból félig elkészítve kapunk, azután nagy vigyázással megmosunk, tajtékkővel megdörgölünk, tengeri csigahéjával, vagy valamelly állat fogával megsímtunk, 's végre eczetből és igen finom lisztből tsinált tsirízzel megkenünk. Emezek a' a' Pergamennel bánnak, melly Mysiának Pergamus nevű városáról, feltaláltatása' helyéről, neveztetik. Mások a' mint látjátok hasonló végre vékony gyólttsal foglalatoskodnak, mellyet különös mesterséggel a' reá irhatásra elkészítenek. A' leíróktól a' levelek gondos általnézés és kijobbitás után a' könyvkötőkhez jönnek, kik azokat tsínosan öszszesodorják, illendőképpen bekötik, 's azon pálczának (bacillus) mellyre sodortatik, egyik végére a' czímet teszik, a' másakra egy gömbölyeget (umbilicus) tsinálnak, melly meglévén árulás végett rendbe rakatnak, volumen név alatt, melly szó a' mi nyelvünkön sodratot vagy tekertset jelent. A' pergamen levelek, mellyeknek mind a' két felére lehet írni, a' helyett, hogy öszszeenyveztetnének, csak egymásra tétetnek; és így akkor a' könyv négyszegletű, mindazáltal még is volumennek neveztetik. Hogy az ilyen könyvet öszszelehesse kötni, bársonyszínű és aranyos szélű szíjak tsináltatnak. Minden könyvnek egy kötete tomusnak neveztetik, egy nálunk bévett

Görög szótól melly egy egésznek több részekre való osztását jelenti.

„Hogy a' könyvek tartósakká tétessenek 's a' férgek ellen óltalmaztassanak, megkenetnek Cedrus olajjal, és Cziprusfából készült almáriomok' fiókjaiba tétetnek, melly fának kigőzölgése a' közvélekedés szerint minden férget eltávoztat. Általjában semmi sem múlik-el, a' mi által az, a' mi minden időknél dicsőségre szolgál, a' maradék számára fentartathatik. Ezen gond mindenre fordítatik; az az ember, ki, a' mint látjátok, egy szegletben valami fekete szert zúz, a' könyvek' leírására szükséges ténzt tsinálja. Sok próbák után azt tapasztaltam, hogy legjobb az, melly egy teda nevű igen gyántás fenyő-fának szenéből tsináltatik; ez bizonyos mértékben közönséges korommal öszszekevertetik, azután megtisztított gummi tétetik hozzá, melly öszszeszorító tulajdonsággal bírván, annak a' papirosra szélyel folyását gátolja, azután ezen vegyíték egy ideig verőfényen melegítetik, 's olyan ténta lesz belőle, melly századok' káros erejének-is ellent-áll.”

Ezen munkák' figyelmes megvizsgálása után vezetónket egy belsőbb szobába kísértünk. „Itt tartom, monda, azon ritka kéziratokat és könyveket, mellyeket a' közönségessé tételre érdemeseknek ítélek lenni. Látjátok, hogy alkalmas számmal vagynak, mellyek között a' Görögök legnagyobb helyet foglalnak-el. Vessetek egy tekintetet eme' réztáblákra, mellyeket a' régiség eránt való tiszteletből gyűjtöttem-össze. Ezek a' Rómaiaknak írásbeli legelső próbatételeik. Ez itt Róma' első királyainak idejéből való. Akár melly jártosak legyetek is a' Római-nyelvben, még is kétlem, hogy ezen írás' ér-

telmét kitudjátok találni. A' nyelv, sőt még a' betűk is egészen különböznek a' mostanitól. Ezen töredék csak régiségeért nevezetes: mint hiteles emléke annak, melly egyszerűek voltak legyen az erkölcsök azon régi időkben, mikor a' nagy történetek híven megmaradtak az emberek' emlékezetében, a' nélkül, hogy az előadás vagy írásmód bájjának valamit köszönhetek volna. De mutatok olyan dolgokat is mellyek figyelmeteket jobban megérdemlik."

Így szólván felnyitott egy gazdag készültű almáriomot, 's több rendbéli volumeneket vett-ki azokból. Ezek Aristoteles és Theophrastus' munkái voltak. Bámulván azon, hogy Rómában olyan munkákat látok, mellyek Görögországban is ritkaságok, így szólék hozzája: „melly különös történet által kerültek ezen nagy ritkaságok kezedbe?” — „nem szégyenlem megvallani, felele ő, hogy ezeket egy szerencsés lopásnak köszönöm. Mikor Sylla az Apellikon híres könyvgyűjteményét, melly Athénében nagy gonddal őriztetett, a' maga számára elvette, annak egy részét egyyik rabszolgája elrejtette 's nekem titkon eladta. Ha ezen fortélyomért vádolsz, jusson eszedbe hogy Apellikon, ez a' bölcselkedő maga is ragadozással szerezte könyveinek nagy részét; 's nekem úgy látszott, hogy Sylla jussai sem voltak törvényesebbek mint az övéi. De akármit legyen a' dolog; leiróim most ezeknek másolásában és sokasításában foglalatoskodnak, némellyek pedig leakarják azokat fordítani, 's én dicsőségnek tartom, hogy ezen nagy emberek tudós születményeit úgy elterjeszthetem, a' mint azok hazájokban sem terjesztethettek-el."

A' Könyvárosi boltba lett vissza térésünk után így szóllott Luciushoz: „nem felejtettem el, hogy könyveket kívántál tőlem: mellyeket akarsz venni? Itt a' történet írók vagynak, amott a' költők, ezen az oldalon a' szólnokok, tovább amabban a' fiókban a' színjátéki írók.”

„Én felele Lucius, minden nembéli jó íróinkat szeretném megszerezni. Úgy látszik nincsenek olly nagy számmal, hogy némellyeket kihagyhatnék közülök.”

„E' szerént, felele a' könyváros történeti évkönyveinken kezdjük-el mellyek tulajdonképpen nagy Év-könyveknek (Annales maximi) neveztetnek, 's a' Római nép előtt soká elrejtve voltak. Tudod hogy a' Pontifextől irattattak azok; mind azt előadják igen egyszerűen, valami Rómában, annak kezdetétől fogva fontosabb történt. Csupán a' történetek' előszámlálásából állanak, 's szeretnénk benne több rendet és világosságot találni; egy Görög előtt alig merjük azokat történetírásnak nevezni. Talán idővel egy nagy író, ezen zavarékból ollyan képeket fog festeni, mellyek a' világ figyelmét méltók lesznek magokra vonni. Ezen nagy munka, mellyen hat századoknál tovább egymás után sok írók dolgoztak, azzal a' különös érdemmel bir; hogy nyelvünk előmenetelét 's erkölcsaink' változásait, külömbféle léptsőkön festi előnkbe.

„A' népek' gyermeki korában Calliope kezét fog Clival, Quintus Ennius hasonló Évkönyveket írtt versekben. Írásmódjának minden darabossága sőt csak nem gorombasága mellett is, festéseinek elevensége 's gondolatjainak tündöklése botsánatot nyer számára a' maradéknál. Az Afrikai vagy idősebb Scipio, kinek ítélete 'sinór

mértékül szolgál, annyira becsülte Enniust, hogy ezen költő' szobrát a' maga sírja felé kívánta állíttatni. Naevius hasonló úton járván, egy becses költeményt hagyott maga után az első Punnus háborúról. Quintus Fabius Pictor-t is ezekhez tegyük, ki legelőször írt folyóbeszédben. Ez a' második Punnus háború idejében élt. Írásmódja ha szintén még kemény és pallérozatlan-is, még-is már kimíveltebb időre mutat. Talán történetíróink' elbeszéléseiben némelly ellenkezéseket fogsz észre venni; nem mindenkor egyeznek-még egymással, sőt néha még magokkal sem. De jusson eszedbe, hogy fiatal korában Rómának inkább vólt gondja a' tselekedésre mint az írásra. Midőn a' Gallusok' beütésekor azon kevés történetírói emlékek, mellyeket bírt elégettettek; csak a' szóbeli hagyomány pótolta ki mindent, 's azt a' hagyományt kellett felvenni, melly a' közvélekedésnek leginkább hízelkedett.

„Cato Censornak az eredetokről 's a' földmivelésről írt munkáit se felejtsük-el; ha valóságos érdemökről nem akarnánk-is szóllani, szeretjük látni midőn egy nagy Nemzetnek egyik legfelsőbb tisztviselője, Curulis székéből kilépven földeit miveli, 's a' Senatusban való előlülőségnek gyakorlása után a' legalsóbb rendű polgárok közzé elegyedik.”

„Itt vagynak Cajus Piso Fruginak Évkönyvei-is, kinek vezetéke neve Calpurnius; ebben a' mi vélekedésünk szerint a' szónoknak, történetírónak és törvénytudónak talentomai egygyesülve vagynak.”

„Ha az ékesszóllást szereted, monda tovább gyönyörködve, fogod leghíresebb szólnokaink' beszédeinek ezen gyűjteményét olvasni. Itt a'

Gracchusok első helyen tündököltek, itt fogod találni leghíresebb polgárjaink' neveit. Talám nem leled benne, mint a' görög munkákban, azt a' virágos írásmódot, azokat a' mesterséges kerekmondásokat, azt a' nyelvbéli tellyes tisztaságot, mellyek az Olvasót mikor észre sem veszi megbábolják; de fogsz itt igazabb szépségekre akadni. Ezek mindenütt erővel tellyesek, röviddek; gondolatjaik igazak és hathatósak, képeik inkább elragadók mint ígérők, 's nem kevesebb mértékben hatják-meg az olvasót ma-is, mint hajdan a' népet meghatották."

„Itt vannak színjátéki költőink; jóllehet munkáikat legnagyobb részént eljátszatni láttad, még-is a' figyelmes olvasás vétet veled észre olly szépségeket, mellyek az eljátszáskor figyelmedet elkerülték. Talán ollyan hibákat-is fogsz felfedezni, mellyeket akkor nem vettél észre. Minden esetben nagyobb bátorsággal ítéल्hetsz érdemökről." Azután hozzám fordulván így szólla: „néked különösen, Lucius Afranius' vígjátékainak figyelmes olvasását ajánlom, kit mi Menanderhez hasonlítunk; de ezen vélekedésben egy Görög nehezen fog velünk megegyezni.

„Végre itt vagynak, monda tovább, Cajus Lucilius' költői munkái, ki nálunk a' gunyköltemény' feltalálójának tartatik. A' sok görög munkák' fordításait nem javaslom; az a' ki mind a' két nyelvet érti, kevésre betsüli az efféle írásokat, mellyek rendszerént tsak kecstelen 's néha éppen hütelen rajzolatokat adnak. Az igaz tudós a' kutfőből szeret meríteni, 's megveti azt a' mi félre csavaruló zavaros csatornában foly."

Minekutánna az előnkbe rakott könyveket gondosan félre tettettük, Lucius azt kérdezte a'

Könyvárostól, ha megszerezhetné e neki a' Görög-írók' gyűjteményét-is, mint a' Rómaiakét megszerezte. „Apollóra mondom, így kiáltafel, egy egész hajósereg-is alig volna elégséges meghozni azt a' mit kívánsz. Itt válogatni kell. Tedd-fel írásba azon könyvek' neveit, mellyeket kívánsz, Corinthusi levelezőm az első onnét jövő hajón megküldi azokat, mellyek nálam még nem taláztatnak, 's bizonyos lehetsz benne, hogy egy hónap alatt mindent megkapsz a' mit kívánsz.

Lucius elkészítette a' Lajstromot az én diktálásom szerint; Aristoteles' és Theophrastus' munkáit sem felejtettük-ki; megfizette az egész vétel árát, 's egy rabszolga a' Római könyveket haza vitte.

Midőn hazafelé mentünk, Lucius a' rabszolgát előttünk mennilátván, fiatalkorának könnyelműségével egyszerre elfakadt nevetve. Kérdésem nevetése' okát? „De ki ne nevetne, felele szokott elevenségével, midőn látja, hogy egy rabszolga egy kosárban az egész Római Literaturát elviheti? Történetírást, költés és ékeszöllás mesterségét, mindent magában foglal az ő egy kosár' terhe; melly Attláséhoz épen nem hasonlító vállát sem igen nyomja-le.”

Részemről én-is mosolyogtam gondolatján, 's megemlékezvén arról, a' mit nekem ezen tárgyról olly sokszor mondottál, nem tartóztathattam-meg magamat, hogy így ne szólottam volna hozzá: „Óh Lucius, te könyveitek kicsiny számát csudálad, míg mi a' mieink nagy sokaságát kéntelenítetünk szégyelni. Nálunk minden tárgyakról minden vélekedés mellett és ellen van írva. Nincs olyan kérdés, nincs az erkölcs-tudománynak vagy a' Metaphy-

sikának csak egy pontja-is, mellyről száz külömböző módon ne értekeztek volna olyan emberek, kik az írás' egy bizonyos könnyűségét igaz talentomnak tartják. Az emberi lélek elbódul a' külömbféle vélekedések ezen nagy tengerén, 's nagyon józan ítéletü észt kellett annak az égtől nyerni, a' ki abban a' zavarban, mellyben mindennémü íróink bennünket süllyesztenek, helyes gondolkodását megtudja tartani. A' ti szegénységtek a' mi esztelen gaudságunkkal özsze hasonlítva tiszteletet érdemel. Itt csak kevés számú emberek, talán egy kevéssé durva, de lelkes és büszke Muzsáktól ihletve, bátorkodnak író tollat venni kezekbe, míg Görög-országban a' henyélés, az eszelőség, a' hiú hírszeretet minden nap számtalan olly írókat szülnek, kik a' tudományoknak gyalázatjára volnának, ha ezeket meggyalázni lehetne. Az ilyenek az elme' nem létét ügyességgel pótolván-ki, rút eszközök által törekednek magoknak nyomorult dicséretet szerezni. A' hatalmasoknak hízelkednek, mintha a' hatalom őket a' Muzsák templomába bévíhetné. Magok az őket lenyomó középszerűség' terhe alatt nyögvén, nem szünnék-meg azt buzgón védelmezni, 's a' minden érdem nélkül való emberekre vesztegetve tékozolják a' dicséretet, mellyet azok nekik ismét híven visszafizetnek. De hát azokról mit mondják, kik egy esztelen perlekedés dühétől elfoglalva, a' legjelesebb 's érdemesebb írókat minden szemérem nélkül megtámadják, 's mérges nyilaikkal lövöldözik. Hasonlók lévén azon szerencsétlenség jelentő madarakhoz, mellyek a' nap világát kerülik, csak setétben lappangnak, 's annak legnagyobb ellenségei a' mi legjobban fénylik. A' szent-tüztől

megfosztva lévén dühösen üldözik annak szerencsés birtokosait, 's mint új Herostratusok felakarják gyújtani azt a templomot, mellyben magoknak helyet nem tudnak szerezni.

„De mit boszongodjunk azon, hogy a' tudományok' pályájára olly sokakat látunk lépni, kik azt megfutni alkalmatlanok? A' tudományokat védelmező Isten azt akarja, hogy ezen pálya mindeneknek nyitva legyen; a' jeles elméjü emberek' iparkodásaira kegyes mosolygással tekint, 's a' többieket Lethe vizébe mártott nyilaival lövellvén reájok, örök feledékenységbe süllyeszti.”

S. K. J.

17.

Hazai dicső emlékeztetések!

JURISICS.

Ne hogy viszont azt mondja valaki, mint a' derék Professor Magda Pál mondja geographiájában; hogy XVI-dik Lajos Francia- király, valamelly ottan utazó Magyarnek, ki Kőszeg' védjéről nem tudott szólni, azt mondá: Jobb volna előbb hazáját esmerni, azután a' külföldre menni; Jurisicset talán nem árt, e' helyen is idvezelni. Ott a' Gyöngyös folyón Vasban fek-

szik a' kisdéd és alázatos város Kőszeg, kellemetes hegyek között termékeny vidéken. Északi szegletén a' hajdani Nemes Zenghi Jurisics Miklós vára; halhatatlan híre' veszélyes küzdő helye. 1531-ben, mihelyt hallá ez az ellenség közlítését egymás után több póstákat küldé Bécsbe, az ottani fejedelmi hadi-fővezérhez Kattziánerhez, védlő hadinépét kérvén tőle. De segedelem nélkül hagyá ez őt; 's a' derék hazafit alig méltatá feleletre. Ekkor Jurisics, tulajdon költségén, 10 nehéz fegyveres lovagot, és 28 huszárt állított. Ezzel, mint hív hazafi, Fejedelme szolgálatjára készült, ha az ellenség a' várost, ostrom nélkül elkerülné. Azonnal, a' föld népe, közönséges bugdozása, az ellenség közelítését jelenté néki. Egynehány ezer ember; ezek között csak 700 fegyveres, a' többi vének, ifjak, gyermekek, aszszonyok, leányok, menedék helyet kerestek nála a' városban. Most feltette magában, hogy a' várost holtig oltalmazza. Egész puszkapor készülete a' városban csak egy mázsa volt. Sietve, 300 ezüst forint árát vásároltat vizsont; és elosztá a' városban. Midőn Ibrahim basa legközelebb 3 mértföldnyire táborozott hozzá, a' város kapuit bezárlatta, megerősítette; a' lakosokat, és a' bujdosókat, külömbfélekép' felfegyverkeztette; a' kőfalakra, és a' tornyokra' elosztotta, hadat próbált lovagjai és huszárjai körül; vezéreket adott nekik, és a' mi több, feltüzelte őket bátorságával és Istenben való erős bizodalmával.

Zolimán' eljöttével Ibrahim basa, a' városa négy felől, számos ágyuit kiszegezte. Harmadnap mulva, majd nem minden városi fal védkészület szét lövettetett. De 13-dikszor, még] is az ellenség, a' következő napokon, te-

temes veszteségével vissza veretett. Hijában próbálta a' basa a' falakat által zuzni, és szét szóratni. A' hol hiba lett, Jurisics azt, fáradhatatlan szorgalommal ki igazítottatta, 4 nagy nyílás; az egyik 16 rőf, az ellenséget végre a' városba becsalta. Seregenként rohannak be a' Jancsárok; de az öldöklő küzdésen, mind, vagy leverettek, vagy vissza nyomáttak. De Jurisics el is veszté legjobb katonáit és az ostrom 22-dik napján Aug. 22-dikén, midőn a' királyt sorsáról tudósította, már 700 bajnok bajtársinak fele, a' holtak közt hevert.

Zolimán békételen lett, tábora sorsa kétséges, minekutánna Pekry Lajos, néhány sereg magyarjaival 's horvátaival, Szombathely és Körmend körül, minden közösülését elzárta. Kellett valamit próbálni, a' mi Kőszegnél lett fegyvere híre szennyét lemosná, 4 mértföldnyire oda Sárvár, Gyöngyös bal partján, akkori erős várával, melyet Kani'sai Ursula, jegyesévé, Nádasdy Tamásává tett. Oda mentek egynehány ezer Jantsári, hogy elfoglalnák. A' Vas Vármegyei Fő-Ispán, Battyányi Ferencz, Nádasdy főembereivel, Sibrik Benedekkel, Kévés Istvánnal, vitézül oltalmazván a' helyet, minden ostrom hijában lett. Kis-aszszony napja, kora reggeltől fogva késő estig véres nap. Sibrik megsebesedett, Kévés elesett. De néhány száz magokkal, több ellenséges vezérek is hullottak el, a' többi vissza vont a' magát; a' hely és a' dicsőség a' Magyaroké maradt.

Igy midőn a' dicsőség borostyánja ez uttal, a' Rába és a' Lajtha közt nem zöldülhetett Zolimánnak, halván hogy a' Császár Admirálja, Dória András, Móra szigete felől is nyomni kezdené, vissza vonakozni szándéko-

zott. Hogy valami kis dicsőssége lehessen, Beglerbeg Kazum basát, lovagjaival, és Ozman Agát Jancsárrival, mintegy 15,000 embert, Ausztriába küldött rabolni. Hogy Kőszegről nyilvános gyalázattal el ne menjen, Ibrahim Aug. 26-kán nevezetes kezesek küldése mellett, a' Kőszegi bajnokot, bátorságos késérés mellett, alkudozni, táborába hívta. E' meg lett, midőn Jurisics bajnokinak harmadrésze alig volt már meg. Ez is nagy részt, sebeseiből 's az éjjeli 's nappali őrtállás, 's dolgozás miatt, kifáradtakból állott. Ibrahim dicsérte Jurisics', királya eránt való hűségét, és vitézségét; de, gondolóra adta néki, melly vakmerőség volna a' lehetetlenség ellen küzdeni. Ne hagyná azért, a' végső pontra jönni a' dolgot. Ha, a' soká, úgy sem oltalmazható várost által adná néki, a' Nagy-úr őt, a' körül lévő vidékkel megajándékozná. Ha ezt nem teszi, előre is, bizonyos fogságot, vagy halált jövendőlt néki. Csak, hadd haljak meg, feleli Jurisics, dicsősségessebb az a' harczon, mint a' neki bősziült Németek és Spanyolok kezei között, kik őt megölnék, mihelyt a' város feladásáról szót tenne (pedig egy lélek sem volt azok között a' városban). Ibrahim, Jurisics álhatatosságának engedvén, nem kívánt most egyebet, mint azt: egy kis csapat Jancsárit ereszse be legalább a' városba, hogy úgy lassék, mintha azt elfoglalta volna; ennek színéül az egy Isten, és annak prófétája nevét hadd kiáltassa ki a' vár' tetejéről, honnét azonnal a' táborba vissza jönnének. Ennek is ellene mondott Jurisics; azt állitván: hogy a' sokkal erősb Spanyolok, és Németek, vallásbeli gyűlölségtől tüzetetvén, a' kis sereget szét szaggatnák, a' nélkül, hogy néki ha-

talmában volna őket meggátolni. Így a' lakosok' felkonczoltatása, és a' város hamuvá tétele lenne következése; erre pedig okot adni, az emberiség, az okosság, a' hivatal és a' becsület őt tilalmazza. De hogy Zolimán' becsülete is megmaradjon, megajánlotta utóbb Jurisics, hogy 10 Jancsár a' városba jöhet, és egy Ozmán-zászlót a' falakra ki függeszthet. Ez meg is történt a' következő nap, Aug. 27, Jurisics remek vezérlése alatt. A' kapu alatt maga fogadta Jurisics a' 10 Jancsárt. Itatta velök erőssen ott az erős Vasvári bort, reájok köszöntvén azt. Elvette tőlök a' zászlót és 10 török ruhába öltözött tulajdon vitézei által, mintha úgy nyerte volna azt, meszsziire hallatszö Allah kiáltás közt, a' kapu felé kitűzetvén, a' feltűzelt Moslemitákat békével vissza küldötte. A' zászlót sokáig lehetett látni azután a' fő templomban. Ott van a' magyar-dalmata bajnok Jurisics' márvány Sír-szobra is.

KEGLEVICS.

Szokol várát (Sárosban) elfoglalván a' Török, Jaiczát is megtámadta. Itt Keglevics Péter volt a' kormányozó fő-vezér, bátor és magát feltalálni tudó férjfiu 1521-ben. Az ellenség a' külső város előtt állott a' völgyben. Éjszaka hátok megé küldé rejtezni Keglevics, egy nehéz fegyveres lovag sort, azon parancsal: a' várbeli

legelső ágyú szóra jönnének elől, és a' Törökök hátul támadnák meg. Nap feljöttével egy sereg, ékesen felöltözött fejer népet (aszszonyokat 's leányokat) bocsátott ki a' városból. Örömekekléssel ezek, mint megvolt nékik hagyva, a' Bliva folyó partján felfelé tánczoltak, sétáltak. Buján rohan rájok az Ozman-nép. Ezen szempillantatban megdördül az ágyú. Keglevics, egész népével kirohan reájok, a' rejtekből elől ugratott lovagrend hátul támadván őket. Így elől hátul szorongattatva leverettettek. Csak kevesen menthették meg magokat a' rettenetes lekonczoltatástól, hogy hírmondóji lennének az öveiknél a' Bliva folyónál volt véres, halálos, kora reggelőknek. —

GYULAY PÁL'

tanácsi tükre: a' Nagy-Váradi Kapitánysághoz 1585.

Báthory István, Lengyel- király, a' gyermek Báthory 'Sigmond, Erdélyi Fejedelem mellé, Géczy Jánost, Nagy-Váradi híres vár-kapitányt nevezvén ki Gubernátornak; a' vár-kapitányságot, a' nagy férjfiu helyében nehéz hivatalt, 'Sibrik György nyervén el, ennek barátja, a' király titkos írnokja Gyulay Pál azért, e' következendő tanácsot, 's regulátadá néki: „Szüntelen szeme előtt tartsa, 's el ne felejtse soha, hogy ő még új ember, Nagy-Váradi kapitány Géczy János után következett.” Ennek fontos

rövid magyarázatja, a' Nagy-Váradi archivumban letétetett, és 75 esztendeig, minden új várkapitánynak elébe adattatott. Csepregi Turkovits Mihály Tanácsi-tükör czimű könyvében Szebenben 1663 kinyomattatta: „Novitius sum; Varadino praesum; Joanni Géczyo successi. — Novus sum; consulatum peto; Roma est.” Cicero de petitione consulatum ad Quintum fratrem. Azt mondja Feszler: a' Római fő-szónok' ezen szavai olta, e' féle nemben és illy röviden, nincs nevezetesebb a' literaturában. —

N. Takacs Horváth János.

18.

ABDALLAH és BALSORA.

Perza Történet.

Híres Hélim'neve Áziában. A' Perzák maig is emlegetik mint nagy orvost. Minden gyógyszer' saját erejét ő éppen úgy ismerte, mint a' csilagzatok' forgását 's befolyását, 's a' Salamon' gyűrűjére vésett szent titkok előtte tárva valának. Fő-felügyelője vala ő a' fekete Palotának, 's Alharusin Perza király' fő-orvossa. E' király legdühösb Tyran volt mind azok között, kik

valaha uralkodtak. Gyanuskodás és féltékenység olly kegyetlenné babonázák, hogy az elsőnek csak egy kis árnyéka is elégséges volt harmincz nője' 's ugyan annyi gyermeke' felkonczoltatására, részeseknek vélvén őket valamelly özszeesküvésbe. Kifáradva végre önn háznépén elkövetett vérdühében, 's méltán rettegve, hogy a' Kalifák' egész tör'sökét majd önnmagában kihalni kell látnia, hivatá egykor Helimet, 's így szólla hozzá:

„Régolta bámulom bölcsességedet, mint azt is, hogy a' világtól elvonod magad. Most akarom jelét adni, milly nagyon becsüllek. Még két fiam van, mind kettő gyermek. Rád bizom őket, neveld úgy, mintha atyjok volnál, t. i. azon egyszerűségben, melly egy Filozóf' gyermekeihez illő, ki inkább a' tudományokat 's egy jó polgár' erkölceit, mint ezen gonosz tettekkel bélyegzett világ' hiu ragyogványait szomjuhozza. Ezt egyyetlen módnak tartom a' Kalifák ivadékjának méltóképen lehető megtartására, 's megelőzésére fiaim' áhítozásainak azon Trón iránt, mellyet éltemnél nem elébb hagyándok-el.”

Helim arczra borult e' szókkal: Akaratod rabodnak törvény . . . A' két Herczeg hozzá vitetett. Minden lehetőst véghez vitt körültek, hogy a' rény' 's bölcsesség' oktatásait szívökbe önthesse, 's ezek úgy tiszteltek, úgy szerették őt, mint atyjokat. Gyors előlépésekkel haladtak ők a' mivelődés' pályáján, mert már husz évű korokban az egész keleti Literatura' és tudomány' zugjai nyitva állának ismeretjök előtt. Az idős' neve Ibrahim, az ifjabbé Abdallah vala. Olly szíves testvérszeretet és barátság lánczoló őket özsze, hogy maig is Perziában, mikor

két hű barátról beszélnek, azt szokták mondani: ők egy szív 's egy lélek mint Ibrahim és Abdallah.

Helimnek egyetlen leánya vala, épp' olly szép lelkű, mint bájos testű. Azon nevelés, melyet atyjától nyert, idejekora' legtökéletesebb személyévé formálta őt; 's a' két Herczeg távul a' világ 'sibajtól, ezen olly igen szeretetre méltó hölgy' társaságában csendes és ártatlan örömórákat éldeltek. Ennek következeté volt, hogy a' batyjánál hajlékonyabb természetű Abdallah annyira belé szeretett, mi miért kedves Balsorája nélkül élnie lehetetlen vala. A' leány' ritka szépsége' híre a' király füleibe is elhata; 's ez fiaí' megláthatások' színe alatt könnyen tsinálá alkalmat, ujságvágyát kielégíteni 's ezen szépség' magasztalt remekét meglátni.

Olly indulatra lobbant legottan iránta, hogy Hélim' hű szolgálatjai' jutalmául leányát a' Perziai királyi-székebe emelni meghatározá. Helim jól tudván a' királyi-elébbi feleségeinek gyász esetét, így szólla: „Adja Isten, hogy Kalifáinknak felséges vére ne alacsonítottassék egy orvos vérével való összevegyülésre, ki eléggé megtiszteltetettnek érzi magát, ha Felségednek rabja lehet.”

A' király sokkal szerelmesebb volt, mint sem ez által visszatartóztathatott volna. Balsorának elő kelle jönni, 's a' király egy Paradicsomi Huhrit látta benne. A' hölgy sokkal szerényebb volt, mintsem azt képzelhette volna, hogy illy bájlón hathasson királya' szívére. 'S most e' roppant szerencse' hirtelen halltára, félhalva rogyot össze Alharusin' lábainál. Helim alig fojthatá könnyeit, 's minekutánna leányát ajultából létre hozá, elibe terjeszté ura-

nak, hogy e' szerencse nagysága váratlanul lépé-meg leányát, 's előre készület nélkül bajos lesz annak fényét neki kiállnia; ezért esedezők ő felségének, hogy engedné leányát önn termébe vitetni, hol reméli ennyi kegy' méltó elfogadására elfogja készíthetni.

Alig ért Balsora vissza' termébe, mindjárt keserve kinzóbb leve, mert szeretett Abdalláh-jától elszakasztatva látá magát, 's e' bánat ágyba szegzé. Alharusin minden pillanatban tudakozódék róla, 's jaj vala azoknak, kik kedvetlen hírt hoztak. Balsora' szorongattatása, csüggedése annyira ment, hogy Helim reszkete kedves leánya' sorsán. Nem látá semmi más eszközt, hanem reá beszélni őt egy olly ital' bevételeire, melly bizonyos órákig megholtá tégye. Mire nem lép a' szerelem? Hélim egy bús atya' alakjában monda elő királyának e' szomorú újságot. 'S szerencsére, ennek érzéketlen lelkére legkissebb hatással sem bira a' gyász hír. Büszke hiusága adata azon parancsot orvossának, hogy Balsorát, kivel ágya' biborát akará megosztani, az elébbi királyi nők mellé a' fekete palotába temettesse.

Abdallah, mihelyt neki atyja' Balsora iránti szerelmét hírül adák, hasonló változásokon mene keresztül. Betegségét Hélim halálosnak nyilatkoztatá, 's kevés napokkal leánya' vélt halála után, az ifjú herceget is egy álomital által tettetett halálba süllyeszté.

Szokás Perziában a' királyi Nemzetségből való holttesteket néhány napok mulva holtok után a' fekete palota' kriptáiba vinni, hová a' Kalifák' ivadékjaihoz tartozók szoktak temettetni. A' fő-orvos fő-felügyelője 's gondviselője ezen palotának. A' holttestek' bebeszámoltatá-

sa, 's rothadástól megőriztetése egyedül az ő gondja alatt van, valamint éltökben egészségök-re neki kelle ügyelettel lennie. Neve ezen palotának van a' szépen kisimított fekete márványtól, mellyből építtettek. Belől ötszáz drága lámpák világosítják. Száz pompás kapui vannak ébenfából, mellyeket szintannyi szerecsenek örzenek, kik mindeneknek tiltják a' bemenetelt, melly csupán a' fő-orvosnak szabados. Minek-utánna Hélim kevés idő múlva a' halál álmából felébredendő leányát ide vitette, gondoskodott arról is, hogy Abdallah is ide hoztassék; 's leányát előre ertesíté azon idővel, mellyben kedvesse fel fog serkenni.

Abdallah nem tudá Hélim' titkos czéljáról semmit, midőn az álomitált megivá. Milly leírhatatlan öröm lépé-meg hát őt most, midőn mesterséges álmából felébrede. Azt hívé, hogy a' boldogok' lakhelyein van, 's kedves Balsorajával itt a' földi mulandó gyönyörök helyett örökkétartókat kóstol. Szép hölgye pedig nem kése semmit kinyilatkoztatni hollétöket, melly bár undok és szomorú volt, még is kedvesbnek tetszék nekik, mint a' paradicsom, mellybe a' Proféta az igaz hívőknek örök boldogságot ígér.

Hélim, kit a' két holt test bal'samozásával foglalatoskodni gondolának, minden nap látható őket, teli nyugtalansággal, miként szabadítsa-ki innen. Nem kisebb gond gyötré természetesen a' két szerelmest is. Végre feleszmélt Hélim, hogy a' holdtölte' első napja a' Tirpa hónapban jelen van. Régi monda a' Perzák-nál, hogy ezen nap' éjjelén azon királyi holtak' lelkei, kik a' Mindentehető előtt idvet nyertek, a' fekete palota' keleti kapuján kimennek, helyöket elfoglalni a' paradicsomba. E' végre Hélim

készületeket tett ezen éjre. A' két szerelme-
 drága arannyal hímzett kék ruhákba öltöztette,
 's csalánpatyolatból tsinált hoszszu hófejér pa-
 lástokat ada rájok, mellyek tiz lábnyira a' föl-
 det separték utánnok. Abdallah' homlokát mir-
 tusz koszorúval, Balsoráét ró'sákkal ékesíti,
 's legdrágább illatu kenetekkel öntöze-meg őket.

Ezen előkészületek után kinyitá Hélim ab-
 ban a' pillanatban, mellyben a' teli hold a' fe-
 kete palotára sütöt, lassu csendel a' keleti ka-
 put, 's kibocsátván az ifjú párt, hasonló las-
 san bezára utánnok.

Mihelyt a' szabadra értek 's a' hold mosoly-
 ga lassu libegő lépteikre, a' kaputól nem mesz-
 sze őrtálló szerecsenek áthatva azon édes illa-
 tástól, mellyet a' volt lelkek kileheltek, földre
 szögzék szemeiket, azt hívén: hogy a' csak most
 eltemettettek' lelkeit látják, 's reájok fel nem
 merének tekinteni, míg el nem tűntenek. Reg-
 gel hirdeték, mi történt; de minden ember 's
 maga a' király is ezt csak hizelkedő régének
 gondolták, mellyet a' meghalt 's még élő kirá-
 lyi háznép' tiszteletére költöttek.

Hélim sietett a' szerelmes párt a' rendelt
 helyen felkeresni, 's vivé őket egy mezei há-
 zába a' Kharán hegyére. Itt olly tiszta a' leve-
 gő, hogy Hélim nem sok idővel ez előtt a' ki-
 rályt ide vitette volt, hogy elvesztett egészse-
 gét viszszyerje; 's ezért itt léte' kedves em-
 lékéül neki ajándékozá a' király az egész hegyet
 a' rajta lévő házzal és kertel együtt.

Itt élt azolta Abdallah, szeretett Balsorá-
 jával. Igyekezetek után szebb szebb lón lakhe-
 lyök, úgy hogy az egész hegy kevés ívek' mul-
 tával számtalan gyönyörű virágokkal és válo-
 gatott gyümölcsfákkal vala beterítve, 's úgy

nézett-ki, mint egy paradicsom. Tíz év a' legboldogabb szerelmi elégedéssel tölt-el vala már el, midőn a' király meghalt, 's Ibrahim, mint egygyetlen örökös a' Perziai thronra ült.

Ha bár Ibrahim öccse' elhunytán soká kesergett, még sem bátorkoda Hélim előtt a' titkot felfedni; mert félt, hogy ha bár mi kis részben kapna ingert a' király' gyanúja, siralmas veszély érné a' szerető párt. De most túl minden veszedelmen, Hélim sem akará tovább halogatni egygy olly történet' felfedezését az új király előtt, mellynek az ő nemesen érző szívét örömmel kelle eltöltenie, 's erre az alkalom önnként jött.

Ibrahim hosszas vadászat után, mellybe társaitól messze tévedt volt, fáradtságtól és szomjuságtól egészszen ellankasztatva azon folyam' partjához ére, melly Kharán hegyéről csergedezett. Elragadtatva a' hely' bájos voltától, meghatározá abban a' házban, melly a' hegytetőn mosolygott, nyugalmat és megfrissülést keresni. Szerencsére jelen volt Hélim, ki uralkodóját legméltóbb tisztelettel fogadta. Ibrahim a' jó ízű gyümölcsöktől 's a' legfinomabb bortól, mellyek elibe tétetek egészszen elbájoltaték. „Ez legillőbb áldozat, monda Hélim, mellyet e' szép helyen neked minden hívók' uralkodója, bemutathatok. Jertek gyermekeim mutassátok-meg királytoknak azon két barátot, kiket ő siratott, 's kiknek váratlan viszont láttokra olly szívnek, mint övé, gyönyör érzésekbe kell dobogni.” E' szókkal megnyíta egy mellékajtot, 's a' két szerelmes a' király' lábainál térdre omolva forró könnyeivel öntöze azokat. „Istenem!” felkiálta Ibrahim! megismervén 's felemelvén őket, „nagy

Isten! ez az én öcsém, kedves Abdalláhm! 's ez a' Hélim' lyánya, a' gyönyörű Balsora! kik felkelnek sírjokból, hogy engem elveszteken epedt bánatomból felderítsenek!"

Könyzápor omla most a' király' 's a' szerető pár' szemeiből. Minden szemlélők némán 's megilletődve állanak ott. Hélim szakasztá-meg az eddigi halgatást, elbeszélvén a' szerelmes pár' történetét, titkolodzasok' okaival együtt. Az örökre hevült Monárka kérte testvérét, hogy az országot osztanak-meg; de ez tökéletesen elégedett lévén sorsával, csak azt kívánta: hogy őt Balsorájával ezen hegy' békés birtokába hagyják. Meg lett mit kívánta, 's itt fogyhatatlan boldogságban élé szép nőjével Abdallah világát.

Ibrahim hosszas és szerencsés uralkodás után maradék nélkül halt-el, 's ült királyi székébe üle Abdallah, fia Abdalláhnak és Balsorának, ki a' királyi lakját áttevé Kharán hegyére, hol ma is a' Perza királyok' mulató Csarnokjok van.

Fogarasy János,
Erdélyből.

19.

Herder' emberiséget előmozdító Leveleiből.

1.

Többször találom Kegyed levelébe az időszellemét neveztetni; — nem világosítanók-fel ezen kifejezést? valami nemtő ez? rém vagy sírlélek? a' módilehellete? vagy Eolharfa' hangzatja? Ezen kifejezés különbözőleg vétetik. Honnan jön? hova megy? hol van serge! hol hatalma? hol ereje? uralkodik? szolgál? lehet fékezni? vagynak róla írományok? hogyan lehet a' tapasztalásból megészmélni? talán maga az emberiség nemtője? vagy barátja, híresze, szolgája ez?

2.

Miért ne felelnék én oly rejtélyesen Kegyed rövid levelére, mikép kérdezé?

Mi az időszellem? Valóba az valami hatalmas nemtő. Ha Averoes hívé hogy az egész Embernem egy lélekkel bír, mellyhez minden egyes tag alladalmához idomozva most munkálolag, majd szenvedőleg részvényes; én ezen költeményt az időszellemre alkalmaznám. Mindennek hatalma alatt vagyunk, most munkálva majd szenvedve.

Eolhárfa' hangzatja? vagy a' módilehellete? A' futómódi ennek törvénytelen húga, nem hajol hozzá, de még is tanul tőle, és néha együtt tanuságtele utat tesznek; annál tökéletbben gyűlöli valódi ellenét, otsárlóját, a' támadás' és visszszavonás' lelkét, a' tisztátlan, íztelen, por örült érzést. A' hol ez hallatik, a' melly társaságba, körbe, az ezt gyanítja, fut előle; és utál tanítást venni szájából. A' szélt-hangzott időszellem' szava értelmes, elhithető, nyájas, barátságos; most mintegy Eolhárfa lágy hangja susog, majd mint tellyes énekkar hangzik. A' széltrepülő időszellem (szabad legyen ama régi könyvel szólni) szent, eggyező, sokféle, éles, gyors, tiszta, világos, valódi, szabad, jótékony, nyájas, szilárd, bizonyos, bátor. Ő mindent tehet, mindent lát, minden lelket meghat, bár melly értelmes, világos, és éles legyen is az.

Honnan jön? mint neve mondja, az időkebléből. Ez az emberi természetbe van óltva, mellyet zordon égallyunk alatt, a' setétség, a' vad harcztvágy soká elnyomva tartának, barlangba, tornyokba, várakba, tömlöczökbe lanczolák azt; — kiszöke, egy nagy változás szabadá tevé, a' mesterségek, tudományok, legkülönöbben pedig a' könyvnyomás szárnyat tűzének reá; — nyájas annya az önnn gondolkodó bölcsesség, a' régiek írásaiban oktató, édes apja a' fáradós próba nevelé, a' legmíveltebb 's legnagyobb férfiak példájok érlelék erősíték. Ő többé nem gyermek, bár minden új történetnél gyermek látszon is; az előidők tapasztalati lelkébe vagynak nyomva, 's tagain elfutnak. Hová akar menni? 's hová mehet? az előidőkből szedegetett, a' jelenben szedeget, és a'

jövőbe viszi. Hatalma nagy és látatlan, az okos észreveszi és használja; az okatlan többnyire el-késik, és csak következet fogamat után lesz előtte hihető.

Az időszellem uralkodik? vagy szolgál? mind kettőt tartozik tenni a' maga helyén. A' bölcs neki enged, azért hogy alkalmas időben igazgathassa, de erre nagyon ügyes, bátor kéz szükséges. Egyébaránt nyilvánosan igazgattatik, nem csoport, hanem csak kevés mélyebben tekintő, erős, szerencsés lelkek által. Ezek gyakran a' legnépesebb csendben élnek 's munkálodnak, egy gondolatjuk, mellyet a' korszellem felfog, a' legbonyoltabb zavart, helyes alladatra 's rendre hozza. Boldogok! kiknek a' végzés ezen emelkedet helyet jelelé ki, bár mi helyzetbe legyenek is; ritkán lehet ezt ipar által elérni; ritkán lármazza ki magát, csak következetében lehet észrevenni, gyakran még a' nagy kormányzók is szerfelett merőek, sokat szenvednek.

Vagynak az időszellemről írományok? azt nem tudom; leginkább meglehet ezt ösmérni akkor lelkében írt történetből és a' tapasztalásból; egy a' másikat világítja; esmérkedő tapasztalás nélkül nem lehet könyveket érteni, és ezek tesznek a' korszellemre figyelmesé. A' kerek folyvást hengereg, mindig ugyan az, de mindig más lapot mutat.

Az időszellem mentője az emberiségnek? vagy barátja, hírsze, szolgálja? én akarnám hogy az első lenne, de nem hiszem; az utólsót nem csak hiszem, hanem teljesen is megvagyok róla győződve. Hogy ez barátja, hírsze, szolgálja legyen az emberiségnek, mi kissé szemetlő részünkről is kívánjuk előmozdítani.

3.

Nehezen fog barátom talányának illy szövényes feloldásával megelégnülni; szükség tehát magamat nyilvánabb, ha szinte keményebb hangon is kifejezni.

A' szellem nem engedi magát leírni, rajzolni, festeni, hanem érezni; szó, mozgás, ipar, erő, 's hatás által nyilvánítja magát. Az érzéki világba megkülömböztetjük a' szellemet a' testtől, és annak tulajdonítjuk mind azt, a' mi a' testet eleméig lelkesíti, az életet feltartja, és azt ébreszti; az erőköt magához vonzza és terjeszti. A' legrégibb nyelvben tehát szellem, valamelly láttatlan munkáló erőnek kinyomása; ellenben anyag, test, hús, holttest, vagy valamelly élettelen nyugalomnak, vagy léteges laknak, 's műszernek ábrázolatja; mellyet a' benn lakó szellem mint valamelly hatalmas művész használ.

Az idő, egymás után következő, egybe függő környülményeknek gondoltképe, gondolkodásunk folyamatja utáni mértéke a' dolgoknak, a' dolgok pedig mért tartalmai annak.

Időszellemének neveztetik tehát summája azon gondolatok', érzések', iparok', ösztönzettek' és élő erőknek, mellyek a' dolgok bizonyos haladtában ok és következet által nyilvánítják magokat. A' történetek elemeit soha sem látjuk, csak tűneményeit veszük észre, és alakjaik érzéseit egy függésbe rendeljük-el.

Ha tehát időnkszelleméről akarunk szólni, előszőr azt határozzuk-meg, micsoda a' mi időnk, mi terjedést adhatunk és tartozunk annak adni. Kerekföldünkön minden idők, a'

nappalnak 's éveknek minden órái, sőt az egész Ember-nem' minden körülményei is egyszerre léteznek, feltehetjük hogy léteztek és létezni fognak. Itt minden módosulások változnak, változtak és változandók lesznek a' szerént, a' mint a' történet folyamja lassubban vagy sebesben hajtja hullamait.

Ha már most Európára akarjuk magunkat kőrözni; Európa is csak gondolatkép, a' mit mi ennek tartományai fekvése, azok' hasonlósága, közössége, kölcsönködése által rakunk össze. Gondoljuk csak a' keresztyén Európát, ebben a' tartományok és azok fekvések után különbözö az idöszellem. Ez a' nép osztályával változik elhalgatva szükségeit, hajlandóságát, 's belátását. Egyes körülmény, valami hamis vagy tódított hír, egy szellet, egy szédítés gyakran egész Nemzet' gondolkozás módját, 's véleményét határozza.

Ha tehát barátunk az idöszellemet úgy adja elő, mint valamelly értelmes éles, 's világos lényt; ő az alatt az éleslátású, értelmes férjfiak okfóit 's véleményit érti. Ezek megszabadíták magokat a' pór szédítéstől, és nem engedik magokat akarmelly intés után igazítatni. Ha kevesen vagynak is itt vagy ott, annál erősbek magokba, annál alandóbban függenek egybe, és az idők menetelében egy lánczozatot formálnak. Az ó és új dolgok olvasását, azok feletti beszélgetést 's közjegyzést, mellyek elmultak és mindennap múlnak, mindég erősbben kötik egymáshoz; ők valóba egy látatlan templomot formálnak még ott is, hol egymástól semmit nem hallottak. A' világosodott és világosandó Európa közszellemét lehetetlen kiírtani; de minek is lenne ezen hasztalan fáradalom? minél miveltebb ez; an-

nál kisbé ártalmas. A' hol hibázik , csak igazság és nem kényszerítés által lehet jobbítani. A' szellem csak szellemmel küszdhet.

Engedje meg Kegyed hogy levelem végére egy talányt ír hassak ; ha nem hibázok Európának három fő története vagy időszakai vagy , mellyeken külön időszellem leng. Egy már régen elmúlt , ez tartott öttől nyolcz év százakig és többé vissza nem jön. A' második beált és munkásságába halad, ennek jelessége megésszmértetett, és a' körülállásokhoz képest mindig inkább megfog ésszmértetni. A' harmadik időszak felett az időszellem ül , és kívánnánk hogy szelíd csendben szerencsésen költené ki tojását ; de e' roppant strucztojás ; — az égető homok , és a' mindenható Nap segítsenek kikölteni !!!

Sáros Patakról, Varga János.

20.

Álomtalan éjtzaka.

Későn , korán , nappal , éjjel , még éjféiben is felemelkedik a' gondolkodni helyesen tudó lélek , az ő Teremtőjéhez , 's fel hat ama vég nélkül kiterjesztett tért csuda helyheztetéseikkel ellepő fényes égi-testek' köréig , ott leborul , reszket , imádja és dicséri azoknak Alko-

tóját, béhat azoknak belsejébe, — csak hamar milliom 's meg annyi mértföldeket mint a' scbes villám elhalad, a' hol valamelly új világba akadvan leborul a' teremő-erő (Isten) előtt, — véghetetlen dicsősségének remek miveit nem bátorodik pillantatival érdekelni. Majd ujra lelkesíttetik, kegyelemért esdekel vakmerősége miatt, 's a' megszámlálhatatlan égi-testek' rendkívül sebes forgása vi'sgálásával foglalatos, azoknak a' legszebb rendel történt helyheztetésöket bámulva, egyyk, 's másiknak kitűzött czélját, az ő erányos meszszeségökkal együtt tekintimég; majd mindenféle nyomozódások után, viszsza tér az ő áthomozhoz hasonló alacsony és enyészés alávetett por házába, most már mind testbe, mind lélekbe dicséri és imádja az ő véghetetlen bölcsességü attyát a' nagy Egész' teremő-jét. Ezer és millió gondolatokkal foglalatoskodtata lelkemet egy álomtalan éjtzakám, — ezek között különösen az emberi létnek eredete és ezen parányi féregnek az embernek csuda alkottatása, — végre illyen kérdésekre fakasztá: milly csuda teremtmény az ember? milly' megfoghatatlan alkotásu mív ő? setét Planétánknek hány milliónyi csekély részecskéje? ez az eloszolhatatlan pont, a' melly a' véghetetlen meszszeségü roppant égi-testekbe elrejtetve vagon, és ő benne az ok, és még is semmi, mi hely't a' homok-órák fővényéhez hasonló módon lefolyt az ő ideje. Tehát ez az emberi való egyszer'smint a' semmiségbe megy által? Istenem! milly szomorú kilátás töprenkedő lelkemre nézve ezen feltétel? de nem úgy, hiszem egy szüntelen égő szikrácskája és része ő az örökkévalóságnak! — Hála néked Teremőm! milly' édes vigasztalás? milly' hathatós

Balzsam elbusult szívemre! mint oszlanak komoly fellegeim ezeknek meggondolásával, melyek előbb szomorúsággal tölték bé minden valómat? milly' nagy jótétemény lelkemnek halhatatlansága? kivált ha a' pályát jól futottam? milly' megilletődés lepi el szívemet, ha még az a' gondolat is hozzá járul, hogy a' Messiás által jövőendő jobb élet várakozhatik reám? te minden jóságok' tűköre, artzra hulva hálákat adok Tenéked, midőn dicső nevedet említtem, szívemben forróan tisztellek, imádlak és benned hinni kész vagyok. Felemelkedik hozzád is lelkem, megdicsőítettéted után nyert Thrónod' zsámolya előtt leborul, kegyelmet esdekel, 's ujjulva vigasztalással tér vissza, mint a' kised méhe gazdagon megterhelve az ő hatszegű szobájába, 's már most könnyebben lélekzetet véve, a' föld-golyó minden drágaságai birtokosainál magát boldogabbnak tartja. — (Tovább még így folytatom tűnődő kérdéseim:) Milly' mesterséges mív az ember? olykor olyan szelíd való, mint az Angyal, vagy mint Istenség. — Milly' okos az ő tetteiben? milly' remekek az ő művei? milly' kimenthetetlenek az ő újabb meg újabb emberi tehetséget meghalladni láttató találmányi? milly' mesterségesek az ő csuda alkotásu véghetetlen machináik? szóljatok vagy ti komoly éghajlat alatt a' természet titkaiban felségesen buvárkodó még komolyabb Angolyok! Ti a' ki méríthetetlen titkos plánumoknak alkotói! Ti a' kik fabrikaitok' 's manufacturaitokkal, az egész földgolyót elborító Nemzetek között az elsők vagytok. De nem vagyok ez úttal alkalmas a' ti dicséretetekre, a' melly vég nélkül való. Hát az ész, a' melly az embernek minden mozdu-

lását lelkesíti? nagy Isten! segélj kérlek hogy eléggé megismerhessem mind az embert mind az abban megfoghatatlanul elrejtetett ész! — Mi volna az emberi való ész nélkül? milly drága kincs a' józan ész? de hány féregnél alábbvaló ember nem él vissza ezen mennyei adománnyal? hány miliom nem iszsza azt meg számtalanszor? milly' kevés tudja úgy használni mint a' mint kellene? hány láng-ész nem hever elkorhelyedve a' porba? hány láng-ész nem csudáltatnak? óh azok a' halhatatlan emlékü kötött és folyó beszédben minden szíveket meghódító angyali gondolkozásu Versköltők és Ékeszőllók, hol vannak? hol nyugosznak, hajdan isteni szikrátskáikkal olly gazdagon megajándékozott hamvaik? keljeteK fel csak egy kevéssé mély álmaitokból 's áljatok elől nagy lelkeitekkel ti örök emlékü Homérok, Horátzok, Virgilek, Ovidok, Csokonaik, Kisfaludik, Berzsenyik, Kazinczyk. Ti is nyájasan daloló Schillerek, Göthék, Klopstokok, Bürgerrek, Körnerek, 's ékessen verselő Matisszonok! — ÉbredjeteK ékessen szólló Cicerók, komoly okfejű (principium) de legokosabb kemény rendszabó Cátók, korbatsoló Swiftek; éles eszü 's elmésen faggató Rabnerek, Wielandok 's a' t. rövid de velős előadásu történetíró Curtiusok, bővebb Liviusok; hadakat 's hadait leíró Caezárok, Napoleonok. De ti utolsók mint sok milliom emberek' rettentői, elne felejtséteK magatokkal, nagy számú elenyészhetetlen koszorút érdemlett vezéreteiket is előszóllítani. Más részről bár milly' okos műv az ember, ez a' csuda remek teremtménye a' Mindenhatónak, egyszer'smind a' leggonoszabb fenevadnál - is számtalan esetben alább való. — „ÉjféL után

egy óra is még ébren talál, és az óra kalapács által okozott lassú enyészés között dicsően reszketve eltűnő hang egy úttal hirdeti, hogy a' lefolyt időpont, lelkemet földi vándorlásából közelebb juttatta annak vége felé, és az örökkévalósághoz sietteté. Egy olyan sebesen elhaladott részetske, melly föld-golyónk színén léleklő számtalan lelkek közül, bizonyosan némelyekkel befutatta pályáját, és így már világ' körébe repítette; milly' érzeményekkel tölti bé ezen gondolat álmom nélkül a' földi-tárgyak felett magassan felemelkedett lelkemet? Milly' megvetéssel pillant le azokra? vallyon nem jelentetik e' nékem is ez úttal, hogy számomra is meghuzattathatott volna ezen éjfélutánni órában a' halált-hirdető lélek-harang? Istenem milly' igen érzem erántam való nagy szeretetedet? milly' könnyen megtörténhetett volna, hogy ezen lefolyt időpont minden földi örömet váratlan félbeszakaszthatta volna. A' te jóságod azon reménnyel tölt-bé, hogy még azon tárgyaknak, mellyek vagy 30 évek elforgása alatt mulattak, tovább is örülhetek, hogy lelkem 's testemnek foglalatossági még nem szűnnek meg! hogy ha még eddig ember-társaim sorában haszontalan lántzszem voltam, ezután hasznosabb tag lehessenek! hogy ezután több jó mint rossz cselekedeteiben részesülhetek! — hogy jövőendőben minden lépéseimre, gondolatimra és szavaimra szorosabban vigyázhatok, és nyomossabb elhatározású lehetek!! De nem vagyok alkalmas egyszerűre mind azok a' most említetteknek hosszabb kifejtésére. Míg ezen szavakat hangzom, hány ezer mértföldeket nem halladott sebes fordultával a' gyorsan futó kocsikerekhez hasonló földünk, — a' melly környülmény arra

int, hogy életem is olyan sebesen halad és fogy, most ezen a' parton lélekzek, majd hirtelen a' tulsóra tétetem által. Vallyon nem leg-hasonlíthatóbb e' életünk azoknak sorsához, a' kik valamelly széles folyón kívánván általmen-ni, a' híd' nem léte miatt kénytelenek elvárni azon időt, a' melyben a' számokra készen lé-vő és szüntelen mozgásban helyheztetett ladik, őket is az által ellenbe láttszó száraz földre által fogja vinni.

Hrabovszky Pál.

21.

Dicső emlékeztetések.

DUDITS ANDRÁS és VRÁNCZY ANTAL felől való felszóllítás.

Ha feltámad viszont Magyar-országban a' lélek nemesebb tulajdoni' nemesítő becsülete, és a' Haza dicsősége mellett való buzgólkodás, ugymond Fesz-ler, öszszeszedi a' Nemzet, Dudits András' Pécsi volt Püspök' és Vránczy (Weráncz) Antal, Ma-gyar-orzági volt Primás' lelkes maradványait is. És a' nagy Nádasdyak, Eszterháziak, Battyányiak, Pál-fiak, Illyésháziak, e' legközelebb időbeli nagy uno-kái, mint dicséretes Maecenasok nem fogják költsé-geket sajnálni, a' minden időkorra nézve, tanusá-ságos gyűjteményt világosságra hozni. — Duditsnak tulajdon kezével irott, 300 levelei, hevernek a' Boroszlói Sz. Er'sébet' temploma könyvtárában. Sir-köve írása ugyan ott: Carissimo omnibus, adverso

nemini, cunctis admirationi. — Nevezetes az ő 5 oratiója nyomtatásban, mellyel a' Trienti szent atyákat; részszerint gyönyörködtette, részszerint meg-
rázta. A' Halicarnassi Dionysius ítélete, görögből fordítva, Thucydides historiája felől; és a' papok házassága felől való beszéde, lásd: Lórand Samuël-fy dissert. de vita et scriptis Andreae Dudits. Halae 1743. — Duditsot, a' mennyire tudom, néhai nagytiszteletű Hrabovai Hrabovszky György, Ev. Lékipásztor's Esperest, jó ideje már, hogy megismer-
tetni akarta; de, elég kár, pártfogókra nem ta-
lált. — Werántz, esmertetve van, a' Minerva 1831-
diki 1-ső füzetében.

BÁTHORY KRISTÓF',

fájdalom, sikeresetlen szép szavai, fiához
'Sigmondhoz.

Maj. 25-dikén 1581-ben, elközelítvén, a' derék Erdélyi Fejedelem' Báthory Kristóf' utolsó óraja, élete 51-dik évében, reménylven mély bényomást fogna tenni, a' haldokló atya utolsó szava, bár gyenge 9 esztendő's fiára, következőkép' szólla hozzá, Lelesz János Jesuita, gyóntató atya, és gyermeke nevelője előtt: „Kicsiny vagy még fiam; de olly helyhezetben, mellyen virtus által nagygyá lehetsz. Tartsd azért dicső őseidet, kiktől származtál, min-
dég szemeid előtt. Lépj nyomaikba, hogy a' virtus'

méltóságára, a' megérdemlett szép hirre, névre fel-
emelkedhess. Én, mint atyád, példád kívántam len-
ni a' jóban, testvéremtől, a' Lengyel-királytól, vé-
dedtől, tanulj jámborságot, isteni félelmet, nagy
és dicső cselekedeteket. Oltalma alá adlak át egész-
szen. Utolsó órák közelget. Te fogsz utánnam ural-
kodni; azért, hald meg kedves fiam utolsó kérése-
met: törekedj, fáradhatatlan arra, hogy nem az or-
szág és uraság, hanem virtusaid, nemes cselekede-
teid tegyenek téged Fejedelemmé. —

KIUPRILI MUSTAFA

1690-ben, Belgrádi híres Török fő-vezér'
szép lelke.

Kiuprili, a' maga idejében, a' Diván' legfőbb
embere, fellyül emelkedett, népe' babonás balvéle-
kedésein. Mindjárt fő hivatala kezdetén, hazája ha-
nyatlását, annak erkölcsi megveszettségének tnlaj-
donította. A' vezérek, ugymond, csak népes hadi-
sereget kívánnak; de a' hadirendet fenn nem tart-
ják. Csak gazdagodni akarnak; de rémítő csikará-
sok által. A' Muftik, papok, kiknek a' nép' tani-
tójinak kellene lenni, restek, 's testi kényeikben
alusznak. Innét az isteni félelem, jámborság, buz-
góság, vitézség' megszűnte. Keményen ellene töre-
kedett mindennek. A' törvényszékeket minden igaz-
ságtalanságtól, 's visszaállástól megtisztította. A'
keresztyéneket és 'sidókat, az adásban, vevésben,

egészszen egyyenlő jussuakká tette a' Mozlemitákkal. — Midőn egykor Serviában, egy falun utazna keresztül, mellyben csupán görög keresztyének laknának, de, papra 's templomra volna szükségök, megengedte azonnal hogy templomot építhetnek, 's papot tarthatnak. Midőn Imánjai, Effendiji néki azt vetnék: ezen engedelme ellenkezik az Izlamismussal, azt felelte: kell az embernek Isteni tiszteletének lenni, máskép' utonálló rabló leszsz; és az Ozmánok-országának hasznossabb, ha a' földet, bár más hitűek lakják, mivelik és róla adóznak, mint ha a' fene vadak birnák azt. Azt parancsolván, valahányszor a' falun keresztül jön, minden familia adóul, egy kakast hozzon néki, a' megörvendezett lakosok, most egyszerre 20-at hoztak. Midőn az esztendő 's a' háboru végén, viszont azon faluba jönne, már 200 kakast kapott adóul. Annyira nyúlt a' familiák' száma illy rövid idő alatt, az Isteni tisztelet megnyert szabadsága által. Most Bassáji, Imánjai, Effendiji felé fordul Kiuprili: nézzétek ugymond, mit használ a' vallásbeli türelemesség. A' nagy úr' jövedelmét is szaporítottam, és e' szegény Nemzet, melly elébb bennünket káromla, áldja most uralkodásunkat, a' melly alatt él. — A' historia nyilván hirdeti, sok keresztyén Státus-tanáttságban egy lélek se volt, a' ki így gondolkodott volna! Megholt Kiuprili 1691-ben, vitézül harczolván 's vezérkedvén, Péterváranál Hofkirchen' dragonossai és Zrinyi Ádám' Magyarjai ellen. Az ágyúgolyó tépé a' jót, a' nemest szétt.

Ns. Takátsi Horváth János.

22.

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN,

Bölcselkedés Tanító.

Született 1736-ban, meghalt 1799-ben.

Ὁ σοφὸς ἐν αὐτῷ περιφέρει τὴν οὐσίαν.

Menander.

Mi haszon a' dicső életből? a' bölcsen és hasznosan megfutott pálya végén virul é hervadatlan babér a' bölcs' számára? 's mit az ég rendelt, hogy halhatatlan legyen, nem von é halál fátyolát arra a' a' hiú emberi szív, melybe sokszor a' legmagasbb érdemek emlékei fölött is feledés gyász éjjei boronganak? elhal a' derék férfiú, kialszik benne egy fáklya, mely önn lángjaitól emésztiödvé terjeszte köz világot az emberi véges lét, 's köz határozottság éjjein; elhúnytát érző könnyek közt gyászolják a' jámborok, kik általa bódogittatának; nyugasztaló búcsú szavak, 's hálás sohajtások lengnek porára: eltel két három év, a' gyász már múlni kezd, a' könnyek ritkábban hullanak, 's félszázad viszonyai nem lebegnek még el a' hideg sír fölött, már nevé is alig esméretes annak, kit egykor esmért az egész világ. Itt ott hevül csak még egy két kebel, a' tisztelet 's hála szent tűzétől, ki még most is érzi bódog következtjeit a' nagy, az egykor köztiszteletű bölcs életének.

Hogy mindig könnyeznünk, hogy mindig epedjünk lelkünkbe a' gyász miatt; ezt sem az ég nem kívánja, sem az elhúnyt érdemesnek hamvai nem veszik kedves áldozatúl; mivé válna e' rövid élet, ha minden múltat siratnánk? miért adta volna belénk atyánk a' feledés édes érzetét, melly hegeszsze sebjeinket, meszsziról, 's onnan is fátylon keresztül mutatván előnkbe a' rémítő jelenetek képét, mellyeknek egykor megtestesült vészeik borítanak-el. Ha a' tegnapiak sötét emléke nem szorítná is melyünket, a' mának, 's a' jelen pilanatnak gyötrelmit is elég volna kitűrni a' szegény szívnek. De az még sem természetes, hogy a' feledés erőt vegyen az emlékezeten, — e' kettőnek végtelenül kell küzdeni egymással, 's a' feledésnek, melly különben erősebb ellenfél, a' gyengébb de nemesebb részt letapodni nem szabad; különben egy harmadiknak kell szenvedni: az érzés hal-el 's kövé fagy a' szív, mellyet az ég tűznek teremtett.

Csudálkozó! Olvasó! 's kérde: — Miért ez érzélgés? miért e' hosszas előszó az élet-rajzhoz? oh! ha lelkemet önthetném beléd, ha megoszthatnám veled mit érzek, 's az égis fölnőtt érdemeket illő nagyságokba festhetném elődbe; nem csudálkoznál, 's arra miről töllem kérdezősködöl, önn szíved felelne: *Ki Szentgyörgyi Istvánnak*, amaz egykor nagy nevű tudósak szellemhagyott sírja fölött megáll, 's úgy áll meg, mint kell illy dicső hamvak fölött, özönnel lepik meg annak fejét illy gondolatok, szívét illy áradt érzelmek; 's hogy fejében a' gondolat lenyomó teherré, szívében az érzelem emésztő kinná ne váljon, nem lehet néma szobor, midőn a' hálás szó ajkain leng, 's ha egyebütt nem, legalább a' magány karjain ki kell öntni keblét, — légyen az nyugodt, ha nem tovább csak addig is, míg ismét tele gyűl. — Ki tudja azt, mi vólt *Szent-*

györgyi a' maga korában a' közönségre, mi különösen egy városra, egy iskolára nézve; miként tiszteltetett nem csak Nemzetétől, de még a' külföld tudósaitól is; 's mint leve ő egy azon csillagok között, kik a' mármár letűnő XVIII-ik Század sötétes alkonyát Honnunk egén ragyogtaták; ki tudja a' fényt, mellybe diszle ő, 's ki látja a' homályt mellyel e' fényt harmintzhárom évek bévonák, nem méltán csudálkozhatik e, 's csudáltába nem kiálthat e fel így: Ha a' sors nyomja a' közhasznú életet is, mit várhat az érdemtelen gyáva! — Ha egy illy szív ki esméri az érdemet 's tiszteli azt, egy dicső, egy örök fényre méltó férjfiúnak szunnyadó emlékét szendergő álmaiból felkivánja ébresztetni, 's új életre hozni mintegy a' haldoklót, ne végye szerénytelen lélekkel hálás igyekezetét a' tudós világ.

Született *Szentgyörgyi István* 1736-dik év November 15-kén. Aszaló városa (Borsod Vármegyében) vólt a' hely, hol az életnek legelső hajnalát meglátá ő, 's melly őt bár elég szenyvedelmekkel vala is meglependő, de egyszer'smind mosolygó fényt-is lövelle rá, — 's belőle egy kíváncs, egy boldog napnak remény-súgári villogának felé. Atya volt *Szentgyörgyi Márton*, egy közsorsú ugyan, de régi Nemes házból származott, bal környülményihez, 's az akkori gyászos idők, üldözések viszonyaihoz képeest eléggé művelt, olvasott férjfiu, kit ha bár egyéb kitettző érdemei nem lettek volna is, ez egyért is örök tiszteletbe tarthatna a' maradék, hogy gyermekeinek tudományos nevelést adván, 's a' gyenge szép elméket, mellyek külömben egy érzéktelen atyának ügyetlensége miatt könnyen lehettek volna a' semmiség' áldozatjai, most gondos vigyázattal műveltetvén ki, bennök a' Hazát valódi derék férjfiakkal, 's oszlop-emberekkel ajándékozá meg. István fiából, (ki itt tiszteletünk tárgya) Pap és Bó-

cselkedés-tanító, *Mártonból* Pap lett, *János* fia ifjú korában tűnt ki az életből.

István, kinek lelkét még gyenge korában különös malasztjaival ihleté az ég, már fejlődő tavaszában láttatott hizonyos lépéseket tenni a' magas célfele, melly meszsze ugyan, de csalhatatlan fénnel csillogott elébe. Hetedik évében kezdé el futni a' tanuló pályát, először szülötte földének csendes határain belől, hol kimivelődésének legelső alapjait megvetvén, felsőbb ösméreteket' megszerzése végett Patak szelíd Muzáihoz jött.

Itt tágasbb mező nyílt előtte, de egyszer'smind izzasztóbb pálya-is. Nevelkedének naponként a' nehézségek mellyekkel neki megkelle vívnia; de pálmaként nőtt az erő is, melly lelkesíté őt, 's vas szorgalmát semmi munka nem győzheté meg. — Szegény volt ő, nem nézett rá gazdag örökség szüleiéről, kiket a' lázzadó idők szélveszei ősi jógaikból csaknem egészen kifosztának; de e' sors nem csak *Szentgyörgyit* nyomá, — Nemzetünk nagy része érzé e' nehéz sulyt; e' szegénység volt éppen főeszköz arra, hogy ő olly hasznos, olly munkás tagja legyen a' társaságnak, 's békétűrését olly bódog állapot jutalmazza, millyennel itt földön kevesen érzik magokat az égtől megáldatva.

1752-dik év' kezdetével Patakról a' Rimaszombati *) Tanuló-intézetbe ment, és a' felsőbb tudományokat (*Studia Academica*) kezdé halgatni T. T. Lossontzi Jó'sef Professor alatt. Hogy ezt tevő, fon-

---

*) Rimaszombatban, már 1567-ben virágzó Ekklesiájok volt a' Reformátusoknak, mint ez a' Mélius Péter 1567-ben kijött munkájából világos. A' XVII-dik Század elején, a' Rima-Szombati Oskola a' Magyar-országi nevezetesebb Tanuló-intézetek közé számoltatott. Törvényei csaknem azok voltak, mellyek mai napig is alapjai a' Sáros-

tos okai valának reá, nem azért, mintha csendesült volna szívében a' láng, melly Patak derék tudósiért, mindég a' legmélyebb hála 's tisztelet tömjénétől éledeze, nem is azért, mintha itt munkássága' körét szűknek gondolván, Rima-Szombatot szélesebb esméretek 's fennebb bölcsesség gazdag tárjának vélte volna; de é tájon lelkesebb pártfogókat reményle, 's szívét kedvezőbb kinézések kecsegteték, egy olly helyhezet felől, mellybe eddig szerzett esméreteit ismét Pataknak, és még talán (itt pályáját végezvén) a' külső-országi fő Oskoláknak falai között-is megkettőzött erővel, 's kívántabb sikerrel nevelhetné.

Azomban nem soká vesztegle itt, két évek alig telének el, már ismét Patak számlálá őt nevendéki közzé. 1754 keves idő tüntével mindeneknek figyel-möket magára vonta, a' versenypályán társait messze hagyta el, 's jellességin függének a' közönség szemei. A' Classica litteratura, a' napkeleti Nyelvek esmérete, a' Filosofia, valának azon ágai a' szélesen kiterjedett tudományoknak, mellyekbe az ő nagyra termett elméje annyira feljúl emelkedett másokon. A' Szép-művészetek közzül pedig különös, mondhatnám vele született vonzalma volt a' költészséghez. Homér', Virgil', Horátz' költeményeit könyv nélkül tudta ő, 's e' koszorús Dallosok valának az ő úti-társai, ha olykor könyv-szobáját elhagyván a' vidéki természet' kies mezején kívána lelkének szabadabb repületet, testének elevenítő nyugalmat adni.

1761—1764-ig a' Sáros-Pataki Anya-Oskola

Pataki Anya-oskola alkotmányának. (Constitutio.) 1752-ben (midőn Szentgyörgyi azt meglátogatta,) egész virágjában diszlett. De fájdalom! 1771-ben, valamelly vallásbeli villongás alkalmával, elvétetvén a' Reformátusoktól, régi fényét egészszen homály vonta be. —

könyv-tárjának őrije volt, egyszer'smind 1763-ban idejigi tanítója (Praeses) a' Filosofiának. Mint bűvár a' vizek mélyén a' gyöngyöket, akként gyűjté ő ezen idő lefolyta alatt, a' legmélyebb tudomány, 's legszélesebb olvasottság kincseit; bár mennyire vonák is el őt hivatalának terhei, melyeknek híven megfelelni, 's kötelessége teljesítésében a' hatalmas közvéleménynek eleget tenni mindenkor fő gondjának tartá. Még csak huszonzét éveit számlálá életének, midőn már egészen kész vólt, akár úgy mint polgári, akár úgy mint Egyházi-tanító ki állani a' közönség elébe.

Csak hamar czélt is ére ő, 's munkás életének bódog következtetjait kezdé érezni. Az ő jó híre, az egész Egyházi Fő-megyében (Superintendentia) elterjedett. Az Ekkle'siák vételkedve vágytak őt mint Lelki-tanítót bírni, és már 1764-ben mint Nemes-Bikki Pap, úgy vőn búcsút kedves Patakjától, még ugyan azon esztendőben, Augusztus' 24-dikén e' tisztre fel is szenteltetvén.

Szorgalma, ezen új hivatalának körében sem vólt kisebb mint az előtt. Itt is kötelességének leg-hívebb betöltése kísérte őt szent pályáján. Itt kezdde legelsőben áldozni a' halhatatlanságnak. — Tudománnyal teljes, csinos nyelvű Egyházi-Beszédei, melyeket a' falusi élet csendes magányába nagy gondal dolgozott ki olly czélból, hogy azokat idővel, 's kedvezőbb környülmények közt a' közönség hasznára kibocsássa, — nyilván való tanúi ennek, valamint annak is, mennyire lett légyen ő jártas a' Történetek-könyvében úgy mint a' Szent-Atyák írásiban. Fajdalom! hogy magas lelke e' ritka szüleményeinek (mellyik Honni-nyelvünk kimivelődésének legfénylőbb szakába sem vészttették volna el önn becsoket, a' múlt Század' ezen korában pedig Literaturánk valódi gyöngyeinek nézethettek) az irigy

idők viszonyjai közt, csak egy részök lehetett ment az elveszéstől.

1764-dik év' November 20-dika, fontos, mondhatnám legfontosabb napja volt az ő életének. A' legboldogabb házassági élet rózsza lántzai, e' napon fűzék össze őt Ladányi Csontó Eszterrel, T. T. Ladányi Csontó István leányával, 's e' nap óta érzé ő magát az ég szeretnének. Mert ah mi boldog! ki egy szép lelkű hölgy' társaságába zavartalan nyugalommal evezhet át az élet másként zajos tengerén, mennyet él itt földön, kire mennyegzője napján áldó szemekkel mosolygott az ég.

Nem valának azomba feledve *Szentgyörgyi* érdemei a' közönség előtt, nem lehetek nekie végkép' e' magányba rejtezni, széles tudományát 's magas lelkét e' munkássági szűk kör nem határozhatta. Meg volt ugyan ő tökéletesen elégedve a' sorsal, mit szabad választása 's önn szorgalma után neki a' gondviselés adott; ő, ki hiú (tettszni) vágyból soha semmit nem teve, ki előtt a' közjó sokkal több volt, mint a' másoktól való dicsértetés, 's ki inkább kívána lenni, mint láttatni, nem óhajtott most sem kitettség póltzra emelkedni, 's eddigi hű szorgalmának jutalmait egészen tetőzötteknek vélé. De csillogóbb koszorúk várak erőnyeit a' Honn-templomába, 's bár akará vagy nem, tulajdon vágya nélkül is szebb helyen kelle néki díszleni. —

Korán és reménytelenül hunyván-el, 1766-dik év' Auguszt. 7-dikén Doctor Szathmári Paksy Pál, a' Sáros-Pataki Anya-Oskolában a' Filozofia' és Görög-nyelv' nagy tudományu Professora; megüresült egy első rendű Tanító-szék, mellynek betöltésére Szathmári ifjabb Paksy Mihály, a' Hit-tudományt tanító idősebb Szathmári Paksy Mihálynak fija nevezetett ki, azon időre pedig, mellynek lefolyta alatt az említett ifjú tudósnek, a' közönség rendelésé-

ből, esméreteinek szélesítésök végett Német-ország fő-oskoláiba kelle mulatnia, a' Tiszamellyéki Egyházi fő-kormánysház által a' Professori hivatal folytatására *Szentgyörgyi István* hivattatott meg. — Sérthetetlen volt ő előtte a' közönség parancsa, engede azért a' hivatásnak, 's beköszöntő (Inauguralis) Beszédet tartván: *De variis Philosophorum veterum cosmogoniis* 1767. év' September' 17-dikén tanítói székét elfoglalá.

1768-ban Felső- királyi engedelem mellett, a' Sáros-Pataki Anya-oskolában egy nagy új Tanítóház (Auditorium) emeltetett fel. Minthogy pedig ezen épületnek egyik czélja az volt, hogy abban a' tanuló ifjúság részéről köznapi Isteni tiszteletek is tartassanak; azért annak illő pompával (solenniter) kelle ez ajtatos czélra felszenteltetnie. A' felszentelés napjának Juliusz 10-dike rendeltetett, az Innep szónokjának pedig *Szentgyörgyi* nevezetett ki. Az idő a' készülétre csak három nap vala. Nagy volt felőle a' várakozás, 's bé is tölté ő egészen azt, — szégyenekre némelly kis lelkeknek, kik semmit nem reménylven tapasztalatlannak vélt ifjúságtól, 's a' régiség eránt való elfogultságból (praejudicio antiquitatis) egyedül az ősz főket ítélvén kosszorúra méltóknak; alacsony képzemények közt lesték a' dolog kimentét. Felderült a' várt nap; — számos volt a' nép, 's fényes a' gyülekezet, melly e' nevezetes ünnepet jelenlétével megisztelé: — Az ifjú Szónok ékes Római-nyelven irt, 's tudósan kidolgozott beszéddel ada lelket a' köz öröme, *) 's lelétét idvezlő taps követé.

---

*) Lásd, mind beköszöntő mind felszentelő Beszédeit, a' Sáros Pataki Anya-Oskola könyvtárába, illy czimű Gyűjteményben: *Collectio Fabriciana*.

Ez időpont óta egészen bírta ő a' közönség bizodalját, érdemei napfényen valának, 's koszorúkkal diszült homloka. De mind ezek lelkén semmit nem változtattak. Életének egy fő vonása volt az: hogy józan szívét semmi öröm fel nem duzzasztá, semmi fájdalom le nem veré, a' kedvező és bal történetek közt lelke mindig egyenlő és ugyan az vala. E' szempontból lehet kimagyarázni ő neki azon tettét is, melly szerént a' három esztendőknél 's azokkal együtt az ő ideigi hivatalának eltelté előtt, az Alsó-vadászi Egyházi Papjának meghivattatván e' hivatást elfogadta, 's jelenhivatalában lehető állandó megmaradhatását nem is reménylén, nem is érdekelvén vágyaival, egyszer'smind szerényen kötelezte magát hogy végezvén Patakon Professori kötelességeit; azonnal Lelki-tanítói hivatalát kezdi.

De más volt a' végzet ő fellőle, más volt a' közönség akarata. — A' férjfiú, kire a' tanítói hivatal állandó folytatása várakozott, végezvén külső Országúti útazásait Honnába vissza jöendő vala. *Szentgyörgyi* pedig leakart lépni a' székből, mellynek eddig nem dicősségtelen betöltője volt, hogy át engedje azt annak, kit az egész jussal illete. De midőn 1770-dik év' Juliusz 17-dikén, az esztendőnként előforduló közönséges megvissgáltatások (Examina publica solennia) alkalmával, már éppen kezdené köszönni érzékeny búcsú szavak közt, a' Fő-elöljáróság' eránta mutatott kegyeit, egyszer'smind a' tanuló nemes Ifjúság szeretetét, melly ő rajta ezen kevés idő lefolyta alatt állandón, 's a' legteljesbb mértékbe nyugva, midőn (mondom) azon ponton állana, melly vég elválás pontja vala ő közötté, és a' Sáros-Pataki Anya-oskola közt; akkor egy marasztó hangos fölkiáltása a' közönségnek, ehez egy akaratoló (einwilligend) szava a' kormányzó Elölülőségnek, — 's ő mint Filozófiát és Görög ékesenszól-

lást tanító Professor örökösen és elválhatatlanul Pataké.

E' történet nem csak az ő életében, de még a' Sáros-Pataki Anya-oskola évkönyveiben is valóságos okszakot (Epochát) csinál. Ekkor tűnt ugyan is föl ujjabb fényben iskolánknak azon díszkora, melyben, mint hajdan a' Nagy I. Rákóti György 's hitvese a' felejthetetlen Lorántfi 'Sus'anna alatt, — négy fő Professorokat vólt szerencséje keblébe tartani. Kik közzül Szathmári idősbb Paksy Mihály Hit-tudományt, Szentes János Történeteket, *Szentgyörgyi István* Bölcselkedést, Szathmari ifjabb Paksy Mihály Természeti-tudományt tanított.

Igy a' sok bizonytalan hanyattatások után, végtére csendes révpartra jutta *Szentgyörgyi*, 's most már e' helyhezetben kettőzött erővel, 's nagyobb előmenetellel munkálá a' közjót. Tanítása mindég alapos, de világos és érthető vólt. Nem fárasztá ugyan ő mindég nevendékeinek elméjüket a' száraz szemlélődés magasan járó, annál fogva szédítő eszképeivel, ezek helyett többször óltogatá szívökbe az életbölcsesség' gazdag gyümölcsökre kelendő magvait. Mindnyájan kik hallák őt, előadásainak világos és épületes vóltokról, 's önn magok bóldogságokról dicsekedve tévének bizonyyságot. Nagy hasznú, fő érdemű, 's halhatatlan fiakat nevele ő a' Hazának, kik közzül lehetetlenség, mondhatnám halátlanság vólna, halgatással e' helyen elmellőznöm, Kazinczyt, nyelvünk első csillogású hőjét, és Rozgonyit, a' Filozofust; kiket később tisztelve szeretet *Szentgyörgyiek* belső barátságába is vön. Kazinczy vólt különösen az, kivel ő huzomosbb ideig osztozott az élet örömeiben és fájdalmaiban. *) Rozgonyi úgy

---

*) Mennyire szerette legyen Kazinczy *Szentgyörgyit*, — ki tettszik azon leveléből, melyben *Szinopei Diogenesét*

szólván csak végnapjait bírhatá az ő életének. De e' baráli vég ölelések, mi kellemesen deríték fel *Szentgyörgyi* életének alkonyát, éppen akkor, midőn azt, szeretett Kazinczyjának, tőle 's a' hazától lett elzáratása által, a' bánat' legsötétebb fellelivel bo-

neki ajánlá, és a' mellyben kéri a' barátság Istenét, hogy tartsák meg *Szentgyörgyit* ő neki, úgy mint kinek életétől az ő életének nagy boldogsága van fel függesztve. — Számtalan bizonyosságit hordhatnám fel a' Kazinczy és *Szentgyörgyi* közt élt legszentebb barátságnak, de sokkal nem akarván fárasztani a' szerény olvasók' békétürését, csak egyyet említek. Ez egy fontos és valóban figyelmet érdemel. Kazinczy a' maga Biographiájában, mellyet kéziratba hagyott kincsül a' maradéknak, a' 60-nadik laptól fogva a' 63-dikig egy történetet hoz elő, melly szerint ő egykor még fiatal korában, Hajnalkövy János Tornai Plebánussal Theologiai Disputátióba eredvén, a' tudós Pap, ki éppen akkor érkezett meg Római utazásaiból, olly nehéz ellenvetéseket teve ő eleibe, mellyekre bár mennyire lett légyen is ő jártas a' Hit-tudomány minden ágaiban, különösen pedig a' Szent-írásban, — még is meg nem felelhetett, és minthogy meg nem felelhetett, elméjét felette nagy küzdés, 's aggodalom lepte meg. „Titkolva bajomat (így szól ő a' 63., dik lapon) minden előtt, 's vezetőt és tanácslót senki-, ben nem találván egy két esztendő múlva, egy angyal „jelene meg hogy kiszabadíttson. Egy nyári Vacatzióban „Professor *Szentgyörgyi*, látogatására jöve anyámnak, „'s közel egy hetet nálunk tölte. Kisétálánk, és csak „ő és én, 's én két kérdést gördíték a' Tiszteletes Öreg „elébe, nem mintha azok engem háborgatnának, hanem „csak mintha eszembe nem jutna a' tanúlt felelet. Érte, „és elhalgata. Végre megszólalt: „Ne rettegj semmit; az „történt veled, a' minek megkelle történni, de vigyázz „hogy tiszteletlennek ne találád magadat az iránt, a' mi „tiszteletedet kívánhatja. Kérdésidre nem felelek, leld „fel a' mit keressz, 's felfogod, ha tiszta elmével ke- „resed.” —

ritá a' sors. — Mit mondjak többet? — Rozgonyiban éle ő túl az enyézet viszonyain mint Bölcs, Kazinczyban mint a' Religio' oszlopa, és mint Hazafi.

Sokak és nagyok voltak azon érdemek, melyekkel ő ékeskede mint polgár, és mint Ekklesiának tagja. Ő volt készítője azon nagy esedezőlevélnek, *) mely 1770-ben a' Sáros Pataki Reformáta Ekklesia nevében Felséges II-dik Jó'sef Császárnak benyújtván, a' mostan is fennálló nagy templom építésére engedelmet nyere. Ezen levélben, fontos erősségekkel támogatva terjeszté ő a' Felség eleibe azon állítást: hogy egy új templomra mi nagy szükségek legyen a' Sáros-Pataki Reformátusoknak, 's kívánságok e' részben mely igazságos. Megtámadá az ő erősségeit Jabrotzki Pál akkori Sáros Pataki Catholicus Pap egy a' királyi kiküldöttséghez intézett emléklevélben **) De *Szentgyörgyi* a' maga állításainak igazságokat Historico-Diplomatice bizonyítá be, 's vége lőn a' pernek. ***) Fáradhatatlan volt szorgalma, az új Szentegyház építésére való felügyelésben 's minekutánna az egészen elkészült, többször tisztelé meg azt ékes Papi beszédeivel, 's többször vala abban az Egyházi szent vendégségnek kiszolgáltatója.

---

*) Lásd ezen esedező-levél transsumptumát: Extractus Protocolli Inclýti Comitatus Zempliniensis pro partē Oratorii novi. Helv. Conf. addictor. Sáros-Patakiní extradatum Anno 1796 in folio, pag. 6—8.

**) Lásd ezen Memorialist mondott könyvet, pag. 14—18.

***) Lásd m. k. pag. 48—52. — *Szentgyörgyi* különösen azt mutatá meg Jabrotzki ellen, hogy a' Sáros-Pataki Várbeli Templom Protestáns fő-emberek által alapítottat, és midőn a' Szécsenyi-Gyűlés által a' Reformátusoktól elvételnek, annak kipótolasára az említett Gyűlés egyszerűs mind a' Reformátusok részére új templom helyet

A' Sáros-Pataki Anya-oskola neki köszönhet-
te leginkább akkori virágzását 's emelkedését. A' Gö-
rög és Deák tudományság (Litteratura) ő alatt diszle
itt egész erőben, 's ha szabad mondanom a' régiek
megsértése nélkül, ő volt ezen Oskolában a' Filo-
zofia józanabb tanításának felelevenítője. — A' tu-
dományért, mellyel bira, semmivel nem tartozott a'
külföldnek. Bent a' Hazában, és többnyire privát
szorgalma által gyűjté ő azon esméreket, mellyek
őt a' Bölcsék rangjába emelték. Ez érdemét Nemze-
te is elesmeré, és őt azon időben közönségesen Ho-
ni-tudós (domi doctus *autodidaktos*) névvel tisztelé
a' mivelt világ.

Mennyire tiszteltetett légyen az egész egyházi
Fő-megyétől, milly nagy lett légyen a' bizodalom,
mellyel ő eránta a' közönség viseltete, nyilván való
tanúja ennek az, hogy 1792-ben Szathmári Paksy
Ábrahámmal együtt a' Superintendensi hivatalra is
kijellettetett; *) bár jó előre kimentette is magát, éle-
tének a' véghez közelgetésével, ezen fényes de egy-
szer'smind nagy terhekkal öszszekötöttetett tisztnek
felválalhatása alól.

Nem sok évekkel azután, hogy ő e' tiszteltetést
nyerte, t. i. 1797-ben, kénytelen volt testének el-
gyengülése, kivált mejjének fájdalmai miatt végkép-
pen lemondani a' tanítói hivatalról, mellyet szinte
harmincz évekig viselt a' közönség tapsai közt, nagy
hasznára a' Nemzetnek, 's nagy fényére Sáros-Pa-
taknak. Ez idő óta magánosan kezde élni, elvonva

---

jelettetett ki, és a' Catholicus fő Elöljárók az új templom
építésére 9000 bankó forintokat ígértek, de a' melly ígé-
ret soha sem ment teljedésbe. Lásd *Protocolum Urbis*
Patak pro Anno 1707.

*) Lásd *Acta Publica sive Protocolum Collegii Patakiensis.*

magát egészszen a' világ és a' hivatal lármaitól. De fájdalom! kevés vólt az idő, melly alatt 30 évi pályájának küzdéseit kinyughatá. Veszélyes szélütés érte őt, mellynek kinjait szinte másfél évekig szenvedé a' legnagyobb béketűréssel, 's lelkének szokott egyenlő nyugalmával. Bár mennyire kénszeríték is őt körölte esdeklő baráti, hogy életét hosszabítható gyógyszereket vegyen magához, ő ezt nem tévé, egészen megelégedve a' mulándóság terheivel, 's kész lévén minden pillanatban a' nemes lemondásra, sokszor szóllott így: „Nem kívánom, nem is lehet töllem halandótól hogy túl lépjek a' szent határon, mellyet napjaimnak az Isteni végzés vete.”

1799-dik év' Octóber elsőjén, szállott le a' természeti nappal együtt az ő dicső életének napja is. Csendes halál zárá le szemeit, 's lelke pirulás nélkül hagyá el hatvanhárom évi hajlékát. Hült tetemít a' hólnap 3-dik napján, nagy halotti pompa kíséré a' rendes Temető-kertbe. Elmaradott özvégye, 's egyetlen egy leánya, emlékkövel tisztelék meg sírhantjait. Rozgonyi pedig az ő kedves tanítványa 's ez úttal következője, az emléket e' felírással ékesíté:

P. M.

CELEBER. VIRI.

STEPHANI. SZENTGYÖRGYI.

IN. COLLEG. PATAK. PHILOS. ET. LITERAT. GRAECAE.
XXX. ANNOS. PROFESS. AVTODIDACTI. EXIMII. AEQVI.
SERVANTISSIMI. MARITI. CASTISSIMI. PATRIS. PROVIDENTISSIMI. DENATI. ANNO. MDCCXCIX. I. OCTOBRE.

AETAT. LXIII. CONIUX. ET. FILIA. MOESTAE.

H. M. P. P.

De állandóbb az emlék, melyet e' nagy férjfiú, felemelkedett lelke ritka szüleményiből maga rakott össze. Halhatatlanitják őt azon könyvek, melyeket ő részszerént világ eleibe bocsátott, részszerént kéziratban adott által, mint hecses kincseket a' maradéknak. Kinyomtatott munkái ezek:

1. Theologia Naturalis. 8-vo Po'sony 1784. 596 lap.
2. Philosophia Instrumentalis. 8-vo Pest 1793. 219 lap.
3. Artis Püeticae elementa. 8-vo Po'sony 1797.
4. Deák Grammatica Magyarúl. 8-vo Po'sony 1797.
5. Magyar Grammatica. 8-vo Po'sony 1797.
6. Temetési Lakadalom. Halotti-Beszéd, Tek. Patay Józsefné született N. Réti Darvas Borbála Aszszony fölött 4-to 1769.

Kéziratjai:

7. Explicatio Philologica Evangelii S. Mathaei et Lucae, item Epist. S. Pauli ad Romanos, Ephesios, Thessalonicensenses etc. 1. Tom.
8. Typus Concionum Catecheticarum.
9. Methodus Homiletica.
10. Historia Philosophiae.
11. Philosophia Moralis.
12. De Scholis Christianorum. A' Nagy Auditorium' felszentelésekor mondott Beszéd.
13. Magyar Egyházi-Beszédeinek egy része.
14. A' virtusok szoros egygyességéről. — Halotti-Beszéd, Méltos. Vajai Vay Ábrahámné, született Czegei Gróf Vass Anna Aszszony fölött. 1776.

A' tudós Vályi Nagy Ferencz, ki fölötté Halotti-Beszédet is tartá, így ír felőle: „Mély volt ő a' Fi-

losofiában, tiszta a' Theologiában, széles azon tudományokban mellyek az értelmet a' vallás igazságainak megismerésökben segítik."

A' mi Character-vonásait illeti: ő szép külsővel volt megajándékozva a' természettől. Magas, derli testállása, derült homloka, egészen lelkéhez valónak mérve. Fölötte béketűrő, józan elméjű volt ő. A' társaságokban mér'séklett vidámságú. Mint tanítónak mindig nagy volt tekintete. Legfőbb uralkodó érzet volt lelkében: a' vallásnak és a' közjónak ön-korságtól (egoisimustól) üres szeretete.

Borongás lepheti a' vándort, ki emléke fölött megálván, észbe veszi, hogy a' néma kő, nem csak egy bölcset, de egyszer'smind egy régi Nemzettségnek utolsó csemetéjét is fedi. Mert bár négy fiai lettek légyen is, mindazonáltal túl élván ő azoknak kimúltokat, maga lőn utolsó nagy halottja familiájának.

Csendes béke malasztja lengjen reátok, dicső hamvak, addig is, míg szebb korány kelne fölöttetek! Magas lélek, ki talán mint védárny Patak fölött lengsz, nézz le reánk csendes mosollyal égi fényeidből! ne légyen nehéz neked, 's ne vedd sérelemként, ha diszló érdemkoszorúd örökké zöld repkényi közé, — hiv unokád, — egy most nyílt *Nefelej-cset* tűz! !!.

Írtam Sáros-Patakon 1832-dikben.

Cs. Ormós, László.

Csermeki

DESSEWFFY JÁNOS

*Rhódus Rend Vitéze Pozsiga Vármegye
Orkos és Fő Ispánja, Királyi Fő Udvarnok,
Tiszántúli Királyi Tanácsos Magyar Országgyűlési
Fő Komornyék Mester, a' Pozsonyi Kamaranak Elöljárója.*

Meghalt 1568^{ban}

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat.

1832.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

HARMADIK KÖTET.

JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

TELJES MAGYARORSZÁGI

MINERVA.

HONFIDELIS

FOUO-11A2.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

1.

Boldog kimenetelű csüggedezés.

Eredeti Román.

Edes atyám, tudod mi vagy nekem! Mióta ismerem ama' szent tartozást, mellyel szüléihez a' gyermek csatoltatik, tudva soha sem tettem ellened. Derült homlokomat meg nem redőzém; epedő bús fohászra nem adék okot; minden czélomat elődbe terjesztém, mielőtt valamiben csak egy lépést is tettem volna; szenvedőleg alkalmazkodám mindenkor szüléi javallatodhoz, melly mindedig vezérfonala volt éltémnek, 's az leend ezután is. Kérlek azért kézsókolva, kedves atyám, adnád helybenhagyásodat egy szándékomhoz, és tanácsolnál nekem most is, de úgy, hogy atyai javallatod képes legyen a' síromig megadni földi nyugalma't szívemnek. Fontos ügy, nagy lépés áll előttem, mellyre leginkább önmagad ösztönzel.

Igy szólítá-meg ősz atyját egykor a' lángkebelű Gyula, ki attól minden további gondolkozás nélkül ezt a' kész választ vevé: Tudom, igen is, édes fiam, mire czéloz nyilatkozásod. Helyesen mondád, hogy én vagyok biztatód. Igaz is, valamíg nőtelen vagy, mindaddig nem szám-

láltatol férfiak' sorába; igen okosan cselekszel ha megházasodol. Vezessen atyai 's menyeyi áldás e' czéled' utján. Kit akarsz tehát holto-dig sorsod' reszesévé tenni? — Ilkám, édes atyám, — felele Gyula; — hogy én és ő téged boldogítva szeressünk 's tiszteljünk. — Ilkádat e? — kiálta felgyúladvan az öreg; — most sem felejtéd-el azt a' leányt? 'S még előttem Ilkádnak merészled őt nevezni? Jól megértsed, fiam, mondásomat: ha még atyád iránt úgy dobog szíved, mint eddigelé dobogni tapasztalám, tehát hajolj atyai szavamra, melly önjavadat irányozza; válasz más hölgyet. E' fontos ügyben okos és előrevigyázó légy, ha bukni nem akarsz. Én magam mondom új-jól, engedd megérnem házasságodat 's ezen feltűnendő boldog örömet, mert felette nagy baj az a' nőtelen-ség. A' nőtelen ifju nem szeret otthon tartózkodni, pedig ilyenkor a' szabad kényű cselédek úgy emésztik házában mindenét mint a' tűz. Az ő szíve soké, de igazán egyé sem. Ő sok leányban képzei boldogsá-gát bírni, de jól felvéve egyben sincs valódi boldogsága. Ő sokhoz hív, de igazán egyhez sem. Őt egy ideig mindenütt szívesen fogad-ják, de ha sokáig ifjulegénykedik, megúnt portéka lesz ő végre, úgy, hogy az az egy, ki tán a' sok közt igaz hajlandósággal volt iránta, hasonlóan hidegen fogja őt látni, mint olly embert, ki czél nélkül kereng ide 's to-va, nem boldogítva senkit, 's nem boldogí-tatva senkitől. Hogy tehát házasodjál, én is akarom; de birtokosabb és kincsesebb leányt végy mint Ilka, úgy örömmel fogok siromba szállani. — Lásd, fiam, az ifjuhév gyakran kitör határain; szerelme vak 's nem vigyáz

előre; egész valója idéálokra lévén függesztve, holmi czifra váz is hamar bilincsbe zárja őt, mellyet akkor kívánna lerázni magáról, midőn már nem lehet. Azt kövesd tehát, mit atyád javall; ha engem utálsz, gyűlölsz, és boldogságomtól meg akarsz fosztani, úgy legyen Ilka hölgyed. —

Gyula némán állott atyja előtt e' szavak' folyta alatt; végre szívepesztő sohajtással hagyá-el annak szobáját. Dúlta keblét a' kín, melly miatt viszont atyjához méne próbát tenni, ha tán Ilkát nem ellenezné neki. De az elfogúlt szívü atya semmit nem válaszola, mint ezt: ha engem utálsz, gyűlölsz, és boldogságomtól megakarsz fosztani, úgy legyen Ilka hölgyed. Már most egyszerre úgy eltűnt Gyula' reménye, mint az esőcsillag; 's nem lévén, a' mivel magát megnyugtatni tudta volna, kiséte a' falu melletti liget' varázsölébe, hogy ott magát kipihenje; de kínos szívének most a' madárdallal zengő bájos erdőcske sem adott enyhet. Ilkája mindig előtte állá képzetében, de atyjának e' kétszer ismételt szavai: ha engem utálsz, gyűlölsz, és boldogságomtól megakarsz fosztani, úgy legyen Ilka hölgyed — minduntalan füleiben hangzottak. Azon forró tisztelet, mellyel atyja iránt viselteték, 's a' forró szerelem, melly az ő szívében az imádott Ilkáért lángola, mindinkább víjódván egymással, olly rémitő fekete képek borongának Gyula' fejében, mellyeket csak a' lelken erőt vett 's kétségszülte fájdalom okozhat. Ennek szomorú következése volt az a' rettenetes magaelszánás, mellyet magában az ifju meghatároza. 'S ugyanezt kívánván most már Ilkának is tudtára adni, elindult ehez a' szom-

széd faluba; hova midőn eljutott, az ártatlan lelkü 's hévszerelmű leányka szokott örömét mutatá kedvese' hozzáérkeztén; de az ifjunak e' tapasztalás csak keservét nevelé, 's e' miatt viszont búfellegbe borúlt a' leány' arcza és szíve is, látván, milly szokatlan epedéssel jelenmeg most nála szeretett Gyulája.

Boldog egek! — rebegé sohajtva Ilka; — tehát bánatot mutat e Gyula? Kedvesem! te bánatot mutatsz e? Mi rajzolta nemes arczulátodon a' bútépte szívnek ezen borongó jeleit 's a' bánatnak illy gyászos vonásit? Ah! öntsd ki hamar szivedből szívembe keservedet, hogy abból én is osztozván, ha te meg vagy örömvirágídtól! fosztva, legyek én is.

E' szavaira nyúgtalanúl várta Ilka Gyula' válaszát; de az ifju — mintha nem is hallana, mintha nem is érezne, mintha nem is szólhatna — szemeit az egekre függesztve, némán állott Ilka előtt. Végre, a' mennyire szorúlt keble megengedé, szót lel az ifju' nyelve, bágyadó szemeiben úszva csillognak a' gyötrellem' igaz gyöngyei, 's ezt mondá: Kedves Ilkám! ne bámuld felleges arczulatomon a' bú' jeleit; oh, ne bámuld azokat! Gondold-meg, hogy *valamint epedő arcz mellé hervadt kósszorú, úgy lankadt örömvirág mellé is gyászarczok illenek.* Ah! Ilkám, az én napom lesüllyede 's örök éj fedí azt; de te ne osztozzál kínomban. Szívem hajdan sok gyötrelemtől vala dúlva, 's te nyugtatád-meg azt, te boldogítottad. Emlékezel, jól tudom, mennyi-szer vádoltalak azzal, hogy benned érzéketlen kőszobrot imádok; de megbizonyítván, miként tudsz érzeni, megszántál, nekem adtad szívedet, 's azóta több vala boldogságom mint tel-

jes éltében. — Valljon lehet e földünk' karikáján tiszta 's mindigtartó boldogságot képzelni? Ha lehet, tehát ezt csupán a' szerelemben, a' hív és viszonzott szerelemben találhatni-fel, melly nálam is holtomig tart, és így már nem sokáig. A' csalogány' dala két havig hallik egy folytában, én pedig már két éven félbeszakadatlanul zengém boldogságomat, de tovább nem, ezután nem; mert szerelmi örömdalom egyszer'smind hattyúéneke vala. Már most örömmel kiállok éretted a' földi kínok' legkegyetlenebb fájdalmait is. Szeretve tisztelt atyám' szava tönkretéve ma minden nyugalmam ez életre nézve. Kijelentém előtte, hogy téged és csak téged szeretlek, elszakadást nem ismerő rózsalánczal kívánván veled egybeköttetni; 's míg ezt kinyilatkoztatám, reményelve, milly mosolygó fénnel fog rám a' boldogság' ege kiderülni, — örök ést boríta lelkemre e' váratlan szó: ha engem utálsz, gyűlösz, úgy legyen Ilka hölgyed. — Atyámat én örökre tisztetem, 's maradjon szívem is tiéd, édesem! A' szüléi tisztelet 's irántadi legtisztább szerelmem miatt epezst 's emészt a' fájdalom. Illy mennyei két bajnokindulat küzd zúdzúlt melyemben, 's ah! nekem harmadiknak lesz köztök áldozó halálom. A' mit jó atyám javall, szent nekem; Ilka ne legyen tehát hölgyem soha, — de angyali szerelme maradjon mégis enyém örökre. Úgy! de van e halandó, ki élni 's egyszer'smind ezt a' két adót is fizetni tudná? Nem! oh, nem ember' ügyez! Angyalok tehetnék csak ezt. Édes Ilkám, kéményítsd-meg aczél módra lyány szívedet, hogy ama' bús jelentés, mellyet tőlem mindigárt hallasz, le ne sújtson; erős légy! külön-

ben titkomat nem is fogod megtudni. — Erős leszek, édesem — úgymond Ilka; — erős leszek mint a' föld, melly minden terhet megbír, 's a' mellyben szúró tövisek' és gyenge virágok', mérges és életadó füvek' gyökerei egyiránt lellenek táplálatot 's életet. Látom eleve vonásidőtől, milly erős lélek kell fájdalmid' okának hallásához. Beszélj-el mindent tartózkodás nélkül; ha sorsunk nem kímél, hiába kímeljük akkor egymást. Akarmit jelentendesz, könnyebb lesz magamnak is, ha szívem szíved' fájdalmat érezni fogja. — Még egyszer mondom — így szólt Gyula; — keménnyé tegyed szívedet mint aczél. Fiúi tiszteletem atyám iránt, 's hív szerelmem irántad, ezek vívnek melyemben egymással, úgy, hogy szívem a' legvéreseb csatamezővé vált; 's az áldozat, mellynek esnie kell, én vagyok. Holnapután lesz két éve, hogy nekem adád szívedet. Azon nap szent is, gyászos is nekem, mint a' temető. Akkorra határoztam-el magamat egy olly cselekedetre, mellyet magam is kárhoztatok; de atyámat tisztelem, 's téged szeretlek; pedig ha élnék, valamellyiket e' két szent indulatból el kellene mulasztanom. Azért holnapután estvére, midőn a' szokott időben ágyamba mennék, méregital ringasson engem a' halál' legkínosabb álmába, 's e' történet tegyen a' világ előtt bizonyosságot arról; hogy édes atyámat is tisztelém, téged is szeretélek. — Oh, Gyula! Gyula! — rebegé Ilka fájdalmasan; — miként tudál illy szörnyű dolognak csak kigondolására is vetemedni? Kévésbé fognék önvessztemmel gondolni, melly a' te illy nemű halálodat bizonyosan követné; de szánnám kedves atyádat, azt a' jó öreget, ki majd engem átkozandana, Rettenetes szándé-

kodtól mondj-le, Gyulám; ez által győzd-meg a' világot a' felől, hogy édes atyádat is tisztelled, engem is szeretsz. Az egek' Urára kérek, becsüld az életet! Mondád, két éven valál szerencsés szakadatlan örömnapokat szemlélni; pedig egy pillantatnyi boldogság mellett sem illik, évekig tartó gyötremelem miatt is, megvetni az életet. — Már megmondám — felele Gyula; — hogy így élnem úgy sem lehetne, mert kínom lassanként megölne; kívánod e, teljes életem pokolkínból alljon? — Isten őrizz! — úgymond Ilka; sőt kívánom, élj, és pedig megnyugodtan élj. Halandónak az legremekebb érdeme itt a' nap alatt, midőn diadalmat tud venni a' sors' kemény csapásin, és ezek' borongó fellegitől nem hagyja boldog szívének tiszta egét alkonyodásra jutni. Inkább engem ne szeress, csak teljesítsd egészen, a' mit édes atyád kíván. Végy olly hőlyget, kit ő sem ellenez; én azért téged örökre foglak, 's egyedül téged foglak szeretni. Mondj-le, kérek, borzasztó feltételedről. Mingyárt fogadd-meg szentül előttem, hogy arról lemondasz.

Ekkor Gyula nem ada feleletet, hanem mély gondolkozása közben szemei mozdulatlanul állottanak Ilkára függesztve. Végre hosszas csend után, midőn látta, miként roskad Ilka félájultan a' pamlagra, felé lép így szólva: Szívem' angyala! légy erős, és uralkodjál érzelmiden! Vagy — oh hatalmas egek! mit mondok? Búzdíthatok e gyenge lyányt arra, hogy szívén uralkodjék, midőn magam férfi létemre is halálos rabja vagyok érzetimnek 's indulatimnak? Mitévő legyek már most? Vajha kezem' eszköze nélkül is megölne hamar

kínom! kettészakadna szívem! mellynek fele az atyámé, fele a' tiéd.

E' szavak után mély hallgatás lön egy ideig, mellyet csak a' fájdalom szülte sohajtások' ismétlése szakasztta félbe. Végre bús an-dalgásikból valamennyire mind a' ketten feleszmélvén, Gyula kedves Ilkája' hattyúnyakát szendén áltölelvén, zokogó hangon mondá: Lelkem' bálványa! én most megyek. Utólján vagyok veled; de az egymást híven szerető szíveken az egek azon áldást teszik nyilvánvalóvá, hogy őket a' mostoha sors, az idő 's a' halál sem képes egymástól elszakasztani.

Most viszont megtagadá tőlök a' fájdalom' érzete, hogy valamit szólhattak volna. Összeborúlának, 's a' lángoló tiszta szerelem' forró csóközönivel szentelék-meg az elválás' pillanatit, melly közben arcaikon áradva vegyültenek-összsze a' legemésztőbb búnak kölcsönös forró könnyei.

E' szomorú jelenet után elhagyá Gyula az epedő lyányt, 's haza felé menvén, útközben számtalanszor visszatekintett ama' kedves tájra, mellynek látása már most keservet és boldogságot is ada egyszer'smind csüggedező lelkének. Haza jutván a' vérzőszívű Gyula, atyja legott észrevevé vonásin a' csüggedés' jeleit, 's tartván attól, hogy fiában a' legfőbb pontra jutott szenvedelem tán még valamelly váratlan gyászos következt fogna maga után vonni, gondolkozék, 's végre ugyanazon napon, mellyre fia magát a' méregivásra elhatározta, mind nagyobb mértékben tapasztalá benne a' kétségbeesés borongó jeleit. Ez arra bírta az atya' szívét, hogy fiának a' szeretett Ilkát elvenni megengedné. — Fiam! — úgymond az édes

atya; — látom, igen nagy változás esék szíveden, melyet azon nyilatkozásom szülte, hogy Ilkát nőül választanod ellenzém. Azóta megfontolám ügyedet, 's megállapodám abban, hogy eltökéllett választásodon egészen megnyugodjam. Igen jól tudom én, hogy csak illy szerelem boldogúlhat mint a' tiéd. Viszszatetszésem' szavai, melyeket tőlem ez ügyben már több ízben is hallál, színlett beszédek voltak, 's nem egyebek mint valódi szerelmed' próbakövei. Nem bánom, vedd-el barátnédát! Hív és tiszta szerelemnek nyílik a' boldogságege; 's ha neked is ezen sors jutand osztályúl, feltaláltam bennetek világi boldogságot.

Mint mikor a' fekete felhővel borúlt mennyezet hirtelen támadt erős szélvész által egy pillantatban kiderül, úgy repültenek-el Gyula' szívéről a' csüggedezés' gyászos borongásai. Küzdéseiből felvidúlva sietett édes atyja' kezét megcsókolni, köszöné a' kegyes atyai nyilatkozást, 's mint egy újjászületve legott elindula kedvese' látogatására, hegy annak olly vigasztaló jelentést tehessen, minőt őneki az atyja tett. Haladék nélkül elindulván, utjában a' legtisztább boldog érzettel néze előre ama' falura, mellynek az a' szerencse juta, hogy a' remek Ilka ott született 's lakott. Elérvén oda Gyula, bámult a' lyány, hogy azon napon láthatja kedvesét, melly napra ez magát ama' rettenetes csölekedetre elhatározá; de bámulása mellett nagyon meg lön zavarodva is, mert ő is akkor keveré pohárban a' mérget, melyet megakara inni. — Boldogságra változék, Édesem, — így szólt Gyula; — szigorú sorsuuk! Édes jó Atyám egészen megegyez ab-

ban, hogy mi még szorosabban egyg   lehessünk. Oh! melly édes a' boldogság érzete a' keservek után! Azért kelle t  n annyi k  nt elviselnem, hogy annál nagyobb mértékben k  stolhassam az öröm életadó balzsamát.

M  g Ilka most sz  lhata zavarod  sa miatt, hanem a' szem előtt   lott méregpoharat el akar   rejteni. Gyula mégis megsejd  tv  n azt, k  rdez  : Mi az? Édesem! mi az? — Ilka hallgata, 's elrejt   a' poharat. Ezután meg  j  lv  n rem  ny  kben, forró   zsze  lelkezes pecs  tl   ama' h  s  get, mellyet most egymásnak újra esk  ttenek, mint egy újlag kezdett   r  mp  ly  nak folytatására. Nincs toll leírni, nincs szó kimondani ama' boldogságot, mellyet a' h  v szeret  k e' pillantat óta   rz  nek. Az elrejtett poharat azonban feledni nem tudván Gyula, viszont kérde Ilk  t  l, mi volt ama' pohárban? De még sem tudott Ilka válaszolni. Végre, midőn az ifju' tudniv  gy  sa mindig ismételtető az el  bbi kérdést,   gy sz  lt Ilka: Nem titkolom előtted tovább,   des Gyulám,   n azon pohárban mérget k  sz  t  k, mellyet ma épen akkor akartam bevenni, mikorra te hat  roz  d-el magadat, h  v szerelm  nk  rt a' méreg ivásra, hogy ugyanazon estvén sz  unjenek-meg dobogni b  s szíveink. Sokat t  n  dtem, m  g magamat a' vétkes elsz  n  sra tudtam venni; de ha   n meg  rdelem — gondolám szerelmes   br  ndoz  ssal magamban, — hogy miattam vessd-meg az életet, már ennélfogva te is méltó vagy arra; hogy éretted   n is ugyanazt tegyem. Az 'a' szerentsétlen gondolat nyugtata-meg szívbeli bajv  v  somban, hogy az illy ártatlan tiszta szerelem és h  s  g miatti öngyilkosságot, tán az Istenek sem fogn  k olly

igen megboszszólni, 's tán megengednék, hogy elszálló lelkeink a' mennyben legott öszszetalakoznának, hol többé a' legtisztább szerelem tilalmaztatni nem fog. Rendkívül erőt vévén rajtam az indulat, boldognak tartottam volna magamat, veled ugyanazon egy estvén kimúlni. De már most ezer hála sorsunk' igazgatójának! Most viszont élni érzem magamat; élni a' szó' legszorosb értelmében.

Boldog egék! — felkiálta néma bámulásai után Gyula; — 's te mérget akarál inni, kedvesem? Oh, milly nagy jót tett velünk édes atyám! A' szerelem-bódulás arra vitt, hogy magamat egy vétkes, gyalázatos tette szántam-el; ezzel a' te ártatlan szíved is elérékenyült, és ugyanolly iszonyú czélt tevéel magad' elébe; 's e' közben az én szeretett jó atyám miként változtata mindent örömré! Szégyenlem magamat rettenetes gondolatoméért; de sorvadozó szívem arczaimra festvén a' legkínosabb epe-dés' gyászos vonásit, látták azt mindenek, látta kedves jó atyám is, ki — minekutánna kemény próbákra tön-ki — megszánt, és bánatom' jutalmának lehet e' mostani boldogságot neveznem. A' melly napon vég bucsút akarék az élettől venni, ugyan az a' nap lett életem' napjainak legszebbike; de történetemből tanulja-meg kiki magát órizni a' szerfeletti érékenységtől, 's tanulja-meg egyszer'smind azt is: millyen vigyázattal kelljen a' gyengébb szívűeket kemény próbakőre tenni.

N. A. Kiss Sámuel.

2.

RÖVID ÉRTEKEZÉS

A'

DESEWFFYEK NEMÁGAZATJÁRÓL.

A' Cserneki és Tarkói Desewffy Nemzetség, a' mint hiteles Oklevelekből és történetírói bizonyosságokból világos, Magyar-országgal egyidős. Kitétszik ezekből, hogy már 1034-ben Slavoniába széles hatalmas birtoku Miklós Gróf fia Desislaus, magyarosan Dezső, (kitől szakadatlanul le jött ágazatját a' Desewffy Nemzetség országos hitellel bizonyítja), unokája vala egy még előbbi Dezsőnek, ki, Hevenessy híres történet-író Jesuita szerint: Veszthaliában fényes Nem' ivadéka lévén, Gisellával Bajor Herceg leányával, Sz. István Királyunk hitvesével, a' magyar földre jött, 's Udvar-mestere volt. A' nevezett Történet-író megjegyzi: hogy ez a' Dezső tulajdon kezeivel tette légyen, a' Sz. Király' hideg tetemeit be a' korporsóba. Még Sz. István atya Geiza Vezér idejében, midőn a' Bolgárok által bírt Belgrád ostromoltatna, ugyan ez említett Dezső ott mint lovasság vezére erősen viaskodván, az

uralkodó Herczeg kegyelméből, Slavoniába nagy jószággal ajándékozott meg. Az akkor nyert Cserneki Uradalom' czímjével, mint praedictummal most is él a' virágzó Nemzetség. Örökös legelsőben három ágakra oszlanak el. Ugyan is Miklóstól (mások Tamásnak mondják) jön le a' most is Erdélyben virágzó Losonczi Bánffy Grófi és Bárói Nemzetség, Istvántól a' Székelyek Grófjától, és Zevriti Bántól származott Diénes az Erdélyi Vajda, ki mag nélkül el hunyt, Diénestől a' Bereghi Gróftól, kit Losonczi Bánnak is neveztek, származott egy másik Diénes, ki Károly Királyt, a' Bazarád Oláh Vajdával viselt háborúban, midőn ravasz fortélyal körül kerítettett volna, a' királyi köntösbe 's fegyverbe felöltözvén, őn' feláldoztával megszabadítá, 's ettől jön le a' Czegei Vass Grófi, és a' Cserneki Desewffy Nemzetség, melly utolsóbb az elsőbel 1370-dikben osztozott. E' Diénes' hívségét, a' hálás Károly Király maradandó emléküvé akarván tenni, örököseinek ősi czímül ajándékoza egy pánczélos jobb kezét, melly buzogánt tart, jelül, hogy Diénes ezen tagját az Oláhok harcz közben el vágták, mellyel pedig ő Bardeniust utolsó pillanatig erősen fogva tartá; mit a' Nemzetség ősi czímjei közt ma is láthatni. Ama Diénes volt Nádor is, 's 1228-dikban Zólnoki Gróf és királyi kincstartó, ki a' Pápa által a' Papság' üldözésért az Ekklesiából kirekesztetett. — Lásd Dip. in Hist. Prag. T. I. lev. 24 és 235. Katona IV. lev. 165. Nevezetes ez a' Diénes továbbá azért is, mert Syrmiumnál a' mint Pálma lev. 24 beszéli, Mihály és György Görög-Vezéreket meggyőzte, 's győzedelme nagyságával híreskedni akar-

ván, a' levágott holt testekből magas dombokat rakatott. Egy Byzantziumi író, Stritter in Mem. populorum III. lev. 685 ezt így adja elő: „Mit azért tartok meg jegyzésre méltónak; mivel a' Magyarok' hadakozási módjokat a' Görögök ellen alig lehet máshelyt körülményesebben olvasni.“ Kollárt is nézd meg Amoenitates I. lev. 55.

„Andronicus ugyan is a' Constantzinápolyi Császár' Vezére, át kelvén a' Száva vizén a' Magyarok ellen, 1500. fegyvert fogott katonákat táborból kivezetvén, a' csatát így rendelé el: A' Scythákat, 's nagyobb részént a' Per'sákat, kevés lovasokkal, kik láncsákkal viaskodnak, elől menni parancsolá. Oldalt a' Római gyalogsereg ment. Ezek' hátok megett a' nehéz fegyveresek, mind két oldalról utánok Bryenn Jó'sef és Branás György mendégéltek, hasonlóan ennek atya Demeter, és Constantin Aspietes fejedelmi férjfiú, azután Andronicus vezetéek nevéen Lampadás a' fejedelem titoknoka, válogatott Római nemes és Per'sa legényekkel. Az utóbb seregnél volt végre maga a' Vezér Andronicus, sok híres nevezetes férjfiakkal, kik a' hadba menő Fő - vezér oldala mellett szoktak lenni, és az olasz-zsoldosokkal, nem külömben a' Servusokkal, kik láncsákkal 's hosszú paizsokkal fel készülve közélről követék. Így a' csata - rendet eligazgatván útnak indulának; midőn pedig a' helyre érkeztek volna, hol Diénes a' meg ölettekből sírdombot emeltetett, leszálván lovaikról keservesen sohajtoztak, 's egymásnak szentül felfogadták, hogy pajtásaikért, rokonaikért meghalni készek. Diénes pedig a' Rómaiak' jövetelét hallván, felfúvalkodva 's magát nagyon el-

biztában, parancsolá katonáinak csuftságból, hogy a' Rómaiak szerencséjükért 's egészségökért poharakat ürítsenek, bort igyanak. Ezek azért felszökelvén, tüstént ki ivak poharakat, s fegyvereiket magokhoz vévén, szokott helyökre áltak, a' helyre nézve pedig hajdani szokás nálók, hogy a' legjelesebbek 's derekabbak mindég az első osztályba állíttatnak, mint a' Császár már régolta ki tanulván, ellenkezően parancsolá rendelni a' csatát Andronicusnak. Ez így lévén: seregét a' sikra ki állítja, hasonlóan Diénes is ki áll vidám arczal, öröm tapsok közt, mintha játékra menne, miből következett; hogy nem tudván a' jelen perczbe mit kellene tennie, seregeit sem jobb, sem bal szárnyakra nem osztá, sem különös szakaszokba rendekbe nem állítá; de egész népét fekete felhőként össze sűrített, halmozott, 's mintegy torony formába össze szorította; a' mieinknek nagy megutalásával, fel sem vevésével, zászlóját vastag magas gerendába beállítván, tengelyekre tévén négy ökrökkel vonatta, 's a' szél oda fel lebegtette. Szörnyű volt nézni ezt a' tábort, mind kopjás lovasokból állott, 's nem csak a' vitézek talpig pompásan pánczélba, de a' lovak' homlokai 's szügyei is vassal voltak az ütések ellen fedezve; ehez járult, hogy a' mint egymáshoz közeledének, a' paripák' nyerítései, 's a' vissza vert napsugároktól okozott fegyvercsillogás, mind a' két ellenfélnek nagy remülésre 's csudálkozásra szolgáltatata alkalmat; dél fele osztán a' csatapiaczra ki állottak. Contó István midőn idejét látta, parancsolá hogy a' jobb és bal szárnyon ált közelebbi vitézek, a' Barbarok széléit csapkodják. A' nyilazó lovasokkal pedig azért

repíttette gyakran nyilaikat, hogy a' Pannonok' sűrű csoportjuk szét oszoljon. Őssze értek a' lovak fejei, szörnyű harcz kezdődött kopjakkal, tajtékzó sárkány' módjára haboztak a' seregek. Diénes pedig mintegy erős torony előre nyomulván, Contó István és népe ellen villogtatá kopjáját. Az első ősze csapáskor kopjakkal kezdenek dolgozni; a' nagy dühbe nem sokára kopjájok eltöredezvén, 's köztök mintegy töltés ősze torlódván, hosszú kardokat rántottak elő, 's újra szemközbe közelről verekedtek. A' kardok is megtompulván (mert minden hadiszerszám vasból, rézből vala) a' Pannonok mérgelődtek, mivel azt hitték: hogy a' Rómaiak erős kardoskodásokat ki nem fogják álhatni. De a' Rómaiak vas buzogányaikat, melyeket a' háborúba magokkal szoktak hordozni elővévén, a' Pannonok fejüket, arczokat, derekasan ütögették annyira; hogy soknak halálos homály fogván el szemeiket lovaikról lehullongtak, másoknak vérök elfolyván, lelköket kiadák. Így keresztül törvén ezen igen erős hadi-sereget, egy Római sem volt, ki egy Pannont le nem vert a' földre, 's meg ne fosztott volna, és mindenki köztök annak öltözött fel hadi-készületébe, annak lovára ült fel a' kit megölt. Estve vissza-takaródót fuvának 's magas zászlóját Diénesnek elvévén, a' sereg hajókra ült, és a' Dunán át kelt."

Ha a' régi leveleket megnézzük, ki tesz nyílván, hogy valamint sok más nemzetiségeknél, úgy itt is megtörtént, hogy jelességtől, vagy hibájától az alaknak, viseletétől a' testnek ugyan azon egy atya' fiai, különböző nevezeteket vévén, meg annyi különböző nem-

zetségekre oszlának, 's ekképpen egy személy több tőle származó nemzetségeknek világos törzsök attyok lett. Így ez a' feljebb lerajzolt Diénes, kit Vialkai Nádornak is neveztek, a' Hedervári ivadéknak is őse volt. Hogy ez ismét egy vér volt az Ujlakiakkal, kik közt utolsó sarjadék amaz Bosniai Király Ujlaky Lőrincz vala, meglehet mutatni adomány- 's osztály-levelekből. A' most is virágzó Grófi 's Herczegi Pálffy Nemzetség, a' Hédervári Konth Nádor egyenes ágazatja. Hosonlóan hogy a' Kaplon Nemzetség, honnan Zápolya erede, így *Gara, Osztrosith, Tarnovtzai* és *Sagoviai* Thewrek és Ispánfi, mind kettő Cserneki, hogy egygy eredetűek légyenek, több egygyességi levelekből, mellyek királyi helybehagyást nyertek, és osztályaikból megmutatható.

Első, kit az állandó Cserneki Desewffy néven olvasunk volt ISTVÁN, ki élt 1460, és az atyafiás Tharnovtzai Ságghi nemzetségtől 1473. sok jószágot szerezvén, 's 1476-ban azokra nézve Mátyás Király kegyes helybenhagyását is megnyervén, hagyá maga után Desewffy Ferencz fiát Posega Vármegye Fő-Ispánját, ki Hedervári Miklós' fiával Ferenczel 1514-ben a' Slavoniai ősi jószágokra nézve, a' mag nélküli elhalás esetére, olly egyességre lépett: hogy egymásnak örökösi legyenek. Ulászló király' helybenhagyását megnyervén 1516-ban újra ugyan azon királytól, ugyan azon örökvallomásra királyi Jus-adományt nyer, 's minden ellenmondás nélkül magát a' jószágba behelyhezteti. Báro Hammer hires napkeleti nyelvmiveltségű Cs. Kir. Tanácsos és Tolmács, nem rég ki jött munkájában erről a' Ferenczről és fiáról Jánosról dicsérettel emlékezik,

mint kik Török követségi és Ország rendszeres foglalatosságaikban magokat jelesen viselték legyen. 1525-ben Lajos Király, a' most nevezett Desewffy Ferencz fiainak királyi új adományi cím alatt ad Slavóniában 17 várat és erősségeket, ugyan annyi Uradalmakkal, 's ezen Sopron és Vas Vármegyékben némelly rész jószágokat. Ugyan e' Király 's azon esztendőben Desewffy Ferencz fiának Jánosnak, Ajtónálló - Mesterének, Po'sega Vármegyei Fő-Ispánnak, Rhódusi vitéznek és ő általa minden utóbbjainak Po'sega Vármegyei örökös Fő-Ispáni méltóságot 's minden jószágaiban vér törvényhatóságot ajándékoz, és a' Nemzetség Ősi címjeihez tulajdon királyi címjét a' lengyelkoronás Sast is hozzá adja. Hat ezer arany darabokért, a' Rudinai Sz. Mihály Apátságon gyakorolható kegyenczi just is örökösen 's visszavonhatatlanul néki ajándékozza.

1527-ben János Király a' Lajos Király által adott Fő-Ispáni méltóságában Desewffy Jánost és örököseit megerősíti. 1554-ben Ferdinand Király Desewffy Jánosnak Kamara Elölülőjének és Ország-Birájának 's általa testvére fiának (kinek atya Váradnál elesett) és örököseinek a' Felség bántó 's magva szakadt Tarczay György jószágát Sáros Vármegyékben a' Tarkói-várat, 's az uradalom' nevét ősi címmül némelly Abauj és Szepes Vármegyében fekvő jószágokkal együtt ajándékozá. Ez a' János a' Mohátsi nagy veszély által minden Slavóniai jószágától megfosztatván, mint Kamara Elölülője rendszerént Po'sonba lakván, Zápolya Apolloniától született unoka öccsének Lászlónak semmi más jószágot a' Tarczay után most nyertteken kívül nem hagyott. Ennek a'

Desewffy Lászlónak Hédervári Helénától volt egy fia Desewffy János, felső Magyar-országi Kapitány, 's Udvarnok, ennek lettek két fiai *Ferencz* és *János*, kik a' Desewffy nemzetséget két ágakra oszták el. Ezek ugyan is 1607-ben megosztozván a' jószág főtől, melly sors szerint jutott; nemzetségi ágoknak is külön nevet kölcsönöztek. *Ferencznek* jutott Tarkó, kinek ágozatja Tarkóinek néha Kriváyninak is mondatik. *János*, kinek a' Tarczai Kastély (melly 1813-ban Auguszt. 20-dikán a' szörnyű árviz dühe által elrontatott 's végképpen el-töröltetett) jutott, a' Tarczai és Lyabotzi ágazatnak volt törzsök attya.

Desewffy *Ferencznek*, ki Tarkó várról Tarkóinek neveztetett; Palochai Horváth Katalin Nőjétől Horváth György egyetlen egy leányától, kit ennek szült Büdy Klára leánya, Büdy Mihály Bereghi Fő-Ispánnak és Oláh Annának a' Primás Unoka húgának, ki ez ágnak a' birtokában lévőkön kívül temérdek jószág-hoz igazat hozza, született

II-dik *Ferencz* ki 1666-ban maga 's Örökös részire, mint ki régi fő nemesi Nemből származott, a' Báróságot megújjíta. Fiai ezek valának:

I-ször ISTVÁN, Kassai Kapitány, kitől származott:

a) III-dik FERENCZ, ennek fiai:

aa) ANDRAS, Ezredes-kapitány a' Burkus háborúban, nagy dicsőségű Hős, kit munkájában II-dik Fridrik Burkus Király is dicsérettel említ; ez élte virágjában 1745. midőn már vitézi magas dicső polczához közelítve elhunyt. Ennek örökösi a' jószág főről mellyet attyok még élteben is ki adott, most Keresztesieknek majd Megyesieknek neveztetnek. Ennek ősi unokája András a' Kamarás.

bb) Gróf JÓSEF, lovasság Generálja, a' mostani Báró Gerámb nevet viselő Magyar-lovas ezred Tulajdonosa:

volt egy fia: Ferencz Ezredes - hadnagy atya Ezredében, ki a' Burkus háborúban nagyon ifju korában agygolyó által elesett, ennek Forgách Ludmillától (ki azután Gróf Eszterházy Istvánhoz ment férjhez) lett Desewffy Ferencz fia, az Edeleni, megholt 1820-ban Febr. 14. mag nélkül.

- cc) **TAMAS**, Ezredes - hadnagy a' felkölt Nemes seregnél M. Therésia idejében, Péchy Anna Nőjétől semmi gyermeke nem maradván, mag nélkül elhalt, sok keresményéről igen nevezetes.
- b) **ISTVÁN**, Lovasság-Generálja a' mostani Fő-Herczeg Ferdinánd nevet viselő Ezred' Tulajdonosa. Ez már 12-dik évében Katona volt, egész Európát bejárta, 30 évekig hazáján kívül bujdosóban vólt, 1686. Buda visszavételekor első vala a' kőfalat meghágók közt. Zenthánál 1697-ben Szabaudiai Herczeg Eugén parancsából mint lovas Osztály' vezére Pálffyval ő kezdé el a' csatát. 1702-ben Landaunál szerencsésen vítezke. Belgiumot a' Császárnak vissza szerzé. Károly Császártól Spanyol-országba küldetvén, ott a' zenebonát le csendesíté; Párisba is be ronta, végre 1742-ben mint 57 éves katona 's nőtelen megholt, 's Szebenben, az általa alapított Piaristák Templomjokban eltemettetett.
- c) **IMRE**, Generál, Hadvezér - helytartó, a' Herczeg Coburg nevét viselt lovas Ezred' tulajdonosa, híres katona 1739-ben Lillénál 72. évében ellenség által meglövettetett. Ennek örökösi közzül egy a' minap lefolyt Görög Török-háborúban, mint a' Görög lovasság' Vezére Missolonginál keményen viaskodván, 's nevének nagy hírt nevet szerezvén 's hagyván, még fiatal korában 1826. elesett.
- d) **MIKLÓS**, kinek ágazatja Fintáról a' neki jutott jószág főtől Fintainak neveztetik, nemzé
- aa) **SÁMUEL**, ki 1756 magának a' Bárói oklevelet megújittatá, lett Sárosi Fő-Ispán, 1775-ben Gróf. Unokái a' most élő Grófok: Sámuel, kinek Siklói Andrassy Mária hitvesétől lettek három derék fiai: 1) Ágoston, Nője B. Bánfy Johanna, — 2) Kálmán, Nője Kállai Kállay Mária, — 3) Ferencz Lőrincz, Nője Gr. Csáky Aloyzia, és 4) Amália leánya, Gróf Haller Ferencz' hitvese. — Jó'sef, a' Magyar-nyelv 's minden tudományos műveltség' áldozó tüzes barátja, ugyan azért a' Magyar Akadémia' lelkes ve-

zér-tagja 's kinek dicsérete e' tölle buzgón szeretett Hazán végig zeneg. Nőjétől szül. Gróf Sztáray Eleonorától származott szép reményű fiai: 1) Aurél, a' Magy. kir. Helytartó-tanács' titoknokja, 2) Marczal, a' Fiuméi Helytartó-kormányánál becsül. Concipista, 3) Emíl, Tttes Szabolch Vrgyei becsül. Főjegyző, és 4) leánya Virginie. — István, kinek szül. Gróf Sztáray Josepha Nőjétől származott fija: Gr. Egíd, ki eljegyzé szül. Báró Szepessy Máriát, — és leánya Lätitzia, Berzeviczei Berzeviczy Títusz' hitvese.

2-szor ÁDÁM, kinek fia

a) MIKLÓS, a' Rákóczy zavarában Bercsényivel, Eszterházyval, Franciaországba kivándorlott, ott nemességet is nyert, fia volt

aa) KAROLY MARIA Gróf, Francia Király. Generálja, egy lovas ezred' tulajdonosa, a' Sz. Lélek, és a' Sz. Lajos Rendjeinek vitézök, kinek fiai kevéssel a' Francia mozgások előtt 's azok alatt is a' Magyar földre haza jöttek, ezek közt

aaa) TAMÁS, ki 1804-ben Casano mellett Olasz-országban austriai szolgálatban, mint a' Liechtenstein Lovas-ezredében, Ezredes-Kapitány keresztül lövetett. Ennek fia

aaaa) LAJOS, a' Báró Gerámb Lovas-Ezrednél Kapitány, Királyi Kamarás, fia

aaaaa) KAROLY VINCZE, Bécsben a' Thré'siai Katona-Intézetben tanuló Ifjú, ki Ó Cs. Kir. Felsége kegyelméből az Udvari Nemes Ifjak közzé felvétetett.

bbb) TAMAS SANDOR, a' Tulli Ekkle'sia' Kanonokja Franciaországban, lakik Po'sonyban.

ccc) LASZLÓ, ugyan ezen Ekkle'sia Kanonokja, tudós férjfiú, híres Költő, megholt Nagy Szombatban 1825-ben.

ddd) FERENCZ, Ezredes Fő-hadnagy, lakik Campaniában, Epernáyban.

eee) LAJOS, austriai szolgálatban volt mint Kapitány, de Franciaországba vándorlott 's ott mint Ezredes-főkapitány Stenay mellett él Campaniában, ott akarván ezek ketten nemzetségöket terjeszteni.

JANOS II-dik, első Desewffy János' második fia, kinek osztály szerint' a' Tarczai-kastély jutott, a' Tarczai és Lyaboczi ágazat' törzsök attya, volt a' Tokai-vár Kapitánya, Nője Becsky Helena, ki gyanúba esvén férje előtt, mint a' házassági szövetség' megrontója, tulaj-

don vér-törvényhatóságánál fogva, a' Tarczai-Vár' közepén fejét vétette, e' nemzé

I. ISTVANT, kinek egy utóbbi unokája Muszka-országba ment, 's mondják hogy nemzetsége ott virágzik.

II. JANOST, 's már III-dikat, ki nemzé

a) ISTVANT, kitől mint későbbi ágazatu Unoka jön le Imre, a' Sáros Vármegyei nagy érdemű Al-Ispán, kinek fia Bertalan, Udvari Titoknok a' Magyar-kir. Cancelláriánál Bécsben, és Antal, Tömösi Fő-Jegyző.

III. ÁDAMOT, kinek Unoka Öccse Henrik Ezredes Fő-hadnagy, ki a' maga ága részire Báróságot nyert; ennek örökösi B. Károly, ki nem régen holt meg, és Henrik, Ezredes Fő-hadnagy, kinek Eperjesen már csak gyermektelen özvegye, született B. Perény, él

IV. FERENCZET, kinek Eödföfy Anna Nőjétől lett fia.

a) ÁDAM, kinek Butkay Margit Nőjétől Butkay Anna testvérétől, ki férjnél a' Tarkői ágazatban elő-fordult Desewffy Ferencznél volt, (és a' kinek fiait Andrast, Jósefet és Tamast előszámláltuk) született

aa) TAMAS, 1694-ben Gróf Szirmay Istvántól, (kinek atyával anyával testvérétől Butkay István' Nőjétől született a' Butkay Margit Annnya, és a' kinél volt az Eödföfy Anna testvére Susanna férjnél) fiuvá fogadtatott, olly feltétellel, hogy mind ő mind örökösi Szirmay nevet vennének fel. Ez lett Királyi Tanácsos és Kamarás 1718. Tornai, 1725-ben Sárosi Fő-Ispán. Két Nőji valának, Gr. Bergen Anna, és Gróf Barkóczy Anna. Fia volt

aaa) Szirma-Bessenyői és Cserneki Gróf Szirmay József Tamás, Ő Felsége Kamarása, megholt 1804-ben, ez Nőjével, született Gróf Schmidegh leannyal, nemzé:

aaaa) JANOS TAMAST; kinek Nőjétől Gróf Draskovich Susánnától lett

aaaaa) ISTVAN TAMAS, Királyi Kamarás, 's az első szülötti (Majoratus) jószágban örökösödő, ki Gróf Volkenstein Mária Nőjével nemzé

aaaaaa) SIGMOND TAMAST.

bbbb) Gr. ANTAL Kamarás, ki Gr. Erdődy Anna Nőjével nemzé

aaaaa) ANTALT.

bbbbb) ALAJOST.

ccccc) Gr. TAMAS, a' Tiszán inneni Kerületi-Tábla Elölülője, kinek csak leányai vagynak.

3.

BUGYÁCS ANDRÁS' EMLÉKE.

A' Mohácsi veszedelem elvonúlt egünkön. Több jeles és gazdag Püspök, több Méltóság, Nemességünk' java 's virágja hullott el Jagelló' utolsó ivadékával, az éretlen ifjúságú Lajossal. Szomorú percz! szomorú pillanat! — A' nagy Szuliman' válogatott serege (fajdalom! nem többé) királyi anyavárosunk', Buda' falaihoz nyomult minden ellentállás nélkül; 's már Bécs ellen készült fortyant dühével, midőn azon Magyarok, kik vagy megszabadultak, vagy némelly győzhetetlen, ez alkalommal üdvözséges akadályok miatt nem is részesülhettek, nem osztozhattak a' gyászos ütközetben, — midőn azon még szigorúbb időkre megmentetett Magyarok, Hazánk' minden vidékeiből a' csak hamar ezután Királynak kiáltatott 's meg is koronáztatott Zápolya Jánosnak, a' Török ellen több ízben, valamint Dózsa György' kuruczain, 's velek egyesült lázzadásra tévelyedett parasztokon győzödelmeskedett, zászlói alá gyülekeztek.

Ezen Zápolyához siető Hazafiak között, lelkesedve hagyá el Oroszlánykő' Ura Vág' mellékén kevélykedett ősi várát. Tiszteletre ébresztő romjaikban meredeken tornyosodott sziklák szédelgő gerenczeken feneketlen mélység felett, büszkél-

kedtek ennek bástyái több mértföldnyi távolságra az egész vidékben, — kicsiny pontok messzéről, csupán éles hiúz szemekkel láthatók. — Forró kérelmére magával vivé az Úr derék Várnagyját, *Bugyács Andrást*, ki parancsnokát gyermekségétől fogva buzgón és hűségesen szeretve; de tőle hasonlóan inkább atyai, sőt testvérimódon szeretettve, mint sem azon idő szokása szerint kemény hódulásra készítette, — inkább tulajdon életétől, mint sem Ura' oldalától szakasztatását óhajtotta.

Zápolya' sereglő táborához ügetve, a' messzére száguldozó török-tatár falkák' nem vélt cseleikbe bukott *Oroszlánykövi* derék csoportjával. Egyik rész sem akart hátrálni, egyik rész sem hódulni. Dühös viadal kerekedik mind két részről, melly sok Töröknek életében került. A' maroknyi Magyarság is perczenetről perczenetre kevesedik, csupán két gyászok futamodtak sebes lovaikon a' közel erdőbe, míg Oroszlánykövi és oldalánál sulyos csapásokkal harczoló Várnagyja körül, a' nagyobb erőnek dühösködő csatája szikrázott. A' megfutamadott gyalázatosok láták, fájdalom! — miként rogyott Urok's Várnagyjok a' hitetlenek' kardvágásaik's lándzsa szúrásaik alatt a' holt testekkel betérült földre. — Megvitték a' szomorú hírt Oroszlánykőbe. Kiki az új keresztes hadban hitökért és erkölcsökért, szabadságokért és hazájokért elesett áldozatok közzé számítá az elesteket. Halotti Misék olvastattak érettek. Illy gyászos időkben annál jajosabb, annál fájdalmasabb a' vitéz férjfiaknak vesztök; mennél több hiveire volna szüksége a' szent ügynek.

Azonban az Úr és Várnagy éltek — de mi *gyászos életet*!? — a' győzödelmesek vitézeink-

ben némelly nyomait pillanták az életnek, felköték őket lovaikra, 's győzödelmi jelül hurczolák Basájok elébe. Ez orvossára, egy arab Sidóra bizá alig pihegő foglyait. Nehány hólnapok eszközlék is valóban gyógyulásokat. A' Basa merész férjfiakat tisztelt mind kettőjökben 's fáradozott Izlámra térítésökön. — Gyalázatos hitszegők voltak többnyire azon Vitézek, kiknek legnagyobb 's fényesebb gyarapodásait köszönhette a' félhóld. Megvetve 's borzadozva gúnyolák ők a' gonosz ajánlást. Most *kínok* és *keménybánások* által gondolta büszkenemes foglyait megalázhatnia 's győzhetnie a' Basa. Egy lánczra verette mind kettőjüket, 's legkeményebb rabszolgai munkákra hajtatta őket. Mind ketten, de még is jóval szembetűnőbben Oroszlánykövi, néma sir áldozatjává érlelődtek naponként. Bugyács, alig hogy kétségben nem esett szeretett Ura' apadásain; még sem vesztette bátorságát, sőt éjjel nappal szikrázott veleje a' szabadúlhatás' legmerészebb, legritkább tanácsain. De fájdalom! teljes lehetetlenség borongott útjokon. — Egész napokon szabadban dolgoztak; estvére visszszakésértettek tömlöcczeikbe, mellyeknek hosszú széles tornácczaikban némely építmények szabad munkásoktól is végeztettek, csatornyák jobbítottak, új nyílások 's bejárások törettek.

Egy estve őrizet nélkül térvén az egymáshoz bilincselv vitézek tömlöcczeikbe, megpillant Bugyács a' pusztá szegletben egy éles bárdat. Kétségkívül vallamellyik szabad munkás fellejtette műszerét itten. Nagyobb örömmel telve, mint bármelly számú gyémántot, ragadta Bugyács a' bárdat. Remegve tekintgete széllyel, vallyon nem látná e gyanús tettét emberi szem,

's szorgoskodva rejtette találmányját szalma közé,

A' húzamosb idő eltompította ezen két sáppadó fogoly őrizetének minden gyanakodhatását. — Hogy megszökhetnének, csupadon nevetséges szorgoskodásnak láttzatott. — Emberi lakoktól távolabb helyheződtek. Az éj csendében azért bátran próbálhatták nyert bárdjokkal, lánczaiknak szélytverhetéseket.

De hasztalan! süker nélkül! Kétségbenesések nevedekett, és a' különben olly rettenthetetlen vitéz Oroszlánykövi legkeservesebb, legdühösebb sopánkodásokban ömledezett, azon fájdalmaiban, hogy szeretett *hölgyét*, hogy kedves *gyermekét*; hogy *magyar Honja'* tisztelt hátárait *soha*, — *soha* sem láthatja többé — *nem* — *soha* többé! —

Ezen panaszok meghatották hűséges szolgája' derék szivét. — Szemei szikráztak. — Különös tűz, különös lelkesedés rángatódzott minden tagjaiban, minden inaiban. — „*Uram! ezen nyomorúság, ezen kin' tanúja tovább nem lehetek. Halálom sem lehet keserűbb! — Meghalok Uramért! de halálom szerezzem meg szabadságodat*“ És most egy súlyos csapás — és Bugyács' bilincselte lába — száratól leválva göndörgött a' földre — véle együtt lehúllott a' láncz, — a' szabadúlhatás', a' megváltatás' 's futamhatás' leggonoszabb akadályja.

Kövé válva merengett a' Lovag, nagylelkű szolgája' példátlan elszántságán. Segedelmére, özőnként bugyogó vére' megállítására sietett. Bugyács azonban parancsoló keménységgel inté Urát nyomban, hogy sietne, ha különben áldozatja' foganatlanságát nem akarná; hogy esne térdre, ha Magyar hazánk' szent berkeit ismét

pillantaná; hogy csókolná helyette drága szülötte földünket és hirdetné: hogy *Bugyács András* ezen cselekedetében mint *igaz Magyar*, épen olly *merészen*; mint *hűségesen* viselte magát! — *Oroszlánykövi* kiszabadult, használta üldöztetés nélkül az egész éjjelt, napszürkületkor erdőbe rejtezett, elég nyomorogva csillapítgatta éhségét vad gyümölcsökkel; elérte végre a' tengert, húzamosb ideig kalandozott a' partokon, míg egy Korfúi hajósra találta, kinek megjelentvén rangját 's nevét, gazdag jutalom ígérete mellett, magán hurczolt bilincseiből felszabadíttatott és általa Raguzába vitetett.

Késő délig fetrenge Bugyács ájulózásai között tulajdon vérében. — Halálíjedelmeibe merengve találta Gondviselőjük rabszolgáinak már csak egyikét, 's ezt is lebárdolt lábbal, véresen, örökre szunyadásához közelledve. Maga is közelebb a' halálhoz, mint élethez, megvitte a' fejthetetlen eset' hírét Basájának. Haladék nélkül sietett ez Orvossával, Bugyács halálos ágyjához.

Csupán sok fáradtságok után ebresztethetett a' *Nemes* életre. Diadalmi örömmel vallotta meg tettét és halával dobogó szívének azon érzeményjét, mellytől éllesztette szelíden szeretett Urát *hölgyének, gyermekeinek, hazájának* önnön veszedelmével sem rettegte megmentenie 's szabadítania.

A' Basa szembetűnőleg megilletődött. — Szikráztak vadon szemei. Ajkai rángatództak, remegtek; a' nélkül, hogy mi hangot döröghettek volna poklai.

„A' megszökött foglyot senki se üldözzé!”
(így dörög végre az ámúlttában csillapodott)

Orvossához fordulva pedig: „*ennek megszabadítása 's gyógyítása, legszorosabb kötelességed.*“

Fel is épült *Bugyács* húzamosb időre, nem minden azon nemű félelem és rettegés nélkül, hogy a' Basa boszszúja csupán a' többi foglyokat elijesztő halál' borzadalmaira szemelte legyen ki béna személyjét. — *Achmet* Basa azonban maga elébe vitette a' gyógyúlt hőst, dicsérte hűségét, — megadta szabadságát; és aranyal, ruhákkal, fegyverekkel 's egy tüzes vérű ménnel megajándékozva bocsátotta magától. Egyszer'smind Janicsárt rendelt melléje, ki *Bugyácsot* lengyel határig kísérné, útjában apolgatná 's bátorságos útazása mellett kezeskedne.

Húzamosb időre, de szerencsésen lépett *Bugyács* forrón szeretett magyar Hazája' határra. Határtalan öröm derültt Oroszlánykőre — Várnagyja' csudállatos szabadulása 's megtérése felett. — Az Oroszlánykőhöz tartozott *Mikusócz* nevű faluban, jeles birtokok választottak, szabad, független jószágul számára, 's diszes ajándékaival meg nem elégedve siette a' vitéz *Oroszlánykői* felséges Udvarához, hogy a' Királlynál esenkedjen derék Várnagyjának nemesi rangra emeltetéséért. Czímerül a' hős: *oroszlányt* 's az alsób mezőn — *lebárdolt lábat* nyert omló *láncaival*.

Bugyács András' ivadéka él még, számos illy elszántt derék hőöket szült Hazánkban, 's mindedig diszeskedik őssének példátlan szellemével. A' gyászos 1809-ik esztendőben különösen nemes tűzzel, nemes lelkesedéssel harczoltak Megyéjek' zászlója körül több unokái.

4.

A' MAGYAR NYELV' ÜGYÉBEN !

Anyanyelvünkről érdekes észrevételeket közössé tenni, még akkor sem volna felesleges, ha philologiai fő-tribunálunk, grammaticánk, syntaxisunk, a' legnagyobb tökélyel kidolgozva publicumunknak világozna.

A' ki a' magyar nyelv' természetét komoly bölcsességgel ösméri, és kivált az idegen — akár régi, akár mai leghíresebb élő nyelvek philo-sophiájával összehasonlítván, 's észrevén, hogy ennek tökélyeit a' legbővebb nyelvek és nélkülözik, — ennek igazi érdemit méltatni tudja; kéntelen leszsz megvallani, hogy a' magyar nyelv, hasonló lévén az aranyhoz, mennyivel az arany egyéb leg-bővebb érczeket is fellyülmúl értékével; annyival múlja fellyül a' magyar nyelv is, minden holt és élő nyelveket, fellengós becsével, szilárd erő-nyével.

Ugy van! — hasouló a' magyar nyelv az aranyhoz, de fájdalom! a' földbe elásott aranyhoz, melly senkitől nem ösmértetvén, haszonvétellenül örökre elenyészett. — A' kipallérozott réz, és szokás-ban lévő akármelley nemtelen ércz, többet játszik a' világban — a' bemocskolt, vagy még ki sem tisztított arany nál. — Illyen arany, a' magyar nyelv.

Igaz, hogy csak relativ minden ítéletünk, — csak relative mondhatunk valamit szépnek vagy

csunyának, — mert az absolutumba legkisebbé is békukkantani, emberi elmének örökre megtagadtott; de ha csak relative ítélünk is; a' számtalan élet és világ praxisból, az örökös analogiából annyit megtanultunk, hogy ítéletünkkel meglehetősen megközelítjük az igazságot, ezen — hosszas tapasztalás által kitanúlt principiumon alapítván ítéletünk minden alapját: *Az együgyű természet legtökéletesebb, és így szép az, a' mi a' természethez legközelebb, — csunya pedig a' mi legmeszszebb jár.*

Ezen principiumon indulván a' nyelvnek megítélésében; minthogy a' természet minden productuma chemicus processus, antagonismus, — az az: minden magzat, minden szülemény két ellen polus, him, és nő által jöhet e' világra; — 's következésképpen az emberi beszéd is productumnak tekintetvén, olly szülemény, melly betűkből, még pedig him és nő betűkből, (hangzó vocalis, — és hangatlan consonans betűkből) tétetik ki; tehát legszébb nyelv lenne az, mellynek syllabái egy himből és egy nőből álván, a' természet törvénye szerént mind párossak volnának, és egy syllaba sem volna özvegy, akár him, akár nő tekintetben, hanem minden hangatlan betűnek, volna hangas párja is, és megfordítva.

Mert a' legnagyobb szépség is csömört szül igen nagy bőségben, ellenben, mértékkel vétetve a' legcsunyább tárgy sem szerez unalmat; — 's valamint mind csupa him, vagy csupa nő semmit nem szülhet; úgy a' csupa hangzó betűkből álló syllabák is, olly buja puha lágyságot, 's végre csömört hoznának, mint ellenben a' csupa hangatlan betűk éppen használhatatlanul maraduának.

Melly lágú az Olasz - nyelv! mert majd nem csupa hangos betűkből áll; — és melly durva a'

tót, cseh, lengyel, muszka 's t. e. nyelv! mert a' hangatlan betűk özönével vajúdik. Már ha a' természet szent törvénye a' közép út; vallyon nem a' magyar-nyelv jár e minden nyelvek között legközelebb a' természethez, úgy, mint a' melly két erős consonánst önként megtold egy vocálissal?

Hát még mit szólljak az olyan nyelvekről, mellyek a' természetet annyira kitekerték, hogy mást írnak betűvel, és mást olvasnak szájjal? kik legnagyobb fonákságokat magok észrevehetik, midőn gyermekeiket syllabizálni tanítják, midőn a' szegény kis gyermek úgy akarja a' betűt a' syllabában kimondani, mint azt az ábécében tanulta: de most újra nyakát szegik! Hol van itt a' philosophia? hol a' logica consequentia? és hol a' természeti tiszta együgyűség? — Azt mondják: az orthographia úgy kívánja az írást; — ám legyen, de hát mért nem az olvasást is? — Az ilyen nyelvet minden fényre és dicsőssége mellett is, nem arany, hanem fényes réznek tartom.

A' melly nyelv együgyűségével a' természetet követi, — és szavakkal leggazdagabb; az a' leg-tökéltessebb nyelv. E' két tulajdon közül akár-mellyiket is csak magánossan birni, 's dicsősségében felfuvalkodni, csupa hiúság, 's bölcstelenség.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Minden emberi intézeteinknek törvényeinknek 's a' t. ezen axiomán kellene alapúlni, hogy mer hát valaki akár egyikkel, akár másikkal solo dicsekedni?

A' melly nyelv csak bőséggel bír, egyéb érdemmel nem, mert az együgyűség nem természete; minden dicsőssége, triumphusa, 's diplomaticai érdeme daczára is, örökké tökéletlen nyelv az, a' tiszta természet tribunálja előtt, — vége van annak örökre, mert a' tudományok által mindég tökéletesülő 's a' természeti együgyűséghez mindég közelebb

jövő emberiség, 's a' józan elmére vergődött maradék, nyelvét is az eredeti együgyűségre vissza vinni kívánván, 's a' gazdálkodó természet' ama szent törvénnye szerént: *entia sine necessitate non sunt multiplicanda*, (mert csakugyan, ha kabátnak becsületesen elegendő két rőf posztó, ostobaság hat rőföt venni csak azért, hogy abból még jobban kikerüljön) — megtisztítani akarván; — hogy igen sok szava, 's minden tárgyra, képzeletre, abstractumra, indulatra, sőt még ezeknek grádussaira, 's nüanczaira is elegendő kitétele legyen, ezt ugyan elérheti; de hogy nyelve természeti szép és együgyű legyen, soha sem!

A' magyar-nelvnek nincs egyéb hibája, mint a' szó' szűke. Nem nincs grammaticája, hanem nincs még tökéletes rendbe szedve. Természeti tiszta együgyűsége olly világos, hogy hasonlóval egy élő nyelv sem kérkedhetik, 's következésképpen csak a' szavak' szaporításával lévén a' dolog, nyilván van, hogy ha a' magyar-nelv egy gondolkodó külföldi nemzetnek nyelve volna; a' lehető legnagyobb tökélyre, 's amaz omne tulit principiumra, kivált midőn a' poemáknak is mind újabb mind régiebb metrumaira egyedül ő alkalmas, csak egyedül ezt lehetne kipallérozni, 's egész világ diplomatiájának, és a' hellasból 's latiumból számkivetett mű'sáknak új anyanyelvökké formálni.

Ezen érdemét nyelvünknek méltatni tudván sok érdemes hazánkfija; felébredtünk már valahára ennek kipallérozására. — Ez a' fő cél.

De mivel egy célnak számtalan eszközei lehetnek, mellyek néha rosszszúl választatván sárba is vezetnek; az igazi, 's legczélirányosabb eszközt előre a' kár előtt eltalálni, ez a' fő problema.

A' nagy lélek nem a' célban, hanem az eszközökben remekelhet. Ha kárunkon tanulván akkor

választunk jobb eszközt; ezt eltalálni nem lesz nagy mesterség; de a' jó eszközt előre eltalálni, 's a' kárt is megelőzni; ez a' fő bölcsesség.

Illy temérdek sok világ és életpraxis után, — illy temérdek sok könyvek és tudományok mellett, — illy mindenütt kiabáló analogiák' közepében, észrevehettük valahára azon axiomát: hogy csak egyedül a' közép út mindenben az abszolútum, az az: reánk nézve egyetlenegy legállandóbb, legbiztossabb, életnek, maradásnak bátorsága.

De észrevehettük azt is, hogy a' közép utat egyszerre soha semmi ember, semmi nemzet, semmi fejedelem, semmi intézet és tribunal el nem találta, hanem arra mindig a' két extremum megpróbálása után jutott el. Elindul először minden ember, és így minden társaság is a' test' útján, és midőn ez őt egész az absurdumig sárba vezette; akkor tér magába, 's boszszúságában egy fermentation keresztül esvén, átugrik a' lélekutjára, 's ezen mén mind addig, míg ismét új ellenkező absurdumig sárba nem vezetetik. — Így tanulván maga kárán, végtére ki okoskodik azt: hogy mi, sem csupa test, sem csupa lélek nem vagyunk: 's így tér végezetre a' kettő közt lévő sulyegyen' közép utjára. — Ez az igazság áll minden földi intézeteinkben, tehát nyelvünkben is. —

Azon philologusnak tehát, ki a' magyar-nyelv pallérozására igen czélerányos eszközt akarna javasolni, csak ezen principiumból kellene elindulni. Meg kellene t. i. fontolni, hol állunk most? vallyon nem valamellyik extremumnak útján e?

Ha szabad véleményemet kimondani, én úgy gondolom, még most sem a' jó úton vagyunk; hanem éppen most küzködünk a' másik extremummal, 's ennek végével még egy tudományos fermentációt kiállván, akkor térünk a' maradandóság középutjára.

Meglehet, hogy én tévelygek, — de ezen tévelygésben mind addig megmaradok, míg valaki hasonló értekezésével ebből ki nem rántatom, — 's egyedül ezen czélra kívánom okaimat előadni.

Leghajdanábban literaturánk sem volt, mert egy két magyar-könyv még nem literatura; ezen időről hát szóllanunk sem kell. Hanem midőn már literaturánk volt, végtére annyira mentek könyveink 's írásaink, sőt gyűlési- és közbeszédeink, hogy egy magyar-könyvben úgy szólván legkevesebb volt a' magyar szó, — még pedig kész, jó és alkalmas magyar szó helyett is mindenféle nyelvből idegen szó affectáltatott. Ez utoljára annyira menván, hogy magunk magunkra alig ösmértünk, elkezdődött a' nagy literaturai fermentatio, melyet leforrván, minthogy semmi extremum nincs magánosan, tüstént átugrottunk a' másik extremumba a' purismus kórságba, melly szerént semmi idegen szót többé meg nem szenvedünk nyelvünkben, hanem mindent a' legnagyobb praecisióval magyarul kitenni affectálunk, — 's itt vagyunk már ma!

Mit ér az olyan pénz, a' melly nem kelendő? Ha legszebb, legrationabilissabb is valamely nyelv, mit ér, ha hasznát nem lehet venni? — A' tót-nyelvel Európát bé lehet utazni, — a' magyar-nyelvel Magyar-országot sem, külföldön pedig éppen egy tapodtat sem. 'S imé itt a' sárban heverő arany!

A' nyelvet nem nehezíteni kell, hanem könnyíteni. Már pedig mennél inkább purisáljuk, annál inkább czél ellen dolgozunk. — Az idegenek eddig sem tanulták, ezután még kevésbbé. — Az angoly annyira távol van az élőlélettől, hogy akármely nyelvből hall egy szót, melly a' képzetet, vagy ennek sajtungját jobban kifejezi, tüstént megragad-

ja, 's él véle. Így lett az ángoly-nyelv, — csupa idegen nyelvek' congeriesse, a' nyelvek mustrájává, 's ha még szép is volna, ideáljává.

A' czigány-nyelvet csak egy nemzet beszéli, — de ha minden országban vannak czigányok, még ezzel is nagy földet be lehet járni; de a' magyar-nyelv, minden kincse és napkeleti fénnye mellett is csak egy kis körbe lévén szorítva, ki tarthatja ezt interessáns nyelvnek, kivált ha még maga magát bigottsággal is bekeríti?

Ha sajtószabadságunk, ha heliconunk volna, és minden műsák magyarul szollának is, — ha legfellebbesőbb szerzőkkel, philosophusokkal, orátorokkal, poétákkal egész europát fellyül haladnók is; nyelvünket gazdaggá és kapóssá idegen szók felvétele nélkül nem tehetnők.

Mint az Indigena jobb patriota sok tör'sökös hazafinál (ha ugyan van még valahol ilyen); úgy a' honnosított szó nagyobb tüzet ad a' nyelvbe, mint az új koholt szó. — Még az csak a' legkissebb hasznai közzé tartozik, hogy az idegen e' szerént sok szavainkat értvén, kedvet nyer a' többihez is, — a' földi pedig mindig büszkébb a' külföldi szóban, mint az új szóban.

Az embert csak egyedül a' MEG-GYŐZŐDÉS, ezt pedig csak egyedül az ARGUMENTUMOK stimmolják erre, vagy amarra; és így, úgyszólván minden embernek, még a' leghutábbnak is igaza van ön argumentumai' szempontjából.

Csak az argumentumokat kell hát leröntanunk, vagy jobbakkal semmivé tennünk, ha valahol változtatást tenni akarunk.

Igaz, hogy van elég ember, ki az argumenteknek sem enged: de az ilyen vad tulok, nem is tudósok' körébe való, 's nem szóval, hanem bottal tantatandó, 's mint a' bivaly, hegyes vassal ösztökéllendő.

Ha argumentjeim helyessek: győznöm kell; — ha pedig jobbakkal meggyőztettem; parolát adok.

Akármelly nyelvet tisztának képzelni, vagy avvá tenni akarni, hogy abban semmi idegen szó ne legyen; merő álom, rajoskodás, *) bigottság, sőt fanatizmus! Nincs a' világon tiszta nyelv, csak az ideálban; de mihelyt az idea testté leszs, mint-hogy minden test compositio, testi elegyedést vesz magára; valamint a' chemicum elementumok, semmi testben tisztán nincsenek. Minden nyelv, melyet egy embernél több beszél, compositum, 's a' tökély' gradusa, a' compositio productuma. — De különben is, a' természet ugrást nem szenved, hanem egyik tárgyrul a' másakra, valamint egyik nemzetről is a' másakra csak nüánczolva, nem pedig egyszerre ugrik által. Hát csak egyedül a' magyar-nyelv szegué e meg a' nagy törvényt?

E' szerént hát gondoljuk e, hogy ma, a' magyar-nyelvet kitisztítván, az, a' mi megmarad, eredeti tisztaság legyen? vagy csak ükeinknek szabadlott idegen szavakat bizonyos elégig honnosítani, 's minékünk éppen muszáj az ő szűk kerékvágásokban bigotkodni? — Hiszen a' természet' törvényye az antagonismus, és örökös elegyedés, melly nélkül chemicus processus, az az élet, nem lehetne, annyival inkább tökély nem is képzeltehetnék. — A' tisztasággá lett resolutio végre csak maga a' halál' állapotja, — 's valósággal a' csupa tiszta nyelv is, ha lehetséges volna is, holt nyelv; az az: élet, tűz 's minden tökély nélkül lenne.

Szemünk előtt áll, hogy a' legnagyobb tökélyre jutott nyelvek legkorcsabbak, 's tökélyüknek

---

*) Schwärmerey. Melly szerencsétlen néha a' szórul szórai-fordítás!

alapja egyedül az idegen szók' honnosításában találtatott. Ellenben egy bigot nyelv sem ment soha is a' tökélynek csak szemhetünő polczára is, melly magát mint China, körülköfalazta.

Minden tökélynek annya a' zavarodás vagy keveredés, — a' puritás örökké csak elem és anyag marad. A' damask cső legbecsessebb, mert a' legfinomabb aczél sem ad olly tökéletes maszszát, mint a' sokféle dirib darab vasakbul öszsze olvasztott elegyítés. — A' nagy városok századokkal megelőzik tulajdon országjokat pallérozódással, mert ott elegyül a' föld' minden népe. — Ellenben a' melly városbul minden idegen, 's minden más vallásu, mint Spanyol-országbul ki van tiltva, 's a' melly Secta ön erejében elbizakodik, 's senkitől semmit be nem vesz, 's a' t. látjuk szemeinkel, mennyire hátra és alant marad a' porban, tulajdon laicussaitól is elkerültetve. — A' természetet nem lehet megcsalni, — tűr ugyan, tűr egy darabig, de végre szét pattanik, 's a' csalókra rogyik omladéka!

A' természetnek örökké egy és szilárd törvényéből concludálván, igen könnyű akármelly logicus embernek is jövődőt mondani. E' szerint előre láthatjuk azt is, hogy a' zöld asztal bár melly szoros törvénnyel meghatározná 's fixirozná is a' magyar-nyelv' tisztaságát; azt a' szokás, a' közélet, a' nép, úgy megszegyenítené, mint némelly maga meghitt markaköpi vallási Secták' dictatori végzését, 's edictumát. A' nyelv országa nem esmér más fejedelmet a' szokásnál. — Ádám, Éva, 'sidó szó, — Orgona, Ekle'sia, Oskola, 's a' t., görög szó, — Templum, Tubus, Ductus, Rector 's a' t., latin *)

*) Hányszor kell még ismételni, hogy az egyházi Diaconusok latin nyelven beszélvén, 's gyermekeket is latinúl tanítván, a' nyelvök átallyában diák-nyelvnek, 's a' tanulók Diákoknak neveztek? Diák tehát — tanuló ifju.

szó, — Findzsa, csindzsa 's a' t., czigány szó, — király, asztal 's a' t. tót szó, — krajczár, német szó, — butella, franczia szó, — Cortes, spanyol szó, 's a' t. 's a' t. de a' szokás bévette, 's el nem hagyja a' magyar-nyelvben, bár melly alkalmas új szókat próbálna is valakinek ezek helyett, vagy teremteni; vagy talán á'siai rokoninktól is béhozni. — Ez az oka, hogy sok ember kárhoztat minden új magyar szót, melly ma akár még a' köznépszájában is megöröködött idegen szó helyett fellépni, 's dictatorkodni. — Még a' köznép is mondja: *ezt már ránkorbul tette*, — *nagy pikje van rá*, — *csupa szót-tisz minden szava* 's a' t. — ezek jó szók, 's értjük, minek hát entia sine necessitate multiplicare? Talán azért, hogy midőn chaos grammatikánk maga is egy labyrinth, ezen fellyül a' szegény idegent még szavainkkal is terheljük, 's annál inkább elidegenítsük?

De akármint erőlködünk is, nyelvünket már tisztává nem tehetjük, mert a' mester szavak, mint Parochia, Philosophia, Grammatica, Mathesis, Statistica 's a' t. örökre megmaradnak. — Már hát ha csakugyan bé kell az idegent eresztenuk; mi külömbség százat bevenni, de már száztízet nem? Inconsequentia! A' Pávián, Crocodil, Diploma, Biliard 's a' t. minden nemzetnél egy, — melly jó ez! melly könnyebbség, minek e' helyett új szót?

De az idegen szó, más nyelvbe átvive, még jobb is, és tökéletesebb, mint az eredeti nyelvben, mert ott igen generalis az értelme, itt pedig specialissimum. Mathesis, a' görögben tudományt tesz átallyában, — de mi ezen csak egy különös tudományt értünk; — így parallela, annyit tesz, mint: egymás mellett; holott nem minden egy más mellett fekvő linea parallela. Ecclesia, minden gyülekezet, de mi csak a' templomit értjük rajta.

Parochia, annyi, mint ház mellyéke, holott nem minden pap lakás van a' szentegyház mellett. — Üniversitás, jobb mint egyetem, — a' Jäger, sokkal jobb magyarban, és mást tesz, mint vadász, vagy erdész. — A' hébér, sokkal jobb, mint lopó, bár németül nem olly jó is. Egy suk, sokkal jobb, mint egy láb, 's a' t. — Jobb tehát minden esetre az idegen szó bevétel, mint annak erőltetett magyar mássa, annyival is inkább, ha már ususban van.

Bár az egész világon egy nyelv lehetne! — Ma, minden nemzetek közelittenek egymáshoz, az emberiség' nevében, 's az emberi lelkeket mind rokon testvéreknek tartják, mellyeket eddig a' sokféle nyelv, 's az innen származott egyet nem értés választott el, — de ma már észrevették, hogy a' nyelv semmi egyéb, mint a' léleknek tolmácsa, úgy hogy a' lélek nem azt nézi, micsoda nyelven; hanem hogy mit mondanak, mit adnak értésére? — Tehát a' nyelv, csak gyarló eszköz, csak szükséges rossz lévén, minek tennők ezen hidat terhesebbé? hiszen ez nem czél, hanem csak eszköz. — Közeli-
tünk hát a' mennyire lehet minden nemzetek egymáshoz, 's kivált mi Magyarok, ne rontsuk el azt, a' miben másokat emberesülni látunk! —

Melly nagy haszon, melly nagy könnyebbség a' nyelv tanulónak! Magunkról tudjuk, melly jól esik, ha valamelly idegeneket beszélni hallunk, vagy valamelly idegen könyvbe belétekiutunk, ha csak abból egy két szót is értünk! — mingyárt gyanítjuk, miről van a' beszéd? — Melly nagy kincs már csak az is, hogy majd nem minden nemzetek, — egy két figyelmetlen bigót kivéve, a' latin alphabettal élnek írásaikban, 's typographiáikban! mennyire könnyebbítti már csak ez is a' nyelvtanulást! 's jobb, mintha mindenféle nyelvért ugyan annyiféle alphabétet, ákombák hyerogly-

phumokat kellene megtanálnunk. Elég baj a' nyelvek külömbisége, nem hogy még a' betűket is változtatni kellene! — Látjuk az arithmeticáról, melly boldogság az, hogy ez minden nemzetnél egy, úgy hogy egy magyar arithmeticus, americában is megértetik, mind a' számok' jeleire, mind a' tudomány' theoriájára nézve is. — Mi volna, ha minden nemzet, más számokkal élne? — A' zsebórák is világ szerte használhatók. Ne azon légyünk tehát, hogy nyelvünket izoláljuk, 's magunkat háremünk' kőfalai közé bezárjuk, mert így századokon keresztül is, senki hozzánk bé nem jöhet; — hanem letévén minden praejudiciumot, más nemzetekhez a' legnagyobb lehetőségig, mennyit t. i. nyelvünk' megenged, versenyt futva közelítsünk.

Nézzük meg az újjabb tiszta magyarsággal készült könyveinket; nyilván van, hogy a' tiszta nyelv nem olly kellemetes, nem olly könnyű, nem olly közértelmű, mint a' régiebb könyveink, mellyekben az erőltetett tisztaság nem volt úgy kitűzve. Sőt a' jól, és alkalmas helyeken magyar gálában álló idegen szavakkal, ugytetszik, mintha brillíroznék a' magyar-nyelv, mellyben még a' míveletlen pór nép is, valami fenséget és majestást képzel, 's ugytetszik, mintha örömelebb halgatná vagy olvasná az ollyan könyvet, mellyben némelly szót nem, vagy alig ért, mint a' mellyben minden szó igen könnyű nimbustalan, 's titok nélkül való ő előtte. Nem tudom, az új erény, vagy erőny szó, mikor kap, vagy kap e valaha a' köznép szájában olly lábra, mint volt a' virtus szó? — így több is.

A' természet' törvénye, ha ideig óráig, holmi rosszszúl fontolt hatalom szóval befátyoloztatható is; de végképpen le nem gázoltatható. A' természet törvénye: *linea recta est brevissima*. A' dunán átúszó barom, a' legrövidebb egyenes lineában

igyekszik úszni; — ha a' toronybul egy kövecskét le eresztünk a' légben, nem kalandoz az ide 's tova, hanem a' legegyszerűsebb perpendiculumban méri a' földig; — a' hol az ország út nagy kanyarulatot csinál, a' gyalog emberek diagonális gyalog utat vesznek; mintegy törvényből. — Tehát a' melly szó a' lélek képzetit, vagy a' természet' majmolását jobban kifejezi; minden esetre ahoz áll a' szokás' árja, — ilyen ereje van a' prima információnak is, mert a' melly szónak nevét, mint: percussio, — cholera, 's a' t. legelsőbbben halljuk, örökké ahoz ragaszkodunk. Zseni, zsenirozni, casinó, aristocrátia, compromittálni, instellatio, marchántmód, pucz, bál, toalét, cokét, 's több ezer, meg ezer, minden esetre lábra kapnak, akár mint purisáljuk is, mert ki tud ennél jobbat substituálni magyarul? 's ha is, mikor leszsz illy közértelművé? *Nem Übermuthból harcolnak a' nemzetek, hanem Billigkeitért esdeklének!* hogy tegyük ezt ki magyarul? Tartsuk meg ezen szavakat, 's czélt értünk, — különben még tíz esztendeig pörölünk, 's gyomrot keverünk.

'S hát osztán, kinek akarunk kedvezni a' tisztasággal? — még a' köznépeknek sem, annyival kevésbé a' tudósoknak, — sőt újjabb tanulási terhet tolunk mindeniknek nyakára; pedig vajmi nehéz munka haszontalanul tanulni! — A' nyelv nem tudomány, csak eszköz; a' ki pedig eszközt akar szerezni, bizonyosan a' leggazdaságossabbat szerzi, 's nem a' magyar-, hanem az ángol- vagy francz-nyelvet tanulja. Interessentz *) nélkül semmit nem teszünk, még imádságot sem; interessáttá teszi a' nyelvet, a' tudományoknak kinyitott tárháza, és a' bölcs sajtó szabadság; — a' tudományok pedig szó,

---

*) Sokkal jobb, mint érdek.

és ugyan temérdek sok szó nélkül semmit sem tehetnek; — a' temérdek sok szó pedig zavart szül az ember elméjében; tehát, hogy ezen zavarnek határa legyen, legtanácsosabb minden nyelvekből a' már tudva lévő alkalmatos szavakat megragadni, mint azokat csupa vak nemzetiségből megvetvén, helyettök újjakat koholni, 's magunkat újjabb terhekkel nyomorgatni.

„E' szerint, ha nyelvünk, stylusunk, 's könyveink rakvák lesznek idegen szavakkal; úgy vége „a' magyar-nyelvnek, 's nem csak korcs nyelvnek „nem lehet mondani, de éppen mássá átváltozott- „nak lehet előre is jövendölni.“ — Illy követ gördít elő bizonyosan valamely orthodox magyar?

Az ilyen kérdésre az ángoly és francz nem is felelne, de ilyen kérdést fel sem is tenne; — ha pedig van magyar, a' ki így gondolkodik; arra nézve talán jó leszsz még most egyszer felelni is.

A' nyelvet nem a' szó teszi, hanem a' syntaxis, és grammatica. — Ha csak a' szó tenné valamely nyelvet, úgy könnyű volna minden nyelvet megtanulni, — de hány ember van, a' ki tudja a' magyar szavakat, de semmit regula szerint nem tud mondani? 's így más nyelvben is. Hoszszabb felelet felesleges. — Az ángoly nyelv díszlik.

Együgyű véleményem tehát abban concentra-lódik, hogy nyelvünk' rigorozuma ne a' tisztaságot vegye nélkülözhetetlen feltétellé, hanem a' grammatica és syntaxis' rendbeszedését. — Hadd írjon minden író szavakkal, tetszése, de syntaxis-sal, a' magyar-nyelv természete szerint, — a' jó szó úgy is lábra kap, a' rosszsz, úgy se, — és szóért senki feddést ne érdemeljen, csak a' ki a' jó és kész magyar szó helyett, rosszszabb idegen szóval élne. Majd meglássuk, melly gazdag leszsz nyelvünk rövid időn, ha idegen szókból is, nem tesz semmit,

mert azok azért mind magyar kaptára lesznek ütve, valamint a' német nyelvben német, a' franczia nyelvben franczia kaptára. — Universitát, Polizey, Facultät, Encyclopädie 's a' t.; — így a' magyarban Diéta, Oskola, Templom, Bakter, Karajczár, Kompér, Pintér 's a' t. 's a' t. A' német rövidít is, mint: das Princip, Absolut, 's a' t., így mi is már elkedtünk rövidíteni, midőn az elementum szóból, elem szót csináltunk, — mellynek rájárára elég fog születni, csak nyissuk ki a' kaput. Én azt tartom, hogy ha ezen rájárára valaki az Universitásból, untást csinálna is, még ez is jobb szó lenne az egyetemnél.

Ne a' dolog' kérgével vesződjünk, hanem velejével, — 's bé ne zárjuk magunkat magunk közé, mert nem fogjuk meglátni, midőn a' századokkal elénkbe hágott szomszédjaink nevetni fognak bennünket, mint nevetni szokás az imitt amott élő ötlő elfajulástól megmentelt szűz czopfut! — Van nekünk elég nagy tárgyunk, csak ezt győzzük tiszta világosságra kifejteni, — elég munka leszsz, — ennél többet ne pazéroljunk a' hidra. Ez pedig a' Grammaticánk.

Én tehát ezen princiumból indulnék el; a' mi kincsünk van, azt méltassuk, fényesítsük ki, 's becsüljük meg; — a' mi pedig nincs, másoktól szerezzük meg. A' kik ángolyul és francziául tudnak; azok tudják melly temérdek kincset nélkülözünk, midőn csak a' német gönnen és miszögönnen, billigen és miszbilligen szavakat sem vagyunk képesek kitenni! A' kitétellet csak az időt veszítjük, és a' pert szaporítjuk; ragadjuk meg az originált, magyar kaptára ütven, vége a' processusnak, 's megnyertünk vagy tíz esztendő.

De már a' létező kincsünket rendbe nem szedni, megbocsáthatatlan volna; — mert a' magyar-

nyelv, minden tudományok tárháza lehet, mihelyt minden jó rendben leszsz. Kiteheti e a' német nyelv, minden bősége mellett is, ezen mindennapi magyar képzeteket: minthogy, dehogy, bezzeg, ugyan, hát, ejnye, meg, pedig, hiszen, nojszen, no, ni, ugy e? 's a' t.? — Hát nem nagy kincse ez a' magyar-nyelvnek? hiszen orátor poéta ezek nélkül nem is lehet, az az: ezekkel szászszoorta többet tehet. — Továbbá, kitudja e a' német az ilyen szóllásokat tenni: az erős szél elelkapta a' hangot, kikifutottam, megmegütöttem, leleszaladtam, 's a' t. hát ez nem kincs? — 's hát ha még minden eféléket rendbeszednénk!

Hát még a' conjugatiói formáink! ezek tömvék variatiókkal, 's mint a' 'Sidó, számtalan hiphil hophál formákkal, — 's még is azon könnyebbséggel, hogy mind a' rendes paradigmák szerént conjugálathatnak! A' mindennapi — határozott, határozatlan, tévő, tétető, szenvedő, benható, 's közigékelt elhaglatván, melly temérdek formák jönnek még elő, ha mind kifürkésztetnek, 's meghatározatnak! p. o. jobbúlok, házasúlok, bolondúlok, németesülők, — németesedem, kedvetlenedem, magyarosodom, kérgesedem, — porozok, borozok, vizezek, diózok, laptázok, — gyerekeskedem, kényeskedem, szerelmeskedem, — faracskállok, mérítskélek, — éldegéllek, nyirdogállok, ballagdogállok, sirdogállok, lépdegéllek, — tárogatom, rakogatom, térítgetem, mondogatom, — hajlongok, fetrengok, bolyongok, — természetleníttem, ruházatlanítottam, vallástalanítottam, szentségteleníttem, — sokallom, kevesellem, javallom, nagyollom, kicsinylem, urallom, emberellem, vékonylom 's a' t. 's a' t. Mellyik nyelv alkalmatosabb a' pictor' és poétai fantáziákra?

En még azt is kincsnek tartom a' magyar-nyelvben, a' mit közönségessen hibának tartunk, hogy

t. is verbumainkat öszsze viszsza, activa passiva formát egyre másra szabadon conjugáljuk, melly viszsza, és annyira szokásban van, hogy a' magyar hazát ezen tekintetben dialectusi provinciákra lehetne felosztani, mint hajdan Görög-országot. — Néhol mondják: tessék, egyék, igyék, mennyen, nézzen, legyen 's a' t., másutt éppen megfordítva: tessén, egyen, igyon, mennyék, nézzék, legyék 's a' t.; — néhol: mondja, látja, hallja; — másutt: mondi, látí, hallí 's a' t. — 's ad formam: láthatja, széltire elmondja; nézhetje, metszhetje, ehetje, vehetje 's a' t. Így mondják minden táztózkodás nélkül: vetemedsz, vesződsz, e' helyett: vetemedel, vesződöl, — és vetemedne, vesződne, e' helyett: vetemednék, vesződnek 's a' t. — Igaz, hogy ez regula ellen van; de még sem hiszem hogy ez, a' magyar-nyelvben csak akkora hibának tetszenék is, mintha a' németben das Weib és das Kind helyett, die Weib és der Kind mondaná valaki.

Azomban, ha ezen conjugatiói zavarunk eligazittására határ szabatik is, annál jobb és illendőbb; de azt az egyet bátoriskodom kérdezni, vallyon legalább a' poéták' számára egy kis clausulában nem lehetne e' a' régi szabadságot megengedni? mert ez által a' poéták több hasznót tehetnének, mint a' rendtartás általok a' grammaticának. Ugy is szoros határok közt kéntelen a' poéta határtalan lelke, az emberi szózat elégtelen voltában szűkülni; ezt legalább ne szorítsuk már jobban öszsze, regulákkal, mellyek nem létalapossak.

Vége még azt a' provincialismust is kincsnek tartom én a' magyar-nyelvben, hogy némelly szók (akár szavak) vagy ezeknek bizonyos syllabája, egyik Megyében hoszszúk, másokban rövidek, — 's míg ezek egymás között az igazság felett czivódnak; addig a' poéták élnek az alkalmommal, 's mint a'

metrum kívánja, ugyan azon syllabát majd hosszú-
nak, majd rövidnek veszik; ilyenek: nekem vagy
nékem, — buza vagy búza, — tűz, vagy
tüz, — sziv, vagy sziv, 's a' t. mellyeknek száma
igen sok. Jó volna ezt továbbra is meghagyni, mert
egy valóságos kincs a' poétákra nézve, minthogy
e' féle kedvezéssel a' Rómaiak és Görögök is voltak
poétáik iránt. — Hanem az már kiállhatatlan, mi-
dön némelly poétáink a' h betűt nem veszik con-
sonánsnak; valamint az is, midőn némellyek az a',
e', articulushozat rövidnek veszik. Igaz hogy az, ez,
örökké rövid; de ellenben a', e', örökké hosszú.

— Elég munkánk lévén csak reguláink' classificá-
lásával is, úgy gondolom, hogy a' magyar szótár
és grammatica fő érdeme nem azon törvényen ala-
púlna, hogy minden szót magyarul kitehessünk, és
minden idegen szót nélkülözzünk, sőt ez lenne a'
legnagyobb czéleránytalanságunk; hanem arra kel-
lene rendet szabni, hogy mekkora a' honnosítás'
mértéke? az az: meddig lehet kiereszkedni, az ide-
gen szók' bévételébe? hogy így osztán a' törvényt
mindnyájan tudván, ne önkénteskedjünk, 's ma-
gunkban hibát nem látván, másban iszonyút talál-
junk, — mert most p. o. a' Debreczen környéki
híres magyar, gúnyolódva azt danolja: A' dunán
túl iszik magyar glázlibul, — holott ugyan az a'
debreczeni híres magyar, ha a' dunán túl mennie,
megtanúlhatná, hogy tüzelni nem egy klafier fát
vett, hanem egy öl fát; és a' kerékre vont vas,
nem ráf, hanem sing vas; a' ló is, nem lú 's a' t.
Ki hinné, hogy Debreczenben ilyen magyarság van?
's még mást csúfol? Ha az alföldi magyar kérhet
egy seiltli bort; mért nem ihatnék valamelly ma-
gyar kalázliból? 's a' t. Az ilyen processzusoknak vé-
get vetni elég dolgot ad a' grammatica facultásnak,
csak szabjon bizonyos regulát, mellyre, mint supre-

mumra appellálhassunk; 's egymást convincálhassuk, ha ilyen sértő kérdés támad írónk vagy beszélőink között.

Siessünk hát minél előbb nyelvreguláinkat megfixirozni, 's ne töltsük a' drága időt a' haszontalan szóversengéssel, mellyel úgy is soha czélt nem érünk.

Jobb volna arról határozást tenni, az idegen szavakat miképpen? t. i. úgy írjuk e, mint az eredetiben, vagy mint nyelvünk' természete kívánja? Különös az, hogy az olasz nyelv a' latin nyelvnek édes, — a' francz, ángoly, spanyol 's a't. nyelvek pedig mostoha leányai lévén, még is az olasz nyelv éppen meg nem tartja a' latin orthographiát, hanem írja: Filosofo, Josefo 's a't. míg ama mostoha leányai mái napig is az originalis orthographiát követik az ilyen szavakban. — Nagy kérdés hát, vallyon mi Magyarok is, mellyik írásnál maradjunk? 's mint írjuk p. o. az ilyen szavakat: Porochia, Ecclesia, Orthographia, Praejudicium, Syntaxis, Philosophia 's a't. 's a't.? cholera, chemia nem é inkább kolera; kémia 's a't.

Nagy kérdés volt az eleitől fogva, mellyik a' szép szó? és mellyik a' csunya szó? — Objective véve ugyan a' szó mindegy, és nincs se szép szó, se csunya szó; de már subjective véve még is kell a' testnek egy kicsinyt kedveznünk, 's a' szavak' szépségéről valami regulában megállapodnunk. — De mivel, ha a' subjectivitásra támaszkodunk, majd minden ember önkénykedni fog, 's kiki a' maga subjectivitássát akarja fő regulául előnkbe tukmálni, 's így a' pörnek soha vége nem lesz; tehát illő még a' subjectivításban is, bizonyos principiumból elindulnunk. Ez a' principium lehet örökké a' természet követése. Ezen okból, a' szép szó e' két határok közé szorúl: 1-ör A' sok con-

sonáns, a' kimondást ne nehezítettse, mert ha tücsök is csak annyit tesz, mint ptrücsök: képtelenség entia sine necessitate multiplicare; és így legszébb szó az, mellyben páros a' consonans a' vocalissal; vagy legalább erőltetett consonánsok nem csoportoznak. — 2-or A' természet szereti a' variatiót, és az örökös egyformaságot unalomná teszi. Ezen okból legcsunyább szó az, mellyben egy vocalis uralkodik, mint p. o. kalamajka, kac zabajka, elszenvedhetetlen, megengesztelhetetlen 's a' t. — legszébb szó az, mellyben legtöbb vocalis, a' legnagyobb kontrasztal áll, p. o. philoméla, Fő-bíró úr 's a' t. — Elölülő szép volna, de a' sok l becsét veszti.

A' hosszúság vagy rövidség nem létalapos czíme a' szónak, mert igaz, hogy a' rövid szó nagy oeconomia; de a' hosszú szó is nyomos ám az Oratoriában. Legjobb vegyessen bírni, hogy az író kedve szerént valószthasson, — de fájdalom a' jó szavakban nem igen válogathatunk, mint ebben: tatárka, hajdina, pohánka, — sőt egy szavunk 5—6 tárgyat is jelent: p. o. ez a' szó: értem, — üzöm.

Hogy némelly szavainkat, két's három féleképpen is írhatjuk, p. o. esmérem, ösmérem, ismérem, — eránt, aránt, iránt, per, pör, 's a' t. ezt én nem hibának, sőt tökélynek tartom, ha nem hibázom; mert némelly szó után, az euphonia kedvéért, válogathatunk bennök, a' mi nem megvető észrevétel.

Nem is képzelet sok ember, melly sok pörnek, és haszontalan idő vesztegetésnek egyszerre vége szakad, mihelyt a' két betüből álló egyes consonánsaink, gy, ly, ny, ty, cz, cs, sz, zs, eredeti egységekre reducáltatnak! Melly szörnyű zavart táplál ez máj napig is orthographiánkban! Mennyi ember van még ma is, a' kinek újra demonstrálni kell, hogy más a' cs, és más a' ts, úgy hogy ez a' két

eset soha sem volt, 's nem is lehetett egy? így a' cz és tz is, — így a' ty és tj is, — így az ny, és nj is 's a't. — En azt gondolnám, hogy ha még senki alkalmas betűket nem talált rá, a' cz helyett c betűt, megtartván, a' többiek mellől hagyjuk el a' pár betűt hátul, kipótolván annak hijánját egy alól vagy fellyül húzott striklával, hogy így, valamint az o betűt két felébe tett pont elváltoztatja ő-vé: így a' g, l, n, t, — c, s, z, betűk alatt lévő vonás is elváltoztassa ezeket avvá, a' mit eddig, gy, ly, ny, ty, cs, sz, zs, hangoknak nevezünk, lenne p. o. nagy = nag, — lány = lán, tyúk = tük, — csak = cak, — szív = sív, — zsold = zold, és czédula = cédula 's a't. — Azomban ez mélyebb elméktől függ, de a' változás elmúlhatatlan.

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező-tag Egerben.

5.

ESZMÉLKEDÉS A' BOLDOGSÁGRÓL.

Földünk kimerithetetlen tára a' leg édesebb gyönyörűségeknek, szüntelen virító kertje a' legtisztább örömöknek; úgy annyira, hogy ámbátor Édent róla eltörülve lenni panaszkodja a' törődött szív, mindazonáltal panaszszával bizonyítgatja azt, hogy Éden virul még, de nem az ő számára, hogy illatját hintegeti, de ő nem részes benne, hogy gyümölcsöt osztogatja, de ő nem ízlelheti azokat; el-

téveszti tehát az utat, melyen ő is hajdan járdalt, kitért az ösvényből melyen az előtt járdalván, kellemetesen érzé az élet' kellemeit; vagy ha talán még soha sem derült reá a' nap édes mosolygással, soha még nem üríthette poharát, az annyira kínálkozó örömöknek; valóban azért vérzik szive, hogy a' boldogság' kapuját, melly mások előtt tárva áll, ő fel nem nyithatja, hogy az élet fáját, mellynek édes gyümölcseit mások olly vigan szaggatják, ő meg nem találhatja — vagy önnön maga előtt zárta tehát bé az Éden kapuját, és vigyázatlan tettét könnyezi, vagy botorul járdalván, tőle távozik, és fonakul tett útjait fohászkodásával, és sohajtásával tölti bé, mellyek viszszzhang képpen reája vissza ütödvén elfogják kebelét, és megzavarják annyira, hogy midőn kikelni szándékoznék gyötrelmes örvényéből, mélyebre süllyed, míg végre a' jólétnek csak képe kápráztatja szemeit, birásának módja pedig örök homályba burkolva játszadozza őt.

Az Alkotó boldogtalan teremtményt nem alkot-hata a' világra, mert ez megsemmisítené őt, vagy is egy ellenmondásból öszszeszótt lényt csinálna belőlle, mellynek mint létele, mint gondolhatósága lehetetlen; ugyan is hogy gondolhatna az emberi ész egy legtökéltebb jóságot, mellynek műve a' boldogtalanságnak legyen lakhelye? ha csak a' tökéletességek között a' boldogságot ki nem akarjuk zárni, és ezt az Alkotónak tulajdoniból ki rekeszteni, a' mit ugyan semmi józan ész nem fog cselekedni, jóllehet némellykor magáról megfejtkezvén, elveivel ellenkező következeteket húz; de az ellenkezést nem látja, vagy látni nem akarja, és mint magát, mint másokat rémiszti, l's mint a' jelenvaló, mint a' jövőendő életet busongó fátyolba öltözteti, és így a' józan ész' elveiből botorul húzott következetek lerontják magát az ész' országát, és

a' boldogtalanságnak várat építenek, mellyben a' tulajdon sarjadékitól megcsalódott fogoly képpen őriztetik, sütt rém-képeket mint magára, mind másokra szórni kényszerítettik.

Merésznek látszthatik ugyan némellyeknek állításom, és valóban az is, ha bészárt kebellem, elfogódott itélettel 's kelletlenül szorosabban korlátozott észszel fogjuk azt fel, de ki nem tudja? hogy ezek forrásai hibáinknak, tévedéseinknek, többnyire boldogtalanságunknak is — nyisd meg az érző szív' utjait, engedd szabadabban érzelgeni, ott is örömekre talásh, hol egyéberánt csak fohászkodni tudtál — merítsd itéleteidet a' roppant természet' tárából, engedd behatni azt a' dolgok' mivoltá' szövevényes rejtekeibe, kedvezőbbnek találod bölcselkedésed' pályáját, kellemetesebbek lesznek szigoru elveid' következetei; komolyabb okoskodásaid vigasztalás fáklyáivá válnak. Az ész országának határait érzékiségünk kénye szerént szabogatja; most olly szűk korlátok közé szorítja, hogy az embert csupa érzéki lényvé teszi, mellynek következésében hatása is, boldogsága is, csupa érzéki, és így mi különös? ha a' megelégedetlenség, nyilai szaggatják őket, minekutánna a' fentebbi, és sokkal édeesebb gyönyörűségeket nem ismerheti, tehát nem is izlelheti — most az egész országa terjed, az érzékiség pedig uralkodó pálczája alatt nem raboskodik ugyan, de még is parancsától függ és így az ész fellebb hat, a' fentebbi Édennek is szedi virágjait, az alanti érzékiség hasonlóképpen kínálgatja kellemeit, az ember izleli mindeniket, 's ez által boldogsága köret terjeszti, boldogabb tehát, mert már két forrásból folydogál az élet' öröme — most az ész ált tör az érzékiség' határjain, korlátjait szétszaggatja, 's ön magától alkotott világában szabadon uralkodik, minthogy pedig a' szabad hatás legtisz-

több kutfeje a' gyönyörűségeknek, illy állásában legboldogabb az ember, mert ha az érzékiség akadályoztatoi akarná is őt, ezen akadályon vett diadal, a' legédesebb gyönyörűség; és így boldogsága nem csorbul, hanem nevededik; ezen diadal pedig nem az érzéki, és érzelgő gyönyöröknek kizáró elkorlátozásokban, hanem egy fentebbi arány szerénti mérsékletökben áll, melly szerént az ember olly boldogságra lép, mellyre néki mint érzékiségből, és lelki szellemből alkotott lénynek fogékonysága vagyon; fellebb pedig e' földön nem léphet.

Magunkban kell tehát keresnünk a' boldogságnak kutfejét, mert az Alkotó belénk oltotta annak ösztönét, belénk oltotta tehát az arra vezérlő utat is, a' külső dolgok, a' világnak pompája, az ezen kellemeikkel mutatkozó örömök, a' vidámságot szülő kecsék, a' bájoló ifjuság, a' mindenektől tömjénezett dicsőség csak ingerek, és nem boldogító örömök; mert ha készületlen kebelbe hatnak, ingerlenek ugyan, de részvételre nem kapnak, lassan lassan elhűlnek, és elenyésznek; sovárog utánnok a' készületlen kebel, mindazonáltal ha megjelennek, hidegen elutasítja magától, mert nem érzi, hogy azok légyenek azon boldogító szerek, mellyek által mások valódi Édenben laknak — hiában kapkod a' szellemekhez, hiában rimánkodik az emberek kegyelme után, hiában kémleli az érzékiség' gyönyöreit — ezek árnyékok, azoknak adhatnak tehát csak nyugalmat, kiknek lelkében Éden már virít, ugyan is az Alkotó ha a' valóságos Édent kivüleg helyeztette volna, leggyakortább a' legédesebb örömeket a' bitanglók elemésztenék a' józanok elől, a' korcsok élnék az élet' valódi kellemeit, a' jámborok pedig csak könnyeikkel üdvözlenék azokat, a' czudarok tépnék az élet' fáját, a' jók csak ki se pihenhetnék magokat alatta — vagy talán ennek

egy kevés nyoma látszik is földünkön? úgy vélem annak, ki a' szinlett, és fattyú örömeit a' valódiaktól meg nem tudja különböztetni.

A' valódi bölcs mindenhol Édent talál, mert akármerre költözködik, vele költözik Éden is ha felmagasztaltatik, ha lealáztatik, az égi folyamok őt nyomba követik, és élesztik lelkét, mert lelkében vagyon kutfejök, és csak akkor száradnak ki ha eltéved, ugyan is ekkor kebele bészáródik, 's bé nem fogadhatja azon boldogító cseppeket, melyek helyét más hitang fuvatag foglalta el; azonban sejtí még is a' távolról illatozó égi harmatokat, melyek a' száraz kebelt lassú hatással ugyan, de még is foganatossan környékezik, és meglágyítják, ekkor feleszmél tévedő mámorjából a' bölcs 's veszedelmes álmából felébred, látja az elveszett Édennek ösvényét, új erővel felnyitja kebelét, és a' kábító gyönyörök helyét Édeni folyamok foglalják el — így a' bölcs nem ment ugyan az emberi gyarlóságoktól; de azokba mélyebbre süllyedvén, a' bölcsesség' csillaga ragyogása által felszabadittatik.

Nem kell tehát úgy tekinteni a' földet mint egy sivatag pusztát, mintegy rémesztő kieltenséget, melly sorvasztó viszontagságaival öldökölje az emberi szívet, és csak a' boldogabb jövővel táplálja; a' föld érzéketlen, és lomha test, melly se jót se rosszat, se boldogságot, se boldogtalanságot nem áraszt, hanem az ember az, melly a' földet mennyé vagy pokollá varázsolhatja — építs lelkedben mennyet, az egész föld virágokkal illatozik, tedd kebledet pokollá, az egész föld kínzó eszköz leszen, soha ne utáljunk tehát egy boldogabb jövőre kizárólag a' jelenvalót, mert valamint a' jövőnek meglészen, úgy a' jelenvalónak meglehet tulajdon boldogsága; ha bár rövid is földi pályánk, de az Alkotónál nincs se rövidség, se hosszúság, tehát

boldogság nélkül egy perczenetet sem hagyhatott, az emberi lelkeknek szabadságában áll leszakasztani virágát minden órának, vagy azt eltiporni — igen is szabadságában! de a' szabadság egy vak tehetségnek szüleménnye, melly ha józanon nem vezéreltetik, virág helyett maszlagot szaggat, 's mérgével elönti az egész jelenkort, és így nem a' hiány, hanem a' vigyázatlan élés miatt lett boldogtalan. Ész kell a' boldogsághoz, nem pedig csupa érzékiség — az érzéki gyönyörök édesek, de mulandók, azért sorvasztók is; az érzelgők vigasztalók, mélyen behatók de kényesek, azért a' keserüséggel határosok is, az értelmek fellellezők, gyarapíthatók, tartóssabbak, azért boldogittóbbak is, az erkölcsiek ki elégtétők, elfogyhatatlanok, részesek a' fentebbi lényekkel, azért főképpen boldogítottók — A' ki mind ezen gyönyöröket úgy tudja vegyíteni, hogy köztök összehangzás, kölcsönös arány, és összefüggő, 's egymást nem alacsonyító egység szüntelen uralkodjék; az fellelte ez életnek legfőbb javát, azt e' földön boldognak nevezhetjük; bírja e valaki ezen boldogságot? azt kiki maga legjobban tudja, de hogy bírhatja e' földön is, semmi kétség nem lehet, minthogy a' szükséges tehetségekkel megvagyunk áldva az Alkotótól, csak lelkünket készítjük hozzá.

Azonban önként megvallom, hogy nem mindegyik tudja összeszerköztetni a' mondott gyönyöröket, de a' hiány (nem természetünkben, hanem természeti miveletlenségünkben gyökeredzik, melly okozza, hogy a' valódi szépet, jót, gyönyörűt, kellemettest, és tökéletest meg nem különböztetjük, vagy ha megkülönböztetjük is, elnem fogadjuk, vagy ha elfogadjuk is, a' megkívántató arányban nem használjuk; pedig ebben minden hiány csorbulást, minden csorbulás szorongatást, minden szo-

rougatás gyötrelmet, minden gyötrellem boldogtalanságot szül, és így készül a' sok fohászkodás, könnyezés, és több ilyen néven nevezendő fájdalom, mellynek ha egyszer bétörtek, és megmérgecsikíték az élet' fáját, mikülönös? hogy keserű gyümölcsöket teremnek számunkra, és elkeseccittek él-tünk, pedig vajmi nehéz az eláradott keservek-nek gátot vetni! mert az elkeseccedett még ott is, hol a' jólétnek szikrája csillámlik, borzad, mert attól is magát megfosztottuak véli, 's nem is gondolja, hogy ott derülne az ő csillaga, melly vígasztalást hozand búsongó keblére, azért félékeny szemmel néz, utána nem indul, bírására nem törekszik, hanem elmerülve andalog búlepte körében. Nem csekély munka tehát boldog létet alkotni, nehezebb huzamosan fentartani, végig bírni pedig csak olly bölcs tudhatná, ki lelki ébrenségét soha elnem veszti.

Ámbár az érzéki gyönyörök olly édesek és elragadók, hogy néha egész bódulásig elkábitják a' halandót, megleccedést ígérnek, 's így a' boldogságnak tele poharával kínálkoznak; mindazonáltal távol sem teszik boldoggá az embert, mert ha mindjárt legbölcsebb arányban árasztják is kellemöket, már maga a' mulandóság megmérgecsitti azokat, 's így a' halandó egy képzelt Édenből hirtelen a' legsivatagabb pusztába száll ki, hol csak romjait szemlélheti a' vélt Édeni kertnek; azonban bár építhesse ujra a' romladványt, tehesse bár a' mul-tat jelenné, varázsolhassa bár vissza az édessegeket, még is egy nagy hiányt fog tapasztalni, mellyet az érzéki gyönyörök semmiképpen sem fog-nak bé tölteni, mert csak örökké érzékiek marad-nak, és így táplálást, kielégítést, fentebbi gyö-nyöröket hajhászó halandónak nem adhatnak, pe-dig ez természetét soha meg nem tagadhatja — ha néha megeléjkezik is a' fentebbiről, de belölle

soha ki nem vetkőzhetik, ha csak tehát ennek is meg-nem szerzi saját gyönyöreit, az igazi Édent felnem lelte, pedig ezeket megszerezni, és az érzékieket velel megegyeztetni, úgy, hogy egymást megne mérgesítsék, az az: hogy a' boldogító arányt megtalálja, ez munka! pedig olyan, melyet csak a' valódi bölcs vihet véghez.

Talán az érzelő gyönyörök elégségesek lelkünk' Édenének megszerzésére? minthogy ezek vigasztalók, és mélyen behatók, *én az érzelő gyönyörök alatt értem a' vonzódásból, szeretetből, és a' barátságból származó örömeket.*) Igaz, hogy ezek mind érzékiségünket, mind értelmiségünket, táplálják, pedig vajmi édes eledellel táplálják, de nagyon kényesek, mert töredékenyek, legkevesebb bizodalmatlanságtól is elmérgesíthetők, és csak akkor tellyesek, mikor egészek, és tökéletesek, és örökké tartók; megcsalatkozik tehát, ki Édenét ezekben akarja fellelni, mert midőn felnyitja érzelő szívét, az említett gyönyörök tódulnak ugyan belé, örül tárgyának, mellyhez vonzódott, ellágyul szeretetének édes érzelmében, elragadtatással öleli azt, kit érzelő szíve barátjának választott, már is legboldogabbnak gondolja magát a' halandók közt; azonban alig folynak el egy két pillantások, már az öröm könnyek keserőség' könnyeivé válnak, mert vonzódása' tárgyában azon tökéletességeket felnem leli, mellyeket hevennyében képzelt, szeretete bálványa vagy viszonti szeretettel nem tömjénezt, vagy éppen szeretetre méltónak magát nem mutatja, abban, kit barátjának képzelt, ellenségre talál, ölelései vipera mardosással viszonztatnak — vérzik ekkor az érzelő szív, és azt kívánja, bár soha illy érzelmekkel a' természet felne ruházta volna őt; azonban hiába panaszkodunk a' természet ellen, mert ez javunkat, gyönyörűségünket, és boldogságunkat akarta nagyobbítani ezen érzelmekkel is:

hanem mi voltunk vakok, szívünket ott is nyitva tartottuk, hol bécsukva lenniük kellett volna, szeretetünk tárgyának választásában talán andalogtunk inkább, mint éreztünk, barátságunk alapításában ábrándoztunk inkább, mint bölcselkedtünk; bölcsesség kívántatik tehát ide is, hogy se mélyebben, se elragadtatóbban, se tágosabban ne nyissuk meg érzelő szívünket, mint azon arány megkívánja, melly földi Édentünk alapítására szükséges, soha meg nem kell felejtkeznünk arról, hogy a' földön minden töredékeny, és hogy boldogságunkra nem csak földi, hanem földön fentebbi gyönyörök is kívántatók.

Látván a' boldogságra törekvő lélek, hogy az érzéki, és érzelő gyönyörök annyira határosok a' keservekkel — hogy magának zavarhatatlan boldogságot szerezzen, kiragadja magát az érzéki világból, és magát az értelmi világnak szenteli, kezet fog a' fentebbi lényekkel, 's ezeknek barátságában keresi azt, a' mit a' földiek tőle megtagadtak; buzgó szorgalommal száll bé a' tudományok szent rejtekébe, búvárkodik az igazságok kimerithetetlen tengerében, a' talált gyöngyöket feloldozza, hogy a' bölcsesség szikráját tulajdonává tegye, buzgóságának jutalma egy fentebbi tény, melly a' további hatásra is ösvényt nyit, a' nehézségek' homályát oszlatja, és a' legkellemetesebb érzelemmel tölti bé, melly *értelmi érzelemnek* neveztetik; olly édes ezen érzelem, hogy tökéletes megelégedését érzi a' lélek benne, miatta megfelejtkezik egyéb gyönyörökről, sőt még földi létéről is, talán itt a' part, hol a' halandó boldogsága sajkáját kikötheti? koránt sem, mert fellengező világából lehúzza őt érzéki teste, és megtanítja, hogy míg e' földön járda, ha mindjárt szövetséget tett is a' fentebbi-ekkel, földi lakos légyen, és emberiségéből ki nem

vetkőzhete; így alapított boldogsága csak egy oldalú, tehát nem egész, nem tökéletes, vagy tehát egy oldalú boldogsága mellett boldogtalan marad, 's így a' keresett Édent felnem találta, vagy még arról is, kell aggódnia, mi teheti az egész embert boldoggá? így tehát fentebbi világát össze kell kapcsolnia a' jelenvalóval, az összekapcsoltakból szemezze - ki a' gyöngyöket, s' majd ezek vezérlik valahára az ohajtott Edenbe — Ugyan is csak azon bölcselkedés szül valóságos bölcsességet, melly az embert úgy tekintí mint embert, az az egy olly lényt, melly állatiaságból, és lelki szellemből vagy on alkotva; ha elválasztja ezen alkotó részeket egymástól, eltéved, az ábrándozás országában botorkál, és olly elveket alapít, mellyek az emberre mint emberre nem alkalmaztathatók, az illy elvekből folyó következetek is nem embert, hanem valami különös, 's tőlünk esméretlen lényt illetnek, mi különös tehát, ha az illyen bölcselkedő minden értelmi érzelmei mellett is boldogtalan? sőt boldogtalanokká teszi azokat is kikbe lázított elveit bécsépegteti, pedig a' mótely vajmi könnyen terjed! és még olly kebelben is fészket ver, hol az előtt épség uralkodott — fellengezők ugyan és holdogító az értelmi érzelmek; de csak úgy, ha földi létünkkel arányban állanak, és a' boldogságra megkívántató egyéb gyönyöröket ki nem zárják, mert a' boldogság csak akkor boldogság, ha egész.

Ila a' bölcs feltalálta már a' kulcsot, mellyel az érzéki, érzelő, és értelmi érzelmeknek utat nyitott kebelébe, és pedig olly utat, melly se tágasabb, se keskenyebb ne legyen, mint a' boldogság aránya megkívánja, már kezdi a' jólétnek örömeit érezni; már sejtí, hogy közel van azon ponthoz, mellyen földi életét boldognak nevezheti; illy helyhezetben kítárja karjait heves öleléssel szívé.

hez szorítja a' rokony emberiséget, és tőle kitelhetőképén árasztja jó téteményeit, áldja az eget urát, és fiui ömledezéssel imádja a' Mindenhatót; szóval mint önmagához, mint ember társaihoz, mint Teremtőjéhez tartozó kötelességit meleg szívvvel tellyesíti; melly felséges érzelem hatja keresztül ilyenkor a' bölcsnek kebelét! érzi az erkölcsnek ajándékát, melly a' keblében rejtezkedő gyönyöröket úgy felemeli, úgy megédesíti, hogy magát Éden' lakójának méltan érzi — édes valóban az erkölcsi érzelem! mellyet semmi sem keseríthet meg, tartóssága örökös úgy annyira, hogy általa e' földön boldogítottakat sérelem nélkül által teszi a' siron-tuli hazába. Ha illy édes, illy tartós az erkölcsi érzelem, talán ez kirekesztőleg boldoggá teszi a' halandót? nem kevesen vannak illy értelemben; azonban azt kellene felvenniök, hogy midőn földi boldogságról vagy on a' szó, az embert mint földnek lakóját kell szemlélnünk; tehát nem lehet kizárni egyéb gyönyöröket is a' nélkül, hogy vagy az Alkotóhoz háládatlanok, vagy magunkhoz kegyetlenek legyünk; ugyan is az Alkotó semmi tehetséget nem öntött belénk czél nélkül, ki akár mellyiket el ölr, az Alkotónak czéljait tapodja, ki pedig mélyen imádja ugyan az Alkotónak czéljait; de magától még is megtiltja az ártatlan gyönyöröket; az kegyetlen maga eránt, semmi kegyetlenség pedig nem szülhet boldogságot; az érzelmi gyönyöröknek tehát arányos vegyületében áll földi boldogságunk, akármellyik' hiányával, vagy aránytalanságával csorbul az egész, pedig az sajnos, hogy az aránytalanságban olly gyönyörök lépnek ellensúlyba, mellyek a' többit megszokták mérgesíteni, és ekkor bár melly nagy vágyódással kerestetik is Éden, fel nem találhatik.

Ha szabad a' siron-tuli életbe bétékinteni, és

annak boldogságát sejtegetni, valóban olly elvekből és adatokból kell azt fontolgatni, mellyek mind a' két természetünkben alapittatnak, egyébberránt sejtésünk a' valótúl nem csak meszsze távozik; hanem véle ellenkezik is; — annyi bizonyos, hogy a' boldogságnak legélesebb szomsza bírja lelkünket; az is bizonyos, hogy csak olly boldogságra tarthatunk számot, mellyre fogékonyságunk vagyon; arról sem kételkedünk, hogy a' jövőendő élet ott kezdi pályáját, hol a' mostani elvégezte, azt is mint valót feltehetjük, hogy érzékiségünk a' testnek feloldoztatása után nem semmisített meg, hanem megfinomodik, így tehát értelmiségünk gyarapodik és tökéletesebbül; ha ez így van; a' sirontuli boldogságnak némü némü cseppjeit már e' földön izlelhetjük: mert én boldogságos érzelmek nélkül nem ismerék; minthogy boldognak lenni, és azt nem érezni, ellenmondás, melly még sirontúl sem állhat meg; az érzelmek pedig természetünknek sajátjai, sőt kutsejei is boldogságunknak; de valamint érzékiségünk, és értelmiségünk, úgy érzelmink is megfinomodnak, 's így boldogságunk is fogékonyságunkhoz képest tökéletesedik; a' felhordott arányon épül földi boldogságunk, úgy a' sirontuli is azon fog épülni, de a' mennyiséget, és minémüséget elnem határozhatjuk; de úgy gondolom, nem is szükséges — a' jelenkori boldogságnak megszerzése elég foglalatosságot ad, sőt kimerit benünket, ha ezt elértük, a' sirontulit is izleljük; mellyre egy boldog átköltözés megérlel benünket. Nem félhetünk ha a' mondott arányban alapított gyönyörökből felépítjük földi Édenünket, hogy az által a' sirontulit elveszejtsük; mert az Alkotó teremtményeit boldogságra alkotta, a' valódi boldogság tehát lenem ronthatja a' fentebbi boldogságot; sőt akkor felelünk meg a' legfőbb

Jóság' czéljainak, ha úgy intézzük éltünk folyamatját, hogy mint itt, mint siron túl megelégedettek, és boldogok lehessünk. —

Körmendy Kamill.

6.

Köz-öröm Miskolcz Várossa' részéről.

Személyünket 's birtokunkat a' kormány tartozik minden kétségeken kívül védenie 's bátorságosíttania. Ellenségeink nekünk részszerént *embertársaink*: részszerént a' minket környékező *természet*, 's velünk játszadozó *történet*. — *Embertársaink'* kicsapongásaiktól 's zabolátlan-ságaiktól *hazánk' határai* között védelmez minket a' *Törvényhatóság és Igazság-szolgáltatás: határain kívül* pedig békeségesen a' *Szövetség*, erőszakosan a' *Háború*. — Személyünknek 's birtokunknak ezen elsőbb nemű bátorságosítása nagyobb vagy kisebb mértékben minden kormány' munkállódásának fő és első aránya.

De mit használ személyünk', mit vagyonunk' ezen bátorságosítása — kicsapongó embertársaink' kéjeikre nézve? — ha vagy *természet'* mostohasága, vagy valamelly *vak eset'* dühe akadály nélkül játszodozhat életünkkel? játszodozhat javainkkal? Szemügyére veszi ez okból minden Kormány, ha bár lassanként, a' *természet'*, az *eset'* veszedelmeztetéseit is, — és elkövet mindeneket, hogy ezekből polgár-

jait felmenthesse, szabadíthassa, bátorságosíthassa. — E tekintetből gondoskodik *egészséges állapotban maradásunkról, betegségeinkből felgyógyíttathatásunkról, tűz, víz, hó, jég, ragadozó 's veszett állatok, jégeső, menykő, szélvész, sziklaszakadás, könnyelműség, gondatlanság, ujságkivánás, álnokság, dühösség, 's a t. veszedelmeiből mentésünk*ről, melyek között a víz, az áradás, dühösködései majd legközönségesebbek, legpusztítóbbak. Ritka esztendők ugyan is, hogy részszerént a rendes folyók, részszerént a hegyek körül kivált hófelolvadáskor 's csupán néhány órányi zápor alkalmával felette duzzadó árkok egész völgyeket, egész vidékeket el ne borítának, pusztítának, 's végveszéllyel ne fenyegetnének; — sőt az áradás apadásával is ne veszedelmeztetnék hamar, úgy vagyunkunkat, mint egészségünket.

Például csupán a *Miskolcz városán* üdő közben keresztül zuhogó 's kártékony duzzadású *Pecze* árkát említem. Rendes forrása ugyan ennek nincsen; hanem a nyugot-éjszakra fekvő egymásra hátalt számas szőlőhalmi bérczek völgyei közül tavasszal rendszeren, nyaratszaka pedig minden zápor után közönségesen olly sebességű, olly hirtelen áradással fenyegeti a neveztet Város lakosait, hogy annak partjain méltán kiki kétségeskedhetik személyje 's vagyonja bátorságáról. — Előbb ugyan, — míg két mederben (vizárokban) külön-külön hullámlik tömegje: (maszszája) kártékonytsága kevésbe 's ritkábban félhető; de mint a két árok közel a *T. Minoriták Klastromokhoz* egyesültt a *Játékszin útszá* végénél, medre duzzadásával hullámaint is veszedelmesebbíti; ki-

vált, hol az *újváros útszáról* a' *piacz útsza-
végére*; innen pedig a' *búzapiacz* 's csak ha-
mar a' *vágóhíd* felé kanyarodik. Ezen hármás,
még pedig egymásra sűrűn következő kanya-
rodásoknál ellenpartokba ütődván villám sebes-
séggel a' hullámok; feltorlódnak észrevehető-
leg 's örvényesednek a' toluló habok. Melly
hullámtorlódás, és örvényesedés különösen ve-
szedelmes azért, mivel éppen ezen kanyarodá-
soknál vagynak a' természet, vagy inkább víz-
mosás képezte általjárhatások. Ha már az árok
duzzadozik, melly egy két első rendű percze-
net (minuta) alatt egész medrét betöltheti;
szörnyű nagy erővel söpör, ragad bármelly dol-
gokat magával. Vagynak példák, hogy a' sze-
kér agyáig hatott hullámok feldöntötték embe-
restől lovastól a' szekereket; — vagynak pél-
dák, hogy a' túlpartra törekedő állatok, sőt
szekerek is, minden horgoknak segedelemre
sietésekkel, — távolabb a' városon kívül vet-
tettek ki a' partokra; — vagynak példák, hogy
személyek, hogy emberek is veszedelmezteték
ezen helyeken életüket; — vagynak példák,
hogy a' búzapiaczi kanyarodástól a' piaczútszai
kanyarodásig száraz árokban indulván szeke-
rek, a' hirtelen zuhanó áradástól feltartóztat-
tak, veszedelmeztettek; sőt szerencsétlenítet-
tek. — De az áradási borzasztó pillanatok,
mellyek ama veszélyeken kívül a' közellévő
házakban több ízben több károkat okoztak, —
az áradási borzasztó pillanatokat is leszámít-
va; mindenkor veszedelmes volt 's maradt a'
csupán ezen kanyarodásoknál képeződött által-
járás: mert gödrök, iszaplatok, mosások ter-
hesíték szünet nélkül ezen különben igen jártt
's törtt útát. Hány kocsi? hány szekér törtt,

akadott 's fordúlt fel ezen veszedelmes helyeken? hány úr, hány paraszt veszedelmezteté, sőt veszté is valóban előbbeni épségét ezen csalékony ösvényeken? hány fuvar kéntelenített egész órákat, sőt éjjeket ezen átkozott partokon veszteglenie?

Több üdöktől ólta forgott ugyan szóban ezen ároknak rendbe szedtetése, veszedelmetlenítése, legalább állandó híd által díszesíttetése 's bátorságosíttatása. Minden szó azonban csak szó maradt, — míg végre *Szathmári Király Jó'sef*, mostan is szeretve tisztelt első Alispánja Borsod Vármegyének, kormányra jutván; hathatós lépéseket tenne azon országos hasznú plán' valósítására. Személyesen megtekinté a' nevezett *Úr*, oldala mellé vett, e' dologhoz értő *társaival* a' veszedelmes partokat; 's éppen olly hamar: mint előmenetelesen meg is állapíttatott nemes gondoskodásu felügyellése alatt azon munkának elkezdetése 's végrehajtása, melly szerént a' legveszedelmesebb kanyarodásoknak kirekesztésökre, az úJVárosi hajlástól kezdve a' búzapiaczi kanyarodásig, új árok vágattassék, itten állandó és pedig kocsi-val is járható híd építtessék; ez által mind a' város' lakossai, mind az ezen nagy országúton sűrűn menő 's jövő utazók bátorságosíttassanak; épségeikben, javaikban nyomosan védelmeztesse.

Holecz András vármegyei Földmérő dolgozá ki minden munkállódásaiban köztiszteletet nyert ügyességével, 's széles tudományú belátásával az aránylott nagy munka hogyan 's miként valósíttatását.

Most lármás harang gyűjteté Tanácsházba Miskólcz' népes közönségét. Örömmel, kész-

séggel fogadá kiki a' tiszteltt *Alispány Ur* remek tanácsát; örömmel, készséggel hagyá helyben a' földmérői tudomány' előbb neveztem dolgozmányjait. — A' tárgyalt dolog' mennél hamarébbi valósíttatására nyomban segedelem-pénz ígértetett, állapíttatott, mellynek beszedését a' közbizodalom által megtiszteltt üdösbbs *Teper János Úr*, a' városi Tanács' lelkes szorgalmú tagja, olly ügyességgel, olly tűzzel sürgette, hogy kevés hetek alatt az új plán' útjában eső házak és házhelyek kész pénzel kifizettethetnének; az árókásási munkák épen olly korán, mint nyomos előmenetellel elkezde-thetnének, végrehajthatnának; sőt a' búza-piacz' szélén rég óhajtott híd' lábai felépíttet-hetnének; ez által az általjárások és kelések bátorságosíttathatnának.

Korunkban tehát Miskólcz' várossát gyakran fenyegető *Peczé* árkanak kanyarodásai az újváros és piacz' útszáin elmellőztettek; a' mindenkor retteghetett feldülhetések és söpörtetések megszűntek; az ő meder betöltetésével 's hordatásával a' piacz' útszái alvégesi házak új dísz nyertek és reménylenek; de ország-szerte figyelmet 's hálát érdemel kivált a' derék híd' felépíttetése, mellyen már ezután életéről, jószágáról, vagyonjáról bátorságosítva folytathatja kiki útazását.

Köszönet azért, ezer köszönet mind azon *derék Hazafiaknak*, kik tudományaikkal, kik szorgalmaikkal meghatározzák 's előmenetelesíték a' derék munkát; köszönet, ezer köszönet mind azon *emberszerető társainknak*, kik készséges segedelmekkel valósíták 's előmozdíták a' rég rebesgetett szándékot; köszönet, ezer köszönet kiváltképen *Szathmári Király*

Jó'sef első Alispány Úrnak, ki vele született nagy lelke' ösztönében, édes Atyjának, a' királyi Tanácsnoknak jeles nyomdokát követve, nem csupán Megyéje' mindenben szépen keletkező anyavárosának; hanem édes Hazánk' minden fiainak, kik ne talán valaha ezen országúton eső és szekerekkel mindég tömött úton remegve, borzadozva haladtak — ki, mondam, Megyéje anyavárosának, 's Hazánk' minden fiainak életök 's vagyonokbeli bátorságosítatásokról illy jótévéleg; illy czélarányoslag gondoskodott; szorgoskodott, munkállódott!! Áldja valóban kiki, 's követésre méltó példának tekintheti az elő adott plánnak gyors valósodását, közjavunk' bármelly hirtelen 's nyomos gyarapodhatásában; ha egyesült erő, ész, akarat ébreszti 's vezérli tökéletl szándékunkat.

Közli Némethy Pál.

7.

A' Remény.

Jelen állapotunk tökéletlenségének 's erényünk hijjános voltának érzése 's annak meg-gondolása, hogy földi boldogságunk, hasonló azon édes álomhoz, melly mihelyt felébredünk, azonnal elenyészik; méjj és belső fájdalommal, kedvetlenséggel és az életnek holly megútálásával töltene bé bennünket, mellyen mi nehezen vehetnénk erőt, ha az örök bölcsesség, egy érzést nem plántált volna kebe-

lünkbe, mellynek vará's ereje, ezen akaratunk ellen feltünő 's minket földi állapotunk tökéletlensége' első látására elfoglaló fájdalmát nem enyhitené. Ez az a' boldogító érzés, melly minket sorsunkkal megbékéltet és a' melly kedvessé teszi előttünk az életet, Valamint a' roppant Természetbe, a' Mindenség nagy Alkotója megengedi a' mérges plánta mellett, az annak kártékony erejét semmivé tevő fű' növést; úgy az erkölcsi világban is, a' mi jelen állapotunk' hijjánosságainak észrevételökből származott kedvetlen benyomásokat, az által akarja erejeből kivetkeztetni, hogy egy bennünk bátorságot szülő érzésre tett alkalmatosokká, melly azt eszközli, hogy földi állapotunkat, ha megelegedéssel nem egészszen tellyesnek is, legalább szenyvedhetőnek találjuk. Természetünk alkotásánál fogva a' legbizonytalanabb környülmények között sem tartóztatjuk meg magunkat, hogy a' jövendőkre nézve jót ne várjunk 's kívánságunk' bétellyesedése felől, ha csak egygy pillantatnyira is meggyőződünk, ha kinézésünk azzal ellenkezni látatik is. Ki nem látja, hogy a' *Remény* az, a' mellyről én itt most szólok. O! míg mi reménylünk, míg körülünk mindennek jobb formát nyerhetősége felől meggyőződve lehetünk; addig az élet' minden állapotihoz fogjuk tudni magunkat alkalmaztatni, 's nem esünk kétségbe, akármelly bizonytalanok légyenek a' mi jövendőkre való kinézéseink. — Melly fontos, érdekes 's boldogító légyen ezen kebelünkbe gyökeredzett érzés' bírása, nyilván megtetszik abból;

Lör: Hogy az, már csak magában is szívünket kellemes állapotba helyheti.

Mi teszi ugyan is ifjúságunk' napjait életünk' legszebb 's legkellemesbb napjaivá? Nem a' kedves érzések minden nemeinek nagyobb érezhetősége? nem azon számtalan jókban való részesülés, melyekbe éltünk' ezen szerencsés szakaszába részt veszünk? Oh sokaknak nem kedvez a' sors, gyakran olly kedvetlen helyhezetbe élnek, hogy életök' éppen ezen szakaszába legkevesbb okok van arra, hogy megelégedettek legyenek. De minthogy virító ifjúságunkban többnyire megszűnés nélkül való várakozásba vagyunk; minthogy ezer édes álmok kecsegtetnek bennünket 's minthogy képzelődő tehetségünk számtalan ígésző kiné- zést nyit előttünk a' jövődőkre: ezért érez- zünk magunkat ezen idő korban olly boldogok- nak; a' vidámságtól ezért nem foszthat meg bennünket semmi fogyatkozás, semmi viszon- tagság, semmi szerencsétlenség. És még ak- kor is, midőn öregbedő időkorunk komolyab- bakká 's magunkat meg gondolóbbakká tett bennünket, azon órákban 's szempillantásokban, nem érezzük e magunkat a' legboldogabbaknak, a' melyekbe édes remény táplál bennünket 's valamelly reánk várakozó szerencse' képzeté- vel ábrándozunk? Valójában természetünk Alko- tója, jóltévőbb hajlandóságot a' reménynél, nem plántálhatott kebelünkbe. Ennek köszön- hetjük legboldogabb óráinkat, míg mi ennek jóltévő befolyását érezzük, vidámság 's édes bizakodás nélkül nem szűkölködünk.

2^{or} A' Remény, munkásságunk' felébresz- tésére 's elevenítésére sokkal többet tesz, mint más akármí.

Akarmihez fogunk e' földön, magunkat meg kell eröltetnünk; nagy akadályokat kell

meggyőznünk, számtalan veszedelmekre kell magunkat ki tennünk 's sok áldozatokat kell tennünk, ha fáradozásunk célját szerencsésen el akarjuk érni. De mi buzdította jobban lelkünket a' munkásságra, mi hozza inkább mozgásba minden erőnket, mint az a' gondolat hogy nem hijjában erőlködünk? Mi tanít bennünket állhatatosabban viaskodni, minden akadályokat és nehézségeket megrettenthetetlen bátorsággal meggyőzni, mint annak képzelése, hogy szerencsés következés fogja igyekezetünket megkoronázni? Mi vettet meg velünk minden veszedelmet, mi emeli iparunkat gyakran a' vakmerőségig, hanemha a' tiszteletre, haszonra 's állandó megelégedésre való kinézés? és végre, mi tesz' bennünket hajlandóbbakká, az élet kedves gyönyörűségeiről való lemondásra, 's mi tétet velünk nagyobb áldozatokat, mint azon hasznokra való kinézés, melyeket csekélyebb áldozatok által elnyerni reménylünk? A' Földmivelő kiteszi magát az idő minden viszontagságainak 's orczájának veréjtékével műveli földjét; de vedd el tőle a' gazdag aratás' reményét, azonnal sikertelen leszsz reá nézve minden serkentés, 's munkásságra való nógatás. — A' kereskedő fel ül a' bizonytalan tenger' hátára 's bényargalja a' világ' végső határait, és valamint az égető ég' hajlat alatt, úgy az örökös jéggel és hóval fedett tartományokba is truttzol a' legnagyobb veszedelmekkel: de vedd el tőle a' nyereség' reményét, nehezen fogja magát arra határozni, hogy honni hajlékát, idegennel felcserélje. — A' jó szülék, semmi költséget, semmi fáradságot sem kémélnek, hogy gyermekeiket jó és hasznos emberekké nevelhessék: de vedd el tőlök

annak reményét, hogy jövendőben gyermekeikben örömet fognak érni; azonnal megfog benne hidegedni, a' legnehezebb 's fontosabb foglalatosságra magokat szánt buzgóság. A' ki most izzó iparral törekedik 's fáradhatatlan szorgalommal munkálkodik hivatalos foglalatossága körébe; melly hamar ellankad munkássága, melly elalélnak érzi magát! ha a' *Remény* nem lelkesíti, ha az, barátságos kezét néki nem nyújtja 's újj erőt és kedvet nem csepegtet belé, midőn foglalatossága' terhe lenyomja 's igyekezete' szerencsés kimenetele felől kétségbe eső félbe van. Gyakran jönnek elő olly környülmények, mellyek erőinket meggyengítik 's minden munkára kedvetlenekké 's unatkozattakká tesznek bennünket; sok kívánt véget nem ért előleges rajzolatink sok jól kinem ütött igyekezeteink kedvetlenséggel töltenek bé bennünket 's lehetetlenné teszik, hogy hivatalbeli kötelességeinket egész buzgalommal 's szorgalommal vigyük. De a' *Remény* újra felserkenti kedvünket 's távolról kecségtet igyekezetünk' szerencsés következésével és azzal a' gondolattal vigasztal, hogy a' mi ma elnem sült, holnap tökéletességre fog menni 's annál fogva véghetetlen sokat tesz arra, hogy munkásságunkat felébreszsze 's feleleveníttse.

3or: A' *Remény* életünket kellemetessé teszi.

Hogy boldogok 's sorsunkkal megelégedettek legyünk, arra nem elég a' csupa részvétel és a' vidám 's kedves életre megkívántató dolgoknak bírások; hanem ezen felyül szerencsénk' állandóságára is számot kell tartanunk 's arra, hogy megelégedésünket semmi szerencsétlen történet sem fogja megzavarni. Gyö-

törjön bár bennünket az a' gondolat, hogy a' hólnapi nap, a' következő óra, véget vethet boldogságunknak; legyünk bár megszűnés nélkül való félelmes várakozásba az eránt, hogy az majdan elragadtatik tőlünk, mellynek bírásába most olly vidámoknak 's boldogoknak érezzük lenni magunkat; ó akkor mindenben csak félig meddig veszünk részt; akkor a' legnagyobb bővségben is szegényeknek 's boldogtalanoknak érezzük magunkat; akkor az élet' örömeit ezer meg ezer nyughatatlan gondok keserítik meg; akkor a' Teremtőtől ez élet' pályáján úti társainkká rendelt kedveseink' látásokra így gondolkodunk: „*Most, talán most látod őket utoljára, most, talán most öleled őket karjaiddal utoljára*“ — és ez a' gondolat olly szomorú érzéssel tölt bé bennünket, melly életünket megszűnés nélkül keseríti. Úgy vagyon, annak reménylése nélkül, annak örömmel eltöltő hívése nélkül, hogy szerencsénk legalább bizonyos ideig még tartani fog, és hogy sok kedves változások állanak még előttünk, — a' mi életünk mind annak híjjával volna, a' mi azt becsessé teheti. Csak ezek a' lelkünket szüntelen bétöltő édes sajdítások, csak ezek a' bölcsőnktől fogva sírunkig bennünket körül lebegő boldog jövődőkkel ábrándoztató nyájas képzeletek, adják lelkünknek azt a' vidámságot és nyugalmat, melly földi boldogságunk' olly nevezetes részét teszi.

De tegyük-fel, hogy ezek a' képzetek nem mindenkor nyernek bétellyesedést; hogy ezek a' boldogabb jövődökre való kinézések, nem egyebek édes álmodozásoknál 's szüntelen ében lévő képzelő tehetségünk' játékinál: óh ezek olly sokat tesznek lelkünk' megvidámí-

tására 's megújítására, hogy azok nélkül nem lehetünk, ha életünk' pályáját örömmel 's megelégedéssel akarjuk megfutni. — A' *Remény* az, melly az ifjú' pályáját virágokkal békíti, 's mindent vidám és nyájas fénybe láttat véle maga körül; a' *Remény* az, melly a' férjfiúnak, az élet' terhet viselni segíti, 's homlokát nyájasan hívesíti, midőn őt a' nap' tikkasztó hévsége elbágyasztja; a' *Remény* az, melly a' reszkető fővel setét sírja felé téppegő Öreg' életének még hátralévő kis részét is megédesíti, 's őt az örökkévalóság' kapujáig nyájasan követi. E' vezet bennünket vidám szívvel célunk felé; ettől erősítettven, hordjuk békétúréssal ez élet' csekély 's elkerülhetetlen gonoszszait; és ennek boldogító befolyása alatt tanuljuk meg a' nagyobb szerencsétlenségeket 's tartósbb fájdalmakat álhatatos szívvel 's bátorsággal elviselni.

4er. A' *Remény*, a' földi fájdalmak alatt legjobb vigasztalónk 's legerősebb gyámolunk.

Mi lenne ugyan is belőlünk azokban a' napokban és órákban, mellyekben a' szomorúságtól 's epesztő gondtól legörbítettven, vigasztalás nélkül emeljük szemeinket az ég felé, ha a' *Remény* mellettünk nem állana 's nyájas hangal nekünk ezt nem kiáltaná: „*Ne félj kegyes szenvedő, még jobbra fordulhat dolgod!*” A' szükséggel és az élet' fenntartására megkívántató gondal együtt járó gyötrő érzéssel való viaskodás közben, mi oltalmazna meg bennünket a' békételenségtől 's kétségbe eséstől, ha a' *Remény* nem táplálna bennünket, 's erőt nem adna sorsunknak megnyugvással való elhordozására? A' minket e' földön ért keserves veszteségeink mellett — midőn érdeme-

ink meg nem ösmértetnek, — midőn szerencsénkbe, becsületünkbe 's boldogságunkba ellenségesképpen megtámadtatunk — illy szomorú környülmények között, mi vigasztalna, mi nyugtatna bennünket, ha a' *Remény* barátságos kezét nem nyújtana 's jobb jövődők' reménylésével bé nem töltene? és mi módon lehetne elviselni az elválás' fájdalmait, — mi módon lehetne kedves barátink' 's szerelmeseink' sírjok mellett magunkat rendbe szedni, ha a' *Remény* enyhítő bal'samot nem öntene megsebhedt szívünkbe? ha kinézést egy jobb életre nem nyitna, a' hol ismét öszsze találko-zunk 's feltalálni 's kedvelni fogjuk ismét mind azt, a' mi itt előttünk becses volt? Ó siralom' völgye lenne ez a' föld, 's rettenetes lenne az ezen lakó szerencsétleneknek sorsok, ha képzeletünkkel a' szomorú jelenből magunkat kiragadni 's egy jobb jövődőre nézve gondolatunkkal menedék helyet találni nem tudnánk. Légy a. o. áldott, te legjelesebb 's becsesebb ajándéka az égnek! te nyájas 's barátságos vigasztaló a' szerencsétlenségben! Légy áldott jóltévő *Remény*! Ha a' szerencsétlent minden elhagyja is, ha segedelme sohonnan sem jó is, ha a' világba vigasztalást, a' barátságban enyhítő szert nem talál is; te mellette vagy, 's fájdalmainak édes elfelejtésöket varáslod az ő szorongattatások közt lévő szívébe! Te enyhítéd azt a' gyötrelmet, melly a' vigasztalhatatlan beteget, magános beteg ágyán emésztí; a' szűkölködőbe, ki utolsó harapás kenyerét siránkozó gyermekeivel megosztja, te csepegtetsz újj bátorságot 's újj bizodalmat; te száraztad meg azon könnyeket, mellyeket a' bánat, az elhagyatott özvegynek 's ügyefo-

gyott árvának szemeiből kifacsar; te könnyítet - meg a' rab-szolga' vaslánczait 's a' fogoly tömlöczének rémítő éjjét te világosítod-meg; te nyújtasz kezet a' kétségbe esőnek 's te vezeted a' haldoklót ama' jobb világ' gyönyörűséges mezejére. Ugy vagyon, a' *Remény*' jóltévő befolyása, nem csak e' jelen élet' környülményeire terjed - ki, hanem kihat az, a' halandóság' határain túl is, és midőn földi életünket is ennyire vidámitja 's édesíti, az Örökkévalóság' kapuit is megnyitja előttünk. Mert

5ör: A' Remény, legbizonyosabb záloga Örökkévalóságra lett rendeltetésünknek is.

Tagadhatatlan, hogy e' jelen állapotnál, egy felségesebb 's tökéletesebb állapot' sajdítása, egy jobb élet' előre való érzése; létünknek a' síron túl terjedő forró 's belső kívánása, mindnyájunkkal velünk született és valónk' egész alkotásával össze van szöve, fonva. Mindnyájan reményljük az Örökkévalóságot 's egy jobb világba leendő folytatását életünknek. És egy illy köz 's elnyomhatatlan érzés, — melly mind a' jóba, mind a' rosszba újj 's győzedelmes erővel támadt fel, — mellyet semmi színes okokkal vissza verni 's elokoskodni nem lehet — egy illy érzés mondom, lehet e' hasztalan? lehet e' cél és vég nélkül kebelünkbe csepegtetett? A' kitől az eredetét veszi, valamint a' semmi felségesebbet nem reménylő 's sajdító oktalan állatoktól, úgy mi tőlünk is nem tagadhatta volna é azt meg, ha a' nem volna az ő akarattya, hogy az azt tárgyazó várakozás bétellyesedjen? ha megnem határozta volna, hogy hit által lássunk 's remény által vezéreltessünk az abba való részvételre? Feltehetjük azt a' felől — a' ki csu-

pa jóság és szeretet, a' ki minket atyai szeretetéről olly sokféleképpen meggyőzött; — hogy ő minket megcsalni, 's belénk olly reményeket, kívánságokat 's várakozásokat akart plántálni 's bennünk támasztani, mellyeknek bétellyesítésekről ne gondolkozott volna? Távol legyen! több vagy te csupa csalódásnál, több képzelődő tehetségünk' édes álmánál, te halhatatlanság' felséges 's isteni érzése! Éppen azért, hogy egy jobb életet reménylünk, győződhetünk meg a' felől, hogy egy jobb élet várakozik reánk. A' mit lelkünk, csendes 's magános elmélkedéseinek óráiba, a' szent borzadás' valami nemével sajdit; azok a' nagy várakozások, mellyek benne felébrednek, midőn a' buzgóság' szárnyain ezen látható világ' keskeny határain túl emelkedik; oh azok tellyesedést fognak nyerni, azok kielégíttetlen nem fognak maradni. — Sokkal igazabb az Örökkévaló, mintsem hogy gyermekei boldogságokkal játsszon 's legnemesebb teremtéseit a' semmivé létel prédáivá lenni engedje. — Oh a' *Remény* meg nem csal. Míg mi annak boldogító befolyása alatt állunk, maga a' halál sem lehet reánk nézve remíttő. — A' *Remény* az, melly e' jelen életbe, virágokkal hinti bé ösvényünket. A' *Remény* az, melly hanyatlanunk nem enged, midőn a' földi fájdalma' érzése a' földre nyom. A' *Remény* az, melly a' szerencsétlenség által szemeinkből kifacsart könnyeket gyenge kezeivel letörli. A' *Remény* az, melly egy jobb világra való kinézést is nyit meg előttünk, és még utolsó szempillantásainkban is vigasztalással tölt bé bennünket.

Édes a' hazai föld.

Hijjában keresed vándor az útakat
Észak 's Délre hogy ott leld fel azon becses
Földet; mellybe' hazád' Édene' téreit
Szemléld, — hasztalan utazol.

Hijjában mulat a' Pári'si bálban a'
Vidám Frantz-sokaság' közt az igaz Magyar,
Bús elméje magát képzei Hunnia'
Keblében Buda' tájjain.

Egy Hősnek soha sints kedve akárhol is
Ott, hol távol esék régi barátitól.

A' német mu'sikus tzifra fogásával
Ízetlen furulyás neki.

Názónak koszorút rendel az érdemet
Esmérő 's betsülő Géta-nem, így akar
Kedvet szerzeni hogy Róma' vidékeit
Felsem véve felejtse el.

Óh ő a' haza szent kőfalain belől

Kíván lenni hogy ott víg örömek között
A' szebb nap' melegét lassu ragyogni 's a'
Ró'sás szürkületet vele.

Áldott Hunnia! hát nem vagy e arra te
Méltó, hogy Magyarod' szent ligetid' kies
Keblében egyedül tsak néked éljen és

Benned lelje reményit itt?

Hol munkája után van bora, és ha szánt
Jó búzája terem a' művelőnek, az
Erdők' és lugosok' lanya zephirjei

Boldogságban enyelgenek.

Tiszteld 's híven öleld óh Magyarom! honod';
Mert rosszsz a' ki magát máshová vonja - el,
Szívét más idegen járma alá viszi,

'S vándor, haza határiban. —

Fekete Károly.

Tyúkok' öröme.

Egy rókát meglőtt vala
A' vadász szerencsére,
'S mihellyen az meghala
A' kakas öröme;
Ez hívá a' tyúkokat
Ugrádoza körülök,
Integeté azokat
Mondván: én is örülök,
Mert a' róka megdöglött
A' mi nagy ellenségünk.
Nó aszszonyok ma meglőtt
Egy tökéletességünk.
Félre a' bánatokkal!
Már nincsen félelmetek.
Sok pisleny magzatokkal
Szabad szedegetnetek.
Már engemet megvetni
Volna elég okotok
A' midőn őrizgetni
Nem lesz' szükség nálatok.
Boldog még a' vadász-is
Ki e' rókát meglőtte,
Ezért ma pislen száz is,
Innep napját töltötte.
Ugrádoznak 's repdesnek
A' pislenes táborba,
Azonban közlebb esnek
A' rókához tsoporta,
Most csúfolja mindenik
Erőtlen ellenségét,

'S orrokat abba fenik,
 Kiüze keménységét.
 Egy okos itt megállá,
 Nézé a' tyúk sereget
 Bámulás vala nálla
 Szárnyal, miért vereget.
 És mi oka lehetne
 E' taréjos népségnek
 Hogy vigan nézegetne
 Közepére az égnek?
 Elgondolá magába:
 Boldogtalan csekély fél
 Miért örvend hijába?
 Mert a' vadász még csak él. —
 Ti a' róka 's ölőtől
 Féltek csak nagyobbára;
 De a' vadász majd megöl
 'S készített vatsorára.
 Azt tartjátok ő benne
 Lehet bizodalmatok,
 De mihellyt kedve lenne,
 Megkellene halnatok
 Ha vendége érkezik.
 Egynéhányt megmejesztet;
 Ha innep következik;
 Azt mondja: öld-meg eztet.
 A' tudatlan csekélység
 Mit nem tesz a' világon?
 Hol az üres kevélység
 Ingadoz uraságon,
 Meghal az Ispány 's végre
 Után' megy a' Fő-bíró;
 De mért nézsz már az égre?
 Él még a' Szolgabíró!

Szigethy Gyula Mihály,

Philosoph. Professor.

8.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE,

EUTROPIUSBÓL.

(Folytatás.)

Hatodik Könyv.

1.

Marcus Aemilius Lepidus és Quintus Catullus Consulok alatt, minekutánna Sulla az országban a' nyugalmat visszaállította, új háborúk támadtak: egyik Hispaniában, a' másik Macedoniában, a' harmadik Pamphiliában 1) és Cizitziában, a' negyedik Dalmatziában. Mert Sertorius, ki eddig Marius' felekezetével tartott, a' többi megölettek' sorsától félvén, Hispániát háborúra lázzasztotta. Ellene Quintus Caecilius Metellus, fija annak, ki Jugurtha királyt meggyőzte és Lucius Domitius Praetor, küldettek mint vezérek. Domitius, Hirtulejus által, ki Sertorius részéről vezér volt, megölettetett. Metellus változó szerencsével harczolt Sertorius ellen. Utóbb úgy látszván, hogy segítő nélkül nem lenne a' hadakozásra elégséges, Cnaeus Pompejus küldetett Hispániába. Így Sertorius, mint-hogy két vezér volt ellene, sokszor változó szerencsével ütközött-meg. Nyolcz esztendő múlva végre, a' maga emberei által megöletett, 's a'

háború a' még akkor fiatal Cnaeus Pompejus és Quintus Metellus Pius által elvégződött, 's csaknem egész Hispánia a' Rómaiak' hatalmába esett.

2. Macedoniába Appius Claudius küldetett, midőn a' Consulságból kilépett. Több rendbeli kissebb ütközeteket próbált külömbféle népekkel, mellyek Rhodopa tartományában 2) laktak, 's ott ki is múlt természeti halállal. Következőjévé Cajus Scribonius Curio tétetett, a' Consulságból kiléptekor. Ez a' Dardanusokat meggyőzte 's a' Dunáig előnyomult; triumphipompát nyert, 's három esztendő alatt a' háborút elvégezte.

3. Czilicziába és Pamphiliába a' kiszolgált Consul Publius Servilius egy nagyon vitéz férjfiú küldetett. Ez Czilicziát meghódoltatta, Lycziának legnevezetesebb városait 's ezek között Phazelist, Olympust és Czilicziában Corycust 3) megvette. Az Isaurusokat-is megtámadta, kik kénytelenek voltak magokat megadni, 's három esztendő alatt véget vetett a' háborúnak. Ő volt a' Rómaiak között az első, ki hadisereggel a' Tauruson 4) általment. Viszszamenetelekor triumphipompát és Isauricus vezetékek nevet nyert.

4. Illyricumba Cajus Cosconius küldetett vezérnek mint Pro-Consul. Ez Dalmáziának nagy részét elfoglalta, Salonát megvette 's két esztendő múlva a' háborút elvégezvén, visszatért Rómába.

5. Ugyan ezen időben Marcus Aemilius Lepidus Consul, Catullus' tisztitársa polgári háborút akart kezdeni; de ezen lázzadás egy nyáron letsillapítatott. E' szerint egyszerre sok triumphipompák tartattak: Metellus által Hispánia, Pompejus által másodszor ugyan Hispánia, Cu-

rio által Macedonia, és Servilius által Isaurea felett.

6. A' Város' építésének 676-dik esztendejében Lucius Licinius Lucullus és Marcus Aurelius Cotta Consulok alatt, Nicomedes Bithynia' királya meghalt 's testamentomában a' Római népet tette örökösévé. Mithridates a' békességet felbontván 5), Bithyniát és A'siát elakarta foglalni. Ez ellen a' két Consulok küldettek, kiknek változó szerencséjek vólt: Cotta Chalcedonnál 6) nem csak meggyőzetett általa, hanem a' városba-is bészaratott és ostromoltatott. De midőn Mithridates innént Cyzicusba ment, hogy ezen város' megvevése után egész A'siát elfoglalja, a' másik Consuleleibe került, 's míg Cyzicus' megvételevel foglalatoskodnék, őt hátulról bekerítette, éhséggel szorongatta és több ütközetet megnyert. Utóljára Byzantziumba kérgette, melly most Constantinápolynak hivattatik, 's vezéreit-is megverte Lucullus a' tengeren. E' szerint Lucullus által, egy télen és egy nyáron a' királynak csaknem százezer emberei ölettek meg.

7. Róma városa' építésének 678-dik esztendejében 7), Marcus Licinius Lucullus, annak a' Lucullusnak ki Mithridatessel hadakozott, Atya testvérének fija, Macedonia' igazgatójává tétetett. Itáliában hirtelen új háború támadott, mert hetvennégy Gladiátorok 8) Spartacusnak Crixusnak 's Oenomausnak vezérlésök alatt, Capuában 9) a' gladiatori játékszínből kirontván elfutottak, 's egész Olasz-országot keresztül járván, kevés héján olly terhes háborút támasztottak, mint elébb Hannibal. Minekutánna sok vezéreket, 's egyszerre két Consult-is megverték, csaknem hatvanezer fegyveresekből ál-

ló hadisereget gyűjtöttek össze. Proconsul Marcus Licinius Crassus által végre Apuliában megverettek 's a' háború Italiának sok nyomorgattatása után a' harmadik esztendőben elvégződött.

8. Róma városa' építésének 681-dik esztendejében Publius Cornelius Lentulus és Cnaeus Aufidius Orestes Consulok alatt, csak két nevezetes háború folytattatott a' Római birodalomban, t. i. Mithridates és Macedonia ellen. A' vezérséget két Lucullusok, Lucius Lucullus és Marcus Lucullus birták. Lucius Lucullus Czyzicusnál Mithridatest meggyőzván 's tengeri ütközetben vezéreit megvervén, tovább kergette Mithridatest, 's minekutánna tőle Paphlagoniát és Bithyniát ismét elvette, saját Országába-is beűtött, és Szinopet 's Amisost Pontus' legnevezetesebb városait elvette. Egy másik ütközetben Cabira városa mellett, hová Mithridates minden tartományaiából nagy seregeket gyűjtött, minekutánna a' királynak harminczezer válogatott katonái ötezer Rómaiak által semmivé tettettek, Mithridates megfutamatott 's tábora elpusztítatott. Kissebb Armoenia-is, mellyet birt, elvétetett tőle. Mindazáltal Mithridatest magához fogadta Tigranes Armoenia' királya, ki akkor nagy dicsősséggel uralkodott, a' Per'sákat 10) gyakran meggyőzte 's Mesopotámiát 11) Syriát és Phoeniciának egy részét elfoglalta.

9. Ezért Lucullus a' futó ellenséget vissza kívánván' Tigranesnek, Armoenia' Fejedelmének Országába beűtött, Tigranocertat Armoenia legnevezetesebb városát megvette, 's a' királyt magát-is ki hatszázezer pánczélos lovasokkal és százezer nyilasokkal és fegyveresekkel 12) jött ellene, úgy megverte, jóllehet csak tizenennyolcz-ezer katonái voltak, hogy igen sok Armoeniu-

sok elestek. Azután Nisibisbe 13) ment, ezen várost-is megvette, 's egyszer'smind a' király' testvérét-is elfogta. De minthogy azon vezérek, kiket Lucullus a' sereg' egy részével a' végre, hogy a' Rómaiak által elvett tartományokat védelmeznék, Pontusban hátra hagyott, vigyázatlanságok és fősvényiségek által Mithridatesnek a' Pontusba beütésre alkalmat adtak; a' háború újra kiütött. Midőn Lucullus Nisibis városának megvétele után a' Per'sák ellen készült menni, más vezér küldetett helyébe.

10. A' másik Lucullus, ki Macedóniában vezérkedett a' Rómaiak között legelső hadakozott a' Beszszusok ellen 14), kiket egy nagy ütközetben a' Hoemus hegyén meggyőzött. A' Beszszusok' városát Uscudamat azon a' napon bevette, mellyen megtámadta; Cabille városát is elfoglalta 's egész a' Dunáig előnyomult. Azután sok a' fekete tengeren túl fekvő városokat megtámadott, azok között Apolloniát lerontotta 15), Caledist, Parthenopolist, Tomit, Histrust és Burziáont bevette; 's a' háborúnak véget vetvén Rómába visszatért. Mind a' két Lucullus triumphipompát tartott; de az a' ki Mithridates ellen hadakozott, nagyobb, minthogy olly sok országot győzött-meg.

11. A' Macedoniai háború' elvégződése után, de még a' Mithridatesinek, mellyet a' király Lucullus vissza mentével sok segítő sereget gyűjtven megújított, folytatása alatt a' Kretai háború vette kezdetét 16). Ennek folytatására Caecilius Metellus küldetett, ki nagy ütközetek után három esztendő alatt az egész tartományt elfoglalta 's azért Cretainak neveztetett 's azután ezen sziget felett triumphipompát tartott. Ugyan ezen időben Apion király' testamentoma által, a'

Római birodalom Lybiának 17) is birására jutott, mellyben Berenice, Ptolemais és Cyrene híres városok voltak.

12. Míg ezek történtek, a' tengeri tolvajok minden tengereket háborgattak, úgy hogy az egész száraz földön győzedelmes Rómaiak bátorságosan nem hajózhattak. Azért ezek ellen Cnaeus Pompejusra bízott a' háboru, mellyet az kevés idő alatt igen nagy szerencsével, és gyorsasággal el is végzett. Nem sokára azután Mithridates és Tigranes ellen is ő tétetett vezérré, 's a' vezérséget általvévén, Mithridatest kis Armeniában egy éjjeli ütközetben meggyőzte, táborát feldulta, negyvenezer emberét megölte, 's a' maga seregéből csak húsz közkatonát és két Centuriót vesztett-el. Mithridates feleségével és két késérőivel elfutott, 's nem sokára azután saját emberein elkövetett kegyetlenségéért egy pártütés alkalmával, mellyet fia Pharnaces a' katonák között támasztott, magát méreggel megölni kényszerítettetett 18). Ilyen vége volt Mithridatesnek. Halála pedig ezen rendkívüli eszű és munkásságu embernek a' Bosporus mellett 19) történt, minekutánna hatvan esztendeig uralkodott, 's hetven esztendeig élt, 's a' Rómaiak ellen negyven esztendeig hadakozott 20).

13. Azután Pompejus Tigránes ellen vitte hadát 21), ki magát megadta; Pompejus' táborába, melly Artaxától tizenhat mértföldnyire volt maga elmenvén, 's koronáját térdre esve neki nyujtván. Pompejus a' koronát ismét fejére tette 's vele nagy tisztességgel bánt; mindazáltal országának egy részét által engedni 's büntetésül nagy summa pénzt fizetni kényszerítette. Syria, Phoenicia és Sosene elvétetett; 's

azon kívül hatezer talentom ezüstöt kellett fizetnie a' Római népnek azért, hogy a' Rómaiak ellen ok nélkül hadat indított.

14. Nem sokára azután Pompejus az Albanusok 22) ellen is hadakozott 's királyokat Orodést háromszor győzte meg. Végre ajándékok és levelek által reá hagyta magát bírni, hogy neki megengedjen, 's vele békességet kössön. Egy ütközetben Artocest is meggyőzte az Iberiai 23) királyt, ki magát neki megadta. Dejotárusnak Galateai királynak 24) ki a' Mithridatesi háborúban szövetségese volt, kis Armeniát oda ajándékozta, Attalusnak és Pylaeménésnek Paphlagoniát visszaadta 's Aristarchust Colchisi királyá tette 25). Nem sokára azután az Ituraeusokat 26) és Arabsokat 27) meggyőzte, 's Seleucziát Antiochia' szomszédságában 28) oda menetelekor azért, hogy Tigranest be nem fogadta, szabaddá tette. Az Antiochiabélieknek kezeseiket visszaadta, a' Daphnebélieknek 29) minthogy annak tájéka és sok forrásai neki nagyon megtetszettek, egy darab mezőt adott, hogy tágasabb szent erdejek lehessen. Onnét Judaeába 30) menván, Jerusálemet a' fővárost három hónap alatt bevette, tizenkétezer zsidót megölvén 's a' többieknek magok' megadása után megkegyelmezvén. Ezek után vissza ment Á'siába 's ezen igen hosszszas háborunak véget vetett.

15. Marcus Tullius Cicerónak a' szónoknak és Cajus Antoniusnak Consulságok alatt, a' város' építtetése után 689-dik esztendőben 34), Lucius Sergius Catilina, egy nagyon jeles származásu, de felette feslett és romlott erkölcsű ember, Honjának megrontása végett, néhány fő familiabeli, de zabolátlan indulatu emberek-

kel özszeesküdött. Cicero kikergette őt a' városból; czimborás társai elfogattak és a' fogságban megfojtattak. Maga Catilina a' másik Consul Antonius által egy ütközetben meggyőzetett 's megöletett.

16. A' város' építtetése után 690-dik esztendőben 32), Decius Junius Silanus, és Lucius Muraena Consulok alatt Metellus Kreta, Pompejus pedig a' tengeri tolvajok és Mithridates felett triumphipompát tartottak. Az utolsóénak dicősségével soha sem ért fel egy is. Szekere előtt Mithridates' és Tigranes' fiai 's Aristobulus a' zsidók' királya vezettettek 's előtte igen sok pénz és szörnyű sok arany és ezüst vitetett. Ezen időben az egész földkerekségén sehol nem volt nevezetes háború.

17. A' város' építtetésének 693-dik esztendőjében 33), Cajus Julius Caesar, ki utóbb tellyes hatalommal uralkodott, tétetett Consullá Lucius Bibulussal együtt. Galliának és Illyricumnak igazgatása 's tíz legió felett a' vezérség bízott reá. Elsőben a' Helvetusokat 34) győztemeg, kik most Sequanusoknak nevezetnek 35). Ez meglévén több győzedelmek és terhes hadakozások után egész a' Britanniái tengerig előre nyomúlt. 36) Kilencz esztendő alatt csaknem egész Galliát 37) meghódította, melly az Alpesek, a' Rhodanus, Rhénus és a' tenger között fekszik 's kerülete három millio kétszázezer lépést tesz. Nem sokára azután a' Brittanusok 38) ellen hadakozott, kik az előtt a' Rómaiakat még nevekről sem esmerték, 's őket meggyőzvén 's tőlök kezeseket vévén, adófizetőkke tette. A' Gallusokkal esztendőnként negyven millio sestercziusokból álló adót fizettetett. A' Germanusokat is a' Rhénuson túl meg-

támadta 's igen véres ütközetekben meggyőzte. Ennyi szerencsés hadakozásai között csak háromszor ütközött meg szerencsétlenül: az Arvernusoknál 39), hol maga is jelen volt, és Germaniában, midőn nem volt jelen, 's két vezérei Titurius és Arunculejus hadi fortély által megölettek.

18. Ugyan ezen időben a' város' építetésének 697-dik esztendejében 40), Marcus Licinius Crassus, a' nagy Cnaeus Pompejusnak másodszori Consulságában tisztitársa, a' Parthusok ellen 41) küldetett. Midőn Carrae városa tájékán a' szerencsétlen jelenségek' ellenére 42) megütközött, Orodes királynak vezére Surena által megveretett 's utóbb fijával együtt, ki nagyon jeles és híres ifjú volt, meg is öletett. A' hadisereg' maradványa Cajus Cassius Quaestor által megmentetett, ki nagy vitézségével a' veszteséget annyira helyre hozta, hogy a' Per'sák ellen, midőn az Eufratesen keresztül 43) vissza jött, sok ütközeteket nyert.

19. Ezután a' rút és gyászos polgári háború következett, mellyben azon kívül, hogy a' Rómaiak sok ütközetekben szörnyű kárt valottak, a' Római Nemzet' szerencséje is egészen megváltozott. Mert Caesar, midőn Galliából győzedelmes fővel haza ment, azt kívánta: hogy másodszor Consullá tétessék 's olly hathatósan kívánta; hogy akarátja tökéletesen teljesíttetett. Ellene szégezték magokat Marcellus Consul, Bibulus, Pompejus, és Cató, 's az parancsoltatott neki, hogy tegye le a' fővezérséget, 's úgy menjen Rómába 44). Ezen sérelemért 45) Ariminumból, hol seregei özsze gyűlve voltak, fegyverrel ment hazája ellen. A' Consulok, az-egész Senatus 46) 's minden

fő nemesek Pompejussal együtt a' városból kifutottak, Görög-országba mentek, 's a' Senatus Epirusban Macedoniában és Achajában Pompejus' vezérlése alatt Caesar ellen háborut indítani készült.

20. Caesar bément az üres városba 's magát Dictatorrá tette 47), onnét Hispániába ütötte. Ott Pompejusnak vitéz és erős seregeit annak három vezérei Lucius Afranius, Marcus Petrejus és Marcus Varro alatt, meggyőzte. Innét visszatérván Görög-országba ment 's Pompejus ellen hartzolt. Az első ütközetben megszaszogatott, de megszabadult, minthogy Pompejus az éjszaka bekövetkezésével őt kergetni nem akarta. Azért Caesar mondotta: hogy Pompejus nem tud győződelmeskedni 's hogy ő csak ezen napon győzethetett volna meg. Azután Thessaliában 48) Palaeopharsalusnál mind a' ketten nagy seregeket gyűjtöttek, 's megütköztek. Pompejus' hadi seregében negyven ezer gyalogság 's a' bal szárnyon hat száz, a' jobbikon pedig ötszáz lovasság vőlt 49). Azon kívül az egész napkelet' segítő seregei, minden Nemesek, számtalan Senatorok, kiszolgált Praetorok, Consulok 's olyanok vőltak vele, kik már egész nagy népeket meggyőztek vala. Caesar' hadiserege nem egészen harmincezer gyalogságból 's ezer lovasságból állott.

21. Még soha sem vőltak a' Rómaiaknak nagyobb számú hadiseregeik 's jobb vezérek alatt öszszegyülekezve, úgy hogy velek az egész föld' kerektségét könnyen meghódoltathatták volna, ha a' Barbarusok ellen hadakoznának. Mind a' mellett az ütközet felette tartós és soká kétséges kimenetelű vőlt, de végre Pompejus meggyőzetett 's táborá elpusztíttatott. Ő maga

megfutamtatván Alexandriába 50) ment, hogy Aegyptus' királyától, kinek mint kiskorúnak a' Senatus által tútorul rendeltetett, segítséget kérne. De ez inkább tekintvén a' szerencsét mint a' barátságot, Pompejust megölte 's annak fejét és gyűrűjét Caesarhoz küldötte. Azt mondják, hogy Julius Caesar könnyezet, midőn illy nagy embernek, 's az előtt vejének fejét meglátta.

22. Nem sokára azután Caesar Alexandriába ment, Ptolemaeus neki is lest akart vetni; a' mi kitudódván háború indíttatott ellene. Meggyőzöttetett, 's a' Nilusba fulladott teste arany pánczélban találtatott-meg. Caesar Alexandriát elfoglalván, azt Cleopatrának Ptolemaeus testvér hűgának adta, kivel tilalmas szövetségben élt. Onnét visszszament Caesar, 's Pharnaceszt, a' nagy Mithridates' vejét, ki Pompejusnak Thessaliában segítségül völt 's most Pontusban pártott ütött, és sok Római tartományokat elfoglalt, megtámadta, meggyőzte 's utóbb kényszerítette, hogy maga magát megölné.

23. Innét Rómába visszszamenvén harmadszor tette magát Consullá Marcus Aemilius Lepidussal, ki az előbbi esztendőben Caesar' Dictatorsága alatt Magister equitum völt. Azután Afrikába ment, hol sok fő nemesek Jubával Maurétania' királyával 51) egygyütt a' háborút megújították. A' Rómaiak' vezérei ezek voltak: Publius Cornelius Scipio, az Afrikai Scipio' híres és régi Nemzetségeből (ki Pompejus' ipája völt), Marcus Petrejus, Quintus Varro, Marcus Porcius Cato, és Lucius Cornelius Faustus a' Dictator' Sullának a' fija. Midőn ütközetre került a' dolog, sok harczolás után Caesar győzött; Cato, 52) Scipio, Petrejus és Juba magok ölték meg

magokat; Faustust, Pompejus' vejét Caesar ölette-meg.

24. Egy esztendő' elfolyása után Caesar Rómába visszatérvén negyedszer tette magát Consullá, 's mindjárt Hispániába ment, hol Pompejus' fiai Cnaeus és Sextus újra nagy háborút kezdettek. Sok ütközetek történetek; az utolsó Munda városánál 53) mellyben Caesar olly közel vólt a' meggyőztetéshez, hogy midőn már katonái megfutamodtak, magát megakarta ölni, nem akarván annyi vitéz tettei után ötvenhat esztendő's korában olly fiatal emberek' kezébe esni. De végtére seregeit rendbe szedvén, győződelmeskedett. Pompejus' fiai közzül az időssebbik megöletett a' fiatalabbik elfutott.

25. Innét Caesar, minekutána minden polgári háborúkat elvégzett, visszatért Rómába 's ott szokatlan és a' Római szabadsággal ellenkező dolgokat kezdett véghez vinni, 's midőn e' szerint az olly tisztségeket is, mellyeket elébb a' nép adott, tetszése szerint osztogatta, a' Senatorok előtt, ha valaki hozzá ment, fel nem kelt, 's egyéb dolgokban is úgy viselte magát mint király, vagy csaknem mint szabadkényű uralkodó, több mint hatvan Senatorok és Római-lovagok özszeesküdtek ellene. Az özszeesküdtek között legnevezetesebbek vóltak a' két Brutusok, annak a' Brutusnak familiájából, ki Rómában első Consul vólt, 's a' királyokat elkergette, 's azokon kívül Cajus Cassius és Servilius Casca. Ezen özszeesküvésnek következtében Caesar, midőn egy napon másokkal együtt a' Senátusban megjelent, huszonhárom sebekkel megöletett.

Jegyzetek a' VI. Könyvhez.

1. **P**amphylia, Cziliczia, Lyczia, Isauria, Mysia, Bithinia, Kis-Á'sia tartományai voltak.

2) Rhodope Thracziának egy hegye vólt, 's ennek vidéke neveztetik itt Rhodopa tartományának.

3) Ezen három városok zsványok' fészkei voltak Lycziában és Czilicziában.

4) Taurus egy nagy hegy Á'siában.

5) Azon békességet melyet Sullával kötött.

6) Chalcedon Bithyniának, Czyzikus Mysiának városai voltak Kis-Á'siában.

7) Igazabban hatszáz nyólczvanegyedik esztendőben.

8) A' Gládiatorok olly hadászok vagy bajvivók voltak, kik a' nép' mulattatása végett halálosan viaskodtak még pedig hol egymással hol vad állatokkal. Az ilyen harczzjátékok (spectacula gladiatorum) ajándékoknak-is (munera) neveztettek, mert az a' vélekedés uralkodott, hogy azok által a' meghóltak eránt szeretet bizonyítatik, 's kötelesség tellyesítetik, olyan babonás hiedelem lévén, hogy a' meghóltak lelkei addig nem nyughatnak, míg emberi vérrel érettek engesztelő áldozat nem tétetik. Ezen játékokat legelőször Brutus vitte-bé Rómába négyszáz kilenczvenedik esztendőben, az attya halotti tiszteletére. Eleinten csak jeles férfiaknak de azután fő-rendű aszszonyoknak emlékezetére-is, utóbb pedig a' nép' mulatságára-is tartattak. A' bajvívásra némellyek önként valalkoztak, mások kényszerítettek. Az utólsók rabszolgák és hadi-foglyok, az első pedig szabad-emberek 's néha fő-rendű férfiak sőt úri Aszszonyok-is voltak. A' bajvivók a' ségre rendelt oskolákban előre taníttak, 's másképp is jól elkészítettek különös mesterek által, kik Lanistáknak neveztettek.

9) Capua, Campiának fővárosa vólt.

10) Eutropius itt a' Parthusokat nevezi Per'sáknak, minthogy Per'siát elfoglalták.

11) Mesopotania és Phoenicia A'siai tartományok voltak.

12) Ezen számtalan a' leírók hibái által tétetett hatvan-ezer helyett, általjában a' szám' előadásában ezen történetnél a' történetírók különböznek.

13) Nisibis másképp Antiochia Mygdonia nagy és népes város volt Mesopotaniában.

14) A' Boszszúsok Thráczában laktak Rhodope hegye körül 's ragadozásból éltek. Haemus Thráczának egy nagy hegye. Uscudama hasonlóképen Thrácia' városá' valamint Cabbyle-is.

15) Apollonia város Thrácia és Moesia szélén; Calatis, Parthenopolis, Thomi, Histrus, Burziaon vagy másképp' Bizora, Alsó-Moesiának vagy a' mai Bulgáriának városai voltak.

16) Creta szigete, ma Candiának neveztetik, egy igen szép sziget.

17) Lybia, Afrikának egy része volt; Eutropius csak a' Cyrenei tartományt érti alatta.

18) Nem a' bévett mérég ölte-meg Mithridatest, hanem egy Bitoctus vagy Bitovius nevű Gallus.

19) A' Czimmeriai Bosporusnál.

20) Némelly történetírók többre, mások kevesebbre teszik ezen számot.

21) Eutropius itt ismét igen hibáz az idő számlálásban. Ez még Mithridates halála előtt történt. Artaxata Armeniának fővárosa volt.

22) Az Albanusok Scythák voltak 's a' Caucasus és a' Caspium tenger körül laktak.

23) Iberia, a' fekete tenger és Caspium tenger között feküdt.

24) Galatia Kis-A'sia' tartománya volt a' fekete tenger partján, nevét azon Gallusoktól vette, kik az előtt hazájokat elhagyván ide szállottak.

25) Colchis ma Mingreliának neveztetik.

26) Az Ituraeusok Syriában laktak.

27) Csak némelly Arabs csoportokat győzött meg a' Libanus körül, Arabiába nem ment bé.

28) Antiochia Syriának fővárosa 's felette híres és gazdag volt.

29) Daphne , egy középszerű falu volt Apollónak egy nagy berkével és Diana Asylumával közel Antiochiához , a' honnét Antiochia külső városának-is neveztetett. Lakosai híresek voltak fényüzésekről és bujálkodásokról.

30) Judaea , Palaestinának egy része volt.

31) Igazabban hatszázkilencvenegyedik esztendőben.

32) Igazabban a' hatszázkilentzvenkettődik esztendőben.

33) Igazabban a' hatszázkilencvenötödik esztendőben.

34) Már akkor-is a' mai Helvetziának szélein laktak , 's a' szomszéd Galliába beütöttek.

35) A' Sequanusok külön nemzetet formáltak a' Helvétzia szélén Galliában.

36) Ez, a' ma ugy nevezett Canalis Franciaország és Anglia között.

37) Az Alpeseken túl fekvő Galliát , (mellyhez Helvétzia , Belgium és Német-oroszának Rajnán túli része-is tartoztak) egészszen elfoglalta 's' háromszáz Nemzeteket hajtott a' Rómaiak' birodalma alá.

38) Így neveztettek az előtt az Anglusok és Scotusok.

39) Az Arvernusok Galliában laktak , 's a' mostani Auvergne tartományban tőlök vette nevét.

40) Igazabban a' hatszázkilenczvenkilenczedik esztendőben.

41) A' Párthusok Per'siában laktak ; Carrae Mesopotamia városa volt.

42) Illyen szerencsétlen jelenségek voltak a' következők.

1) A' nép' Tribunussa Attejus megátkozta őket azért , hogy szövetségesek ellen ok nélkül hadakozik. 2) A' Iova a' Phrát vizébe esett. 3) Az a' hely , hol tábort kellett ütni a' villamtól megüttetett.

43) Euphrates vagy Phrat A'siának esmeretes folyóvize.

44) Rómába azért kellett vala visszasz mennie , minthogy a' törvény szerint senki sem nyerhette-el a' Consulságot , ha mint Candidatus Rómában jelen nem volt.

45) Az nem volt sérelem , hogy olly ember , ki a' Római kincstárt meglopta , Galliát kiprédálta , sok egyéb zabolátjanságot követett-el , 's a' Római-szabadság' elnyomására már a' plánt kitsínalta , a' törvény és a' szokás ellenére , 's mint egy a' maga parancsolatjára távollétében Consullá 's következőképpen büntetetlenné nem tétetett.

46) Legalább a' Senatus' legnagyobb és legtekintetesebb része.

47) Caesar csak Hispánia' elfoglalása után lett Dictator-rá 's nem-is maga tette magát azzá, hanem a' nép adta néki Lepidus' javaslására ezen méltóságot.

48) Thessalia, Görög-országnak egyik nagyobb tartománya volt, Larissa nevű fővárossal.

49) Mások a' számot máskép adják elől.

50) Ezen város, melyet Nagy Sándor építtetett, Aegyptusnak tengeri városa volt 's most-is az.

51) Ez Numidia királya 's második Hiempsal' fja volt, Mauritanéában akkor Bocchus és Bogud uralkodtak.

52) Az Utikai Cato.

53) Munda, Andalusíának egy szép városa volt.

S. K. J.

9.

A' Virágok.

A' virágok áttallában a' természetnek legpompásabb ékességeihez tartoznak, 's az ép szemeknek igen örvendetes tekintetet szereznek. A' tarkázott szín-dísz, a' szép rajzolat, és árnyékozat, majd csaknem mindenkor láthatók a' virág leveleken, melyek öszszesen véve, teszik a' virág koronát. A' színeknek sokfélesége véghetetlen, 's úgy szóllván napról napra szaporodik, mert a' szorgos művelés által valamint fajokat, úgy változtattyák színeket is; a' szemet kecsegtető szép szín mellett egyik főbb tulajdonok a' virágoknak a' kellemetes illat. Melly vídámító az emberre nézve p. o. nap-fel-

költekor a' harmatos emlőktől görnyedett kerti, vagy réti virágoknak illatozása! — de még a' Nectárról, a' virágok' méz-nedvéről sem kell megfélekezünk, ezer meg ezer bogaracskák szívják abból élelmöket, hogy ez által ismét nekünk embereknek hasznot hajtsanak. A' virágokat ajándéku! nyujtá a' természet földünk' ékesítésére; azt mondja egy Arabs író: azon napon, mellyen a' nap a' földel öszzsepárosult, a' földnek, mint a' nap jegyesének szűz kebeléből bimbóztak ki a' virágok.

A' virágok szelíd, 's gyengéded érzést gerjesztenek az emberi érzékeny szívben, az ő kellemes illattjok hívás a' szeretetre, szava a' lelketlen természetnek, melly bennünket kecses ingerével győz, 's vonz. Itt emlékezteti a' szerelmest azon édes szempillantatokra, mellyek örömének mulékonyságát szépítik vala; amott néma sóhajtozással tölt meg egy ártatlan szívet, imádta tárgyának megnyerése végett. — A' régiség megszenségtelenítettnek vélte volna az Istenséget, ha azt a' földi királyok' ékességivel koronázta volna, úgy vélekedvén: hogy a' virág koszorú méltóbb disze egy mennyei hómloknak. Az ártatlanság is rózsakoszorút áldozott az Isteneknek, mellynek édes illattja vélekedésök szerint kedvesebb az Istenek előtt azon vastag fekete füstnél, melly egy Hecatomberakás fájából gombolyodva emelkedik felfelé.

Vélekedésem szerint egy virágot kedvellő nép el sem vadulhat; korcsosulhat, minthogy bizonyos erányozásban a' természet és szép eránt forró érzés melengeti keblét, 's a' körülötte lévő virágok elevenen, és szembetűnőképen emlékeztethetik virágzó ifjúságára, férfui korára, aggot öregségére, sőt még gyermekeire, és az

azok eránt tartozó sz. kötelességre, atyai gondoskodásra. A' virág beszélő jel-képe mind annak, a' mi élet, valamint t. i. a' virág, úgy az ember-is gyengén jön elől, 's mintegy csirádzik a' természetnek anyai kebeléből, 's valamint a' virágnak, úgy néki is, ha élnedni, nevelkedni akar, szüksége van a' szeretetnek dajkáló, ápolgató kezeire; azután kezd virágozni, virgoncz gyermeksege hasonló a' virágnak hajnali friss kellemetességéhez; a' gyermek szép, és szeretetre méltó mint a' virág; valamint a' virág, úgy ő is kedveli szülőtte földét, 's mint a' virág, úgy ő is gondos dajkálást, szorgos nevelést kíván hogy korcsá ne váljék, nyomorékká ne legyen. Szemérmesen, együgyűen, és minden mesterkélés nélkül áll a' gyermek, valamint a' virág, a' természet' pompás kertyében, és egyebet nem kíván, mint ezen jó anyától neki adatott igazat, hogy t. i. élhessen, virágozhassék, és a' jótévő napnak örvendhessen. Ezen részvételt, ezen életet kívánja a' gyermek is mint kinyíltt virág; homályban, árnyékban, tömlöczben egyik sem akarna maradni, mert azonnal őket vesztenének ifjui szépségekből, 's azon ingerlő kellemből, mellyel a' természet szabadságjokat felékesítette. Végre elalszik a' virág, mint elhal az ember, elharvad mindenik, fáradtt fejeket a' sír felé hajtyák, és az embereknek pora mellett nyugszik a' virág' pora is.

Melly jótévő az az óra, mellyet egy tavaszi, vagy nyári reggelen a' virágos kertben töltünk, 's Flóra remek mívei közt élünk! az élet, és ifjúság szelleme reánk lehell, vidámító gőz-körben lebegünk, és erős lélekzettel szívjuk magunkba az illatos erőt. Érezzük egy perczenetben hogy jól vagyunk, hogy valami ol-

Iyas járul hozzánk, a' mi állapotunkat vidám kellemetességgé változtattja, 's lelkünket felde-
 ríti; érezzük, hogy az egészségnek Geniusa, és
 az Ifjúság egymás ellenébe sietnek, hogy ben-
 nünket a' liliomnak, violának, szekfűnek, ró-
 zsának, *) rozmarinnak, majoránnának, izsó-
 nak 'sa't. bal'samos illattjával megajándékoz-
 zanak. Minden körülöttünk lengedező szellőts-
 ke a' legfinomabb életerővel van megtelve; a'
 virágoknak utánozhatatlan színe, a' rózsá' piros-
 sága, a' szekfű' tarkasága, a' liliom' fehérsége,
 melly gyönyörködtető a' szemnek! melly szelid
 inger idegeinknek! a' virágos kertben barátom!
 erő forrásból merítenek nekünk a' jó tévő
 Nymphák.

Szabó Nepomuk.

---

*) Tekintsük-meg a' szikla repedésből ki nőtt rózsát, mint
 limbálja ezt a' gyenge szék, mint hajlong zöld lombján, hin-
 tálja a' napnyugot, a' hajnal pedig gyöngy cseppeket hullat
 reája, színe, és illattja vonza a' kezét annak letörésére;
 neveli néha szépségét smaragdi zöldjével egy a' kelyhében
 lappangó bogaracska, 's akkor a' virág kelleme, és fűtő
 mulékonysága által jel képe lesz az örömmek, valamint
 t. i. a' virágot, úgy gyakran örömünket is veszedelem
 veszi körül, 's bánat fészkel belsejében; kedves az ér-
 zékenyeknek a' rózsák között való sétálás, valamint
 édes a' rózsá' ajakról jött széplőtelen csók is.

10.

Polykletus' utazása , vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Harminczharmadik Levél. — Polyklet Philostráthoz.**

*Tudományok. — Csillagvíssgálás. — Földmérés. —
Földesmérés. — Természet története.*

Látod kedves Philostrátom, hogy a' Rómaiak a' művészeket minden felől városokba hívták, a' munkára serkentették 's munkáikat becsülték a' nélkül, hogy magok benne részt vettek volna. Ezen nálok olly igen elterjedett indulatos hajlandóság minden szép műv eránt úgy nézettethetnék, mint a' Mú'sáknak közvetve való hódolás; de az égne ezen dicső leányai nem nyernek tőlök hasonló mértékben tömjént. A' mi nem hágy maga után látható és maradandó nyomokat, a' mi nem vezet valamelly meghatározott célra; az csak igen gyenge és erőtlen részvételt támaszthat az ollyan emberekben, kikben úgy látszik leginkább csak a' birtok' ösztöne uralkodik, 's kik nem esmernek más örömet mint a' mellyet a' hatalom ad. Így a' tudós Urania csak kevés tanítványokat számlál közöttök. Azon nyomos lelki-foglalatosság, mellyből egyedül az emberi esmére-

tek' terjesztésére hárámlik nyereség, nem lehet kedvet az olly emberek előtt, kiknek szemei szüntelen a' földre vagynak függesztve. A' csillagos ég' látása erőtlenségekre emlékeztetné őket, és semmiségöket bizonyítaná meg, holott ők mint uj Titánok, ha tehetségökben volna, az Olympus Istenségeit is levetnék thrónusaikról, 's az Istenek hatalmaiért az embereken állanának boszszút.

A' csillagvi'sgálás' tudománya, mellyet a' pásztori élet nyugalmas üressége szült, 's melly a' földmívelés szükségei, 's még inkább az emberi természetnek mindent esmérni akaró vágyásai által terjedt, még a' legrégibb esmeretes népeknél is műveltetett. Görög-ország' első jeles elméji azoknak iskoláiban tanulván, azt elmélkedések tárgyává tették, 's igyekezetöket szerencsés feltalálások jutalmazták-meg. A' bujdosó csillagok' járása's a' hóld' útja megismértetett, 's tellyes bizonyossággal meghatározott; az Planéták' egymás után következésének rendje kiszabott, 's azon levegői tűnemények, mellyek a' Nemzetek között olly soká rémülést okoztak, nagy részint megmagyaráztattak, 's azon felséges törvények tudása, mellyek szerint a' világ igazgattatik, az Isten' nagyságát is megbizonyította azoknak, kik addig csak annak jóságát esmerték, ezen szent könyvben lángoló betűkkel találták feírva annak dicsősségét; a' vak félelem helyébe szeretet lépett, 's a' vallás a' legnemesebb tudománnyal mindenütt egyformán haladott elő a' tökéleteség' pályáján.

De nem a' táborozás' lármájában, nem az olly sokféle indulatoktól hányatott nagy város' zörgésében juthatnak az emberek illy felséges esméretekre; a' bölcs Indusok, kiket mi Gymnosophistáknak hívunk, a' vi'sgálódó Chaldaeusok, a' komoly Egyiptomiak, a' csillagvi'sgálás tudományának alkotói, magányban

és csendességben éltek; magából a' homályból merítették azon eleven világosságot, mellyet csudálunk 's csak az embereket 's ide 's tova hányó vető hű tárgyoknak félre tévése által tanulhatták ki az Istennek' titkait. A' Görögök, kik előbb tanítványaik voltak utóbb mestereiké lettek; de mindenkor azoknak nyomdokin jártak; mint azok, ők is megvetették a' mulandó hasznokat, hogy halhatatlan dicsőséget nyerhessenek; 's az emberi Nemzet' számára törtévéen hódoltatások; ott kezdődik dicsőségek, hol a' közrendű hősöké végződik.

Talám azt fogod mondani, hogy egy nagy Nemzet a' sok katonák között számlálhat egynehány tudósokat is, és hogy az egy dologban való előmenetel a' másikat nem zárja ki. Így a' Peloponesusi háború alatt, midőn csaknem egész Görögország fegyverben vólt, a' szép mesterségek és tudományok az előtt esméretlen fénnel ragyogtak. De a' Görögök még az ütközetek között is tudják a' Mú'sákat becsülni, azoknak a' had' Istene soha sem mocskolta-bé vérrel oltáraikat; míg itt erőtlen szavok meg sem hallattatnék. Sándor megkémelte azt a' házat, mellyben Pindarus született; egy Római megölte Archimedest, mélységes számlálásai között.

Nem régiben, egy délkor történt Napfogyatkozás valami kevés rémulést okozott Rómában. Én akkor némelly előkellő emberekkel voltam együtt, kik közzül az egyik ezen tünemény' okait próbálta magyarázni a' többinek. Jóllehet beszédje a' csillagvizsgálás tudományának ábétzéből állott, még is bámulással halgattatott. Nagyon gyönyörködven abban; hogy halgatói olly igen figyelmeztek reá, elmélkedésében sokkal többre terjeszkedett mint a' mennyihez értett, 's Ikarus módjára csak azért látszott az égfelé emelkedni, hogy viszont leessék; végre

Nemzeti kevélységéhez a' magáét is hozzá kapcsolván nem áttallott hazájának olly dicsősséget tulajdonítani, mellyel nem bír. Kihinné el? monda, ezen olly nehéz tudományt, melly a' leg-megvilágosodottabb népeknélis nagyon lassan ment elő, a' Római elme hirtelen 's könnyen megtanulta. Ötszáznyolczvaneggyedik esztendőben azon ütközet előtt való estve, mellytől Perseus király' sorsa függött, Szulpitzius Gallus katonai Tribunus, öszszegyűjtötte katonáit 's előre megmondotta nekik, hogy azon éjjel a' hold a' második órától fogva a' negyedikig egészen elfog setétülni, megmagyarázta nekik röviden ezen tünemény' okait jelentette következéseit, 's jövőndölése bétellyesedvén, a' Rómaiak győzelem hirdető jel gyanánt nézték ezen történetet, mellyet tudós ellenségeik veszedelmek jelensége gyanánt vettek. E' szerint Róma azon nevezetes napon vitézsége 's egyszer'smind tudománya által is győzött, mig ellenségeinek kettős veszteséget kellett siratniok.

Ezen beszédnek, melly a' kérkedékeny tudatlanságot egész mértékben kimutatta, nem tartóztathattam meg magamat a' mosolygástól; a' Római ezt észre vette: 's így szólla nagy elevenséggel: „Hogy hogy! talám tagadod a' történetet, mellyet elbeszélek?“ — Nem felelek én csendesesen. Akar melly gyászok voltak is következései, éppen nem akarjuk mi azt kétségbe hozni, de nem szabad e azt hinnünk, hogy Szulpitzius Tribunus Görög-orzágból nyerte ezt az olly szerencsésen használt esméretet? ha meggondolod, hogy Thalestől fogva, ki nálunk a' csillagvi'sgálás tudományának alapját megvetette, Hippárchusig, ki a' mi időnkben azt a' tökéletességnek olly magas léptsőjére emelte, közel ötszáz esztendők folytak el; hogy ezen hosszú idő alatt sok szorgalmas emberek kicsinyenkint sok új feltalálásokat tóldottak az előbbeniekhez, hogy mind eunyi

iparkodások mellett is csak alig vagynak Görögországban egynehányan, kik a' nap' 's hold' fogyatkozásait kitudnák számlálni, nehezen fogod által látni hogyan találhatá ki egy Római hadi-vezér egyszerre 's csupán a' maga elméje segítségével azt, a' mire gyakran olly sok méltán híres emberek csak véghetetlen lassu lépésekkel juthattak. Hihetőbbnek látszik az, hogy a' Görögök közzül, kik ezen nevezetes háborúban a' Rómaiak' szövetségeseik voltak, adta valamelly tudos ezen fontos tanácsot Szulpitziusnak, és hogy ez ügyesen tudta a' tanácsot hasznosra fordítani."

„Hát ahoz mit mondasz, monda a' Római, ha egy értekezést mutatok a' nap' és hold' fogyatkozásairól, mellyet hasonlóképpen Szulpitzius írt? én azt nagy gonddal őrzöm könyvtáromban, 's az eléggé megbizonyítja írójának tudományát." — Azt mondom, felelék én mosolyogva, hogy az is ugyan azon kűtföből eredett. Egy jeles talentomu elme, az égi testek mozgásának okait merész gondolattal eltalálhattja; de helyes következtetéseket csak tartós vigyázás és vi'sgálódás után húzhat ki azokból. 'S hogyan tehetett volna ő ilyen vi'sgálódásokat, holott ollyan állandó kezdő pontot sem esmert, mellyből elindulhatott volna. Rómába az illyeknek már régen megszűntek titkok lenni, 's még most is bizonytatan nálatok, melly pontban keljen az esztendőt kezdeni. Majd meghoszszabbittatik az, hogy valamelly kedvelt fő tisztviselő tovább maradhasson hivatalában, majd ismét megrövidítetik, hogy egy másik elébb kimozdíttassék abból. Nép gyűléseitek majd elébb ejtetnek, majd később mint az Auguroknak tetszik, 's gyakran hallottam polgár társaitokat a' kalendáriom' rendetlenségéről keservesen panaszkodni. Vagynak olly elvont gondolkodásbeli tudományok, mellyek a' többinek mindnyájának se-

gedelme nélkül szükölködnek, 's mellyekben a' lélek csak lassú lépésekkel haladhat elő. Eggyetlen egy napon, senki sem lesz csillagvi'ssgáló tudóssá, egy Nemzet pedig egy század alatt sem."

Itt elhalgattam 's vehettem észre, hogy halgatóimat nem győztem meg. Mint e' féle esetekben történni szokott, kiki előbbeni vélekedése mellett maradt. Szulpitzius Gallus tovább-is második Hipparchus volt, 's én azt a' meggyőződést vittem el magammal, hogy a' természet törvényeinek megismerésére nem elég a' világnak törvényeket szabhatni. Ha a' Rómaiak az olyan magasabb számlálásokban, mellyek bizonyos tekintetben az eget és a' földet össze kaptsolják, ilyen idegenek és jövevények; a' Mathesisnak azon részében sem sokkal járatosabbak, mellyet földmérésnek nevezünk (Geometria), 's a' Tyrrhenumi tenger' partjain nehezen vizsgálhatná magát valamelly a' szélvész által oda vettetett hajós, homokba írt földmérési tudományos figurákkal. Egy olly hadakozó Nemzet, melly mindenkor oriási próbatételekről gondolkodik, 's mellynek még nyugalma-is minden más népnél nyugtalanságnak tartatnék, a' csendes tanulás és vi'ssgálódás' édes örömét képzelni sem tudja, 's azért is alkalmatlan a' vi'ssgálódásra, minthogy azt megveti. Egy alkalommal egy öreg hadi vezér előtt, ki több győzedelmek által híressé tette magát, jelentettem csudálkozásomat azon, hogy a' Rómaiak olly kevés fontosságot tulajdonítanak egy olly tudománynak, melly a' hadakozás' mesterségét olly közlről illeti. "Megengedem, ez vala felelete, hogy a' mi hadiseregeink' mozgásai néha formáikat és kifejezéseiket a' földmérés tudományától költsönözik. Ha a' hadivezér vagy seregét az ellenség megtámadása véget akarja terjeszteni, vagy táborát fel akarja ütni, vagy az ellenségét dölteni, vagyunk Mathesisből vett bizonyos

regulák, mellyektől soha sem kell eltávoznia. Az erősségek' megtámadása vagy védelmezése, talán még mélyebb esméretekét kíván; de még is ritkán olyanokat, mellyek a' földmérés tudományának kezdetein túl volnának; 's ezen tekintetben, csak gondolatját az illendő szóval tudja kifejezni a' fő vezér, elegendő az arra, hogy alattavalói, azt a' mit ő kigondolt, gyorsan és késedelem nélkül végre hajtsák. Plánjának jól meggondolása's kiszámlálása egyedül magától függ: nem a' tudomány nyer ütközeteit. Voltak nagy hadivezéritek, számláltok híres tudósokat. Epaminondas, Miltiades, Aristides lehetek középszerű földmérők-is; de Pythagorásaitok és Platóitok nem lettek volna alkalmasok a' hadiseregek' vezérlésére."

A' nélkül hogy ezen tekintetben egy Rómainak vélekedésében egészen megegyezhetnénk, meg kell vallanunk hogy a' legtanultabb népek általjában véve nem azok közzé tartoznak, kik magokat katonai talentomok vagy erő által leginkább megkülömböztetik. Az Indusok és Aegyiptombeliek mihelyt megtámadtattak, azonnal meghódoltattak. A' Görögök a' Macedoniabeliek igájába estek; ezek viszont a' Rómaiaktól győzettek-meg, sőt maga Róma-is a' Gallusok és Cymbrusok által csaknem semmivé tétezt. Úgy látszik hogy a' népek vénsége az emberekéhez hasonlít; a' vénség a' bölcsességnek 's tudománynak, az ifjúság az erőnek ideje. Amaz vizsgálódik midőn ez tselekszik; amaz mindent mesékbe foglal 's ez azokat megfejti.

Nehéz volna meghatározni hogy az az idegenség, mellyet a' Rómaiak a' mélyebb tudományok eránt mutatnak, valamelly titkos természeti ösztönből származik e', melly őket jobban elősegíti, mint az okosság elősegíthetné, vagy pedig valamelly helytelen kevélységből. De ha a' tudós számlálásokat

megvetik is, más felől nagy gazdagságok tekintetéből 's természeti következése szerint az alsóbb rendű számvetéshez igen jól értenek. A' ki sokkal bir, annak kell számot vetni tudni, 's Rómában a' nagy birtokosok, uzsoráskodók és pénzváltók szörnyű sokasága, a' számok' tudását mindenek között közönségesse tette. Abéczéjeknek ezen hét betűit I, V, X, L, C, D, M, külömbbféleképpen helyezvén, minden summát kifejeznek az egységtől fogva százezerig. Ha ennél sokkal nagyobb summákat kell kifejezni, ezen számbetűknek fölibe, csak egy huzást tesznek, 's azon huzás százezerszer nagyobb értéket ad ezen betűknek, mint a' mellyet előbb birtak. Egy példa ezt érthetőbbé teszi: ezen betűk H. S. mellyek tulajdonképpen nem számjelek csak a' sestertium' kifejezésére használtatnak. E' szerint H. S. X. tíz ilyen sestertiumokat jelent, ellenben ugyan H. S. X. ha rajtok felül huzás van, egy milliomot jelentenek. Hasonlóképpen H. S. M. ezer Sestertiumot jelent, felibe tett huzással pedig ez a' H. S. M. több gazdagságot jelent, mint a' mennyivel valaha a' leggazdagabb Római-polgár is birhatott.

Ha ezen számjelek nélkül a' közönséges írásban vagy a' mindennapi beszélgetésben ugyan azon summákat akarjuk kifejezni, olyankor ezen mellékszókka négyyszer (quater) tízszer (decies) hússzor (vigiesies) 's hasonlókkal élünk. A' mi által az jelentetik, hogy a' szóban lévő pénz annyszor van százezerrel sokasítva, a' hány egységeket a' mellékszó magában foglal. E' szerint quater sestertium, annyi, mint négyyszer százezer Sestertium; decies Sestertium, annyi mint egy milliom, vigiesies Sestertium mint két milliom. Sőt sokszor csupán a' mellékszó is elégséges a' számlálásban ugyan azon dolog' jelentésére, 's a' fő szó a' deák' nyelv' természete szerint elhagyatik és hozzá értetődik.

Néha a' Rómaiak talentomok szerint számlálnak, egy talentomra hatvan font ezüstöt, egy font-ra tizenkét untziát vévén. Szoktak a' mina szóval is élni, melly egy fontnyi nehézséget jelent.

A' tulajdonképpen való Mathesis után a' föld-leírás, melly vele olly szorosan össze van köttetve legfontosabb tudománynak tartatik, a' kimivelt népek között. Plutárk tökéletesen esmerte azon tartományokat, mellyekbe Hőseit helyhette. Herodot a' föld külömbbféle részeiben utazott, 's pontosan leírta mind azt, a' mi a' maga idejében esméretes vólt. Sándor' táborozásai, 's hadi vezéreinek az ő parancsolatjából tett munkáik még inkább nevélték az akkor már megvólt esmereteket, 's a' mi időnkben a' halhatatlan Hipparchus a' bámuló emberi Nemzet eleibe egész képét rajzolta ennek a' világnak, mellynek olly kicsin részét foglalja-el. A' földhöz támaszkodott, mikor az ég' képét akarta rajzolni, 's az ég' segítségével rajzolhatta le a' föld' képét. Munkája mind a' föld kiterjedését, mind az ég' hajlatait, mind a' helyek' egymástól távollétét magában foglalja; az mindenkor tárgya lesz az emberi Nemzet csudálkozásának, 's ha valaha fölül haladtatik, azért is szerzőit illeti a' köszönet.

Itt Rómában egészen más út vezet az esmérethe. A' Rómaiak esmerik ugyan a' föld kerektségét, minthogy uralkodnak rajta; de ezen célra nem valamelly nehéz tudomány által jutottak-el; csak a' gyakorlás vitte őket oda. Nálók a' kard tette azt, a' mit másutt a' czirkalom sem vihett volna véghez. Minden tőlök meggyőzettetett nép, megismerette velek, a' mellettek lakókat, vagy azokat, kikkel öszszeköttetve vólt, 's a' feltalálásra mindenkor nyomban következett a' meghódoltatás. Ekképpen uralkodások' terjedésével együtt terjedett a' földről való esmeretek is; de a' helyeit, hogy esméreteik

készítettek volna utat a' történetekre, inkább a' történetek adtak alkalmat az esméretekre. Antiochus megesmertette velek A'siát. Hannibál Áfrikába, Spanyol-országba sőt Görög-országba is tört nekik utat. Ők a' külömbbféle környülményeket ügyesen hasznokra fordították, 's rendkívül való szorgalommal egyesített vitézségök azt vitte véghez, a' mit a' csupa tudomány soha sem vihetett volna tökéletességre.

Azonban a' Rómaiak' elébbeni tudatlanságának nyomai még szerencséjeknek közepette is észre vehetők; míg ők a' Hercules oszlopaitól a' Tyrusi partokig terjedő tengeren uralkodnak, nem tudják, hol laknak azon népek, mellyek birodalmokat olly sokszor fenyegetik. Nem esmerik azoknak sem erejét, sem kiterjedését, sem segedelem kútfejeit. Egy szóval, hogy ezen a' hódoltatóknak olly igen szükséges tudományban való járatlanságokat, rövideden lerajzoljam, ők Galliának legnagyobb részét még nem esmerik, holott a' Gallusok, Itália kapui előtt vagynak. Még az ország belső részében is minden ollyan népre mutat, melly a' tudós munkákkal esmeretlen. Saját hazáját is Görögök esmertették meg vele; azok készítettek az utazók' számára való rajzolatot, azok határozták meg a' távolságokat, határ széleket, 's magánosság homályában élő és soká megvetett tudósok adták a' bámuló Rómának tudtára, a' maga hatalmatkát.

Ezen magasabb tudományokon alól vagynak még mások, mellyeknek mi illendő fontosságot tulajdonítunk; illyen a' többek között a' természet története, egy kellemes és egyszer'smind mély tudomány, melly könnyebb vizsgálódással mulattatja az embert, közelebb való tárgyakat mutat neki, 's őt elmélkedésre serkenti, míg ártatlan kíváncsiságának is eleget tesz. Mi rendszerint Aristotelest tartjuk el-

sőnek és leghíresebbnek a' természet vi'ssgálók között. Nagy Sándor szerencsájének közepette sem felejtette el ezen tanítóját, azt parancsolta, hogy rop-pant birodalmának minden részeiből minden új vagy kevesé ösmeretes állatok küldetessenek ahoz; 's ezen királyi nemes lelkűségnek köszönjük Aristoteles' értekezését az állatokról, melly a' pontos és mély gondolkodásnak remeke. Ennek nyomán jártak más kevesebb híres írók, 's több hasznos találmányok vagy elmés észrevételek lettek iparkodásaik' gyümölcsei.

Egy hasonló talentomokkal bíró Római, még többet tehetett volna. Ennek azon játékokban, mellyek a' népnek olyan tisztviselők által, kiknek hatalma az egész világra kiterjed olly sokszor adattatnak, időrül időre minden eleibe mutattatik, valami a' földön rendkívül való vagyon. Ollyan állatok gyűjtetnek össze Rómában, mellyeket a' természet örökre elválasztani látszott egymástól. Itt egy helyen lehet látni a' szorgalmas Kastort melly a' jeges folyókat szereti, 's az éhes Gasellát melly az égető homokos pusztákon ugrándoz. A' szarvorrú (Rhinceros) a' Giraffa (Camelopardus) Indiából 's Aethiopia belső részeiből megjelennek nálunk, különös formáikat mutatni. Egy Aedilis, ki még nagyobb 's költségesebb pompát mutatott, még öt krokodilust és egy Vizilovat is (Hyppopotamus) hozatott Aegyiptomból. A' Nilusnak ezen oriasai, míg a' játékok tartottak, egy e' végre ásatott széles csatornában éltek, 's a' Római nép félelem és veszedelem nélkül nézhette ezen csudákat, mellyek hazájokban olly igen rémitők. Az Elephántok sokkal esmeretesebbek Rómában, mintsem hogy azokat az újságkívátság tárgyai közzé kellene számlálni; mindazáltal még-is nevezetes dolog hogy ötszáztizennyedik esztendőben, midőn Lucius Metellus a' Káthágóbélie-

ken egy fényes győzedelmet vett, 142 Elephántok hozattak hajókon Rómába, hol azok minekutánna a' nép' nézésére kitétettek volna, a' Circusban harczoltak, 's utóbb nyilakkal agyon lövettek.

Mind ezen rendkívül való állatok' látása a' nézőknél csak külső formájokra nézve támaszt részvételt. Az állatok természete és saját szokásai kevesé hatnak az olly emberekre, kik csak heves érzéseket szeretnek. Ezek csak oroszlanokat, tygriseket, parducokat kívánnak látni. Csak abban gyönyörködik ezen vérszomjuzó nép, ha ezen vad állatok a' harczoló helyen természeti ösztöneiknek követésére szabadon bocsáttatnak. Akár magok szaggassák össze a' szerencsétlen Gladiátorokat, akár magok ölettesse nek meg azoktól, mind a' két esetben örül, 's maga is hóhér lévén, úgy látszik követésre való példát keres magának ezen alávaló játékokban. A' tisztviselők kedvére járnak izlésének; 's egy ilyen játék' alkalmával 600 oroszlyánok harczoltak, mellyek közöttül háromszáznak serénye volt.

A' szerény növények, mellyeket Theophrast olly szépen leírt, nem vonhatják magokra a' városi nép figyelmét, melly szüntelenül innepi multságokkal vagy polgári fortélyokkal foglalatoskodik: azoknak vizsgálása úgy látszik inkább megegyezne az öregebb Rómaiak' természetével, kik falun laknak, 's a' falusi munkákat szeretik. De ezek velek született egyenes lelküségek szerint kevés becset tesznek az olly tárgyakra, mellyeknek közvetlen hasznát nem tapasztalják. Azért jóllehet derék földművesek 's tanult kertészek, még sem igyekeznek külföldi növényeket ösmerni, ha csak belölök valamelly hasznót nem reménylhetnek. Minden terméseket fellehet gyümölcsös kertjeikben találni, mellyeket a' termékeny Itáliához. Egy Mediai növény, melly

hazájának nevét viseli, lehetségessé tette nálok a' haszontalan földeknek gazdag rétekké változtatását; de a' mi különösen a' tudományhoz tartozik, azt másoknak hagygyák.

Mindazáltal némelly pompás kertekben, melyek Róma vidékét elborítják, láttam külföldi fákat is, melyeket igen nagy becsben tartottak. Eggyes gazdag polgárok' kénnye 's kedve nem teszi ugyan az egész nép' izlését; de csak némellyeknek példája-is jövendőre több követőket szerezhet; 's valóban a' szép Itália egészen alkalmasnak látszik lenni arra, hogy benne minden termések öszszegyűjtessenek, melyek a' végetlen nagyságú birodalomban széllyel-szórva találatnak. A' Rómaiak csak akkor fognak a' világ esméretére törekedni, mikor egyszer azt egészen meghódoltatták, 's csak akkor fogják annak mélységét-is vizsgálni, mikor egyszer felső színe egészen az övé lesz; akkor minden gazdasággal birván, gazdagságoknak bátorságba helyheztetéséről is fognak gondoskodni. A' többi tudományok, melyek másutt az emberi Nemzetnek vigasztalására vagy gyönyörködésére szolgálnak, itt alig vétetnek tekintetbe. Az orvos-tudomány megvettetik; maga Hippokrates is csak az olyan szemtelenek' seregében számláltatnék, kik piaczaikon a' köznép hiedékenységevel vissza élnek.

A' muzsika vagy hang-mesterség, mellynek ereje a' lelkesebb és érzékenyebb Nemzeteket bájolni szokta, itt csupán az Istenek' tiszteletén, vagy a' katonaságnál gyakoroltatik. Soha sem gondolkodott még senki is arról, hogy az a' neveléshez tartozhatnék, 's egy Rómainak sem lesz valahia oka Sándorként az Euterpe mesterségében tett előmenetelét szégyenleni.

Hasonlóképpen a' Gymnastika vagy testi gyakorlások mestersége is annyiban esmeretes a' men-

nyiben a' hadakozás mesterségével egyben függ. Azon külömbféle játékokat, melyekben a' Görögök egymással olly tüzesen vetélkednek, a' Rómaiak is szeretik nézni; de nem gyakorolják magokat bennük. Az Atleták' vagy bajvivók' mestersége igen közölről való rokona a' gladiatorokénak, 's mind a' kettő a' közönség megvetésének tárgya.

Vagyon egy tudomány, melly a' többit mind magában foglalja vagy kipótolja. Ez indulatainkat zabolában tartja, a' nélkül hogy kiirtaná, bennünket a' szerencsében vezérel, a' szerencsétlenségben erősít, 's az embert minekutánna a' rény gyakorlása által boldogította, ismét felemeli azon magas pölczra, mellyre őt az Istenek hívták. Ez a' tudomány a' bölcselkedés; de miképpen lehetnének az ollyan emberek bölcselkedők, kiknek nagyra vágyása az az egész világot háborgattja, kik semmi just nem esmernek az erőszakon kívül, kiknek egész életök zajos indulatoskodásokban telik el, kik szünet nélkül a' kevélységnek és lármás gyönyöröknek részegségei között ide 's tova hanyattatnak.

Minekutánna a' Rómaiak előtt esmeretlen tudományok' képét némelly apróbb vonásaiban is elődbe rajzoltál, azokat is tudtadra kell adnom, melyeket mivelnek. Ezek nem nagy számmal vagynak. Tudós hadimesterség, fényes ékesszóllás, mély politika: ezek az ő kedves tudományaik. Lelkeknek egész ereje úgy látszik, csak némelly nem épen nagy számu gondolatokra van össze- szorítva, melyeket csudálkodásra méltó álhatatossággal követtek, a' mi ebből következett, az tudva van előtted. De mái napon más úton kezdenek menni; eleintén Róma nagysága vólt egyetlen egy tárgyak, most saját nagyságok legfőbb gondolatjok; hatalmas ország' polgárjai lévén, (most) magok is hatalmasok akarnak lenni; a' tudományok tanulása 's mivelése, melly

Görög-országot mostani lealáztatásában vigasztalja, a' Rómaiakat csak szerencséjük utjáról térítténé-el. Ők arra hivattattak hogy a' föld kerektségének Urai legyenek; mi hogy azt megvilágosítsuk.

S. K. J.

11.

Herder' emberséget előmozdító Leveleiből.

(Az *Intensorum Philosophiára* alkalmazva.)

1.

Félő hogy kegyed nyomorúlt Prometheusa soká fogja még hordani bilincseit, mellyek reá hatalmat és erőszakot raktak. Azomban hogy régi kétségeket ne ismételjek; még egy, de fő kérdést teszek kegyed elébe.

Az embernem haladó vagy előlépő tökélyesedésének eszképe nem pusztá álom e? Prometheus nyomorgó betegjeinek semmi más gyógyszert nem adott, mint csalóka reményt.

A' Teremtményeknek mellyik más neme tökélyesedik? és kiért? magáért vagy másért? mi hivalma (Beruf) 's mi bátorsága volna ebben az embernek magának? hol van tökélyesedése célja? az ahhoz vezető vonal, asymptota — elipsis — cycloisforma? vagy mi más görbe vonal?

Az embernem eggyesekből áll. Mi tökélyesebben születünk mint előink? vagy tökélyesebben

neveltetünk? legyen ez úgy, egyes ember nő, tetőzik és hátra megy; más helyére ál, nő, tetőzik, és hátra megy; sirba viszi magával a' mit szerzett; más iparral keres, és azon kimenetele van.

Mi neveztetik tökélyesedésnek? az erők' nagyobbitása az? azok az embernek a' természettől kiszabott mérték és határban maradnak. Az ember bár Istennek vagy angyalnak nevezd, Isten vagy angyal nem lesz.

Vagy talán a' tökélyesedés, az emberi erők használására adott műszereknek és eszközöknek többítése? Még mindig kérdés marad, vallyon jól használtatnak e azok? mert a' gonosz kezébe sokasított eszközök, sokasított rosszsak.

Tehát a' kérdés ezzé vált: vallyon az ember-nem (nem miveltebb) hanem erkölcsleg — jobb e? Jobb e a' hajlandóságban, az alapzatokban? jobb e ezen alapzatoknak használásában, a' hajlandóság igazgatását, az indulatokon uralkodást, több és nehezebb erőnygyakorlást tekintve? merné kegyed ezt igenleni? és honnan igenlené? a' dolog természetéből? az emberiség valójából? a' történetből? a' tapasztalásból? fontolja meg kegyed az emberek egyszerűzését földgömbünkön, égalji, helyezeti, társasági és más tekintetekben; országokban, korlatokban, családokban, és rendekben dolgok fordultát fog észvenni; fog ugyan kegyed mindenüt hatalmat, gazdagságot, ösztönt, indulatot, és vakvonzalmat uralkodva találni; de felvilágosodott okosságot bölcsességet és jóságot-is? még pedig az idő haladta szerint nevedő világgal?

Az ember-nem, idő- és születés szakilag egyfüggésben van ugyan, vagy elő lép; de erőleg? okosságilag? és erkölcsileg-is?

Es vesztene az által nemünk, ha elő nem lépne? egyes ember nem; mert ő helyén él, és nem

tér többé vissza. Az egész sem; mert az egyes részekben él. Az egésznek nevedő tökélyesedése, egy éskép mellyet egy ember sem ér el, ez egy mindent átlátó lélekben van, valamelly teremő lélekben, és mi játék mű volna az ennek?

Engedje meg tehát kegyed, hogy én Lessinggel nemünk nevedő tökélyesedés-álmát egy szent megcsalódásnak vegyem. Az embernek valami magasb után kell törekedni, hogy alá ne süllyedjen; néki haladni kell, hogy helyéről mozduljon és munkátlanságban ne trespedjen. A' tökélyesedhetés gondolatja és ösztöne néki óvszerül látszik adatva lenni, a' tétlenség és roszulás ellen, ő elő megyen mint a' vak ló a' malomban, vagy mint a' kapaszkodó zerge.

— — Oh man, proud man,
drest in a little brief authority,
most ignorant of what he is most assur'd
plays such fantastic tricks before high heav'n
as make an angel weep.

[Shakesp.

„— — Oh ember oh kevély ember!
Nagyon csekély tekintettel ruházva
Igen tudatlanul bízik magában
Olyan bolond fogályt jádzik, hogy a' magas menny
Ezen könyűbe lábasztná az angyalt.”

1.

Nemünk előhaladása felett tett kérdésére Kegyednek, mellyről tulajdonkép' könyvet lehetne írni, úgy látszik egy szó megfelel, a' humanitás, az emberiség. —

Ha azt kérdenők: Vallyon az ember több e mint ember, kell e, és lehet e ő valami embertúli vagy emberfeletti lény? akkor minden sor igen sok volna a' mi erről iratik. Most pedig midőn természeti törvényéről, neme és faja kiolthatlan czimvonatjáról (character) vagyon szó; engedje meg Kegyed, hogy némelly pontokat írjak:

Az emberiség' czimvonatjáról.

Valamelly dolog' tökélyessége nem egyéb mint az, mi dolog lehet és tartozik lenni. —

2) Egy ember tökélyessége tehát nem egyéb, mint hogy ő folyvásti lételeben a' légyen, a' minnek kell lennie; hogy azon erőket használja, mellyeket neki a' természet mint fő jókat adott; hogy ő azzal magának és másoknak sáfárokadjék.

3) Fenntartás, élet, és egésség alapja ezen erőnek, a' mi ezen alapot gyengíti, vagy lerontja, a' mi az embert feláldozza, vagy elcsonkítja; légyen akár mi neve, az embertelen.

4) Az ember életével kezdődik nevelése, mert erőket, tagokat hoz ugyan a' világra; de ezen erőnek és tagoknak használását, azoknak alkalmazását 's kifejtését tanulnia kell. A' Társaság olly aladalma tehát, melly a' nevelést mulasztja, vagy azt csalárd utakra hajtja, vagy ezen csalárd utakat pártfogolja, vagy végre a' nevelést nehézé és lehetetlenné teszi, embertelen helyezet. — Az olly társaság megfosztja magát tagjaitól, és a' legfőbb jótól, a' tagok erőjöknek használásától. Miért egyesültek volna az emberek másért, minthogy az által tökélyesebbek, jobbak, és szerencsésebbek légyenek. —

5) Az idomatlan tehát, vagy míveletlen emberek szerencsétlen léteikkel semmi mást nem mutatnak, hanem azt, hogy ők gyermekkoruktól szerencsétlen társaságba éltek; mert hogy az ember ember legyen, arra ő magával elég vonzalmat hoz.

6) Az ember magában ha akarna sem élhet. Azon készségei mellyeket szerez, erőnyei vagy hibái mellyeket gyakorol, kisebb vagy nagyobb körben másnak fájdalmára vagy örömére vagynak.

7) Kölcsönös jóltevő befolyását egy embernek másra, mindennek megszerezni és könnyíteni, ez az emberi társaság célja. Mi ezt háborítja, akadályozza, vagy lerontja, az embertelen. Éljen az ember rövid vagy hosszú időt, ez vagy amaz helyzetben, használja ön létét, és a' legjobbat abból közölje mással, őt a' társaság erre hívja mellyben egyesült. —

8) Az ember elköltözik innen, és nem viszen el semmit magával, mint azon ön tudást: hogy ő emberi kötelességének kisebb vagy nagyobb részben eleget tett. Minden más a' mit hátra hagy, az emberek közt marad. Ügyességének használása, a' töke-erők minden kamatja, melly a' kölcsönözött tőkét sokszor nagyon felül mulja, az embernemnek marad.

9) Egy kidőlt helyére más ifju erős férfiak lépnek, kik ezen jókkal tovább sáfarkodnak, ők le lépnek 's mások kelnek helyökre. Az emberek elhalnak, de az emberiség örök, halhatlan, főjavok, erejeknek használása, tehetségeiknek kimivelése, köz, maradó jók, és természetesen az előhaladó használás által tovább nőnek.

10) Az erők egymásközi gyakorlat által öregbülnek, nem csak egyeseknél, hanem az egésznél is. Az emberek magoknak mindig több és jobb műszereket keritnek, azt is megtanulják, mikép használják magokat is gyakoribb és alkalmasabb műszerül.

Az ember természeti erője tehát nevededik; az előhajtó' hömpölye mindig nagyobbodik, a' lökö gépe-lyek műveltebbek, mesteribbek, ügyesebbek, és finomabbak. —

11) Mert az ember természete mesterség, minden a' mire léteében vonzalma van, idővel mesterség lehet, és tartozik a' lenni.

12) Minden tárgyak, mellyek országában vannak (az olly szélesen terjedt, mint földünk) őt erre hívják. Az ember azokat mivóltjok után, nem keresheti nem észmérheti; hanem haszonra fordíthatja. Ebben neki határt seuki nem vethet, maga a' halál sem; mert az ember nem a' dolgok' új képével mindig új erőre ifjul. —

13) Végetlenek az egyfűggések, mellyekbe a' természet tárgyai tétethetnek; a' feltalálás-szellem tehát ezen célra határtalan, és előhaladó. Egy felfedezés másra ad alkalmat, egy munkásság mást ébreszt fel. Egy felfedezésen ezer más, ezeken ismét tízezer új munkásság alapúl.

14) Az előhaladás' vonalját pedig nem egyenesnek, sem egyszerűnek; hanem minden fordulatban és zugban kell képzelni, sem az asymptota, sem az elipsis, sem a' cyclois nem álíthatják elő a' természet ezen vonalát. Most az emberek egy tárgyra kíváncsilag rohannak, majd a' munkálat közepén elhagyják, vagy mert bele fáradtak, vagy mert más, új tárgy ragadja őket magához. Ha ez megavúl a' másra visszatérnek, vagy e' fogja őket amarra viszsza vezetni; mivel az emberért minden egyfűggésben van a' természetben, mert az ember ember, és a' természetet ön műszereivel látja 's használja. —

15) Ebből az emberi erőknek valamelly verseny csatája ál elő, melly a' szerint nagyobbodik, mint az észméret és gyakorlatkör nő. Elemek és Nemzetek jönnek egykötésbe, mellyek egymást nem

ésszmérni látszanak; minél tüzeesebben csatáznak oldalaik, annál inkább dörgölődnek egymáshoz, és végre több népeknek egy közaladalmok jön létre. —

16) Földünkön minden népek' öszszeütődése gondolható, az alap erre már levagyon léve. —

17) Hogy ezen munkásságban, a' természetnek időre és némelly fordulatra van szüksége nem lehet csodálni, néki semmi idő hosszu, semmi mozgás szövényes. Minden, mi tartozik történni 's történhet, az az időben, mint a' dolgok hizakban végre hajtódnak, mi ma nincs, mert nem történhet meg, holnap következik.

18) Az ember ugyan első, de azért nem egyedüli teremtmény a' földön; ő uralkodik a' világon, de azért nem a' mindenség; tehát gyakran a' természet elemei néki ellenálnak, hogy vele küzdjön. A' tűz megemésztí munkáját, vízöntések elborítják földjét, viharok széltszórják hajóját, nyavalyok pusztítják nemét. Ezek mind utjában vagynak hogy őket meggyőzze. —

19) Néki magában van ezek ellen fegyvere. Okossága szelíditette meg az állatokat, és célra használta, előlátása határt vet a' tüzeknek, és a' szélvész szolgálatra kényszeríti; a' vizek elébe gátakat rak, és lejt azoknak habjain, a' nyavalyáknak, sött magának a' pusztító halálnak is igyekszik és tud ellenállni. Az ember a' leghasznosabb dolgokhoz történetből jutott, ezen felfedezések *maradtak volna eltitholva* előtte, ha a' szükségét fel nem találta? ez suly az órában, 1) melly ennek kerekeit hajtja. —

20) Illyen vészek dulkan keblünkben az emberindulatok által. A' Természet nemünkbe olly különböző czímvonatokat adott mint csak lehetett, azért, hogy az emberben minden belső világra jöjjön, és minden erőji kifejljenek.

21) Mint az oktalanok közt szél dülő (+) és

fenn tartó neműek (—) vagynak: úgy az emberek közt-is, csak hogy azok és ezek közt a' feszítő indulatok kevesebbek, ők természeti fentartó hajlandóságink által korlátoztatnak, és győzetnek meg; nem semmisítenek ugyan, hanem egy bizonyos törvény alá hajtathatnak. —

22) Ezen törvény az okosság (—), a' cselekedetnél illőség és jóság (+). Az okatlan és vak hatalom végre mindig tehetlen hatalommá válik, vagy önn magát dulja szét, vagy végre kénytelen az okosságnak szolgálni.

23) Ezért a' valódi okosság az illőség és jósággal mindig egy kötésben van, ez arra hat, és az viszont erre. — Az okosság (—) és jóság (+) két ellensarkok, ezeknek tengelyén forog az emberség (+).

24) Hol ezek ellenzőleg munkálódnak, ott vagy egy, vagy más sark helytelen. Ezen különfűtés tünteti fel a' hibákat, és az emberi érdekek számolását mindig nagyobb helyességre, 's határozottságra hozza. Minden szemlélő hiba egy tiszta közjóságnak, igazságnak új és felsőbb törvényére ad alkalmat.

25) Tehát nemünk minden vétke és hibája az egésznek javára szolgál. Minden nyomoruság, melly az elfogultságokból, tétlenségből, 's tudatlanságból származik, az emberrel hatáskörét inkább megésmérteti, minden bal és jobb oldalra tett kicsapongások őt egy köz pontra (+) lökik vissza.

26) Az embernem minél szigorubb, minél keményebb, minél restebb; annál inkább árt magának, ezen kárt tűrni, ezért büntetődni, ezért lakolni tartozik; annál később ér célta.

27) Ezen célta kizárólag túl a' síron tüzni ki, az embernemnek nem kívánatos, sőt veszedelmes. Ott

csak nőhet az, minek magvai itt elhintettek, és az embert itteni lététől (+) megfosztani azért, hogy ezen világon túl mással (—) jutalmaztasson, annyit téssen mint létele felől megcsalni.

28) Így az egész embernek munkassági végpontját, azért hogy ő csábitasson, lerontani annyit téssen, mint hatása' vezérlőjét kezéből kicsikarni 's annak szédelgő mozgást adni.

29) Minél tisztább volt valamely Vallás, annál inkább akarta és tartozott is az emberséget (humanitás) előmozdítani, ez próbaköve a' különböző Vallások mesés előadásoknak. —

30) Kristus' Vallása, melyet ő terjesztett, tanított 's gyakorlott maga az emberiség volt; semmi más mint ez; és ez legszélesebb értelemben véve, legtisztább kútfőben és legfoganatosabb használatban. —

31) Minél jobb valamely karlat, annál gondosabban, és szerencsésebben ápoltatik abban az emberség; minél embertelenebb, annál szerencsétlenebb és elfajultabb. E' minden tag és aladalmon keresztül megy a' kunhótól a' thrónig. —

32) A' karlattudomány (+) az embereknel eszköz; az erkölcstudomány (—) pedig cél; a' kettőt egyíteni kell, különben egy a' másnak árt. Minden itt feltűnő széltvágás azomban arra tanítja az embert, hogy ön kárán okosabb legyen.

33) Mint minden figyelmes egyes embert a' természet törvénye emberségre vezérel, darabos csucsai lekopnak, ő magát meggyőzni másnak engedni, és erejét másnak javára használni tartozik; így hatnak a' különböző czimvonatok és érzésfajok a' nagy' egész javára. Minden a' világ baját ön helyezete után érzi; tehát kötelessége azt ezen oldalról felfogni, a' szükölködőnek, a' gyengének, az elnyomottnak segílyül lenni, mert ezt néki okossága (—) és szí-

ve (+) parancsolja. Ha ez megtörténik, ő magában legvalódibb örömet érez; ha pedig ezt most el nem érheti, más időben más elfogja érni. Ő megtette azt mivel tartozott és mit tehetett.

34) Ha a' karlat olyan millyennek kell lennie; a' közértelem szeme; a' közillóság és jóság füle és szíve; úgy ő minden szavat fog hallani, és az emberi munkásságot a' különböző hajlandóságok, érzelmek, gyengeségek és szükségek után felfogja ébreszteni 's vidítani.

35) Ez egy vetemény, mellyet csak tovább kell folytatni, még pedig a' legegyszerűbb 's legnagyobb. Ez minden évszakra 's Nemzetekre kiterjed. Az ember, mint természetileg úgy erkölcsileg és társaságilag örök haladásban 's munkásságban van.

36) A' tökélyesedhetés tehát nem csalódás; ez eszköz és vég czél (+), mind annak kimévelésére, mit nemünk czimvonatja, az emberség kíván, és miért a' kereskedik.

Emeljétek fel szemeteket és lássatok! A' vetés mindenütt megvan téve, itt rothad, és csirázik; ott nő, és új vetésre érik; amott hó és jég alatt hever. Bízatok! a' jég elolvad, a' hó melegíti és feddi a' veteményt. Minden rossz melly az embert nyomja, nem lehet és nem tartozik más lenni, mint neki hasznos. Maga lenne ok ha az őt tekintve fogantatos nem lenne, mert az emberek hibái, vétkei, és gyengeségei, mint a' természet-történet törvények alatt vagynak és számolásba jönnek. Ez az én **HISZEK-EGYEM.** — Reményljünk és munkálódjunk!

S. Patakról, *Warga János.*

12.

T. T. FOGARASI

PAP JÓSEF,

a' Maros-Vásárhelyi Evang. Református Ns.
Kollégiumban, Filozofiát és Mathesist
tanító rendes Professornak, Filozofia Dok-
torának, élete leírása.

Mióta amaz emberi nemzetet boldogító, a' meghóltakat az életre vissza-hívó és a' nézőhelyre kiállító Tudomány, a' Hisztoria, és annak felszentelt leánya a' Biographia elő állott, elesebb elméjűt mutatni; nem tudott mint ezen nagy tálentumú férfin, kinek élete leírásához kezdettem. Nem több se nem kevesebb vonásokat teszek az ő élete rajzolatyához, mint a' mennyit az ő Eleiről's ő róla a' bizonyító irások kezembe adtak, és a' mennyit Maros-Vásárhelyi egész Professorsága alatt az én tulajdon tapasztalásim, mellyek mindennapiak voltak, előhozhatnak. Szerencsém volt mint legbelsőbb házitánítványának Deákkori utolsó esztendőmben ő felette orálni, az ő életét folyó Deák beszédben: *Socrates redivivus!* név alatt leírni; és ismét Hérosi versekben élene-

kelni, most a' Magyar-közönség kedvéért magyar oszlopot emelek annak a' Magyarok ritka Féniksének, rajzolatimat valamivel többetskére terjesztve. A' mennyire csak az ő eredetének kipuhatolásához közelebb eshettem; úgy láttam, hogy az ő nagy atya lészen az, a' kiról bővebb emlékezetet tehetek. Minden ő Elei, a' mint kitanulhattam a' Fogaras földén 's az azon Földről neveztetett városban, Fogaras várossában születettek; kiknek ugyan tör'söki Nemzeti nevek *Pap* volt, de a' helyről, a' hol születtek, a' Fogarasi név is reájok ragadott közönségesen. — Ezen mi Filozofusunknak nagy atya volt *Pap Mihály*, kinek nevéhez a' Fogarasi név hozzá járulván, lett *Fogarasi Pap Mihály*; ki volt Fogaras várossának nemes lakossa; született 1666-dik tájban, felnevelkedése 's a' tudományokban való gyakoroltatása után, a' Hazának akkori villongós állapottya, katonaságra hívta őt, 's a' nagyobb vagy első Apaffi Fejedelem alatt viselte fegyverét, mint a' Fejedelemnek testőrzője, a' kitől nemesi szabadsággal tellyes levelet is kapott; midőn már ő elég sokáig viselte volna a' fegyvert, és a' Fejedelem mellet magát nagyon érdemesítette volna, végre szabadságot nyert, meg is házasodott, hogy Hazájának ne csak fegyverével, hanem maradékiyal is szolgálhasson. — Házassága csak hamar szerencsés lett; mert született *Máté* nevezetű fia, ki már *Fogarasi Pap Maté* a' mi Filozofusunknak édes atya, — e' már igen jeles elméjű és a' tanulásra igen hajlandó fiu vala, kinek atya ámbár a' Márs és Bellóna serény és tüzes követője volna, de gyermekébe a' tudományokhoz nagyobb izlést kívána csepegtetni, mint a' mennyit ő a' ter-

mészettől vett vala, és midőn neki ezen fia az 1700-dik esztendő kezdetében született; legottan azt a' Mu'sáknak ajánlotta, ki-is minden gyermeki elméhez szabatott Tudományokat csak hamar, értelmesen és előmenetelesen megtanulván, a' nagyobb tisztességes Tudományok tanulására bocsáttatott által, mindenek előtt kimutatott érdeme szerint, mellyre nézve a' Hazában szokásban volt akkori Tudományokon dicséretesen általkelvén, a' külsőországi Tudományok műhelyeire, az Akadémiákra szabadságot nyert. Elment amaz a' Tudományokról igen híres Rhénus-mejjéki Trajectumba, a' hol ő minden idejét, mellyet mások egyéb, nem annyira hasznos tudományokra fordítottak, a' Theologia tudományára, mellyre különös természeti vonattatását érzette, szentelte, elment az akkori időbeli leghíresebb emberek látogatásokra, azoknak esmerettségekét 's jó akaratyokat megnyerni igyekezte, mindazokat, a' miket maga boldogítására hasznosnak 's illendőnek látott felkereste; így mind a' szükséges tudományokkal megesmerkedve 's megtelve, mind a' legderékebb 's nagyobb emberek szeretetöket megnyerve Hazájába, mint a' rakott méh, gazdagon vissza jött. Legelsőben mindjárt Hunyad Vármegyének Piski nevű falujában Szászvárostól nem meszsze, a' Dartsai Gergely Méltóságos udvarában udvari Káplányi Papságot nyert, onnan Magyar-országra a' Szathmári-oskolába Rector Professornak hivatott, végre itthon Hazájába a' Szászvárosi népes és gazdag Ekkle'siába Papi hivatalba iktattatott, melly hivatalát minthogy szerette-is, szorgalmatosan, híven és igen kegyesen gyakorlotta mindeneknek nagy megelégedésével, ne hogy pedig ma-

radék nélkül kellene e' világból kiköltöznie, házassági életre szánta magát, elvette feleségül *Veress Súrát*, nemes Nemből született, kellemetes leányt, *Dáluoki Veres Gergelynek*, akkor Szászváros Székbeli Király-Birónak haza-don leányát, a' kitől csak alig nemzett vala két fiakat *Sámuel*t, ki megért ideje előtt ez életből a' halál által kiragadtatott, és a' mi *Jó'sefünket*, kinek az Isteni gondviselés hosszszabbats-ka életet rendelt vala; maga pedig a' jó atya, gyermeke nevelése mellől csak hirtelen az ha-lál által elszakasztatott az 1745-dik esztendőben, elhagyván csecsemő és az anyja emlőjén függő kisded fiát *Jó'sefet* neveletlenül, és az ő halálán nagyon megilletődött kedves feleségét özvegyül. Tíz hónapja vala ezen árva állapotjában a' mi *Jó'sefünk*, 's már atya, nevelő és gondviselő nélkül szükölködék, mellyet midőn az ő gon-dos anyja látta, második házasságra fordítot-ta gondolattját, 's kezét adta *Abats Jánosnak* a' Gerendi Ekkle'sia Tiszteletes Papjának, a' Nagy-Enyedi Tiszteletes Traktus akkori igen ér-demes Esperestjének, ki a' kisded *Jó'sefet* nem különben szerette, mint tulajdon gyermekét, ez is pedig őt úgy szerette, mint édes attyát. Még kisded korában kitetszett, minémü testi al-kotmányt adott légyen neki a' természet, — mert az ő teste zömök, potrohos, közép szabású, nagy fejű, széles vállu, hosszú dereku, rövid lábu vala; haja fekete, sűrű, szemöldöke vas-tag fekete, szemei feketék, ajaka vastag pi-rós, lepittyedt, ábrázattya barna piros, melly testi alkotmányát nagy korára is által vitte. Szerette az ő mostoha attya a' tudományokat, azért mostoha nevendék fiját-is minél hamarébb azoknak felszentelni igyekezte, Által adta őt

csak hamar a' Gerendi Oskola-Mesternek oktatása alá, hogy a' betűk 's olvasás esmeretére eljuttassa; de midőn az Oskola-Mester a' Magyaroknál bevett sillabizálás módja szerint a' kiseded *Jó'sefet* az A—B abra tanítaná, a' kis *Jó'sefetske* az A—Bt mindég elhalgatta, 's a' két betűt össze mondotta *Abnak*; mellyeu a' Mester megszomorodván, elment a' kis gyermek mostoha atyáához, megpanaszolta, hogy a' gyermekkel semmire sem mehet, most mikor a' betűket külön kellene kimondani, ő azokat egybeköti 's úgy mondja ki. Az értelmes mostoha atya vévén ebből is észre, hogy a' gyermeket a' természet érlelésre készíti, azzal bocsátta el a' Mestert: ne törődjön azon Mester uram, mert ez jele annak, hogy a' gyermek már Mester uramat meghaladta 's tanításán túl ment. Kikelvén az együgyű Mester keze alól a' gyermek, az Enyedi Kollégiomba tétetett által, a' hol sebes árvíz módjára kapott-fel mindent, 's csak hamar nagyra született elméjének 's virtussának szép jeleit mutatta; minden tanuló társait szorgalmával, elméjének tüzével 's előmenetelével sokkal fellyül mult, Tanítói előtt magáról legjobb reménységet mutatott. Midőn már mind azokat a' Tudományokat, mellyekben a' gyermeki elme szokott gyakoroltatni, nem által-uszta, hanem csak könnyen általlépte; nemcsak lépte, hanem sebesen által repülte volna; a' felsőbb 's mélyebb Tudományokat tanulók sorába érdeme szerint bevétetett, hol a' Hisztória mezejét; a' Theologia edennyét; a' Filozofia tükörét és a' Mathésis magasra 's mélyre vezető ösvényeit csak hamar a' bámulásig elczirkálta, 's nagyra született elméjének annyi dicséretes jeleit adta, hogy Tanítói csudálkoznának, ta-

nuló társai pedig bámulnának rajta, 's őt mint követésre méltó exemplárt magok eleibe úgy tennék; de minthogy ez a' nagy Genie magáról, köntösséről, 's maga viseletéről keveset gondolt, annyira, hogy néha köntössét fonákul is vette, 's gombolatlan viselte, az ő buzgó követői, mint a' millyenek az Enyedi Kollégiomban majd mindenkor taláztatnak, egyébben őt elnem érhetvén, mind negligében kezdettek járni; a' mint őt járni látták. Még ifju deák korában kimutatta magát a' benne természettől készült sebes emlékeztető elme, mert midőn, a' mintezen Hazában régi szokás, hogy a' tanuló Deákok mind a' magok gyakoroltatásokért, mind egy kevés innepi ajándék nyeréséért, a' sátoros Innepekre prédikállani kibocsáttassanak, ő is másod magával egy udvarba kirendeltetett; az ő társa egy jámbor, együgyű 's vékony tehetségű ifju lévén, többet egy Prédikáziónál nem tudott, mellyet észre vévén a' mi *Jó'sefünk* elhívta társát sétálni; elkérte Prédikázióját, azt elolvasta, egy olvasásra tökéletesen megtanulta, 's más nap társának oráját magának kérte, 's annak Prédikázióját amannak bámulására elmondotta, 's midőn már az ő társa következniék prédikállani, 's nem volna mit elmondjon, a' mi *Jó'sefünk* helyette felállott 's prédikállott. Idővel ez az emlékeztető tehetség benne még többre ment, mert akármelly hosszú levelet elolvasott egyszer, megmondotta mellyik szó, hányadik rendben 's a' rendnek mellyik részében állana. Valamint pedig a' Tudományoknak egészszen neki feküdt; úgy a' közönséges életre megkívántató dolgok művelése mesterségében éppen járatlan volt; a' honnan midőn egykor Enyedről Gerendre szülei látogatására ki ment volna,

nem találván szüléit otthon, csak annyit halván; hogy a' kender-földön volnának, béme-
gyen a' B. Kemény Miklós udvarába, hol mind
az ő szüléi, mind ő nagy becsben tartattak, 's
kérdéztetvén, otthon volnának e szüléi? azt fe-
lelte: a' kenderben vagynak kapálni.

Már ez a' mi *Jó'sefünk*, mintegy üstökös
csillag az Enyedi égen, úgy világosított, min-
den tudományok mélységeit által lábbalva, a'
mikor Kováts Jó'sef Udvarhelyi Professorságá-
ból a' Nagy-Enyedi Kollégiumba a' Filozófiai
Kathedrára meghivatott, a' mi *Jó'sefünk* sze-
líd, nagyravágyást, kevélységet nem esmérő
még a' tisztességtelen vetélkedést is utáló tudós
ifju, csintalanabb természetű tanuló társaitól
's csak nem imádóitól ösztönöztetve azt kez-
dette mondogatni; hogy ő többet tud Professor
Kovácsnál, ezzel az tanuló Ifjuság felborzodott
's a' Professor Kovács becsületébe fogyatozást
okozó mocskot ejtett, melly még többre is el-
hatalmazott volna; ha az Erdélyi Mélt. Ekkle-
siai Fő-tanács ki nem rendelte volna ama Tu-
dományok nagy buvárát, amaz Erdélyi Fény-
szet, Gróf Teleki Jó'sefet, ezen iskolai zavar-
nak megszállítására, ki kérdéseket tévén fel a'
mi *Jó'sefünknek* a' megfejtésre, mindenekre se-
bessen, tisztán, meggyőzőleg felelt; csupán az
egyre, melly szerént egy mély kútnak mélysé-
gét kellett volna megmérni, felelni nem tudott;
mellyet Professor Kovács megtett, 's megvilá-
gosított, mellyből a' lett; hogy az elsőséget
Professor Kovácsnak megadta.

Már annyira megért észszel 's minden tu-
dományokra elkészültt tökéletességekkel bírt
vala a' mi *Jó'sefünk*, hogy külső-országra, Aka-
démiaira való meneteléről is gondolkodhaték,

vonta őt a' Tudósok esmeretéhez 's a' Tudományok tanulásához vonszó indulat; hallotta vala a' nagy Filozofus' még nagyobb Mathematikus Bernullinak hírét Basileában, oda vette 1769-ben uttyát, ki őt nagy becsülettel fogadta, 's jó darabig magánál tartoztatta egész kedvességben, onnan a' Wiádra mellett lévő Frankfurtba, majd Gröningába, Franékénába ment, mindenütt a' Tudományokat 's Tudósokat felkeresvén. Ekkor a' Batávia várossai között vala egy leghíresebb a' Rhénusi Trajektum, a' nagy elmének minden Tudományokkal gazdagon kedveskedő Akadémia, hol a' Nagy Háhn és éles elméjéről 's magassan járó gondolatiról híres Hennert virágoztak, és az Európai nagy számmal oda gyülekezett ifjúságot formálgatták; ide jutott a' mi *Jó'sefünk* is végtére, 's azon nagy férfiaknak esmerettségébe esvén, velek három esztendőök folyása alatt, nem mint tanítvány tanítójával, hanem úgy élt, mint barát baráttával, és úgy társalkodott, mint Filozofus Filozofussal. — A' hires Háhn a' mi *Jó'sefünket* annyira betsülte, hogy még tulajdon fiát is az ő oktatása alá adná, kinek a' mi *Jó'sefünk* által lett neveltetésében, az atyának olly nagy öröme lett; hogy nem áttallaná ezt vallani; hogy a' mi *Jó'sefünk* több jót tett az ő fiával, mint ő maga atya létére. — Az ifju Háhn pedig értelmes Tanítóját úgy megkedvellette, hogy hazáját Tanítója hazájával feleserélni magában feltette. Sok még más nemesek 's fő - emberek' gyermekei valának a' mi *Jó'sefünk* tanítása 's oktatása alá bízva, kik között említést érdemel a' Batavusokhoz tartozó napkeleti Indiának Prorekszsének, király helyett valójának fia, ki-

nek a' Tudományokban lett, szép kiformalt-
tásáért a' király helyét viselő nagy jutalmat
tévén fel, a' mi *Jó'sefünket* Doktor Professor
titulussal Indiába szándékozott által tenni, meg-
is hívta őt; de ő édes Hazájának kívánván
tudományával szolgálni, azon becses hívatalt
csak megköszönte.

Eljött vala már az az idő, mellyben a'
mit vetett az előtt, annak aratását is lássa:
réa fordította elméjét a' kiadott tudós kérdé-
sek' meg fejtésére; a' Seelándiai Ulissingai Mes-
terségek' 's Tudományok' társasága, kiadta
ezen kérdést: *A' már eddig elé esmere-
tes tapasztalásokból, a' természet vizsgáló ve-
het e elegendő segedelmet, a' tünemények
eddig ösmeretlen okainak kitálalására, 's ha
vehet, miképpen mehet az végben?* Ezen kér-
dés megfejtőjének 30 formális aranyat nyomó
arany Monéta tétetett fel jutalmul, mellyen a'
Társaságnak tüzimere, a' győzedelmesnek neve,
és a' feltett kérdésnek esztendeje láttzottak.
Egyik oldalán láttatik a' koronát tartó Pallás-
nak képe, illy fellyülírással: *A' Tisztesség
sarkantyúzó ösztön,* — alább: *Fogarasi Pap
Jó'sef 1772;* — a' más oldalán a' *hét tisztés-
séges Mesterségek szemléltetnek*, mellyeknek
felette ez a' fellyülírás olvastatik: *Nem metse-
véznek a' vizekben;* alattak pedig ez: *a' Flis-
sing. Batavia tudós Társaságnak ajándéka.* —
E' vala az első Monéta, mellyet a' mi *Jó'sefünk*
nyert. — Ismét más esztendőben 1773-ban,
a' Lejdai Akadémia tudóssaitól a' Stolpius
hagyománya gondviselőitől kiadott ama kér-
dést; *Vagyon e az emberben valami belső ér-
zés benne születve, mellynél fogva ő az er-
költsi jónak megösmérésére és annak meg-*

tselekedésére felindíthatatnék? igyekezte megfejtetgetni, melly munkája ugyan jutalmat nem nyert, de a' megjutalmaztatott munka mellett, *Accessit* név alatt kinyomtatott. — A' következett két esztendőök alatt Trajektum várossa új és gazdag tisztességgel tisztelt meg a' mi *Jó'sefünket*; mert 1774-ben Jun. hónapban a' híres *Burmann Ferencztől*, *Ferencznek* fijától, *Ferencznek* unokájától, Theologia Doktorától 's Professorától, egyszer'smind a' Trajektumi népes Ekkle'sia hív lelki tanítójától közönséges tudósok gyűlésében megvi'sgáltatván 's kikérdeztetvén; a' szent szokás szerint, kéznek fejére tétele által a' Tartomány 'Sinattya végzéséből a' papi Szent hivatalra felszenteltetett, és e' dolognak véghez viteléről Bizonyosság-levéllel meg is ajándékozott. — Nem sokkal azután, ugyan azon hónapban, népes Filozofiai-tanátsban, közönséges helyen a' Filozofiából feltett kérdéseket élesen 's helyyesen meg fejtve, az ellenvetésekre fontosán felelve, és az örökkévalóságnak következtetést nem esmérő természetéről, 's a' következéssel járó dolgoknak szükségesképpen meglévő kezdetéről irt, a' béiktatásra készült Dissertatzióját bemutattván, Hennert Filozofia, Mathesis, és Asztronomia Professora által, Filozofia Doktorává, és a' tisztességes Tudományok-mesterévé tétetett, 's ebben az Akadémia petséttyével megerősítettetett Diplomával meg-ajándékozott 1774-ben. — Ugyan azon esztendőben Augusztus' hónapban megházasodott, vévén feleségül *Wiebel Francziska Wilhelmína Elizábethát*, Nemes *Wiebel Fridrik* az hollándiai Regimentnél kapitánynak, és

Registrátor *Klinkenberg Henrik* leányának, *Elizabethának* leányát.

Öt egész esztendőket eltöltvén külső-országi útazásában 's mulatásában, már hazájában, ide Erdélybe vissza kívánczozott. — Megérkezett tsak hamar Bécsbe feleségével egybe, melly egy jól neveltetett, szelíd természetű, jámbor férjét igazán 's nagyon szerető személy vala, kartsu, sugár termetű, fejr bőrű, gyenge alkotásu, a' menyzörgést és villámást nem szenvedhető, de emberi szeretettel tellyes, még igen fiatal, született Belga nyelven kívül, frantziául ékesen beszéllő, kevés idő múlva magyarul is hiba nélkül szólló; kinek tsupán ez az egy fogyatkozása vala, hogy egy kevésse kantsal volt, de a' melly hibátska nem disztelenítette ábrázattját. Ezen kis hibáját feleségének a' mi *Jó'sefünk* észre sem vette, melyet midőn egy barátja neki megmondott, elő szóllította feleségét, hogy megbizonyosodjék benne, 's akkor látván legelsőben felesége kantsalságát, így szóllott: Bizony ez óráig nem tudtam, hogy a' volna. — Ugyan azon Városban tartott mulatása alatt, elmegyen egykor a' Sz. István Templomába, a' mellyből kijöttekor egygy esmeretes úri emberrel találkozva, köszönni akar, kalapja honya alatt lévén (chapeau bas), a' fején pedig paróka, azt gondolja, hogy a' fején vagyon kalapja, s' azt levenni akarván, parókáját kapta le fejéről; mind ezen kis történetek azt bizonyítják; hogy az ő mélyen gondolkodó nagy elméje, nem ereszkedett a' világi külső dolgok 's maga viselet esmeretére le. — Csak hamar Bécsbe létébe, meghívó levelet kap innen Erdélyből Szász-Várostól az abban virágzó népes és gaz-

dag Ekkle'siában folytatandó papi szent hivatalra; ígérkezik 's 1774-ben November közepére oda meg is érkezik. — Itt öt esztendők elfolyása alatt, nemes és szent hivatalát buzgón, híven, tisztán és épületesen folytatta, de ez a' tágas mező nem lévén még is elegendő az ő nagyra született munkálkodó lelkének, várván várta, ha valamelly tudós kérdés botsáttatnék ki, a' mint hogy 1778-ban a' Berlini királyi tudós Akadémia ki is adá: *As allapos vagy fundamentomos erőnek természetéről* való kérdést, mellynek megfejtésével ötven formális aranyat nyomó arany Monétát nyere a' mi *Jó'sefünk*, mellynek egyik lapján, a' Porosz Király' képe láttzik illy körül-írással: *Fridrik Király, az Akadémia Protektora* 1777. A' más fele vagy lapja mutat egy búza koszorút illy közbe írással: *A' Tudományok' nevedezésére!* — Ezen Szász-Városi gazdag jövedelmű Ekkle'siában, ha arra született természettel bírt volna, szép summát gyűjthetett volna az élet szükségéinek kielégítésére, de sem maga gazdának, sem felesége gazda-aszszonynak nem termettek vala, a' honnan a' mint gyúlt a' mi gyúlt, éppen úgy ki is ment, — nem kívánta a' mi *Jó'sefünk* a' sokat, tsak a' mindennapit, melly megtettzik abból is, hogy a' midőn szüret után a' bor dézmát hordanak neki, megtelvén hordókkal a' pintzéje, midőn még is vinnének, megszóllítva az embereket, mit akarnának? hiszem már a' pintzéjébe sem fér, vigyék akárhova. — Elment vala már az ő nagy elméjének híre Erdélyben mindenfelé; a' Tudományok szeretői 's előmozdítói, ezen derék férfinak közönséges tanítói 's az Ifjuság, nevelésére felállított

székbe lejendő ültetéséről gondolkoznak vala; az Enyedi Professori Kathedra illetve volna őt, de míg Professor *Kováts József* élt, ki-vel a' mi *Józsefünknek* deák korában özsze-jövedele esett vala, ezt az Erdélyi Ekkle'siai Fő-tanács gondolóra vévén, az akkori Enyedi Professori ürességet, melly a' Theologiai Professor' kihalásával történt, Maros-Vásárhelyi Filozofia Professora *Szabó Sámuel* által töl-töttek el, 's ennek helyébe 1779-ben a' Maros-Vásárhelyi Kollégiumba a' Filozofia és Mathé-sis Professora Kathedrájába meghivatott a' mi *Józsefünk*, mindeneknek, de kivált nékem örö-mömre, ki ámbár Professor *Szabó Sámuelnél* is mint házi tanítvány minden napokon Gróf *Teleki László* és *István* tanuló társaságokban éltem, 's azon jó Professoromnak, formáltatá-somért nagy háládatossággal tartoztam; mellyet tsak azzal tudtam lefizetni; hogy Enyedre költözésekor minden bagázsiait vivó szekerei-nek egészen Enyedig kalauzoló gondviselője voltam, 's kedves emlékezetét mái napig is szívemben hordozom; de még-is a' mi *Józsefünk*től, attól a' nagyobb fényű csillagtól, for-máltatásomban többet reménylettem, melly reménységemben megsem tsalattam. — A' mi *Józsefünknek*, ki az Erdélyi Ekkle'siai Fő-tanátstól az ő Professorságra lett kinevezteté-séről szólló végzést kezéhez vévén, már Ge-rendre az Arannyas vize mellé, hol mostoha at-tya 's édes anyja még életben valának, felköl-tözött vala Száz-Városról, hogy a' Maros-Vásár-helyi Kollégium Elöljáróitól vejendő meghi-vattatást ott fogadná el, ezen mi *Józsefünknek* mondom meghívására a' Kollégium Elöljárói-tól készített Meghívó - levél reám bizatván,

nekem vala az az első szerentsém, hogy őt köszöntésemmel 's a' meghívással megtiszteljem; a' mint második szerentsém is ugyan leve, hogy az ő bágázsiáit vivő szekereknek kalauzoló gondviselőjévé választattam tőle. — Itt vettetett fundamentoma az én nála nyert 's mind végig változás nélkül tartott kedveltetésemnek. Maros-Vásárhelyre érven a' mi kedvelt *Jó'sefünk*, elsőbb esztendeit töltötte a' helynek, a' népnek és a' tanuló Ifjúságnak esmerete megszerzésében, hivatalbeli kötelességinek pontos bétöltésében, a' legjobb 's legnagyobb embereknek esmerettségének 's barátságának megszerzésében. — Mindjárt, hogy oda érkezett a' második esztendőben 1780-ban, a' Leydai tudós Társaságtól kiadott ezen kérdést: *Tsupán egyedül a' józan okosságból az Istennek egysége megmutattathatik e?* fejtegette; melly munkája jutalmát ugyan nem nyert, de második ranggal, az az Accessíttel megtiszteltetett. De a' következő esztendőben 1781-ben a' Harlemi Teyleri Theologiai tudós Társaságtól kiadott illetén kérdésre: *Meglehet e mutatni, hogy a' közönséges Isteni gondviselésen kívül legyen különös gondviselés is?* olly derék munkát készített; hogy a' Berlini Professor Castilion munkájával szinte egy rangba tétetett, még is az arany Monétát e' nyerte el; a' mi *Jó'sefünk* pedig az ezüstet, melly értékét, nehézségét és színét kivéve az arany Monétához mindenekben hasonló volt. Hármasszerencse és tisztesség érte a' mi *Jó'sefünket* az 1782-dik esztendőben; mert elsőben azon kérdést: *Minémű fundamentoma és jegyei legyenek az Analogiának vagy hasonlatosságon álló bizonyításnak?* és hogy kelles-

sék élni azzal a' Filozofusnak mind a' természeti mind az erköltsi igazságok' megfejtésében? mellyet az Hárlemi tudós Társaság adott ki, fontosan kidolgozta, és azért 24 hollándiai formális aranyat nyomó arany Mónétát nyert, mellynek egyik lapján egy férfiú és asszony képei között, némelly Makhinak láttatnak ilyen fellyül-írással: *Az Istennek és a' Hazának!* a' másik lapon kézében koronát tartó Pallásnak képe láttzik, annak feje felett lévő illy írással: *A' leg-érdemesebbeknek!* alatta pedig az olvastatik: *Az Hollándiai tudós Társaság' jutalma.* Körös körül e' lévén írva: *Fogarasi Pap Jó'sef, Maros-Vásárhellyi Filozofia Doktora 's Professora, nyerte 1782-ben.* Ugyan azon esztendőben adta ki a' Harlemi Teyleri Theologiai-társaság ezen kérdését: *Mi légyen az erköltsi szabadságnak természete; 's hogy lehessen legjobban megmutatni, hogy légyen ilyen szabadság?* mellynek megfejtéséért a' mi Jó'sefünk 80 formális aranyokat nyomó arany Monétát nyert; mellynek egyik lapján a' Theologianak és az igazságnak 's szabadságnak egymással általellenben lévő képei láttzanak kimettzve, illy felyül-írással: *Az igaz Isteni esméret és szabadság!* a' más lapon vagyon egy virágokból öszszefont koszorú, mellynek közepében ezek olvastatnak: *A' tudós Teylertől való tisztelet jutalma a' Maros-Vásárhellyi Filozofia és Mathésis Professorának, Fogarasi Pap Jó'sefnek, Filozofia Doktorának adatva.* — Harmadik munkáját készítette ugyan azon esztendőben, a' 'Stolpius hagyománya' gondviselőitől Leydában kiadatott ezen kérdésre: *Mutattassék meg, hogy a' Keresztyén Erköltsi-*

tudományban egy parantsolat sintsen olyan, melly a' politika közönséges törvényivel vagy egyenként kinek kinek jussaival és hasznaival ellenkeznék. Melly munkája ugyan az első rangot és a' jutalmat elnem nyerte; de második ranggal meg tiszteltetett, és *Accessit* név alatt ki is nyomtattatott. Az 1783-dik esztendőben új szerencse érte a' mi *Jó'sefünket*, mert a' Leydai Stolpius hagyomány' az Gondviselőitől kiadatott illetén kérdés: *Miképpen lehetne legjobban megmutatni: hogy nem lett volna az Istennek természete ellen az: hogy leg-jobb világot teremtett?* meg-fejtéséért ötven formális aranyokat ny omó arany Monétát nyert, mellynek egyik lapján körös körül ez az írás olvastatik: *A' munka kinyilatkoztattya az ő Alkotóját!* — Középben pedig egy a' kezében Teleskopiumat tartó 's a' tsillagokat vi'sgáló férfiúnak képe, egy kiterjesztett szárnyu sassal egyben láttaték, mellynek alatta ez olvastatik: *Fogarasi Pap Jó'sef érdemlette 1783.* A' más lapon ilyen fellyül-írás vagyon: *Megmutattya és bátorságossá teszi az útát.* Középben pedig egy mesterségesen készült Makhina láttzik, melly körül két férfiak álván, azt szemekkel 's kezeikkel vi'sgálni kívánnják, alatt ezek olvastatván: *Stolpius hagyományából a' Leydai Akadémiától adatott Jutalom.*

Mind ezen felséges munkái mellett is a' reá bízott Ifjúságot elnem felejtette, hanem mind a' ki rendelt órákon a' Kollégyiomi közönséges Tanító-házban napjában kétszer, mind a' maga szállásán minden nap kétszer szorgalmatosan tanította. Tellyes volt az ő tanítása ékesen szollással, erővel, tudománnyal; tekintete mindig vidám; gondolati felségesek, ki-

tételei hathatósok; nem tsepegtetni, hanem önteni láttzatott a' tudományokat tanítványai fejökbe, de főképpen azoknak szívöket formálta. Mathématicai tanításában a' számvetést vagy calculálást olly tűzzel és sebessen vitte; hogy a' leg jobb elme is alig kísérhette; itt mutatta ki magát az ő fennjáró tüzes elméje; a' midőn néhány milliókból álló számból, minden utánna járt munkálkodás nélkül, a' quadrata és cubica radixot kihuzta. — Gyakran megesezt, hogy mikor mi az ő asztalán számokkal dolgozók, az operátzióban egy vagy más hibát ejtettünk, vagy az összeadásban, vagy a' sokszorozásban, 's a' végin a' munka hijjánosnak láttzott, ő egyszeribe megmondotta, a' hiba mellyik munkálkodás módjában esett itt, meg is igazította a' hibát, ezen ő felséges elméjének bizonyosági velem együtt, Gróf *Teleki László és István, Bethleni Gróf Bethlen Sámuel; Kabos, Pallotska, Horváth, Dósa, Thorwächter*, kik az ő házánál együtt voltunk halgatói. — Sokszor redkívül való órákon tanítványi elméjöknek elevenítésére, fel-fel hozott a' közönséges Tanítói-házba egy vagy más elmés munkát, 's azzal serkentette az Ifjuságot. Emlékezem, midőn az Anglus *Shwiff* Tonnáról készültt meséjét hozta fel frantziául, de nem is olvasta, hanem a' frantziát sebesen magyarul előadta; 's az ifjuság elméjét a' kitalálásban gyakorlotta. — A' közönséges megprobáltatás' vagy Examen idején, az ifjakon értelmes, rövid és világos kérdéseivel nagyon segített; megesett egykor, hogy egy ifju a' feltett kérdésre nem egyenesen felelt, egyéb aránt derék feleletet adott, mellyet az halgatók közzül egylészre vévén, kimondotta: hogy

a' nem volna jó felelet, mellyre a' mi *Jó'sefünk* nyersen tsak hamar azt felelte: a' felelet igen jó; csak a' kérdés nem volt hozzá való; — így kívánta ő az ifjú elmének még gyengeségét is erősíteni, nem pedig azt mindjárt közönséges helyen a' szégyenköre kiállítani. — Rólla éppen nem lehetett elmondani, a' mi sok Tanítókra illik: hogy olyan szorgalmatosok 's bőv beszédűek, hogy miatok nem lehet az Ifjúságnak tanulni. — Nem kevés baja volt Professor Collégaival, kiket a' természet komorokká, ifjak ostorivá készített volt; őt pedig Ifjuság attyává 's baráttyává formálta, maga vallotta meg nékem, hogy midőn egykor a' Professori ltélő-szék eleibe hivatott volna, egy jeles ifju nem nagy hibájáért, de ártatlanságát érezve magát hathatósan mentegette volna, az ő Professortársai között egyik nem átallotta így szóllani a' másikhöz: Colléga uram büntessük meg, mert mindjárt kimenti magát; e' miatt volt az ő szívének sok ággódása, hogy sok jeles elméjű ifjakat látott a' szerfelett való keménység miatt elnyomattatva. Illyen volt az ő Professori élete; ki midőn tanított is soha íráshól nem tanított, és a' mit revokált soha szóról szóra előmondadni nem szerette; az ő egész tanításán az Ifjak penára vették rövideden az előadott igazságokat, 's kiki maga rakta Stílusba, folyóbeszédbe a' maga lelke mértéke szerint — és én megvallom, hogy mig az illyen tanítás, rapiálás 's előadás módja ujra felnem áll, az Ifjuság tanulásának akármelly más modjával is, az előmeneteles tanulás helyre nem hozattathatik.

A' mi *Jó'sefünk* életének utolsó esztendeje vala az 1784-dik esztendő, a' mellynek

kezdeté ő reája nézve elég örvendetes vala; de vége szomorú, és siralmas minden jókra nézve; — ezen utolsó esztendeje elein is dolgozott a' mi *Jó'sefünk* a' tudós világ hasznára két munkát, egyiket a' Teyleri Hárlemi Theologiai - társaság kiadatott ezen kérdésére: *Vallyon egy fontos Filozofus elégséges e a' kijelentett Vallás' felforgatására, vagy ellenben ő is lehet igaz Keresztyén?* — melly munkája a' mi *Jó'sefünknek* az ő halála előtt még a' megítéltetés alól ki nem jött. — A' másik munkáját a' Berlini tudós Akadémiától feltett ezen kérdésre: *Mi módon lehetne legjobban az emberek elméjéből a' bal vélekedéseket kiirtani?* már elkezdette, már folytatta vala is, de az őt hirtelen meglepő nyavalyák meggátolák annak végre hajtását. —

Már az ő fáklyájának világa Bécsig felsütött vala, és a' mi ditsősségesen uralkodott Felséges Fejedelmünk II-dik *Jó'sef*, őt királyi Diplomával a' Budai királyi Akadémiába, Logikát, Metafizikát és erköltsi Filozofiát tanító rendes Professornak 1000 Rhforint fizetésre az Erdélyi királyi fő-igazgató Tanács úttján, meghívta; 's midőn már uttyáról 's elmeneteléről gondolkoznék, hirtelen terhes betegségre fordulván egéssége; mind elköltözésének, mind hosszabb életének reménységét elvesztette. — Az ő nyavalyáját szülte egyfelől az ő ételben való telhetetlensége; mert nem tudván ügyelni a' maga körül levő dolgokra, a' beszéd 's tréfa közt az ételben úgy elmerültt, hogy ha felesége meg nem szólította, vagy vendégek jelenlétében kaputtyát meg nem rántotta volna, az utolsó falatig mind végig ette volna; tellyességgel nem tudván mi az elég,

más felől az ő heves forró természete, melly szerént a' nyári hévség' idején kertyében egy fának árnyékában térdig érő gödröt ásatván, Strimpfléjét lehúzva lábát térdig mezítelen a' nyérs hidegű gödörbe hívesítgette; ezekhez járult az ő gondolkodása burjainak mindég kifeszültt állapotban tartása, melly már ezen utolsó esztendejében annyira meg is gyengítette emlékeztető tehettségét; hogy egy Szutsáki nevű úrnak felette elmondandó Halotti-orációját tanulván maga megvallotta, hogy azon orációnak megtanulása neki sokba került, 's emlékezete erejének meggyengüléséről panaszkodott. Nem keveset tett az ő betegségére a' Budára lejendő menetelről őt némünémüképpen epesztő gondolat, mert a' midőn tudta a' maga körül folyó külső dolgok' elűgyelésére való tehetetlenségét, a' más vallásuak társágában minden rajta könnyen megeshető történeteket az ő gondolkodó lelke egy tsomóba özsze hordott, mellyről velem órákig beszéllett, 's annyival inkább kinyilatkoztatta nékem minden gondolatját, minthogy feltette magában, hogy engemet ezen hivatalában maga mellé vészen Adjunctussának 's elviszen magával, mellyről való szándékát nékem ki is nyilatkoztatta. Ezen terhes okok nyomák le őt az ágyba, Deczember hónap' kezdetében, a' midőn tsoportoson jöttek réa a' nyavalyák, Rheumatismus, gyomor 's inakbeli görcs, végre forró nyavallya. Bajlódott volt ugyan ő még Szászvároson laktában a' forró nyavallyával, de abból az ő hív baráttya Doktor *Baritz* Isten segedelmével szerentsésen kigyógyította, most pedig Doktor *Mátyus István* vén orvosló keze alá, más utat követett az ő

orvosoltatásában, mellyet a' mi *Jó'sefünk* látván, néhány izben mondotta: hogy őt *Baritz* nem ezen úton orvosolta 's el is vesztvén az orvoshoz való bizodalját, a' nyavalyák terhe alatt csaknem eltsüggedet, a' forróságtól okoztatott phantáziáiban gyakran mondotta: vegyék el rola ezt a' bárometrumot, fordítsák másuyá azt a' thermometrumot, egykor tsendes álmából felserkenvén, így szóllott: Örökké bánom, a' mit deák koromban tselekedtem! többet nem is beszéllett egész betegeskedése alatt, ugy látszott, hogy magával vetett számot, és magát az előtte lévő útra készítgette; hanem halála előtt harmad nappal érezvén vége közelítését, arra kért engemet, hogy el hagyandó kedves feleségét egy szép levél által ajánlanám a' B. Kemény Miklósné Aszszony ő Nagysága ösmért kegyes szárnyai alá. — Elérkezék már az 1784-dik esztendő, és a' mi *Jó'sefünk* életének is vége, ki életének 41-dik, Professori hivatalának 5-dik esztendejében, minekutánna 14 napokig küszködött volna a' terhes nyavalyával, Deczember hónap' vége felé éjjél után egy óra tájban, fejét bal karomra eresztve, teste alkotmányának nagy retsegése közben lelkét kibotsátotta, vídám tekintetet hagyván ábrázattyán. Az ő megholt része tisztességgel lehető el-takarításában, felesége, atyafiai 's hív tanítványi mindnyáján részt vettek. Meggyászolta őt felesége, meg a' tanuló Ifjuság, én az ő életét röviden deák folyóbeszédben, és ismét deák Herosi versekbe foglalva Kolo'sváratt ki-nyomtatattam, 's minden jobb helyekre elküldöztem, a' temetésére rendelt napon a' Kollégium Auditóriumában, ezen matériára: *Mi az*

oka, hogy a' Nagy embereket az Isten tsak megmutattya a' világnak, 's mikor nem is vélnék elragadja? készített magyar oratzióm-mal, a' M. Királyi Tábla, Maros-széki nemes-ség, városi népség 's tanuló Ifjúság jelenlétében megtiszteltem. — Emlékezete fennmarasztására ilyen Epitaphiumát készítettem deákul:

Ingemisce Patria!

decus Hungarorum

Facile princeps Philosophorum

et ut uno nomine multa complectar:

JOSEPHUS PAP, de FOGARAS,

AA. LL. et Philosophiae Doctor,

Quaestionum nodis quamvis difficillimis solvendis par,

solam mortem vincere impar,

dum vixit

Quinque aureis et unico nummo argenteo cohonestatus

en, qua mori potuit parte

jam sub hoc Monumento jacet.

Caetera ejus nominis memoria,

ubivis gentium viget.

Mortuus

A. r. S. 1784. D. 17-a Decembris,

Aetat. 41.

Pietatis ergo

D. D. M. Sz.

Éppen akkor érkezvén a' Budai királyi Egyetemről, a' mi elfelejtethetlen *Jó'sefünk* meghívására készített Levél, mikor az ő teste a' nyujtoztató padon fekünnék; mind az özvegy, mind a' több atyafiak' megegyezéséből, én készítettem megköszönő deák Levelet, melyet emlékezetnek okáért ide le is teszek:

Viro Magnifico Leopoldo Schoffahl, salutem et officia Franc. Wilhelmina Elisabetha van Wiebel, Clar. quondam Josephi Pap de Fogaras Vidua!

Ab eo, quo mariti mei, dum viveret quoque semper mihi grati, sed maxime a morte perpetuo desiderati, corpus humo terraeque mandavi, omnem quaerere occasionem, quaesitam tandem et inventam arripere; qua vestrum illum et optimo quoque dignissimum amorem, de quo in litteris vestris post mortem demum viri mei mihi redditis, accurate summaque fide expositum esse cernerem, testarer atque venerarer; nunquam destiti. Hunc amorem tantum, et cuius vel philosopho tantopere expetendum, vir jam meus, ut omnia solebat praecipiebat; ego vero vidi, sensi, et penitus ex litteris vestris intellexi. Cumque Ille si vixisset, procul dubio gratitudine animi benevolentiam, benevolentia amorem reciprocasset; ingenio, voce, opera quantum Ipsi datum erat, serviisset. Nunc ego carmina, exsequias Viri mei latino calamo deducta, Nummosque quosdam ex plumbo, stannoque fusas, ad formam eorum, quos Vir meus adeptus est, quinque aureorum et unius argentei gerentes, perenni apud vos memoriae et commendando et consecro. Munus quidem leve, et personis vestris, tantoque, de quo supra locutum sum, amore indignum do; sed si dantis animum, non rei materiam, massamque muneris spectaveritis; tempori cuius locoque conveniens. Quare hoc si vobis gratum fuisse atque acceptum sentiam; ego quoque vestram illam apud me gratam Memoriam jure quodam optimo perennaturam fore polliceor. Datum Vásárhellyini ad Marisum. D. 30 Maji A. 1785.

Más deák levelet is készíttettem, a' Tiszteletes özvegy neve alatt Hollándiába az özvegy édes atyának a' kapitánynak szóllót, végre egy Magyar hathatós Ajánló-levelet B. Kemény

Miklósne Aszszony ő Nagyságának, melly által az özvegyet az ő Nga kegyes szárnyai alá ajánlottam. — Vajha minden érdemes tanító őt megelevenítő, 's az ő emlékezetét megújító hasonló háladatos tanítványt hagyhatná maga után. Írtam ezeket Sz. Udvarh. October hónapban 1829-ben, még maig is eleven háladatos emlékezetemben megmaradott kedvelt tanítómnak emlékezetére.

Szigethi Gyula Mihály, Prof.

13.

AZ ÁLLAR CZÁS ORVOS.

Bécsnek egyik külvárossába alamizsnáért esenkede mellette suhanó társainál, egy szegény gyermek. Alázatosan reménykedve közelledett most egy férjfihoz, kit ruhájáról ítélve gazdagnak véltt 's kinek barátságos, nyájas tekintetétől reménylhetette, hogy elnem igazíttatik. — „Csak valami keveset adjon jó Uram!” így szól a kicsiny: „én szegény, igen szegény vagyok.” A' gyermek' nyílt tekintete, halvány arczain görögő könnyei, beszéd közben remegő hangja 's kérését előterjesztő nemes illendősége, — meghatották az ösmeretlen Uraság' nagy lelkét. „Kedves gyermek! így feleltt ő, „látom, nehezen esik koldulásod.” — „Óh, nagyságos Uram!” viszonzá a gyermek, legnagyobb szükség készítet engemet erre,

*csupán néhány garasokat akarok özszeke-
getnem jóltévő emberektől, hogy szegény
Anyámon segíthessek,*“ (most zokogni kezd-
’s özönként peregtek gyöngyei) *szegény, el-
hagyatott Anyám! — nyomorúlt özvegy ő,
segedelem nélkül kinlódik elhagyatott kórá-
gyán!*“ — „Nem hivatott e magához or-
vost?“ — kérdezé az Úr. — „Ah Isten! —
Nagyságos Uram!“ felel remegve a’ gyermek:
„*nincs nekünk pénzünk, hogy azt fizethessük,
’s ha emberi szeretetből nyújtana is valamelyike
segedelmet, enyhítő balzsamot; — nincs egy
fillérünk sem, mellyel az orvosságot fizethet-
nénk.*“ Az ösmeretlent meghatották ezen sza-
vak, ’s nyájasan kérdezé: *hol lakjon Anyja?*
A’ gyermek megmutatta lakhelyök’ házat és
számját; az ösmeretlen pedig egy — aranyat
nyomott markába ezen meghagyással: hogy tüs-
tént Orvost hivatna nemzójéhez.

A’ gyermek örömétől meglepetve alig kö-
szönheté meg jótéteményjét. A’ mint csak fut-
hatott, úgy futott egyenesen azon Orvoshoz,
ki már egyszer Anyján, midőn még jobb álla-
potban vólt, segített. Az ösmeretlen, magára
hagyatva, eltökéllette emberszerető szívében,
hogy maga is elmenyjen a’ beteghez. Belép
az ajtón — ’s ah szivetrepesztő pillanat! — a’
beteg, még fiatal aszszony, félig rothadtt szal-
mán, rongyos pokrócczal takaródzva feküdt
’s lábadtt könyjeiben. Mellette térdele hét
esztendő’s gyermeke, ki keserves zokogások
között falat kenyérért esenkedett.

Az ösmeretlen, Orvosnak adta ki magát,
’s kérdezősköde betegsége felől. „Ah Isten!“
így sóhajtja az Aszszony: „szegénység és nyo-
morúság még inkább senyvesztik szívemet,

mint testi fájdalmak. Jobb állapotban valék én hajdan, sok pénzem volt több kereskedő házaknál; három kereskedő bukása (bankerott) fosztott meg mindenemtől. Férjem halálra búslakodott esetünkön; nem rég tétetett bújában elaszott teteme örök nyugalomára; 's nekem nem hagyott egyebet, két neveletlen gyermekeknél: — szegény férgek! mi lesz belőlök; — elvesztik nem sokára kesergő anyjokat is; — ennyi szükség, ennyi nyomorúság siettetí jókori siromat.“

Az ösmeretlen sűrű könyeket húllatva, vigasztalja beteg felebarátját, 's Istenben helyezettett bizodalomra inti csüggedezését, — ki akkor, midőn legnagyobb a' nyomorúság, segedelmet szokott mindenkor nyújtánunk. — Papirost kér ezután, hogy enyhítő orvosságot írhasson. — A' beteg remegve szakítja ki azon könyv' előlapját, mellyből olvasni tanítgatta gyermekeit; — nem volt egyéb papiros, egyéb könyv lakjában — 's a' vélt Orvosnak nyújtja. Plajbásszal írja ez gyógyszerét 's asztalra tévé a' lapot, elhagyá betegét azon vigasztalással: hogy a' felírt orvosság által bizonyosan meggyógyúl gyengélkedéséből.

Alig mentt el az ösmeretlen, midőn idősbik fia egy Orvossal szobába lép. „Anyám! kedves Anyám!” így remegett örömében a' gyermek, — vigasztalja magát, nyerje vissza gyengültt erejét, — van már pénzünk 's ezen Úr bizonyosan kigyógyítja betegségét.” — „Kedves jó gyermek! — így szóllott könyekbe lábadva fiához a' bajokkal küzdő anya: „Jer ölembe! szereteted egyedüles vigasztalásom! Most volt mellettem egy Orvos; amott az asztalon, feljegyzett gyógyszer!”

Az Orvos, ki a' gyermekkel jött, előveszi a' papirost, olvassa, 's kövé válva mereng: „*Jó Aszszony!*“ így szakasztá félben halgatását, — *örüljön! azon Orvos, ki én előtttem jelent meg ágyjánál, egészen más ember, mint én; — gyógyszerre többet használ minden orvosságnál, melyet e' Világ' legelsőbb Orvossá írhatna valaha. Egyszerre minden nyomorúságából felszabadulttnak látja ezen orvosság' által magát Aszszonyságod! Azon ösmeretlen, kitől meglátogatattott, nem egyéb — a' mi kedves jó — — Császáruknál, II-ik Jósefnél, ki ezen receptjében esztendőnkénti 300 forintokat 's gyermekeiről biztos gondoskodást ígér Aszszonyságodnak.*“

A' szegény aszszony 's két gyermekei alig jöhettek magokhoz öröm rebeséseikben; térdeikre hüllottak, — égfelé külszoltt kezekkel rebegtek áldást, hálát és szerencsét rebegtek azon Uralkodóra, ki a' legtitkosabb nyomorúságot is kifürkészi, a' legbajosabb fajdalmakat is készséggel enyhíti.

Ezen váratlan és fontos segedelem, jótévéleg munkállódott azon özvegy' felgyógyulására, ki már olly közel nyöszörgött bizonyos sírjához. Csak hamar visszzanyeré a' bokrosodott gondoktól fonyasztott erejét. Gyermekei hasonlóan érdemesekké tették magokat a' felséges Uralkodó jótéteményjeire; korokkal együtt gyarapodtak a' tudományokban és jó erkölcsökben; — anyjoknak örömeivé 's vigasztalásaivá nevelődtek. Azon dicső nap pedig, mellyen a' jótéteményt nyerék; köszönettel, hálával teljes fohászkodások és szívbeli kívánások között ünnepeltetett esztendőnként általok.

Némethy Pál.

14.

A' Duellum, vagy is a' kettő között levő harcz, megálhat e a' természetes törvénye szerint, — miben, és hogyan különbözik az erőszakos harcztól? (*Jus, et moderamen inculpatae tutelae.*)

A' duellum, a' kettő között lévő harcz, (ha szabad képzelni) a' csupa természetes állapotban véve (in statu absoluto) megálhat az emberi természetes törvények szerint, mivel ezen állapotban tökéletes egyenlőség van, egyik se föllebb való a' másiknál, tehát nincs különös bíró, ki megítélje a' két viszázkodót, (bele avatkozni más cselekedetébe, dolgába, ügyébe, meghívás vagy kérelem nélkül nem csak illetlen; sőt törvénytelen) kiki a' maga bírója, ha a' józan ész után lévő világos ítéletnek nem engedelmeskednek; szabad a' harcz, melly által a' viszázkodásnak vége vettetik, vagy egyik halálával, vagy pedig a' testben nyert sérelem miatt a' halálnak meggyőzésére valamelyik enged; — nem szabad az Isteni törvény szerint, mivel az igazságot megkellene esmerni, mellynek megtagadása a' lélekben sérelem. Jobbára valamiben kétség legfőbb indító ok a' harczra, egyik se akar elálni jussáról. A' világi jussokkal nem élni, néha szabad egy kevés időre; azért nem következik, hogy azon jussától örökre minde-

neknél megfosztatott. Tudjuk hogy a' törvények néha az őszsze ütközetben egymást megsemmisítik, de csak ugyan azon környülállásban. — Mivel kinek kinek van jussa felebarátját az igazságban védelmezni, ha többen átlátják egyik' igazát, és azt mint meghittek védelmezni akarják, vagy az igazságnak engedni, vagy a' többel harczra menni kellek; honnét ered a' had. — Meg ha a' Nemzetek között szabad a' had, melly éppen ettől veszi eredetét, bizonynyal ez is. Tudjuk azt, hogy a' Nemzetek törvénnyei tanításában egész Nemzetet egyes morális személynek vesszük, meg azt is tudjuk: hogy jobbára csak két Nemzet között ered a' had, melly éppen duellum, vagy is bellum duorum, kettő között harcz. Mind ezekből nyilván következik: hogy a' csupa természetes állapotban (in statu naturae absoluto) megálhat a' duellum.

A' természetes társaságokban nem szabad, megsem is álhatt a' kettő között lévő harcz, mivel ott már van föllebb való, a' ki ítéletet hoz; az atyák, gazdák. Annál inkább nem szabad a' polgári társaságokban, hol van egy nemesebb Uralkodás, meg hazai törvények által is erősen megtiltatik. — Szent a' Haza! Szent a' Törvény!

A' duellum az erőszakos harcztól abban különbözik; hogy az csak kettő között esik, ez pedig több között is eshetik, főképpen pedig abban különbözik; hogy az erőszakos harcz, egyik résznek gonoszságából ered, a' duellum jobbára mind a' két rész jussainak fenntartásából. Az erőszakos harczost, az az: ki életünk ellen felkell; szabad megölni is ha más mód nincs, mint az Isteni, mint az emberi törvények szerint, mint a' természetes, mint pedig a' polgári állapotban.

Balogh Jó'sef.

15.

Ki szereti szoros értelemben Hazáját?

Minekelőtte világosan ezen kérdésre megfelelelhesünk, tudni kell, mi értetődik a' Haza által? a' Haza által értetődik város, mellyben meghatározott földön az emberi Nemnek egy, vagy több népből álló része, bizonyos törvények alatt él.

Az szereti Hazáját szoros értelemben, ki szívből érte azt cselekszi más jámbor' sérelme nélkül, a' mivel törvényesen nem tartozik. Hazát egy igaz forró szívből mindegyik szeretheti. „*Quamvis desint vires; tamen laudanda voluntas.*”

A' Haza szeretete nem törvényneinek megtartásában, és kötelességek' pontig való véghez vitelében áll szoros értelemben, mivel mind ezeket cselekedni erőszak által is kiki kényszerítettik; áll a' szabad jó akaratban, és ennek fogamatosságában. Valamint minden jó szerelem erkölcs, úgy a' Haza szeretete is; az erkölcs egyedül a' szabad akaratból ered, és az erkölcs jutalmaztatik különösen. A' ki Hazája törvényeit, kötelességét teljesíti, jutalmat érdemel lelkére nézve; a' lelki jók, vagy is az erkölcsösek lélekben jutalmaztattnak meg, a' Nemzet' törvényeinek megtartása, úgy is már jutalom ez életben közönségesen, és különösen a' bóldog békesség, mellynek gyümölcsei áraszthatják az örök bóldogságot. Senki se láthat másíknak szívébe,

ha csupa jóságból, vagy kéntelenségből, félelemből tartja e meg a' törvényeket, de ha ez lehetséges volna is, melly Haza képes valamennyit megjutalmazni mással, mint az áldott békekességgel, mellyért a' társaság lett, mi is lehet ennél a' Hazától, tagjaira nézve nagyobb jutalom?

Az szereti Hazai nyelvét; ez által Hazáját, ki azt terjeszteni, és kimívelni törekedik különösen, mivel közönségesen meghatározott törvények által tartoznak művelni, és gyarapítani, midőn némelly Hazafiak a' község helyett művelik a' nyelvet, — ilyenek a' társaságok.

Az szereti Hazai nyelvét; ki kimíveltetésén iparkodik, terjesztésében pedig gát? szereti, és nem szereti. Ellentétel így mutathatik meg; szereti legyen $= 2$, nem szereti vagy is gát $= 2$. Lészen ezen ellentétel $2 - 2 = 0$, ezen körülállásban semmit se tesz. Ha pedig tétetik a' szeretet $= 2$, a' gát $= 3$, leszén $2 - 3 = 0 - 1$ kevesebbet tesz a' semminél. Ezen mennyiségek csak úgy álhatnak meg így, ha nyelvét művelni éppen annyit tesz, mint terjeszteni. Légyen művelni $= m$, terjeszteni $= t$, leszén egyenlőség $m = t$, a' nyelv' műveltetésében tett fáradság éppen annyira becsültessék, mennyire terjesztésében tett fáradság $= F$, f lesz $F = f$ az előbbinivel $F : f = m : t$. $Ft = fm$.

Balogh Jó'sef.

16.

MISSIONI TUDÓSÍTÁS.

Boucho Francia Missiónárius, ki az 1824 év kezdetén Kelet-Indián Sziám-országban foglalatzkodott, ugyan azon évnek végével Pulo-Peangba indúlt, 's leírván több veszedelmekkel egybe kötött tengeri utazását, végre ugymond Aug. 20-kán mepillantánk Pulo-Peang szigetét, éppen hálákat kezdék adni a' Mindenhatónak ezen kegyelemért, midőn a' kormányozó magához hívatván, azt adá értésemre: hogy a' még 150. mértföldnyire távol eső Malakkába a' fejedelmek' lakhelyébe fognánk evezni; ezen kijelentés ugyan előttem igen kedvetlen vólt, de kénstelenségből megkellett rajta nyugodnom, 's a' szerettem szigetnek hátat fordítanom.

Szerencsémre Malakkába érkeztemkor két katholikus Papokra találtam, kik, noha más nemzetűek, mintegy kötelességé tevék, hogy engemet ezen fél - szigeten való tartózkodásomnak ideje alatt barátságosan megvendégeljenek. Esmeretségbe estem a' Hollandus tisztekkel is, kik minnyájan beszélnek francziául, 's velem minden kigondolható udvarisággal bántak. Elhagyván ezen várost Octob. 30-án 1824, 200 frankért kaptam helyet egy Arábiai hajóban, mellyben sokkal rosszabb dolgom volt, mint Malakkában; a' hajóban lévők minnyájan Mahomedá-

nusok bévett okalapaikhoz makacson ragaszkodók, és a' keresztényeknek esküdt ellenségi valának. A' kapitány jó ember, de hajóján Despota. Nékem egy szegletben mutattak helyet, hová háttal kellett beférnem, 's nem találván ott ágyat, száraz deszkán kellett az álomnak jó tévőségét éreznem, szánakodásból ugyan nyújtottak egy régi 's már jól elrongyoltott teveszórrel megtömött zsákot, mellyen mindazonáltal mindjárt az első étzaka után odább kellett adnom, ne hogy a' benne pesgő férgek egészen megemészszenek; az eledel, mellyet éhségem csillapítására nyújtottak, már magában is rossz volt, de még e' mellett olly porondául készítve, hogy erőltetett ugyan, de még is egyébaránt jó indulattal fogadtam, Isten előtt kedves böjtöt kellett tartanom.

De minden bal esetek, 's reám csoportosan tóduló viszontagságok között leginkább akkor vérzett szívem, ha láttam, hogy a' szerencsétlen Mahomedánusok reggel a' felkelő, 's estve a' lenyugvó napot imádták; a' Mahomed' tiszteletére mondott imádságjuk fél óráig tartott; 's előttök egyedül én valék hitetlen; az én hamis hitem miatt, mint ők gondolák, legnagyobb szánakozással voltak erántam, de az éppen megfoghatatlan volt előttök: hogy Európát feleség nélkül hagytam el. Kíváncsilag kérdezték: hány feleségem lett volna, 's értvén tőlem, hogy a' katolikus Papok nem házasodnak, nagyon álmélkodtak, mivel ők tiszta lehetetlenségnek tartják a' nőtelen életet, engem pedig, így szólék tovább, bizonyos félelem, és rettegés lep meg, midőn Papjaitokat aszszony-seregtől körülvéetve szemlélem. — Pulo-Peangba, Nov. 11-kén ki szállottam a' szá-

razra, bévezettek azon templomba, melly Pecotnak, egy fiatal Missiónáriusnak ez előtt esztendővel történt kora halála által árvaságra jutott, érkezésem' alkalmával harangoztak, azt akarván ezzel a' keresztények' értékre adni; hogy az Isten ismét kegyelemmel tekint rájuk, tüstént mind a' két Nemen lévőkből sokan jöttek látogatásomra. Itt az egész kereszténység 1200 lélekből áll. A' mult évben a' számos gyermekeken kívül száz felnöttek vették fel a' keresztséget; noha a' Missiókra nézve ez a' hely legroszszabb, még is véghetetlen sok jót lehet tenni.

Sziámban a' Missió' állapottja szánakozásra méltó, mert a' Püspökön kívül egy Európai Missiónáriusa sincs. Husvét után szándékozom ismét eltávozni, de csak ezen feltétel alatt: hogy legalább itt minden esztendőben egyszer megfordúlok, noha az út szárazon igen meszsze, és fáradságos, és az előttem valónak életébe került, én még is ezt örömmel felvállalom, keresztül vezet ez a' Guedai és Ligori Királyságokon, melly utolsóban az Evangéliom még soha nem hirdettetett. A' nép együgyű, jó, és kíván a' mi Sz. Religiónkkal közelebbről megismerkedni. Pecot másodszori oda mentében meglátogatta a' Királyt, kitől igen kegyesen fogadtatott. A' Király egyik feleségére azt bízta: hogy öregebbik leányát ajánlana a' Missiónáriusnak Nőül, 's valóban mind a' ketten megjelentek Pecot előtt, de bizonyos érzés tiltá őket látogatások' tárgyát világosabban kifejezni, Pecot észre vévén zavaradottságokat, valamit gyanított, 's kérdezteté: hogy mit akarnának? az anya fogván leánya kezét azt mondta Pecotnak: hogy a' Király egy idegen eránt a'

legnagyobb tiszteletet kívánna mutatni, néki ezennel öregebb leányát ajánlá feleségül; a' Missiónárius ezen néki ajánlott nagy tiszteletért legmélyebb köszönetet tévén a' Királynak, és Királynénak nyilván kijelenté: hogy a' catholicus Papok soha nem házasodnak; ezen kinyilatkoztatásra a' szegény Dámák egy kevesé elpirulva váratlan felelettel tértek vissza a' Királyhoz, ki a' történendő össze párosodáshoz már előre szerencsét kívánt. 'S mi következett ezen nem remélt válaszára? a' Fejedelemlennek az Európai idegen eránt való figyelme változott; — Pecot használta az alkalmat, 's prédikálta a' Religiót a' Királyi Palotában. A' Király marasztá őt birodalmában azon ígérettel: hogy templomot építet, és néki tökéletes szabadságot enged, Sz. hivatalának az ő országában minden akadály nélkül való gyakorlására. A' Királyné pedig számos gyülekezet előtt azt fogadta: hogy Ligorban ő, és leánya fognak legelsőben megkeresztelkedni, hogy Pecotnak a' Királyi palota legyen lakhelye. —

Pecotnak Ligorból való kiköltözése napján, a' Király össze gyűjté az egész udvarát a' búcsúvételre, és annak kijelentésére, hogy minnyájoknak fájdalmasan esik az ő tőlök való elválása. Ezen elválás úgymond a' Király, nekem igen fáj, és csak azon feltétel alatt egyezek meg elmeneteledben; ha esküvéssel ígéréd; hogy nem sokára körünkbe ismét vissza térsz. Két év múlva ígéré Pecot, de ez igen hosszú időköznek tettzett a' Fejedelemlennek, ugyan azért nem is igen örömetst egyezett meg az elmenetelben, 50 embert, 6 elefántot adott kísérésére, és parancsolá Minis-

tereinek, hogy őt egy mértföldnyire elkésérjék. Illy tiszteségesen fogadta ezen Fejedelem az első kat. Papot kit ő látott; meghatva a' legérzékenyebb örömtől sóhajott Pecot azon szerencsés szempillantat után, mellyben ismét Ligorba vissza térhet. Azomban az Isten, ki nek ítéleti rettenetese, nem engedett neki annyi időt; mert alig tért vissza Pulo-Peangba, azonnal lebetegedett, 's 14 napi fájdalmas szenvedése után sírba szállott. Utolsó szavai is ezek voltak: Óh Ligor! Ligor!

Ugyan Boucho Szept. 20-kán 1826. a' Sumatra szigetén lévő Vad-nemzetekről illy tudósítást közöltt: Ezen nyomorúlt emberek a' mi Religiónkról soha egy szót sem hallottak, ők igen jó, együgyű, és félénk emberek, 's noha vadak, még is esmeretlen köztők az a' gonozság, melly néha a' legpallérozottabb embereket, sőt még sok keresztényeket is, szeplősíti. Minden férfinak nem több, hanem csak egy felesége van, még maga az, egyébbaránt rakoncátlan Király is ezen törvénynek hódol; felettébb szegények, 's nyomorútan élnek, náluk semmi Religióbéli szokás nincsen, semmi könyvek. Egyébberánt úgy láttzik, hogy az ördögöt imádják. Három vagy négy familia az emberekkel való kereskedő Szerecsenek által Pulo-Peangban eladatott, mert minthogy több Királyaik vagynak, egymás ellen csak nem mindég háborút viselnek, és a' győződelmes a' foglyokat eladja. A' Pulo-Peangba hozattott fogoly familia nem sokára a' kat. Religiót felvette, 's igen példás életet visel. Ezen jó emberek a' különös együgyűség, és az ezen

országban igen ritka egyenesszívűség által magokat igen megkülömböztetik. Nékem azt beszéllék: hogy Honjokban egy csuda vastagságú gyermekeket imádtak; őseiktől örökétett hagyományoknak következtében azt hiszik: hogy ezen szörnyeteg eleitől fogva mindég vólt, ezt ők temjén füstel imádják, 's néki fogadásokat tesznek; de mióta, úgymondanak, keresztények vagyunk nem kételkedünk, hogy ezen formázat alatt az Ördögöt imádtuk. Az egyik familiának feje ajánlá magát arra, hogy földieinek a' k. Religiót hirdeti, én szándékát jóvá hagyám, és buzgóságát tehetségem szerént gyámolítom, 's már valójában el is tökélettük magunkban, hogy őt az övéihez küldjük, de csak azon feltétel alatt akár indulni; ha őt egy Missiónárius nyomba követi. Ezen népnek nagyobb részét a' Hóllandusok hatalmok alá hódították, melly is az ő Religiójokat felvette. Én csendesén várom a' remélt segedelmet, hogy ezen jó néphez utazhassak, 14 — 20 nap alatt vizen ellehet hozzájuk jutni; fontolják meg kérem a' dolgot jól, és egy illy gazdag aratást két három munkásnak foglalkozása miatt ne engedjenek veszendőbe menni.

Közli Szabó Nepomuk.

17.

GRÓF CZOBOR MÁRK.

Magyar - ország' előkelő nemzetségei között még a' legközelebb' múlt XVIII-dik század' elején, díszlettek a' díjas *Czobor-Szentmihályi* Gróf *Czoborok*, egyéb képes jószágaikon kívül, a' hazában nevezetesen az Éleskői, N. Szöllősi, Gyulai, Bessenyői és Súlyomi, Verekenyi, Hricsói és Bicsai, Szerdahelyi, Holicsi és Sásvári; Morva-országban pedig a' Gódingi és Pavloviczi uradalmak' birtokosai.

Közülök nagy Lipót, I-ő Isej, és III-dik Koriát Császárok 's Királyok idétt, *Márk* ragyogott jeles méltóságokban, Cs. K. Béjáró, az ország' hadában Bajánórnagy, Zászlóssai között pedig K. Fő-oroz lévén. A' haza' szinte mint a' szomszéd német tartományok' fő-nemzetségeivel rokonúlt vérsége, és nagy vagyonsága, már ezen hathatós tehetőségű álladalmánál fogva is, magas pólczra méltaták az országnagyai' körében; de a' vak szerencsének ezen esetiséges kedvezésin fölül, még saját emberi becsé is érdemesíté őt köz tiszteletre.

Fürge ész, élénk kedvokat, mívelt elme, nyájas deliség, minden vállalkozatiban virgoncz serénység, rendülhetlen bátorság, és a' legszertelenebb merényekre, — ha azokkal az egésznek hasznót, magának pedig dicset szerezhetni gondolt — mindenkori készség, buzgó hazaszeretet, 's a' mellett tökéletes hívség fejedelme iránt, valának benne azon szép kínálatok, melyek őt a' mulatkozó gyülekezetben szinte mit a' rendek' komoly tanácskozásiban, vagy a' villogó hadak' közepette egyaránt ki tűnteték, és a' társalkodásban kellemessé, az udvar előtt kedvessé, az országban pedig tekintetessé és nyomossá tevék.

Ifjonta hőstettei között legelsőbb' nevezetessé lön a' Cs. K. fő-bajánnak Gróf Heisternek élte' mentése, kit, midőn 1704-ben Rákóczy' serege Nagy-Szombatnál véletlen rajtaütne, egyedül csak Gróf Márk' vitézsége váltott meg a' háláltól. De egy utóbbi merénye, melyet nem a' csata' forrtában nekifűlt vér' hevesebb persgése, hanem az ügyfogyottság' és a' mindenünnen rideg magára hagyatás' szigorú inségei nyommasztában, a' csak maga magától tanácsot kérhető hideg eszmélet szüle, rettegni tudatlan szíve' bátorságát, és a' gyávaság' sápolódásán túl emelkedett lelke' fönseit teljes fényében ragyogtatá.

XII-dik Koriát' svéd Király' követje a' Bécsi udvarnál Báró *Strahlheim*, fényes lakomával, melyre a' Gróf is hivatalos lön, ünnepele hatalmas fejedelme' világ bámulta diadaljait, ki a' három ellene szövethetett uralkodók' IV-dik Fridrik dán Király', Fridrik Agoston szász és lengyel Király', és a' nagy-orosz Czar' Alexievits Péter' frigyök' köteményét,

nagy Sándor gyanánt kardja' élével fölbontotta; ellentállhatlanul Kopenhágra törvén kevés hónapok alatt dán ellenését a' súlyos kisebbségére járó Trávendáli békülésre szorította; 's onnat hamar Narva várának fölmentésére szágódván, nyolcz ezerével az Oroszok' száz ezeres hadát leverte, ötvenezert közülök fogságba ejtett, és táborokat minden motyóstul 's ágyuzatostul elfoglalta; aztán Fridrik Ágostont a' Varsói gyűlésen lengyel-ország' Királyságából kivetkezette, 's helyébe Lescsinszky Szaniszlót választatta; a' szász Királyt pedig Lescsinszkynek lengyel Királyúl megemesmerésére Altranstadtnál (Lipcse mellett) fegyveres erővel kényszerítette, és a' Czárral kötött frígytól elállásának fogadása iránt még hit letételre is fogta; sőt arra is erőszakoltatta, hogy *Patkúlt* a' Czár' követjét a' Darásdi udvarnál néki kiadja, kit a' kérlelhetetlen haragos, legott vad kegyetlenséggel végeztetett ki. Ennyi szerencséje után a' fiatal Győző egyszerre a' hatalom' azon fokára jutottnak látta magát, honnan Európa' minden ügyeibe kénye szerint vágthatott, és szerinszerzte oszthatta eméngi parancsait, melyek a' legelsőbb udvaraknál is leg kisebb ellenkezés nélkül azonnal teljesítettek. — — — —

— — — — — Csak ő reá valának függesztve az uralkodók' szemci, kémlelvén, merre fogná majd győzedelmes hadát indítani. Lipcsénél állott táborban a' Hatalmas, minden udvarak' követjeitől környözve; az ő követjei pedig más fejedelmeknél, uroknak díjassága' tudatában, ezernyi kényes szeszélyeik és buzma követelései által valóságos zaklatói és zsarnokjai lettek azon udvaraknak, melyekhez küldődve valának.

Strahlheim természeteképen is nyers és döl-fös, sok olyas ízetlenséget böffentett asztal fölött, milyest honi vendégei, de kivált a' Királyának becsülete dolgában fölötte igen érzékeny Gróf Czobor Márk nehezen emészthettek; de még sem ment garázdálkodása annyira hogy a' köz békét meg háborította volna, és Gróf Czobor, — ámbár ellenese volt legyen az iménti szóvitában, — minden akadék nélkül elfogadá a' poharat, melyet a' házi gazda Királya' egészségéért reá köszöné; de legott Márk is fölemelé a' magáét és Isep Császárt éltetvén, viszont Strahlheimra ráköszöné azt, a' Svéd pedig hegyke mokányságában azt el nem fogadá. Ezen otromba dacz egybe véget vetett Czobor' addiglan nagy nehéz türelmének. Azonnal elrúgván maga alúl székét, talpra pattant, és komoly szemléssel kérdőre fogá eziránt a' Svédet. Ez csak félválról 's foghegyen duhogott vissza derczés feleletet. Neki hevesedve Czobor erősen sürgette az elégtételt; de az elbizott Svéd megkonokolván magát, semmit sem akart felőle tudni; minélfogva a' szóváltás mindinkább zajosodván, midőn végre Strahlheim' rakonczátlan nyelvére még fertelmes szidalmak is fölötlenének, a' Gróf azokat egy derekas arczúlcsapással torkába fújta; — kardrántás lön ennek következése mindkétfelelől, és csak nagy nehezen lehetett a' többi vendégeknek az egymás ellen bőszerűteket vérontás nélkül elválasztaniok. Boszszúsága' hevenyében üstöllést folyó-követet küldött Lipcsére Korláthoz Strahlheim, 's ezen esetről jelentést tön néki, melyben Czobort a' Királynak legsérelemesebb gyalázásaival vádolá. Föl-berzent ezen jelentés' olvastában a' büszke Hadverő,

kinek a' félvilág bókolt, és tüstént levelet bocsájtván a' Császárhoz, ezen az ő követjén ejtett fertelemnek, melyet fölsége' sértésének kellene tekintenie, hamarságos 's szembetűnő megbüntetését kívánta. A' Császár jól tudván ugyan a' dolog mibenvoltát, és a' követnek vétkes magaviseletét; de mind a' mellett a' követelt elégtételt a' hatalmas Győzőtől meg nem tagadhatván, parancsolá Czobornak, hogy Strahlheimt tanúk előtt megkövesse, és míg az első vihar által nem kelend, és a' háborús egészen le nem csillapúland, udvarától távol maradjék. De az arczúl csapott követ ezt nem elégele, és egy újabb fenyegetődző levelet eszközölt ki zord Királyától, melyben, minthogy a' Császár egy olyas jobbágyát, ki követjének bánthatlan személyét meg-ütni bátorzkodott, és maga szent fölsége ellen annyira vétett, elégképen megbüntetni nem tudná, — mit ő majd kellelte szerintebben fogna eltalálni, — a' Grófnak okvetetlen kiadását követelé. Szorongásba hozá ezen hajszolódás mind a' Császárt, ki egyik legkedvesebb emberét szemlátomást halálra vetni irtózott, mind a' Grófnak számos barátjait az udvarnál. Titkosan útasítást vön Czobor, hogy illára vegye a' dolgot; foglyosításának rendelése pedig eladdig halogatódott, meddig csak engedheté a' képesség.

A' leg gyámoltalanabb balságba süllyedtnék látta magát ekkor Gróf Márk; számos barátjai közül egy sem bátorzkodott hanyatlott ügyét fölfogni; és elkülönödvé Holicsi várában töle viszsza vonúlt szomszédjaitól, a' néma magányban, egyedül csak önmaga esztől kérhetett segedelmet. De valamint a' mentül erősebben

szorított rúgó, annál nagyobbat löktet, akként Márk is insége' legnyommasztóbb súlya alúl a' leg idvességesebb erősödéssel vált-föl. Szeszese elméje ily kétes dolgát általkelé. Igaza' tudattában alatsónyságnak nézven félénk elillantását, és a' veszedelemmel, bár mily borzasztó vólt légyen is, mindenkor inkább bátran 's vitézül szembe szállani, mint sem elüle gyáván sarkot adni, meg szokva lévén, íziben elszánta magát arra, hogy személyesen Korlát elébe járuland, előtte magát igazolandja, 's aztán akármely végzését felőle bátran elvárandja, mit ha nem legtanácsosabbnak is, de legalább magához legillőbnek léendeni ítelt. A' szerencsétlen Patkúl' rettentő példája visszariaszthatá ugyan ezen merészkedésétől; de ő főlebb becsűite vitéz dicse' szeplőtelenességét életénél. Végrendelését írásba hozván, megnyergelteté legkedvesebb ménjét, és fogadalmot vallván, hogy szerencsés visszajutásának esete, azon dombon mely ablaka' irányában állott, egy templomot építtend, kevesed magával sorsának majdani elválta helyére elnyargalt.

Csak nem azon egy perczen ért bé a' svéd táborba, melyben Korlát Strahlheim' tudósítását vevé a' felől, hogy Gróf Czobor a' bécsi udvarnak szántszándékos késedelmezése 's alattomos intése következéséül, Török-országba eliszkódott légyen. Dúlt fúlt magában ezen jelentésre a' svéd Király, és szintén a' legrettenetesebb bosszút forgatá eszében, midőn szolgálatos bejárója jelenté: hogy Gróf Czobor Márk, Magyar-országból, esedezik meghallgatása' kegyéért. Legott maga elébe jöveté, 's szöllumásra sem hagyván kelni őt, azonnal a' legindulatosabb szemrehányások-

kal rátámadá. A' Gróf veszteg hallgatá zajos hurogatásainak árját, 's midőn elvég kiállana a' kurholásból, nyugalmasan 's csínyán észére adá, hogy önképen 's akaratilag jött, 's ezzel magát 's életét a' Király' hatalma alá vetette legyen, holott tunya dolog lett volna, akár birtokai' valamelyikében ellappagnia, akár a' veszedelem elül messze földre el-vonatkoznia; — de hogy ezen megjelenésének bátorsága nem fogott vala tőle kitelni, ha lelkiesmérte bár legkissebb véttségével is vádolhatta, és a' Királynak igazat-tartásához nem bízhatott volna, remélvén hogy meghallgatatlanul őt nem fogná kárhozatni.

Valamenyire enyhültebb, de egyre még komoly hangon válaszolá Korlát: „Szóllana.“ — Erre Czobor igazán és őszintén előbeszéllé a' dolog' történetét, hozzá adván hogy ő sér-tőleg a' Királyt egy szavával sem érintette, de hogy jobbagyi kötelessége szerint ura 's Királya mellett fogott legyen, midőn Strahlheim fitymállólag 's szidalmazólag, tulajdon országában, ellene kikelni merészkedett; ennél fogva kettejök között csak személyes ügy 's sérelem foroghatna fűn, melyért mint nemes nemes ellen mindenkor helyt állani kész volna. Szegesen szemlélve, és figyelmetesen hallgatva, végig hagyá Korlát Király szóllani Czobort. Ért valamit előtte a' Grófnak félelmetlensége halálos bírāja' irányában, kinek egy intésén állott élete veszte; mert a' réttenthetetlenség-nél semmit főlebb nem becsült férfiban; fölindította ez benne az ingert megkésértetni: a' szem-előtti halál vajjon nem fogná e' megrendítteni a' Gróf' bátorságát? E' szavakkal: „hát követemnek posozása; magamnak bitanglása

semmi előttd halálfia?“ hirtelen lancz kardját rántá, 's a' Gróf mejjére szegezé. Még csak szeme' pillája sem rezzen meg Czobornak ezen irtóztató rándulatra; — rémületlen viszónlá: „Semmi fölséges Uram! mert hiszem, ki Fölséged' képviselője, megszűnt a' lenni azon perczen, melyben a' fejedelmet, kihez Fölséged küldötte, galád rútolásokkal gyalázta, melyeket utóbb hazugúl reám fogott. Nekem életem nem fő javam; drágább ennél becsületem, mely ide kísztetett; és erre mondom: való igaz, a' mit szóltam.“ — Reá meresztvén tűzellő szemeit, egyet sem szólt a' Király, csak egy kézintéssel elbocsájtá, utánna izenvén, hogy táborából engedelme nélkül el ne távozzék.

Több napok mulának el a' nélkül, hogy a' Király akár hívatta, akár legkisebb jelét is adta volna ügyelletének reá, és Gróf Márk nem tudá hányadán légyen vele. De a' Svéd táborban mulatásának szakasza mind a' mellett nem marada vígságtalan; mert deli külseje, képes erkölce, nemes idomossága, eszes 's lelkes beszéde, és egész létegeben mutatkozó férfias bátorszívűsége hamar tetszetessé fogják vala őt tenni, a' mindegyre nagy hadi emberkedésekben és merész viadalokban forgott erős svéd daliák között, ha szinte megjelenésének oka 's a' Király előtti viselete nem is híresedett volna ki; annyival pedig inkább, minthogy tudák nemes elszánását, buzgólag vetekedének iránta szíveskedni.

Végre röktön maga elébe idézteté a' Király. Belépvén hozzá, nem keveset ütközött meg boszszút lehellő haragosának látatján, ki a' fejedelem megett állott; de Strahlheim is

elhűlt Czobornak nem is képzelhetett merészkedésén; mert az soha esze ágába sem ötlhetett, hogy a' Gróf, kinek útját Királya' elébe bevágni annyira gondoskodott, és kinek Török-országba elosontása' és a' bécsi udvarnak ezirántos vétséges kedvezése' regélésével ugyan akkor tartotta vala fejedelmét, magát személyes előállítására szánhatta legyen. A' Király Strahlheim' nagy bosszúságára fölolvasa' Czobor előtt tettének panaszos jelentését, és meghagyá néki, hogy a' terhes vád alúl mentse ki magát. — A' szín-igaznak nyilvános bizonyossága kivallotta magát a' Gróf őszinte előadásában, és hatósága elűl szerte vált borúiból diadalmasan kilobbanó verőfénye rápirított elnémult rágalmazójára. Korlátnak ép esze keresztül hatott a' bosszúvágás fondorság' homoszövényén; világosan látta, hogy Strahlheim Királya' ügyévé akarta váltatni ön sérelmét, mely csak buzmaságának és szilaj indulatoskodásának méltó büntetése volt. Átvervén őt szikrázó szemével, kemény falángatásokkal le-hordta, ráparancsolván, hogy szeme elűl takarodván, — ámbár csak kevéssel ez előtt érkezett meg Bécsből, és hosszú útjából még ki sem pihente magát, — tüstént 's legkisebb haladék nélkül, éjjel nappal hajtatra, ugyan oda ismét vissza lóduljon; Czobornak pedig férfiasan megrázta kezét, derék Magyar-nak nevezte, és szerencsés hazajutást kívánván néki, szabadon bocsájtá. Midőn már induló félben állana, a' Fölség' egyik segédnekje egy díszkardot 's egy pistoly-bokrot hozott néki, a' svéd Király' örök emlékezetére.

Jó sokáig, még a' Czobor nemzetség' (Márknak Liechtenstein Krisztínával egyetlenegy

fija' Isónak halálával) magvaszakadta után is, mutogatattak ezen fegyverek Holics várának nevezetességei között; a' Gróf' szerencsés hazajöttének harmad' havában pedig, a' ki jelelt dombon már alapköve vettetett Sz. Ilona' templomának, mellynek építtetését Márk élte' legbúsabb órájában fogadta vala.

Vachtler Albert.

SZÓKALAUZ,

Gróf Czobor Márkhoz.

Dijas, tehetős, hatalmas. *Kresznerics's Baróti Szabó Dávid* szótárai szerint.

Képes jószág. Unsehnliches Gut. 2) Képes erkölcs. Unstándige Gitten. Képesség. Unstand. L. *Kresznerics*. 312. l. *Szabó D.* 110. l.

Lipót, Leopold. *Korlát*. Carl. Páriz Pápai. *Isep* vagy: *Isó*. Joseph. *Stemmatographia* I. Regni Hung. Posonii. 1798. P. II. p. 202.

Bejáró, Kämmerer. Kammerherr. A' fejedelem' bejárói. — Fő-bejáró. Archi-Camerarius. L. Páriz Pápai's *Kresznerics's* Szótárait.

Baján. Dux belli. *Elődi-baján*. Antesignanorum (Avantgarde) Dux. Feldherr, General. L. *Bárdosy Suppl. Analect. Terrae Scepus. Leutschoviae*. 1802. pag. 3-a. *Baján-örnag*. General-Feldwachtmeister. — Régi törökös magyar szó, és helyes, mert: *Baj*, viadal, ütközet, csatázás. L. Sz. D. 15. l. *Bajnok*. Harczos. Vitéz.

Oroz. Thürhüter. Janitor. Páriz Pápai. *Szabó D.* Fő-oroz. Janitorum Reg. Magister.

Vérség. Geblüt. Herkunft. Abstammung. „Álmost vérsége ajánlja.“ *Horváth Endre Árpád*. 92. l.

Álladalom. Stellung. Dugonics.

Esetiséges. Zufällig. Lexic. term. techn. *Budae* 1826.

Élénk. Lebhaft. Jelenkor.

Delesség. Artigkeit. — Egyébiránt: *Deli*. Stattlich, id.

Vállalkozat. Unternehmen.

Dics. Ehre. Dics-vágy. Ehrgeiz.

- Kinállat.** Borzug. Jeles tulajdonság. *L. Horv. E. Árpád* 343. l.
 „Ennyi kinállattal ragyogott Fejedelme Kijónak.“
- Ifjonta.** A' mi ifju korában esett p. o. ifjonta irtám, az az: ifjuságomban; ifjonta-tűz az az: ifjuságbéli tűz.
- Nyommasztásban.** unter dem Druck; valamint: a' csata' forrtában. Nyommasztó szükség. Drückende Noth.
- Merény.** Wagesüß.
- Sápolodás.** Ueugschlichkeit. Unschlüssigkeit. Haesitatio, angor animi. *Páriz Pápai. L. Heltay Krón.* 179. l.
- Lakoma.** Gastmahl. Tafel. *Chmaus. Jelenkor,* 1832. 72. Szám. 1-ő l.
- Motyó.** Bagage. *Sepácz. L. Szabó D. és Hartleben* szótárait.
- Ágyúzat.** Geschütz.
- Lipcsé.** Leipzig. *Darásd. Dresden. Sándor István.*
- Eméng.** Diktator, eméngi, diktatorisch. *Kresznerics.*
- Szeszély.** Laune. *Jelenkor.*
- Buzma.** Elatus, insolens. *Szabó D. — Kresznerics.*
- Zsarnok.** Tyrann. *Jelenkor.*
- Szemleni.** Szemre venni. Szemlés, szemre vétel. In's Auge fassen. *L. Sz. D.* 213. l.
- Foghgyen** beszélni. *Chnöde, übermüthig sprechen. L. Horv. E. Árpád.* 385. 438. l.
- Duhogni,** morogni, dömmögni. *L. Sz. D.* 33. l.
- Derzés,** vad, mord, makats, durva. *Sz. D.*
- Rakoncza,** egy fából készült két sarvu foglaló, mely a' tengelyeken fekszik, és az ökrös szekerek' pallóját elül-hatúl egybe szorítja; szarvai' hegyeibe a' löcsök vagynak be ékeltetve. — „Nem szenved vére *rakonczát.*“ *Árpád* 158. l. — „Rakonczátlan.“ *L. G. Széch. Világ* 85. l. a' himes szállás' szeriben annyit tesz, mint: féketlen, hámatlan, korlátlan, zabolátlan.
- Böszülni.** Ergrimmen.
- Heveny.** Die Hipe. Első hevenyében. In der ersten Hipe. *Kresznerics.*
- Folyó-követ,** vagy: Folyosó. Gilbette. Courier. Cursor Veredarius. *Kresznerics. — L. Árpád* 157. 386. l. és Schellert.
- Föl-berzen.** Ira exandescit. *Kresznerics. Olvasztában,* az az: midőn olvasta volna. „Sírva fakadtam e' könyv olvasztában.“ *Dugonics.*
- Hadverő.** Victor. Besieger. *Kresznerics.*
- Kelte szerint.** Angemessen, nach Erforderniß, szerintebben. Compar, angemessener.
- Hajszolódás,** ungestüme Forderung. *Kresznerics.*
- Illá,** 1) Flucht. 2) Ausweg. Illára venni a' dolgot, vagy: el-illanni, vagy: illantani, osonni vagy: osontani, el-iszkódni. Entfliehen. *L. Szabó D.* 42. 97. 167. l. — *Heltay Krón.* 145. l. — sarkot adni. *L. Árpád* 23 l.
- Iziben** lett eltökéllés. *Kresznerics,* az az: mindgyártón, hamarjában.
- Igazolni** magát, sich rechtfertigen, seine Unschuld erweisen. *Kresznerics.*

- Szintén.** Eben. Gerade. „Szintén most keresnek vala téged.“ Páriz Pápai. — Szintannyi. Eben so viel. — Az épen szó ezen értelemben a' német: Eben hason hangának viszonzása; igaz magyar értelme az épen-nek, egészelesen, tökéletesen, maga hibátlan valóságában, p. o. épen vagyok, épen tartsd szüzeségedet, és i. t.
- Szolgáltatós bejáró.** Dienstthuender Kammerer.
- Hurogatni,** kurholni, falángatni, feddēni, korpázni, lehordani valakit. L. Szabó D. és Hartleben szótárait.
- Tunya dolog.** Eine leichte Sache. Ein Leichtes. Páriz Pápai. — Hartleben Lexic. 1826. m. n. Rész 573 l.
- Bitang,** egyéb értelemein kívül: lődör, lődörgő, kóborló, illő-sillő, potor, lézzegő, szarashtra, lőzer ember. L. Szabó D. 21. 182. l. — Sohonna-bitang. Kresznerics. — Bitanglani valakit az az: bitangnak nevezni.
- Lancz,** magas, hosszú, szalas, otromba-nagy. L. Szabó D. 133. l. — Ilyes kardot szokott viselni a' Svéd Király.
- Rándulat,** itt: Ausfall, wie z. B. im Fechten. „Ellene rándul.“ Árpád 130. l.
- Galád,** otsmány, gonosz. Sz. D. 69. l. Rútolás. Schmähung. Páriz Pápai. — Szabó D. 194. l.
- Idomos.** Artig. Idom, Art. Idomosság, Artigkeit.
- Léteg.** Das Wesen z. B. eines Menschen. Jelenkor.
- Dalia.** Krieger. Held. Ritter. Árpád. „Nagy tetemű Daliák.“ Czuczor. „Ennyi derek Daliát.“ Árpád 119. l. és 470 l.
- Haragos.** Erbitterter Feind. Haragosom. Er ist mein Feind. Kresznerics.
- Becágni** valakinek útját. — Meg-retni ágyát. — Meg-kötni koszorúját. — Le-festeni valakit. Jemanden anschwärzen, verleumdēn. Dugonics. Szabó D. és Hartleben Lexic. 1827.
- Beszéddel,** regéllyel tartani valakit. Mit Geschwäg, Reden, Mährchen Erzählungen jemanden füttern, unterhalten. Dugonics.
- Szín-igaz.** Klare Wahrheit. Szín-bor. Szín-méz.
- Ború,** Gewölft. Töldy Handbuch der ungar. Poesie.
- Homos.** Arg hinterlistig, heimtückisch. Tectus. Non sincerus. Versutus. Astutus. Dolosus. Kresznerics.
- Válni.** Werden. Valtatni. Werden lassen, dazu machen.
- „Átverte szemével.“ Árpád 64. l.
- Segédnek.** Adjutant.
- Bokor.** Paar. L. Szabó D. és más régiebbek' szótárait. — H. E. Árpád 291. 399. 468. l.

18.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

*(Folytatás.)**Harmincznegyedik Levél. — Polyklet Krántorhoz.**Kereskedés. Mi legyen? — Rómában nincs.*

Utolsó leveledben azt írod, hogy kívánnád azon kereskedésnek minéműségét esmerni, melyet a' Rómaiak az alattok lévő olly sok népekkel üznek. Rendkívül való hatalmokat 's szörnyű gazdagságokat bámulván; felteszed, hogy ezenhasznokat mindazon eszközök egyesülésének kell tulajdonítani, melyek más országokat felemelnek, 's ehez képpent azt hiszed, hogy szerencséjeknek és gyarapodásoknak egy meszsze kiterjedő kereskedés a' fő-oka. 'S valóban ezen vélekedést minden látszik igazolni. Italia' szerencsés fekvése, terméseinek külömbbfélesége, kikötő helyeinek nagy száma, olly sok gazdag és termékeny tartományoknak közelléte, — mind ez úgy látszik nem másra hanem kereskedésből származó elsőségre hívja a' Rómaiakat; de ők nem ilyen elsőségre vágynak. Nem ösmérik ők azon alkalmatlan 's kerengő utakat, melyek lassan vezetnek a' szerencséhez; ők a' szerencsét fegyverrel kergetik, fegy-

verrel érik el, 's fegyverrel fogják meg mint Sándor a' Gordusi csomót fegyverrel vágta ketté.

De minekelőtte kérdésedre valamenyire környülményesebben felelhetnék, előbb felkellett magamat az eránt világosíttanom, mit kelljen a' kereskedésen érteni, 's miben áll annak igaz becse.

A' pásztor-ember másoknak juttatja gyapjából 's nyájából a' felesleg valót, a' földmivelő eladja gabonájából azt, a' mi saját háza tartására nem szükséges, a' nélkül, hogy vagy egyik vagy másik igazán kereskednék. Hasonlóképpen az sem kereskedő, ki maga számára szükséges dolgokat vásárol. Ezen névet vélekedésem szerint csak annak kell adni, ki a' szerző és elköltő között közepén lévén, az egyik-től azért vásárol valamit, hogy azt a' másiknak eladja, 's ezen adásban és vevésben hasznót keres.

Ezen tekintetben Görög-ország' tartományai nagy részént valósággal kereskedők. Egyedül kettőt veszek ki: Lacedemont, melyet különös polgári alkotványa minden szomszéd népekkel való kereskedési közösüléstől idegenné tesz; és Arkádiát, melynek szerencsés lakosai Peloponezus közepére lévén helyhezve, 's pásztori életet gyakorolván, minden képzelt szükségeken túl vagynak. Ezeken kívül minden tartományaink, városaink, sőt még nagyobb falunk-is azon iparkodás lelkével birnak, mely a' Görög-Nemzetnek megkülömböztető billyege. Ez a' tengertől körülvéve és számtalan szigetekre elszórva, jó idején tanult uralkodni azon az elementomon, mely közösüléseit gátolni látszott, 's utóbb még inkább megkönnyítette 's előmozdította. Az Argonauták' utazása, melynek emlékezetét a' történet-írás, vagy inkább a' rege híven fenn marasztotta, szőlő bizonyossága annak, hogy nálunk a' hajókezés régtől fogva ösmeretes.

Ennyi kereskedő népek között Athéne, mint mindnyájok fejedelme legelől tündöklék. Az Aegeumi, Tyriai, Cзыprusi, Szicziiai tengerek 's a' Pontus Euxinus elvagynak borítva hajóival, mellyek olajunkat, borunkat, 's különösen mesterségeinknek és fábrikáinknak számtalan készítményeit a' külföldre kihordják, 's onnét cserében az olyan portékákat hozzák-bé, mellyeket tőlünk honni földünk megtagad, vagy a' huzamosan virágzó állapot által megerősített szokás szükségessé tesz. A' Tauriai félsziget (Chersonesus), ezen olly távol fekvő 's olly kevéssé ösmertes tartomány, Athénét gabonájával gazdagítja; Pontus aczéltól megtisztított vasat ad neki; a' Tyrusi tenger pedig még aranyál-is kapósabb bársonyt. Aegyiptomból a' becses papirost kapjuk, mellynek könnyű levelei Athéne gyermekeinek neveit századokon keresztül, a' földnek egyik szélétől fogva a' másikig fogják vinni. 'S a' mit a' természet tőlünk megtagadott, éppen azzal leginkább bővelkedünk; sőt annak nagy részét még Görög-ország egyéb tartományaival is megosztjuk; mi gondoskodunk ezeknek szükségeiről, 's ezek viszont nálunk a' mindenek használó csere-kereskedést mozditják elő. E'képpen egy kicsin nem igen termékeny tartomány aprodonként olly fényre tett szert, melly minden Nemzeteket bámulásra indított. Görög-országon uralkodott, a' vélekedés által még most is uralkodik, 's egy kevés ideig Rómával is egyenlő nyomtatéku volt, a' sors mérő serpenyőjében.

Illyen hasznos volt az Athénebelieknek a' kereskedés, pedig ezek csak gondjaiknak egy részét fordították reá. A' tudományok és mesterségek szeretete, 's a' bölcselkedés gyakorlása, polgárainkat legnagyobb részét csak csendes nézőivé tették a' kereskedésbéli mérész próbáknak. Mi lett volna belőlök, ha egyedül gazdagságra törekedvén, minden

gondjaikat annak gyűjtésére fordították volna? a' világ kincseit magokévá tették, hatalmokat szer felett nagyobbították volna, 's talán a' természetnek azon változhatatlan törvénye szerint, melly azt akarja, hogy minden dolognak tartósága nevedezésének lassúságához légyen mér'sékelve, birodalmok jóval előbb megszűnt volna, még pedig azon dicső emlékezetek nélkül mellyek minket most vigasztalnak.

Így enyészett el a' kevély Tyrus, mellyet végtelenül kiterjedett kereskedése olly hatalomra emelt, mellyet egy olly maroknyi népnél képzelní is alig lehet. Hajói azon ritka terméseket és készítményeket, mellyeket minden erek kívánva kívánnak, magoknál a' forrásoknál felkeresték. Az Erythraeumi 's Per'siai tenger 's Afrika napkeleti partjai, gazdag adót fizettek neki saját javaikból. Előbb keskeny helyre szorított hajói, utóbb Hercules oszlopain is mellyek sok ideig a' hajókazás végső határának tartattak, túl mentek 's éjszakon esméretlen tartományokat keresvén fel, azokból új és esméretlen terméseket hoztak. E'képpen azon becses dolgok, mellyek az emberek gyönyörködését nevelik, 's mellyeket az Istenek csak némelyleknek adtak, a' földszéleiről külömbbféle utakon özsze gyűjtöttek ezen pompás város roppant tárházaiban, 's ez azokat sebes közlés által a' világ egyéb részeiben elosztotta.

Ennek leánya szerencsétlen Carthagó a' földnek más részében hasonló szerencsével dicsekedett. Bel'ső Afrika' kincsei olly utakon vitettek kebelebe, mellyekkel csak egyedül maga ösmert, 's mellyeknek ösmérete magával együtt omladványai közzé temetett. A' rendkívül való hatalom okozta ennek romlását is, mellyet Oriási próbatételei még inkább előmozdítottak és hamarítottak.

Athénét egy bölcs igazgatás nem engedte illy fényes szerencsére jutni, 's megőrizte azon rettene-

tes veszedelmektől, mellyek annak multhatatlan következései szoktak lenni. Ha ezen város még is szenvedett szerencsétlenségeket, azok egyéb 's olyan okokból származtak, mellyeket igazgatói minden bölcsességgel sem láthattak előre. De azt legalább általlátták, hogy az olyan nép, melly csupa kereskedőkből áll, sebes lépésekkel megy romlása felé, míg az olyan, melly saját természetének 's erkölcsének elváltoztatása nélkül a' gazdagságot csak úgy nézi mint erejének nevelésére szolgáló, 's szükség idején önként feláldozandó eszközt, 's melly a' kereskedést 's a' lélek kimivelését egyesíti, szükségesképpen annyi hatalomra tesz szert, a' mennyire a' természet rendje szerint számot tarthat. Akkor a' termések könnyű és bátorságos elcserélése, 's kivitetése a' földmivelést elősegíti; a' fábrikák foglalatosságban tartatnak; az iparkodás minden nemei kifejtődnek, terjednek, 's kölcsönösen egymást gyarapítják; a' honni föld annyi embert táplál, a' mennyi csak rajta megfér; 's minden lakossainak állapota virágzik; de a' Nemzet megtartja régi szokásait, megőrzi egész erejét, fél minden elváltozástól, 's ha megtámadtatik, vagy valamelly nagyra vágyó szomszédnak megtámadására kényszerítettik, a' forgásban lévő gazdagság neveli természeti erejét; 's méltán lehet reményleni, hogy minden országos próbatételei győzödelemmel fognak koronáztatni.

Az itt említett okfejek szerint, Róma veszedelem nélkül kiterjeszthette volna akármennyire-is kereskedését. Azon nagy hatalom, mellyel a' száraz földön birt, megmentette volna őt mindenkor az olly hirtelen megbukástól, melly, olly sok csupa kereskedésből álló népeket elenyésztett. Az ő kereskedésbéli akármelly nagy próbatételei is nem csak erejével eránytalanságban nem lettek volna, hanem annak alig feleltek volna meg. De hiv maradván

azon törvényhez, melyet fundáltatása napján megállapított, soha sem nevelte segedelem kútfejeit a' kereskedésbéli iparkodásnak akármely neme által is. A' mit más népek kereskedésbéli serénységnek vagy ügyességöknek köszönnek, azt Róma csak vitézségének 's erejének köszöni 's akarja köszönni. Minden egyéb útát megvetvén, csak az olyan kincsekkel gazdagította magát, melyeket vagy elragadozott; vagy mint úr, parancsolattal adatott magának. Más úton és módon semmit sem szerzett.

Csak két kereset mód becsültetik a' Rómaiaknál, a' fegyverviselés és a' földművelés; azt hiszik, hogy csak ezek illenek az ember méltóságához, 's csak ezek tarthaták azt fenn. Valamint az az ember, ki álhatatosan csak egy mélyen gyökerezett gondolat foglalatatoskodik, célját többnyire eléri, de más felől egyéb vizsgálódásokra alkalmatlan lesz; úgy ez a' különös nép is csak egy gyökeres gondolattól, az uralkodás gondolatjától vezéreltetik. Ezen célra vitézség, erő 's kivált csudálkozásra méltó álhatosság által el-is jutott; de tagjai között egy sem törekedik a' könnyen élés örömére, mely a' munkának vagy a' jól kigondolt 's szerencsésen véghez vitt nehéz próbatételeknek jutalma szokott lenni.

Vagynak itt is mesteremberek, de azok csak a' nép utolsó osztályából valók, 's éppen nem különböztetik-meg magokat mesterségükben valamely jeles ügyesség által. A' Rómaiaknak igen nagy számu hajójik vagynak; de azok katonákkal, nem kereskedésbéli portékákkal vagynak megrakva. Több századokig, még képzeletek sem vólt a' tengeri erőről; csupán a' magok és szomszédjaik között szüntelen megújuló kisebb háborúkkal foglalatatoskodván, csak egy sajkát sem tartottak a' Tiberisen. Egy a' szélvész által a' Tyrrhenumi partra vettetett hajó, reájok nézve új és szokatlan tárgy vólt; az szol-

gált nekik példányul hasonlóak készítésére, 's az ő katonaságra termett lelkek nem egyebet látott ezen szerencsés találmányban, mint hadi seregeiknek hamar 's hirtelen messze vihetésére segítő eszköz. Nem sokára egész hadi seregeket szállítottak hajóikra 's mindenütt egyenlő bátorságot mutatván, mindjárt az első Punus háborúban tengeri ütközetekben megnyertek egy olyan népet, mellynek főtudománya a hajókázás volt.

Jóllehet mindjárt első próbájokat illy váratlan szerencse követte, még-is a' tengeri erő, melly minden kereskedő népeknél olly fontosnak tartatik, alig tétetik Rómában még katonai tekintetben figyelem tárgyává. A' tulajdonképpen való polgárok megvetik a' tengeri szolgálatot. Csak 443-dik esztendőben neveztettek ki két tisztviselők (duumviri), kik a' hadi hajók építésére 's fenntartására vigyáznának. A' Tiberis vizén túl, a' városhoz általellenben vagynak tágas hajókészítő helyek tsinálva, hol az ország hajóin, számtalan munkások dolgoznak. Ezen tisztviselők leginkább itt gyakorolják ügyelésöket. Más tekintetben éppen nem aggodnak a' kereskedésbéli hajókázásról, mellynek elhagyattatása 's nyomorúlt állapotja már ebből is kitetszik.

A' nyereség kívánása hívott ugyan minden időben számtalan Római lakosokat a' külföldre. Azon százezer Rómaiak, kiket Mithridates Kis-A'siában egyszerre megöletett, csaknem egygyűleggyik kereskedők voltak; de nem kell elfelejteni, hogy a' Rómaiak neve alatt Italián kívül csak olyan szabadosok, vagy éppen rabszolgák tartózkodtak; kik ezen névvel megváltak tisztelve.

Athenében a' kereskedésnek különös törvénykönyve van, melly egy fontos részét teszi törvényeinknek. Rómában ellenben a' törvények mindenkor

halgattak a' kereskedésről, vagy ha némellykor róla emlékeztek, csak bilincseket vetettek reá. 535-dik esztendőben Claudius törvénye megtiltotta, hogy egy Senátornak ne legyen szabad olly hajóval birni, melly háromszáz anykoránál (melly öszszeségesen 1600 fontot nyomot) nehezebb terhet vihetne. Attól félt a' törvényhozó nép, hogy a' Senátorok a' magok termése elvitetésének színe alatt, magokat a' kereskedésre találnák adni. Ezen törvény még némelly tisztviselők' szolgálaira is kiterjed.

Ha a' firul fira örökségül maradó megvetésnek múlhatatlan következései számba nem vétetnének-is, még is lehetetlen az ollyan embereknek, kik felsőségek érzésétől elvagynak foglalva, 's kik magokat a' világ uraivá gondolják rendeltetve lenni, az ollyan minden szempillantatban megújuló ezer aprólékos gondokkal foglalatoskodni, mellyeket a' kereskedésnek minden neme kíván. Úgy látszik, ezeknek egy bizonyos titkos belső érzés előre megmondotta, hogy mihelyt azon czélt, mellyet szüntelen szemek előtt tartottak, elérik; az egész földkerekségének gazdagsága más név alatt-is az övék lesz, 's szükségtelen vólna lassu és nehéz próbák által arra törekedniük, a' mit utóbb mint urak és parancsolók külömben-is magokévá tehetnének.

Valóban ha Róma valamelly szükségét lát, csak parancsolatot ad, mindenütt a' mellyre uralkodása kiterjed, mindenek igyekeznek szükségét kielégíteni, 's jaj akkor az olly tartományoknak, mellyek gazdagságokról, vagy termékenységekről híresek. Afrika gabonát, aranyt, elefánt csontot, 's amphitheátrumokra való vad állatokat küld neki, Spanyolország becses vasat, finom gyapjút, 's válogatott gyümölcsöt ad; Per'siából gazdag selyem materia, drága gyöngy, Szyriából jó bor, pálma dió, bárszony és tzedrusfa jó. A' szerencsés Arábia töm-

jént, myrrhát, bal'samot és mindenféle becses fűszert szolgáltat, valamit kedvező égű földje terem. Még a' puszta Arábia is jóllehet homokos síkjain minden hódoltatónak trutzolhat, elősegíti Róma' fényűzését; Indiának a' kútfokból merített kincseit, tevén tágas tartományokon keresztül Per'siába, Szyriába 's Afrikába viteti, hol azok rendszerint való adozás tárgyaivá lesznek. Hasonló úton a' bors, gyömbér, ámbra és drágakő is ezen nagy városba jut, mellynek a' tartós virágzás, oly sok szükségeket szerzett.

Ha azt kérde, mit ad Róma cserében ennyi kincsekért? azt felelem: hogy törvényeket ad, segítséget ígér az őt meggazdagító népeknek, 's azt hiszi hogy hódolásoknak és adójoknak kegyesen elfogadása által mindent lefizet. Mindazáltal néha, midőn azon királyok vagy fejedelmek, kiket nekik ilyen név alatt meghagyni tetszik, valamelly rendkívül nagy buzgóságot 's szívességet mutattnak a' köz társaság eránt, midőn ezek a' magok Nemzete hasznát, mellyet Hazájok számára gyarapítani tartoznának, tartózkodás nélkül feláldozzák; akkor az olyanok Római-polgárok nevével megtiszteli. Ha valamelly szembetűnő szolgálatot tesznek, a' Szenátus nagy pompával curulis-széket küld nekik, 's ezen fényes jutalom megnyugtatta őket azon nyomorúságok eránt, mellyeket Hazájokkal szenvedtetnek.

Róma esztendőnként új tisztviselőket küld a provinciákba, kik azokat kormányozzák, engedelmességből tartás, 's kivált velek a' fő-város számára kívántató adót megfizetessék. Ezen tisztviselők, a' kivetett adót a' provincia által beadott könyörgeéseknek következtében, az esztendő folyta alatt valamennyire leszállítják; a' többi oly módon fizetetik meg, a' mint a' Rómaiak legjobbnak tartják; 's az efféle alkudozásokban a' meghatalmazott oly

nyereségre tesz szert, melly sokszor egy fejedelem birtokát is fellyül haladja.

Ez ilyen Nemzet lehetetlen, hogy meg ne vesse azon hasznokat, mellyeket a' kereskedés egyébb Nemzeteknek ad, a' kereskedés csak az erő nemlétének iparkodás által való elmés kipótolása; de ugyan azért ott, hol az erő tellyes mértékben megvan, semmivé lesz, 's kénytelen semmivé lenni.

Mind azon dolgok mellyeket említettem nem egygyenesen jutnak azoknak kezeihez, kik velek élni akarnak; hanem kereskedők terjesztik azokat Itáliának minden részeiben, sőt a' birodalom' legtávolabb fekvő tartományaiban is, de a' kereskedésnek ezen neme, melly mindenütt hol gazdag birtokosok valamelly tágos birodalomban szélllyel laknak, szükségesképpen helyet talál, csak a' kurta kalmárság nevét érdemli. Csak úgy lehet azt nézni, mint a' költségre szükséges dolgok elosztogatását, mellynek semmi egybefüggése nincs az olly nyerekedési nagyobb próbákkal, mellyek az igazgatás mesterségével össze vagynak kapcsolva. Alig is tartják az igaz Rómaiak illendőnek azzal foglalatoskodni. Az rendszerint a' szabadosoknak vagy azon számtalan nyerekedő külföldieknek van által engedve, kik mindenfelől ide tolyongnak, 's hatalmas véduraik szárnyai alatt gazdagságokat gyűjtenek.

Sokszor megtörténik az is, hogy egy úr valamellyik rabszolgájának, kiben ügyességet 's észet tapasztal, a' maga pénzét uzsoráskodás véget általadja, 's így neveli gazdagságát a' nélkül, hogy méltóságát szembetünöképpen megsértené. Az illy nyereség eszközlője, rendszerint abból egy részt kap; e' szerint rabszolgai értékét öregbíti, szabadságát ha uratól meg nem nyerheti, pénzen megvásárolja, mindég nagyobb nagyobb nyereségbeli próbatételekre adja magát, utóbb meggazdagodik 's gazdaságát

előbbeni urával megosztja, 's olyan Nemzetségnek alkotója lesz; melly idővel talán nagy fénnel fog ragyogni.

Az egyyetlenegy a' Rómaiak előtt igen esmeretes kereskedés, kész pénzel történik. Senki sem érti jobban, mint ezen híres polgárok azt a' mesterséget: mint kellyen a' tőkepénzből nagy kamatokat kapni, azt nagyobbítani, kevés esztendő alatt megduplázni 's szerencsájöket húsz familiák' romlásán építeni. A' mi Görögjeink, kik szerencsétlenségökre ravaszságokról olly igen híresek, még sokkal hátrább vagynak e' részben ezen szabad polgaroknál. Ezek a' kölcsön vevők csalásának, a' hamisak' fortélyjának, a' levelek megmásításának, a' parancsolatok által való letiltatásnak 's a' t. egy szóval mindennek elejét veszik; némelly Római-lovagtól még az ollyan nép is sokat tanulhatna, melly a' pénzváltók számlálásaiban, a' számvető könyvek tartásában, 's a' pénz becsének, az idők és környülmények szerint való meghatározásában legjártasabb. Szünet nélkül lehet itt a' transscriptio (általírás) subscriptio (alulírás), acceptatio (elfogadás) praescriptio (elidőösödés) és számtalan több efféle kifejezéseket hallani, mellyeket megtartani sem tudok. Mindezen kifejezéseknek meghatározott értelmök van, mellyet minden polgárok, szegények és gazdagok csudálkozásra méltóképpen tudnak. Ezen emberek, kik a' publicanus vagy adóárendás, sőt uzsorás nevet is tisztességesnek tartják, egy bizonyos hamis kevélységből szégyelneének kereskedőknek hivattatni, 's ezen első nevelésökből származott balvélekedésök, még nyereség kívánásokon is győződelmeskedik.

És valóban nintsenek, ez a' szerencsére jutásnak sokkal bátorságosabb és gyorsabban segítő módjai hatalmokban? a' Nagyok a' papi hivatalban, a' Se-

nátusban, a' polgári tisztviselésekben, a' hadi-seregek-nél, a' belső és külső polgári kormányozásban fényes és egyszer'smind nyereséges póltzokat talál-nak. Ezekre kitsinyenként mindenek szert tehetnek, 's következésképpen mindnyájan meggazdagodhat-nak.

Minden esztendőben lehet látni olyakat, kik Proconsul, Proprætor 's a' többi-név alatt valamelly Provintzia' kormányozására pompátlan készüllettel el-mennek, 's kormányozások' ideje eltelvén, mondha-tatlan gazdag prédával jönnek Rómába vissza, 's titkon győzödelmi pompát tartván, olyan kincseket terjesztenek el az országban, mellyek felől az or-szág kincstárjának semmit sem kell tudni. Ezen kincsek külömbbféle csavargó úton egész a' leg-alsó rendekig leszállanak; 's a' Senátortól fogva a' legutólsó koldusig kiki mindenben fáradság nélkül részesül, minden szükségeit szorgalom nélkül kie-légíti, 's magát kereskedés nélkül meggazdagítja.

S. K. J.

19.

Smith Angol-kapitány' életleírása, jeles nagy vitézsége Székesfehérvárnál, rettenthetetlensége 's különös történetei a' föld' négy részeiben.

(Ezen utazások' könyvtárából: Sammlung der besten Reisebeschreibungen. Berlin, bei A. Milius.)

E' derék hős Angliában a' Linkoln grófságban született. Szüléitől még 13. e. k. elmaradván, gyám-
atya rendeltetett neki; ez őt Lynnbe adta egy gaz-
dag kereskedőhöz kereskedést tanulni. Hanem nyug-
talan elméjéhez képest unván a' veszteglést, termé-
szeti vonszodását követve tengeri életet választott,
's oda hagyta a' bóltot. Így Bertie katona tisztnek
szolgálatjába lépett, és vele Frantzia-országba ment.
Azomban gazdag ajándékkal valami okon hazájába
tért. Ekkor hült- el belé, gyámattya mi ebül gazdál-
kodott vagyonjával, de a' ki módot talált, hogy egy
summa pénzetske által nyakáról elküldötte az ifjút.
Viszsa ment hát Pári'sba; hol bizonyos Hume úrral
öszszebarátkozván, Jakab Királyhoz ajánló-levéllel
szerentsésítette. Itt úttjában a' pénze ki- fogyván kato-
nának fel tsapott, és Flandriában 3 esztendeig szolgált.

Ezután hajóra szállt, és tengeri vészben alig
maradt- meg élete; majd az irländiai udvarhoz ért,

hol különböztetett kedvességgel vétetett. Mivel pedig előléptetése nem olly könnyen lőn mint képzete; honnyába ment. Midőn itt veszteglene 's a' sokféle kedveltenségektől szinte földig aláztatnék, — egy vadonba vonta magát, annak leg-rejtekebb és sűrűbb részében kunyhót gajabítván, hónapokig sanyarogva, Marcus Aurelius és Machiavell' Hadi-tanítását olvassatta. Eledele vala vad, néha lovagolt, lovára inasa viselvén gondot. Végre bizonyos Olasz a' linkolni gróf udvarából reá bukkanván, addig beszélt néki, míg a' komor magányból vele ki nem költözött.

Darab ideig bizonyos grófnál mulatott, osztán Németalföldre vette útazását, honnét országunkba kívánczozott a' Törökkel hadakozni; de bizonyos jó kinézésű és pénzes Frantziák arra bírták, hogy vele országokba menne. — Ők egy rabló-bandának valának tagjai; eggyet értettek a' hajóssal Smith' kirablására. Picardiában el-is érték tzéljokat. Ugyan-is azon szín alatt, hogy magok dolgát végezzék, ki menvén a' szárazra, 's bútýorát ladikra szedvén elillantottak. Más nap estve ugyan vissza tért az álnok kormányos, a' rossz időt vetette okául késedelmezésének; 's azt mondotta: hogy Smithre azon idegenek Amiensben fognak várakozni. Nem kevésbé elbámúlhatott itt Angolunk; szidta bolondságát; de már későn. Egy fillérrel se birván, köpönyegjét kellett eladni, hogy az orgazda hajóst ki-fizette legyen. Pénz és ruha nélkül lévén, nem kis gond nyugtalanította.

A' szerentse ritkán hagyja el az embert telyességgel, bizonyos katona-tiszt megszánta, és közre tette vele erszényét. Utazó-társai, kik többnyire katonák valának, kardra hányták vólna a' kormányost; a' nemes lelkű Smith ellenzette. Kiszállások helyén több könyörületes emberek akadtak, kik

magok közt pénzt raktak össze, felsegítették az Angolt, és házaikat ott mulatása idején ajánlották neki.

De az illy függés, nagy lelkével össze nem férhetett; nem szenyvedhette t. i. hogy minden viszszaszolgáltatás nélkül jótétet fogadjon-e. Bútsút vett azért az emberségesektől; ide, 's tova járt, kelt; míg a' pénzéből kifogyott. Már most mi tévő légyen nem tudhatta, ismét egy erdőben vonúlt, és annak setétes homályaiban a' komor gondolatoknak erigedte által egész valóját. — Mikor egy öreg tölgy alá terülvén, annyira elalélt szívében, hogy hallató hangon keservesen sóhajtott, történetből oda vetődvén egy betsületes földmivelő, vigasztalta 's házához vezette. Később szemközt jött reá valahol az egyik tolvaj Frantzia; kardra kelvén, az Angolt azt levérte, a' gyalázatos, életéért esdeklött, kegyelmes lőn Smith e' végett; hanem bizonyos parasztok' kezébe adta; 's tovább ballagot.. Plojer gróffal, a' ki Angliában nevedett, ismeretséget vetvén, nála hadiszolgálatot vállalt. Meddig volt ebben álhatatos, nem tudjuk. Marseillesben hajóra kelt, és Olasz-országba utazott. Sz. Mária szigeténél szörnyű szélvész érte őket közel Nizzához. Vele utazott provencai parasztoknak, kik búcsúra Romába szándékoztak, értékre esvén, hogy ő Angol református; veszedelmek okának nézték lenni, 's irgalmatlanul a' tengerbe hajították. A' halálos veszedelemtől gyakorlott úszása 's ereje mentette-meg. Az említett szigethez úszván, más nap két hajóhoz segítségért kiáltozott. A' rajta lévőek Sz. Málóból jöttek és csajkájokon magokhoz vitették. Mivel a' fő-tiszt barátságos ember volt, Plojer grófot is jól ösmérte, ösmerkedés után megszerette Smithet; elvitte magával Alexándriába.

Az Ottrantoi foknál egy velentzei hajóval össze találkozott, tengeri szokás szerént köszöntöttek, ellenben az Olaszok puskaszóval viszzanozták, 's

egy Frantziát agyon lőttek. Már most ők is a' lövés t lövéssel fizették vissza; az olasz hajóra kétszer hágtak - fel; 's vissza verették. Hajójok lángba borítottak; szerentséssen el - oltották. Tsakugyan győztek a' Frantziák, 15 ember vesztességgel igen gazdag prédát nyertek, de az Olaszokat szabadon eresztették. A' hazájokba tért Frantziáktól Smith elvált, a' 'sákmányból 500 arany jutott neki, és egy azon summával felérő arany pikszis. Pénze lévén, kedve jött Rómába utazni. A' több vallásos szerzetások közt nézte, midőn a' Pápa a' Cardinálisoktól kísértetve felment azon jéru'sálemi léptsőn, melyen mondatik a' Kristus hogy Pilátus eleibe járult. A' tövis koszorú alól tsepegett vér-helyekre jelűl, atzél szegek vagynak verve, mellyeken a' buzgólkodók bizonyos ideig térgyepelni, és imádkozni szoktak. Minekutánna látni kívánását a' romai ritkaságok megnézésével bétöltötte; Neápolisban kötött-ki. Innét Dalmázián, Albánián, és más tartományokon keresztül Grétzbe érkezett. Ezen városban Báró Kiselnnek kezét adott; és vele a' Törököktől megszálott Kolumbach' felmentésére indult.

Angolunk már most fel-lép a' világ' néző színeire, az egymást felváltó különös történetek' sora felnyílik előtte; leleményes esze itt mindjárt kitűnik. Hegyről setét éjjel égő fáklyákkal tudósítja a' szorultságban lévőket, hogy a' keresztyének jelen vannak, a' Török táborra készülnek ütni; ők hát magok is törjenek-ki. Ez a' hiradás telegraphként ment véghez; a' fáklyák' mesterséges elrakások és változtatásokból jöttek ki a' betűk. 's a' t.

A' várkormányozója elérte a' jelt. Mivel pedig Kiselnnek tsak 10000; a' Töröknek ellenben számosabb fegyveresi valának; azt javasolta Smith a' Generálisnak; hogy 2 — 3 ezer tör'sököt felül készíttessen emberi alakba, mintha gyalog katonák len-

nének, és gyújtott kanótzot erősítetne reájok. *) A' temérdek sokaság' látására eleve rémülésbe estek a' Törökök; elkezdetett az ütközet, éppen jókor ütöttek - ki a' városbéliel; megzavarodott az ellenség. Kisel seregett vitt a' várba, maga vissza tért, a' barbarusok futásnak eredtek. Smith' vitézsége Meldrich ezredestől lovas kapitánysággal jutalmaztatott.

Az ezt követett táborozás felettébb dolgot adó vala. A' Császár három erős sereget küldött a' vér mezejére, mellynél Smith vitézkedett, Frantzia herczeg Mercoeurtól igazgattatott Ferdinand Fő - hertzeg alatt. 30000 vitézlőt tett az, 's az igen megerősített Székesfehérvárat szándékozott vissza venni, melly már 60. esztendő óta volt Török' jármában. Szörnyű inségeket szenvedett hazánk' eire híres várossának bé-vételét, nagyon eszközölte Smith; mert szurok, olaj, puskapor, és golyóbissal tölt tüzigolyót lövöldözött bizonyos mosztonon Székesfehérvárba; az szurkos vászonnal volt bévonva. Ki - lövetvén a' levegőben mikor repült borzadásba hozta a' nézőt és le - estével rettenetes következtetéseket szült. A' várat gróf Rosvum megtámadta, gróf Meldrich hadizaj közt kezére kerítette az ostromoltatott Basát, a' kit felapríttatni akaró katonái dühétől nehezen menthetett - meg. Történt pedig, hogy Muhamet Császár 60 ezer hadast küldött Hassán Basa' vezérlésével a' Székesfehérváriak felszabadításokra. Az ellenséges táborok megütköztek, a' keresztyének' tűzét egy órai véres elment álláson túl nem szenvedhetvén amazok, — futásban keresték életök' megtartását. Meldrich vezér' élete szembetűnő veszedelembé forgott;

---

*) Emlékezzünk azon időre vissza, midőn IV. Béla szomorú uralkodásakor a' pusztító fene Tatárok így szedték reá az Eger-vára vitézeit.

okosságát erőnyét*) igen kimutatván. Ezrede csak nem egészen elhúlt, Smith igen megsebesítettet, lovát alatta agyon szúrták. A' Törökök 9. ágyút, 6000. katonát és sok fő-tisztet vesztek; fekete lelkét itt futta ki a' budai Basa. Mind e' mellett is az ellenfelek seregei a' tél' bé-következéséig helyt táboroztak. Meldrich bésántzolta népét. A' veszteglés; unalmai közt valamely híres bajnok Tur Basa az 'egész ellenség' táborából a' legvitézebbet kardra hívá a' dámák' mulattatásokért. Örömet vettetett a' kihívás, többek közt sorsvetéssel, — Smith lépett fel a' bajnoki pályára. A' bástyák, fent-helyek nézőkkel teledeztek, mind két részről katona-csoportok nyomultak elő fegyveresen. Tündöklő fegyverében ki-jött az erős Tur Basa, sisakját aranyba, ezüst, és drága kövekbe foglalt sastollak ékesítették. Pompás paripáját két jantsár vezette, egy harmadik pedig lánd'sáját előtte vitte; Angolunk' lánd'sáját pedig egy nemes ifiú. Tur Basát nyájassan köszöntötte, 's várta a' trombita szót; mellynek harsogásakor sodró szélvész módjára dőlt egymásnak eme' két rettenthetetlen; de az Angoly olly ügyesen irányozta ellenfelének lánd'sáját, hogy sisakján keresztül agyvelejében hatott. Déltzeg paripájáról lepattanván, elszelte fejét eme' dölfösnek, 's azt vezérének nyújtotta a' népség' örvendező lármája közt. Ki végezvén őt, Grualgó barátja' haláláért vértszomjú bosz-

---

*) Erőny, bellica virtus. Némelly írja erénynek, és tán csupán erköltsi értelemben; én vitézséget értek alatta; 1826-ban mikor a' Pontusi Leveleket fordítottam, egy versben a' virtust kellett kitennem római értelemben, ott éppen két tagú, még pedig elől rövid hangú szóra volt szükségem. Így íaz eredetét kerestem a' virtus szónak, melly némelly szerint *vir*, más szerint pedig *vis* szótól jön; be írtam az erőnyt. Hónapok múlva olvastam, hogy Kazinczy a' rényt a' Szabó Dávid' erényéből tsinálta. Ezt azért mondom, ne okozzon senki, ha találmányomat, és nem az erényt használok vitézség vagy férfias bátorságért.

szúra gyulladván, ki-hívta a' Kapitányt, ő a' kihí-
vást bizvást elfogadta.

Más napra virrádván a' küzdő-helyen mind ket-
ten megjelentek. Első rohanáskor tüstént össze tört
lánd'sájok azzal a' külömbséggel, hogy a' Török kevés
hiján le-bukkott nyergéből. Már most pistolyt vé-
vén elől Smith, Grualgónak át lőtte karját, 's az
földre zuhant. Leugorván Smith, elvágta fejét,
lovát, fegyverét magának tartván, igen drága frigiai
köntösét főtisztjének adta. Ekkor a' keresztények
betsületeért illendőnek ítélte, hogy ő hívjon már
ki Törököt kettős viadalra. Bonny Mulgro jelentet-
te magát. A' határozott napon teménytelen népség' je-
lenlétében a' saramponál ki áltak az ellenséges baj-
nokok, lánd'sa nélkül pisztolyokkal; azoknak kilö-
vetetések után felemelték irtóztató hadi-bárdájokat.
Mulgró az övét olly vitézül tudta emelgetni; 's az-
zal hadarázni, hogy a' Smithét kezéből kicsapván,
levágta vólna, hanem igen gyors és ügyes fordú-
lásával kikerülte a' halálos csapást, 's azon pillan-
tatban kardot rántván, agyon vágta Mulgrót 's lo-
váról leszökélvén, nyakát vette.

Ezen ritka jeles győzelem' végződésével dia-
dalmi pompához hasoulón léptetett a' derék Anglus
viszsa a' táborba Generálja' sátorához. A' lenyaka-
zott 3. Török paripáit féken vezette elől egy egy
katona, utánok hárman lánd'sán vitték a' török fe-
jeket; a' bajnokot 6000 fegyveres; mu'sika szó közt
kísérte. Az ezredes igen nyájassan át ölelvén, drága
szerszámú paripával 's ékes kardal megajándékozta,
mellynek szíjja betségé 300. aranyra tétetett, 's
egyszer'smind Meldrich gróf Májorsággal tisztelte, 's
ezredjénél igen heves szeretettel fogadtatott. Nem
vala még ez elég, 'Sigmund Erdély' Fejedelme,
szinte 300. arannyal, nemesi tziimmerrel, melynek pai-
'sán képeztetett a' három török fő, aranyba foglalt
saját képével.

Smith az ütközetten elfogattatik és rabszolgaságra jut.

Székesfehérvár' falait tavaszkor 26. ágyúval kezdette döngetni. A' várbéliek kétségbe esési dühösséggel védték rabló helyöket, mindazáltal rohanással bévétetett. A' hitetlenek mind kardra hányattak, fejöket a' sántzokon karókba üttettek, mert ők hajdan szint' így tselekedtek a' Magyarokkal. Nagy árú préda jutott a' győzödelmesek' kezébe, hasouló szerentsével vissza nyerték Váradot, Solymost a' vivók.

Ennekutánna Májorunk Moldvába masírozott Meldrich, 13000 hadasból állt osztályával. Közel a' szélekhez feküdt a' Tatárkhán' tábora 30000. fegyveresével. Jeremiás Basa nem meszsze vólt onnét vigyázaton 15000 emberével, melly egy a' keresztényektől megverettetett ármáda' maradéka vala. A' gróf vezér erre éjjel ütvén, rajta győzedelmeskedett; melly győzedelemre tetemesen sokat tselekedt Smith, t. i. bizonyos tüzi-golyóbisokat talált-fel ismét, azok a' lovak eleibe pattanván, szemek' fényét elvették, 's annyira rá ijesztettek a' Törökökre, hogy eszek nélkül szaladtak, merre tőlök telhetett, holt testökkel fedetett a' mezőség. Mégis keveset segített a' fényes diadalma Meldrichen; mivel osztán közel az Alutához a' fő-tábor előtt termett. Ki kerülhetetlennek látván az ütközetet, erős és vastag palizádákat állíttatott egy hegy tövénél, és gyalogjait ide rendelte. Alig érkezett seregét rendbe hozni, már Mustafa Basa hadi lármával ütközött; de viszsza nyomattatott. Friss sereggel újítván táborát, feletőbb nagy elszánással támadta-meg a' keresztényeket; nemes és bátor vólt az ellent-állás, homályba borították a' napot a' sok ezer nyilak, a' levegő bételt haldoklók' nyögésével, vérrel habzott az Aluta.

Sokáig tartott az igen öldöklő ütközet; kiváltképpen vesztett a' vad tatárság. Mind hijjában; mert az ellenség' felülmuló száma erőt vett, 's futásnak verte ellenségét. Meldrich vezér csak 1400 katonájival vonúlhatott vissza. Sok jeles Angol-tiszt ki-mutatta itt vitézségét; hanem sok is vesztette életét.

Vitézünk vére kifolyásával igen meggyengülván, a' holt testek között négy kézláb mászott. Majd ruhája személyét elárulván felvétetett, és több foglyokkal Aksziopolisba küldetett, 's a' vásárra kiállítatván, Bogál Basa rabszolgául megvette, a' ki Drinápolyon által Konstantzinápolyba küldötte egyik legkedvessebb ágyassának, Neve vala a' Szépnek Tragabigzánda, tatár nemzetbeli, a' természettől bájoló édes-séggel szelid szívvel áldatott-meg. Olaszúl jól beszélt, nem sok idő múlva szívébe annyira bécseppent sklávja, hogy csak nem minden pillanatban újabb dolgot gondolt-ki, hogy néki paraucsolván szemébe pillanthasson.

Történeteit örömet halgatta, 's azt is hogy esett sebbe 's mint adatott-el a' Basának. Rosz viz vólt ez Bagál vitéz' malmára, mert ő az igen szerette Szépjének azt írta, hogy meggyőzván az Angolt, ő néki vitézsége bizonyságául küldi. Hancm Tragabigzánda inkább hitt sklávjának. — Így teldegélésnek megalégedés közt Smith' napjai, hihető azonban hogy Tragabigzánda' anyja sejdítette szülöttje szerelmét; azért is az alkalmatlan sklávot szándékozott eladatni. Hogy ezt megelőzze a' szerelmes, Tatar-országba Basa testvér bátyához küldötte, kérvén, hogy taníttassa török nyelvre, 's profétája' valására. Szándéka vala ugyan is neki, ha szerit tehetné, Bogál' háreméből kiszökni, és kedvező szerencsével Smithnek kezét ajánlani. Ne hogy pedig valaki e' felől legkissebbet gyaníthasson; — meszsze földre vitte kedvelijét. Azomban éppen ezen in-

tézete tette semmivé szerelmes képzelődéseit; nem hogy a' bátyja húga' ajánlására szépen bánt volna az Angollal; sőt inkább elő hozatott egy vén medvebőrt, szőrét befelé fordítva az Anglusra varratta; haját lenyíratván, a' nyakára vas örvöt veretett. Már ez nem vala tréfa, illy uniformisban kellett sok keresztyének közt kemény munkát dolgoznia. Még ő véle vadabbúl bántak másnál, — legfiatalabb is lévén. Allapotja naponként nehezedett úgy, hogy életét a' jámbor megunta, 's feltette magában, hogy török szakad elszökik. A' Tatárnak különösen kedve telt abban, ha vele kötődhetett, goromba szűrő szavait a' szegény sokáig tűrte. Egykor véletlen felkereste a' szerencse; távol az ura' házául búzát csépllett; szokott bolondságát kaczagás közt most is üzte vele tyranussa. Keserű felmérgeződés fogta-el az Angolt, 's a' kutya fejű Tatárt cséplőjével úgy megkollantotta; hogy szédülve zuhant a' földre, 's agyát addig kapátsolta, míg vad páráját ki nem hörögte. Különös szerencséjére kettőjükön kívül egy teremtés sem vala közel, bátran levonhatta ruháját a' Basá-nak; abba felöltözködött. A' holt' testére szalmát hányt. Felvetvén magát egy jó paripára elindult a' pusztába, öt napokig tébolygott, míg az ország-útra kivergődhetett, 16 napi bújdosása idején gyümölcsön, és mezei plántán tengődött; végre a' muszka szélekre Skopolisba ért. Itt a' helytartó barátságosan fogadta, nagy örömeire már most lakatossal kivétette nyakából az örvöt.

Mig tovább folytatná beszédét Smith, szól a' Tatárok' állapotjárul. A' Tatárok' elegele úgymond riskása, vad és lóhússal főzve; mellyet ők Pillaunak hívnak. Kenyeret kávéból (annak neve koava) és bizonyos fejer magból sütnek, mellyet kaskusnak hívnak. Ezen utolsót a' lovak, és őzek, belső részével főzni is szokták; azzal az utálatos eledellel táp-

lálják a' rabszolgákat; öklökkel szokták a' fazékba megforgatni, nem tartván kanalat. A' pórnép vizet iszik, a' főbbek pedig ló és tehén tejet, vizet mézzel elegyítve, 's kávé. Öltözetek fekete juhbőr, mellynek lábait testekhez kötik nyakokról függve, azon alól ismét mást eresztenek -le, 's véle hasonlóképpen bánnak. Fejekén szőr-matéria süveget hordanak, ebből kerül-ki a' más rendbéli köntösök, ágyok 's a' t. Minden gazdaságok szarvas marha. Sátorukat szekeren hordozzák magok után, valamelly tartományt akkor hagynak oda, mikor már abban barmaik enni valót nem kaphatnak. Ekkép a' krimi és nogai Tatárok 300 mértföldnyi pusztát is becsavarognak.

Mindegyik hordának vagy csapatnak más feje, vagy vezére szokott lenni, a' kit ők Mú'sának nevezgetnek, eránta nagy tisztelettel viselletnek. Lakása a' sereg közepette rendeltetik-el, felvont sátorát szekerek, 's tevékkel kerittik körül. A' krimiai Tatárok, Moldva', Podolia', Litvania', és Orosz-ország' szélein laknak. Fejedelmek nagy khánnak nevezetik. Ő szintúgy udvarával utazik, mint a' Mú'sák. Ide 's tova hordozható hajléka galambház formájú kerek. Ezüst készületről eszik, inassai pompásan öltözködnek; egy szóval fénylő. Testőrjei csak utazáskor szoktak fegyvert viselni. Népe előtt ösmeretlen a' törvénykezés; a' Khán maga hamarjában elszokta intézni a' pert. Sok feleséget tartanak. Pogányok, és a' Mahumed' vallását követik.

Mikor a' Khán hadra készül, elébb a' török Császárt tudósítja, kinek rajta való uraságát eszteni-dei ajándékkal szokta tisztelni. Így osztán első felszóllításra össze sereglük népe hadakozás végett, ki ki visz magával kását, tarhonyát 's úgy készült lepényt, 2, 3 hólnapra megkivántatót. Elébb kémek küldetnek az ellenség' földjére, a' foglyokat irgalom nélkül leöldösik, kegyelmeznek az aszszonyi Nem'

és gyermekeknek. Nagy hirtelenséggel tenkre teszik a' tartományokat. Igen erős vitéz emberek, ügyes nyilasok: csaknem mindég bizonyosok lehetnek a' nyerendő prédáról, melynek tized része fejedelmeké. Ő hadban 10000 ört tart maga körül. Zászlójok zöld tafota, fejér lófarkal rudra szegezve.

Nálok különös becsben van a' fejér kancza; tejjével tsak a' fejedelem 's övéi élnek, fegyvereik, sisak, melyvas, kard, nyil. A' sisakot ellenségeiktől veszik-el, 's annyi féle lévén, különös tekintetűek. Határozza tartományokat Khina, 's a' kaspiumi tenger, melynek vize se nevekszik, se fogy; nem lehet tudni mitsoda csatornán kevesíti vizét, néhol az sós, másutt édes. Magában egy Oczcán, minthogy beveszi a' Volgát, és más folyókat.

Említést érdemel, hogy az ország útakon a' Tatároknál oszlopok verettek a' földbe, képes előadásokban az országokat merre feküdjének kijelelik. p. o. a' nap jelenti Khinát, hol a' tudományok igen régen tökéletesítettnek; a' fekete ember fejér színrel vegyesen Georgiát, és Persiát; a' kereszt pedig Orosz-országot. Térjünk el a' Tatároktul, 's halgassuk utazása' beszéllésének folytatását.

Sokféle szenyvédesein igen megilletődött a' már mondott Helytartó; darab ideig magánál tartóztatta, osztán fegyveresekkel és a' Helytartóhoz ajánló levéllel Karignáwba kísérlette, honnét Erdélybe vette utazását; esmerőseitül igen szívesen vétetvén, ajándékkal tiszteltetett. Ekkor úgymond, Erdély a' Tatárok mindenkori pusztítása miatt igen elnyomorodott. Népe felettébb megkevesedett. Őt, hat házat három napi járó földre se lehetett találni, melyet fából építenek, gerendát keresztbe rakva deszkával borítják fa szegekkel szögezve; mert vas szegről nem is tudnak. Városaik' falai ugyan csak egymásra rakott tör'sökökből készültek harmas sor-

ral; hézakjaik föld, és kővel bétöltve, eléggé erőssek; de a' tüzet könnyen kapják. E' kerítést mély árkokkal veszik körül, kevés sánczon ágyúk is találtnak, örző - seregek nyíllal, paritja, és puskával fegyverkeznek-fel. Darab ideig néki örvendő barátnál tartózkodván, Magyar - országon által Lipsiába útatott, hol 'Sigmond fejedelemmel és Meldrich gróffal véletlenül össze találkozott. A' nemes szívű gróf úti költségül 1500. aranyat ajándékozott néki.

Smith Marokkóba hajózik.

Ekképpen felsegítettén, Német, Franczia, és Spanyol-országon végig vette utazását. Gibraltárban franczia hajós kapitánnyal ösmerettségbe esvén, Marokkóba ment vele. Ez úgymond 14. mértföldnyire fekszik az Atlás-hegyhez, a' tengertől pedig 60. Ekkor omladékjában hevert előbbi fényességét kitündököltette most is a' királyi igen nagy palota, melly keresztyén templombul építettett toronnyal, ezen 3. arany golyóbis tündöklött, egyenként 700. fontosnak mondattak neki, egyszer'smind rólok azt beszélték: hogy egy Szerecsen - országi herczeg kisaszony szerelme' jeléül a' Marokkói király-finak emlékeztére tétette-fel, kivel jegybe járt; hanem egybekelésök előtt az élők között kiragadta a' halál. Egy romladozott Egyetemet vi'sgált itt meg az Angol, valaha tanúlt férfiakkal híresedett; ekkor pedig galambok', és lovaknak adott lakást. — Az egész város nem más vala pompás düledéknél. Itt romladozó diadal-kapuk, ott letört oszlopok, fedett tornácok, elhagyatott szökő-kútak szomorún hirdették a mulandóságot.

Cserje, dudva, szemét terítte a' helyet, melly addig a' világ akármelly pompás kertével vetekedett; hol együtt találtatott mind az, valamit a' gyönyörűség, vagy művészség ön díszére teremthet. Mind ennyi pusztítás, polgári had' szüleménnye Marokkó-ország' koronájáért. Muly Szidán csikarta hatalmához, a' ki ez időben uralkodott. Tehát vérrel gőzölgő úton lépett a' thrónusra; elébb az őt szerető Császárnét, férje, Muly Hamettel, fia, 's leányával méreggel ki üzvén a' világbul. Az akkori Fejedelem adakozó, engedelkeny, jobbagyaitól kedvelt; de pompa-szerelmes vala. Trónusát gazdag szőnyeggel bevont zófa tette, rajta keresztbe vetett lábakkal ült. Kocsizó lovai rendkívül tündöklöttek. Utazásában 20000. lovas kísérte, 5000. testőr ált ki egyszerre strá'sára fényes udvarában. Szerette a' szép mesterségeket: igen becsülte az angol jeles művészeket 's királyi módon fizette. Közöttök bizonyos Archer híres órás az útszán összeveszvéen egy török pappal, tőle sárba vágatott, ő azért legényesen reá ütögetett. Vigyázatlan tettéért tüstént tömlöczbe vetteték. A' fejedelem hírt vévén e' felől, 300 test-őrt küldött a' tömlöczhöz, erővel elvitette Archert, kiről már azt végezték a' papok, hogy nyelvét nyaka' csigáján kimetszvéen; — kezét, fejét elvágják. Itt Smith kevés földleirást közöl még.

Fetz nagy királyság, Marokkóval határos, mind a' kettő legnépesebb és termékenyebb Barbáriában; fő várossa azon nevű, földje termékeny, nagy és népes: 200 oskola, 600 víz-csatorna, 400 malom, 700 Szentház nevezetesítik, köztök 15 templom felettébb pompás; a' leg jelesebbje 2500 márvány oszloptól emeltetik; itt lehet látni egy csuda nagy gyertya-tartót a' Szerecsenek által Spanyoloktól elvett harangokbul készítettett, 110 lámpás pislog rajta. A' börtönséhez 12 kapun járnak, 15 folyosója van. 's a' t.

Vitézünk Áfrikában meguntván magát, francia hajóra ült, s hazájába indult. Teneriffát elhagyván 2 spanyol hajóra bukkant; emberei magokat Biskajabelieknek jelentvén; — az alatt valamennyi ágyújokat a' francziákra sütötték. Erre igen véres diadal következett, a' Spanyolok már felhágtak Merhám' tengeri vezér hajójára, ez másképp a' veszedelmen nem segíthetvén, a' hajó' telejét puskaporral felvetette, nem kis bajjal kellett osztán a' tüzet kioltani. Ezután az ellenséges felek különválva folytatták útjaikat.

(Folytatása következik.)

20.

Kifogások a' gyászviselés ellen.

A' világszerte divatban való gyászolási szokás eránt e' legujabb időkben egy Anglus folyóírábanj*) valamelly értelmes Író im' e' következő ellenvetéseket nyilatkoztatta ki:

1. Mint közönségesen elterjedt szokás nem valódi kifejezése az, a' mi jó barátink' halála által okoztatott bánatunknak; nem is vétetik olyannak a' világtól. Mert be-van véve minden rendű és erkölcsűeknél — úgy a' vagyon után ásítozó örökösnél, kinek szíve az ő gazdagítójának meghalálózásán repdes örömeiben; mint annál, a' ki a' legméltányabb szív fájdalomtul van álthatva. Mi több: szintén azt az idősza-

*) Connecticut Observer. 1830.

kot is, meddig az ember egészszen, vagy félig gyászol, vagy gyászolni megszűnik, a világ szokása határozza el, nem pedig a saját fájdalom tartósságának ideje.

2. A' gyász-ruha nem igazi jele a' mi elhunyt rokonink éránt viseltető becsülésünknek; a' fekete ruhát ránk vesszük minden tekintet nélkül arra, valjon a' megholt személy erényes vala e, vagy bűnhődött, becsületes e vagy galád, mértékletes vagy mértékletlen, értelmes e vagy buta, Keresztyén e vagy valláscsufoló, áldás e vagy átok az emberi társaságra nézve. — 'S aztán vagynak Nemzetek, kiknek a' fekete szín nem gyásznak jegye, hanem vígasságé.

3. A' fájdalmakkal teljedés kebelnek nem nyújt vigasztalást; nem lágyítja a' megszaggatott szívnak keservét, sem annak sebe gyógyíttásához balzsamot nem ajánl.

4. Mint emlékezés a' kimult szerelme-sekre, fölösleges. A' hív barátság illy külső czégekére nincs szorulva; annak tárgya a' szívben sokkal mélyebben bé lévén edzve, semmint abból valaha kiírtathatnék.

5. De nem is hágy maga után a' szívben semmi erkölcsi vagy vallási benyomásokat is. Az elmét igaz gyászolásra nem ébreszti fel, sem elvonulásra a' világtól, vagy magunk meg-alázására Isten előtt, — sőt inkább a' mi in-ségünkben is mutatkozó hiúságunkat és kevély-ségünket árulja el. Nem kívántatja velünk a' mennyet is jobban. Reánk sem a' halotti In-nepiséget, sem az Isteni ígének intó szavát hatásabbá nem teszi. — Mind a' mellyek még csak tagadólag kelvén ki a' gyászviselés ellen; hozzájuk járulnak az igenleges (positiva) rossz következtetések, ugymint: A' gyászviselés.

6. Tetemes költségeket kíván, melyeket az özvegy és árvák hasznosabb célokra fordíthattak volna.

7. Alkalmat szolgáltat csalásra, fényüzésre és tehetségen föllüli költésre; a' mit már sok árvák és özvegyek siralmok kettőztetésével és megújjíttásával kényszerültek tapasztalni.

8. Elvonja a' figyelmet a' Mindenhatónak szavátul és annak gondviselésétül; és a' magába szállástól. Ugy jelenik meg, mint az emberi Nem' legelső ellenségének igen sikeres ravaszsága, melly által az embereket amaz Isteni parancsolatoktól eltéríteni igyekezik: „Próbáljátok meg magatokat a' szerencsétlenség' idején; ne ragaszkodjatok a' világhoz!”

Mind ezek az észrevételek, minden igazán mivelte embernek lelkéből vagynak véve, és megérdemlik minél többek' elméjében a' józan megfontolást.

E. I. P.

21.

TENGERI FÉNY.

Igen különös, és nevezetes jelenet (phenomenon) a' tengeren azon éjjeli fény, mellyről némelly hajósok némü-némü elragadtatással szóllanak; ezen fényt csendes időben szintugy, mint tenger zajgáskor észre lehet venni. Gyönyörű tekintet, midőn a' nagy Oceánnak szem-

mel utól nem érhető tükrös színe csendes időben fénylik; az egész tenger, mintha ragyogó csillagokkal volna kipöttögetve, szemet vakító sugárokat ereget, leginkább pedig ott ragyog Neptun' hullámozó birodalma, hol a' habok vagy kőszirtbe, vagy hajóba, vagy más valamelly kemény testbe ütköznek. Gyakran még azon víz-barázda is gyönyörűen világít, mellyen a' hajó gyors sebességgel elsikamlik, valamint sokszor még a' víz színén uszó halnak nyoma is. Tengerháborgáskor a' hajó első részére torlakodó hullámok hasonlóak a' magasan lobogó láng-kévékhez, míg köztök a' hajó el evez; minden hab-csúcs phosphor tűnést mutat, és minden hab részetske hasonló egy eleven szikrához, a' hajó után pedig egy tiszta fényű fehér folt támad világos kék pöttögetésekkel himezve, melly az olvasztott ércz öntéshez hasonló.

Ezen jelenet, a' tengereket beuszkálók bizonyága szerint, a' föld minden tengereinek tulajdoná; de a' meleg öv alatt közönségesebb, mint a' hideg alatt. A' Palermói emeletnél nyári éjszakákon a' tenger különös fényességű, a' meggyújtott égettborhoz hasonló zöld és kék lángu habok csapkodják a' hajót, tüzes szikrák sziporkáznak körül, 's temérdek tengeri madarakhoz hasonló tüzes habok, hullámok rejteznek a' hajó alá. — P. Bourzes ezen tengeri fényt tulajdonítja a' tengerben lévő külömbféle rodhadtt részeknek, 's vélekedése nem minden ok nélkül való, minthogy tudva lévő dolog, hogy a' rodhadtt fa, hal, setétben szembetűnő fényt adnak. Mások ismét ezen fényt bizonyos férgeknek tulajdonítják, mellyek az Indiai tengereken, kivált a' Málvidi szigetek körül, milliárdonként pezsegnek.

Forster három nemét különbözteti meg az esmeretes tengeri fénynek; azt, melly csak a' hajóhoz közel látszik, electricai jelenésnek állítja; ez pedig, melly csendes időben a' tenger színét olly ragyogó fényűvé teszi, az ő vélekedése szerint származik egy a' rodthadás által okozott phosphori fénytől. Spallanzani ellenben ezen második nemű fénynek okát nem a' rodhadtt részeknek tulajdonítja, minthogy ezen tűneményt 40 párisi láb mélységre is tapasztalta a' vízben, holott az említett rodhadtt részek csak a' víz színén lebegnek; ő inkább azt véli: hogy a' tenger vizének tulajdona. A' harmadik nemű fény végre tulajdonítatik a' mindenféle fényes tengeri férgeknek. Míddőn Labillard 1791 Teneriffa szigetéből a' jó reménység' foka felé evezne, éjszakának idején nagy csapat aranyhal követé hajóját, 's néhányszor nagy sebességgel megkerülték azt; noha, ugymond, nagy volt is a' setétség, még is lehetett őket látni, minthogy fényes nyomdokot hagytak magok után; mennél tömöttebb a' setétség, 's mennél sebesebben úsztak a' virgoncz halak; annál elevenebb volt a' mozgásba hozott tenger vize által okozott phosphori fény. Néhány nap mulva komor setét terhes felhők borítván a' kárpitos eget, igen setét lett, 's ime! hirtelen egy nagy területű fényoszlop támad körülöttök, melly a' tenger színét különös fénybe borítja; azomban a' csillámló vizen még több homályos közök maradtak, de egyszerre mintegy erős szél által okozott, 's magát minden részre kiterjesztő szakadatlan fény-térség tünt az utazók' szemébe, a' hajót egy láng-tenger környékezé, de ezen látomány nem sokáig tartott; az éjnek más részein is

látható volt még a' fény, melly mindenkor elevenebb volt ott, hol a' víz mozgásba indult, mint egyébütt; ezt volt látni különösen a' hajó által okozott víz barázdán, és a' hanykódó hullámok' fölén. A' nap-térítő kerület (circulus tropicus) alatt a' tengerparti szomszédságban a' tenger sokkal phosphorosabb mint egyéb tájakon, mivel itt a' természet sokkal nagyobb mennyiségben széllesztette el azon apró állatotskákat, mellyek e' különös fényt okozzák. Labillard ezen fénylő vízből néhány palaczkokat megtöltött, hogy azon apró fényes állatotskákat, mellyek az ő hiedelme szerint e' fényt okozzák, gondos vizsgálát alá vegye; ezen vízből megtöltött azután egy üveg poharat, 's azt setétben jól felrázván, azonnal fényes apró golyókat vett észre hasonlókat azokhoz, mellyeket mozgásba hozott tengervízben tapasztalt; a' vizet azután vastag papiroson által szűrte, akarván tapasztalni, ha vallyon a' leszűrés után fognak é még a' kis golyók fényleni? azomban a' leszűrt viznek fénylő tulajdonsága eltűnt, a' papiroson ellenben maradtak apró, pöttögetett, állatotszható gömböleg formájú igen vékony puha bőrötskék; az illy formán elkülönözött állatotskákat ismét vízbe tette, mellyek tüstént fénylettek; de ha tovább kin maradtak a' levegőn, minden phosphori tulajdonokat elveszték. Ezen tapasztalását Labillard az egymástul jól távol eső vidékeken is megújította 's mindenkor ugyan azt tapasztalta. De nem egyedül csak ezen állatotskák bírnak a' nevezett fényes tulajdonságokkal; mert a' halaknak, 's rákoknak több nemei is oda hagygyák néha a' tenger mélységét, hogy annak felszínét ritka fénnnyökkel elborítsák, szépítsék.

Egy illyen nevezetes tüneményt tapasztalt Forster tengeri utazásának alkalmával Octob. 29-én 1772, az estvéli fris szellő lengedezésével néhány mértföldnyire; a' jó reménység fokától, alig hogy beestvéledett, azonnal az egész tenger mintegy tűzbe borult, minden darab hullám fényes szélűnek tetszett, 's hol a' tengert a' hajó hasította, mindenhol phosphori fény tünt elől, ezen jelenet, a' mennyire csak a' szem láthatott, elterjedt; sőt még a' tengernek megmérhetetlen öble is illy fénnnyel volt megtelve. A' hajót nagy fényes testek környékezték, mellyeket formázatjokból halaknak lehele gyanítanunk, némelleyek hozzánk közelítének, némelleyek pedig villám sebességgel távoznak; néha egymással a' nagyobb és kissebb özsze találkozáván, iparkodott ez amazt elkerülni, hogy préda vágyától amannak magát batorságba tehesse. A' kimerített tengervízben temérdek apró, 's kimondhatatlan sebes mozgásu apró golyókat találtunk, ha a' víz egy kevesé állott, úgy tetszett, mintha ezen fénytestek kevesedtek volna; de felrázattatván a' víz ismét elevenültek, 's vitzkándoztak még a' felzavartt víznek leülledése után is. Több hajók külömbféle helyeken a' tengernek színét tejfehértégének találták még éjszakának idején is, de a' parti részeken ritkábban; — bizonyos Neuland estvéli 8 órakor tej-színűnek találta a' vizet közben közben kis fekete vonásokkal tekerődve; ugyan ezt más tájon is tapasztalta az előbb említett idő ponttól kezdve egész más nap reggelig; a' tengerből merített vízben temérdek apró 's szemet vakító fényességű állatotskákat vett észre. Ezen különös tünemények okairól sok ugyan a' vélekedés; de valami bizonyosat er-

ről ki fog tudni elől mutatni? Ki fogja meghatározottan azt bebizonyítani; hogy az említett tengeri fény jelenetet minő állatotskák okozzák? squammigeros, simulque testaceos greges in obscuro aquarum gurgite indagare res est omnino ardua, virēs enim humanas superat, ut quis familiarem cum aquatilibus ineat consuetudinem.

Szabó Nepomuk.

22.

GIBRALTÁR' ESMÉRTETÉSE.*)

(Az austriai katona folyóírás után.)

Gibraltár a' tenger színén 1200 lábnyira emelkedő, hosszú majd 1 1/2 német mértföldnyire terjedő hegyfokot képző, éj-kelet felé majd nem égenymeredekre szelt iszonyú szikla kolosz. Csudálnunk kell azon szörnyű földlázadot, a' melly hajdanban ezen darab sziklát az egésztől elszakasztá, mivel épen azon magasra nyúlt sziklával határoz egy a' tenger színénél alig egynehány lábbal magasabb fővény

*) Gibraltár nevét az arabs: Gibel al Tarif — (Tarif sziklája) szótul veszi. Tarif moór hadvezér volt, ki 714ben hajdan itt virágzott Heraklea városát elrontotta. Lásd Brokhaus lipszjai Lexiconjának *Gibraltár* czikjét.

sülledék, a' melly ugyan is a' hegyfokot a' zömök földdel egybe kapcsolja. Délszakra, 's nyugotra könnyeden hanyatlik a' szikla szobor a' tergerpartokig, itt épült fel Gibraltár 12 ezer lakosával, itt azon felséges erősség, melly már annyi *) *körtáborlatoknak* megrenditlenül el-
lene állott.

Már az arabok is esmerték ezen szikla hathatóságát, 's megerősíteni kezdék. Éjszakaról csupán ezen oldalról lehet szárazon megtámadni — láthatni most is egy valaha moór kastély' romait. Eredetikép ennek három körfalai voltak, de közzüllök most csak a' belső látható. Midőn II. Ferdinánd Spanyol' király 1302 Gibraltárt a' Moóroktul elvette, több *tűztelepet* **) ragasztott az erősséghez, mivel pedig a' szárazról megtámadható oldal nem elegendő oltalmat ígért, hihető hajdan a' szikla meredekségét elég erős védelemnek vélték, kezdék a' Spanyolok azon csudára érdemes tornácokat a' szikla kebelében vésni, mellyek mindenkit, különösen a' katonát, álmélkodásra ragadják. 1704 a' spanyol örökségi csatákban az angolok kezére került Gibraltár, több hatalmas megtámadások ellen meg is tudták ők azt oltalmazni, 1782-ik év óta pedig, mikor tudniillik *Eliot* hadvezér a' spanyol *úszó tűztelepeket* ***) öszszelődöztette, az angolok nyu-

---

*) *La siége — die Belagerung* (magyarul) *Körtáborlat*, nem pedig: *ostrom*, mivel ezen németes szó; valóságos értelemben francziául: *l' assaut*; németül, *der Sturm*, a' mi egészen más.

**) *La batterie. die Batterie*, fent értelmében: *tűztelep*. Jelenkorban olvasható: *Pattantyútanya*, — e' talán inkább *Artillerie-Park*.

***) *Úszótűztelep, schwimmende Batterie, Batterie flotante*.

galmas birtokokban maradt, maradand is kétségkívül mindaddig, valámig az angol lobogó tengereken uralkodó.

Az erősítések a' tengerpartól a' hegy (berczéig terjednek, fent a' csúcson ál a' *telegraf*, ez jelt ad a' tenger szoroson vitorlázó hajók eránt. Innét pedig egész a' tenger partig a' hegy egy erős köfal által két részre oszlik. A' fal oltalma megett, ha az erősség egy része az ellenség hatalmában esne is, a' védők még egyszer megálapodhatnak, magokat özszeszedhetik, a' belfalat pedig magos meredsége miatt vagy lépcsős tűztelepekről, vagy hágcsonkon lehet csak megtámadni; de ezen megtámadás annyi időt engedhet a' védőknek, hogy ők magokat megerősíthetik újra, 's el árkolhatják.

A' kikötőt egy *koronagát* *) erősíti, hogy pedig ez falát mosótengere tűzét annál fogatosabban szórhassa, alatta egész *várboltok* **) vagynak, befelé annyira nyíltak ezek, hogy a' tornác beloldala egyedül erős oszlopokon nyugszik. — Erős léghuzam van lent, melly az álgúzás alatt a' füstöt csak hamar kisodorja. A' hemászást gátolás végett a' várboltból kinéző *lövőrészek* ***) erős vas rostellyal vagynak elzárva, csupán az álgúk fejei álnak kint. Ezek igen nehéz *üregűek* ****) és *várbolti vastalpakon* *****) álnak. A' most említett négyszögű nagy fővénykövekből épült *koronagátrul*

---

*) *Koronagát. Kron-werk. L' ouvrage a' couronne.*

**) *Várbolt. Kasematte. La casemate.*

***) *Lövörös. Schiesscharte. L' embrasure.*

****) *Nehéz üregű. Schwerer Kaliber.*

*****) *Várbolti vastalp. Eiserne Kasemattlafette.*

tengerbe nyúlik a' *sarkantyúgát* *) ennek hosszában tetőtlen tornácز vagy on, melyből a' kikötő alatt lévő várboltban lehet jutni. Több tűzgátak, 's telepek vagynak még szét-szórva a' parton egymáshoz csatolva, melyek utóbb délszakra egy magányos tűztelepnél vég-ződnek. Ezen kívül a' parthoz nem férhető-ség minden megtámadást sikeretlené tesz.

A' száraz földi oldalon több emeletben leg-nehezebb üregű álgúkra épült tűztelepek vagy-nak, ezekből Gibraltárt a' zömök földdel egy-bekapcsolt földszorosra szórhatni a' tüzet. Ezen több emeletű tűztelepektől veszi a' városra nyiló kapu: *Porta de fuego* — tűzkapu — nevét. Felül a' városon egy kinyúló sziklán több ál-gyú és mozsár telepek állanak, ezek elárkolt lineával vagynak egymáshoz csatolva; szinte mint a' kikötő gátjai kőből épültek ezek. Kül-lönös az, hogy mind ezen erősségek föld, vagy hant *rakat* **) nélkül vagynak, lehet azonban, hogy az esőzéskor lezuhanó víz által a' rakat-ban okozható kár' elmellőzése, és így a' gya-kori költség' megkémélese végett a' tűztelepe-ke csata idején szándékoznak csak kirakni.

Ezen tűztelepekben helyezett álgúk, szép, könnyeden öntött vastalpakon álnak. Az álgútalp alsó része orsón forgatható hen-geren nyugszik a' kőpadolaton, 's így fekszik az álgú horizontálban. A' cső négy hengerű kisebb talpon van, melyet is az alsón előre, 's hátra tolhatni, így a' *lövőcs* ***) hátralö-ködése nincs meggátolva. Azon párkányzat

*) *Sarkantyúgát. Der Mollo. Le môle.*

**) *Rakat. Bekleidung der Werke. Le Revêtement.*

***) *Lövőcs. Das Geschütz, — nemei: Az álgú, — Hubicza, — Mozsár, — Puffanó, — Bombaüst.*

pedig, mellyen a' felső talp mozog, hátrafelé magasabb, ez a' lövés után előbbeni állásában vissza taszintja a' hátratántorgott álgút, 's így önmaga ereje visszavonja. Az álgútalpak' vertikális álása, szinte mint várbeli álgútnál egy orsó által eszközölhető. Az egész talp fekete olajfestékkal vagyon be kenve, 's így ellentál minden üdöviszontagságainak.

Lökölövöcsül *) külömbféle üregű, és *töcséres pormedrű puffanók* **) szolgálnak, ezek igen egyszerű vasalt korcsolyákon állanak, felemelések egy ék által eszközölhető.

Ezen tűztelepekből, mellyek kivált éjszakra számosak, egy a' kősziklában tört kapun eljuthatni azon tornáczokban, mellyeket az előtt említettünk, ezek három emeletben éjszakra meredő sziklában csudálatra méltó szorgalommal vagynak bevágva. Mindegyik tornáczon szép tiszta olly tágas folyosó megy keresztül, hogy azokon által az álgúkat lovakon vonhatni helyekre. A' folyosók mellett a' szikla külső falazati felé különös lövőrések héjzakok vagynak, mellyekben a' lövőcsők, 's ezek mellett dolgozó legénység bőven eltérnek. Az álgúk itt vastalpakon álnak, sokban külömbözők ezek az előbb megirtaktól; jele, hogy üdöszakként külömbféle jobbitások találtattak fel. Mivel pedig a' lövendő tárgy' mélyen fekvése a' cső mélyhajlatát kívánja, azért itt a' patantyúk töltése *előtömettel* ***) esik meg.

---

*) *Lökölövöcs.* *Das Wurfgeschütz*, ugymint: *Hubicza*, — *Mozsár* 's a' t.

**) *Töcséres pormedrű puffanók.* *Pöller mit konischer Pulverkammer.*

***) *Előtömet.* *Der Vorschlag. Le bouchon.*

A' *tűzszer* *) kis ládákban vagy on elrakva, ezek is álgyúk mellett a' falhéjazakban álnak, vasborítékkal ugyan, de még is szerencsétlenségben a' tűzhöz közellévőségek veszélyt okozható. Probatételnél történt egyszer, hogy az illy kézi tűzszer tár meggyúlt, öt pattantyúst a' lövőlyukon ki a' mélységbe sodrott. Egy tiszt pedig több jelenlévőkkel kemény sebbe esett. Ezen káros helyhezetén kívül a' füst egyedül a' lövőlyukon vonódhat ki, ellenkező szélben tehát az álgyúk mellett dolgozók a' füstben majd elfulladnak. A' legfelsőbb tornác lövőcsei iszonyú üregűek, és így üres *hányadékok* **) lökéseikre is alkalmazhatók.

A' felsőbb tornácokból lemenetel az alsóbbakba csigaléptűkön esik meg. Az alsóbbak belszerkeztetésök hasonló a' felsőbbekhez azal a' külömbiséggel még is, hogy az álgyúk alacsonyabb talpon álnak, következésképp innét a' lövés horizontálban történhet. A' nagyobb tűzpor-tárak a' sziklák keblekben vagynak vésve, itt bátorságban vagy on az ellenség lövései ellen.

1830-dik évben a' várörzeti szolgálatot 1 gránátos — 1 puskás — 1 skothegy — 1 vadász — 1 pattantyús ezred, és 1 *várnoki* ***) osztály tette. Ezen minden második évben felváltandó sereg a' várkormányozó vezérnek parancsa alatt ál. A' kaszárnyák részszerént a' kikötőnél, részszerént a' kősziklában vagynak. Építésök legjobb izlésű, 's igen tiszt.

*) *Tűzszer* — *Munition*. Jelenkorban: *löszér*.

**) *Hányadék*. *Projectil*-nek közönségesen neveztetik: az álgyúteke — gránát, bomba 's a' t.

***) *Várnoki* osztály. — I *Abtheilung vom Genie-Corps*, mert a' vár oltalmi vagy megtámadási munkásságának igazgatását ezek szokják vinni.

tán tartatnak. A' meredek kőszálakról vissza-
verődő nyári napfény miatt a' hőség itt igen
nagy mértékű, ilyenkor nehogy a' legczélará-
nyosabb figyelem mellett is a' legénység együtt
lakása végett veszélyes betegség támadjon, a'
katonaság Spanyol-ország felé nyúló föld-szoro-
san kunyhókban tanyáz.

A' kaszárnnyak belső szerkeztetések czél-
arányos, csinos. Mindegyik legénynek külön
vas tábori-nyoszolyája, 's benne jó ágya vagyon.
Szalmazsák helyett a' nyoszolyára feszített heve-
deren fekszenek — az oldalrudak töröttek 's
így felényire össze lehet tolni. Az ágynemű
nappal a' megrövidült nyoszolyán összesodródva
hever, 's így a' terem' közepe tágasbb. Minden
két ágy közt éjasztalkák álnak, falon fogasok,
ezeken a' ruha, de ez mindenkor lakirozott
bőrből készült tarisznyákban vagyon. Tarisz-
nyákra fel vagyon csatolva az összesodrott kö-
pönyeg, és egy kicsin bogrács felkötve. Ebben
kapja a' katona társaságban fölt ételét, és min-
denki egyedül eszik.

Táplálátját a' legénység az élelemtárbul
kapja. Az éledelmi főzelék jobbadon Marokkó-
bul jön, itt e' végett az Angolok különös alku-
t kötnek. Marokkóból küldik át a' vágó-marhát
is, csinos istállókban jön ez Gibraltárban, és
hizlaltatik. Szénát bőven adnak a' berczi la-
pányok, hol kevés gabona, kivált zab is te-
rem. A' vár őrsereg hetenként csak három-
szor kap friss húst, 's kenyeret; máskor besó-
zott húst, és kétszer süttet. Ellenben minden
nap bort, 's vízzel hígított rumot.

A' fegyverek igen jók, csinosak is. A' pus-
ka csöve a' vasat igen tartóssá tévő barna lak-
kal vagyon mázolva, az ágya görbült, mint

a' mi vadász fegyvereinké. Használaton kívül a' puska bőrtáskában vagyon téve, szíján függ a' fogason. — Mindegyik katonának két rendbeli öltözete vagyon, fehér a' mindennapi, veres az ünneplő. A' fejfedezet alacsony csákó. A' posztó, és vászon finom, 's tömött szövettű. — Mindegyik századnak külön iskola-terme van; ebben a' takarékos könyvgyűjteményen kívül földabroszok, 's tábori tervek is vagynak.

A' tisztek kaszárnnyákhöz közel külön épületben laknak. A' tiszti könyvtár igen szép, gazdag. Három terem teli minden nyelven kijött legjobb könyvekkel, az elrendelés jó ízlésű. A' könyvtárban mindenkor lehet olvasó tiszteket találni. Angliából két hetenként gőzhajón jönnek az újságok. A' tisztek átaljában társaságban esznek, az ezredestől kezdve a' legfiatalabbig hadnagyig, kivéven a' feleségeket; e' rendből senki kinem vonhatja magát.

Fegyverben szorgalmasan gyakoroltatik a' gibraltári őrsereg. A' vadászok ügyességben, és czélarányos felfegyverkezethben megkülönböztetik magokat. Öltözetek setétzöld *rövidke* (spencer) fekete csont gombbal, olly színű bő pantalon, alacson csákó. Fegyverek rövid húzott puska, szarvaskés fekete szíjjakkal. Fő- és altisztek, mejjeken sipocskát hordoznak. Ezzel adnak minden mozdulatra jelt a' széjjel szórt verekedésben. A' legnagyobb fegyverzaj közt is hatható ilyen síp átható hangja. Minden jelt adhatni vele — a' kiáltozás szükségtelen. 'S így nem okoz zavart.

Azon elkülönözött helyheztetés, mellyben a' gibraltári Angolok, Spanyolokat tekintve, állanak, okozza, hogy az ott tanyázó katonaság szüntelen tábori szolgálatban van. Gibraltár

tárt a' zömökföldel egybekapcsoló föld szoros az utolsó békekötés szerént *egy félhez sem tartozónak* nyilatkoztatott, ott azért se angol, se spanyol nem telepedhet meg. A' két nemzet határszélein elővédeket, mint a' háborukor szokás, töltött fegyverrel tart, ezek egész figyelemmel álnak egymás ellenében, szemmel tartják minden mozgásokat. Az angolok szorosabban veszik a' dolgot, spanyol részről senkit az országlás engedelmi levele nélkül át nem bocsájtanak. Ők ellenben minden tartózkodás nélkül a' spanyol örök közt által mennek, mi több a' közel fekvő St. Roche város' vidékén mezei lakot is bérelnek, hol ők a' szép nyári üdőben, midőn tudniillik Gibraltár egészségtelen, tartozkodni szoknak.

St. Roche környékén, ez meg vólt egykor erősítve, és Gibraltár kőrtáborlatakor a' spanyoloknak rakhelyül szolgált, mostan is láthatni a' *futóárkok* *) helyét, mellyek Gibraltár' védgátjai ellenében nyitattak meg. Gibraltárral általellenben vagyon *Algeziras* spanyol város, ennek kikötője parti tűzlepekkel, és egy megerősített szigetetskével — neve ennek *Isla verde* — oltalmaztatik. Három *Zászló-alyból* **) álló spanyol gyalog ezred, és egy osztály lovaság fekszik itt őrizetül. Ezek teszik Gibraltár ellenében a' hadi szolgálatot.

Kiss Károly.

*) *Futóárkok*, *Aprógút*. *Laufgraben*. *Approche*.

**) *Zászlóaly*. *Bataillon*. Jelenkorban *csapat* név alatt jön gyakran elő. *Csapat* pedig talán jobban alkalmazható az: *Treffen* az az: *Das erste, oder das zweyte Treffen*, *La ligne* szó' kifejezésére. Innét: *Első*, vagy *második csapatban ál ez*; vagy *amaz ezred*. *Das Treffen* más értelemben: *Le combat*, *Csata*. E' kisebb mint az *ütközet*, *die Schlacht*; *La bataille*.

23.

O L V A S Á S.

Legesleg szerencséssebb író volna az, kinek munkája minden háznál olvastatnék, és nagy ára' daczára is kapva elkapatnék.

Ezen munkának nagyon vastagnak lennie nem kellene, mert a' kéz, tartani elunná; se valami finomított lelki tárgyakról ne értekez-
nék, mert a' testnek unalmára volna; — ha-
nem mingyárt az első, vagy második levélen egy két sorban rövideden, mulatságossan, és igen neveltetőleg végeznél el leczkéljét. — A' többi levél, ha üressen maradna is; elébb tapsot nyer-
ne, mint nehezteletést.

A' könyvnek foglalatja, tartalma, vagy leczkéje pedig abból állana: egy igen könnyű, még eddig ösméretlen titokra, vagy bűvölésre megtanítani az olvasót hogyan lehet, mihelyt megszorúl, tüstént egy fertály óra alatt, minden munka és fáradság nélkül, annyi pénzt, mennyire szüksége van, elővarázsolni? — Ez lenne a' legjobb, és leghíresebb könyv egész világon, és ezen írónak neve hangzanék minden háznál.

De vallyon igazán e? — Mert a' testi rövidlátó emberi nemzet olly igen ellensége balgatagságból ön boldogságának; hogy várakozni

nem tudván, vagy ennél nagyobb kint nem is ösmervén, egy pillantatnyi jelen lévő örömet, mint kényes testének mézes madzagú csábját, nem adná az örökkévalóságnak, vagy is a' léleknek miliárdnyi örömeiért, ha azokért még várakozni is kell.

A' deák gyermekek legjobb mesternek tartják azt, ki nekik legjobban kedvez, legtöbb szünetet és játékot enged; — de vallyon helyesen-e? — mert az érettebb eszű, 's mélyebben látó publicum, az ellenkezőt ítéli.

Az egész emberi nemzet, mind deák gyermek, ez életben, — tanítónk e' világ. — De hát, a' kinek a' világ ideig óráig kedvez: lehet-e mondani, hogy jó világja van? — Ezt csak a' rövid látók tészik.

A' lélek' jólléte nélkül lehetetlenség a' testnek jó világának lenni, ha bár arany ezüst bíbor ékességekben, és a' képzeletnek minden kigondolható pimpóiban uszhatnak is.

Az oktalan állatnak csak testi jóllét kell, 's akkor minden boldogsága együtt van; — de az ember, minden teremtetett állatok között egy maga olly különös állat, melly két részből, testből és lélekből áll; következésképpen az ő boldogságának csak felét, és azt is csak a' testét eszközölni, nem csak nem annyi mint fél boldogság, — sőt lelki boldogság nélkül éppen semmi, — igen hasonló azon szerencséhez; ha valaki egy zsebóra tokot belső szereknélkül, — vagy egy fél csizmát találna, melly párja nélkül semmit nem használna.

Sőt ha elhiszszük azt, hogy az egész testiséget csak a' lélek kormányozza, — és minden nemoit a' testi jóllétnek és örömöknek egyedül a' lélek képes nem csak kigondolni,

de végnélkül nevelni is, és örökös kiapadhatatlan forrássá tenni, 's csalhatatlan biztosságra securitásra és garantiára alapítani, — annyira; hogy lélek nélkül minden, a' mi a' gazdag természet' iszonyú tárházában találtatik, reánk nézve mind haszontalan, sőt veszedelmes volna; úgy hát nem kételkedhetünk egy pillantatig is, hogy átallyában véve minden boldogságunk előmozdítása egyedül csak a' lélek boldogsága előmozdításában foglaltatik egy summában, következésképpen; ki a' lélek' nemesítésére csak egy lépést segített is, — csak egy módot kitalált is, — csak egy kis könyvecske' irásával áldozott is, többet tett; mint ki a' csupa test' boldogságára, a' lélek' kizárásával, arany bányát, vagy akármelly rejtett titkot és bűvölést kitalált is.

És imé! minő a' testi ember! mind csak a' test' könyveit olvassa, ha olvassa is!, — a' lélek könyveinek kicsiny a' publicuma, 's a' legnemessebb munkák foganatlanok hevernek, 's a' könyvboltokban penészednek!

Az ember mind egyforma, — csak a' neveltetés tesz kit kit avá, a' mik vagyunk, — úgy hogy még a' temperamentumot és természetet is egyenlőségre, 's hasonszenyvű normára tudja rámozni. A' szerecseny gyermek neveltessék a' polytechnica intézetben; fellyűlmúl mindnyájunkat, kik bölcs nevelést nem nyerhettünk; — de ha a' szerecsenyek közt nevelkedett volna, nincs rajta mit bámulnunk, a' szenyves testiségen, és buta baromiságon kívül. Vannak, igaz, grádusai a' talentumoknak: de ez nem áll ellent, hogy a' legkissebb talentum kimívelve, a' testet kormányozni alkalmatossabb, és magába véve is nagyobb 's nemessebb neveln a'

természetnek legnagyobb, de kimíveletlen parlagúl hagyott lelki ajándékánál. A' legjobb föld, míveletlen, dudvát terem, — de míveléssel a' legroszszabb földben is lehet nemes plántákat tenyészteni.

A' barom, csupa test, — a' míveletlen lelkű ember is csupa test, melly mindenben, még a' legfelségesebb vallási tárgyakban is, csak azt teszi, a' mit teste, kényye, és szenyve dictál. — A' mívelt lelkű ember, egy angyal e' földön, egy békességnek, szeretetnek, boldogságnak, szóval, az áldott közjónak mennyei követje. — És mivel a' mívelt lelkek száma még kicsiny, — legnagyobb része ember társainknak még míveletlen; innen van az a' sok baj, mellyet mai napig is a' voxok többségében siratunk. Mert mihelyt akármelly testi ember, mívelt lelkűvé lenne; ő is tüstént ezekkel voxolna, 's behúnyt szemmel szégyenlené, hogy valaha tudott amazokkal együtt tartani. Kiki csak a' maga felekezetével tart. Nagy érdekünk van hát, hogy a' lelki emberek száma nevelkedjék!

A' világi bajokat kevesíteni, és az emberi társaság boldogságát végnélkül nevelni, annyit tesz, mint mindenféle machinákat, vagy eszközöket kigondolni, mellyek által a' test hatalma alatt szunyadó lélek felébresztessék, 's a' Teremtőtül kiszabott kormányára, vagy thronusára felemeltessék.

Egy czélnek, nem csak eszköze is így, sőt számtalan sokféle eszközei lehetnek, mellyek mind ugyan azon egy czélra vezetnek. A' lélek nemesítésének is tehát számtalan sokféle masináit kigondolták és feltalálták már a' nemesült lelkek. — Ezek közt legelső a' ne-

velés, — ilyen a' tapasztalás, munkásság, szorgalom, életpraxis, emberösméret — ilyenek a' tudományok, — ezeknek ezer meg ezer ágai, nemei, — és ilyen a' többek között a' szorgalmatos olvasás is, — mellytől ugyan eleinte minden test borzad és irtózik; de mennél jobban erőre kap a' lélek, annál jobban szomjúhozza az olvasást, úgy hogy végtére az igen finom lélek, a' testről is megfélekedzik, és sokszor annak rövidségével is magának áldozik. De mivel testből is állunk, és ennek is meg kell illendően, de soha sem mértékletlenül, annyival inkább a' lélek kizárásával, adni a' magáét; tehát a' józan lélek közép utat tart, és egyik részét se csalja meg becses szemellyének.

Olvasni tehát annyit tesz, mint az embernek lelkét apródonként nemesíteni, mellyel egyszer'smind teste is nemesül, boldogul, és élete egészszzen más fordulatot nyer, mint volt az ostoba test' hatalma alatt.

A' maga fakkjára való könyveket olvasni, kinek kinek legelső és elmulthatatlan feltétele; de e' mellett olvasni kell mindent, a' mi csak kezünkbe akad, és az alkalmatosságot mindenütt, mindenben meg kell ragadni, mint a' méhecske, semmi virágot használatlan elnem szalaszt, mert a' bölcsesség mindenütt hever, még a' szemét dombonn is; — azonba, ki a' más fakkjából semmit se tud; az, csak fél ember haláláig, és lelkiképp véve, csupa gyermek.

De mivel egész könyveket végig olvasni, hivatala, 's élet terhei, nem engedik minden embernek: tehát a' rövid velős kivonatok, és értekezések' közlése, millyenek egyebek közt a' Folyó-írások is, — egyike a' legszerencsés-

sebb gondolatoknak, az emberi társaságra nézve. — Mert ha kiki ön fakkjára tartozó egész könyveket olvas is, azon túl maradott üres idejét, ha az csekély, legnagyobb haszonnal fordíthatja Folyó-írások' olvasására, melyekben a' nagy contrast, és tarkázó kellemetes külömbbség közt, rövid kivonatokban, olly könnyen jut a' legvelősebb észrevételekhez, hogy külömben tíz vastag könyv elolvasása után sem épült volna annyira elméje. A' Folyó-írás oly masina, melly által időt is nyerünk, erőt is, — pedig illyen masina nincs több e' világon.

A' mívelt lelkű Olvasóknak már eleget mondtam a' Folyó-írások' érdeméről; és így ő reájok nézve bészárom már értekezésemet. — De a' míveletlenekre nézve, ha valaha ezt olvasnák, még sok mondani valóm van, — mert ezeknek egy argumentum annyi, mint semmi, — ő nekik többnél több argumentumot kell előhozunk, ha talán azok között valamilyik fogatos lehetne, mert a' test' hatalma ő rajtok olly nagy, hogy nekünk, kik azt hódítani akarjuk, annak minden oldalát meg kell próbálnunk, és semmi fortélyt, semmi zugot próbálatlan nem hagynunk, ha proselytákat akarunk magunknak, a' test' rabjai között, a' lélek' részére csábítani.

Lássuk hát, minő argumentumokat lehetne még azoknak megindíttatásokra felhozni, kik az olvasástól irtóznak, és az aranyból drágább időt, inkább haszontalan testi hiúságokra fordítják mértéketlenül, mint a' léleknek művelésére csak legkisebb részét is feláldoznák?

Mi testi emberek annyira irtózunk a' könyv olvasástól, hogy akármely haszontalan üres szavakat, trágár beszédet, sületlen paraszt me-

séket örömmel halgatunk, csak olvasni ne kelljen, ha bár legkellemetesebb tárgya legyen is a' könyvnek. — Csak olvasni ne kelljen, a' beszédet halgatni, bár melly éretlen legyen is, olly kíváncsiak vagyunk, hogy a' melly ember társaságunkban nem szóll, bennünket nem mulattat, bár melly nagy filozofus legyen is, kinek erős oka van inkább halgatni, mint haszontalant fecsegni, — azt megszóljuk, hülyének, mulának, alamuszinak, 's a' t. nevezzük, sőt tudatlannak, ostobának tartjuk! De, — ha már a' sületlen beszédben mulattságot találunk: mért nem inkább a' gyönyörűen kidolgozott, 's e' végre készített oktató írásban? Hiszen ez sokkal érettebben van előadva, 's nem is olly unalmas, mint a' rendetlen, szószaporított sületlen beszéd. — Illyen a' test' uradalma! melly ön boldogsága útját maga elől elzárván, kényeitől vezéreltetve, mindég csak vesztire siet.

Sok ember, pénzében, birtokában, és gazdaságában bízván, feleslegesnek tartja gyenge testét olvasással is gyötörni, mert ő ugymond nem szorúl arra, hogy fejtörése által éljen. — Ez is szerencsétlen gondolat, mert ha nem említtem is azt, hogy a' nagy gazdagság semmi egyéb czélból, mint csupán eszközül adatott némelly embereknek, a' végre, hogy az által lelki tökélyöket annál fenségessebb lépcsőre emeljék, — a' mint hogy találni is lehet imitt amott ollyan gazdagokat, kik a' bölcs Teremtőnek ezen kegyességét elértnén, 's szívökre vévén, ezen czélnek pontig megfelelnek, és nemes lelkeiket olly szörnyű finom művelődési pontra emelik, hogy a' többi emberek felett, mint hold, a' csillagok felett, úgy kitűnnek; — a' mi nem is csuda, mert egy gaz-

dag, egy esztendő alatt többet tanulhat, mint egy szegény husz esztendő alatt; — de, ha mondom, ezt nem említtem is, — azt kérdem akármelly gazdagtól, sőt akármelly autocrator-tól: hol az ő mennyei diplomája, melly őtet garantérozza, nem hogy maradéka úr marad e? hanem hogy ő maga is, még halála előtt nem jut e koldus botra? óh gyáva emberiség! és mindeneknél gyávább testiség! mit ki nem gondolsz te még a' magad megvakítására, megcsalására? — Az élet' sinór mértéke az, hogy az embernek semmi külső java nincs, és még is kell élnie; — innen kell elindulnunk, mert bizonytalan e' világon minden birtok, nincs tulajdon, csak a' mi belől van testünkön, — tűz, víz, ellenség, tolvaj, processus, 's a' t. egyszerre minden külsőt elvehet, a' mit magunkal nem vihetünk. — Már hát a' dominium jobb e, vagy a' tudomány, erkölcs, 's nemes lélek?

Ha egy házban több személlyek laknak, és ezek mind testi emberek; ott nincs vége soha a' veszekedésnek, és mind azon bűnöknek, gonoszságoknak, mellyek a' testnek elválatatlan czimborái; — de ha mívelt nemes lelkék laknak együtt, ezeknek minden léptök, tettök csupa morál, minden beszélgetésük bölcsesség, minden szavok tanúság, minden művök élet és öröm; úgy hogy nagyobb boldogság ilyeneknél inas lenni, mint amazok között uralkodni. Ezeknél mindenféle gyönyörű bölcs és hasznos könyveket, újságokat, Folyó-írásokat feltalálni; amazoknak, ha ugyan van könyv, mellyet szenvedhetnek, tehát csak a' kártya azon könyv. Minden egyességök testi, mulandó.

Az olvasásban hideg vérrel minden hibá-

ját megtanúlja az ember, és a' sok olvasás minden lelket nagygyá tenne, nemessé, józanná, érzővé formálna. Mert az olvasás az Olvasót, mint a' józan bölcs nevelés a' nevéndéket, hideg vérrel előre elkészíti, 's megtanítja mindenre, a' mi ez életben jó vagy rossz, áldás, vagy átok, bátorság vagy késértés előjöhethet; 's mikor osztán, valósággal előjön: már nem újság, nem oh vé, oh vé! hanem neki törődik, 's míg más jajgat, addig ő készen van a' segedelemmel. — Az olvasás észrevehetetlenül simít, nemesít, és palléroz, — olvasni kell mindenféle könyvet, ha bár el nem tudnók is mondani egész foglalatját; megtette ő bennünk olvasásakor a' megteendőket. — Olvasás által még az ökör-pásztor is nemessebb lenne. Ez által járunk együtt az idő' szellemével, — ez által nem maradunk el a' lelki módiból, 's nem áruljuk el tüstént lelki slendriánunkat. Csak a' testi módiban is, melly borzasztó nevetséges volna az, ki ma végig menne az utszán, a' mult századbéli czopfal 's egész öltözettel! Ő maga ezt nem értené, de értené a' pallérozottabb publicum, és nevetné. Éppen ilyen a' lelki publicum előtt minden, ki nem olvas, — a' mit maga ugyan nem ért; de botránkozik benne minden mívelt lélek. Sok embernek minden míveltsége csak abból áll, hogy a' ruhákban, és öltözetekben uralkodó módi tónust studérozza, 's köröm hegyen tudja, és követi. Külseje a' legmodernebb, belseje pedig még a' 13-dik századbéli slendrián, kevéssel külömb, a' felöltöztetett majomnál.

Minden ember csak mást akar változtatni, — magát senki sem; — ezt tapasztaljuk a' köz-

életben; — pedig míg valaki magát meg nem változtatja; addig mást soha sem lesz képes legkissebbé is megváltoztatni. — Ez egy olly drága tanács, tapasztalás, vagy észrevétel, hogy arany betűkkel kellene minden küszöb felé írni; azomban hányan vagyunk, kik ezt követnők, sőt csak tudnók is? — De olvassunk csak többféle irásokat, megtanuljuk ezt ott is, hol bár ezen szavakkal leírva nem áll is, mert a' józan lélek az olvasott tárgyakból kivonva, maga csinál magának illyen axiomákat ezereenként.

A' testi emberek, ha az út nincs előttök zárva, zavarosban szeretnek halászni, és a' gazdag halászatból testi kényeikben heverészni. De mivel a' lelki emberek látják, hogy így a' hal nem sokára mind kipusztúl, és az egész emberi társaság amazoktól elnyeletvén további remény és gyámol nélkül marad; tehát a' zavaros vizet tisztává kívánják törvényessen tenni, hogy az illetményen túl senkinek többet halászni ne szabadjon, 's ez által az emberi társaság is mértékletesen boldogul élhessen, — a' hal is jobban tenyészhessék, 's az emberi nemzettel együtt, alapja is, reménnye és boldogsága is, egyenlő arányban nevedjék. — De jaj az illyen tisztító lelkeknek! és az ő tisztító eszközöknek, a' szent ártatlan tudományoknak! mert ő nekik halálos ellenségeik amazok, az ő rövidlátó testiségök ígájába fetrengvén, úgy hogy minden módon hátráltatják az olvasást, gátolják a' sajtót, ujságokat, tudományos correspondentiákat, 's a' t. — jól lehet más részről testiképpen ők sem bánják, ha az ő papiros-malmaik, sajtóik, írásaik, menél nagyobb hasznót és nevedő jövedelmet hajtának. Ki tudná leírni azon hasznokat,

mellyeket a' művelődés és tudományok az emberi társaságoknak adnak! Milliók élnek, nem csak tudományokból, de ezeknek távolabb, vagy közeli érintéseikből, 's még a' csupa hulladéki-
 ból is! — Mennyi haszna van az Aerarium-
 nak, a' tudományoknak csak csupa hulladéki-
 ból, csak mellyékeiből? ezt a' pósta - tabellák megmutatják, — ez pedig még csak mind csupa *accidentia*, — hát a' tőkét, — a' Státusnak igazi hasznát, a' nép' nemesülését, — a' józan okosság' érlelését 's a' t. ki lesz képes kiszámolni? — Hát ha még az olvasásnak nagyobb kelete volna, vagy a' mi van is nem gátoltatnék!

Ha a' veszedelmet mi, kik közte forgunk, leírjuk úgy, a' mint van, tüstént támad egy jól élő, 's letorkol bennünket, hogy mért nagytűz a' kicsinységet? 's ő még ellenkezőt mutat meg ellenünk. — Ha pedig egyet se szólnunk, és a' bajt olvasó embertársainkkal nem közöljük; akkor a' baj alattomba úgy össze-
 érik, hogy már orvosságát se lehet találni. Így hát érzéseinket 's észrevételeinket embertársainkkal közleni, az olvasáson kívül más mód nem lévén, ha még olvasni sincs módunk felhagyva; hogy kívánjon ember ott élni, hol a' természeti bajoknak külföldben is rémítő sokaságát, még a' mesterséges bajok is nevelik, és életünket, bátorságunkat százszorta bizonytalanabb kockára téstik? Valójában, egész életünk, melly lelkünk nemesítésére adatott egyedül a' Teremtőtől, sok embertársainknak, majd nem egyéb, mint a' test rabjaival való örökös küszködés, pörlekedés!

Az igazságtól el nem áll senki, — ezt egész a' makacsságig védelmezi az ember, — kész miatta pörbe szállani tulajdon apjával, an-

nyával is, még se enged, kinek igazsága van, — illy hatalma van az igazságnak. És így az emberi nemzetet, e' nagy testi sokaságot, csak az igazságra, vagy is ennek útjára a' józan nemes lélekre kellene megtanítani. De ha nem olvas más eszközt nem adhatunk a' távollévő' kezébe.

A' patikásoknál, póstatisztségeknél 's a' t. van bizonyos taxa-lajstrom, — és ha valamit könyv nélkül nem tud; — felüti a' lajstromot, 's kikeresi 's a' t. Így tesz a' paraszt ember is a' kalendárral, — ha tudni akarja, minő idő lesz? kikeresi a' kalendárban, 's tudja a' mit kívánt.

Egész életünk csupa tudatlansággal 's bizonytalansággal küzködvén, vallyon micsoda illyes kalendárt vagy taxa-könyvet kellene az emberi nemzet oktatására kidolgozni, hogy a' ki miben fenakad, azon könyvet kinyitván, 's rákeresvén, tüstént eligazodjék?

No de hiszen van illyen könyvünk, csak hogy nem értünk mind hozzá, mert ennek bizonyos kulcsa van, mellyet előbb meg kell szerezni; — de mivel ez, munkába, fáradságba, test törésbe kerül, és a' kényes testet egy kicsitt megerölteti, 's még más különös akadállyal is jár; tehát igen ritka ember szerezi meg ezen kulcsot, melly nem egyéb mint a' tudományok. — Ama nagy könyv pedig, mellynek kulcsa a' tudományok, és a' melly minden ketttségünket eligazítja, nem egyéb, mint a' szemünk előtt álló gazdag természet' tárháza, mellyben mi csak kontárkodunk, kik a' testnél nagyobb urat nem ösmérünk. A' Sibilla nevű szerencse-könyvnek se vennők semmi hasznát, ha nem tudnók, hogy kell vele bán-

ni? — Így a' sok játék, biliárd, kártya, sakk 's a' t. mind ott heverhet haszontalan, ha nem tudjuk annak kulcsát, fortélyját és theoriáját. Fortélyja van mindennek, — ennek tudása nélkül haszontalan előttünk minden. — Ugy de a' nagy publicum nem járhat újra iskolába, theoriát, tudományt, és a' nagy természet' kulcsát tanulni; tehát olvasni kell.

Mennél többet olvas az ember, annál tudóssabb lesz, annál tisztább józanabb elmére, 's művelttebb lélekre tesz szert; — mennél tisztább lesz elméje; annál mélyebben bé lát a' természet' titkaiba; — mennél mélyebben bé lát a' természet' titkaiba; annál jobban bámulja az Isteni bölcsességnek kimeríthetetlen mélységét; — és mennél jobban bámulja az Isteni bölcsességet; annál forróbb buzgósággal imádja Teremtőjét; — és ez már az igazi religio; vagy Istenimádás, — a' tudatlané csak hideg; vagy legfellyebb babonás mechanizmus. — Csak egyetlenegy könyvet olvassunk el; mennyivel többet tudunk, mint az előtt! hát ha az idő szellemével együtt járunk! Csak a' [tudatlanság oka minden világi bajoknak és nyomorúságoknak; mert ha minden ember művelt lelke volna, — vagy csak a' művelt lelkeknek gátolója, sőt dictátora ne volna; ennyi idők oltá már az emberi társaságok olly tökélyre mentek vala, hogy most már nem csak mesterséges bajt nem ösmérnénk; de még a' természeti bajoknak is nagy része az emberi lélek szorgalma által, gátok és határok közé volna szorítva. — A' legtudatlanabb spanyol barát, ha tudóssá lehetne, és a' lélek' országába felkaphatna: éjjel nappal a' könyvekben búvárkódnék, nem a' kártyában, — és üres életét, vagy olvasás-

sal nemesítené, vagy irással, 's bölcs tanítással. — De vajmi nehéz tudóssá lenni! — a' test ezt ha csak lehet, nem engedi. — Így a' tudatlan a' maga javáért egyebet nem tehet, mint magához hasonlókat, és a' vak testi sokaságra még nagyobb vakságot segít.

Az emberösméret egy igen nagy és elmúlhatatlan tudomány, de erről sok nem is álmodik. Erre legkönnyebben eljutunk a' szorgalmatos olvasás által, melly szerint osztán az ember maga magát meglesi, szüntelen vígyáz indulatira, kívánságaira, alattomoságaira, titkaira, 's a' t., — mert más emberekben magát is megpillanthatja egy úttal az ember, — mint-hogy a' mint te magad tészel, úgy tesz minden ember is, mint ember. Ha egy jó barátunk volna, 's köszönettel vennők tőle ha hibáinkat előnkbe terjesztené, ez igen jó módja volna tökéletesedésünknek; de mellyik az az ember a' ki hibáját köszönettel venné előterjesztetni? hiszen nagyobb ellenséget nem is ösmérünk, mint a' ki vélünk ezen jót közli. Ha tehát még nem is olvasol, úgy utoljára szarvad nő, és minden felől döföd a' különben szelíd emberitársaságot.

A' ki soha életében tükörbe nem nézett; nem ösméri az magát, — a' legrútabb is, legszebbnek véli ön személljét, — holott sok, még a' tükörnek sem hisz, sőt azt átkozza, gyalázza. — Innen hát látni való, melly vakok azon testi rabok, kik könyveket nem olvasnak azon okból, mert ők már magóknak elég, — sőt legokosabbáknak tetszenek.

Egyik író egy, másik másféle okokkal, módokkal, figurákkal, tropusokkal, periodusokkal 's a' t. él; ezt is az olvasásból tanuljuk, és így súrlódik az elme, terjed az ösméret. —

Egyik embernek egy, másiknak más a kitanult hivatala, fakkja, vagy passiója, — és egyik ember egyen töri eszét sok időig, 's ebbe igen mély béléatást szerez magának, — másik máson, — és így egy egy tárgyban ki-ki igen bámulandó tökélyre mehet, 's azt leírván, mást taníthat, 's véle sok esztendő megnyerethet; — de hasonlóképpen ő is mástól más tárgyban szintúgy tanulhat, nemesülhet; — 's így nevelkedik tökélyünk olvasás által. Mennyibe kerülne nékem Pári'sról csak meg-
lehetős megfogást és ösmerettséget is szereznem, — sőt egész életemben se mehetnék magam emberségéből ennyire; de ha egynéhány garason megveszem Pári's várossának leírását rajzolatjával együtt; annyit tudok, mint ki ott lakik. Így vagyunk mindennel, csak olvassunk.

Az olvasás különösen azért jó, mert mindentudó ember nincs e' földön, hanem mind öszszesen tészünk egy egésztest. — A' legbölcsebb is egyet elfelejthet, mit más törpécske sokszor helyre pótolhat, 's így köszörüljük és segítjük egymást, mint szokás mondani: egyik kéz a' másikat mossa. — Még ha eltalál tévedni, vagy éppen rosszat, ostobát, és képtelent mond is valamelly író; ezen legtöbbet tanulunk, — és egy ellenmondás, egy eltévedés, sokszor nagyobb fényt hoz a' dologra, mint minden positiva demonstratio. Tisztelni kell az író, ki szívből és erkölcsből, ha bár hibásan ír is, még a' legkissebbet is, — mert mindnyájan nem lehetünk *Schillerek*, vagy *Skottok*, — és ha is, — nem a' tudományt kell tisztelni az emberben, hanem a' tudomány gyümölcsét, az erkölcsöt és praxist, melly néha nagyobb lehet a' törpében, mint

az óriásban. — Mert erkölcs mindennek a' vége, — a' tudomány, törvény, vallás, 's a' t. mind csak eszköze ennek. És én azt mondom: hogy ha már az írók minden positivumból kifogynak; kezdjék el a' negativumot, ekkor ismét új és szörnyű tágos mező nyílik tökélyünkre és az igazságra. Sok disputatio századokig tart, még sincs vége: engeddd meg a' contrariumát; olly képtelenség sül ki belőle, hogy tüstént vége szakad nagy szégyennel. — Az igazság olly terjedékeny, mint a' pestis, — és ki az igazság birtokába jutott, tüstént azt tovább terjesztetni is tüzelődik; — és ha mást nem tehet, ír. — Ha tehát vannak írók; legyenek olvasók is! — Olvassunk! hiszen nem másnak olvasunk, hanem magunknak.

Ha nem olvasunk Folyó-írásokat: nem tudjuk minő emberek közt lakunk? minő században, 's minő kortársak közt élünk? nem látjuk minő lelkek lappanganak már hazánkban? hol állunk már az emberi tökély' lajtorejében, 's a' mívelt nemzetek' láncz-során?

Vagy nincs pénzünk könyvet szerezni? — Óh ez csak ollyan mentség, mint a' deák ifjú midőn levél-írási restségét attya előtt azzal menti, hogy nincs ideje levél-írásra; — de bezzeg van ideje szeretője számára, verseket, dallokat, sőt egész imádságos könyvet leírni! — A' mit az ember igazán akar, azt véghez is viszi; — de a' mire mentség kell, ott akarat sem volt. Hijjábavalóságra, sőt mértékletlenségre van pénzünk de Folyó-írásra, vagy legalább Casinóra nincs.!

Ti pedig tudósok! minek írtok olly gyönyörű leczkéket? mit gyötritek magatokat annyiféle munkákkal, prózákkal, versekkel, sa-

tyrákkal, mesékkel, predikációkkal, epigrammákkal, színjátékokkal 's a' t.? — Hiszen a' kiknek íráatok, azok éppen nem olvasnak, — a' kik pedig olvasnak, azok úgy is tudják mind azon szép igazságokat. — Vagy csak azt akarjátok a' világnak megmutatni, hogy leczkét és verset tudtok írni? — Ezt elhiszszük, de mi még virágjáról nem ítéljük meg a' fát, hanem gyümölcsét tekintjük, és előbb megkóstoljuk. — Mert vajmi sok író van szép tollal, szép verssel, szép leczkével; — de igen gonosz étellel. Óh fájdalom! nem minden író tüköre ön leczkéjének! Soknak praxisa ellenkezik thoriájával. Tenni! tenni! ez a' bölcsesség, — ezt tanuljuk meg jól minden olvasásból. —

Kérdés támadt, a' magyar mű'sák mostoha sorsának okát íróinkban kell e keresni, vagy olvasóinkban? Némelleyek azt mondják: — Olvasó-publicumunk azért nincs, mer jó íróink nincsenek, kik a' népet olvasásra édesgessék, — mert a' kinek kedve volna is olvasni, magyar nyelven alkalmas munkát, sőt még fordítottást sem kap. — Mások ellenben azt állítják, hogy a' magyar átallyába nem szeret olvasni, és ha minden magyar író *Skott Valter* volna is, mégis csak heverne a' magyar könyv, a' mit onnan is megbizonyítanak, hogy sok derék magyar író, inkább németül ír, mint magyarul.

De a' ki íróinkat hidegséggel vádolná; igazságtalan bíró volna, — meg nem gondolván, melly csudát tesznek a' magyar írók? — Hát nem csuda az, — előre tudni, hogy munkája el nem kél, — előre látni hogy kigúnyoltatik minden jó szándéka mellett is; még is írni, és kinyomtattatni — szakadatlanul —

annyi munkákat! hiszen már annyi a' könyvünk, hogy a' lajstroma egy bibliothékát tesz, és még is esztendőről esztendőre, rajonként szaporodik! — Hát nem csuda az, midőn íróink' szegény hazánkban nagy résztint egyedül hívtalajokból vagy mesterségükből kényteleníttetnek élni, 's minden idejüket, egész erővel hívtalajokra fordítani; még is mind e' mellett vörsönt dolgoznak éjjel nappal a' sokféle könyveken, vagy e' mellett még a' Folyó-írássok' segítettésén is! holott az írónak elég egy hívtal, az írói hívtal, 's nálunk azt csak melleselegesen 's lopva kell úzni, néha több hívtalok' mellett is. Igen kevés az a' szerencsés, ki kivételt tenne ezen tapasztalásból. Valóban csuda, hogy egy magyar író is van, — mert vajmi nehéz minden jutalom nélkül dolgozni, hát még esztét is törni, testét is a' sok írással, gonddal, álmatlansággal mártírozni, életét rövidíteni, kivált a' kinek más hívtala van! Bizony nem volna csuda, midőn íróink minden jutalom nélkül dolgoznak, ha literaturánk ellankadna, és nagy reményű Almanakjaink is a' jó *Homérus* szerint már szunyákolnának is, mert csak a' haszon, és jutalom tehet csudát, ha bár az csak egy üres csók legyen is; — interesszencz nélkül nincs az a' teremtés, ki valamit tégyen, — csak a' magyar író!

A' magyar írókat nem lehet vádolni, mert a' kinek van kedve olvasni, talál holtáig elegendő akár eredeti magyar könyvet, akár fordítottást. — Az egész hiba tehát az olvasó-publicumba van, mert, először: — Még a' sokaság nagyon testi, irtózik a' lelki tökélytől, — kártyázni, kuglizni, lakodalmazni, betyárkodni 's a' t. szeret, de könyvet olvasni borzad; — má-

sodszor pedig a' nagy szegénység pestise a' mu'sáknak. Jóllét nélkül lehetetlen az erkölcs, — azért is a' nép' jóllétéről adjon a' ki tud tanácsot, külömben hijjába dolgozik minden írónk, — hijában még magyar tudóstársaságunk is. Én minden kigondolható boldogság forrását az impopulációban, és elibertált agriculturában tartom, — ezen kívül minden próba sikeretlen. —

Igaz, hogy nem lehet öröm nélkül látni és hallani, hogy Hazánkban mindenfelé vete-kedve állanak fel a' Casinók, és olvasó-társaságok: — de én mind ezen szép reménysé-gekre még sem mernék addig építeni, csak tíz esztendei állandó holdog jövődőt is; vala-míg az alapja tökéletesen meg nincs szilárdít-va, mert a' homokra épült házban, bár melly pompás légyen is, semmi állandó öröm és bátorság nem ajánlkozik, — hát ha még azt is meg gondoljuk, hogy némelly Nemzet igen mohón kap mindent, és olly hamar megis unja, — és ezt már több példákból és esetekből is tapasztalván, még bizonyosan gyanítani is e-lég okunk van; tehát nemzeti mu'sáink virradó hajnalának, még a' legszámossabb Casinói -tár-saságokat sem lehet tartani mindaddig, míg a' nemzeti jóllét alapja, — az impopulatio, — nevelés, — és elibertált, vagy is ratiónalis agricultura, nem teszi az egész társaság basi-sát, — alapját. — Ha ezek állanak; a' többi min-den erőltetés nélkül magától jön. Ha a' nép jól-létre kapott; akkor az írókat erővel se lehetne kiírtani, — jobbnál jobb írók önként magoktól támadnak, — és az olvasó-publicum a' búzával együtt terem.

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező-tag Egerben.

24.

Hazai históriai emlékeztetések.

Hunyady László Belgrádnál 1456-ban.

Alig hogy a' holtak közzé, a' Fejérvári sírboltba letevődött, a' minden gonosz ellensége, a' haza' attya, Hunyady János; Gróf Czillei Ulrich, mindenkép', elveszteni akarta annak fiait. Nem szünt meg azért őket, László Király előtt minden kép' gyanúba hozni. Kiütvén most a' török háború, hogy annál inkább megbuktathassa, Lászlót, fiának fogadta; de egyszer'smind azt írta ipának Brankovics Györgynek: Ezennel két olly golyót küld néki Belgrádból, értvén a' két Hunyady fejéit, millyennel, Servia' urai, még nem játszhatnak. De a' levél, Hunyady László' kezébe került. A' király, Belgrádot megsejlelni kívánta, hová László, mint ottani fő-vezér, őt megis hívta; de gyanúba hozódván Czillei által, Hunyady László miatt, félve ment oda. Elküldé azért előre Rozgonyit lovagjaival, és midőn szabadon bebotsátották, ő maga is érkezett. A' vár előtt, térden adá ált László Gróf nekie a' vár kultsait. Az atyám' vitézsége tartotta meg ezt, ugymond néked. Tíz-szer küzdött ő, e' kultsokért, és tízszer győzött. Vedd őket királyom, mint fiai engedelme' és hűsége' zálogát. Az atyánk nyomait

követvén, cselekedettel akarjuk szeretetedet meg-
érdemelni. De elhal legszentebb akaratumk,
legnemesebb erőlködésünk leszsz szerentsét-
lenségünk, ha gonosz irigyeink, tőlünk bizo-
dalmadat elragadják. — Tiszteljük benned
Bisztritz' ura, felel a' király, boldogult atyá-
dat. Tartsd magadnál a' kultsokat, és kegyel-
münk felől meggyőződve, folytasd hivatalo-
dat. Az Austriaiak, Csehek, idegen keresz-
tesek akarák most a' királyt a' várba késérni.
De Hunyady' parantsára a' hidak felvonattak,
a' kapuk bézárattak. Megdőbbenve paran-
tsolja a' király, a' kaput megnyitni késérői-
nek. Nem mi, felel a' bátor Bisztritzzi, ha-
nem a' haza törvényei zárják el idegenek
előtt, a' határszéli erősségeket, és a' szabad
Magyarok, nem örömet engedik, vagy osztják
fel a' király' bátorsága felől való gondot ide-
genekkel. Mahumed győzőji közt vagy most
óh király, és ezeknek mind egyike eskütt
őrje Felségednek. —

Mátyás Király, mint tudós Theologus.

Kinek szíve nem ver fenn, ki nem büsz-
ke benne, ha Mátyás Magyar-király' dicső
tetteit olvassa vagy halja? De nem tsak 33.
esztendeig volt dicsősséges uralkodásáért híres
nevezetes ő, hogy uralkodásra termett volt; leg-
hívebb barátinak se engedett egy könnyen
mágán uralkodni, mint, mint tüzes ifjú, ural-
kodása elején mindjárt, a' hatalmas Helytar-
tót Szilágyit, jóltévőjét is, a' Világosvári fog-
ságra vetette; udvara minden Európaiak közt
a' legfényesebb, a' nemzet, alatta, legha-
talmassabb, 's hadi népe, a' fekete sereg ré-

mítő, 's győzhetetlen szép caractere különösen, soha elnem félelhető. Népét soha megnem csalta, az igazságot felette igen szerette 's kiszolgáltatta, a' mi, az akkori rendet, törvényt, határt esmérni nem akaró hatalmas nemesség közt, igen hálhatatlan nagy érdem. Azért tartá, az őt sokáig gyászoló nép: „*Meg holt Mátyás Király oda az igazság.*” — De tudományos, szinte Theologiai esmeretére nézve is, különös nevezetes ember volt Mátyás. A' Rómaiak', Olaszok', Frantziák', Németek', Tótok' nyelvét tökéletesen értvén, szabadon vi'sgálhatta azok' tudományait. Kedvelte különösen a' Római-classicusokat. De a' Biblia leginkább, ifjúságától fogva, legkedvesebb könyve volt. Alig voltak benne Praelatusai jártassabbak mint ő. Midőn egykor Vitéz János, Esztergomi Érsek' asztalánál, az ottani híres Professor Gattó János, azzal dicsekedne: semmi se volna a' Theológiában olly mélyen elrejtve, a' mit ő nem tudna; fejtse meg hát nékem, ugymond néki Mátyás tsak könnyen, miért nevezik a' Kristus' tanítványi közt, mindég Pétert legelől, és miért tette volna a' Megváltó, az őt megtagadott Pétert legelső Apostollá, az őt mind halálig, leghívebben, legforróbban szeretett, leglelkesebb János' elejbe? A' tudós Dominicanus, külömbféle mesterséges kifogásokkal akarván tudatlanságát elfedezni, a' legtermészetesebb feleletet hozza fel maga a' király, és Hieronymus' írásaival bizonyítja. Felkeresik az Érsek' könyvtárában a' könyvet, és a' büszke kérkedő, a' királytól, szórol szóra elmondott hellyel, érdeme szerént megszégyenedett. Hieronymus' szavai ezek: „Sed cur non Joannes electus est virgo, aetati de-

latum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens ac pene puer, progressae aetatis hominibus praeferretur. Et magister bonus, qui occasionem jurgii debuerat auferre discipulis, et qui dixerat eis: pacem meam do vobis, et qui voluerit, inter vos major esse, minimus omnium sit, in adolescentem, quem dilexerat, causam praebere ne videretur invidiae. Lásd. S. Hieronymi Libr. 1. advers. Jovianum cap. 14. Tom. 2. p. 433.

Zondy György.

I-ső Ferdinand Magyar-király alatt 1552-ben Juliusz' 9-dikén holt meg a' török háborúban *Zondy György* magyar hazafi, dicsősséges 's felejthetetlen hírű bajnoki halállal, Hont Vármegyében. Ott a' Bör'sönyi hegyeken állott akkor Drégely-vára, magas 's meredek kőszirton. Míg Magyarok bírták, a' Budai és Esztergomi basák, a' bánya városokban kényökre, nem rabolhattak. Míg Achmet, Temesvár alatt, már tized nap óta a' bajnok Losontzi Istvánval küzdött, Hali basa 10 ezerrel jött Drégely - vára' elfoglalására. Nem soká állhatták ki ágyúit, a' rozsoszul égetett téglákból készült vár' falai. Midőn annak nagy része megrepedezett, a' fő torony a' vár kapu felett össze omlott, 's ennek bátor oltalmazója Zoltay János elesett; a' basa, Nagyoroszi Márton papot küldé *Zondyhoz*, ezen felszólítással: Adná fel a' várt, melly már úgy is megtarthatatlan. A' basa betsülte őt, mint kipróbált vitézségű hadi-embert, sajnálná, ha a' végső pontra hagyná jönni a' dolgot, és a' várral együtt élete veszne. *Zondy* a' pappal,

két ifjú fogoly törököt pénzel, és vörös bársony ruhával meg-ajándékozva küldötte vissza a' basához. Az izenet ez volt: Nem kíván egyebet a' basától mint azt, hogy e' két ifjút, kiknek nevelésükre már most nem ügyelhet, vegye fel szolgálatjába, és a' hadi mesterségben jól nevelje; ő el van tökéelve, a' várt vagy megtartani, vagy elveszni. Katonái, kik között egy idegen sem volt, mind egyenlő értelemmel voltak véle. Azonnal pénzőket, ruháikat, eszközeiket, felesleg való élelmöket 's fegyvereiket a' vár' udvarára egy határra hordatja, és maga tüzet vete reá. Minden lovait agyon szúratja, és a' már berohanó Jantsárok eleibe, úgy viszi seregenként embereit a' harcra. Ő maga küzd az első sorban. Egy golyó össze zúzza egyik térdét; a' másik térdére esik, és nem szün meg küszdeni. Végre feje, és melje van eltalálva, és holtan hull, le vert elleneire, kiken, erős karja, győzedelmét elvégezte. Feje, testéről levágva, győződelem jelül vitetett a' basának. Ez, a' Megholt' dicső vitézségét tisztelyén, holt testét is kívánta; és pompás temetést rendelt néki, a' hegy' ormán, a' várnak ellenében. Egy lándzsa és zászló, általa, a' sírhalomba dugva, több esztendőig mutatta, a' nemes magyar bajnok' nyug helyét. Katonái közzül, egy sem futott meg. A' ki a' megátalkodott hartzon fogságra jutott, a' nemes lelkü győzőtől szabadon eresztetett. —

N. Takácsi Horváth János.

F O G L A L A T.

Cserneki DESEWFFY JÁNOS', Rhódus Rend' Vitéze, Pozsega Vrgye Örökös és Fő-Ispányja, kir. Fő-kormányok-Mester a' Pozsonyi Kamara Elölülőjének ábrázolatja.

Hetedik Füzet. — Juliusz.

	<i>Lap.</i>
1. Boldog kimenetelű csüggedés. Eredeti Román. — (N. A. Kiss Sámuel.) - - -	483
2. Rövid értekezés a' Desewffyek' Nemágozatjáról. (D. M.) - - -	494
3. Bugyács András' emléke. (Némethy Pál.) -	505
4. A' Magyar-nyelv' ügyében! (Udvardy János) -	511
5. Eszmélkedés a' boldogságról. (Körmendy Camill.)	531
6. Köz-öröm Miskolcz várossa' részéről. (Némethy Pál.)	543
7. A' Remény. (Balajthy Jó'sef.) -	548
Édes a' hazai föld. (Fekete Károly.) -	558
Tyúkok' öröme. (Szigethy Gyula Mihály.) -	559

Nyolczadik Füzet. — Augusztusz.

---

8. A' Római történetek' veleje. Eutropiusból. <i>Folytatás</i> (S. K. J.) Hatodik könyv. -	561
9. A' virágok. (Szabó Nepomuk.) -	576
10. Poliklétus'útazása, vagy Római Levelek. <i>Folytatás.</i> Harminezharmadik Levél. (S. K. J.) -	580
11. Herder' emberséget előmozdító Leveleiből az Intensorum Philosophiára alkalmazva. (Warga János.) -	594
12. TT. Fogarasi Pap Jó'sef' a' Maros - Vásárhelyi Evang. Ref. Ns. Kollégiumban Filozofiát és Mathesist tanító rendes Professorának élete leírása. (Sz. Gyula Mihály Prof.) -	601

13. Az állorczás Orvos. (Némethy Pál.)	-	627
14. A' Duellum, vagy is a' kettő között lévő harc megállhat e a' természetes törvénye szerint, — mi- ben, és hogyan különbözik az erőszakos harctól? (Balogh József.)	-	631
15. Ki szereti szoros értelemben Hazáját? (B. J.)	-	633
16. Missiói Tudósítás. (Szabó Nepomuk.)	-	635

Kilentzedik Füzet. — Szeptember.

17. Gróf Czobor Márk. (Vachtler Albert.)	-	641
18. Polyklétus' útazása vagy Római Levelek. Foly- tatás. Harmincznegyedik Levél. (S. K. J.)	-	603
19. Smith Angol-Kapitány' életírása, jeles nagy vi- tézsége, Székesfehérvárnál rettenthetetlensége 's kü- lönös történetei a' föld' négy részeiben. (Homon- nay Imre.)	-	665
20. Kifogások a' gyászviselés ellen. (E. I. P.)	-	679
21. Tengeri fény. (Szabó Nepomuk.)	-	681
22. Gibraltár' esmértetése. (Kiss Károly.)	-	686
23. Olvasás. — (Udvardy János.)	-	695
24. Hazai históriai emlékeztetések. (N. Takácsi Hor- vát János.)	-	714

KISFALUDI
KISFALUDY KÁROLY

Magyar tudós társaság' rendes tagja.

Szül: Téten 1790. Mart: 19. Megh: Pesten 1830. Novemb: 21.

*Székben nem szólt, sem nemesebben senki nem érzett
Mint O' Emberiség és hazza' nyelve / sirásd.*

Péczely.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat.

1832.

NEGYEDIK KÖTET.

OCTOBER, NOVEMBER, DECEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETÜIVEL'S KÖLTSÉGEIN.

TIKÉSI MAGYARORSZÁGI

MINERVA.

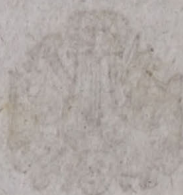
Nemzeti

FOLYÓ-IRÁS.

Él Magyar, áll Buda még !

KISFALUDY KÁROLY.

1882.

ÁRKADIAI KÖNYVTÁR

ÖRÖKÖS KÖNYVTÁR, BUDAPEST

ÁR 1000 Ft. (Kötet 1000 Ft.)

1882.

ÁR 1000 Ft. (Kötet 1000 Ft.)

ÁR 1000 Ft. (Kötet 1000 Ft.)

1.

MEREY MIHÁLY'

nádori Helytartó' képe.

Hány nagy lélkút megemésztett a' kör a' nélkül; hogy sírhalmára hacsak egy durva emlékkő is vezetne, 's kik méltók voltak arra, hogy nemes tetteik átvilágolva a' távolkor' sötétéből, az utókort hasonlókra gyújtó példa gyanánt tűnjenek-fel. A' hont sujtogató véres hadak, 's belső viharok, szerteharapódzó lángok között dűlának mindent, 's a' villámok' haladása közben uralkodék ama' sírsötét, melly csak temetni volt képes, 's a' mit alkotott is, azt a' jövő' melegebb sugárainak behatása hozza fényre.

Így hibázék a' hőmályban kétszeresen Jöngelin. Először azért: mert *Mihályt* királyi helytartónak írta; 's azért másodszor: mert *Mérey* felől általán fogva hallgatván, e' helyett Morét hozza-fel. Talán vagy árnyékos helyen találá így, vagy a' nevek' hasonlósága szedé rá. Nevezetes írója ama' kornak Istvánffy, 's a' Magyar-Törvénykönyv, kiemelnek a' kétségből. *) *Mérey Mihály* régi, 's a' Somogyi-

*) Istvánffy libr. XXIV. pag. 321. et XX. Decr. Ferd. I. de an. 1563. art. 65.

megyében virágzott nemesi vérből, 1500. eszt. táján vette eredetét, 's követé ősei erényeit, kik mind egyházi, mind világi méltóságokban fénylének. Több jelesen viselt dolgát elrejté a' fűsvény meszszeke, melly valamint kiját-szá az írók' szorgalmát, úgy mély halgatást parancsolt a' tollnak is. Csak keveset hozhat-nék fényre a' töredékekből, felszabadítani emlékét e' férjfinek. Az elmebeli 's egyéb természetadományokkal megáldott *Mérey*, az akkori Országbíró', 's majd utóbb kir. Hely-tartó', Thurzó Elek' udvarában, honi törvé-nyek' tanulásában tölté-el ifjúsága' esztendeit, 's ez szelid indulatit megkedvelvén, 1534-ben Írnokjának 's Titoknokjának avatá-be. Őszinte lelke *Méreynek* birhatá Thurzót arra is: hogy őt, Dolgos Ambrust 's másokat, az 1542-ik eszt. költ végintézetében arra kérje: hogy az ő te-mettetésére 's házi népére ügyeljen-fel. *) De a' Hon 's Király is, bizodalmát jelenté azzal iránta: hogy őt 1543-ban ugyan Ferdinánd, a' honi szokás szerint, a' kir. Tábla' Elölülőjévé nevezé, **) 's az 1550-iki Gyűlés a' Hon' határának megvi'sgálása 's igazítása végett Ist-váffy Pállal 's másokkal Kőszeghez országosan kiküldé. És már akkor tagja volt azon kor-mányszéknek, melly Ferdinánd által Po'sony-ban 1528. Buday Ferencz szerint 1549-ik eszt. állíttatott, melly gyakori távolléte alatt, a' ki-rály' nevében adá parancsait, ki titkos pecsét-jét is annál hagyá. ***)

*) Buday Fer. Magyar-or. polg. Lex. 2-ik darab. 688 's köv. lap.

**) Ugyan az, és Palatium R. Hung. sub Reg. Austr. pag. 44.

***) XII. Decr. Ferd. I. de An. 1550. art. 43. Tnd. Gyűjte-mény 1826. 4. köt. 1. 26.

Régi óhajta volt már az Országnak, 's ezt nem egyszer nyújtá-bé hongyúlési munkájiban Ferdinándnak; hogy a' Magyar-királyok' minden törvényei öszszeszedettelve 's megigazíttatva, a' Király által erősíttetnének meg, 's a' Hon' dolgai azok szerint folytattatnának. Ferdinánd végre jóvá hagyá a' szándékot, *) 's az Ország' Rendeivel egyetértőleg, nevezetes törvénytudók' neveztettek-ki a' munka' serény kidolgozása végett. Mérey Mihály, Újlaky Ferencz Győri, és Gregoriáncz Pál, Zágrábi Püspökökkel fáradhatatlan szorgalommal törekvének az úgy neveztetett *Quadripartitum*' kiadásán. Végre elkészült a' munka. Beadattatott az; 's Ferdinánd legtitkosabb Ministereivel vi'sgáltatá 's hányogattatá-meg. Három pont vált főkép' botláskővé abban. Ferdinánd azt kívánta: hogy t. i. a' Királyt sem beidézni, sem megítélni ne lehessen; továbbá: hogy a' Király' fiai ne szabad választás jogán, hanem örökösödés' útján legyenek Királyokká, 's végre: hogy a' Kapitányok' tétéle, minden hivatalok' osztogatása, mindenféle gonosztévők' büntetése, 's a' katonaság' holtartása egyedül a' Király' szabad akaratjától függjön. Ezen pontokon kívánt igazíttást tételni a' Király. Mentegették a' munka íróji magokat, 's hogy az illy változtatás a' Hon Rendei' hatalmában állana, erősíték. A' valóban terhes gondal 's virasztásokkal készült munka tehát, nem nyert megerősíttetést, melly Verbőczy' hármias részű könyvével egybevetethető. **)

*) Ejusd. Decc. art. 10. II.

**) Buday Fer. ugyanott 689. lap. és Palatium ugyanott.

Mérey munkálkodék Révayval 1552-ben abban: hogy a' Forgáchoknak a' Király kegyelmet adott. Csak 300. telek esett-el tőlök bűndíjban, 's ebből százat Ferdinánd *Méreynek* ajándékozott; mellyet ez, mivel hölgye Forgách Péter' testvére volt, a' Forgáchoknak önként vissza adott. Az 1554-ki Hongyülés alatt Istvánffy szerént országbírói méltóságban tűnik-fel, midőn a' Hon' Rendeit megkérdeze a' felől: hogy nádori méltóságra választani kit akarnának? Melly alkalommal Nádasdy Tamást találá a' közértelem. *)

Az 1563-ik esztendőben tartatott Országgyűlés alatt, Maximilián Magyar-királyt koronáztatván, az eltöröltetettnek vélt Nádorság helyett, királyi Helytartók igazgatták a' Hont. *Mérey Mihály* sem nyerhete egész czímet, hanem e' helyett ugyanakkor a' Nádorságnak fele részével t. i. nádori-helytartói méltósággal tisztelteték meg ő, **) ki a' törvényekbeni nyomos jártassága, 's jelesen viselt dolgai által, a' polgárok' szívében mint valóságos Nádor díszlék. Meg is felelt a' várakozásnak *Mérey*. Még azon Hongyülés, az Ország' határainál Morva felől megvi'sgállására, 's megigazítására, Bornemisza Pál, 's Gregoráncz Pál Püspökökkel, Szomor Jánossal, Demjén

---

*) Istvánffy Lib. XVII. pag. 197. et libr. XIX. pag. 218. — Hogy akkor Országbíró *Mérey* volt, Katonával ellenkezik, a' ki az „Epitome Chronol.“ munkájában Part. III. pag. 82 ezen, t. i. 1554. eszt. Bathory Andrásnak tulajdonítja e' méltóságot, 's ennek ugyan-csak Katona, pag. 127. 1566-ik esztendőre határozz elhunytát.

**) XX. Decr. Ferd. I. an. 1563. art. 65.

Itélőmesterrel *) *Méreyt* is kiküldé. Már 1566-
ikban, midőn Solyman Szigetvárat, amá-
halhatatlan Zrínyi Miklóstól megvevé, *Mérey*
Maximiliánnal Óvárnál és Gyórnél táborozott. **) A'
kir. Helytartó mellé, rendelé őt az 1567-
ki Országgyűlés, a' pörös dolgok' megítélésé-
re, ***) melly Itéllőszéket olly figyelemre méltó-
lag tölte-be; hogy az alkotó' dicsősségét 's
királyi méltóságot mindenkor támogató, az a-
lattvalók' ügyét soha elnem nyomá. Halála 1572-
ben Febr. 26-án történt. Czobor Imre, ek-
kor nevezteték ki helyébe. Földi maradvá-
nyai az Eberhardi Uradalmához tartozott Csö-
törtöki templomban tétettek sírkő alá, illy
írással:

„*Vir pietate ingens et servantissimus æqui
Pannonici Lumen Juris, Honosque Fori,
Hic situs est Michael Merinæ gloria Stirpis
Nostra cui nullum sæcla tulere parem.
Quem licet extremæ confectum Aetatis specie
Abstulit ingratis livida mors manibus;
Hunc tamen ut nimium properato funere rapit,
Deplorat tristis Patria cum gemitu.
At tibi sancte Senex sit humo levis, et Tua virtus
Te jungat magnis inclytæ Cælitibus.*“

*Magnifico D. Michaeli de Mère, ex Pro-
vincia Simigiensi oriundo, qui Ferdinan-
do et Maximiliano Rom. Imperatoribus, et
Ungariæ Regibus dum vixit, fidelem con-
stantemque operam navavit, et ab iis Pro-
palatinatus honore douatus fuit, et in Jure-*

*) Ejusd. Decr. art. 60.

**) Istvánffy libr. XXIII. pag. 293.

***) II. Decr. Maximil. an. 1567. art. 26.

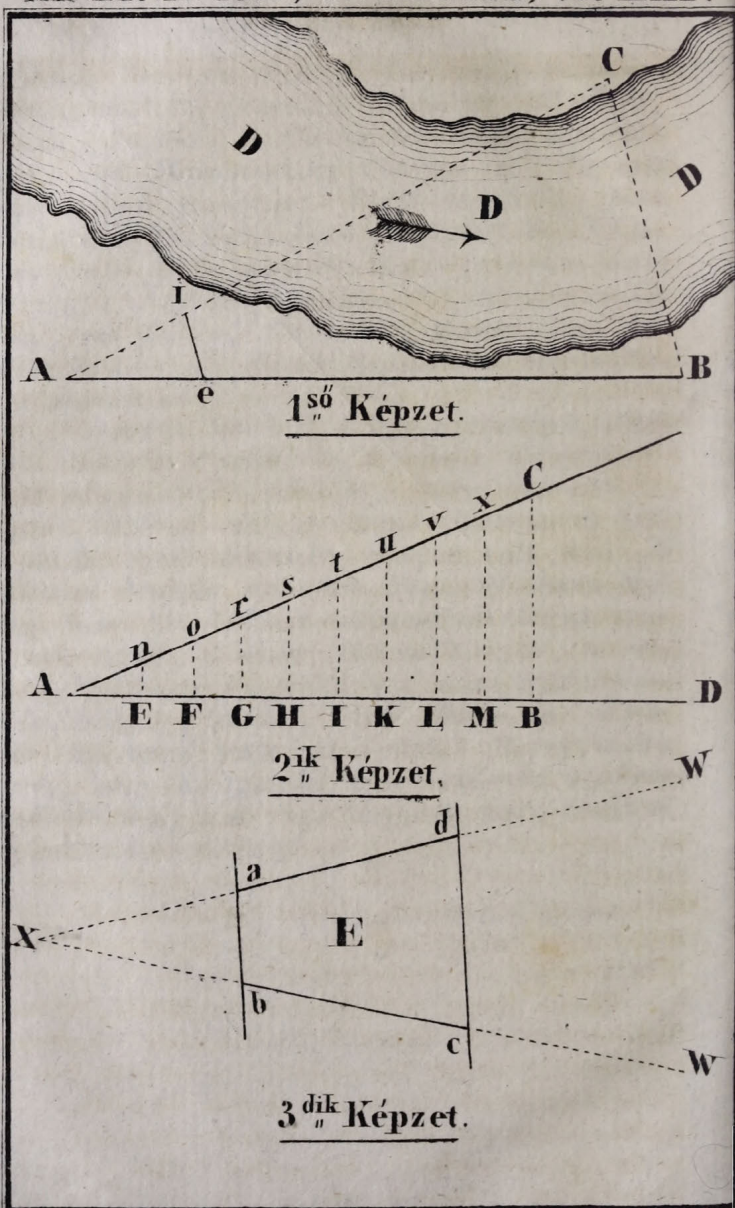
dicendo Patriam ornavit. Viro integerrimo et Seni probitatis eximiae, Emericus, Michaël, Anna, Sophia, et Catharina Liberi superstites, hoc Monumentum Conjugi et Parenti pientissimo posuerunt. Vixit annos 72, fato functus est 26. Febr. Anno Christi M. D. LXXII, non longo post tempore simili fato eum secuti sunt: Julianna Conjux, et Stephanus Filius, qui vixerat Annis 32, itaque simul hic sunt humati. — Vivite Superstites mortalitatis memores!

Valamint Istvánffy, úgy a' dicséret adásban fősvény Forgách is, hathatós kifejezésekkel magasztalják *Méreyt*, mind tudományi, mind erkölcsi tekintetekben. Anna nevű leányának ifjabb Szeredy Gáspár volt első, 's Balassa András második férje. *) Azon *Mérey* Imre kit 1772-ik esztendőől fogva gyakorta említ a' Hon' törvénykönyve, a' *Mihály* Helytartó fija volt; 's a' mint feljebb láttuk, *Mihály*, *István*, *Anna*, 'Sófia, és *Katalin*. az *Imre*' testvérei voltak. *Mérey* méltó arra; hogy az Igazság emlék-oszlopot emeljen érdemeinek, 's e' nagy férjfinak nagy nevét a' feledtetésből vívja ki. —

Debreczeni Bárány Ágoston.

---

*) Buday Ferencz ugyanott 690. lap.

2.

ANALOGIA.

Minden baj, a' test' míveletjé, — minden boldogság a' lélek' munkája. — És ha minden testnek született ember, a' lélek' tökélyére kimíveltetve lépne ki a' világ' színpadjára, vagy is munkássága' körébe; úgy legkissebb baj se volna e világon. — De nem csak az, hogy nem minden ember lép mívelt lélekkel a' társaságba; sőt legnagyobb része a' társaságnak olly míveletlen nyers test, hogy a' lélek' tökélyéről képzeete sincs, — és szerencse, ha a' társaságban imitt amott egy két igazán kimívelt nemes lelket találhatunk! A' nagy sokaság csupa test, — a' nemes lélek csak különcz. —

De a' nemesebb lelkek még ezen bajon is tudnának segíteni, csak a' testi sokaság halgatna szavakra; de hijában prédikálnak, hijába írják rakásra bölcs tanításaikat; — munkájok hever, — nincs a' ki olvassa, — még kevésbé, a' ki kövesse!

Pedig, hogy a' tudatlan rövidlátó, kényeibe merülni szerető testiség ön' vesztire siet; és az egész társaságot, 's vele együtt a' legártatlanabb mívelt lelkeket is nyomorúságba dönti; ezt látja, és siralmas lélekkel érzi az, ki a' testiség' rabigájából valamenynyire a' lélek felé felemelkedett.

Ez a' félelem, ez a' rettegés, egy részről; — más részről pedig ama paradicsomi boldogság, mellyet a' mívelt lélek e' földön közénk varázsolni, ha néki engednénk, képes volna; ez ingerli, ez kényszeríti a' nemesebb lelkű írókat azon fáradhatatlan éjjeli nappali munkásságra, melly szerint minden fortélyt kigondolnak egyedül a' végett, hogy a' kényes testiséget egy kis olvasásra édesgessék, és az orvosságot nékik czukorban beadhassák. Egyik írja tanítását mesében, másik komédiában, másik predikátzióban, másik románban, másik epigrámmában, másik satyrában, másik elegiában, 's több e'féle bölcs fortélyokban, úgy hogy semmi utat elnem mulasztanak versben vagy prózában, melly által reménylik, a' testiségnek kőszívéhez való jutásokat. — Mind hijába! — hevernek és sükeretlenek a' legszebb munkák, — sőt a' testiség szerzette baj naponként nevedik!

A' nemes lelkű mívelt ember tüstént enged az argumentumnak, akármelly szín alatt adják elő a' bölcssek az igazságot, — ő a' meséből csak úgy tanul és javúl, mint a' satyrából, — a' Kalendárból csak úgy, mint más írásból, 's a' t. — de a' testi ember számára; melly iszonyú és legnagyobb, nem találunk elégséges fortélyt véle az igazságot bévetetni. — Még szerencse, ha az eddig való fortélyok mézes madzag gyanánt elegendők arra, hogy olvastassanak; — hogy az olvasott tudomány meg is testesüljön, ezt várni is sok volna!

Ki gondol hát ki olly fortélyt vagy figurát, melly az olvasóra legmélyebben hasson? — Én úgy vélem, hogy ezen fortélyok és figurák közt leghathatósabb az analogia, —

mert ezzel a' mathematicusok, astronomusok, és inzsellérek kézzel fogható csudát tesznek, — ha ugyan csudának lehet nevezni azt, a' minek okát át nem látjuk; — mért ne tehetnének hát véle hasonló csudát a' filozófusok is a' tudatlan testi sokaság között?

Igaz, hogy ez csak a' tudatlan előtt csuda, a' tudós előtt játék; — de ha a' tudatlant véle jó útra csábíthatjuk, és minden bölcs fortélyok között legnagyobb haszonnal használhatjuk; kár volna erről megfeledkezünk, vagy véle jobban megnem ösmérkednünk.

Hogy a' dologról világosabb képzetünk lehessen, vegyük fel például e' következendő esetet: Bizonyos földbirtokosok, egy bizonyos helyen a' duna' szélességét akarták határjokban megtudni. E' végett ladikon átvitt hosszú zsineggel éltek; de valahányszor a' zsineget megmérték öllel, — mindig másképpen ütött ki annak mértéke, nagy külömbö-zéssel.

Más napra inzsellért híttak, kinek már nem kellett ladik, sőt a' vízre gondja se volt, hanem a' duna partján a' tiszta gyepen eképpen mérte meg legnagyobb pontossággal a' duna szélességét: *Lásd az 1-ső képzetet.*

Jelentse a' D D D a' duna vizét, — a' megméréndő távolság legyen a' B C linea. — A' C pontba leszúrat egy léczet, mellyen egy kis lobogó van, — a' B pontba pedig lever egy szöveket. — Ezen czövektől kimér a' láncczal egyenes lineában a' gyepen az A pontig, hol ismét egy czöveket üt, akárhány, p. o. 300 ölet, de ezen mérésben egy bizonyos pontba, p. o. 270 ölnél az e pontba szinte leverte egy czöveket, és így az e-től, az A-ig 30 öl, —

$A = \text{tol } B = \text{ig}$ pedig 300 öl. — Ez meglévén a' szegletmérővel, a' B szegletet is átviszi az e pontba, és ezen szeglet alatt megméri az e—i lineát is, melly tégyen p. o. 21 ölet. Már kész a' munka, mert így okoskodik: a' mint van $A - e$ az e—i hez, úgy van AB a' BC-hez, vagy is analogia formában

$Ae : ei = AB : BC$, vagy is számmal: $30 : 21 = 300 : BC$.

Itt már látni való, hogy az analogia nem egyéb, mint hármass regula, vagy arany regula, melly szerint az utolsók' factuma elosztván az első számmal, kijön a' keresett BC linea, az az: $\frac{21 + 300}{30} = 210 = BC$.

Látjuk hát, hogy az analogiával minő kézzel fogható, és ellene mondhatatlan csudákat lehet tenni; — hát ha még itt az idő és hely megengedné ezen tárgy tikaiba mélyebben ereszkedni, 's az'analogiának millio csudáit előadni, mellyekkel az astronomusok, hadi tactikák, és minden mathematicusok élnek, és a' számolásban 's munkában szörnyű compendiumokat tésznek; úgy hogy ezen fellyebb előadtam eset még hosszszas, — még ezt olly együgyűvé lehet tenni, hogy egyet se lép az inzsellér, hanem álló helyében kidolgozza csupa számmal csupa analogián, minő széles a' BC linea.

De itt elégedjünk meg ennyivel, látván azt, hogy az analogia miképpen béhat oda is, hol az emberi erő már csüggedne, tántorogna? Mert tegyük-fel, hogy a' BC linea, sűrű erdőbe, vagy nádas tóba esnék, és ezt azért tudni kellene, — sőt ezután még több következő nagyobb ilyen lineákat bizonyos okból mind tudni kellene, de megmérni lehetet-

len: tehát ezeknek mekkorasága mind szépen kitudódik analogia által; — mert egy bizonyból megtudódik egy másik bizonytalan, ebből egy harmadik, negyedik 's a' t.

'S éppen ezen az analogián járnak azon historicusok, nyelvbúvárok, vagy akármi régiség fürkészők, kik valamelly homályos igazságba egy kis bizonyos fényt kapván, ezen indulnak, és iszonyú — eddig rejtve volt igazságokat fedeznek fel; mintha a' sűrű erdőben az egymás után következő nagyobb nagyobb lineákat calculálnák.

Az analogiában tehát, mint a' hármas regulában, nem csak négy dátum van, — hanem az az egész triángulum, melly az analogiát formálja, csupa dátum, — egészszszen csupa arány, vagy proportio, mellynek mi csak bizonyos valahányad részén járunk akkor, mikor a' detri regula szerént valamit kiszámolunk, mert a' detri regula, mindig csak specicsesse az analogiának. — Az analogiát tehát átallyába véve, vagy is mint génust így képzeljük. *Lásd a' 2-dik képzetet.*

Húzok egy egyenes lineát AD, — ezen az A pontból kezdvén feljelelek egyforma távolságokat, akármennyit, az E, F, G, H, I, K, L, M, B, 's a' t. pontokba, de úgy hogy ezen kis közök tökéletesen egykorák legyenek. — Ezen pontok közöttül egyikbe, akár mellyikbe, p. o. a' B pontba fellállítok egy egyenes lineát, tetszésem szerént, a' mekkorát akarok, p. o. BC lineát. — Már most a' C pontra húzok az A pontból ismét egy egyenes lineát, 's kész az analogia, melly ezen két szétt terjedő linea közt, mindig ezen arányban mén, egész a' véghetetlenségig. — Az arány nagysá-

gát vagy kicsinységét, csak ezen két lineának kisebb vagy nagyobb szétterjedése, — vagy is az A-nál lévő szegletnek kisebb vagy nagyobb volta, — vagy is a' legelőszsör felállított álló lineának, nagyobb vagy kisebb mértéke határozza meg. — De ha egyszer valamely pontban megvan határozva; azután az arány örökké az marad, azon pontnak előtte is, utánna is.

És mivel az osztály pontok mind egykorok: tehát ezeket a' természeti egész számokkal, 1, 2, 3, 4, 's a' t. nevezzük sorba, 's következőképpen, két ilyen egész szám között képzelhető törtszámok, és ezeknek megfelelő arány is, szinte be foglaltatik, két ilyen pont között lévő hézagocskán, úgy hogy ennek akármely pontjára, mint törött számra, állítatnék egy csüngő linea, annak nagysága szinte úgy a' maga arányába lenne, mint akármelyik egész számé. E' szerént tehát, a' millyen csüngő lineák állanak az E, F, G, H, I, K, L, M, 's a' t. pontokban; ugyan ilyeneket kell képzelni minden ilyen két pont között lévő hézagocskának minden pontjain is, — az az: az egész háromszeg analógia.

És ha ezen analógiában egy arányt tudok: akkor az egészet is könnyen kiszámolhatom, mert örökké áll azon igazság: hogy a' mint az AE alapnak, megfelel az En emelet; úgy felel meg az AF, AG, AH 's a' t. alapoknak, vagy a' köztök lévő törtszámoknak is, kinek kinek a' maga Fo, Gr, Hs, vagy a' köztök lévő törtszámi emelet. — Ha egy órában van 60 minuta, vagy percz; tehát ezen arányból már önként folyik, nem csak a' törtszámokra, hogy p. o. fél órába van 30 percz,

egy negyed órába 15 percz 's a' t. — hanem a' több következő egész számokra is, hogy p. o. 2 órában van 120 percz, 3 órában 180 percz 's a' t. Úgy hogy analogia nem egyéb, mint *aequilibrium*, sullyegyen, mellyen áll az egész természet, — mert egy font sóért, tíz krajczár, csak annyi, se több, se kevesebb, mint száz font sóért ezer krajczár, vagy fél font sóért öt krajczár.

Ha az AB linea jelenti a' király' személyét; és a' BC linea, ezen személyhez illendő sorsot; akkor az AM linea jelent egy herczeg személyt, és az Mx linea, ezen személyhez illő sorsot, 's így alább fokenként egész a jobbágyig, — úgy hogy ha az AE linea jelent egy jobbágyot: és az En linea ennek illendő sorsát: már itt az En linea olly igazságosan illik az AE lineához; mint a' BC linea, az A-B lineához, 's a' t. Csak az a' kérdés, hogy így van e valósággal az emberi társaságban? vagy pedig az n, o, r, s, t, u, v, x pontok között némellyik el sem ér a' felső lineához, másik pedig igen is túl nyúlik rajta?

A' logicában lévő *sylogismus*, melly áll, Májorból, Minorból, és *Conclusióból*, — semmi nem egyéb, mint analogia, — mellyben Májort jelent az elsőben kimondott arány, vagy ratio, vagy is egy bizonyos alap az ő bizonyos emeletjével együtt; — Minort jelent a' másik bizonyos alap; — *Conclusiot* pedig ezen alapnak megfelelő emelet, így p. o. az 1-ső képzetben Májor ez: A' mint van Ae, az ehez: Minor ez: Ugyvan AB; *Conclusió* ez: a' BC-hez.

A' sorites semmi nem egyéb, mint *continuata analogia*. — A' dilemma nem egyéb,

mint részekre osztott syllogismus. — Az inductio nem egyéb, mint az analogiának vak testvére. — A' sophisma nem egyéb mint kontrá analogia 's a' t.

Az analogiával tehát a' testi sokaság előtt még legnagyobb csudát tehetünk, 's mindent, ha csak nem eszement, magunk után ragadhatunk, akármelly tárgyban. De fájdalom, annyira megrögzött már bennünk fonák neveltetésünk által a' testiség, hogy igen kevesen vagyunk, kik a' józan demonstrációra tüstént elhagyjuk régi tévelygésinket, vagy elősmérjük hibáinkat! nagy részünk látja, és megengedi a' Májort, — elhiszi, és igazolja a' Minort; de a' Conclusiót követni haláláig sem vetemedik!

„Liceat mihi lineam rectam ducere,“ így kezdte *Euclides* tanítását, én pedig azt mondom: „engedjétek nekem által az analogiát és soritest:“ ezzel én mindent kidemonstrálok, a' mi igazságtalan, és emberhez illetlen; és hazámat paradicsommá tészem, a' mivé maga a' Teremtő alkotta. —

Az egész természet analogián áll, sőt egyetlenség analogia, a' legkisebb porszemtől fogva, a' legnagyobb földgömbig, — és a' rajta lévő legkisebb állattól, plántától fogva, a' legnagyobbig. — A' természet kicsinyben azt míveli kis mértékre, a' mit nagyban, nagy mértékre, — úgy hogy mindenben, mindenütt sullyegyen álljon-fel, és — ezen áll a' nagy természet. —

Van e ember e' földön, ki kételkednék a' felől csak legkevesbbé is, hogy holnap feljön e a' nap, és avagy csak egy nap is, nem mulat e el valahol? — Imé, a' jövődő tölünk elvan rejtve, de az analogia által olly

bizonyos, mint a' tegnapi nap; hogy holnap is felkél a' nap, és perczet se henyél el soha, hanem a' maga idejére mindig megjelen ugyan azon helyre.

Van e ember, ki azt hinné, hogy ő soha meg nem hal; ha bár Crözus legyen is? Sőt mindnyájan olly bizonyosok vagyunk halálunkról, — pedig ez még jövődó; még is az analogia útján kételkedhetetlen.

Ha száz esztendő múlva, Magyar-országon keresztül egy nagy kanálist ásnak, és annak valahol igen nagy esése lesz; ott, hol az esés van, igen nagy rettentő mélységet fog a' víz kimosni. — Honnan tudom én ezt? mintha próféta volnék? — az analogiából, — mert még eddig úgy tapasztaltam, 's tanultam ki a' természet' törvényét vagy titkát; tehát semmit nem kételkedem, hogy a' természet törvénye ezután is az ne maradjon, mi volt eddig. — Az analogiával valamint behatok a' legsűrűbb erdőbe; úgy csalhatatlanul behatok a' legbizonytalanabb jövődöbe.

Meddig tart egy ország vagy német? Addig, míg törvényei alapján, és a' végrehajtók' szívében egy szikra morál pilácsol: — vedd ki ezen szikra morált is; vége a' nemzetnek országostól. — Honnan tudom én ezt? — az analogiából, mert még eddig a' hisztóriák szerint legvirágzóbbak voltak a' legmorálisabb népek; és a' morállal együtt, hirök névök is kiveszett örökre.

Semmi sem tart örökké, — végének kell lenni mindennek, a' minek kezdete volt. Ezt a' legtudatlanabb ember se kétli, — mert az analogia mindennap szeme előtt áll, ezt hirdeti, ezt predikálja.

Ha tehát a' legrettenetesebb dolgokat is legnagyobb bizonnyal tudjuk az analogia által; hogy ne lehetne ezzel, az apróbb és mindennapi bajokról is tökéletes tudatot és meggyőződést, a' legdurvább testi ember előtt is szereznünk, ha már semmi egyéb argumentum nem használ, a' nevelésen kívül.

Hogy a' nevelés, de csak a' böles nevelés tesz minden testi embert lelki nemes emberré; ezt már olly tökéletesen tudjuk az analogiából, mint azt, hogy a' nap holnap is felkél. — Ellenben, hogy a' neveletlenség annya minden pajkosságnak, betyárságnak, baromiságnak, kevélységnek, 's ezekből származó számtalan nyomorúságinknak; azt is tökéletesen tudjuk, — még is, hány ember van, ki a' közjónak ezen legelső feltételére áldozni készen volna? — Hiszen minden ember jóllétet óhajt, csak hogy az eszközöket téveszti el, mert neveletlen, — és éppen azért háborgatja, mardossá ember, embertársát.

Bizony, minden ember jó, — mind egyet akarunk, mert az egész emberi nemzet is egy analogiára van alkotva; — a' legvadabb pogány, török, — a' legdühösebb fanaticus, és eretnek üldöző is, mind jót, véltjót akarunk, mind megegyezünk természeti ösztöneinkben, — mind életet, jóllétet, és boldogságot akarunk, a' legelső autocrátortól fogva, a' legutolsó koldusig, — mind azon egy Istent akarjuk áldani, dicsérni, magasztalni; — de a' mi elveink vannak elrontva, és annyira félre nevelve, vagy is eltévedt nevelés által megvesztegetve; hogy ezen szent céloknak elérésére, mind másforma eszközöket választunk, és mind ellenségünknek vél-

jük azt, ki nem a' mi eszközeinkkel akar ugyan azon célra menni. Nem a' cél, hanem egyedül az eszközök miatt üldözzük egymást, — öszszevavarodtunk, nincs egygyet értésünk, 's ezt lehetne egy bölcs analogus filozofusnak közinkbe kiáltani: „*Atyám! bocsásd-meg nékik, mert nem tudják, mit cselekesznek!* —

Csináljunk analogiát. — A' legkissebb vallási felekezet úgy tiszteli ön vallását, mint a' legnagyobb, — egy se hiszi, hogy az, olyan rossz, minőnek ellenkezője csúfolja; — és a' mint egynek nehéz, úgy másiknak is nehéz, ha az ő szentségéből csúfot űznek. Ha valamelly vallásnak a' célja gonosz; akkor a' státust illeti az ítélő bíróság, — sőt még ha az eszközei is károssak a' státusnak, ebben is a' státusé a' rendet szabó hatalom, nem pedig egygyes embereké; — de az ártatlan eszközökért hogy tudjuk egymást üldözni? és mind magunknak szükségtelen bajokat szerezni, mind azoknak keserves életet okozni? — Az analogia azt tanítja; Concordia res parvae crescunt; — discordia vel maximae dilabuntur.

Nincs az a' tárgy a' természetben, melyben analogia nem volna. — Mindnyájjan a' természet masinái vagyunk; egy bizonyos analogiában, — egyik gazdag, másik szegény, — egyik lelki, másik testi, — egygyik földbíró, másik jobbágy, 's a' t. — Mi célja legyen bennünk a' természetnek? ha analogia által a' belénk oltatott Isten képevel vagy helytartójával, ki nem találjuk: aligha siralmasan ki nem fogjuk megtanulni!

Mire menne az emberi társaság, ha mindenben folytatná azon gyönyörű analogiát, mélyet némely tárgyakban olly szerencsésen

elkezdett? — Eleinte csak egy kivájt teknő vagy vályú forma fa kéregben mérészkedett az ember csendes időben a' szomszéd szigetbe átúszni; — most már óriási gőzhajókon, legnagyobb zivatarban az egész földet megkerüli! — Eleinte a' kés csak egy pilinga volt, — sok időre lett fa nyele, sok időre lett becsukható zsebbeli bicsak; most tíz vasú bicsak is van; sőt fűrész, olló, fésű találtatik benne! Eleinte csak gödrökbe, barlangokba laktak az emberek; most már az épületek' pompájában, maga a' természet is kevélykedik. —

Melly iszonyú munka mívelnek vannak sok országokban! melly bámulandó mestermívelnek, csuda gyűjtemények, polytechnica remekek, fábrikák, gőzmívelnek's a' t. sok városokban! — ha mi ezeket látnók, talán nem is hinnők, hogy hozzánk hasonló emberek' munkái. — Elbámul az ember, — koránt sem a' csillagos ég' csudállásán, de csak a' csupa emberi mívelnek borzasztó meglátásán! — Ki merte a' Tunelt elkezdni? és olly iszonyú sok pénzt, a' legnagyobb biztossággal, kockára tenni? Pedig a' felderült nemzeteknél, már nincs többé nagy munka; nagy, vagy kicsiny, mind egy, az nekik olly bizonyos mint ez, csak hogy a' kis munka kevesebb időt és költséget kíván, — de haszna is kevesebb, és szinte árával egyarányos. — Már hogy mer az emberi elme illy iszonyu szörnyű munkákba kezdeni? — másképp nem merne, mint az analogiára támaszkodva, — mert minthogy még eddig minden apróbb és nagyobb tárgyak a' kiszámlálás, és előre készített plán szerint tökéletesen megvalósultak; tehát nagyobbakra mertek az emberek lassanként vetemedni, 's

ezek is a' célnak mindig megfelelővén, már többé kétség sincs, hogy valamint bizonyos az, hogy a' nap holnap felkél; minden felséges plánumot, melly a' józan észszel nem ellenkezik, olly bizonyossággal ki ne lehetne vinni, ha a' megkívántató eszközök hozzá-járulnak.

Mért nem folytatjuk hát ezen gyönyörű analogiát minden intézeteinkben? hiszen az analogia nem csak egy két tárgyra való, hanem mindenre, a' mi csak emberi létünket bármelly tekintetből illetheti. — Mire nem mentünk volna már a' nevelésben? — hát a' földmívelésben, — hát a' több ezer meg ezer azon tárgyakban, mellyekben mi úgyszólván ott állunk, hol állottak azok, kik a' puskát még kanócczal sütötték el; — mennyire vagyunk még a' percussiótól!

Az analogia, vérré, vagy egész termszetté váljék az emberben, — ezt lásson az ember uton, útfélen, minden tárgyban, fűben, fában, írásban, beszédben, gondolatban, és minden tudományban; — e' nélkül a' legnagyobb tudománnya mellett sem lehet valakit igazi tudósnak és felderült lelkűnek tartani, — véle ellenben csak játék néki az egész világ, és minden tudomány, — csak mulatság minden probléma; — a' mit csak azok tudnak, kik engem értenek, — mások ezt képzelni, 's következésképpen hinni se tudják, míg megnem próbálják.

A' nevelésben tehát legfőbb tárgy volna minden nevelendéket analogiára tanítani, mert ez, minden rangú embernek olly szükséges, mint az olvasás. A' nevelésnek ezen titkát senki se találta úgy el, mint *Pestalozzi*, — ő játékkal és mulattatva tanított, használta a'

civilis mértékeket, legkivált a' hosszsúsági mértékeket, — a' mathesist csupa játékképpen tanította, — és a' mit mi nálunk nagy legények nehézségnek vélnek; ő nálla apró gyermekek azzal játszottak. — Nincs is szebb és szükségesebb tudomány a' mathesisnél, melly nélkül okos embert képzelni se lehet; és még a' kapanyele is másképpen állana a' dolgos ember kezében, ha egy kis mathesist tanult volna; — hanem a' tanítótól függ sok ifjúnak e'béli szerencséje, vagy szerencsétlensége. — A' rajzolás' mesteriségét és a' skálákkal való élést minden okos embertől meg kellene kívánni, a' ki magát a' miveltek' sorába akarja helyhetni. — Hát még ha a' földmérői felvétel' theoriáját is mindnyájan értenék, és ennek többféle csinnyait képzelni tudnák, — mennyire felderítené ez, a' legzavarosabb elméket is! — Ezt már tudnia kellene minden gazdának, földbirtokosnak, és minden tudósnek, — és mikor egy földmérő valamelly nagy határt felvesz, kapni kellene ezen alkalmatosságon, mint a' napfogyatkozáson; minden tudós embernek, különösen a' fiatal mágnessoknak, és nem kellene nyugodni, míg ennek minden titkait tökéletesen nem értik, — mert mit vesztenek ennek elmulasztása által? csak akkor látnák, ha értenék. — A' ki vakon született, képzelni se tudja, de ha szemeit megnyitják, akkor látja; mit nélkülözött? A' földmérés és rajzolás legjobb módja az analogia megtanulásnak.

Az analogia, mint a' detri regula, kétféle: rendes, és visszás. Ezt nagyon tudni kell, mert valamint megcsalódnék az, ki a' visszás hármás regulát, a' rendes' törvényre szerint

számolná; éppen úgy eltévedne, és néha igen könnyen halálos ugrást tenne, 's toronyba menés helyett verembe pottyanna, ki a' vizsás analogiát, a' rendessel felcserélné. És éppen ez már az az örvény, a' hol hajótörést szenvedett legtöbb embereknek és nemzeteknek analogiai próbájok! — ez az oka, hogy az analogia mind e' mái napig érdeme szerint nagyobb figyelmet nem nyert az embereknel, — mert a' ki ezen indult, ha néha nyertes volt is, de néha olly nagyokat botlott, hogy minden további kedve elment az analogiától, 's az ember; sőt a' társaság, századokig sem haladt, hanem veszteglett, nyomorgott a' régi megrögzött slendriánban. — Igaz, hogy mennél több pénzem van, annál több embert eltarthatok; — ez rendes analogia: — de nem igaz ám: hogy mennél több embert tartok, annál több ideig tart pénzem is, — sőt annál hamarabb elfogy, — és ez már a' vizsás analogia, melyet sok ember megsem fontolt.

Még a' rendes analogiát is megkell fontolni, ha igazán analogia e? — nem inductio, nem similitudo, vagy nem exemplum e? — Mert ez, egy sem győző argumentum, hanem csak világosító, melly a' dolog értelmét világossabbá teszi, — felhordhatsz száz példát, az mind semmit sem próbál. — Omne simile est dissimile, — exempla non probant, sed tantum illustrant. — Mert p. o. azért hogy sok levél elvesz a' postán, nem következik, hogy mind elveszszék, — és hogy sok expeditor goromba, kevély, álnok, ravasz, 's a' t. nem következik, hogy mind ilyen legyen. — És még is sok ember, egy példából, egy hasonlatosságból, egy inductió-

ból, — hát ha még több is talál össze tódulni! — egész axiómát csinál magának! — Ám csináljon! — de soha ne az ártatlan analogia rovására! mert az analogia felségesebb minden kigondolható inductiók, és okoskodások' nemeinél.

A' vizzás analogia, ha azt igazán használjuk, csak olly jó kalauzunk lehet, mint a' rendes; de tehát mindeneknek előtte végére kell járnunk, vallyon rendes é analogiánk, vagy vizzás? Mert sok ember így okoskodik: mennél jobban irtjuk, pusztitjuk a' gaszt, az erdőt, nyulakat, farkasokat, 's a' t. annál jobban kipusztul az; -- ez rendes analogia, és, azért is ebből axiómát csinálván, vaktában mindenre akarja alkalmaztatni, azt gondolván, hogy mennél jobban üldöz, irt, és tilalmaz valamelly más tárgyat is; annál jobban kipusztul az; — holott itt vizzás analogia is lap-pang, mert van sok ollyan tárgy, melly mennél jobban tiltatik, annál kapósabb gyanúsabb és sükeresebb. — Nem igaz, és így nem axióma, hogy minden tárgy, kivált a' lelki országban, irtás által fogyna, — sőt nevekedik. Azért mondom tehát, hogy az analogia eltévesztése, éppen ellenkező célra is vezethet, — és ez is egyik oka ennyi nyomorúságainknak!

Az emberi véges elmét, sokan nem értik: azért is, hogy kézzel markolhassák; ide rajzolom. *Lásd a' 3-ik képzetet.*

Ezen képzetben az emberi véges elmét jelenti az E, ennek határait jelentik az a b c d a lineák. A' tudás' országa, a' legkissebb tárgytól fogva a' legnagyobbikig, ollyan, mint az α -tól az ω omegák felé terjedő két linea.

De ezen két linea között, elménk határa lefelé az a b linea, ez a' mi legkisebb tudatunk, ennél alább már nem lát gyenge elménk, 's nem tudja hol ér össze a' két linea az α pontban? ezt már csak az Isten tudja. — Hasonlóképp elménk' határa felfelé a' d e linea, ez a' mi legnagyobb tudatunk. — ennél feljebb már nem lát gyenge elménk, 's nem tudja, meddig nyúlik az ω linea kétfelé, — ezt már csak az Isten tudja. Ezért mondja az Isten: „*Én vagyok az alpha és omega*,” mert ő kezdettől fogva végig, a' legkisebbtől fogva legnagyobbig tud mindent, — nekünk csak középett van egy kis helyünk. Azomban, az analogiával, mi emberek is kihatunk ezen két határon kívül, és ezzel legközelebb járunk az Istenséghez. —

Udvardy János,

Földmérő 's lev. tag. Egerből.

3.

M. Fabius Quintilianus' ékesszólási oktatásaiból a' X-dik könyv' I-ső Része.

Jóllehet az eddig előadott szabályokat tudni szükséges, mégsem adhatnak azok elég erőt az ékesszólásra, ha csak egy bizonyos szerencsés készséggel a' mit a' Görögök *εἶς*-nek mondanak, nem járul hozzájuk. Tudom, hogy ez iránt azt szokás vi's-

gálat alá venni, ha vallyon leginkább írásbéli gyakorlás által szereztethetik e meg, vagy olvasás vagy sokszori szavalás által. Szükséges is volna e' kérdést gondossabban fejtegetnem, ha e' három segédeszközök közzül akármellyikkel is magával meglehetne elégedni. De olly szorosan egybefüggenek 's olly elválhatatlanok ezek, hogy, akármellyik hiájával legyünk is, a' többire fordított szorgalom haszontalan. Mert az előadás soha sem lesz velős és izmos, ha írásbéli gyakor próbatételektől életet és erőt nem nyer; 's az írásbéli gyakorlás is, ha olvasásból magának példányt nem vesz, úgy fog tántorogni, mint a' hajó kormányos nélkül. A' ki pedig tudja is, mikép kelljen mindenféle tárgyról szólni, az is, birjon bár minden esetekre kiterjedő tudománnyal, ha csak a' szavalásban gyakorlottsága nincsen, olyan, mint a' ki elrejtett kincseken hever.

De e' részben a' legszükségesebbet nem lehet egyszer'smind a' szónok' formálására legfontosabbnak is tartani. Mert minthogy a' szónoknak fő dolga az előadás, azért a' szavalás, mint a' mitől az ékesszólás' mestersége tagadhatatlanul kezdetét vette, legelől áll ugyan; 's azután következik az utánozás 's végre az írásbéli szorgalom. De valamint egy felől alaptétel nélkül a' mesterségben magasra felemelkedni lehetetlen; úgy más felől már most, midőn oktatásunk tovább halad, azok a' mik időre nézve elsőek voltak, becsekre nézve utolsók kezdenek lenni.

Most nem arról akarok szólni, mire kelljen a' szónokot eleinteni tanítani (azt felljebb eléggé, vagy legalább annyira, a' mennyire tudtam, már előadtam); hanem az a' szándékom, hogy a' fiatal szónokot, ki már a' tárgyakat kigondolni 's elrendelni tudja, 's a' szók' megválasztására 's helyesen rákására is alkalmas, mint olly gyakorlott bajvivót,

ki tanítójától már minden viaskodási fortélyokat megtanult, arra oktassam, mikép kelljen azt, a' mit tanult, legjobban 's legkönnyebben használnia. Minden kétségen kívül tehát egy bizonyos gazdagságot kell neki szerezni, mellyel minden előforduló esetekben szükség' idején élhessen. Ez a' szók' és dolgok' bőségében áll.

A' dolgok vagy minden egyes tárgynak sajátjai, vagy kevés tárgyakkal közösök; szókat ellenben minden tárgyra alkalmaztathatókat kell készen tartani. Ha minden tárgynak különös és saját szavai volnának, ugy a' szók' kevesebb gondot kívánának; mert minden tárgynál a' tárgyal együtt önként megtudatnák magokat. De minthogy némelyek tulajdonképiebbek, vagy ékesebbek, vagy hatásosabbak, vagy kellemesebben hangzóok, mint egyebek; azért a' szónok mindnyájokat tartozik tudni, sőt készen és ugy szolván, szeme előtt tartani, hogy midőn ítélete alá kerülnek, közzülök könnyen a' legjobbakat választhassa. Tudom, hogy némelyeknek szokások az egyforma jelentésű szókat össze gyűjteni 's könyv nélkül megtanulni, részént azért, hogy a' sok közzül egyik könnyebben eszékbe jusson, részént, hogy, midőn már valamellyikkel éltek 's nem sokára viszont élniek kell, az ismétlést elkerülhessék és más hasonló jelentésűt választhassanak. De ez nem csak gyermekes és keblemetlen, hanem egyszer'smind haszontalan foglalatosság is; mert ez által csak egy sereg szó szedetik össze, melly seregből válogatás nélkül vétetik az, a' mellyik legközelebb van.

Nekünk, kik nem a' nyelvnék kuru'slók módjára pörgetését, hanem a' szónoki hathatóságot tekintjük, ítélettel 's jó izléssel kell bőséget szerezni. Ez pedig a' legjobb példányok' olvasása és hallása által mehet véghez. Mert az által nem

csak a' dolgok' neveit tanulják-meg, hanem azt is, mellyik név légyen minden előforduló esetben a' legillőbb. Csak nem minden szóknak van helyek a' beszédben, egynehányat kivéven, mellyek a' szemérmet megsértik. A' Sambukok' és a' régi vígjátékok' írói az ilyenekért is gyakran dicsértetnek ugyan, de mi a' mi munkáinkban még is őrizkedjünk tőlök. Az említettekén kívül minden szóknak egy vagy más helyen a' legjobbak; mert némelykor az alacsonyok és mindennapiak is szükségesekek, 's az olyanok is, mellyek az ékességet kívánó helyen rutaknak látszanának, ott, a' hol őket a' dolog kívánja, jó helyen vagynak.

Hogy már a' szókat esmerhessük, és ne csak jelentésöket, hanem hajlásokat 's mértékeket is tudhassuk, 's illő helyeket kiszabhassuk, arra nem tehetünk másképp szert, hanem csak szorgalmas olvasás és hallás által; mert a' hallás is szükséges, a' minthogy a' szóllást legelőször is füleink által tanuljuk. Onnét van az, hogy azon gyermekek, kik mint a' történetírók beszélnek, a' királyok' parancsolatjára pusztában 's néma dajkák által neveltettek, beszélni nem tanultak-meg, ha bár némely egyes szókat mondani tudtak is. *)

Némelykor ugyan azon dolog több szókkal jelentetik, úgy hogy az értelemre nézve mindegy akármellyikkel éljünk, mint p. o. *szabja* és *kard*. Más szók, ha szintén különféle dolgok' saját nevei

---

*) Czelozás van itt arra, a' mit Herodotus II. könyvének II-dik részében ír: Psammetichus, Egyiptomi Király, néhány gyermekeket egy pusztában néma dajkák által neveltetett-fel. Ezeknél mind e' mellett is mutatta magát a' beszélés' tehetségének jele. Mert midőn éhesek voltak ezt a' szót dadogták „*bekos*“ melly Frygiai nyelven kenyeret, vagy elédelt jelent.

is, tulajdonatlan értelemben egy dolgot jelentőkké tétetnek p. o. *fegyver* és *vas*; a' mi nyelvünk pedig visszaélésből akármelly fegyverrel gyilkolókat is *szikariuszoknak* nevez. Némely dolgokat viszont rend szerént több szókkal írunk körül p. o. *pré. selt téj* bővsége. Legtöbbszer az egyforma jelentésű szókat egymással felcseréljük; p. o. *tudom, bizonyos vagyok benne, nincs elrejtve előttem, jól értem, által látom, ki nem tudja? senki előtt sem lehet kétséges.* De a' rokon jelentésűeket is lehet kölcsön venni így p. o. *értem, veszem észre, sejdítem, látom,* ugyan annyit tesz: mint *tudom.* Az olvasás e' féle szókkal bővelkedőkké fog bennünket tenni, még pedig úgy, hogy velek ne csak vaktában, mint eszünkbe jutnak; hanem ott éljünk, a' hol illik. Mert nem mindenkor egyet jelentenek; így p. o. ha az értelem' esméretéről jól mondathatik is ez: *látom, a' szemek' látásáról* még is helytelen volna ezt mondani: *értem*; viszont *vasat* lehet *fegyver* helyett tenni; de *fegyvert* nem *vas* helyett.

De ha színtén az olvasás által szókkal bővelkedést szerezhetünk is, nem csupán a' szók' kedvéért kell olvasnunk vagy másokat hallanunk. Mert mindenben, a' mit tanítunk, a' példák akkor, midőn a' tanuló a' könyveket már mester nélkül is megértheti, jóval hasznosabbak a' tanításnál; mint-hogy a' mire a' tanító regulák által oktat, ezt a' Szónok a' valóságban mutatja-meg.

Külömbözőképpen használ pedig mind az olvasás, mind a' hallás. Az, a' ki előttünk beszél, saját tüzével lelkesít, 's nem a' dolgok' leírása, hanem magok a' dolgok által gerjeszt bennünk tüzet. Ekkor minden él és mozgásban van, 's mind az, a' mi mondatik, 's mintegy akkor születvén

résztevő örömmel vagy gondal fogadtatik-el. A' törvényszéki beszédeknel nem csak az ítélet' bizonytalansága, hanem a' veszély is, melyben a' szónok forog, meg indítja a' szívet. Azon kívül itt a' szép kimondás, a' testnek helyes tartása 's a' szózatnak a' tárgy' minden részéhez szabott emelkedése vagy leszállása is, mely az előadásban felette igen fontos, egy szóval minden hat a' lélekre. Az olvasásnál sokkal részre hajlatlanabb az ítélet, melyet a' halláskor sokszora' szónok cránti kedvezés vagy a' többi halgatók' magasztaló tapsolása belőlünk mintegy akarattunk ellen kiprésel. Szégyenlünk másokkal egy értelemben nem lenni, 's egy bizonyos szemérmesség által gátoltatunk magunknak többet hinni, holott gyakran sokaknak a' hibás is tetszik, 's a' kérésre eljött halgatók sokszor azt is dicsérik, a' mit meggyőződésük szerint magok sem hagynak helyben. Más felől az is megtörténik, hogy a' hibás ítéletek a' jó előadástól is megtagadják a' javallást. Az olvasás több szabadságot enged, nem repül-el előttünk hirtelen a' szónok' heves előadásával egygyütt; hanem ha valamiről kételkedünk, vagy valamit emlékezetünkbe egészen bényomni akarunk, ismételhetjük azt. Szükséges is pedig ismételnünk 's róla viszont elmélkednünk, és valamin az ételt jól megrágva 's csak nem lágygyá téve bocsátjuk gyomrunkba, hogy annál könnyebben megemésztessék; ugy hasonlóképpen azt is, a' mit olvasunk, nem nyersen, hanem többszöri ismételés által megfőzve 's mintegy felolvasztva kell emlékezetünknek és utánozó tehetségünknek által adnunk.

Soká csak a' magok nemében legjobbakat 's azokat, kik bizodal munkát meg nem csalják, kell olvasnunk, még pedig nagy szorgalommal, 's csak nem olly gondal, millyennel a' munka iratott. A'

melly munkát pedig olvasunk, annak ne csak egyes részeiről elmélkedjünk, hanem az olvasás után viszont az egészt előfogjuk, 's végig általánosan vizsgáljuk. Ezt különösen cselekedjük a' szónoki beszédnél, mellynek szépségei gyakran szántszándékkal is eltitkoltatnak. Mert a' szónok sokszor készületeket tesz, palástól, incselkedik, 's eleintén olyakat mond, mellynek haszna csak munkája végén látszik-meg. Ugyan azért az effélet azon helyen, hol előfordul, míg még az előhozás okát nem tudjuk, kevesebbé szoktuk kedvelni; következőképpen az olvasást akkor, mikor már mindent tudunk, ismételnünk kell. Különösen igen szükséges az ügyeket esmernünk, mellyek ellen a' szónok beszél.

De azt sem kell mindjárt előre elhitetnünk hogy mind az, valamit a' nagy írók mondanak, egészen tökéletes. Mert néha azok is botlanak, a' tereh alatt elfáradnak, szívek' gyönyörétől elragadtatnak, és elméjük erejét nem mindenkor feszítették ki, 's némelykor bádjadtokká lesznek; a' mint-hogy *Cicero* szerént néha *Demosthenes*, és *Horatius* szerént, néha *Homerus*, ezen nagy hősök, de csak ugyan emberek, magok is szunnyadozni látszanak. A' ki mindent, valamit az illyeknél talál, szent törvénynek tart, az azt, a' mi benne rossz, hamar utánozhatja (mert az könnyebb), 's magát hozzájuk hasonlónak vélheti, midőn a' nagy emberek' hibáit eltanulja. Mindazáltal szerényen és tartózkodva szükség az illy nagy írókról itélnünk, hogy sokak példája szerént azt ne gáncsoljuk, a' mit nem értünk. 'S ha a' két eltévedés között valamelyikbe esnünk kell, inkább akarom, hogy bennünk mindent helyben hagyjunk, mint sok gáncsot találjunk.

Theophrastus azt állítja, hogy a' szónoknak a' költők' olvasása nagyon hasznos; 's ezen ítéletét sokan jóvá hagyják, 's nem is ok nélkül. Mert azoktól lehet a' dolgoknak lelkesedést, a' kifejezéseknek diszt és fényt, minden indulatoknak erőt 's elevenséget 's a' személyeknek illő méltóságot költsönözni; 's különösen a' szószóllói szüntelen foglalatoskodás miatt ellankadott elmék, azoknak nyajaskodások által leginkább megújulhatnak. Ezen okból állítja *Cicero*, hogy az ilyenek olvasásában kell pihenést keresni.

Mind e' mellett el nem kell felejtetni, hogy a' Szónoknak sem a' szók' szabadságára, sem a' képek' merészségére nézve nem lehet mindenben a' költőket követni; hogy a' költésnek mindenben kitetsző szépségre czélozó mestersége azon kívül, hogy csupán gyönyörködtetést keres, 's arra nem csak valótlan, hanem néha hihetetlen dolgok' kigondolása által is törekszik, még némelly más okokat is hozhat elő mentségére; hogy p. o. a' költők bizonyos lábok' korlátjába lévén szorítva, nem mindenkor élhetnek tulajdonképi szókkal 's szóllásokkal; hanem az egyenes utról elvonattatván szükségképen a' kifejezés bizonyos mellék utaira kényszerülnek térni, 's nem csak sok szókat másokkal felcserélni, hanem majd meghosszabbítani, majd megkurtítani, majd egymástól elhányni, majd elosztatni is. Nekünk ellenben, mintha hadirendben volnának, mindenkor felfegyverkezve kell lennünk, a' legfontosabb dolgokról végeznünk 's dicsősséges győzelelemre törekednünk. Nem azt akarom, hogy fegyvereink szennyel és ro'sdával lepettek legyenek; hanem hogy olly rémitő fénnel bírjanak, millyen a' vasé, melly mind a' szemet, mind a' szívet keresztül járja; ne olly hadakozásra alkalmatlannal és illetlennel, millyen az aranyé és ezüsté,

melly az ütközetben birtokosának inkább árt, mint használ.

A' történetírás is táplálhatja egy bizonyos lágy és kellemes izü nedvesség gyanánt a' szónoki beszédet. De annak olvasásánál is tudnunk kell, hogy nagy részint szónokhoz nem illő szépségei vagynak. Mert közletről rokon a' költésmesterségével, sőt bizonyos értelemben kötetlen beszédü költemény, nem bizonyítást, hanem elbeszélést tárgyaz, 's nem valamelly dolognak véghevitele, valamelly jelenharcz megnyerése, hanem emlék-emelés 's elme-dicsőítés végett készítetik; 's ugyan azért a' folyvásti elbeszélésből származó unalmat részint szabadabb szók, részint távolabbról vett képek által igyekezik eltávoztatni.

E' szerint sem a' Sallustiusi rövidséggel, melly-nél a' munkától üres tudós füleknek semmi sem kedvesebb, a' sokféle gondolatokba merült foglalatoss és gyakran tanulatlan halgatók előtt élni nem illendő, sem Livius téj gyanánt folyó bőssége az ollyat, ki nem kellemes leírást, hanem meggyőződést keres, eléggé nem oktathatja. Meg kell gondolnunk azt is, hogy Cicero még Thucydidest és Xenofont sem tartja a' szónokra nézve hasznosoknak; jóllehet az első-ről azt mondja, hogy hadi-éneket zeng, a' másíkról pedig, hogy szájával a' muzák beszéltek. Mindazáltal elcsavarodásainkban néha vehetünk-fel történetírásí ékességeket, csak el ne felejtsük, hogy a' vitatáskor nem bajvivói kövér, hanem katonai erős izmos karokra van szükség, és hogy az ollyan sok színű öltözet, mellyel Demetrius Falerius munkáját ékesítette, a' törvényszéki poros szobákba nem való.

Van a' történetírásnak még más haszna is, 's az minden kétségen kívül a' legfontosabbik; de nem mostani czéломhoz tartozik. Ez a' nagy tettek' és példák' tudása; mellyel a' szónoknak birni kell, hogy ne legyen kéntelen minden tanubizonyságokat a' fe-

lektől kölcsönözni, hanem azoknak nagy részét az előtte egészen esmeretes régiségből vehesse. Az ilyenek annál hathatósabbak, minthogy mind a' gyűlölségnek, mind a' kedvezésnek gyanujától mentesek.

Hogy a' bölcsekedők' olvasásából sokat kell kölcsönöznünk, azt a' szónokok' hibájának kell tulajdonítani, kik munkáik' legfontosabb helyein azoknak az elsőséget általengedték. Mert arról, a' mi igaz, jó és hasznos, 's a' mi ezekkel ellenkezik, 's kivált az isteni dolgokról azok is sokszor szólnak, még pedig velős okoskodással; 's a' leendő szónokot a' vitalkodásokra 's következtetésekre, különösen a' Szókratész' oskolájához tartozók igen jól elkészítik. De ezeknek olvasásában is józan ítéllettel kell foglalkozkodnunk, 's meggondolnunk, hogy ámbár velek egyenlő tárgyunk van is, még is nagyon különböznek az ügy viselések a' tudós vitalkodásoktól, az ítélőszékek az oskoláktól, a' tudományos állítások a' veszély' elhárításától.

Ugy hiszem, hogy, mivel az olvasásnak olly nagy hasznót tulajdonítok, sokan arról is kívánják értelmemet tudni, melly írókat kelljen olvasni, 's miben álljon mindeniknek saját bece. De 'mindnyájokat megbírálni végetlen munka lenne. Mert, ha már Marcus Tullius is Brutusában csupán a' Római szónokokról több ezer rendekben írt, 's még is minden vele egy időben élőket, Caesáron és Marcelluson kívül, halgatással elmellőzött; hol találnék én véget, ha azokat is, kik utóbb éltek, 's minden Görög szónokokat, böcsekedőket és költőket megakarnék ítélni? Mihezképest legbátorságosabbnak tartom azt a' rövid tanácsot adni; melly Liviusnak a' fijához küldött levelében találtatik: Demosthenest és Cicerót kell olvasni, 's azután a' többit a' szerint, mint Demostheneshez és Ciceróhoz legközelebb járulnak. Mindazáltal ítéletem' rövid kifejezését elhalgatnom

nem lehet. Én azt tartom, hogy azon írók között, kik a' régieknél dicséretet nyertek, keveset vagy inkább egyet is alig lehet olyat találni, a' ki, ha józan ítéllettel olvastatik, hasznót nem hajthatna; holt Ciceró azt a' vallást teszi: hogy azon legrégibb íróknak is, kiknek írásaikban csak ész, nem mester-ség látszik, nagy hasznokat vette. Az ujabbakról sem igen másképp itélek. Mert hányadik lehetne közöttök oly értetlen, hogy legalább valamelly részben a' maradéknál fennmaradását egy kis bizodalommal ném reménylette volna? 's ha találkozik is ilyen, azt mindjárt az első rendeknél megismerhetjük, 's még minekelötte gyengeségének észrevétele sok idővesztésbe kerülne, félre tehetjük. Azomban még a' jobbaknál is megkell gondolnunk, hogy nem minden könyv használ azon előadásra, mellyről itt szó van, ha szintén egy vagy más tekintetben jeles is.

De minekelötte egyes írókról szólnék, azon külömböző ítéletekről kell általánosan emlékeznem, mellyek a' kiválasztás eránt fennforognak. Mert némel-lyek csupán a' régieket akarják olvastatni, 's azt hiszik, hogy a' természeti igaz ékesszólás és férjfihoz illő hatóság másutt sehol sem tatáltathatik. Másokat a' mostani bujálkodó édeskés 's a' tudatlan sokaság izléséhez alkalmazott írásmód gyönyörködtet. Vágy-nak olyanok is, kik csak a' mesterségtelen egyszerűséget akarják követni. Egyebek a' tömött karcsu rövidséget 's azt, a' mi a' mindennapi beszéd-módtól egy kevésé eltávozik, izmosnak 's igaz atticismusnak tartják. Még mások az elme' sebesebb 's magosabb repülését 's lelkesebb szellemét szeretik. A' csendes, csinos és vegyes nemű írásmódnak sem kevés kedvelli vagynak. De az efféle külömbözésekről bővebben fogok szólni akkor, mikor az írás külömböző nemeire jövendek.

Itt azt említem általánosan, melly olvasásból mi

hasznót reménylhetnek azok, kik az előadásban férfias erőre akarnak szert tenni, 's csak a' legjelesebb írókat szándékozom kiválogatni. A' tudomány kedvelők könnyen megítélhetik, kik járuljanak ezekhez legközelebb; és így senkinek sem lesz oka a' panaszolkodásra, ha némellyeket, kiket ő nagyon szeret, elmellőzők is. Mert megengedem, hogy többen érdemelnék olvastatni, mint a' mennyit én megnevezek. Előszámlálom tehát renddel azon olvasandó munkákat, melyeket azoknak, kik szónokok akarnak lenni, leginkább hasznosoknak tartok.

I. G ö r ö g í r ó k.

1. K ö l t ő k.

Valamint Arátus illendőnek tartotta Jupiteren kezdeni, úgy én is azt hiszem, hogy Homerusnál kell tenni a' kezdetet. Mert ez (valamint a' maga mondása szerint a' patakok' ereje, 's a' források' folyamjai a' tengerből erednek) az ékesszólás' minden részeire nézve példányt és eredetet adott. Őt a' nagy tárgyakban fennséggel 's a' kicsinyekben természetiséggel senki fellyül nem haladta. Eleven és tömött, nyájas és komoly, mind a' szók' bővségében, mind a' rövidségben csudálkozásra méltó, 's nem csak a' költői, hanem a' szónoki szépség kre nézve is mindenek között legjelesebb. Mert ha a' dicsérő, intő 's vigasztaló beszédekről, melyek munkáiban előfordulnak, halgatok is, vallyon már a' kilenczedik könyv, mellyben az Achilleshez küldött követség foglaltatik, vagy a' két fővezérek' czivakodása az első könyvben, vagy a' másodikban találtató jeles mondások nem fejtik e ki a' törvé-

nyes perek és tanácskozások minden fortélyait? Hogy pedig ezen írónak mind a' szelidebb, mind a' hevesebb szenvedelmek hatalmában voltak légyen, azt tagadni alig lehet valaki eléggé tudatlan. Továbbá, ki nem látja, hogy mind a' két munkájának kezdetében az előbeszéd' törvényeit kevés versekben, nem mondom, megtartotta, hanem kiszabta? Mert a' hallgatót mind amaz Istennéknek, kik a' költők' védőinek tartatnak, segítségül hívásával részére hajtja, mind a' dolog' nagyságának említésével figyelemre gerjeszti, mind szándékának rövid summába öszszeszerítésével a' kimenetel' tudására vágyokozóvá teszi. Ki tud valamit rövidebben elbeszélni, mint midőn ő Patroklos' halálát jelenti, ki szívrehatóbban, mint midőn a' Curetesek' és Aetoliaiak' harczát leírja? 'S a' hasonlításoknak, bővítéseknek, példáknek, elcsavarulásoknak, képeknek, bizonyításoknak 's mindennek, a' mi valamelly állítást erősíthet vagy czáfolhat, olly nagy sokaságával bir, hogy még azok is, kik az ékesszólás' mesterségéről írtak, a' regulákra leginkább ezen költőből vesznek példákat. Hát Priámusnak Achilleshez intézett könyörgésével melly béfejezés hasonlítathatik össze? Sőt a' szóokban, gondolatokban, képekben, az egész munkának rendezésében nem mulja e az emberi elme' rendszerénti mértékét annyira fellül, hogy nagy embernek kelljen tartani azt, a' ki minden szépségeit, nem mondom, utólérni (a' mi lehetetlen), hanem csak értelemmel követni is tudja. Tagadhatatlanul ő mindeneket megsze maga után hagyott az ékesszólás minden nemeiben, leginkább pedig a' vitézi költeményekben, mint-hogy t. i. a' hasonló tárgyú dolgozások öszszehasonlításában a' különbség legszembetűnőbb.

Hesiodus ritkán emelkedik-fel, 's legnagyobb részént nevekkal foglalatoskodik. Mindazáltal tanításában hasznos, jeles mondások fordulnak elől, 's

mind a' szobában, mind a' munka' rendezésében dicséretre méltó csendes folyam látszik; 's ő neki a' közép írásmódban az elsőség tulajdonítatik.

Ellenben Antimachus erővel és méltósággal bír, 's az előadásban épen nem közepszerű dicséretet érdemel. De ámbár a' művbírálok' megegyező ítélete neki Homerus után második helyet tulajdonít is, mindazáltal a' szenvedelmekre, kellemességre, rendre, 's általjában a' mesterségre nézve annyi hiány van benne, hogy világosan kitetszik, melly nagy külömbség legyen a' második és a' legközelebbik között.

Panyasisról azt tartják, hogy mind a' kettőből bir valamit, csak hogy az előadásban egyiknek szépségét sem éri el, mindazáltal az elsőt a' tárgy' választásában, a' másodikat pedig a' rendezésben fellül haladja.

Apollonius a' művbíráloknál előforduló névsorba nincs felvéve, minthogy Aristarchus és Aristophanes, a' költők' bírálói a' magok idejebbeliek közzül senkit sem jegyzettek abba fel. Mindazáltal nem megvetendő munkát írt egy bizonyos sem fel nem emelkedő, sem igen alá nem szálló közepszerű móddal.

Aratus' tárgya élet nélkül szükölködik, nem lévén abban sem sokféleség, sem szenvedelem, sem művelő személy, sem valakinek beszéde. De mind e' mellett ezen költő elégséges azon munkára, mellyre magát alkalmasnak vélte lenni.

Theokritus a' maga nemében csudálkozásra méltó; de az ő mezei és pásztori mu'sája nem csak a' törvénykező helytől, hanem a' várostól is irtózik.

Úgy tetszik, mintha hallanám mint említetnek itt mindenfelől sok költők' nevei. „Hogyhogy?“ így szólanak némelyek „hát Pysander nem szépen írta e „le Herkules' tetteit? hát Nikándert ok nélkül utánozták e Maczer és Virgilius? hát Euphorion elmelőlőztessék e, kit, ha Virgilius nem becsült volna, „bizonyosan nem tenne pásztori verseiben a' Chalcis

„versekben készült költeményekről említést? Hogy-
 „hogy, hát Tyrtaeust Horatius hijában teszi mind-
 „járt Homerus után?“ — De bizonyára senki sem le-
 het ezen írókkal olly igen esméretlen, hogy legalább
 neveiket valamelly Bibliothekából ki nem jegyezhet-
 né 's maga könyvei közzé nem vihetné. Tudom én,
 kiket hallgatok-el; de azért épen nem kárhoztatom
 őket, a' minthogy feljebb mondottam is, hogy min-
 den íróknak lehet valamelly hasznokat venni. De
 azomban azt hiszem, hogy ezeket akkor kell előven-
 ni, mikor már erőnk eléggé megérett. A' nagy ven-
 dégségeknél is hasonlót szoktunk tselekedni, 's mi-
 nekutánna a' legjobb eledellekkel jól laktunk, azok-
 nak változtatás kedvéért a' középszerűbbekkel fel-
 cserélését kellemesnek tartjuk.

Akkor lesz időnk az elegiával is foglalatoskod-
 ni, mellyben Callimachus tartatik legjelesebbnek.
 Utánna a' második helyen legtöbb bírálók' ítélete sze-
 rént Philaetas áll. De míg még arra a' szerencsés
 könnyűsége, mellyet feljebb említék, szert tenni
 igyekezünk; addig csak a' legjobbakhoz kell szok-
 nunk 's lelkünket inkább sok olvasás, mint sokak'
 olvasása által mivelnünk 's izlésünknek becses szint
 adnunk.

E' szerint a' Jambusoknak azon három költői
 közzül, kiket Aristarchus a' jelesebb közzé számlál,
 ezen könnyűség' megnyerésére leghasználhatóbb lesz
 Archilochus. Ebben hatalmas előadás, sok velős rö-
 vid csillogó gondolat és sok vélmesség 's izmosság
 vagyon; 's azért némellyek szerint azt, hogy akár
 kitől is felül haladtatik, inkább tárgyának, mint el-
 méje' gyengeségének kell tulajdonítani.

A' kilencz lyrai költők között Pindarus nagy mér-
 tékben fejedelmi rangot érdemel szelleme' nagyságával,
 gondolatjaival, képeivel, a' dolgok' és szók' igen szeren-
 csés bőségevel 's az ékesszólás' egy bizonyos sebes árjá-

val; melly jelességekért méltán mondotta őt Horatius utánozhatatlannak.

Melly nagy erővel birjon Stesichorus' elméje, azt versei' tárgyai is mutatják, minthogy rettenetes hadakat, háborukat, nagy hadvezéreket énekel, 's lantján a' vitézi költemény egész terhét viszi. Mert személyeinek mind a' cselekvésben, mind a' beszélésben illő méltóságot ad; 's ha mértéket tudna tartani, Homerushoz mindenek között legközelebb járulna 's vele vetélkedhetnék. De nagyon áradoz és kiönt; a' mi hiba ugyan, de bővelkedés' hibája.

Alcaeusnak munkája' azon részében, mellyel az önkényű uralkodók ellen kikél, méltán tulajdonítatik arany plectrum, az erkölcsök' festésében sokat tesz; az előadásban rövid, pompás és pontos, sokszor Homerushoz hasonló; de cnyelgésekre 's szerelmekre is leszáll, noha a' nagyobb tárgyakra alkalmasabb.

Simonides középszerű; egyébiránt pedig természeti írásmódjáért 's egy bizonyos kellemességéért is ajánltathatik; de legnagyobb ereje a' szánakozásra indításban áll; a' honnét némellyek őt e' részben minden egyéb íróknak eleikbe teszik.

A' régi vigjáték egyfelől csaknem egyedül maga tartja fenn az Attikusok beszédének egyszerű kellemtét, más felől legszabadabban nyájaskodik, 's jól lehet leginkább a' vétkek gáncsolásában foglalatoskodik, mindazáltal egyéb dolgokban is nagy erőt mutat. Mert előadása sokszor felséges, ékes és csinos, 's nem tudom, hogy az újabb vigjátékok közül Homerus után (kit mint Achillest mindenkor elsőnek kell tartani) közelítetté valamellyik nagyobb mértékben a' szónokokhoz vagy alkalmasabb e szónokokat formálni. Ezen nemben több írók vagynak; mindazáltal Aristophanes Eupolis és Cratinus a' legjelesebbek.

Szomorú játékokat legelsőben Aeschylus hozott

világra, ki fennséges, komoly 's gyakran egész a' kicsapongásig magas beszédű, de többnyire miveletlen 's csin nélkül szűkölködő. Ugyan azért az Athe-neiek az utánna következett költőknek megengedték darabjait megjobbitva vinni vetélkedésre, kik közzül sokan megis koszorúztattak.

De a' költemény' ezen nemére Sophocles és Euripides sokkal nagyobb fényt terjesztettek, kik közzül mellyik legyen a' dolgozás' olly nagy külömbisége mellett nagyobb költő, abban sokan nem egyeznek meg. Én a' dolgot, mint célomhoz nem tartozót, nem határozóm el. De azt mindeneknek megkell vallani, hogy azoknak, kik az ékesszólásra készülnek, Euripides sokkal hasznosabb. Mert az (jóllehet azok, kiknek Sophocles' komolysága, szomorú járása és hangja felségesebbnek látszik, ezt benne gáncsolják) a' szónoki írásmódhoz közelebb jár, fontos mondásokkal bővelkedik, 's abban, a' mit a' bölcselkedőktől költsönöz, csak nem maga is bölcselkedő, 's a' vándolásban és védelmezésben mindenekkel, kik valaha a' forumon ékesszólók voltak, összehasonlítható. Átaljában a' szenvedelmes tárgyakra nézve csudálkozásra méltó, 's különösen a' szánakozásra indításban legjelesebb mester.

Főképen ezt csudálta 's követte a' maga vallása szerint, jóllehet külömböző nemű dolgozásban Menander, ki legalább az én ítéletem szerint csak szorgalmasan olvastassék mind annak, valamit itt tanítunk, kimívelésére egyedül maga is alkalmas és elégséges, olly igen híven lefestette az emberi életképét; olly bőséggel bír a' feltalálásnak és előadásnak, annyira helyesen festi mind a' tselekedeteket, mind a' szenvedelmeket. Valóban alig is csalatkoznak azok, kik a' Charisius neve alatt kiadott beszédeket Menandernek tulajdonítják. Mindazáltal nekem ugy látszik, hogy színjátékaiban még sokkal inkább szónok-

nak mutatja magát, ha csak valaki azt nem állítaná: hogy az Epitrepontesben, Epicherusokban és Locrusokban előforduló birói-sententziák, vagy a' Pteophodesben, Nomothetesben és Hypobolimaesusban talál-tató tanácskozások nem egész szónoki tökéletességgel vagynak előadva. Da az én vélekedésem szerint még mind ezeken kívül is különösen hasznos lehet ő a' szónokoknak, minthogy ezek a' per alatti ügyekhez képest sok személyeknek, atyáknak, fiaknak, házastársoknak, katonáknak, falusi embereknek, gazdagoknak, szegényeknek, haragosoknak, könyörgőknek, szelídeknek és durváknak szerepét kénytelenek játszani, melyekben ezen költő mindenütt igen szerencsésen tud az illendőségre vigyázni. Ő minden írókat, kik vele azon egy nemben akarnak pályát futni, megfosztott az elhíresedés' reményétől, 's a' maga fénye által setéségbe takart.

Még is talál-tatik más vígjátékosokban is, ha bizonyos kéméléssel olvastatnak, olyan dolgok, melyeket tőlök tanulni lehet, különösen Philemonban, ki valamint a' maga idejebéliek hibás ítélete által Menandernek eleibe tétetett, úgy mindenek' megegyezése szerint utánna a' második helyet megérdemli.

2. Történet írók.

A' történetírásban sokan dolgoztak dicséretesen; de senki sem kételkedik minden egyebeknek eleikbe tenni kettőt, kiknek különböző jelessége csaknem egyenlő dicsőséget nyert; a' tömött, rövid és szüntelen a' maga czéljára siető Thucydidest, 's a' kellemes nyílt szívű 's bőszavú Herodotust. Ezek között az egyik a' heves, a' másik a' csendes szenvedelmekben; az első a' tanácskozásokban, a' második a' szavalatokban; amaz a' mély behatásban, emez a' gyönyörködtetésben jelesebb.

Theopompus legközelebb van hozzájuk, ki valamint a' most említettekénél a' történetírásban gyengébb, úgy a' szónokhoz hasonlóbb, a' minthogy míg a' történetírásra nem kényszerített maga is soká szónok volt.

Az utóbbi efféle akármelly jó íróknak is nagy számából *Philistus* kivételt érdemel, ki *Thucydides*' utánazója lévén, valamint annál sokkal erőtlenebb, úgy némelly tekintetben érthetőbb is.

Ephorushan *Isocrates*' ítélete szerint nincs elég elevenség. *Klitarchus*' elméje dicsértetik, de hiedékenysége olcsároltatik. *Timagenes* sokkal későbbben jelent-meg, 's csak azért is dicséretet érdemel, mint-hogy a' soká félben szakadt történetírási szorgalmat újra dicséretesen elkezdette. *Xenophont* nem feledtem el, de illendőnek tartom a' bölcselkedők közzé számlálni.

3. Szónokok.

Most a' szónokok' nagy serege következik. Illyeket csak egyetlen-egy emberi nyom is Athenében egyszerre tízet hozott elő; kik között *Demosthenes* a' legnagyobb volt, 's csak nem törvénye lett a' szónoki előadásnak; olly igen lelkes, tömött, egy irányra feszített minden; annyira nem hágy legkisebb üreget is, 's olly igen mértéket tart, hogy sem semminek hijával nincsen, sem semmi feleslegest nem mond.

Aeschines teljesebb, szélesebb 's öszsze nem övezett vaskos emberhez hasonló. Több husú, de erőtlenebb karú.

Hyperides kellemes és kivált elmés; de csak kisebb fontosságú tárgyakra nem mondom használható, hanem alkalmas.

Az éles eszü és ékes *Lysias* idejére nézve eze-

ket meghaladta, kinél, ha a' szónoknak a' tanítás elégséges volna, tökéletesebbet nem lehetne kívánni. Nincs benne semmi haszontalan, semmi megszűnően hozott; de még is inkább hasonlíthatatik egy tiszta forráshoz, mint nagy folyamhoz.

Isocrates az ékesszólásnak egy másik nemében fényes és diszes, de a' bajvivásra alkalmasabb, mint a' harczolásra. A' szólásnak minden szépségeit keresve kereste; 's nem is ok nélkül, mert oskolákhoz, nem törvényszékekhez készült. A' feltalálásban szerencsés, a' jó erkölcsöknek nagy tisztelője, a' kidolgozásban olly szorgalmas, hogy nagy pontossága vétekül is tulajdonítatik.

Az eddig előlszámláltaknál az említett szépségeket nem tartom egyetlenneknek, hanem jelesebbeknek. Azokon kívül még másokat is esmerek ajánlásra méltóknak. Megvallom, hogy *Demetrius Phalerius* is (jóllehet a' közvélekedés szerint ő miatta kezdett az ékesszólás legelőszer hanyatlani) nagy elmével és ügyességgel birt, 's csak azért is említést érdemel, minthogy az Atheneiek között ő az utolsó, ki szónoknak neveztetetik. *Cicero* őt a' középírásmódban mindeneknél feljebb becsüli.

4. Bölcselkedők.

A' bölcselkedők között, kiktől *Marcus Tullius* a' maga vallástétele szerint sok ékesszólást tanult, ki kételkedhetnék *Plátónak* adni az elsőséget, akár a' tanításban éles esze, akár az előadásban Isteni 's Homerosi ereje tekintessék. Mert mind a' folyó beszéden, mind azon, a' mit a' Görögök köznépi írásmódnak neveznek, nagy mértékben felül emelkedik úgy, hogy nem emberi elme, hanem valamelly Delphosi oraculum által látszik lelkesedetttnék lenni.

Szükséges e említenem *Xenophonnak* ama mesterkéletlen kellemét, melyet semmi mesterség sem tud soha utól érni? Nyelvét, ugy látszik, magok a' Grácziaák formálták, 's az a' dicséret, melyet egy ó vigjáték Periclesről, mondott a' legnagyobb jussal ruháztathatik reája, hogy ajakain az elhíttetés' Istennéje ült.

Mit mondjak a' többi Socratesi bölcseknek ékes írásmódjáról? Mit *Aristotelesről*, kinek, kételkedem, tudosságát magasztaljam e inkább, vagy írásai' sokaságát, vagy ékesszólását, vagy feltalálási élességét, vagy munkái' külömbféséségét.

Theophrastusban a' beszédnek egy bizonyos isteni csínossága van, melytől, mind mondják, nevét is vette.

A' régi Stoikusok az ékesszólásról kevesebbet tartottak, minthogy a' jó erkölcsöt ajánlották a' következtetésben 's állításaik' bizonyításában állott legnagyobb erejek. Inkább voltak éles eszűek az igazság' nyomozásában, mint (a' mire nem is törekedtek) pompások az előadásban.

II. Római írók.

Hasonló rendet kell a' Római írókra nézve is tartanunk.

1. *Költők.*

Valamint a' Görögöknél *Homeros*, ugy nálunk *Virgilius* teszi a' legdicsebb kezdetet, ki a' vitézi költeményben mind a' Görögök, mind a' Rómaiak között

amához minden kétségen kívül legközelebb járult. Azon szókat hozom itt elő, mellyeket fiatal koromban *Afer Domitiustól* hallottam, ki, midőn tőle azt kérdém: mellyik költőt gondolná *Homeroshoz* leginkább közelíteni, ezt felelte: Virgilius utána a' második, de közelebb áll az elsőhez, mint a' harmadikhoz. 'S bizonyára, ha amaz mennyei és halhatatlan elmétől az elsőséget megnem tagadhatjuk is, ebben annyival nagyobb a' gondosság és a' szorgalom, mint-hogy munkája több fáradságot kívánt, és ha a' Görögök által, kik jelesebb talentomukak voltak, felül haladtatunk is, még is talám kipótoljuk ezt hozzájuk közelítésünk által.

A' többi költők mind együl-egyig nagy távolságban következnek ez után. *Macert* és *Lucretiust* kell ugyan olvasnunk, de nem a' végfe, hogy belőlek az előadást, az az: az ékesszólás alapját kölcsönözzük. A' maga tárgyában mind a' kettő derék költő, de az egyik nagyon alatt jár, a' másik igen nehéz járatú.

Az *Attax-mellyéki Varro* azon írásaiban, mellyekkel magának hírt szerzett mint idegen munka fordítója, nem megvetendő ugyan, de a' jó előadás formálására kevés gazdagsággal bír.

Enniust olly hódolással tekintsük, mint a' régiség által szentekké lett berkeket, mellyekben a' nagy és régi cserfák nem annyira kies tekintetűek, mint tiszteletet gerjesztők.

Vagynak még mások, kik bennünket közelebb illetnek, 's a' szóközi készség megszereztetése végett hasznosabbak.

Ovidius még a' vitézi költemények próbáiban is pajkos, 's a' maga elmésségét felesleg szerető, de mind a' mellett munkái egyes részeiben dicséretet érdemlő.

Cornelius Severus noha jobb verselő volt, mint

költő, még is ha Sicziliai háboruját végig úgy írta volna le, mint az első könyvben kezdette, méltán második helyet érdemelne költőink között. De a' kora halál nem engedte magát teljesen kimivelni. Mind a' mellett fiataalkori írásai nagyon szép talentumokat mutatnak, 's kivált azon időben, mellyben élt, igen ritka és csudálkozásra méltó törekedést a' jó ízlésre.

Valerius Flaccusban a' minap sokat vesztünk el. *Salejus Bassus'* elméje tüzes és költőhez illő volt, de azt még öreg kora sem érlelte-meg. *Rabirius* és *Pedo* érdemesek a' velek megösmérkedésre, ha arra időt nyerhetünk. *Lucanus* tüzes és eleven, kivált jeles mondásokkal tündöklő, 's hogy gondolatokat kimondjam, inkább a' szónokokhoz, mint a' költőkhöz számlálандó.

Ezeket nevezem-meg; mert *Germanikus Augustust* az elkezdett költői foglalatosságtól országai szeretete elvonta, 's az Istenek kevésnek tartották őt csak legnagyobb költővé tenni. Mindazáltal mi lehet felségesebb, tudósabb 's minden oldalról jelesebb, mint azon munkák, mellyekre ő, ki a' birodalom' kormányozására volt híva, ifju korában üres idejét szánta? Ki is tudná a' háborúkat jobban énekelni, mint a' ki azoknak viseléséhez olly igen ért? Kit halgatnának meg előbb a' mesterségek' védő Isteni? Kinek nyitná meg templomát örömöstebb *Minnerva*, mint illyen kedveltjének? De a' jövő századok ezeket bővebben fogják hirdetni. Mert most egyéb érdemek' fénye ezt a' dicsőséget meghomályosítja. Mindazáltal nekünk, kik a' tudományok' szentségét tiszteljük, megbocsáss *Caesar*, ha ezen érdemet sem mellőzzük-el halgatással, 's legalább egy *Virgiliusi* versel azt a' bizonyosságot tesszük, hogy a' győzdelmes borostyánok között, néked repkén is zöldellik.

Az Elegiában megmérkezhetünk a' Görögökkel;

's e' nemben az én ítéletem szerint *Tibullus* legéke-
sebb 's legcsinosabb. Vagynak, kik *Propertius*t fel-
jebb becsülik. *Ovidius* mindeniknél zabolátlanabb,
Gallus pedig keményebb. A' gunyoló költemény egé-
szen a' mienk. Ebben legelőször *Lucilius* nyert kitet-
sző dicsőséget, kit még most is sokan olly buzgón
kedvelnek, hogy tartózkodás nélkül nem csak ezen
nembéli írónak, hanem minden költőknek eleikbe
teszik. Az én ítéletem, valamint ezekétől különbö-
zik, ugy *Horatius*tól is, ki azt hiszi, hogy *Lucilius*
iszaposan foly 's találtatik benne, a' mit ki lehetne
törölni. Mert csudálkozásra méltó tudósság, szabad-
lelkűség, csipősség és igen sok só van munkáiban.

Horatius sokkal csinosabb és tisztább 's legnagyobb
ereje az emberek erkölceinek megbilyegzésében áll.

Nagy 's igaz dicsőséget szerzett magának, jól-
lehet csak egyetlen-egy könyvvel, *Perszius* is. Most
is élnek e' nemben híres férfiak, kiket az utóbb vi-
lág fog megnevezni.

A' *Satyrának* egy másik, 's régibb neme az,
melly a' versek' szépségén kívül más kellemes külömb-
féleséggel is bír, 's eredetét a' legtudósabb Római
férjfitől *Terentius Varrotól* vette. Ez, ki a' diák
nyelvet, az egész régiséget, a' Görög és Római tör-
téneteket mindeneknél jobban esmerete, sok igen tu-
dós könyveket írt, de inkább a' tudomány' terjeszté-
sére, mint az ékesszólás' előmozdítására hasznos.

A' *Jambus*, különös versnem, alakjában a' Ró-
maiaknál nem lett ösmeretessé, hanem némelyek ál-
tal más versnem közzé iktattatott. Csipőssége *Catullus*-
ban, *Bibaculusban* és *Horatiusban* látható, jóllehet
az elsónél közbe vetett epodosok nem találtatnak.

De a' *Lyrái* költők között *Horatius* csak nem
egyedül maga méltó az olvasásra. Mert gyakran fel-
séges, 's a' mellett kellemmel 's szépséggel is tel-
lyes; 's képek és szók külömbféleségével nagyon sze-

rencsésen mérész. Ha ehhez még egyet akarnánk tenni, az Casius Bassus volna, kit nem rég vesztettünk el; de ezt a' még életben lévők' talentomai sokkal felül haladják.

Accius és Pacuvius, a' szomorú játékok' írói, gondolataik' méltóságáért, szavaik' erejéért és személyeik' nagy tekintetéért igen híresék. Egyéberánt azért, hogy munkáikban elegendő finomság és tökéletes kidolgozás nincsen, úgy látszik; inkább idejüket, mint magokat kell okozni. Mindazáltal rendszerint Acciusnak több erő tulajdonítatik. Pacuviust pedig azok, kik magok tudósoknak kívánnak látszani, tudósabbnak akarják tartatni.

Varius' Thyeszije akármelly görög darabbal is össze-hasonlíthatatik.

Ovidius' Medeája az én vélekedésem szerint azt mutatja, mennyit tehetett volna ez a' költő, ha elmésségét inkább mérsékelte; mint magán uralkodni engedte volna.

Azok között, kiket szetmélyesen esmertem, Pomponius Secundus nagyobb volt; kit az öregebbek kevéssé tartottak szomorújátéki elmének; de azt megvallották, hogy tudománnyal és előadási szépségekkel jeleskedett.

A' vígjátékban a' Görögökhöz képest leginkább sántikálnak; jóllehet Varro azt mondja: hogy Aelius Stolo' ítélete szerint a' muzsák, ha diák nyelven szólának, Plautus nyelvén beszélnének; 's jóllehet eleink Ceciliust nagyon magasztalják; 's jóllehet Terentius' írásai az Afrikai Scipio' szeretetére méltóknak tartatnak is; 's ezen utólsók e' nemből csak ugyan a' legszebbek is, és még több kellemmel bírnának, ha mind hat lábú versekben íratlak volna. Alig bírnak e' részben a' Görögök' dicsőségének egy kis árnyékával, úgy hogy a' Római-nyelv alkalmatlannak látszik a' csupán Attikai íróknak adatott szépség' el-

fogadására, mellyet még a' Görögök sem tudtak más dialectusban utól érni. Eredeti vigjátékokban Afránius különbözteti meg magát; 's vajha munkáit rút szerelmekkel megne fertőztette, és saját rossz erkölceit a' játékszinre nem vitte volna.

---

2. Történetírók.

De a' történetírásban alig engedünk a' Görögöknek, 's Thucydidesnek tartózkodás nélkül ellenébe teszem Sallusztius. Herodotus se vegye rossz néven, ha vele felérőnek tartom T. Livius, ki mind az elbeszélésben nagyon kellemes és igazság szerető, mind az előforduló szavalatokban alig lehet kimondani, melly nagy mértékben ékesszóló. Valamit mond, mind az a' környülményekhez és személyekhez tökéletesen van alkalmazva; a' szenvedelmeket pedig, különösen a' csendesebbeket, hogy keveset mondjak, senki sem festette hivebben. Ugyan azért Sallusztiusnak halhatatlanságra méltó sebes repülését sok egyéb szépségekkel kipótolta. Én helyesnek tartom Servilius Novianus' azon mondását, hogy Sallusztius és Livius inkább egyenlők, mint hasonlók egymáshoz. Ezen tudós, kit én személyesen hallgattam, maga is jeles elmével birt 's gondolatokkal bővelkedett; de nem olly tömötten írt, mint a' történetírás mesterségének tekintete kívánja.

Bassus Aufidius, ki időre nézve őt valamenyire megelőzte, ezt dicséretesen tselekedte, különösen a' Német háború' leírásában, kinek írásmódja általjában tekintve helybehagyást érdemel, de egyes helyeken kevesebbet tett, mint a' mennyi tőle kitelhetett volna.

Még most is él egy a' mi időnk' dicsőségét nevelő, 's a' jövő századok' emlékezetére méltó férjfi,

kit a' később világ fog megnevezni, 's olvasóim magok is eltalálnak. Ennek vagynak tisztelői, de követői nincsenek, úgy hogy szabad lelkülege mind a' mellett is, hogy azokból, a' miket eléb írt; sokat kitérőlt; ártalmára szolgált. De magas és merész gondolkodását még abban is eléggé észre lehet venni, a' mit meghagyott.

Vagynak még több történetírók is; de én csak az írás' neveit akarom érinteni; nem a' Bibliothekákat kiírni.

3. Szónokok.

Szónokaink mindenen felett alkalmasok a' diák ékes-szólást a' göröggel egyenlővé tenni. Mert Cicerót akármellyik görög szónoknak is bátran ellenébe merem állítani. Tudom, hogy ez által annyival is inkább nagy harczot támasztok ellenem; minthogy most nem czélom őt Demosthenessel összehasonlítani; mert ezen összehasonlítás épen nem lenne itt a' maga helyén; midőn azt állítom, hogy Demosthenest mindenen előtt kell olvasni, vagy inkább könyv nélkül megtanulni. Én mind a' kettőnek szépségeit a' czélozásra, a' felosztás rendére, az elkészítés és bizonyítás módjára, egy szóval mindenre nézve, a' mi a' feltaláláshoz tartozik; egyenlőknek tartom. Az előadásban van valami kevés különbség; Demosthenes tömöttebb; Cicero bővebb; amaz a' következőket rövidebben, a' másik hosszásabban teszi; amaz a' fegyvernek mindenkor élével, ez suljával is harczol; az egyikből semmit sem lehet elvenni, a' másikhöz semmit sem hozzá adni; az egyikben több mesterség, a' másokban több természet találatik. A' nevetésnek és szánakozásnak ezen győzni leginkább segítő két indulatnak gerjesztésében, bizonyosan a' mi

földinket illeti az elsőség. Megengedem, hogy Cice-ro' szép béfejezéseitől Demosthenest a' hazájabéli szokás fosztotta meg; de minket is nyelvünk' külömböző természete tilt el sok olly szépségektől, melyeket az Attikusok csudálnak. A' levelekre nézve, jóllehet ezek még eddig mind a' kettőtől fenn maradtak, semmi kétség sincsen. De abban hátrább kell állanunk, hogy Demosthenes eléb' élt, 's Cicerót nagy részént ő tette azzá, a' mivé lett. Nagy részént mondom, mert azt hiszem, hogy midőn ez egész tehetsége szerint követte a' Görögöket, nem csak Demosthenes' erejéből, hanem Plátó' bőségéből, 's Isocrates' kelleméből is formálta magát. Nem csak utolérte pedig szorgalmával azt, a' mi mindenikben jó volt, hanem halhatatlan elméjének szerencsés termékenységevel legtöbb szépségeiket feljebb is emelte. Mert nem cseppenként gyűjtöget, miut Pindarus mondja: esőlevet, hanem élőforrás gyanánt áradoz; a' gondviselés által a' végre ajándékozta, hogy az ékesszólás benne minden erejét megpróbálja. Mert ki tud jobban tanítani 's a' szívre nagyobb mértékben hatni? Ki tudta magát valaha jobban kedveltetni? Még azt is erőltetés nélkül látszik meggyerni, a' mit kicsikar, 's midőn a' bírót erőszakosan ragadja is el magával az árviz ellen, úgy tetszik, mint ha ez nem ragadtatnék, hanem őt önként követné. Mind ennek a' mit mond, olly nagy tekintete van, hogy szégyenlünk vele ellenkező értelemben lenni; 's nem prókátor' munkáját, hanem tanú vagy bíró bizonyágtételét hozza elő. Mind ezek pedig, melyeket egyenként is alig tudna másnak legnagyobb szorgalma is véghez vinni, nála fáradtság és munka nélkül folynak. 'S szavatatja, mellynél szebbet nem lehet hallani, a' legszerencsésebb könnyűséggel jár. Azért nem ok nélkül tartatott a' maga idejébéliektől a' törvényszékeken uralkodónak, a' maradéknál pedig annyira vit-

te, hogy Cicero már most is nem egy ember, hanem az ékesszólás' neve gyanánt vétetik. Ő reá nézzünk tehát, őt tegyük példányul előnkbe!

Az, a' kinek Cicero igen tetszik, hitesse el magával, hogy nagyon sokra ment.

Asinius Polliónál sok feltalálás 's szorgalom annyi van, hogy némellyek azt feleslegesnek is tartják. Okos választással 's bátorsággal is elegendővel bír; de Cicero' csínosságától és kellemes voltától annyira távol esik, mintha egy századdal eléb élt volna.

Ellenben Messala csinos és ragyogó, 's bizonyos tekintetben nemes származását mutatja írásában. De hatáságára nézve alább való. Ha Cajus Caesar csupán a' forumra fordította volna idejét, a' mieink között senki sem állíthatná Cicéronak ellenébe, mint ő. Annyi benne az erő, az éles ész, és a' megilletni tudó elevenség, 's annyi lélek tetszik ki beszédéből, mint hadakozásából. 'S mind ezeket szépíti még írásmódjának csudálkozásra méltó ékessége, melyre különös szorgalmat fordított.

Coeliusban nagy ész, 's kivált a' vádolásban sok elmésség találtatik, 's méltó lett volna jobb szívre és hosszabb életre.

Esmertem olyanokat, kik Galluszt mindeneknél feljebb becsülték, 's olyanokat is, kik Ciceróval egy értelemben lévén azt hitték, hogy maga eránt felesleges keménységét gyakorolván szép tehetségeit elrontotta. De a' valóság az, hogy beszédeiben férjfiass komolyságú, hibáktól tiszta és gyakran igen is heves. Az Attikusokat utánozta 's a' kora halál ha felteszszük, hogy szónoki érdemeihez még utóbb többet tett, 's azokból semmit el nem vett volna, igazságtalanságot követett el rajta.

Servius Sulpicius is három beszédével nem ok nélkül nyert szép hírt 's nevet.

Cassius Severusnak is, csak józan ítéllettel ol-

vastassék, sok követésre méltó szépségei vagynak, ki ha egyéb érdemein mellett szebb szint és nagyobb méltóságot tudott volna beszédének adni, a' legjelesebb szónokok közzé érdemelne számláltatni. Mert sok szép talentomai vagynak, 's nagy élességgel, elmésséggel és hatóssággal bír. De indulatosságának többet engedett, mint okosságának; 's azon felül elmés tréfái csipősek ugyan, de benne a' csipősség sokszor nevetségessé válik.

Vagynak még sok ékesszólók, kiket előszámlálnom hosszas volna. Azok közül, kiket szemeimmel láttam, Domitius Afer és Julius Africanus legjelesebbek. Az írásmódra 's általjában mindenre nézve, a' mi az ékesszóláshoz tartozik, az első a' másodiknál feljebb való, 's tartózkodás nélkül a' régiek közzé számláltathatik; a' második tüzesebb, de a' szók' válogatásában felesleges gondú, a' szók' elrendelésében az illendőnél hosszasabb, 's a' metaphorákkal élésben mértékletlen. Nem régiben még más jeles elmék tündökltek. Így Trachallus sokszor felséges, 's a' mellett könnyen érthető, 's a' jó izlésre is buzgón törekedő volt; annak pedig, a' ki őt halgatta, mikor szavalt, még nagyobbnak látszott lenni. Mert olly szerencsés szava volt, millyent senkiben sem esmertem, 's kimondása és díszes magatartása még a' játékszinre is elégséges lett volna. Egy szóval mindennel bővelkedett, a' mi az ékesszólás külseihez tartozik.

Vibius Crispus, helyes rendezetű 's magát kedveltető, 's úgy látszik gyönyörködtetni született; de egyes emberek' ügyére alkalmasabb, mint az országaira.

Ha Julius Secundus tovább élt volna, bizonyosan nagyon híres szónok nevét viselné a' maradéknál. Mert munkáinak egyéberánt is jeles szépségeihez azt is hozzájok adta, a' mi hijával még vagynak;

és valóban már ebben foglalatoskodott is. Az által pedig szerencsésebben harczoló lett, 's figyelmét a' szép előadásról gyakrabban a' dolgok' jól elrendelésére fordította volna. Azomban, ha szintén ebben gátoltatott is, még is nagyon tisztességes helyet foglal el; olly nagy munkáiban az ékesszólás, olly sok, akármelly tárgyat magyaráz, a' kellem, olly ékes, szelíd és gyönyörködtető az írásmód, olly helyes és sajátos a' szóknak még a' legszokottabbaknak is kiválasztása, olly jelentők a' szolás' azon formái, melyeket néha szükség' idején a' régiebbek helyett maga próbált tsinálni.

A' kik még én utánnam szónokokról irandanak, azoknak elég alkalmok lesz azokat, kik most élnek, méltó jussal dicsérni. Mert mái napon sok jeles elmék számláltathatnak, kik a' forumnak diszére vagnak. Sok szószóllók, kik már a' tökéletesség' magas grádicsára jutottak, dicséretesen vetélkednek a' régiekkel, 's ezeket a' legnagyobb tökéletességre törekedő fiatalok' szorgalma utánozza.

4. *Bölcselekedők.*

Hátra vagynak még azok, kik a' bölcselekedésről írtak; melly nemben a' római literatura még eddig legkevesebb ékesszólókat mutathat.

Marcus Tullius, kiről feljebb szóllék, valamint mindenütt, ugy itt is Plátó' vetélkedője volt.

Nagyon jeles és sokkal jobb bölcselekedő mint szónok Brutus, 's nehéz tárgyait tökéletesen megbirja. Meglátszik rajta hogy érzi, a' mit mond.

Cornelius Celsus nem keveset írt, a' Sceptikusokat követte, 's nincs csinosság és ékesség nélkül.

A' Stoikusok között Plancus a' dolgok' helyes esmérete által hasznos.

Az Epicureusok között Catius könyelméjű ugyan, de nem kellemetlen író.

Szántsándékkal halasztottam Seneca' minden nemű munkáinak említését eddig azért, minthogy az a' hamis vélekedés terjesztetett el felőlem, mintha őt kárhoznáttnám, sőt gyűlölném is. Ez onnét van, mivel a' mi időnk izeyeszett, 's minden hibákkal elcsufított írásmódját keményebb törvények szerint törekedtem megjobbitani. Akkor pedig Seneca csak nem egyedül maga forgott az ifjak' kezeiben. Ezt én nem szándékoztam ugyan tőlök egészen elvenni, de nem engedtem a' jobbaknál feljebb becsülni, kiket ő szüntelen alázott, mivel tudván írásmódjának ezekétől nagyon különbözését nem reménylett munkáival olyyak előtt, kiknek amazok tetszettek, kedvet találni. Az ifjak pedig őt inkább szerették, mint követték, 's annyival alább süljettek nálánál, a' mennyivel ő a' régieknél alább szállott vala. Mert ohajtani kellene, hogy sokan csak ő vele érnének is fel, vagy legalább hozzá közel járulnának. De csupán hibáiért tetszett, 's ki ki azon hibáját, melyre elégséges volt, igyekezett utánozni, 's midőn hasonló írásmóddal kérkedett, Senecát rossz hirbe keverte. Ezen írónak egyéberánt sok 's jeles szépségei vagynak, szerencsés és termékeny elme, nagy szorgalom, sok hasznos esméretek, melyeknél mindazáltal néha azoktól, kikre valaminek vizsgálatát bizta, megcsalattatott. A' tudományoknak csak nem minden nemében is dolgozott. Mert birunk tőle szónoki beszédeket, költeményeket, leveleket, beszélgetéseket. A' bölcselkedésben nem birt eléggé éles észszel 's megválasztással, de a' vétkeknek igen derék feddője. Írásaiban sok szép jeles mondások találtnak, sok, a' mit az erkölcs tudományért méltó olvasni; de előadása legnagyobb részint romlott, 's annál veszedelmesebb, minthogy édes hibákkal bővelkedik. Azt lehetne kívánni, hogy

bár a' maga elméjével, de más ítélő tehetségével írt volna. Mert ha némelly elménczségeket megvetett, ha kevesebbre vágott, ha minden gondolataival szerelembe nem esett, 's ha sok igazságokat belső erejektől csekély 's hitván mondásocskákkal meg nem fosztott volna, nem gyermekek' szeretetére, hanem férjfiak' kedvelésére volna érdemes. Azomban írásai még ugy is, mint vagynak, érett itéletű 's olyan férjfiaktól, kiknek izlések jobb munkák által ki van mívelve, annyival is inkább érdemelnek olvastatni, minthogy mind szépségeik, mind hibáik hasznosok lehetnek az izlés' formálására. Mert a' mint mondtam, sok dicséretet érdemlő, sőt sok csodálkozásra méltó van benne; csak a' kiválogatásra gond fordíttassék. A' mit vajha maga tselekedett volna; mert az illy nagy elme, melly valamit akart, mindent megtehetett; méltó volt jobbnak akarására, —

Sup. Kis János.

4.

A' RÓMAI TÖRTÉNETÉK' VELEJE.**EUTROPIUSBÓL.***(Folytatás.)***Hetedik Könyv.**

1.

A' város' építésének mintegy hét száz kilen-
czedik esztendejében, a' Caesar' megölettetése
után ismét elkezdődtek a' polgári háborúk. 1) Mert a' Senatus a' Caesar' gyilkosainak jóakaró-
jok volt. Ellenben Antonius Consul, ki Caesar-
ral tartott, polgári háboru által el akarta őket
nyomni. Midőn e' végre Antonius az Országban
mindent felzavarván sok rosszat követett-el, a'
Senatus által a' haza' ellenségének mondatott
lenni. Ellene hadakozni küldettek az uj Con-
sulok Pansa és Hirtius 's Octavianus 2) egy ti-
zennyolcz esztendő's ifju Caesar' unokája, kit
az testamentomában örökösévé 's neve viselőjé-
vé tett. Ezen Octavianus az, ki utóbb Augusz-
tusnak hivatott, 's uralkodóvá lett. E' szerint
három vezérek küldetvén Antonius ellen, őt
meggyőzték. Mindazáltal a' győzelem után
mind a' két Consul meghalt, 's maga Caesar há-
rom hadi sereget vezérlett.

2. Antonius megfutamtatván és seregét elvesztvén Lepidushoz folyamodott, ki elébb Caesar alatt Magister Equitum volt, 's ekkor egy nagy hadi sereget vezérlett. Talált is nála védelmet. Nem sokára azután Caesar Antoniussal, Lepidus' közbenjárására békességet kötött; 's olly szín alatt, mintha az atyának ki őt testamentómban gyermekévé fogadta, halálát akarná megboszulni, egy hadisereggel Rómába ment, 's erőszakkal véghez vitte, hogy húsz esztendő korában a' Consulság reá bizatnék. A' Senatust Antoniussal és Lepidussal egyetértve számki vetette 's az országban fegyveres erővel kezdett uralkodni. Ugyan ezek által Cicero a' szólnok és sok egyéb főemberek is megölettek.

3. Az alatt Brutus és Cassius Caesar' gyilkosai nagy háborút támasztottak. Mert Macedoniában 's a' napkeleti tartományokban sok hadiseregek voltak, mellyeket részekre hajtottak. Ezek ellen Caesar Octavianus Augusztus, és Marcus Antonius táborba szállottak (mert Lepidus Italia' védelmezése végett hátra maradott), 's Macedoniának Philippi nevű városa mellett 3) vélek harczoltak. Az első ütközetben Antonius és Caesar meggyőzettek, 4) de Cassius 5) a' nemesség' feje elesett; a' másodikban 6) Brutus, számtalan főnemesekkel együtt, kik a' hadat igazgatták, meggyőzetett 's megöletett. 7) Ez meg-lévén a' szabad köztársaságot úgy osztották fel magok között, hogy Augusztus Hispaniát, Galliát 's Itáliát bírná, Antonius pedig Ásiát, Pontust és a' napkeletet. 8) De Itáliában Lucius Antonius Consul, annak, ki Caesarral Brutus és Cassius ellen harczolt testvére, polgári háborút indított. Ez Perusiánál Thusciának egyik

városánál megveretett 's elfogatott, de nem öle-
tett meg.

4. Az alatt Sextus Pompejus a' nagy Cnae-
jus Pompejus' fija 9) Sicziliában igen nagy há-
borút támasztott; minekutánna azok, kik a' Bru-
tus' és Cassius' felekezetéből életben maradtak,
nagy számmal sereglettek hozzá. Caesar Augusz-
tus Octavianus, és Marcus Antonius, táborba szál-
lottak Sextus Pompejus ellen. Végre megegyez-
tek a' békeség eránt.

5. Ezen időben Marcus Agrippa Aquitániá-
ban 10) szerencsésen hadakozott; 's Lucius Ven-
tilius Bassus 11) a' Per'sák 12) felett, kik Sy-
riába beütöttek három ütközetet nyert meg. Pa-
corust Orodes király' fiját ugyan azon napon meg-
ölte, mellyen éléb Orodes Per'siai Király Sure-
ne nevű vezére által Crassust megölette. Ő volt
az első, ki a' Parthusok felett triumph-pompát
tartott, mellyet nagyon megis érdemlett.

6. Az alatt Pompejus a' békességet felbon-
totta, 's tengeri ütközetben meggyőzötven Á'siá-
ba futott, hol megöletett.

Antoniust, ki Á'siát és a' napkeletet 13) bir-
ta, feleségétől, ki Caesar Octavianus Augusztus'
testvérhuga 14) volt, elválván, Cleopátrát Ae-
gyptus' Királynéját vette feleségül. A' Per'sák
ellen ő is hadakozott. Az első ütközetekben
meggyőzte őket, de visszszamentében serege
az éhség és pestis miatt sokat szenvedett. Mi-
dőn a' Parthusok őt üldözőbe vették, vissza
húzta 's még is győzőnek tartotta magát.

7. Ugyan Antonius, felesége Cleopátra Ae-
gyptus' Királynéja által, ki aszszonyi kíváncsi-
ságból Róma városában is uralkodni akart, un-
szoltatván, nagy polgári háborút kezdett. Augusz-
tus által Actium 15) mellett Epirus tartományá-

ban egy híres és nevezetes tengeri ütközetben meggyőzetett. Ezen ütközetből Aegyptusba futott, 's midőn mindenek általmentek Augusztushoz, kétségbe esvén magát megölte. 16) Cleopatra egy viperát tett melyére, 's annak mérgétől meghalt. 17) Aegyptus, Octaviánus Augusztus által a' Római birodalomhoz kapcsoltatott, 's Cnaedus Cornelius Gallus tétetett benne helytartóvá. Ez volt Aegyptusban az első Római parancsoló.

8. E' szerint Octaviánus Augusztus a' háborúkat az egész Római birodalomban elvégezvén, Consulsága után a' tizenkettődik esztendőben visszament Rómába. — Ettől fogva negyvennégy esztendeig maga bírta az Országot. Mert az előtt tizenkét esztendeig Antoniussal és Lepidussal együtt uralkodott. Következésképpen uralkodása öszszeségesen ötvenhat esztendeig tartott.

Kimult pedig életének hetvenhatodik esztendejében természeti halállal Atellában, Campaniának egyik várossában 's Rómában temet-tetett el a' Márs' mezején. 18) Ő egy olly férjfi volt, ki igen sokakban méltán hasonlítathatott az Istenhez. Mert alig volt valaki a' háborúkban szerencsésebb, 's a' békesség idején magát mér-séklőbb mint ő. Azon negyvennégy esztendők alatt, melyekben maga uralkodott, felettte szelid és lebecsátkozó volt, mindenek eránt bőkezű adakozást 's különösen barátjai eránt nagy hűséget bizonyított, kiket olly tisztségekre emelt, hogy őket csaknem magával egyenlőkké tette.

9. Soha sem volt a' Római birodalom virágzóbb állapotban. Mer kivéven a' polgári háborúkat, melyekben soha sem győzetett meg, az Országhoz kapcsolta Aegyiptust, Cantabriát, 19) a' már előbb sokszor meggyőzetett, de ekkor

egészen meghódoltatott Dalmatiát, Pannoniát, 20) Aquitániát, Illyricumot, Raetiát, 21) a' Vindelikusokat, 22) 's Alpesi Szalassusokat, 23) a' fekete tenger-partjain fekvő városokat, mellyek között Bosphorus és Panticapaeon 24) a' legnevezetesebbek, a' Dacusokat 25) több ütközetekben megverte; 26) a' Germanusok' nagy hadi seregeit semmivé tette, 's magokat az Alpes vizeken túl kergette, melly folyóvíz a' Barbarus tartományában a' Rhénuson jóval túl van. De ezen háborút a' mostoha fíja Drusus viselte, valamint a' Pannóniaiát a' másik mostoha fíja Tiberius. Ezen háborúban negyven-ezer foglyokat vitt ki Germaniából 's Galliában szállította őket a' Rhénus partjára, a' Parthusoktól 27) ismét visszazavette Árméniát 's a' Per'sáktól kezeseket kapott, a' mit ő előtte senki sem nyerhetett meg. Ezek a' Római zászlókat is visszaadták neki, mellyeket Crassus meggyőzöttetése után elvette.

10. A' Sczythák, 28) és Indusok 29) kik előbb a' Rómaiak' nevét sem esmerték, ajándékokat és követeket küldöttek hozzájuk. Galathia is ő alatta tétetett Római Tartománnyá, holott az előtt külön királyságot formált, 's Marcus Lollius volt benne Propaetor névvel az első helytartó. 30) Még a' Barbarusok is annyira szerették őt, hogy azon Királyok, kik a' Római népnek szövetségesei voltak, tiszteletére városokat építettek 's nevéről Caesareáknak nevezték; 31) ilyen volt Mauretániában egy, mellyet Juba Király 32) építtetett 's Palaestinában egy másik, melly most igen híres város. Sok Királyok eljöttek országaikból neki tiszteletet tenni, 's Római öltözetben t. i. togában mentek kocsija vagy lova mellett. Halála után az Istenek

közzé számláltatott. Az országot igen virágzó állapotban hagyta következőjének Tiberiusnak, ki elébb mostoha fija volt, azután veje 's utóbb elfogadott fija lett.

11. Tiberius minden fejedelmi kötelességek' elmulasztásával nagy kegyetlenséggel, gonosz fös-vénységgel 's rút fajtalansággal uralkodott. Mert maga soha sem ment a' hadba, hanem a' háborúkat vezérei által folytatta. Némelly Kírályokat édesgetéseivel magához csalt és soha sem bocsátott vissza. Ezek közzé tartozott a' Cappadocziai Archelaus, kinek Országát Római tartománnyá tette, 's benne a' fővárost a' maga nevéről nevezte, úgy hogy az most Caesareának hívatik, holott előbb Mazaca nevet viselt. Uralkodásának huszonharmadik esztendejében, mindeneknek nagy öröme megholt Campániában.

12. Utánna Cajus Caesar következett Caligula vezetéknévvel, Drususnak Angusztnus mostoha fijának és magának Tiberiusnak is unokája. Ez minden gonosszággal tellyes és felette veszedelmes ember volt, 's rút tetteivel még Tiberiust is felyúl haladta. A' Germanusok ellen háborút indított, 's midőn Sveviába beütött, semmi vitézséget sem mutatott. Testvér hugait megszeplősítette 's az egyiktől született leányt gyermekivé is fogadta. Minthogy mindenek ellen nagy fös-vénységgel, fajtalansággal és kegyetlenséggel dühösködött, a' Palatiumban életének huszonkilenczedik esztendejében megöletett, minekutánna tizenhárom hónapig és nyolcz napig uralkodott.

13. Utánna Claudius, Caligula atyatestvérének 's annak a' Drususnak fija, lépett az uralkodásra, kinek egy emléke áll Moguntiacumban,

's kinek Caligula is unokája volt. Uralkodásában a' jó és rossz között közép utat tartott, sokban magát mérsékelvén 's csendes természetet mutatván, némelly részben pedig magát kegyetlenül 's esztelenül viselvén. Háborút kezdett Brittannia ellen, mellynek földére Cajus Caesar után még senki sem lépett, 's azt Cnaeus Sentius 33) és Aulus Plautius híres vezérek által meggyőzvéen nevezetes triumphipompát tartott. Némelly Brittannián túl a' tengeren fekvő szigeteket is, mellyek Orcadeseknek hivattak, a' Római birodalomhoz kapcsolt 's fiját Brittanicusnak nevezette. Némelly baráti eránt olly lebecsátkozó volt, hogy Plautiust is egy előkelő férjfiat, ki a' Brittanniai táborozásban sok nevezetes dolgokat vitt véghez, a' triumphipompa tartásakor 34) maga kísérte, 's midőn a' Capitoliumba felment, jobb keze felől bocsátotta. Hatvannégy esztendeig élt 's tizennégyig uralkodott. Halála után nagy pompával az Istenek közzé számláltatott, 's Istené tettnek hivattatott. 35)

14. Utánna következett Nero, ki az annya testvéréhez Caligulához mindenben nagyon hasonlított, 's a' Római birodalmat gyalázta is fogyasztotta is. A' puhaságban és tékozlásban rendkívül meszsze ment, ugymint a' ki Cajus Caligula példája szerint meleg és hideg illatos szerekkel mosdott, 's arany hálókka halászott, mellyeket bársony kötelekkel húzott ki a' vízből. Számtalan Senátorokat megöletett; 's minden jóknak ellensége volt. Utoljára annyira megbecstelenítette magát, hogy a' játékszínen muzsikuskok 36) és színjátszók' öltözetében tánczolt és énekelt. Sok rokonain gyilkosságot követett el, testvérét, feleségét, 37) anyját, 38)

megölvén. Róma városát felgyújtotta, hogy hasonlatosságban láthatná, mint égett el hajdan Trója, mikor megvétetett. Hadi dolgokban semmit sem mert tenni, 's Británniát csak nem elvesztette. Mert alatta ott két legnevezetesebb városok 39) elfoglaltattak és lerontattak. Armeniát a' Parthusok elvették 's a' Római legiókat járom alá hajtották. Mindazáltal két tartomány járult az ő uralkodása alatt Róma' birodalmához; a' Polemoni Pontus 40) Polemon Király' engedelmevel és a' Kottiai Alpések 41) Kottius Király' halála után.

15. Mind ezek által az egész Római birodalomban gyűlölséggé tette magát. Egyszerre mindenektől elhagyatott 's a' Senátus által az ország ellenségének nyilatkoztatott ki. Midőn rajta a' büntetést végre akarták hajtani (melly abban állott, hogy mezítelenen, nyakát két fa közé szorítva 42), látványságul a' városban szélyel vezetettvén halálra kellett volna korbácsoltatnia 's azután a' kőszikláról 43) letaszítatnia; elsőkött a' Palatiumból, 's egy szabadossának falusi jószágán, melly a' Salariumi és Nomentumi ország' utak között Rómától négy mértföldnyire fekütt, maga magát megölte. Ő építette Rómában a' meleg ferdő házakat, mellyek elébb Nero ferdőinek neveztettek, most pedig Alexanderéinak 44) neveztetnek. Kimult életének harminczkettődik 's uralkodásának tizenhátgyedik esztendejében 45), 's vele Augusztusnak egész nemzetsége elenyészett.

16. Helyébe Servius Galba lépett egy régi 's előkelő fő nemességű Senátor 73 esztendőskorában, kit az egész hadisereg örömezt elfogadott; mert már elébb, míg Fejedelemmé nem lett úgy is mint országos polgári tisztviselő, úgy is mint katona nagyon megkülömböztet-

te magát; sokszor volt Consul, sokszor Proconsul, és gyakran a' legterhesebb háborúkban fővezér. Ennek uralkodása kevés ideig tartott 's jó kezdetet mutatott, kivéven hogy kegyetlenségre hajlott. Mind a' mellett Otho' intselkedése által, uralkodásának hetedik hónapjában életét elvesztette. Megöletett a' Római piacon 's eltemetettetett saját kertjeiben, mellyek Rómától nem messze az aureliai ország-út mellett fekszenek.

17. Galba' megölettetése után Otho foglalta el a' birodalmat, ki anyja után híresebb familiából származott mint atya után, jóllehet mind a' két familia elég nevezetes volt. Míg uralkodásra nem lépett, puha életű 's Nero' barátja volt; mint fejedelem semmit sem tehetett a' mi emlékezetét fenn marasztaná. Mert minthogy ugyan akkor, midőn Otho Gálbát megölte, a' Germániában fekvő seregek által Vitellius is Császárrá neveztetett, ez ellen háborút kezdett, 's Italiának Bebriacum nevű városánál egy könnyű ütközetben meggyőzöttetvén, jóllehet sok segítő seregei voltak, maga magát megölte. Midőn katonái arra kérték, hogy a' háború' szerencsés kimenetelén ne esnék olly hamar kétségbe, azt felelte: hogy kár volna ő miatta polgári háborút támasztani. E' szerint kivégezte magát harmincznyolcz esztendő's korában 46), minekutánna kilenczvenöt napokig uralkodott.

18. Azután az országlás Vitteliusra szállott, ki, inkább nagy tiszteletű mint régi nemességű familiából származott. Mert az atya nem nagyon híres nemzetségből eredett, de még is háromszor volt rendes Consul 47). Nagyon gyalázatosan uralkodott 's szerfelett kegyetlen volt. Különösen megkülömböztette magát telhetetlen mértékletlensége 's tobzódása által, minthogy az mon-

datik róla, hogy napjában négyszer ötszer is tartott asztalt. Legalább egy igen nevezetes vacsoráról van emlékezet téve, melyet az ő tiszteletére a' bátya Vitellius adott, mellyben egyéb drágaságokon kívül kétezer hal, 's hétezer madár vitetett az asztalra. Minthogy Néróhoz annyira akart hasonlatos lenni, hogy ennek holt tetemeit is, mellyek nagyon nyomorult módon voltak eltemetve, pompásan megtisztelni kívánta, Vespasiánusnak két vezérei által megöletett, minekutánna Sabinust Vespasiánus fővezér' testvérét kivégeztette 's a' Capitoliummal együtt elégettette 48). Megfogattatván, nagy gyalázzal mézítelenen Róma városán keresztül hurczoltatott, feje, hajának hátra takarítása mellett felemeltetvén, álla alá kard tétetvén, 's reá minden előtalálkozók által ganéj hajgáltatván. Végre feje vétetett 's teste a' Tiberisbe vettetett, úgy hogy semmi rendszérinti temetésben sem részesült, kimult pedig életének 57-dik esztendőjében, minekutánna 8 holnapig és egy napig uralkodott.

19. Helyébe Vespasiánus lépett, ki Palestínában 49) neveztetett Császárrá. Ezen Fejedelem nem volt ugyan fő származásu, de még is a' legjobbakhöz hasonlítathatik. Már elébbi állapotjában is minekelőtte az uralkodásra jutott híressé tette magát; minthogy Claudius által elébb Germaniába, azután Británniába küldetvén az ellenséggel harminczkétszer ütközött meg, két nevezetes népet, húsz várost, 's a' Britannia' szomszédságában Vecta szigetét a' Rómaiak hatalma alá hajtotta. Rómában nagyon szeliden uralkodott; egyedül a' pénzt jobban szerette mint illett 50); úgy mindazáltal igazságtalanul senkitől el nem ragadozta. Mert jóllehet nagy gondolat és szorgalommal gyűjtötte össze a' kincset;

mindazáltal bőkézzel is adakozott, kivált a' szűkölködőknek. Nem is könnyen lehet ő előtté olly Fejedelmet találni, kinek adakozása nagyobb vagy a' szükséghez mértékletesebb lett volna. Nagyon szelíd természetű volt, ugymint a' ki még a' Felségbántás' vétkében keveredteket sem könnyen büntette másképp mint számkivetéssel. Ez alatt Judaea a' Római birodalomhoz kapcsoltatott Jerusálemmel együtt, melly Palestinának legnevezetesebb városa volt. Achajat, Lycaeat, Rhodust, Byzantziumot (51), Samost, mellyek előbb függetlenek valának, nem különben Thracziát, Czilicziát, Commagenét (52), mellyekben Rómaiakkal szövetséges Fejedelmek uralkodtak vala, Római tartományokká tette.

20. A' megbántatásokat 's ellenségeskedéseket nem tartotta emlékezetében. A' prókátorok és bölcselkedők sértegetéseit csendesen eltűrte; de a' katonai fenyítéket szorosan megkivánta. A' fijával Titussal együtt Jerusálem felett triumphipompát tartott. Midőn eképen magát a' Senátus, a' nép, 's végre mindenek előtt kedvesség, és szeretet' tárgyává tette, a' Sabinum körül fekvő saját falusi jószágán életének hatvankilenczedik, 's uralkodásának kilenczedik esztendejében (53) vérhasban meghalt, és az Istenek közzé számláltatott. Gyermekének születési csillagzatjait olly jól esmierte, hogy jóllehet sok özszeesküvések forraltattak ellene, mellyeket kinyilatkozások után is hideg vérrel megvetett, még is azt mondotta a' Senátusban; hogy vagy fiai lesznek az uralkodásban következői, vagy senki sem.

21. Utánna a' fija Titus uralkodott, ki hasonlóképen Vespasiánusnak neveztetett, 's mindenféle jeles tulajdonságok által olly nevezetes és tiszteletre méltó ember volt, hogy az embe-

ri nemzet szerelmének és gyönyörűségének hivatott. Az ékesszólásban, vitézségben, magamérséklésében alig találtak párját. A' pöröket diák nyelven intézte el; költeményeket és szomorú játékokat görögön írtt. Jerusálem' ostromlásakor, hol az atya alatt katonáskodott, tizenkét nyíllövessel tizenkét embert ejtett el az ellenség közzül. Rómában olly szelidséggel uralkodott, hogy senkit sem büntetett meg, 's azokat, kik ellene özszeesküvésben tapasztaltak, nem csak szabadon bocsátotta, hanem bizodalmasában is szintén ugy részeltette, mint az előtt. A' kedveskedésben és adakozásban annyira ment; hogy egy könyörgőtől sem tagadott meg semmit is; 's midőn ezt baráti neki véteklül tulajdonították, azt felelte: hogy a' Császártól senkinek sem kell szomorú ábrázattal elmenni. Midőn egykor vacsora felett eszébe jutott, hogy azon napon senkivel sem tett jót, ezt mondotta: barátim, a' mái napot elvesztettem. Rómában egy Amphitheátrumot épített 54), 's annak felavatásakor ötezer vad állatot öletett meg.

22. Mind ezekért mód nélkül szeretettvén, életének negyvenkettődik esztendejében, minek-utánna két esztendeig, nyolcz hónapig és húsz napig uralkodott 55), megholt ugyan azon falusi jószágon, hol az atya' halála történt. Halála olly nagy szomorúságot okozott, mintha kiki a' maga árvaságra jutását siratta volna. A' Senátus, mihelyt halála' hírét estve felé meghallotta, mindjárt azon éjszaka sietve özszeegyült, 's annyi magasztalással 's hálával tetézte őt, a' mennyit reá soha egész életében 's jelenlétében nem ruházott. Az Istenek közé számláltatott.

23. Mindjárt halála után a' fiatalabbik testvére Domitiánus kezdett uralkodni, ki inkább

Neróhoz, Caligulához vagy Tiberiuszhoz hasonlított, mint az atyához vagy testvér bátyához. Mindazáltal az első esztendőiben szelidséget mutatott 's mérsékelte magát; de nem sokára a' bujaságnak, haragtartásnak, kegyetlenségnek 's fösvényiségnek vétkeibe olly igen elmerült, 's magát olly gyűlölségessé tette; hogy az atyának és testvérének érdemeit is kitörülte a' vele együtt élők' emlékezetéből. A' Senátus' legjelesebb tagjait megölette; az első volt, ki magát Úrnak és Istennek hívatta, maga számára nem más, hanem csak arany és ezüst szobrokat engedett a' Capitoliumban állíttatni; a' testvérei' gyermekeit meggyilkoltatta; 's kevélysége is szenvedhetetlenül utálatos volt. Négy háborút viselt; egyiket a' Sármatákkal 56), másikat a' Cattusokkal 57), 's kettőt a' Dacusokkal 58). A' Dacusok és Cattusok felett kettős triumphipompát tartott; a' Sármaták felett csak borostyán koszorúval tiszteltette meg magát. De ezen háborúkban nagy veszteségeket is szenvedett, mert Sarmátiában egy legiója vezérjével együtt semmivé tétetett; a' Dacusok által pedig a' kiszolgált Consul Oppius Sabinus, és a' testőrző sereg' vezére, Cornelius Fuscus, nagy hadi seregekkel együtt megölettek. Rómában sok épületeket is tétetett. Ezek közé tartoznak a' Capitolium 59), a' Forum transitorium 60), az Odeum 61), az Istenek' folyosója, az Iseum, az Serapeum 62), és a' Stadium 63). De minthogy rút vétkei által magát mindenek előtt utálatossá tette, életének negyvenötödik, uralkodásának tizenötödik esztendejében, az ellene összeesküdt katonák által a' Császári palotában megöletett. Holt teste nagy meggyaláztatással a' sírásók által vitetett ki, 's minden pompa nélkül temettetett el.

Jegyzetek a' VII. Könyvhez.

---

1) Polgári háborúnak az neveztetett, midőn Rómaiak hadakoztak Rómaiak ellen.

2) Előbb Octavius nevet viselt, 's Caius Octavius praetornak, és Atiának Marcus Atius Balbus és Julia Caesar testvér húga leányának fíja volt. Fiatal korában egy ideig Hispaniában Caesar alatt katonáskodott, azután Apolóniába ment tanulni, honnét most Caesarnak fíjává fogadtatván 's jószágait elnyervén, vissza jött mint Caesar' örököse 's nevét elváltoztatta.

3) Philippi Macedonia' nevezetes városa volt, 's annak szélén feküdt.

4) Caesar nem is volt jelen az ütközetben, minthogy egy álmom által magát megintetve vélte.

5) Cassius maga ölte-meg magát.

6) Ezen ütközet is Philippi mellett történt.

7) Brutus maga ölte-meg magát.

8) A' napkeleten itt Syria és Arménia értetik az Euphratesig.

9) A' nagy Pompejus a' maga idejében leghíresebb hadivezér volt. Utóbb Julius Caesar által győzetett-meg 's Aegyiptusban mult ki.

10) Aquitania Galliának legnagyobb részét tette.

11) Kit Antonius előre elküldött Á'siába.

12) Igazabban a' Parthusok felett.

13) A' napkelet mind azt jelenti, valamit a' Rómaiak kis Á'sián kívül Á'siában és a' még inkább napkelet felé fekvő tájékokon birtak; következésképen Aegyiptus is oda tartozott.

14) Antonius eleinten Fulviával volt házasságban, azután Augustus testvér hűgát Octáviát vette feleségül. De midőn Aegyiptusban tartózkodott, Octáviától elvált, 's Cleopatrával Aegyiptus Királynéjával lépett házasságra.

15) Actium Acarnaniában feküdt az Ambraci tengeröböl mellett.

16) Következésképen életének harminczkettődik esztendejében.

17) Más írók azt mondják, hogy Campaniának Nola nevű várossában halt-meg. Atella, Capua és Nápoly között feküdt.

18) Ez egy térség volt Róma mellett a' Tiberis partján. Eleinten a' Tarquinusok' familiája által biratott, de a' Királyok' elkergettetése után Mársnak szenteltetett, 's utóbb rész szerint a' Római ifjúság hadigyakorlására; rész szerint közös innepi multságok' tartására fordítatott.

19) Cantabria, Spanyol-ország' tartománya volt.

20) Pannónia, Austriának, Horváth-országnak 's Bosniának egy részével együtt Magyar-országot és Slavóniát foglalta magában.

21) Raetia, déli Német - országnak nagy részéből, és Helvétianak és Itáliának némelly tartományaiból állott.

22) Baváriának legnagyobb részét foglalta magában némelly szomszéd vidékekkel együtt.

23) A' Salassusok ott laktak, hol most Toria és Aosta tartományok vagynak.

24) Ezen városok a' Caffai tengerszorulat mellett feküdtek.

25) Dácia egy nagy tartomány volt a' Duna mellett, 's a' mostani Erdély- és Olah-országokat, 's Valachiát, Moldaviát és Bessarabiát foglalta magában.

26) Az elébb említett népeket a' Rómaiak alá hódoltatta; a' Daciabélieket és a' Németeket pedig, csak megverte egy ütközetben.

27) Parthusok és Persák egyet tesznek. Sándor ideje előtt Per'sáknak, azután a' Rómaiak által Parthusoknak, 's a' harmadik században viszont Per'sáknak neveztettek.

28) A' Scythák a' Krimmi Tartáriában, az Orosz birodalom' egy részében, 's különösen Casan és Astracan körül laktak.

29) Egy az Indus vize körül lakó nép. De a' Rómaiak sokszor más messzebb napkelet felé lakó népeket is Indusoknak neveztek, minthogy neveiket nem tudták.

30) Praetor különben olyan polgári tisztviselő volt, ki rangjára és hatalmára nézve mindjárt a' Consul után következett. A' Rómaiak minden elfoglalt országot vagy tartományt Provinciáknak neveztek, 's a' kisebbeket Propraetor, a' nagyobbakat pedig Proconsul által igazgattattak.

31) Valamint Augustus, úgy az utánna következett Császárok is Caesar nevet viseltek, minthogy Caesároknak fogadták őket fiaikká.

32) Augustus uralkodásától fogva, a' Római Császárok' háza Palatiumnak neveztetett azon hegyről, mellyen állott.

33) Nem Sentius, hanem Cnaeus Hosidius Geta volt Plautiussal Britanniában.

34) Ez a' triumph-pompának kisebb neme volt, melly Ovationak hivatott. Ekkor a' hadi-vezér gyalog vagy lovagolva ment bé a' városba, 's a' Capitoliumban ökor helyett juhát (ovem) áldozott, honnét az Ovatio is nevét vette. Fején borostyán helyett myrtus koszorút viselt, 's nem a' Senatorok, hanem csak a' lovagok mentek előtte.

35) Az Istenné tevés vagy Istenítés, Julius Caesartól fogva csaknem minden utánna következett Császárokon, még a' kereszttyén Császárokon is Gratiánusig véghez vitett. Ha a' Császár meghalt, elsőben pompásan eltemettetett; azután vi-

aszból készült képe egy pompás ágyra fektetett 's egynehány napig, mint ha beteg lett volna virasztatott, végre az mondatott, hogy meghalt, 's akkor ezen ágy a' képpel együtt a' legjobb emberek által válaikon a' Márs' mezejére vitetett, ott egy magas alkotványra tétetett, és az alkotvánnyal együtt elégettetett; egy úttal pedig egy az alkotmány tetejére kötött sas eleresztetett, melly a' megholtnak lelkét az égbe vitte. Ettől fogva az ilyen Császár Isten gyanánt tiszteltetett.

36) A' muzsika, a' régi Rómaiaknál beestelenítő kézi mesterségnek tartatott; de kicsinyenként ezen előítélet elenyészett. Már Antoninns és Alexander Severus taníttattak muzsikára. A' tánczolás is illetlennek tartatott a' Rómaiaknál, kivált ha valaki benne nagy ügyességre tett szert.

37) Octávia.

38) Agrippina.

39) Tacitus Ann. Lib. XIV. 31. 33. három városokat nevez: Gamalodunumot, Verulamiumot és Londiniumot, vagy Londont.

40) Igy neveztetett a' pontusi királyságnak Cappadóciával határos része.

41) Piemontban.

42) A' Furca vagy Pelengir különféle formájú volt. Az itt említett büntetés hihetőkép abban állott, hogy a' vétkesnek nyaka két darab fa közzé szoríttatott, 's úgy a' vétkes halálra korbácsoltatott.

43) Ez a' Tarpejusi kőszikla volt, melly a' mint írják, onnét vette nevét, hogy már Romulus arról Lucius Tarpejst letaszíttatta. Illyen letaszíttatással a' hamis tanúkat, szökött katonákat, lopashan tapasztalt szolgákat, 's mind azokat is büntették, kik magokat Róma' uraivá akarták tenni.

44) A' feredő házak ország' költségén készült pompás épületek voltak Rómában, és azokban eleinten csak a' fő emberek, utóbb pedig mások is feredtek.

45) Nero tizenhárom esztendeig hét hónapig és huszonnyolcz napig uralkodott.

46) Harminczhat esztendeig, tizenegy hónapig és tizenkilencz napig élt.

47) Rendes Consulnak az hívatott, ki Januárius első napján lépett a' hivatalba, 's kiról az esztendő neveztetett. Ellenébe tétetik a' Consul snffectus, a' ki t. i. valamelly esztendő forgása közben meghalt, Consulnak helyébe választatott.

48) Ezt nem úgy kell érteni, mint ha Sabinus a' Capitoliummal együtt elégett volna. Vitellius a' Capitoliumot elégette, Sabinust megölette.

49) Vespasiánus ekkor Jerusálemet vívta, mellyet fíjával Titussal együtt be is vett és lerontott.

50) Ez a' rekeszték úgy látszik utóbbi leirótól származott.

51) Most Constantinápoly.

52) Commagene, Syriának egy része volt az Euphrates mellett.

53) A' tizedik esztendőben.

54) Az Amphitheátrumot Vespasiánus kezdette építeni, 's a' fíja Titus végezte el. Ezen épület a' város' közepén volt.

55) Ötvenkilencz esztendeig, nyolcz hónapig, és tizenöt napig élt, 's két esztendeig, két hónapig, és húsz napig uralkodott.

56) Ezen Sármaták a' Visztula és Volga között laktak.

57) A' Cattusok a' Hassiai fejedelemségben, 's annak szomszédságában laktak. Domitianus elpusztította országokat a' nélkül, hogy ellenséget látott volna, még is triumphipompát nyert a' Senátustól, 's magát Germanicusnak nevezte. Triumphipompája igen neveltséges volt. Pénzen vett emberek mentek foglyok helyett német öltözetben; 's hízelkedő költők énekeltek dicsőségét.

58) A' mai Erdély-országban Valachiában, Moldáviában és Bessarabiában laktak. Akkori Királyok Decebalus volt.

59) Melly Vespasiánus alatt elégett.

60) Így neveztetett ezen piac, minthogy róla más három piacra lehetett sétálni. Nero alatt készült el egészen, 's azután Forum Nervae nevet nyert.

61) Egy theatrum formájú épület, mellyben Concertek adattak, 's a' híres muzsikuskok a' közönség előtt egymással vetélkedtek.

62) Az Iseum és Serapeum két templomok voltak.

63) A' Stadium olly hatszáz huszonöt lábnyi hosszúságú hely volt, mellyen a' versenyt futók magokat gyakorolták, szélein körül véve batokkal vagy székekkel, mellyeken a' nézők ültek.

(Folytatása következik.)

5.

Némelly jegyzések a' Battasokról.

A' Battasok, Sumatrának hegyei között, az erdőkben laknak. Ugyan azért, sok ideig eszméletlenek is voltak az Európaiak előtt; de 1752-dik esztendőtol fogva elkezdték őket az Anglusok és Hollandusok megismerni. Mint másoktól nem függő szabad nemzet, meg tartják eredeti indulatjokat, erkölcsüket, szokásaikat, és nyelvöket: — természetekre nézve kistsinyek; — köntösök egygyűgyű, valamelly erős, kemény, barna veres, vagy fekete színre festett, magok által készült pamut posztóból való elő-kötő, vagy kamizol, vagy rövid, czipőjoktól fogva térdig nyuló nadrág. — A' szüzek, több 's kevesebb, de gyakorta ötven gyűrűt is hordanak füleik' czimpájin, mint aszszonyi ékességet. — Közönséges eledel nálök az úgy nevezett Jaggang (török búza) és a' földi alma. Közönséges vendégségben használják leginkább a' bival- vagy krokodilus húst; a' ló húsnál pedig, pompásabb és jobb eledelt nem tartanak.

Szeretik a' sok feleségüséget; némelly magát jól bíró férjfinak, öt, hat, sőt több felesége is van, de a' kik szoros és kemény fenyíték alatt tartatnak. A' házasságra lépni kívánó férjfinak, vagy a' nálök szokásban lévő Jovjovrt,

a' melly 180 fl. térszen, előre kötelessége, jö-
vendőbeli felesége' attyának lefizetni, vagy le-
ánya' helyett, mást állítani helyébe. — A'
melly aszszony nálok idegen férjfiival társalko-
dik, mint a' köz gyalázatra kitétetettnek, el-
nyíretik a' haja, 's férjének örökös rabjává lé-
szen. Ha pedig a' férjfi találtatik hűségtelen-
ségben, mint a' szerelemben telhetetlen ember-
nek, halál mondatik fejére.

Minthogy haragra, 's a' boszszúállásra na-
gyon hajlandók, tehát szüntelen való villon-
gásban és veszekedésben vagynak mint magok,
mint szomszéd falus feleik között. Ellenségei-
ket szeretik orozva, bokrokban vagy a' sűrű
erdőkben való leselkedés által megtámadni, 's
megölni. De minő kíváncsiak czéljok mint le-
endő elérésének előre való tudásában, kitet-
szik ebből, hogy minekelőtte lesre kimenné-
nek, előbb vagy egy fejer kakast, vagy egy
bivalt levágnak, és annak belső részéből meg-
jövendőltetik a' falu papjával, szerencsések
lesznek e' vagy nem. Ha jót jövendőlt és bé-
tellyesedik jövendőlése, szeretik papjokat; ha
pedig a' jövendőlt szerencse mellett, szeren-
csétlenek lesznek, keményen megverik a' ha-
zug prófétát. — Vallásokra nézve pogányok;
két hatalmas Valóságot hisznek, Dajbattah-t;
és Murgiso-t; amazt a' jók, ezt a' gonoszok
szerzőjének tartják; de egyiket sem imádják,
a' jövendő életről semmit sem tartván, sem
semmit nem reménylenek, sem semmitől nem
félnek. Hogy hisznek valamelly hatalmas, igaz-
ságot szerető 's a' gonoszt megbüntető Valósá-
got, leginkább ki tetszik: az ártatlanságnak meg-
bizonyíttására nálok szokásban lévő gyakorlás-
ból, a' melly ebből áll: Az elvádolt személy,

egy kevés riskását vévén szájába, ezt kívánja magának: hogy változzon kővé, ha bűnös. Vagy a' fontosabb történetekben egy ónból, vagy más nemtelen érczből készült kép, egy tál riskásába tétetik, 's a' tál' kerülete óngolyóbisokkal meg-rakatik, 's ekkor a' bévádolt azt kívánja, hogy földjének termése rodhadjon össze, barma vesz-szen el, 's ő maga soha se ehessen, ha igazat nem szól. —

C. J. K.

6.

A' Gondviselés' különös játéka.

A' három utolsó Pápák' haláloknak eszten-deiket tekintve; különös játéka tűnik szemünkbe a' gondviselésnek. Ha ugyan is a' mindenike előtt meghaltt Pápáknak rangszámjokat ösz-sze adjuk külön-külön az uralkodott Pápák' rangszámjaikkal, és még 10-et adunk hozzájuk; nyerjük azon évek' számjaikat, melyekben ezen három utolsó Pápák elbúcsúztak földi ha-záikból. Így *VII. Pius* meghaltt 1823-ban; *XII. Leó* 1829-ben; *VIII. Pius* pedig 1830-ban ezen számadás szerint:

Pius . . 6	Pius . . 7	Leó . . 12
Pius . . 7	Leó . . 12	és Pius . . 8
hozája adódván 10	hozája adódván 10	hozája adódván 10
<hr/> 18—23	<hr/> 18—29	<hr/> 18—30

7.

Kisfaludy Károly' halálára. *)

Elhunyt honunk' fő Lantosa! — gyász eset! —

Bús Fátum! — elhunyt a' koszorús Dalos!

Égit cserélt nagy Lelke földi

Lakja helyett, mivel ebbe' nem fért.

Jövel kesergő Melpoméném! — zokogj,

'S borulj le sírján a' szeretettnek, és

A' jókkal együtt öntsd ki bánat-

zúzta szíved' sokasult keservét.

Jövel, ne rettegj! — zengeni a' Nagyot,

A' Jót, — nemes ézél. — Ah! sem ama' magyar

Őszinteség, melly lelkesité,

'S láng esze, — sem sok ezer fohászi

Népünknek érte, — sem jeles érdemi

Ném tarthaták még köz-becses életét!

Elhunyt! — 's korán lett hunyta' híre

Minden Igazt siralomra bűzdít.

Téged' kivált óh! érte esenkedő

Testvérje SÁNDOR, Hunnia' Kédvese!

Téged' fakaszt testvéri szívből

Jajt zokogó panaszokra e' sors.

Jajjal zuborgnak a' Duna' hajjai,

Némán borongnak Pest', Buda' térei,

Szárnyal Hazánkban szerte a' hír,

'S jajra fakasztja Apoll' barátit.

Rémülve reazket e' leverő eset'

Meggyőzhetetlen sullya alatt Magyar

Tempénk, — 's lakójit, — mint ha lángol,

'S csattan az ég, — remegés fogá el.

*) Meghalt 1830-dik év' Szent-András hava' 21-dikén, — e' munka pedig készült 1831-dik év' Bőjt-elő hava' 14-dikén.

Sírfára omlott, szép szeme' gyöngyei
 Fénylőn, — az ép íz' bús génuszsza, és
 Sűrű jajok közt könyje' hű Fel-
 kentje' hideg tetemére gördül. —
 Dicső! lehelj rám! láng eszed' egyszerű
 Mértéke is melly mennyei ihletés
 Lész nekem! — illó lenne hozzád
 Énekem így; eget érne büszke
 Fejem; 's merészen zengene lelkesült
 Múzsám utánad Hunnia' résziről, 1)
 Vagy víg dalokban 2) ömledezne
 A' kegyek' Édenein, 's virányin.
 Láttam, midőn a' Menny' arany ajtaja
 Előtt lebegvén, — jött elejébe ki
 Virág 3), 's az új polgárt örömmel
 Átkarolá, 's bevezette. Tüstént
 A' Sérafok közt hely mutatódá ki
 Számára; most a' két jeles Énekes
 Vévén magyar lantját, utánna
 Zenge az égi kar andalogva. —
 Nyert hát az ég! — de Hunnia' kára nagy!
 Nincs! nincs egyébb ír kötni be mély sebünk', —
 Nézőnk utánad menybe kedves
 Kisfaludynk, 's neved' emlegetjük. —

Pataki János, Patakról.

-
- 1) Czelzés Kisfaludynak Mohács, Erzsébet 's több illy szomorú foglalatú munkájira.
  - 2) Czelzés: Vígasztaló Dalbor mellett, — Pipa-dal, 's több illy víg foglalatú munkájira.
  - 5) Virág meghalt 1830-dik év' Boldog-Aszszony hava' 25-dikán.
-

Az én Diesősségem.

Szép, lenni harcban nyertes Hadvezérnek,
A' honn' ügyéért ezreket vezetni,
Érdemborostyánt általok szedetni,
'S ragyogni végén a' hős pályatérnek;

Szebb, zöld cserágát a' polgári bérnek
Fénypolczon izzadt fűrt közzé tehetni,
Törvény' 's igazság' védjévé lehetni,
Segítve jókan oltalmat ha kérnek;

Óh sokkal édesb, sokkal szebb nekem,
Mit értékem nyújt azzal kedvre élni,
Csendes lakomban zengni énekem,

A' sors' kegyétől csak kevest remélni,
'S Esztim' szerelmes keblén szenderegve,
Álmódni, míg rám csókja hull peregre!

Fogarasy János.

Barátomnak Tanács.

Értettem szeretett Barátom a' czélt,
Mellyért kis Leveled' sietve küldéd;
Szívemből örülök, hiszem valóban,
Hogy színlett, csapodár szívű nem vagy;
Már meglelkesedett szívedben a' Jó.
Hazasság' szele bús fejedben ötlík.
Szívemből javasolhatom Barátom,
Mert forrón szeret a' kegyes Ninád, élj!

B. J. J.

8.

Smith Angolý-kapitány' életleírása, jeles nagy vitézsége Székesfehérvárnál, rettenthetetlensége 's különös története a' föld' négy részeiben:

(Folytatás.)

Smith némelly tekintetes honfijaival Virginiába Amerikába költözik.

Az illy szükséges meszsze útra megkívántató dolgokkal; nép és mesteremberekkel hajóikat felkészítvén kiindultak, hogy Virginiában újakot alkotnának. Amerikába érvén Pasphia partjainál kiköttek. Rapahanna' Királya számos jobbágyaitól kísértetve e' vidékben mulatott. Udvarisan járult az Angolok' eleibe; nevezetesen: sípolva; rajta sok gyöngy sorok tündököltek. Teste veres; orczája pedig ég színnel volt festve. Tővig lenyírott agyának egyik felét; sipka fedte, a' másik feléről pedig korbácsba font hosszú haja függött: ezen korona' formájára őz bőrből készült fedőlékét viselt. Nagy emberséggel köszöntvén a' Fehéreket ígésző szépségű halmon épült palotájába hívta. Pasphiában Cap Conforttól 8 mértföldnyire újlakás' készítéséhez fogtak; és az elkészült erősséget Jakab Király' nevére Jamestownnak nevezték. Cselékedetek a' vadak királynának; és népének

koránt se tetszék. Barátságokat és bizodalmokat azon-
túl szemesség és irigység váltotta-fel. A' Király szo-
kás ellen fegyverben járt; azomban az Anglusoktól
azt kívánta, hogy fegyver nélkül járjanak dolgaikra.

Magok közt Elölülőt választottak. De kinek ügyet-
lensége hamar meggátolta dolgaik' folyamatját. Meg-
értvén ezt az örökösök, — vér szemet vettek: előb-
bi kereskedésöket félbe hagyták, eleséget nem kül-
döttek, — azt kívánván, hogy az Angolok ha enni
akarnak, — küldjenek ruhát és puskát. Ebből cse-
tépaté támadt; az Angolok tüzeltek a' Feketékre,
azok elébb futásnak eredtek ugyan, de hirtelen elő-
teremvén, nyilaztak ellenségeikre. A' sereg előtt vi-
tetett Okee fő-istenek pompás készülletben, 's nagy
mérészséggel ütköztek. Smith vala honfiai' vezére,
az ellenséget rettenthetetlenül fogadta, bálvánnyokat
földre lötte. Iszonyú történet volt ez a' lakosok előtt,
cszek nélkül szétszaladtak. Más nap békesség —
és istenek visszaadásáért esedeztek. Smith, győze-
delme után az új várba visszatért, 's már mindent
zavarban talált, — kiki hajóra akarván ülni, pedig
bő aratás biztatta őket. Királlyá' java szíven feküd-
vén, szép szóval igyekezett szándékjokról leverni,
mind hijában; tehát a' kievezni akarókra lövelvén,
Kendál Kapitány elesett, 's így a' többi megrettenve
vissza ment. Ezután ladikra kelvén, 2 hazafival,
és 2 Indussal a' tartomány vizsgálására indult, ki-
szálván, a' többinek parancsolta, hogy visszajöve-
teléig megne mozduljanak. Alig várták, hogy ma-
gok maradjanak, ellenkezőt cselekedtek; így egy köz-
zülök a' vadak' kezére jutván életéért kivallotta, —
Smith merre 's hányad magával jár. 200 Indus ment
nyomába, elérték azok: Májorunk szokott rettenthe-
tetlenséggel rájuk tüzelt, és közzülök többeket eleik
lelkéhez küldött. Mivel pedig az igen nagy erő min-
dég hátrább nyomta, szint ágyékáig egy pocsolyába

esék. Még is az ellenség félvén közelíteni hozzá, távolról nyilazta; Smith egy Indust használt kezében paizs helyett, a' ki tele lett nyilakkal. Végre a' hideg elcsigázván, katonái is elesvén, úgy adta fel magát, hogy életét meghagyják. Így rabúl Pauhaton Királyokhoz vitték. Az őt felette bámulta 's tisztelte, kivált mikor zsebbeli compaszát mutatta, 's magyarázta néki. Tője mozgásán, 's üvege átlátszó voltán gyermek módjára bámult. Végre tűzöknél felmelegedett; a' vadak osztán győzedelmi pompaképpen városokba vezették; vadhússal jól tartották. De tánczokból és más már előtte esmeretes készültejeiből tudván tudta, hogy vendégjeket szándékoznak felcsemegézni. Nevezetesen, hogy megérthessék; vallyön rossz szándékkal nincsen e erántak, illy varázsláshoz kezdettek; gyikényre ültették, ott termett egy hórighorgas betyár ugrándozva; képe szénnel volt kifigurázva. Fejéről vállára menetke-bőr csüggött; egyebünnét pedig tollak, kezében kélepet forgatott. Miután különös tagjáratatás közt imádságot mörmölt; lisztet hintett a' tüzre. Ismét hasonló csúf 6 legény betoppant; még csudálhatóbb mozgásokat cselekedvén a' tűzhöz terepültek. Fület boszszontó éneket mondtak; azt a' fogoly halotti énekének méltán tarthatta. Tovább a' fővarázsló 5 szem búzát rakott a' földre; és indúlatos test-járatással hoszszasan zsongolt. Minden jelenvaló zokogott: hova-tovább több búzát illetgetett; — míg a' tüzet körül nem rakta, e' babonából; mint mondám azt igyekezett megtudni: ha vallyön a' fehér ember nem törekedett e ellenek rosszszat tselekedni. Minden búza sor közibe sohajtás és könyörgés közt fütykösöket tett. Végre a' körülállt Feketéknek jelentette: hogy Smith semmi rossz szándékot nem forral szívében. Annak okáért eleresztették volna, de a' Király tanácsosival megdölvén azt, hogy mindnyájoknak szabadsága, vagy

szolgasága ezen vezér' életétől vagy halálától függne; szükségesnek ítélték őt agyonverni. Már letétetett a' temérdek kő, mellyen fejét öszvetörnék. Sőt az izmosabb vadak a' felé is hurczolták. Igen kedves lyánya sirva kérte apját, hogy ne ölesse meg: midőn nem használt kérése, átkarolta az Angoly' fejét, hogy hát őt is üssék agyon. Erre megindult a' vad Fejedelem' kőszíve, és szabadnak mondotta lenni az Angolt, csak azt kívánván, hogy küldene neki egy rakás puskaport; mert a' mit minapában némelly tölölök elszökött Fejérek (Hollandusok) adtak neki; elvetvén, — még nem kelt ki.

Soha megadom fejében megigérte Smith.

E' történetét követett némely szerencsés verekedéseiről halgatok 's azt említem, hogy fördésében egy hal farkával rá ütven, meggyógyulásakor hazafiai köz akaratból Elölülőnek rendelték 1608-ben.

A' telepedtekhez Angliából élelem, és nép érkezett, kik a' kereskedés végett Pauhatonnak szép ajándékot vittek, — különösen pompás királyi köntöst, és aranyos koronát. Úgy ítélt a' tanács, hogy az Elölülő választottakkal menjen a' Királyhoz, és tudósítsa a' dolog eránt. Pauhaton, útazásából más napra váratott. Midőn a' követség tűznél beszélgetne, egy erdőből nagy sokaságú rettentőn ordító aszszonyfélék, és gyermekektől bekerítettven, mindnyájan fegyverhez kaptak, úgy gondolván; hogy Pauhaton' hitlenségéből lesbe fogattak; hanem az ottani éltesektől biztatást vevének, hogy nincs okok félni. Nem is csalatkoztak meg, nagy dallása között mintegy 30 fiatal lány, öszszefogott kézzel vígan lejtődzni kimentek. Testöket színekre festették, nyíl, — buzogány, — és karddal voltak felővezve. Hogy a' nemzeti ékességből semmi el ne maradjon, fejeken szarvas szarvat viseltek. E' virginiai szüzetskék egy Britannusnak se igen cseppentek szívébe. Majd erdős la-

kásokba költözvén, lerakták viseletöket; visszatértek az Angolokhoz 's őket nyájasan ebédre hívták: az ebéd gyümölcsből, hal, — és madarakból készült. Estve égő üszöggel vendégeiket haza kísérték.

Megérkezvén Királyok, az európaiak jelentették követségek okát, tudni illik, hogy ő Felsége ajánlaná magát a' várakba, hol megkoronázni kívánnák: „Én hatalmas Fejedelem vagyok, hozzátok nem megyek; koránt se gondoljatok olly ostobának, hogy fejemet váratokba, mint kelepczébe vigyem!“ E' kevély jelentésre megharagudván az Elölülő, boszszólni akart; de a' barátjai lecsendesíték. Gögjének temjenezni látta itt Pauhaton az Angolokat; de szívében remegett sokaságoktól.

Feltűnt a' koronázás' innepe, a' pompa csillám fényével. Az országlónak le kellett térgyepelni, hogy a' korona fejébe tétethessék; mire ő tellyességgel nem akarta magát ajánlani, félvén hogy elütik a' gombját. Ugyan ekkor a' tengernél kisüttetvén az ágyúk, úgy megrémült, hogy a' feltalálóját is szidta az illy czeremóniának. Végeztetvén a' koronázás; ő is megakarta mutatni hogy tud emberséget: az Elölülőnek ajándékozta viselt csizmáját és köpönyegjét.

Történt mindazáltal, hogy az Anglusok iparkodása felnyitotta szemét, védő szövetséget kötött Király barátjaival a' telepedtek éhvel lejendő kiirtásokra. Már most hát azon gondolkoztak az új lakosok hogy az örökösöket adó alá vessék. A' fekete követe' megjelenések után, az Elölülő személyesen ment Pauhatonhoz, mivel az egy puska, kova, és néhány üveg golyóbisért tele hajó búzáat ígért. De Smith' jelenlétében vissza vonta szavát az Uralkodó; 's minden véka eleségért egy fegyvert kívánt. Az Elölülő haragosan kardjára ütven, előle kisimult a' házból Pauhaton, sőt féltiben odahagyta várossát.

Az egyik hűtelenséget másik követle, mivel

fegyveres vadaktól körülvéetett a' vezér lakja; kiket pistollyai mint fűrjeket a' vadonba kergettek. Az uralkodó mentegette népe' tselekedetét, 's az erős' boszszúja szüntetésére gyöngyöt és sok búzát küldött. Engesztelődésre hajlott a' vitéz, ámbár sokszor tapasztalta a' fekete Ur' róka természetét. Ugyan is elébb Smith felől is úgy vélekedvén, mint az előtteni Előlülőről; a' ki bizonyos számú baromfiért ostoba gondatlanságból a' Feketéknek fegyvert küldött, — semmit sem akart adni, csupán csak hadi szer számért. De nem talált bolondra: e' dolgon haragja felforrván, kegyetlen Feketéivel megtámadta az angol dolgozókat. Azt akkor behunyt szemmel nézték mindnyájan, de Smith pajtásával kirohanván, sok barbarust fogságra hurczolt és legényesen reájok veretett. Dühödésbe jöttek a' vadak, a' város elébe szálván, ordítva mondták: hogy felégetik azt, ha tüstént ki nem eresztik társaikat. A' bajnok hátok megé kerülvén nehanyat lekaszabolt. Pauhaton rémülésbe esvén, kedves leányát küldötte Smithhez jobbagyiért könyörögni. A' szelid fejedelmi személyke — mint a' Májor minapi védangyala mit nem volt megnyerendő? Igen szívesen látá Smith és kiereszté az attya' jobbagyait. Otthon nem győzte eléggé dicsérni az Angolok emberségét.

Az Előlülő innét Pamanuk országba ment, mellynek Fejedelme láttatott őt igen nyájasan fogadni; jelentette mennyire szívesen akar vele kereskedni, házához hívta 's a' t. Vitézzeiből 16 vitt a' vezér, kevés idő múlva 700 vad fegyveresen reá ütött az erdőből. E' hűségtelenségen szörnyű harag' lángja borítá képét; szidta a' ravasz Fejedelmet 's kiáltott, hogy akármelly fegyvert választva menjen vele bajtvívni. Hajójából sok rezet hozatván; annyi véka búzát töltesse-le, mennyi fegyverese jelen van, akkor ő kevés pajtásaival velek megütközik, és a' kétféle

jószág a' győzőfélnek adassék. Sokkal inkább megijedt a' puha herczeg, mintsem az ajánlást elfogadta volna. Dadogott azt hazudván, hogy emberei ajándékkal jöttek tiszteletére. Most még jobban haragra gerjedvén, derékon kapta az Urat, agyának pisztolyt szegezett 's az udvarra hurczolván kiáltott; hogy mindjárt keresztül lövi, ha népét szét nem ereszti. Fejedelmek eránt mély tisztelettel viseltető lakossai Pamanuknak, mindjárt letették gyilokjaikat. Az Angoly bosszúsán mocskolta uralkodójokat vad ember telenségéért, szavaihoz fenyegetést adott, hogy egyszeriben holt testekkel teríti az udvart, ha az ígért élelmet meg nem adja. Nem vették tréfára a' dolgot; még az nap mindenféle enni valót vittek. Tselekedetjeket bánat jelül vette az Előülülő igen megcsalódva. Magától egy két barátján kívül a' többbit hajókhoz eresztvén, éjjel álmából felverték a' vad emberek, szerencsére egyik barátja nem aludván, felköltötte őt, a' ki kardot rántván közzülök többeket vég éjbe merített.

Most is szemtelenül engedelmet kértek, elrejtette haragját; de gondatlanságból az uralkodóval vacsorált. Más nap nagyon megbetegedett; mivel megmérgeztetett eledelt evett, még is az ölő eszköz ártalmának ellent állt erős test-alkatja, 's orvosa tudománya. Látván a' Fejedelem rossz tselekedete' szomorú következését; valami sokat érő sor gyöngyel, és hajó búzával igyekezett fejéről elhárítani a' veszedelmet, 's hatalmas ellenségét engesztelni. Ennyi veszedelme okának Pauhatont tartotta lenni; azért vitézivel országára ütvén, őt elakarta fogni; de jókor elfutott. Midőn későbbben Paspia' erdejében csak maga ballagna, az ellenséges Király' frigyesére bukkant; a' kit minden legerősebbnek tartott országában. Smith mikor kihúzná kardját, megelőzte amaszt derékon kapván; a' közel lévő folyóhoz sietett vele, hogy

bele fojtsa. Minthogy pedig őt az Anglus is ugyan csak magához szorítá, együtt zuhantak a' vízbe. Ott kiki erőlködven ellenségét kiirtatni az életből, — Smith' szerencséje mint máskor, most is akkor hozzá fordult, midőn élete nagy veszedelemben forgott: ugyan is 2 Anglus arra vetődven, nem csak megszabadították; sőt a' Királyt is fogságra vitték Jamestownba. De vigyázatlanságoknál a' fogoly kiszökött.

Smithnek, Fejedelme' javára ügyelvén, nem csak a' köz ellenséggel kellett küszködnie; hanem midőn Anglia új Igazgatót küldött Virginiába, az már haza csapott orozva öök vele ismét vissza jöttek. Smith Lord Delavár Igazgató előtt rút színnel festetett le. Kedvetlenségét más veszedelme is nevelte t. i. csónakban aludván, a' nálla lévő puskapor nem tudhatni miképpen fellobbant; testét sebbel borítá, 's a' vízbe vetette. Ekkor bizony kettős halál' torka nyílt fel reá, tűz és víz. *)

Ide is tekintve javasolták barátjai; hogy honfiai-nak méltatlan sértegetéseiket többé ne szenvedje; mert elébb vagy utóbb a' gyávák boszszújának áldozatja fog lenni, okosan cselekedend, ha haza megyen. Kétségben múlt el, hogy ez a' jövődőlés be nem tellyesedett, ugyan is lesből reá tüzeltek. Illy gyalázatos és vérengző tetteiket csakugyan ki nem állhatván, — Angliába hajózott.

---

*) Ugy járt mint az egyszeri denevér (vera Fabella est) Gr . . . es grófról hallottam régen, hogy egy este a' Duna partján Hangai udvari Poétájával beszélgetvén, körülök denevérek repkedtek; szolt a' gróf: Hangai, mondjon verset a' denevérről. Mindjárt kegyelmes Uram! csak méltóztassék parancsolni e' Németnek (mutatván a' vadászból megérkezett jágerre) hogy lőjjön-le egyet. Ekkor ő tüstént ezen verset mondotta:

Mus et avis fueram, duplex quoque funus habebam,

Saucior[ut] volucris; mus modo mergor aquis.

Szárnyas-eger voltam, kettős leve szinte halálom,

Sebbe esém madarúl; mint eger árba hálék.

Ez a' történet mihelyt értékre esett a' vadaknak; nem lévén többé az erős és okos vitéz, kitől mindég rettegetek; egyik főtisztet a' másik után fogták a' halálos kelepczébe, 's az 500 új lakosok száma fél esztendőre 60-ra olvadt.

Meddig élt hazájában nem tudhatni, mert osztán élete történeteinek további folytatásával felhagyott. Pauhaton Király' hajadonját egy szinte haza menő tiszt vette el; de az még a' tengereken meghalt.

Homonnay Imre.

9.

Levél töredékek.

I.

— — — — — 'S azért tudsz e panaszra fakadni? Oh, édes barátom! ezt ne csudáld; és miatta tiszta szíved' boldog nyugalmát felzavarodni ne engedd. Nincs különösebb teremtmény a' nap alatt, mint ez a' józan észszel megajándékozva is nyomorúlt embernem. A' legvalódibb érdemnek is gyakran csupa koczka megismértetése; 's ha már egy kettő csakugyan megismérte is azt, a' milliók közzül, arra sem kell sokat építeni, mert az az egy kettő is másképen érez vagy beszél, vagy legalább másformának mutatja magát néhány nap múlva, — vagy ha ez nagy mondás — néhány pillantat múlva. Számталanszor történik, hogy a' ki minden valódi érdem nélkül akarja álkoszorús fejét, az úgy nevezett közcsoport közzül feltolni: sokan emelik őt, 's rövid idő

haladtával ugyanazok zökkéntik őt viszont alá, kitrombitálván még azt is, hogy a' neki tulajdonított dicsőségre legkevésbbé sem vala méltó. Így csúfolnak meg az emberek mást, így csúfolják ki önmagokat is. Kik most hízelkedve mutatják hozzánk szerető indulatokat, holnap már érzéketlenül kizárnak minket szeretetökből, és viszont másokat választat velők szeszélyök; majd ismét az történik, hogy a' ki tőlünk egészen elidegenüle már, újra kínálni fog minket baráti szeretetével. De ez majd ismét megváltozik; 's így megyen ez a' sors határtalanul, ezernyi változások közt, az egész életen által. — 'S ez esik nehezen, ez fáj neked, édes barátom; úgy e? Hiszem 's tudom én azt tökéletesen; de lásd, ezen szigorú tönushoz itt alant hozzá kell szoknunk! Ha méltó érdemidet a' világ nem isméri meg, 's nem jutalmazza meg; sőt a' mellett még gúnyol, rágalmaz és üldöz is, — a' mit tapasztalni gyakran van szerencsétlenségünk — azért soha ne csüggedezz! Szívednek — ezen igazán ítélő kisvilágnak — beszédire figyelmezz. Ha igaz érdemed van; ettől várjad el méltó jutalmadat, és állandó tiszta örömet nyújtand számodra. Nemés munkálkodásodat és jótétidet azonban folytasd félbeszakadatlanul; hintegess áldást embertársidra minden részrehajlás nélkül; boldogítsd, ne csak házad' népét, hanem hazád' népét is, buzgó igyekezettel, tellyes erőd szerint. Ne hidd, hogy így neked a' világ nem fog érdemet tulajdonítani; kajánság és fondorkodás ezt soha nem fogja megsemmisíteni. Ha éltedben meg nem ismernék azt, megismérendik majd, midőn a' bús harangszó elhúnytodat jelentendi; ha ekkor sem; akkor, midőn hideg tagjaidat deszkák közzé zártan a' sírverembe leeresztik, ha ekkor sem; akkor, midőn hamuvá omlandasz; ha ekkor sem ismeri meg igaz érdemidet a' gyarló világ; éltedbeni nagy tetteid fogják azt hirdetni csalhatatlanul, sok századok' múl-

tával is; mert az irigység azt fosztja meg az érdemtől, ki annak helyt ada szívében, de az igaz érdem halhatatlan. Hadd ragyogjon egy kis ideig az álérdem, és hadd legyen homályban egy kis időn a' valódi erény, ha a' gyarló világnak így tetszik! Igaz ugyan, hogy egy kissé különösnek látszik, mikor minduntalan azon panaszt halljuk: „Most is lámpavilágnál kell még nappal is a' nagylelkű embereket keresni, még sem találunk” — azomban igen sok nagylelkűnek ragyogó érdemét akarja még is az ember homályba temetni. 'S mit mondjunk erre? — — —

II.

Fejhajtogatva 's félmosolygással menék keresztül leveled' olvasásán, édes barátom! mivel olly sorokra is juték abban, hol viszont arra kísértesz, mire már az előtt is megkísértél, hogy t. i. egy újabban megjelent eredeti magyar munka felől mondanám ki neked ítéletemet. Megvallom, efféle kíváнатát, mint egyebet is, szíves örömmel szoktam teljesíteni annak, kié a' szívem, 's kinek szíve az enyím. De ítéletet hozni! — óh, édes barátom! ez nagy megfontolást és nagy időzést kíván; 's nem tudod é ezt: *Ne ítéletek és nem ítéltettek?* Egyébiránt, hidd-el, mióta lelki Ügyész vagyok, annyi visszavonó 's ellenérzettű házaselek' ügyében kelle már ítéletet hoznom, hogy bennem — mint a' szép Nem' igaz tisztelőjében is — kedvetlen érzetek támadának a' házaselet iránt. Ennélfogva nem csudálhatnád, ha az ítélethozást, elkerülhető alkalommal, szépen elmulasztanám. Ehez járul még az is, hogy te mint Pest' szerencsés lakosa, körül vagy véve tanúlt jeles férjfiaktól; 's e' szerint ott elébb ki lenne elégítve kíváнатod, és megnyugtatóbb ítéletet hallhatnál, mint tőlem. Ezen-

kívül azt is szemrehányással kénytelenítem megvallani felőled, hogy te már eddig hozzád írt leveleimből 's veled közlött más rendbeli munkáimból is sokat elküldözel — akaratom ellen — nyomtatás alá; pedig ha minden hiábavaló kéziratot nyomtatni engednék, melly eddigelé kezem alatt készüle, tehát egy lipcsei könyvvásár lehetne belőle à la minuta. — Kívánod azonban még is ez iránt ismételt levélben, hogy az „*Élet*” felől mondanám ki ítéletemet, helybenhagyó 's visszatetsző gondolatimat egyiránt. Bizony, édes barátom! más nemű új munka' említése által nem egy könnyen szállaltam volna meg; de az *Élet* felett örömmel hallatom előtted szavamat, mert ezen művnek már csak nevénél fogva is köz-érdeke van minnyájunkra nézve, kik élünk, 's boldogul is kívánunk élni. De minthogy oly igen sok a' szép és az *Élet* című munkában, mint magában ezen életben, tehát kimély meg azok sok szép' és jó' kijegyzésétől, melly azon művben majd minden lapon találhatik; 's engedd inkább csak azon csekélyet itt neked megírnom, a' mit ezen munkában helyteleníték 's gáncsolok; mert hiszem négy szem és két szív közt bátran kimondhatjuk véleményünket, 's szabad szabadon gondolkoznunk és szabadon beszélnünk. Hanem előre bocsátom azon kérelmemet, hogy leveleimet többé semminemű Redactióhoz ne küldjed. Ha midazonáltal szerencséd lehetne az *Élet* szerzőjével szólni: nem bánom, sőt kérlek is, adnád neki tudtára, miként ohajtanám kezét kezembe 's szívét szívemhez szorítani.

A' vezérszó mellett ohajtanék némán elmenni; de kívánom veled abban is tudatni azon szembetűnőbb mondásokat, mellyeknek igazolására nem nyújthatom az érdemes Szerzőnek jobbomat. A' IX-dik lapon így szól: *A' ki már boldog, annak e' könyvet nem írtam.* Megvallom, édes barátom! inkább előt-

tem 's minden velem rokonérzetűek előtt is, az egyik igen nagy bécse az *Élet* című munkának, hogy a' boldogok is tükrözve látják benne boldogságokat, és öröme 's újabb ösztönre buzdítja őket, arra, hogy a' lerajzolt 's már elnyert boldogságot mindég szentül igyekezzenek megőrizni 's még nagyobb tökéletességre vinni. 'S illy buzdítás elmúlhatlanul szükséges, ha szépnek 's jónak magvait ohajtjuk embertársink közt hintegetni. De itt, úgy látszik, a' Szerző hibás ideáját kapá fel az itteni boldogságnak; t. i. a' semmi nélkül sem szűkölködő, 's már nagyobb tökélyre nem vihető mennyei boldogság ideája volt előtte; de ennek ez a' föld nem hona. Földi boldogokban az örömet nevelni, őket a' még nagyobb boldogság utáni törekedésre buzdítani — szép dolog és nagy érdem. Ezt a' Szerző — bár a' mint szavaiból érthetni, maga sem vevé észre — hathatósan eszközli munkájában; mert én önvallomásának ellenére azt mondom, hogy *ezen könyvet valóban a' boldogabb emberek' számára is írta.*

Ugyan a' vezérszó' említett lapján ez áll: *elidegenítik az olvasókat, más könyveknek nem csak megszerzésétől, de még az előbeszédnek elolvasásától is.* Itt a' Szerző eltéveszté azon periodusnak természetét, mellynek részecskéje: *non solum — sed etiam; nem csak — hanem.* Illy periodusban az antecedens mindég a' kisebb, a' consequens mindég a' nagyobb dolgot jegyzi meg; azért mondatik: nem csak — hanem. Illy periodus p. o. *Ez a' gyermek még nem csak betűzni nem tud, hanem olvasni sem,* — rossz periodus; mert ha betűzni nem tud, önkényt érteik, hogy olvasni annál inkább nem tud. Lehet azonban mondani: *nem csak olvasni, hanem betűzni sem tud;* és ez jó periodus. Ki valamelly könyvet meg nem szerez, el sem olvashatja; de a' megszerzettet olvasatlanul is lehet hagyni, 's el is lehet olvasni;

tehát a' megszerzés elébbvaló 's nagyobb mint az elolvasás. E' szerint az *Élet* Szerzőjének inkább így kell vala mondania: *elidegenítik az olvasókat, más könyveknek nem csak elolvasásától, hanem megszerzésétől is.*

Ugyan azon lapon kifigurázza a' Szerző az Írókat, midőn a' könyvekről *nagyot ígérő czimeket, kereskedés' szüleményét, kereskedési czikkelyt*; továbbá, l. XI. *csak czime legyen bőfizető*, 's több effélet hord-elé. Minek ezeket itt számlálgatui vezérszóban? Tán szégyen is tehát valamelly könyvből hasznót várni? Tán a' Szerző ingyen adá kéziratát a' könyvárosnak? Vagy tán az abbéli jövedelmet valamelly intézetre szánta nagylelkűleg? A' ki így akar, teheti azt; 's még azon felül a' publicum' tiszteletére is számot tarthat. Tán tudva pénzért, kitett jutalomért írni is szégyen és alávalóság? A' Szerző' szavai legalább ezt gyanítatják. Haszontalan szószaporítás az úgy nevezett vezérszóban az is, hogy ő elébb czímet választá könyvének, azután írta-le. Mit nyom ez a' megjegyzés? Egy józan olvasó sem kérdezi azt: czím született e korábban, vagy műv? 'S a' munkáról nem e' szerint hoz ítéletet az olvasó, nem e' szerint tulajdonít érdemkoszorút az Írónak. — Világosan hamis állítás a' XIII. l. ez: *A' megkritizált könyv soha sem olyan rossz, mint maga a' Kritika.* Ezen mondásról iveket írhatnék neked, édes barátom! de most csak azt jegyzem meg, hogy sok silány munka felett mondatott már olly jeles Kritika, mellyből magából többet lehete tanulni, mint a' reá alkalmat adott egész könyvből.

A' vezérszó után szükségtelen cifra egy rubrikázás az a' *Tartalom*, a' XVI. lapon, minőt még illy tárgyú művben soha sem láttam. Szó van itt fejezetekről, czikkelyekről, értekezésről, nyolcz ideákról, és egy toldalékról. Mindegyiket feltalálhatni a' munkában, még pedig kettősen, de czikkelyek csak a' *Tartalomban*

említetnek; ellenben az *általános elmélkedésről* és a' *Magyar-országrai alkalmaztatásról* nincs említés a' Tartalomban. Nem tudom: van e, kinek illy felosztás tetszik? Én legalább úgy hiszem, édes barátom! hogy ez a' dupla épület egészen haszontalan lévén, illy felosztást szerencsés gondolatnak nevezni nem lehet. Ha az idea nem nyolcz, hanem csak egy volna, természetileg mingyárt nyomban követné az *általános elmélkedést* a' *Magyar-országrai alkalmaztatás*; 's így helyesebb lett volna minden egy ideáról adott általános elmélkedést is legott félbeszakadatlanul átvinni a' Magyar-országrai alkalmaztatásra, 's nem kellene értekezést, három fejezetet, nyolcz ideát kétszer különkülön emlegetni. Azon sokféle czímet' kihagyása megtörténhetett volna csupa számbeli felosztás mellett. Egyébiránt ha a' 2-dik lapon álló *értekezést* — melyet inkább jegyzésnek, vagy a' lelkes Gróf *Széchenyi István* remek írói példájára, *Tudnivalónak* lehetne mondani — összehasonlítom a' 107-dik lapon kezdődő 's Magyar-országra alkalmaztatott *Értekezéssel*, valóban megkell vallanom azon szűkeszűségemet, hogy el nem találhatom, mi bírhatá a' Szerzőt azon két ízbeli értekezésnek egyformán czímezett írására. 'S hogy ez a' 107-dik lapon induló értekezés ne tarkítaná el még nagyobb mértékben a' munkát, helyesb szolgálatot teendene az a' vezérszó végén.

Gyönyörű 's valóban sikerítést érdemlő dolgokat emleget a' Szerző a' *Haza* czím alatt; de mint-hogy ez a' cikkely is kétszer fordul - elé, megkell mondanom, hogy a' 146. és következő lapokat érintem. Méltó — mondom — ezen cikkelyt a' földek' okos haszonvétele végett jól megfontolni, de azon egész beszédet huzamosan, a' Dávid Urral, Plébánussal, Prédikátorral és az Iczik Zsidóval catechesis formában folytatott dialóg nélkül is el lehetett

volna egészen úgy mondani, mint a' szándék volt; 's így az a' sok nagyságos és egyéb czimezett is elmaradhata. Egyébiránt a' regulatio' kezdete előtt a' 149-dik lapon így szól az Író: *Képzélem magamat egy falu' birtokosának, mellyben van mintegy száz urbáris sessio 's a' t.* Utóbb pedig mint képzelt Uraság mindent jó rendbe hozván falujában, meg is akart hölgyesedni; itt egy kis romános történetté változik a' földművelésről beszélgetés, melly szerint nagy pompával és díszes kísérettel menyaszzzonyáért menvén, „mikor — úgymond — épen hintóink és nász-népünk gróf Daruváry' kastélya' udvarára be akarnak fordulni: egyszerre elsüttetnek az álgyük, melly rémitő csattanásra álmomból felébredtem. Csak az a' hasznom, hogy akármit lett legyen is, legalább életemben egyszer boldog hazát is láthattam.“ — Itt nagyon ellenkezik önmagával a' Szerző; mert elsőben *képzelte* magát olly uraságnak, végre pedig álom lett; noha képzelní 's álmodni még is nagy külömb-ség. Az *álom* is képzelődés' munkája, de a' melly csupán a' lélekben van; mert a' test' külső 's nyugvó érzékei abban részt nem vesznek. A' *képzelődés* nem egyéb, mint olly képe valaminek, mellyet az ész az érzékek' hatásival együtt munkálva terem és állít-elé. Eszembe jut itt Okennek az *alvásról* írt definitiója is „*Naturphilosophie*“ munkájában, hol így szól: *Der Schlaf ist die Polarisation des Nerven-systems mit dem Gedankensystem.* Ez nekem olly igen tetszik, mint a' büntetésnek ezen definitiója: *Poenae est malum passionis ob malum actionis.* — De maradjunk-meg tárgyunk mellett!

Kár volt, édes barátom! olly szép és hasznos fejtegetést utóbb álomnak nevezni; csak maradt volna inkább képzelődés, olly képzelődés, melly hogy teljesedésre juthasson nem sokára, legforróbban ohajtjuk. Azt is mondja a' Szerző, hogy legalább életé-

ben egyszer holdog házat is látott; pedig csak boldog *fálat*. Kár — igen kár vala még azt nem képzelnie vagy álmodnia, hogy őt azon bölcs regulációban; javainak okos használatában; és a' jobbágyok' boldogításában; az egész Magyar-hon is legott örömmel és buzgón utánozta; mert ez még hozzá tartozik hazafiui ohajtásinkhoz. Így még jelesebben megfelelt volna ez a' cikkely a' „Haza“ czimnek.

Abban sem tudok egy értelemben lenni a' Szerzővel, midőn a' 95-dik lapon ezt mondja: „*A' catechetikai tanításmód öregeknek jó és hasznos lehet: de gyermekeknek semmi kevésbbé, mint czélirányos.*“ Hiszen öregek felől úgy is felteszszük; hogy tudnak gondolkozni; formálnak ők kérdéseket önmagoknak, 's ugyan önmagok meg is felelnek azokra magoknak: Inkább én azt hiszem; nevelői tapasztalásim után is; hogy *Socratica methodussal* tanítani; midőn mind könyvből mind előszóvali tanításban, elébb a' dolgot megmagyarázzuk, azután arra kérdéseket formálunk, melyekre a' tíz évű gyermek is könnyen eltalálhatja egy kis gondolkozás után a' feleletet, — a' legczélirányosb tanításmód. Illy tanításban ha nem tud is minden kérdésünkre felelni a' gyermek, utána igazítjuk, vagy egészen megfelelnék reá magunk; 's mire másodszor kérdezzük, már megfelel; 's nem a' mi szavainkkal, hanem önszavaival. Ez azt mutatja; hogy a' gyermek tanul gondolkozni; 's a' dolgoz' képét elméjével felfogá; nem úgy; mint ha szóról-szóra tanulna meg valamit eszmélkedés nélkül. Az itt általam említett módon gyakorlott catechetikai tanításmód igazán practicus; kivált ha e' mellett még peripateticus móddal is váliatik fel néha néha. — Ismerek olly Professzorokat; kik megbüntetéék a' tanulóit; nem csak nagyobb változtatás miatt, hanem mikor a' könyvben vagy dictált iratban álló stylus ellen az *ac* helyett *et*, a' *simul* helyett *und*, a' *sed* helyett

verum vagy *immo* részecskékkel élt is, és megfordította. Isten bocsássa meg szegényeknek abbeli gyűlöletes pedantismusokat, vagy inkább együgyűségöket. Illy tanítók nem áldásthintók, hanem igazi ostorok iskolai tanítószéken, a' nevelendő ifjúságra nézve.

A' 102-dik 's utánnai, továbbá: a' 308-dik és folyvást menő lapokon, apologizál a' Szerző hevesen a' latán nyelv mellett, 's azon hiszi paradicsomunkat felállíthatni. Megengedj, édes barátom! — erre szót és időt veszteni rest vagyok. — Némán kívánok elmenni a' mellett is, midőn a' 268-dik lapon dicséri a' jezsuitai módon gyakorlott nevelést.

„A' Magyar — mint más nemzet — alacsony-ságokra együlegyig alkalmatlan.“ I. 233. — Ezen constructionnak két értelme lehet. De értsük úgy, mint a' Szerző vette; szóljanak erre a' tömlöczök és az akasztófák! — „A' Magyaránál még most is megvan a' házasság az ő eredeti szentségében, — még most is készebb a' Magyar megházasodni, mint fajtalan életre vetemedni, — még most is megvan a' férjnek tisztelete, a' feleségnek hívsége, — még most is szívet választ a' Magyar, nem gazdagságot, — még most is buzog az eredeti magyar vér, hogy a' magyar legény csak magyar leányt szeret elvenni, 's az idegentől mintegy irtózik, vonakodik.“ Valóban igen gyönyörű rajzvonások a' Magyarokról! Bár mind ez, mind amaz tiszta valóság volna! De ha részrehajlatlanul megvizsgáljuk magunkat ezen időszakban, kénytelenek leendünk azt vallani, hogy illy csapongó magasztalás valóban nem egyéb, mint egy igen szomorú de szükséges *Satyra*. A' Szerzőnek itt felhozott két rendbeli nagyított vallomásai is azon igazságot erősítik, édes barátom! úgy e? hogy a' dicséretetek hamisabbak mint a' vádak. Ugyanazért ezen vallomás is (lap 263), amaz is, szolgáljon buzdításul arra, hogy ha még eddig illy szép magasztalásra méltók nem valánk, igye-

kezzünk az erkölcsi culturában igazán előrehaladni. — Végezném szavaimat, de most villan elmémbe, milly fekete színnel festi le a' Szerző a' Szolgabíró (lap 140 és 141), midőn azt írja; „*Nem engedem! protestálok! apellálok! Ősi jussom! nem engedem!* — *így szólt egy nemesember a' Szolgabírónak, midőn bizonyos alkalmatossággal a' barázdának elszántása miatt igazságot tenni kiküldetett.* — *No, ha nem engedi az Úr, felel a' bíró, majd engedi az Úrnak fia! lám már is pantalonban jár.*“ Különös erőt tulajdonít ezen Szolgabíró a' pantalonnak, mintha e' mellett okvetetlenül odaengedné minden igazságát kiki. Hiszen a' zsinóros nadrág sokkal többbe kerül mint a' pantalon. Ebben is lehet akárki jó gazda és rossz is, és amabban is. A' pantalon tehát, az érintett rossz következésre nézve, korántsem *conditio sine qua non*. — Hogy a' *Nyelv* czikkely alatt (l. 301—304) olly költői rongyokat, mint a' *tenglicz' kesergése*; azután az egy vocalison írt leonínusok: végre a' „*szép piros anygalkám*“ 's a' t. a' Szerző felhoza, ennek igaz menthető okát, ha száz évig élnék, sem tudnám ált látni. Temetni kell az ilyeneket, nem *publicum* zászlójára mutatványúl kitűzni. Dicsőbb tanúi remek nyelvünknek ezek: *Zászlódat látom, Bulcsú!* 's a' t. *Néma barongással megy az őskor' lelke* 's a' t. *Jár számkivetetten az árva fiú* 's a' t. *Szírt! rendíthetetlen, mint karja* 's a' t. *Óh! égető kín, oh! gyötrellem* 's a' t. *Ismét egy édes boldog érzet* 's a' t. úgy *Kölcsey* és *Kisfaludy Károly* több dalai, ha bár nem egy vocalisra 's nem leonínusokban irattanak is. — A' 312 és 313 l. így szól a' Szerző: „*Még eddig józan philosophiánk sem igen volt. De van már halál Istennek ez is! melly ha minden cathedrákon még a' protestánsoknál is egyiránt tanítatik; ebben is mint a' mathesisben, az egész Haza egy józan egységre fog érlelődni. Ez pedig az Imre' philosophiája!*“ — No, ugyan

rem acu tetigit! Hát, édes barátom! te is azt hiszed e a' Szerzővel, hogy a' vallás' és erkölcs' philosophiája nem léteze korábban, mint Imre' philosophiája? Micsoda beszédek ezek? 'S valljon a' Názáretbéli Bölcs' philosophiája, ha mindenütt tisztán tanítatik, nem előbb fogja e — nem csak a' hont — hanem az egész világot is, józan egységre érlelni? —

N. A. Kiss Sámuel.

10.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Harminczötödik Levél. — Polyklet Krántorhoz.

*Hadi sergek. — Legiók. — Fegyverek. — Katonafeny-
tők 's a' t.*

Minden nemzetek hadakoztak; minden nemzeteknek voltak dicsőséges napjaik; a' boldogság' idejére szerencsétlenség' ideje következett, 's a' nemzetek legnagyobb részénél utóbb csak elmúlt nagyságok' emlékezete maradt fenn. Egy olly népnek, melly kezdetében egy törvénytelenül elfoglalt tartományt, egy alig esmert országban birt, melly vitéz de általa kicsinyenkint meghódoltatott népektől volt körülveve; melly a' leghíresebb hadi vezérek ügyességén, 's a' vad népek' dühösségén győzedelmeskedett; 's melly lételének 's egyszer'smint győzedelmeinek is közel

hétszáz esztendeit számlálja; — az ilyen népnek szükségesképpen olyan katonai intézetekkel kellett birtania, mellyekkel minden egyéb nemzeteket fellyülhaladott.

Ezen intézeteket szándékozom veled megesmer tetni. Midőn ezen fontos tárgyról értekezni akartam, olyan akadályokat találtam, mellyeket előre nem képzeltem vala. Ama híres Legiók, mellyek a' világot félelemmel eltöltik, soha sem jönnek Rómába. Világos törvények kiszabják a' határokat, mellyeknél meg kell állapodniok; ezen törvények mindenek előtt ösméretesek, 's jöllehet a' világ legkatonásabb városában olyan polgárok között élek, kik a' táborban öszültek meg, még sem láttam egy katonát is. Csak ezen minden Rómaiakkal részvevésre gerjesztő tárgyról való többszöri beszélgetéseim, és abból származott több rendbeli vitálkodásaim, 's kivált régi hadi vezérekkel 's Legiókbéli katonákkal tartott gyakrabbi értekezéseim, csak ezen egyesült környülmények szereztették velem azon hijányos ösméretet, mellyet itt veled közölni akarok. Jól érzem, hogy nem felel az meg várakozásodnak; de egy idegen, ki Rómában bizonyos tekintetben fogva van, nem adhat többet.

A' Római hadi sereg' rendje, az abban uralkodó lélek és csudálkozásra méltó fenyték — ezek lesznek azon tárgyak, mellyekre figyelmemet leginkább fogom szorítani. A' hadakozás' tudós mesterségéről, mellyben ők olly jártasok, 's mellynek olly gyászos következéseit tapasztaltuk, nem fogok szólni. Egy az, hogy hazánkfia Polybius erről alaposan értekezett, más az, hogy félnék ollyan dolgokról valamit mondani, mellyekben jövevény vagyok. Hazám' szeretetétől felgyúladvá, mutattam ugyan egy kis bátorságot bástyáink' védelmezésében; de ez nem ad elég just arra, hogy abban a' nagy mesterségben, melly minden tudományos számlálást magában fog-

lal, magamat bírónak tegyem. Azért csak azon határok között tartom magamat, mellyek közé tapasztalatlanságom szorít, 's csak azt írom le, a' mit meg lehetett esmernem.

A' Római hadi erő bizonyos számú Legiókból áll, mellyeknek nagysága különböző időkben különbözőféle volt. Magától Romulustól származik ezen intézet, mellyet úgy látszik maga a' hadak' Istene sugalt, választott kedvesének. Romulus a' nép' három Szakaszt mindenikéből ezer gyalog, 's háromszáz lovas katonákat szedett ki. Ezen kicsiny sereg, melly a' nép' yirágát foglalta magában az ország' egész erejét formálta. De az nem sokára megsaporitott; mindazáltal azon mély belátás szerint, melly ezen rendkívül való néppel minden időben megkülönböztette, nem a' Legiók tétettek nagyobakká, hanem második, harmadik 's a' t. Legiók állitattak fel; 's némelly az egész nemzetet felszóllító különös eseteket példának okáért a' Gallusok' beütését, a' Marzusok' háborúját, 's a' szövetségesekkel való hadakozást kivévén, a' Rómaiaknak négynél több Legiójuk, azokban az időkben ritkán vagy soha sem volt, mellyek a' vitézség' századjai voltak, 's mellyeket úgy lehet nézni, mint a' köztársaság' arany idejét.

Minden Legió egy egész kisdad hadi sereget formál, melly más segítség nélkül is hadakozhat és győzhet. Vagynak gyalog, könnyű lovas és vasas katonái, lövöldöző eszközei 's mindenféle hadi készületei; nem függ semmi más seregektől, jóllehet a' többiekkel ugyan azon egy vezér alatt áll. Ezen rendszabás eleitől fogva változatlanul maradt; csak hogy a' környülmények szerint némelly módosításokat szerzett. A' Legió állott négy sőt hatezer emberből is. Ez a' nép, melly áthatatosan főképpen csak azon egy tárgyal foglalatoskodik, 's csak egy czélt tart szeme előtt, úgy látszik ezen czél' elérése véget minden lehetsé-

gest megpróbált. Katonai intézeteit szüntelenül jobbitotta, a' nélkül, hogy azoknak természetét megváltoztatta volna. Végre a' hosszas tapasztalás általlátatta vele, hol, 's melly pontnál kelljen a' Legió' nagyobítására, vagy kicsinyítésére nézve megállapodnia; mai napon az négyezer kétszáz emberből áll, mint Polybius' idejében. Kétség kívül a' Punus háborúban formált híres hadi vezérek meggyőződtek arról, hogy ez a' szám, hadi sereg ezen részének minden kitelhető erőt ad, melly néki adattathatik, a' nélkül, hogy könnyen mozgását gátolná.

Minden Legió tíz Cohorsra osztatik, a' Cohors három manipulusra, a' manipulus két Centuriára, a' mi öszszeségesen hatvan Centuriákat ad, mellyek közül egy egy, mikor a' Legió hatezer embert tesz, hetven katonát foglal magában. Látod ebből, hogy ez a' szó Centuria, valamint a' polgári felosztásban, úgy itt is megtartatott, jóllehet eredeti jelentését elvesztette, 's a' nagy nép gyűlésekben sokkal több, itt pedig jóval kevesebb számú polgárokat fejez ki, mint a' mennyit tulajdonképpen jelent.

A' Legió hat katonai tribunusok alatt áll, kiknek mindenike egy-egy hónapig bír a' hatalommal. De ezen különböztetés az ülközet' napján megszűnik; akkor mindenik tribunus tíz Centuriát vezérel. Hajdan a' Király, azután a' Consul vagy Dictator nevezték ki ezen tiszteket. Négy száz negyvenharmadik esztendőben, Attilius' törvénye a' Tribunusok két harmadrészének kinevezését a' népre bízta, 's ugyan azért ezek Comitatusoknak vagy nép' gyűlésében választattaknak hivattatnak, egy harmadrészének választása pedig a' Consulok' hatalmában maradt, 's ezek Rutulusoknak neveztetnek. De rendkívül való esetekben, hogy az országra nézve gyászos következtetést szülhető részre hajló választás eltávoztathassék; még most is a' régi szokás vétetik elől,

's a' polgári tisztviselők által neveztetnek ki ezen tisztek.

A' Centuriókat, vagy minden Centuriák' tiszteit Tribunusok választják. Ezek a' legidősebb 's legvitézebb katonák közül vétetnek, legalább azok közül kellene vétetniek. Sokszor a' mint hallom, a' Consulok ezen just magoknak akarják tulajdonítani; 's még többször megtörténik az, hogy csak a' kedvezés vagy a' megvesztegettetés osztja ezen hivatalokat, mellyekkel csak az érdemet kellene megjutalmazni. A' Centuriók különböztető jelül egy szőlő-vesszőt (vinea) hordoznak, mellyet a' katonák' fenyítésére szoktak használni. Ezen tisztek között mindeniknek két altiszt van alatta, kik Optiónak hivattatnak, 's bizonyos tekintetben amazoknak képviselői.

A' katonák különböztetve rendűek; Hastatusok, kik dárdával (hasta) harcolnak, az első hadirendet formálják. Ezek fiatal, 's inkább bátor mint tapasztalt katonákból állanak, 's ezeknél az erőnek kell kipótolni a' talentum' fogyatkozását. Ha ezek vissza nyomattatnak, az úgy nevezett Princepszekre támaszkodnak, a' kik a' második hadi rendet formálják, éltek' javában lévő válogatott és más tapasztalt katonák; ezek a' sereget többnyire ismét rendbe hozzák. De ha ezek is vissza verettetnek, a' Triáriusok vagy harmadik rendbeli katonák kezdik el a' verekedést, kik egészen régi 's a' háborúban megöregedett 's megkeményedett katonákból állanak, 's rendszerint a' Legió' tartalékját formálják. Ritkán történik, hogy sokszor megpróbált erejeknek az ellenség ellent állhasson. De ha ezek is megverettetnek, akkor nincs mentség, 's az egész Legió' öszszerontathatik, ha máshonnan nem jön segedelem. Ez rendkívül való eset; mindazáltal még is megtörtént, de a' nemzeti lélek hirtelen kipótolta a' veszteséget.

A' Triariusok, kik Pilánusoknak is neveztetnek, minthogy egy bizonyos hajító dárdával (pilum) vagnak felfegyverkezve, úgy nézettenek mint a' római hadiseregnek veleje, 's tisztjeik jeles megkülömböztetésekkel birnak. A' Triariusok első Centuriának centuriója primipilus centuriónak neveztetik, a' hadi tanácsban jelen van, és a' Tribunusok után ül, mindjárt kineveztetése után a' lovagi rendhez tartozik, 's minden Centurióknál feljebb való.

A' Triariusok második Centuriájának tisztje is bír némelly különös jusokkal; az primipilus posteriorinak neveztetik. A' többi Centuriók azon manipulusnak, *) mellyhez tartoznak, számáról neveztetnek; mindenkor prior vagy posterior névvel különböztetnek meg a' szerint, a' mint a' két Centuriából álló manipulusnak első vagy második Centuriáját vezérlik.

A' Princepszeknél és Hástátusoknál ugyan olyan rend van, 's mind ezen katonai osztályoknál a' tisztek' rangja annál alacsonyabb mennél közelebb járulnak az utolsó manipulushoz; úgyhogy a' Triariusok' első centuriója közzül hatvan lépcső fog vagon, mellyeken apródonként tartozik minden tiszt keresztül menni, ha csak a' kedvezés gyorsabb előmenetelt nem ad neki. Minden Legió' lovassága háromszáz lovas katonákból áll. Ezen sereg szárnynak (ala) neveztetik, minthogy az ütközetben a' hadi rendnek szárnyát formálja; tíz turmákra osztatik, mellyek közzül ismét mindenik három decuriát vagy tizedet formál magában. Ezen decuriák egy decurió nevű tisztől fügnek, kinek egy helytartója is van optio név alatt. Három decuriók' legrégiebbike az egész turmát

---

(*) *Manipulus*, melly ezen szótól manus (kéz) származik, markot is tesz. Ezen név az első zászlóknak azért adott, minthogy a' régi Rómaiak zászló helyett egy marok zöld ágat vagy fűvet kötöttek egy dárda végére.

vezérli; a' Legió lovasságának feje Praefectus alae (szárnyvezér) nevet visel, 's a' Legiót vezérlő Tribunusnak alatta van.

A' Legió így volt több századokig öszszetéve. A' második Punus háború kezdetétől fogva észrevették a' Rómaiak, hogy az ő lovasságok a' Karthagobeliekénél alábbvaló. Ezen fogyatkozást orvosolni akarván, a' legfiatalabb katonákból egy könnyű fegyverű sereg állítatott fel, melly könnyen fordulhatásáért Velitesek seregének neveztetett. Ezen katonák kezdik el a' harczot a' hadi rendek előtt, ezek készítik el kémlés által a' hadi seregnek az utat, 's külömbféle mozdulásaikban a' nyilasok és parityások által fedeztetnek. A' Velitesek nincsenek különös tisztjek alatt, hanem az említett három rendbéli katonaság között egyenlő számmal vagynak elosztva.

A' katonákon kívül a' Legiót katonai muzsikások, fegyver-tsináló, vagy hadi eszközöket készítő mesteremberek, bútor mellé megkívántató szolgák 's a' t. is kísérik. Ezen tekintetben meg kell jegyezni, hogy a' sátorok, kézi malmok és mindenféle eszközök 's bútorok nem szekereken, hanem terehfordó barmokon vitetnek, mellyeknek szolgálatja nagyobb gyorsasággal mégyen véghez, 's kevesebb akadályokkal jár.

Ezen külömbféle seregek egy zászló alatt szolgálnak, ez egy ezüst sas, melly szárnyait kiterjeszti, 's körmei között menykövet tart, a' Triáriusok' első Centuriójára van bízva. Hajdan a' mint hallom, csak az első Legió' zászlója volt sas; a' többié pedig ló, farkas vagy minotaurus. Marius veté az egész Római sereget egy közös zászló alá. A' sason kívül, melly az egész Legiójé, mindenik manipulusnak van különös zászlója is: ez egy kézből áll, mellyre a' manipulus szó adott alkalmat, melly a' velum szótól származván, vitorlátskát dárda hegyére függesztett posz-

tóból áll. A' Rómaiak mind ezen külömbféle zászlóknak igen nagy becset tulajdonítanak, 's azoknak elvesztése halált érdemlő véteknek tartatik.

A' hadi muzsika-szerszámok rézből vannak (aeneus), ugyan azért ez a' szó Aeneator (rézfugó) mind azokat jelenti, kik a' hadi seregeknél mint muzsikuskok szolgálnak. Főképpen a' trombita (tuba) van szokásban, melly a' mint mondják: a' Tyrrheniusok által találtatott fel. Ez egyenes, 's azzal külömbözik a' buccina és cornu nevű kürtöktől, mellyek csaknem kerekesekek. A' Lituus csupán a' végén van meggörbítve, 's ebben a' jósolók botjához hasonlít, mellytől nevét is kölcsönözi. Ezen muzsika-szerszámok közül mindeniknek különös rendeltetése van. A' trombita a' megtámadásra vagy vissza vonulásra ad jelt. A' buccina főképpen a' strázsák felváltásakor használtatik; mikor valamely katonát a' vesztő helyre kísérnek, a' fővezér előtt fuvatik annak jeléül, hogy a' büntetés annak parancsolatjára történik. A' katonák minden foglalatosságaikra hasonlóképpen ennek megfuvása által hivattnak, valamint minden táborbéli munka is ennek harsogása közben megy véghez, a' cornu (kürt) mellynek hangja meszsze elhat, a' parancsolatokat távol lévő strázsáknak, vagy más csapatoknak adja tudtokra, a' Litaus különösen a' lovaságnál van szokásban, 's tulajdonképpen a' lovaságé.

Minden csapatok, mellyek egy Legióhoz tartoznak, különös módon 's szolgálatjokhoz felette szerencsésen alkalmaztatott módon vagynak fegyverkezve. A' Velitesek egy kis rövid paizst (párma paizst viselnek; fejek valamely állat bőréből készült sisakkal (galea) van fedve, melly nekik rémítő tekintetű. Két rőf hosszúságú, 's egy annyi vastagságú hajító dárdájok van, mellynek hegye olly vékony, hogy mindjárt az első hajításra meggörbül, 's következés-

képpen azt az ellenség a' lövőre vissza nem hajíthatja. Általában egész fegyvere minden részeiben könnyű, 's a' sebes mozgásokat éppen nem akadályoztatja; könnyen reá rohanhatnak az ellenségre, 's viszont ha hátra verettetnek, könnyen a' hadi rendek vagy manipulások közzé vonattatnak.

A' hadi rendben álló háromfélék, osztályok nehezebb fegyverben vagynak; védelmező fegyverek egy nagy paizs, mellyre a' Cohorsnak és a' Centuriának nevei vagynak írva; az hármat fél lábnyi szélességű, 's négy lábnyi hosszúságú, 's nem mehet semmi nyíl is rajta keresztül. Réz sisakjuk (cassis) vállokig leér, mellyeken egy vékony réztábla van (pectorale). Meg ez sem elég; minthogy a' római katona főképpen karddal harczol, 's akkor jobbik lába előre van téve, ezen lábán egy rézzel borított sarut (ocrea) visel. A' megtámadó fegyverek igen egyszerűek; de felette ártalmasok. Állanak azok két hajító dárdából, mellyek hat lábnyi hosszúságúak, 's félig vassal vagynak borítva, 's a' rettenetes Római kardból. Ez rövid és széles 's mind a' vágásra mind a' szúrásra egyaránt alkalmas. A' katona ezt jobbik csipejénél viseli; elsőben két dárdáját lövi az ellenséggel, 's azután a' kardal olly erősen 's sebesen verekedik, hogy ritkán lehet ellent állani. A' Hastátusok, Princepsok és Triáriusok csaknem egészen egyformán vagynak fegyverkezve: egyedül a' lándzsában és a' hajító dárdában áll a' különbség. *) Így van a' Legió mind számára, mind csapatjainak mivoltára nézve öszsze-

---

*) Polybius VI, 4. Hosszszasan szóll e' római kardról, rettenetes voltáról, 's ellenébe teszi azt a' Gallusokénak, melly csak vágni volt alkalmas. Vegetius I, II. világosan azt mondja, hogy a' Rómaiak azokat, kiknek csak vágó kardjuk volt könnyen meggyőzték, sőt meg is vetették: Föláld szerint főképpen fegyvereik alkalmasabb voltának köszönték ők győzedelmöket, 's méltán csudálkozik azon, hogy ellenségeik sohasem próbáltak hasonló fegyverekkel élni.

szerkeztetve. Rendszerint való háborúkban két Legió formál egy Consuli hadi sereget. Ha mind a' két Consulok együtt a' táborban vagynak, akkor négy Legiót vezérelnek. A' híres Fábíus a' második Punnus háborúban, melly néki olly nagy dicsőséget szerzett, egy maga volt a' vezér. A' Caunaei gyászos ütközet alkalmával, legelőször állítatott nyolcz Legió, mindenik öt-öt ezer emberrel. Ezek mind semmivé tétettek. Ezen rendkívül való magok megerőltetése után, ismét vissza tértek a' Rómaiak a' régi szokásra; melly mind e' mái napig megmaradott.

Illyen csekélységnek látszó eszközökkel vitte véghez legfontosabb hódoltatásait a' Római szabad köztársaság. De saját hadi erejéhez hozzá kell számlálni azt is, melly a' szövetségesektől jött. Ezek mindenkor valamivel több gyalogokat 's két annyi lovasokat adtak, mint a' Rómaiak, úgy hogy egy olly hadi sereg, mellykét Legióból állott, öszszeségesen mintegy húszezer embert foglalt magában. Ez nem sok; de Róma, melly kezdetétől fogva az egész földön uralkodni vágyott, más úton tartozott menni mint egyéb népek. Míg ezek minden háborúban tékozlották erejüket, Róma a' magáét kímélte. Ezen álhatalos kímélésnek köszönte azon későbbi győzedelmeket, mellyek a' népek' sorsát elszokták határozni. Ezen előre néző nép embereit kímélni kívánván, a' polgári város viváskori koronára nagy politikai fontosságot ruházott. Katonákat formálni és megtartani, ez a' két dolog tette katonai intézeteinek alapját; a' számnak kevesebb voltát jó kiválasztás, jó katona fenyték, 's olly hadi mesterség által igyekezett helyre ütni, melly egészen csak a' maga sajátja volt.

Egész a' mi időnkig, csak a' polgárok' jussa volt a' Legiók közzé felvétetni; sőt még azok sem vétettek fel beléjük minden különbség nélkül; 's ez a' szó Legió is kiválasztást jelent. A' legjelesebb 's főbb

rendű személyek mindnyájan szolgáltak a' hadi seregek között, gyermekeik hasonlóképpen szolgálnak, mikor a' sor reájok kerül, a' nélkül, hogy akármely tekintet is őket a' szolgálat alól felszabadíthatná. Míg másuti a' katonaság' legnagyobb része, a' legalsóbb rendbéliek közzül szedettetik, itt a' legderekabb polgárokból állítatik ki. Minden katonának kell valamely értékkel birni *), az, a' ki semmivel sem bir, csak a' tengeri katonaságnál szolgálhat; 's az a' rabszolga, ki valami csalárdság által, magát a' Legió közé feliratná, halálra büntettetnék.

Most nem régiben látám, mint formáltattak új Legiók Sylla hadi serege veszteségeinek kipótolására. A' Consul mindjárt kineveztetésekor előre jelentést tett erről. A' meghatározott napon egész pompában megjelent a' Forumon, hol mindenek össze voltak gyűlve, kik katonáskodni tartoztak. A' 17 esztendőstől fogva, a' 46 esztendősig minden Római beíratathatik a' katonák' számában, 's csak akkor lesz szabaddá, ha vagy a' gyalogságnál 16, vagy a' lovasságnál 10 esztendeig szolgált. Rendkívül való esetekben a' gyalogok 20 esztendeig szolgálnak.

Minekutánna a' Consul a' már kinevezett 24 Tribunusoktól körülvéttelve, a' Curulis széken helyet foglalt, ezen tiszték a' most formáltatott Legiók közé idősségek szerint elosztattak, mihelyt el voltak osztva sorsot vetettek, mellyiké, melly Tribunusok legyenek, 's akkor egymás után választattak az előszólitott polgárok közzül, míg a' Legiók egyenlő erejű és idejű katonákkal meg nem teltek.

Minthogy ezen Nép a' jóslásról igen sokat tart, azért mindenkor valamely jó jelenségül névnek nevezésével kezdődik a' felszólítás; ezen elsőség egy

*) Polybius szerint IV, 4. ezen értéknek négyszáz Drachmanal többnek kellett lenni. Azt nem mondja, ha fundusának kellett e annyinak lenni, vagy jövedelmének.

Salvius nevű alsó rendű polgáré lett, 's a' többiek utánna következtek.

Azt mondták nekem, hogy nem mindenkor megy a' dolog illy csendesen véghez; ha a' fővezér nem szerettetik, ha a' háború melly folytatatik a' Népnak nem tetszik, megtörténik néha, hogy a' polgárok nem jelennek meg.

Ollyankor kemény eszközök vétetnek elő p. o. pénzfizetésre vagy tömlöczre való büntetések. A' nyakas ellentálláskor, a' felsőség ellen pártot ütők rabszolgaságra, a' Római birodalom' határjain kívül eladattanak, 's ott halálra is ítéltetnek. Ezen mostani esetben a' Consul eránt való tisztelet, 's a' hadi vezér' nagy híre neve megkönnyítették a' dolgot.

Midőn a' katonaság' száma tellyes lett, a' Legiók' formáltatása kezdődött el. Hatszázan a' legidősebbek és legvitézebbek között Triáriusokká lettek. Az ezek után következők között, tizenkétszázan a' Princepsok és ugyan annyian a' Hastatusok közzé választattak. A' többiek, kik legfiatalabbak 's legszegényebbek, a' Veletiseket formálják. A' mindenik Legióhoz kívántató 300 lovasok a' Censorok által már előre ki voltak nevezve. Mindnyájokat a' lovagrendből kellene választani; de ezen rendszabás, kifogásokat kezd szenvedni.

Ez előtt egész az újabb időkig, mikor Rómában Legiók formáltattak, ugyan akkor a' Consulok' parancsolatjára, a' szövetségesek a' magok hazájokban szedtek katonákat. Mai napon, minekutánna azok polgárokká lettek, katonáik is a' Rómaiakkal egyenlőségre léptek; 's ugyan ezen még igen új időszakokban nevekedtek.

S. K. J.

11.

NEMZETI EGYETÉRTÉS.

Tudni, tudunk minden jót, szépet és felségest, valamit csak Bölcs Salamontól fogva, minden nemzet' bölcsei és nemesebb lelkei, mind e' mái napig írtak, mondtak, és tanítottak; — sőt ezek nélkül, tulajdon életpraxisunk által is, olly józan bölcs tudományt tudnánk előállítani, hogy a' mellett földi nyomorék emberi társaságunk, valóságos paradicsom lenne; de mi haszna? — tenni nem teszünk, vagy nem tehetünk minden szép tudományunk daczára is egyebet, mint a' mi tudományunkkal egyenesen ellenkezik, vagy a' mibe szokásaink által, mintegy második természetben megrögzöttünk.

Ki nem tudná, holott minden nap látja, és magán is sokszor meglesheti azon nagy igazságot: haragodban né tégy semmit, mert azt mindig megbánod, vagy megszégyenled, — nem tudjuk e, hogy az indulatra gyulladt ember, azt a' pillanatnyi örömet, hogy dühének tüstént áldozzon, többre becsüli sokszor egész élete' boldogságánál, sőt ezt kész annak kedvéért feláldozni, csakhogy indulatjának tüstént eleget tégyen? — a' ki indulatba jött embert lát, maga fogja magát minden könyv és tanító nélkül azon igazságra tanítani, hogy az indulatban lévő ember nem ember, hanem barom, 's a' t. — és ellenben, ki nem tudja, hogy az ember,

ha indulatja lecsendesedik, 's hideg vére helyre áll, egészszen más lett, mint volt dühös korában, és maga megköszöni azoknak jótétét, ha kik voltak körülötte, és nem engedték őt akkor, mikor már kezeit felemelte; áldozatja vérért kiontani? — Ezt, és ehez hasonló ezernyi ezer életregulákat tud, még a' legalább való paraszt ember is: de mi haszna? — mikor a' tárgy ráhátra jön, — mikor az ördög kísérti az embert; vallyon hányadik ember tudja tudományját nem csak elnem felejteni, de még maga meggyőzésére is alkalmaztatni? Sőt majd nem mindenütt azt látjuk a' practicus életben, hogy itt már tudós és tudatlan, mind egy húron pendül, mind elárulja, hogy ő test, hogy az ember gyarló, hogy az ember tökéletlen; — sőt néha a' tudós, ebben is fellyúl múlja a' tudatlant! Hol van hát a' philozóphia? — és ki a' tudós ember, ha ilyen mentség elégséges bennünket megigazolni, és a' tettet tettlenné tenni? — Sőt talán a' tudós kétszerte hibásabb, mint a' tudatlan; és valamíg gyarlósággal menti magát a' szegény tudatlannal együtt, mind addig nem érdemli meg azon kenyeret, mellyet a' tudomány nevé alatt kap, mivel ő neki egyéb dolga nincs, mint mindenben példával előmenni, 's másokat példával inkább, mint szóval tanítani. Nem igaz, hogy gyarlók vagyunk, — minden hiba nélkül jöttünk ki az Isten' markából; — épek, tökéletesek vagyunk, valamíg józan, ítélő, okoskodó, számláló és emlékező lelkünket meg nem tagadjuk. Hát a' roszra mért nem vagyunk gyarlók? holott azt tudjuk, hogy elébb utóbb megsiratjuk, ha tilalmas nem volna is, — de még tilalmas is! — Valamíg tehát a' roszra, melly csak az ostoba rövidlátó testiség mive-

letje, alkalmatosak és talpra esett vitézek vagyunk; mind addig a' jóra, melly az előrelátó bölcs léleknek, mint leghívebb Mentorunknak míveltetje, annyival is inkább gyarlók nem vagyunk, mivel ez egyedüli rendeltetésünk, ez kötelességünk, ez vallásunk. A' mi jót csak akarunk, mindent megtehetünk, — mint ezt, sok nagy embereinken szemeinkkel láthatjuk, sőt valóságos Saulusokból, valóságos Pál Apostolokat szemlélhetünk. Csak akarjuk, — mindjárt egyezik praxisunk theoriánkkal, óraütőnk, mutatónkkal is, — sőt a' tudós ember nem egyéb mint practicus, — ezenkívül mind tudatlan; — mert ha tudsz; — mutasd meg hát mit tudsz? — ha pedig nem mutatod, úgy vagy nem tudod, vagy hitetlen, ámító, vérszopó, — mind két esetben barom, fenevad, és nem ember vagy.

Hogy az emberiségnek legnagyobb része még ilyen, onnan bizonyos; mivel valamint a' fenevadak társaságában nincs egyéb örökös félelemnél, és csupa kínos életnél, 's minden pillantásban bizonytalan szörnyetegségeknel; úgy az emberi társaságokban is, még mind e' mai napig se mentünk annyira, hogy a' legelső fejedelemtől fogva, legutolsó koldúsig valakit az emberi társaságban, igazi nyugodt lelkű boldognak mondhatnánk; sőt hogy mindnyájan újabbnál újabb kínok és bizonytalanságok rettegetéstől ne félnénk! Csak a' bőcsőben vagyunk boldogok, azonkívül mind boldogtalan, valaki anyától született, — nem azért, mintha e' világ pokol volna, — óh ez ártatlan, csupa paradicsom! hanem azért, mert nem tudunk élni, másutt keressük mint a' hol van a' boldogságot, — tesznek vagyunk, — azt tartjuk boldogságnak, a' mit mástól elcsikarhatunk, — magunk szorgal-

inárá nem támaszkodunk, — mindnyájan az utolsó koldúsig Aristocraták, még pedig testi Aristocraták vagyunk, 's ezen characterünket valahol csak módunk nyílik, gyakorolni el nem mulatjuk, — nincs egy kitűzött igazi bizonyos fő principiumunk, mellyre mind egy lélekkel törekedjünk, — kiki csak a' maga systemátlan eszén jár, 's határtalan indulatja szárnyain szanaszétt kalandoz, nincs közérő, nincs közakarat, nincs egyetértés!

Hajdan egy bölcs pogány fejedelem, halála' óráján összehívatván 70 fiait, azoknak minden írás nélkül illy testamentomot tett: Meg volt parancsolva minden király gyereknek, kezében egy kis veszszővel jelenni meg. Ezen veszszőket egy kévébe kötven, minden fiúnak sorba kellett, térdét egész erőből neki feszítven, eltörni próbálni. — Távol légyen! még csak meg sem hajthatták! — Ekkor a' kévét kibontván, kiki a' maga veszszejét tartozott eltörni, — mind eltörött. Ebből állott a' testamentom, értésök-re adván, hogy egyetértvén semmi erőtlől ne féljenek, — meghasonlván, mind elvesznek!

Ki nem tud illyen, 's ehez hasonló számtalan igazságokat, mellyek a' legbizonyosabb mathematicai renden csálhatatlanok? — de mi haszna? — tudni tudjuk, tenni nem teszszük! — Ha a' közjóról van szó, nincs ott eldönthetetlen szent principium feltéve, mellynek senki ellene nem mondhat, — hanem systhema és principium nélkül, kiki csak azt vátatja, mit az ő rövid látó önsége, 's ideig óráig való képzelt haszna parancsol, — az igazi, örökös, századokra ható bölcs tanácsok, csirájokban előletnek!

Azt mondják: még is megéllünk, — és mint gyarló emberek tökéletesebbre soha se jutha-

tunk, — ebből áll minden principiumjok, ha van valami, mit annak lehet mondani. — Már ha ez ellen szóllunk, ők elnyomnak, mert légio az ő számok, 's így soha sem az igazság győz, hanem a' tévelygés ül az igazság' thrónusába. — Megéllünk, az igaz, de ők az életet nem distinguálják, hányféle grádusai lehetnek az életnek? — ő nékik mind élet a' lélegzés, — hogy pedig a' haza örökös légyen, mellyet egyedül a' morál alap, mint szikla fundamentom feltétez; — ők erről nem is álmodoznak, vagy ha is; — azon alapot az ő egoismusokban vélik állani, mintha az örök kormány részre hajló volna!

Óh szerencsétlen emberi társaság! be el vagy te a' testiség' labyrinthjába tévedve! — hol az a' bölcs, hol az a' magát feláldozó, ki téged az élet' igaz útjára visszahozzon? — Tévelygünk ember társaim! tévelygünk a' tudatlanságnak és testiségnek vad pusztáin, -- és, ha ki, fedhetetlen csupa morál tüköre, mint kalauzunk akar fellépni, azt kivégezzük időnek előtte; — még csak hallani se akarjuk, ki mást mond, mint a' mi előttünk szokott, 's testünk' sugallásával nem ellenkezik. — Vetója van mindennek egyformán, még ki ahoz legkevésbé nem ért is, 's siralommal kell nézni, egész Nemzetek, mint lesznek egymás után vétójok áldozatjává! Szép a' vetó, jó a' kés, puskapor, 's a' t. de mindennek van feltétele, 's valamit, a' csupa nevénel fogva, minden distinctio nélkül, nem mindegy, közre bocsájtani. —

A' zavaros testnek nincs semmi principiuma, kivéven a' testiséget, melly mindenütt csak élledelme után leselkedik; — a' mívelt léleknek principiuma ez: Minden ember, sorsában, a' legnagyobb tehetőségig boldog legyen, — mert

az élet úgy is rövid, és rakva természeti bajokkal, — legalább hát magunk ne szaporítsuk bajainkat, holott ezt parancsolja a' vallás, a' józan ész, és erre vagyunk teremtvé, 's minden megkívántató eszközökkel megáldva, csak használni tudnók! A' boldogságból pedig senkit ki nem zárhatunk, még a' hatalmunk alatt lévő oktalan állatokat is, annyival inkább embertársainknak csak egy legkisebbikét se, — mert hogy lehet valaki ragyogó palotájában gazdag ebédje mellett is boldog, ha kívülötte ember jajgatást hall? Vagy közös legyen a' boldogság, vagy semminő sem lehetséges. És imé, a' testiség, mind magát akarja izolálni, privilegizálni, mások rovására, — nem bánja: más éljen, mint élhet. De az a' másik, hogy tekintse már ezt, mint jóltévőjét? és a' háládatosságnak micsoda nemével viseltessék ez iránt, hol itt a' rokon érzés, és az egymásba kapcsolt hazafiuság? Nézzük el világ' kezdetétől fogva, mi lett vége ezen egyet nemértő elkülönözési principiumnak? — Egy oknak mindég egy lesz a' következése is.

De hiszen sokkal könnyebb és édesebb is a' közjót előlmozdítani, és benne örömmel, vígkedvel, tellyes bátorsággal és szabadsággal élni, mint a' köz roszban, vagy az egyenetlenségben! Az az áldozat, melly mindentől megkívántatik a' közjóra, nem rövidsége, nem vesztesége senkinek, — nem jussainak, nem jószágai egy részének, hanem egyedül testi káprittzainak feláldozása. — Nem is képzeli, nem hiheti, melly boldog lesz az ő élete ezen kis áldozatja által, — száz és ezernyi procentet fizet, paradicsomi örömet ad ennek feláldozása! — Nem jussainak, nem szabadságának feláldozása kívántatik, sőt éppen ennek tántoríthatatlan alapja bölcsebb

és előrelátóbb elveken gyámolittatik, czéloztatik, — hanem egyedül a' rövidlátó test' szenvedei és szeszélyei feláldozása kívántatik, a' mi, csak onnan is bizonyos, hogy sok nagy hatalmas embernek fija, szinte ezt vitatja minden whigt lelkekkel, holott apja tűzzel vassal ellene toryskodott. — És valamint fiaink pantalonot viselnek szíjas nadrágunk daczára is; úgy kétségünk se lehet, hogy halálunk után fiaink olly változásokat tesznek, mellyeket mi most hazaárulásnak is tartanánk, — magok fogják azt, vagy végbevenni, vagy megsiratni, a' mit mi most elszeszélykedtünk.

A' szegény, ki ruháira szemet dombokon foltokat keresgél, 's kézi munkát nem talál, hogy tanult mestersége által kenyerét megszerezze; — rátekinthet egy nagy uradalom' kastélyára, 's felsóhajt az Istenhez: Istenem! be boldog egy nagy földes Úr! Már van e igaza, vagy nincs? azt mások ítéletére bízom; — én boldog földes urat a' föld' kerektségén többet nem ösmérek, mint a' ki jobbjait nemesíti, boldogítja, szorgalomra tanítja, és szorgalma által gazdaggá teszi, — az olyan, ki ruhája' foltjait, 's csecsebecse szajkó tollait a' pári'si szemetekken szedi, hasonló a' vízben fuldokló nyomorúlthoz, 's néha boldogtalanabb a' szemét dombokon keresgélő koldúsnál. A' nyomorúság aranyba, bársonyba szintúgy felöltözik, mint rongyos szűrbe, és ott még garázdább.

Midőn tehát azon principiumot akarjuk felállítani, hogy minden ember a' maga hivatálában, vagy tanult mesterségében sorsa szerint boldog legyen, és ne a' tekintet, hanem az erkölcs uralkodjék; — és ezen célra a' testi capriczokon kívül, semmi egyéb áldozatot nem

kívánunk, mert a' köz jó, magától is felállana, csak elnyomói, ellenzői, és gátolói ne volnának! már ítélje meg az indulat nélkül való hidedeg józan ész, ki a' haza ellensége? — az e, kinek századokra és a' közönségre van szeme? vagy az, ki csak óráig, és ön köre, 's teste' határáig lát?

Ha a' dolgot mindnyájan egy szempontból néznők; akkor ítéleteink és akarataink is mind megegyeznének, 's nem rángatná kiki szanaszét a' kocsit testi kénnye szerint, előre is hátra is; hanem egyaránt húznók a' közigát, mint a' jól kitanúlt lovak. De valamint a' tanulatlan ló, mind másfelé akar viczkándoezni; így bizonyosak lehetünk benne, hogy az ember is, valahol egyet nem ért, ott mind más más testiségnek elemei parancsolnak. Mert ha egy zsebórát, órás mesteremberekkel becsültetünk meg, egészszen más lesz az ítélet, mintha ezer meg ezer hozzá nem értőkre, (kik azonban magokat hozzá értőknek tartják) bízzuk az ítéletet.

A' tudomány, szív nélkül, ha történetből nem rosszszabb, egyértékű a' tudatlansággal, — mert hiszen éppen az a' tudomány, tudni, a' természeti nyers szívet a' természet minden tárgyai eránt érzékennyé tenni, — érezni tudni, — és magát a' más sorsába más helyébe képzelni vagy tenni tudni. — Ki ezt nem tudja, minden csudatévő bámulandó szónoki tehetsége és bölcsessége mellett is, semmit se tud, mint akármelly testi ember, ki csak test urat ösmér.

Nem az a' nagy ember, ki tudománnyal, hanem ki a' tudomány gyümölcsével, a' practicus étellel különbözik egyebektől. — Nagyobb embert képzelni se lehet, mint kit a' nagy szerencse meg nem változtathatna, 's ki meghazudtol-

na azon példabeszédet: *honores mutant mores*, — de hanyadik nagynak képzelt lélek nem lesz ezen közönséges kislelkűségnek áldozatjává? — Ki a' gazdagságot azért kívánja, 's ha elérte arra használja, hogy a' közjóra és embertársai boldogítására annál nagyobb csudákat tehessen; ez már a' tudományoknak, és művelődésnek legfelső zárköve. Az ilyen embert bámuljuk már, csudáljuk, és az utszán újjainkkal mutatjuk, nem azt a' here kevélyet, ki magát maga mutogatja mindenütt tarka barka eszelősködéseibe, a' sínlódó publicumnak legfájdalmasabb erkölcsi scandalumjára! — 's olly vak, triumphot lát a' mások köpedelmén. A' ki nem jóltévő, nem is ember!

Tudjuk, elhiszszük; de hányan követjük? ilyen embereket csak a' régi pogányoknál keressünk, — és az illy nemes lélek annyira tulajdona a' pogányságnak, hogy ma is, kik illyeknek, nem tudom, nem pogányoknak tartatnak e? mert sok ember, jó keresztyénnek csak azt tartja, ki mindent hisz és vall; de semmit abból nem követ.

A' közjó egyetértés nélkül fel nem áll, ha száz esztendeig tanakodunk is felette; — egyetértést pedig testiségtől nem várhatunk, mert a' test mind önhasznú, 's telhetetlen kapzsi kénye miatt mind magának, mind másnak ellensége. — Tudomány kell! az az: fáradhatatlan munkásság' kézzel tevésének tudománya, nem theoria, — és így nemes lélek, művelt érzékeny szív kell ott, nem tündöklő oratoria, 's iskolai regula, hol a' közjóról van szó. Szíveknek kell egyezni, ez a' cél, — az elmének és nagy tudománynak semmi egyéb foglalatossága nincs, mint az ezernyi-ezer eszközök között

válogatni, és a' legjobbikat, legrövidebbiket kitalálni. — De ha a' czél eltévesztetik, és az eszközökkel özszezeavartatik; nem csuda, ha a' Babel tornya soha el nem készül.

Hogy a' közjó felálhasson, áldozat kell minden hazafitól, analogiája szerint, — különben soha fel nem áll, hanem sínlik a' közjó, 's véle együtt minden hazafi, ki a' hazában lakik, szenved, nyomorog, csikorog a' nagy erkölcsi test, míg gyózi. — Ezt a' fő principiumot kellene tehát mindenkinek előtte felállítani, 's minden intézeteket ennek czélzatjára alapítani, hogy t. i. akar-e minden hazafi arányjában áldozni, vagy nem? — Ha nem akar; akkor hijába költekezünk.

Sok ember a' szabadságával áll elő. — De mi hát az a' szabadság? — Az erkölcsre kimívelődött nemesebb rész, a' bekerített udvarban tartja a' szabadságot, — de ezeknek kis számát elnyomja a' testieknek azon iszonyú sokasága, kik a' szabadságot a' kerítetlen pusztá udvarokban helyhezteszik. Imé, még a' szabadság' definitiójában sem értünk egyet, — hogy lehessen hát a' következtésekben egyre ütő sikerünk? Egy valami fő principiumban közösen meg kell egyezni, különben hijában szóvitázunk, — és ezen megegyezés, ha örök időkre van a' kinézésünk, csupa morálon alapúljon, — erkölcs-telenségnek legkissebb búvó helyet és menedéket ne clausulázzon, — mert hijában! minden hijában!

Ha a' Nemzetek egymás rovássára, egymás károsítására, egymás kizárására, gazdagosznak; ez csak rövid látó testiség, ideig óráig való keserű falat, mellyet bátorságban nem nyelhetnek, 's nem tudják, melly órában forrasztják torkok-

ra, örökös özszeesküvésnek, mindég borzasztóbban áradó boszszuállásnak, 's kőknak műhelye, — minden esetre siralmas a' vége. — Ott a' szorgalom, ott a' sok munka minden országban, nyitva a' nagy természet mindennemű igazságos kereset és meggazdagítás édes élledelmére, lásson kiki ahoz, — micsoda kereset az útonálló keresetje? Veszti az a' méhkas, melly nem a' virágokra, hanem egy másik kasnak kész gyűjteményére tart számot. — Így a' hazafiak is, igazi, istenes, erkölcsi, szabad keresetre és meggazdagodásra kapjanak nyílt mezőt, ne egymás rovására; — 's erkölcsi érdem nélkül; senki se tartsa számot semmire, akármennyi pénze volna is. — Hiszen minden ország, melly fennáll, csak annyiban áll fel; mennyiben még a' becsületes erkölcsi emberek nem haltak ki egészen belőle, — csak az erkölcsös a' hazafi; — a' többi mind hazáruló. — —

De nem olyan rossz az ember, mint gondoljuk, — hiszen a' legártalmasabb állatok vagyunk, — mind egyetérzünk, és könyörülő jóltévő szívűek vagyunk, mihelyt célirányosan kimíveltetünk, — csak műveltségünk határozza el: Saulusok maradjunk e, vagy Paulusokká átváltozzunk? — Nincs rossz ember, csak rossz nevelés, tudatlanság, műveletlenség. Kiről valamelly hazába, azt a' szörnyetegséget lehetne feltenni, hogy a' közjóra nem áll rá; az azt vagy nem érti, — vagy impostor. — Ha nem érti: jobb halgasson, ne szóljon, bízza a' megszzebblátó lelkekre, — legalább ne gáncoskodjék, és a' drága igen drága időt ne vesztegettesse; — ha pedig impostor: az illyent ki kell zárni

a' közjó' szent titkától! — Ám! — de vetó jussal bír!! — —

Minek éltünk, ha egész életünk láz és nyomorúság volt, — és processusunk' megnyerése reményébe tölt el? A' Zsidók mindennap várják a' Messiást, de soha sem jön el. — A' sült galamb nem csinálódik, hanem csináltatik. — Ha meghalunk, azután boldog lehet a' Haza! —

Egyezzünk meg! hiszen talán egy sincs köztünk, ki ne tudná azon szilárd axiomát, melly soha sem csalhat: *Concordia res parvae crescunt; discordia vel maximae dilabuntur.* — Anglus Bankba adjuk azt száz procentel, a' mit közjónkra feláldozunk!

Az egyenetlenséget mindnyájan utáljuk, szidjuk és átkozzuk, — mintha az egy bizonyos személy volna, és rajta átkunk fogna! — Nincs egyenetlenség, — ez csak költött név, mint a' font sterling; — egyenetlenek vagyunk mind, kik a' morális érzésre még elnem jutottunk.

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező Tag.

12.

Válogatott darabok az ánglus Szemléből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

— — Vix ea nostra voco — —

Ovid.

Csak igen kevés emberek vannak, kik a' tiszt-ségre annyira ne vágnának, hogy magokat azon nép között, vagy azon országban, a' hol élnek, mások felett megkülömböztetni, 's magoknak azok előtt, a' kikkel társalkodnak, tekintetet szerezni ne akarnának. Akadunk bizonyos magosságra és tiszteletre, mellyeket a' legcsekélyebb és legroszszabb emberek is, barátaik' és ösmerőik' kicsiny körében, magoknak szerezni igyekeznek. A' legszegényebb mesterember, sőt még az is, a' ki alamizsnából él, gyűjt maga körül olyanokat, a' kik őt csudálják, és gyönyörködik azon rangban, mellyel azok telett bír, a' kik ő alatta vannak. Ezt a' becsületre vágyást, melly az emberi lélekbe bé van óltva, a' mint én gondolkozom, igen szerencsésen lehetne alkalmaztatni; 's ha helyesen igazgattatnék, szintén annyi hasznót hozhatna néki, a' mennyi nyughatatlanságot és bút szerez.

Ehez képest némelly gondolatokat akarok itt e' felől közleni, a' mellyeket más Írónál nem találtam, 's azokat úgy fogom előadni, a' mint eszembe

jutottak, arra nem vigyázzván, ha egymásból folynak e, vagy rendesen irattatnak e le.

Midőn elsőséget és magasságot, mellyel az ember mások felett birhat, azon hasznokról való megfogásra lehet vinni, a' mellyek általjában véve, vagy a' szerencsének, testnek, vagy a' léleknek javai. Az elsők állanak a' születésből, a' titulusból vagy a' gazdagságból; 's a' mi valónktól legmeszszebb vagynak 's olyanok, hogy a' hasznoknak előszámlált három nemei közül ezeket legkevesebbé nevezhetjük a' magunkénak. A' testre nézve származnak a' hasznok az egészségtől, az erőtől vagy szépségtől, mellyek minket közelebbről illetnek, 's inkább a' mi részünk, mint az elsők. Azon hasznok, mellyek a' lelket illetik, a' tudományból vagy jó erkölcsből veszik eredetjüket, 's jobban illetnek minket, szorosabban özsze vannak velünk kapcsolva, mint némelleyek a' más két rendbéliek között.

Jóllehet az embernek kevesebb oka van is arra, hogy magát a' szerencse' ajándékaiban elbizza, mint arra, hogy a' testi vagy lelki jókban felfuvalkodjék; még is a' világnak legjobban szemébe tűnnek azok.

A' mint a' jó erkölcs helyes és igaz kútfeje a' becsületnek, még is közönségesen a' titulusokban jelentését találjuk azon különös érdemeknek, a' mellyeknek alkalmasokká kellene tenni a' magas hivatalokra azokat, kik ezen tisztségeket birják. A' Szentiség a' Pápanak, a' Felség a' Császároknak és Királyoknak; a' Magasság a' Főherczegeknek; a' Főméltóság a' Ministereknek, Követeknek és titkos Tanácsosoknak adatik.

A' nagy nemzetségek szerzőinél közönségesen az efféle titulusok megegyeznek azoknak erkölceivel, a' kiknek adattak. Az ő maradékaiknál pedig igen sokszor előbb szoktak jelei lenni a' magasságnak, mint

az érdemnek. A' név mindenkor megmarad; de a' belső érték gyakorta elvész.

A' halálos ágy a' titulusok' semmiségét megmutatja igaz világosságban. A' szegény elcsüggedt bűnös félelem és rettegés között fekszik, ha azon állapotról megemlékezik, a' melyre most által kell neki menni. Egyszer'smind a' titulusok úgy látszik, inkább hasonlítanak a' csúfsághoz, mint a' tisztelethez.

Annyi bizonyos, hogy ezen czimek ezen a' világon nincsenek rendesen elintézve; a' kegyesség elnyomattatik, a' bűnök győzedelmeskednek. Az utolsó nap ezt a' rendetlenséget el fogja igazítani, 's kinek kinek a' helyet kimutatni, melyre méltó. Akkor a' rang rendesen meghatároztatik, és az elsőség igazán elintéztetik.

Úgy gondolom, olyan becsületre vágyóknak kellene lennünk, és, ha a' másik világon elsőséget nem szereznénk is magunknak, legalább most igyekezzünk megtartani a' mi helyünket és azokat, kik mi alattunk vagynak, jó erkölcsökkel fellül mulni, hogy majd amaz, a' hol a' különbség örökre megállapítatik, eleibénk ne tétessenek.

Az emberek az Írásban jövevényeknek és bujdosóknak neveztetnek, 's az élet bujdosásnak. Némmelly mind pogány, mind keresztény Írók a' világot úgy írták le mint olyan fogadót, mely arra rendeltetett, hogy nekünk utazásunk közben könnyebbségünkre szolgáljon. Erre nézve helytelen gondolat itt előbb megnyugodni akarni, mint utazásunkat elvégezzük, inkább arról gondolkodjunk, hogyan fogadnak majd ott bennünket, mintsem a' mi gondolatainkat azon kicsinyes könnyebbségekre és hasznokra fordítanánk, melyekben az oda való úton részesülünk.

Epiktet egy más hasonlítással él, mely igen szép és arra alkalmas, hogy minket a' megelégedésre vezessen azon állapottal, melybe a' gondviselés által

tétettünk. Mi itt úgy vagyunk, így szoll ő, mint a játékszínen, a' hol mindeniknek kiszabott rolléja van. Legnagyobb kötelesség, mellyel az ember tartozik, az, hogy a' maga rolléját tökéletesen játssza. Jóllehet azt mondjuk is, hogy a' mi rollénk nem nekünk való, 's hogy mást jobban játszhatnánk; de ez nem a' mi munkánk azt mondja a' bölcs. Minden, a' mi bennünket illet, az: hogy a' nekünk rolléban, magunkat jeleseknek mutassuk. Ha arra nem vagyunk alkalmasok, a' hiba nem bennünk van, hanem abban, a' ki a' részeket kiosztotta, és az egész játékot elrendeli.

A' személy, mellyet ez a' philosophus maga viselt, éppen nem volt fontos; mert ő úgy élt és halt is meg mint rabszolga. Az arra indító ok, hogy az ember sorsával megelégedjék, az említett gondolat-tól nagy erőt nyer; ha megemlékezünk arról, hogy a' helyek a' másik világon újra ki fognak osztattatni, és hogy az emberek a' szerint, a' mint egymást kegyességre nézve fellül haladták, 's az életnek külömbféle helyheztetéseiben, az ahoz illő kötelességekre vigyáztak, a' magasságnak és elsőségnek külömböző grádusaira fognak tétetni.

Sok szép helyekre találhatni a' bölcsesség' könyvében, mellyek a' tisztségnek és egyéb világi szerencsének hijábavalóságát felfedezik, mellyeket az emberek olly nagyra becsülnék; ezek megvigasztalják azokat is, kik a' világi jókat nem bírják. Leírja a' nevezett könyv igen tüzes és méltó kifejezésekkel a' jó embernek felemeltetését a' másik életben, és azt a' nagy csudálást, mellyet azoknál fog okozni, kik ez életben feljebbvalói voltak. „Akkor állani fog „az igaz nagy örömmel azok ellen, kik őt nyomorgatták és munkáját megvetették. Mikor ezek azt „látják, azon boldogságtól, mellyet nem is gondol- „tak, rettenetesen megijednek, és egymás között

„báncodva fohászkodnak: ez az, a' kit mi talán csúf-
 „nak és nevetséges példának tartottunk. Mi bolon-
 „dok, az ő életét esztelennek és végét gyalázatnak néz-
 „tük. Mint számláltatik ő most az Isten' fiai között,
 „és mint van az ő öröksége a' szentek között?”

Ha olvasóim egy olyan életről való leírást akar-
 nak olvasni, melly hijáavalóságban és a' pompának
 's nagyságnak árnyéka alatt tölt el; azt a' most em-
 litett helyen láthatják. Egyszer'smind, mivel csak-
 ugyan a' dolgoknak mostani helyheztetések szerint
 szükséges, hogy a' világon a' rend és külömbség fenn
 tartassanak, boldogok volnánk; ha azok, kik legfőbb
 helyeken vagynak, igyekeznének másokat a' jó erköl-
 csökben szintén úgy fellül múlni, mint a' rangban,
 's ha ők a' szelidség és kedveltetés által, azokra néz-
 ve, kik alattok vagynak, rangjokat könnyűvé és kel-
 lemetessé tennék; ellenben azok, kik csekélyebb hely-
 heztetésben vagynak meggondolnák, hogyan jobbit-
 hatnák meg sorsokat halálok után, és a' felsőség eránt
 való engedelmesség által hogyan tehetnék magokat
 boldogokká azon áldások mellett, mellyekkel a' gond-
 viselés őket mások felett megkülömböztetni jónak ta-
 lálta.

— Fulgente trahit constrictos gloria currū
 Non minus ignotos generosis.

Hor. Sat. 6.

Ha egy kevéssé vizsgálódunk, az embereknek nagy
 seregét gondolóra vesszük, igyekeztén a' cselekedet-
 teknek indító okait mindeniknél különösen kitanulni;
 hihető, hogy a' becsületre vágyás az egész emberi
 nemzeten uralkodik, 's hogy mindenik, a' mint tes-
 ti erejének elevensége engedi, az által erősebben vagy
 gyengébben indítatik. Valóban nem ritkaság olyan
 emberekre találni, kik az ő hajlandóságaiknak ter-

mészeti ösztöne által, 's a' bölcsességnek minden tanításon nélkül, a' hatalomnak és nagyságnak tetejére nem törekesznek; a' kik az ő szívökkel soha se ragaszkodnak az alattvalóknak számos kiséretéhez, vagy a' magasságnak egyéb hízeltető elsőségéhez; a' kik a' szükségessel megelégedvén, az ő csendességjüket nem szakaszlják félben, hogy magoknak bőséget szerezzenek. De ebből még nem lehet következtetni, hogy az ilyen ember nem becsület szerető. Kívánságai ugyan más czélt választhattak, 's őt más dolgok után vezethették; de az indító ok mindenkor a' lehet, és az ember ezen esetben is, szintén attól a' kívánságtól inditathatik, hogy magát másoktól megkülömböztesse.

Ambár a' jó cselekedeteknek csupa érzése, minden tekintet nélkül a' köznépek jóváhagyására, a' nemes szívnek már elég gazdag jutalom; csakugyan kétségen kívül van az is, hogy a' magunk megkülömböztetésére való vágyódás, mint mellékes ösztön a' mi természetünkbe bele oltatott.

Igaz ugyan, hogy ez a' hajlandóság szintén úgy jár, mint a' többiek mind. Gyakorta visszaélnek azaz rossz czélokra; annyira, hogy igen sok jeles és esztelen cselekedeteit a' közönséges életnek, azon velünk született ösztönből, t. i. a' szembe tűnni kívánságból lehet származtatni. Mert minekutánna az a' nevelés, tudomány és társalkodás által, külömbféleképpen kimunkáltatott; mindennemű következtetése is vagynak, a' mint az jó szívben vagy megromlott elmében találhatik. Nagylelkű tettekben, vagy saját haszon kereső ravaszságban fogja magát mutatni; a' mint az a' jó vagy gyenge elmének része lett. Ha arra fordítatik, hogy a' lelket ékesitse, vagy csak a' külső képet csinosítsa; az embert vagy igen dicséretessé vagy nevetségessé teszi. És így a' becsületre vágyást nem csak egyféle czélokra kell szorítani; mert

valamint ugyan azon indulatok a' külömbféle testi minémüségeknél egészen más módjával hatnak a' testre; úgy a' becsületnek rugója is mi bennünk, majd ez majd más tárgyra üt ki.

Nincs az eránt kétség, hogy a' viaskodók' és mulatsági harczolók' seregében szintén annyi becsületre vágyás ne találtatnék, mint más finomabb törekedésnél az elősége. Senki se hagyja, a' ki elkerülheti, önként beverni a' fejét, ha csak nagyravágyásból nem történik. Ez azon tutkos ösztön, melly őket hajtja; és az elsőség, mellyet a' sokaság felett nyerne, sokkal többet tesz, minthogy azon sebeket meggyógyítaná, mellyeket a' viaskodásban kaptak. Julius Caesar, ha a' Római birodalomnak ura nem, hihetőkép egy derék viaskodó lett volna.

Hogy ő a' világot meggyőzte, a' mesterségnek és esméretnek lehetett tulajdonítani. Ha ezen elsőségekkel nem birt volna is, csakugyan a' becsületrevágyásnak azon szikrái ő benne pislogtak, és őt arra tűzelték volna, hogy magát másoktól csekélyebb munkákban megkülömböztesse. Mivel tehát egy embernek a' sorsa sincs ebben az életben olly erősen megállapítva, hogy ezerféle esetek annak folyamatját ne segíthetnék vagy gátolhatnák; ítéletem szerint, kellemetes és ártatlan elmélkedés, ha magunknak egy nagy embert, minden történeti körülállásoktól megfosztatva képzelünk, és őt az életnek alacsony lépcsőjére teszszük, mellynek minémüisége csak meszszeről hasonlít azon magas tetőhez, a' mellyen ő áll. Így lehet észre venni, hogyan gyakorolja kicsinyben a' természetnek minden ajándékait, mellyek őt egy fontos hivatalnak viselésére alkalmatossá tették, mivel a' nevelés által egész magasságjokat elérték. Más részről azomban egy ki nem mivel jó természeti adományt is ollyan magasra lehet emelni, hogy a' megjobbitott tehetséghez igen közel érni látszik.

E' szerint a' természet az embert közönséges nagyravágyással ajándékozta meg; 's a' nevelés azt majd ez, majd más különös czélra határozza. A' magát megkülömböztetni kívánás egy példából se tesszik úgy ki, mint a' külsőnek és az új öltözeteknek külömbségéből, mellyről a' módi világnak gondoskodni kell, hogy magát nevezetessé tegye. Mert minden fényes és különös dolognak, akár a' magaviseletben, akár az öltözetben, a' mint ősméretes, jó következése van, hogy szembetűnik, és azt, a' ki azzal megvan ékesítve, nem engedi figyelem nélkül maradni. Hasonlóképpen sokszor igen nagy megvetésnek tartatott, ha ezt vagy amaszt valami satyrából kihagyták, a' ki abban szintén úgy megérdemlette volna a' helyet, mint az ő szomszédja, mivel úgy tesszik, hogy őt nem ítélték érdemesnek arra. Ezen buzgó szeretetnek az elsőség cránt, lehet sokféle rendetlen cselekedeteket is tulajdonítani p. o. az éjjeli vad futkározást, az ablakok' beverését, az útszai kiabálást, az éjjeli örök' megverését, azt a' rossz szokást, hogy napjában kétszer is teli van az ember, a' sok lovaknak lejárását, más vad tettekkel együtt. Mert valóban sok ember nem volna olyan rendetlen és kirúgó, ha mások nem találkoznának, a' kik ő reá nézvén, őt abban megerősítenék. —

Igen különös, egyszer'smind rendetlen nagyravágyás, melly magát valaha az emberi természetben mutatta, az, melly egy tapasztalt és öreg embert ér, azon időben, midőn azt gondolhatná felőle az ember, hogy legokosabban cselekszik; és azért ennél helyet nem találhatnak a' kedvező körülállások, mellyek bizonyos tekintetben az ifjú vérenek felhevüléseit mentik; értem azt a' hajlandóságot a' pénzgyűjtésre, melly a' gondos atyának, szerető házastársnak, vagy nagylelkű barátnak gondolkozásától eltér. A' becsületes szegénységnek vigasztalására meglehet je-

gyezni, hogy ez a' kívánság legtöbbnyire azoknál uralkodik, a' kik kevés jó tulajdonságokkal bírnak, hogy magokat kedveltessék. Az emberség, jószívűség, és a' jó nevelésnek hasznai, lehetetlen hogy a' fősvénységgel össze férjenek. Sokszor láthatni, melly hirtelen kiirtja ez az alacsony indulat a' nemes gondolkozást és becsület szeretést, mellyek az emberi természetet ékesítik. Ez azt, a' ki attól elvan foglaltva, bolond és kegyetlen urrá, kemény atyává, goromba hitves társá, és gyanakodó barátá teszi.

Azomban, az én mostani számdékomhoz illendőbb, hogy a' fősvénységet a' szívnek rendetlen hajlandóságának, mint valami vétkes indulatnak nézzük. Valamint gyakorta a' makacs alázatosságnak példáira akadunk, úgy ez a' hajlandóság, a' többinek ellenére, az által igyekszik a' helybenhagyásra, hogy minden színt kerül; s azért némellykor még a' közönséges illendőséget se tartja meg a' külsőre nézve. A' zsugori maga nevezi magát szegénynek, csak hogy az ő kevélységét táplálják az ellenmondás által. A' szeretet és tisztességre vágyás legtermészetibb indulatok; de legfinomabbak és legokosabbak is lehetnek. Az bizonyos, a' bölcs férjfé, a' ki csendes életnek útkos útjából kilép, és tisztiség s tekintet után törekszik, a' mire ő az udvarnak fényjétől, és a' közönséges hivatalok' nem érzett terhétől édesgettett, akár boldoguljon szándékában akár nem; többnyire még is eléri a' kezelt nagyságot annyira, hogy annak külső színét észre vegye. Azután kívánja azon életnek zűrzavarát oda hagyni, és életének hátra lévő napjait csendes magánosságban eltölteni.

E' szerint közönséges emberi okosságnak lehet tartani, hogy a' jobb állapotot rosszszabbal fel ne cserélje az ember, és azt elne hagyja, a' melly felől tudja, hogy azt ismét örömmel felvenné. S még is, ha az emberi élet egy kevéssé a' félelem' és remény-

nek csendes szellőitől meg nem ingattatik, attól lehet tartani, hogy az illetlen érzéketlenség és bátorság miatt megakad. Esméretes történet Domitiánus felől, hogy azon vágyódása, melly szerint az egész Római birodalmat hatalma alá vetni akarta, légyfogozásra fordult. A' munkás és férjfiui lelkek, az ő esztendeik' virágjában nem nyughatnak, nem is akarnak nyugodni. Ha valamelly nemes tárgytól elfordulnak, az ő hajlandóságjuk alább száll, 's úgy fogják találni; hogy ők, utálatos és alacsony indulatoktól ösztönöztetnek. Úgy van, ha az ember valamelly előfának sudarát levágja, 's nem akarja hogy magasabbra menjen, de azért még se szünik zöldelleni, sőt még alatt is kihajt az.

Az a' férjfiú ugyan, ki az önhaszon keresésnek szűk kívánságával megy a' világba, és a' ki a' hijába való sokaságnak jóvá hagyását lesi, nem találhat az ő pályájának végén tartós gyönyörűséget, és így megérdemli, hogy útjában mindennemű szerencsétlenséget lásson. De az, a' ki egy nemesebb ösztöntől indittatván, 's a' kinek elméje az ő hazájának javára czéloz; a' ki azt a' hirt megszerette, a' melly egyik a' virtusnak szép kísérői közzül, és azzal semmit se gondol, a' mi az ő szívének részrehajlatlan bizonyágtételétől nem támogatatik; a' ki azon alacsony sors ellen nem rugódik, mellybe őt a' gondviselés most tette, de magát még is igazságos eszközök által magasabb és hasznosabb lépcsőre akarja emelni; az ilyen, egy nemesebb becsület szeretettől hevitetik, ez olyan jó indulat ő benne, mellynél fogva óhajtja és iparkodik, hogy a' jó cselekedetekre való tehetsége, az ő akaratjával megegyezzen. A' ki a' természettől nagy ajándékokkal felruházott, és a' világba kilép, sok jót és sok rosszat is tehet abban. A' jó nevelésnek kell tehát arról gondoskodni; hogy az ártatlan ifjuság, az illendőséget

és becsületet idején megösmérje; hogy a' jó ajándékok' elsőségei rossz végre, alávaló és illetlen dolgokra ne fordítassanak. A' vallásnak és bölcsességnek munkája nem annyira áll az indulatoknak kiirtásában, mint elrendelésében, és helyes 's jól választott tárgyakra igazításában. Ha mi ezek által kitaláltuk, micsoda utat vegyünk magunknak, bátran felbúzhatjuk minden vitorláinkat. Ha pedig a' szerencsétlenségnek zivatarai ellenünk támadnának, 's meg nem engednék azon kikötőbe menni, a' hová igyekeztünk: nem kevés vigasztalásunkra fog ilyen környüállásokban szolgálni, hogy sem útunkat el nem hibáztuk, se magunk okai nem vagyunk nyomorúságunknak.

A' vallás tehát, (ha azt csak úgy tekintjük is, a' mint ez életnek foglalatosságaiiban előfordul) igen nagy érdemmel bír és méltó a' tiszteletre; midőn a' különböző czélokot megállapítja; a' halandóknak egymással ellenkező hasznát másként elrendeli, 's ez által a' nagy társaságnak megegyezését és rendjét előmozdítja; midőn minket olyan cselekedetekre buzdít, mellyek magokban dicsőségesek, 's az ő munkáikban a' társaságnak hasznosok; 's midőn végre okos becsületre vágyást olt belénk, a' szeretet megjobbítja, és minden kívánságokat szebbekké tesz.

Nullum numen abest, si sit prudentia —

Juven.

En sokszor gondoltam, hogy ha az emberek' szívébe láthatnánk, nem olyan nagy különbséget fognánk találni az okos és bolond között. Mind a' kettőnél véghetetlenül sok csudálatos képzelődésekre, számtalan kicsapásokra, és hijábavalóságokra akadhatni. A' főkülömbőség csak az, hogy az első tudja, hogyan kell az ő gondolatait a' társalkodásra kikeresni és vá-

lasztani; midőn némellyeket elfojt, némellyeket közöl, a' másik ellenben minden külömbiség nélkül azokat szavak által kirepíti. A' vigyázás' ezen nemének mindazáltal a' meghitt barátok között való társalkodásban nincs helye. Illyenkor a' legokosabb ember gyakorta úgy beszéll, mint a' legeggyűgyűbb; mert egy jó baráttal beszélni, valóban nem egyéb, mint nagyon gondolkodni.

Erre nézve Cicero egy állítást, melyet némelly régi Írók előadnak, igen jól megfejtett: hogy t. i. az ellenségével úgy kellene élni az embernek, hogy az ismét barátunkká lehetne; a' baráttal pedig úgy, hogy ha ellenségünk lenne is, nekünk ne ártthatna. Ennek a' regulának első része, mely ellenségünk eránt való magunkviseletét illeti, valóban mind az észszel megegyez, mind az okossággal; de a' másik része, mely arról szóll, hogyan viseljük magunkat barátunk eránt, inkább ravaszságra mint okosságra mutat, 's az embert az életnek legnagyobb gyönyörűségétől tartóztatná meg, mely a' mi jó barátunkal való szabad társalkodás. Ha ezen kívül a' barát ellenséggé, 's a' mint Sirák' fia nevezi, a' titkok' árulójává lesz; a' világ elég igazságos, inkább a' barátnak hivatlen-ségét, mint annak vigyázatlanságát kárhozzatni, a' ki magát reá bízta.

Az okosság nem csak a' szóokban mutatja ki magát, hanem cselekedésünk módjának minden körül-állásaiban; 's hasonlít a' gondviselés' altiszt viselőjéhez, a' kinek minket az élet' közönséges eseteiben igazgatni kell.

Még sok más felséges tulajdonságok is vannak az ember' lelkében; de egy sem olly hasznos, mint az okosság. Valóban a' többieknek is ez adja meg az érdemét, azokat annak idején és helyén munkába veszi és annak hasznára fordítja, a' ki azzal bír. E'

nélkül a' tudomány, azelmesség, szemtelenség; a' virtus maga is hasonlít a' puhasághoz.

Az okosság az embert nem csak saját tehetségeinek teszi urává, hanem másokénak is. Az okos ember azoknak alkalmas voltokat kitalálja, a' kikkel társalkodik, 's tudja, hogyan kell azt jó haszonnra fordítani. Ha tehát a' különös társaságokra, 's az emberek' felosztásaira nézünk: észre fogjuk venni, hogy az okos, nem az elmés, nem a tudós, nem a vitéz az, a' ki a' társalkodást fenntartja, és útát 's módját mutat a' társasági életre. Az, a' kinek nagy ajándékai vannak, de okossága nincs, hasonló polyphemushoz a' mesében; erős és vak, rendkívüli erővel felruházva, de a' melly annak, mivel világtalan semmit se használ.

Ha valakiben minden tökéletességek megvannak is, de az okosság' hijával van; nem nagy tekintetre mehet a' világban. Ellenben, ha ezen egy tulajdonságot bírja, 's csak tökéletesen, 's a' többiekből keveset; a' maga nemében azt teheti, a' mit akar.

Midőn én így az okosságot leghasznosabb lelki tehetségnek tartom, a' mellyet valaki bírhat, egyszerű'smind a' ravaszságot vagy álnokságot úgy nézem, mint a' kicsiny, alacsony és nemtelen lelkek' tökéletességét. Az okosság legnemesebb czélokat tesz eleibénk, és leghelyesebb 's legdicseretesebb eszközöket választ azoknak elérésére, a' ravaszság egyedül a' maga hasznára néz, 's mindent elkövet, lelki ösmérete ellen is, a' mi azt előmozdithatja. Az okosságnak nagy és messze terjedő szándékai vannak, 's általnézi, mint egy éles szem, az egész láthatárt, az álnokságnak rövid látása van, melly a' legkisebb tárgyakat felfedezi, mellyek közel vannak, de a' messze lévőket nem tudja megkülömböztetni. Mennél inkább kinyilatkozik az okosság, annál nagyobb tekintet ad annak, a' ki azt bírja; de ha a' ravaszság

egyszer kitudódik, elveszti erejét, és azt cselekszi hogy az ember azokat se viheti végbe, a' mellyeket végre hajthatott volna, ha őt igaz szívűnek tartották. Az okosság az észnek tökéletessége, és a' mi útmutatónk életünk' minden kötelességeiben, az alnokság a' természeti ösztönnek egy bizonyos neme, melly a' mi hasznunkra néz. Az okosság csupán olyan embereknel találatik, a' kiknek erős eszek és jó elméjek van, a' ravaszságot sokszor még az állatoknál is feltaláljuk, 's olyan személyeknél, a' kik azoktól nem sokat különböznek. Rövideden, az alnokság csak az okosságnak majma, 's egyedül az együgyűeket csábítja el azon mód szerint, mint az elevenség gyakortább elmesség, és a' komolyság bölcsesség gyanánt vétetik.

A' léleknek azon elrendelése, melly az okos emberrel vele születik, cselekszi, hogy ő a' jövőndőbe bélát, és jól gondolóra veszi, hogyan lesz állapotja egynehány száz ezer esztendők mulva, mint a' most van. Ő tudja, hogy az a' nyomorúság vagy boldogság, mellyek a' másik világon az ő számára fenntartatnak, az által a' magok valóságából semmit se vesztenek, hogy tőle olly nagy távolságban vagynak. A' tárgyak nem látszanak néki kicsinyeknek, mivel tőle olly meszsze esnek. Ő meggondolja, hogy azon gyönyörűségek és kinok, mellyek az örökkévalóságban elrejtve vagynak, minden szempillantással hozzá közelítenek, 's hogy azok tellyes erővel és mértékkel szintén úgy jelen lesznek, mint azok a' kinok és gyönyörűségek, mellyeket ő most érez. Azért gondosan vigyáz, hogy azt magának megszerezze, a' mi tulajdonképpen boldogsága és lételének végső célja. Gondolatait minden cselekedetének végére fordítja 's meggondolja annak mind meszsze, mind közel lévő munkáit. Altal megy minden kicsinyes nyereségeken és hasznokon, mellyek itt néki magokat mutatják, ha

úgy találja, hogy az ő célzásával a' jövőendő életre nem állhatnak meg. Egy szóval, az ő reménysége tellyes halhatatlansággal; az ő szándékai meszsire célzók és dicsőségesek, magaviselete illő egy olyan emberhez, a' ki az ő igaz hasznát esmeri 's tudja, hogyan menjen szükséges eszközök által az után.

Én ezen vizsgálásban az okosságról, ezt úgy tekintettem mint tökéletességet, és mint virtust, és azért tellyes nagyságában leirtam, nem csak úgy, mint azt a' világi foglalatosságoknál találhatni, hanem úgy, mint az a' mi egész lételünket illeti; nem csak a' szerint; a' mint az a' halandónak szolgál, útmutató gyanánt; hanem általjában, a' mint az egy okos valóznak vezetője. Így adatott elő az okosság a' bölcs férjfiutól, a' ki azt majd az okosságnak, majd a' bölcsességnek neve alatt említi. Bizonyosan ez is a' legfőbb bölcsesség; de azt egyszer'smind megnyerheti minden ember. Hasznai véghetetlenek, és annak megnyerése könnyű; vagy az apocryphus Írónak szavai szerint: „a' bölcsesség szép és romolhatatlan, és „örömet megmutatja magát azoknak, a' kik azt szeretik, 's megtalálhatik azoktól a' kik keresik, sőt eleibe megy, 's maga esmerkedik meg azokkal, kik „abban gyönyörködnek. Annak, a' ki hamar megnyer„ni akarja, nem sok fáradság kell, ajtaja előtt talál„ja reá várakozni. Mert ennekutánna lenni, igaz bölcsesség, és annak a' ki az után iparkodik, nem sokáig kell gondoskodni. Mert körül jár és keresi azt, „a' ki méltó reá, és az úton örömet megjelenik né„ki, 's vigyáz arra, hogy vele öszszetalálkozzék.“

Baranyay Ferencz.

13.

Az Eddystonei világító torony.

A' tengereken világító tornyok' feltalálása olly régi lehet, mint maga a' hajózás. Könnyen reá juthattak arra, hogy tűz-jelek' felállításával a' sötét éjszakákban hajózó tengeri útasoknak részint a' veszélyes helyeket kimutassák, részint arányzatot szolgáltatassanak. A' régi időkben az alexandriai világító torony volt igen elhíresülve. Az újabb időkbeli kereskedő nemzetek híven utánnőzték a' régieket; a' világító tornyokat nálok sűrűbben is állították fel, úgyhogy ma már majdnem minden tengerek dicsekesznek kikötőkkel, mellyek világító tornyokkal ékeskednek. *) Ezeknek tetejőken vagy kőszénláng, vagy olaj-lámpa mutatja a' hajósoknak, a' követendő vagy kerülendő utat. És az az ügyesség, mellyel az új idői építő-mesterek, minden nehézségek' legyőzésével, a' vizek közötti granit-szirteken efféle építményeket állítani tudtak, az építési művészetnek valóságos triumphusa. A' leghíresebbek közül való az, a' melly Angliában a' *Bellrock* (szépszikla) nevű kőszirten állott

*) 1829-ben támadott Francia - országban egy Admirál, ki a' világító tornyok helyett, nautikus kívülágított telegraphot talált fel és javalt, mellynél fogva éjszakanak idején a' kikötőkből a' hajókkal kényelmesen correspondalhatni. A' vele tett próbálatok igen szerencsésen ütöttek ki.

fel. Csak nagy vesződéssel és a' hullámokkal küzdés közben (mivel a' sziklát egyedül a' duzzadáskor nem borítja víz), lehetett annyira vinni a' dolgot, hogy e' toronynak alapját 1808. megvetették, és 1811. Feb. 1. lett kivilágítva legelsőben. A' fény vörös színű, és a' hajósoknak időközönként tűnik csak fel, mivel a' fényt visszaverő üveg (reflector) körül fordul. Annak a' kőtömegnek, melyből a' torony épült, súlya 2083 tonnányt nyom, az az 41660 mázsát; és az építési költségek 61331 font sterlingre, az az 613000 forintba mentek e. p. A' tornyot szakadatlanul mindég három ember lakja; kik között minden hat hétben egy-egy más negyediktől sorban felváltatik. Évi bérök 50—60 font sterling, és tartás, valamíg e' helyöken vagynak, — a' mi télen sokszor három hónapig is tart. Ez esetben a' száraz földel galambposta által leveleznek. De a' galambok soha sem repülnek egyenes lineában, hanem mindenkor előbb a' legközelebbi föld-csucsra szállanak ki, és onnét mennek az ő ösméretes galambházokba Arbroathba. A' toronyi lakó-szobák igen csínosan vagynak elkészítve. Van az öröknek egy kis könyv-gyűjteményök. Minden felváltáskor pedig kapnak újságleveleket és folyóírásokat is. Egy sárga réz-lépcső, — melly egyszer'smind villám vezetőül szolgál, — visz a' torony kapujához.

De a' leghíresebb világító torony e' mi időnkben kétség kívül az *Eddystonei*, *) Plymouth mellett. Ennek ösmertetésére immár közöljük

---

*) Iddy annyit tesz, mint vízörvény; stone, kő. Tehát: örvénykő.

itten, a' mit róla egy franczia kalmár beszél, ki azt 1802. látogatta meg.

Mulattomból (úgymond ő), egyik kísérőmmel kirándultam Eddystoneba. Ez az izolált hely 12 ángoly mértföldnyire fekszik a' tenger-parttól. Egy kedvező szél néhány órák mulva oda vitt bennünket. A' három öröktől nyájassan letünk elfogadva; és a' legidősbik közzülök, — egy száz évi öreg, — magára vállalta, hogy minket e' bámulandó építménynek belső szerköztetésével megösmérkedtet. Lakható része négy szobából áll. A' legfelsőbbikben laknak az örök. A' másodikban van a' konyha. A' két legalsók pedig az élelmények' eltartására szolgálnak. Mert midőn sokszor hetek is mulnak a' nélkül, hogy a' toronyhoz közelíteni lehetne: gondolkodniok kell, hogy mindég bőven legyen kéznél eleségök.

„Itt (mint látom), minden czélerányosan vagyon elintézve, — szóllék én emberséges vezetőmhez; — és a' lakás olly kényelmes, valamillyent csak efféle tanyán kívánhatni. De még sem csudálnám, ha kegyeteket néha a' száraz földre vágyakodás megkerülné.“ Engedelmünk vagyon (felele ő), évenként egy-egy hónapot ott tölteni; de részemről már számos évek lefolytának, a' nélkül, hogy e' kedvezést' használtam volna. Az ember megszokik mindent; 's aztán énnékem, mindjárt itt tartozásom első éveiben nagyon megkeserítettek azon látogatások, melyeket őrtársaim' szokása szerint a' száraz földre én is tevegettem. „Hogyhogy?“ kérdezém én viszont. Szerencsétlen esetek miatt, — válaszolt ő. Ide állíttatásom' első hat hónapiban (1751-ben írtak akkor), alig tudtam bevárni az időt, melyben az engedelem' sora én rám került. Szemeim mindég a' száraz felé voltak fordítva; egyébről

sem álmodtam, mint az enyimek viszont látásáról, melyből magamnak ezerféle gyönyöreket ígértem. De éppen megérkezésem' napján atyám lebetegült, és szabadságos napjaim' legutóbbikán a' sírba is kísértem őt. Utánna a' legközelebbi évben húgom' szemeit fogtam be; és így mindenegy esztendőben, szabadságom' ideje valamelly halotti esettel lett megjegyezve, melyly úgy látszott mintha csak az én haza érkeztemet várta volna. Utólján (1760-ban), egy legidősebb és legjobb rokonomnál kellett volna szállnom, ki Portsmouthban a' külvárosban akkor telepített le magát új lakásba. Sokon által ment ő a' világban, és azt hitte, hogy most már bátorságos kikötőre talált. Hogy pedig boldogságát mindenképpen éldelhesse, úgy vélekedett a' hív áldott lélek, hogy én, mint legidősbik barátja, legalább egy hónapig legyek tanúja illy boldog létének. „Ha szeretsz nálam lakni (úgy mondá „ő), tehát jőjj el hozzám esztendőnként, és a' „szabadság' napjait töltsd én nálam; és az em- „legetésben éldelni fogjuk azon jó és rossz napokat, melyeket valaha együtt töltöttünk el.“ De ez az egyszerű számítás igen siralmassan méne füstbe. Az én jó Richárdom maga akart értem jönni. Már is megláttam bárkáját a' toronynak tetejéről; már is keszkenőjével integetett: midőn egy szerencsétlen eset által a' hajócska egy rejtélyes sziklának csucsába ütdővén felborult, és az én derék barátomat, kísérőivel együtt szemem láttára a' tenger' mélyébe eltemette. Utánna 24 órával, holt testét a' torony' tövében találtuk meg. Én magam vittem őt szárazra, megadtam neki az utolsó tisztességet, és soha többé nem tértem vissza Angliának partjaira.

A' torony' építése felől az öreg ím' ezt be-

beszélte: A' szikla, melyet kegyed itt lát, legmagasabb csucsa egy szirt-láncznak, mely a' vizek alatt száz ölnyinél messzszebre nyulik el, és a' ki 's be járó hajókat veszéllyel fenyegeti. Haszonlít az egy vastag falhoz, mely a' tenger' fenekéből kél fel, úgyhogy a' tenger' mélysége a' sziklának tövében is még száz ölnyire vet. Benne törnek meg a' zajos tenger' hullámai; és dél-nyugoti szél után, itt még sok napokig eltart zúdultsága, míg azomban a' többi tenger már körös-körül ismét helyére simulttan és rónán fekszik. Ollyankor a' habolások gyakran a' torony felé is felhágnak, — mely pedig száz lábnyi magas; és ha dühödéseket az ércz-koszorú, mellyel a' torony kerítve van, meg nem törné; tehát minden illy tenger-zaj' alkalmával a' lámpa izre porrá zúzódnék. Mindenegy duzzanáskor, (mint ezt kegyed maga is mindjárt szemlélheti), elenyészik a' szirt' csucsa, és ollyankor a' torony úgy látszik, mintha egészen szabadon a' tengerből nőtt volna fel. Illyen körülményekben könnyen elgondolhatja kegyed azon nehézségeket, mellyeknek az illy helyen munkába vett torony-építés ki volt téve. Sokaig lehetetlennek is látszott. A' legelső, ki az eleményekkel dacolni merészkedett, egy Essexi nemes ur volt, Winstanley nevű, igen derék műszerész (mechanicus). Dolgát ő azzal kezdte, hogy a' sziklába tizenkét lyukakat vágatott, mellyekbe ugyan annyi vas-duczokat erősítettett meg, mellyek az egésznek tartalékul és bátorságul szolgáljanak. Miután ez a' munka egy év' lefolyása alatt végbe ment; a' másodikban valami teke-formájú tömeg állítatott fel, mellynek magossága tizenkét, átmérője tizenhat láb; és végre a' harmadikban reá rakatott a' többi egész építvény is. Tavasz-

szal 1696, kezdődött el az építés, és November 14-dikén 1698, gyújtatott meg a' lámpa legelőszőr. De Winstanley csak hamar meggyőződött a' felől, hogy a' 60 lábnyi magasság, melyet mívénék ő adott, még ingyen sem elegendő. Azért a' falakat erősebre szabta, és még egy emelettel fellyebb vitte. Így már most az építvény elég bátorságosnak lenni látszott. De alig mult el négy esztendő, midőn Winstanley azt a' tudósítást vevé, hogy a' tornyot megint igazítani szükség. Melly végett midőn Plymouthba sietne, némelly barátjai neki olly aggódásaikat nyilatkoztatták ki, hogy mive a' viharok és hullámok háborgásának alig fogna még sokáig ellent állni. Winstanley erre azt válaszolá, hogy nem volna szívesb óhajtása, mint valamelly dühös szélvész' alkalmával a' világító tornyon személyesen lenni jelen, hogy annak munkálatját kivizsgálhata. 'S ezen óhajtása csak igen is hamar tellyesedett 1703-ban, November 27-dikére virradón éjjel (éppen az én születésem' évében és táján), olly szélvész támadt, melly szokatlan mérgeességgel egész éjszakán által dühösködött. Winstanley néhány munkásokkal együtt a' toronyban volt. Reggelre kelvén, midőn már a' vihar lecsillapodott, és a' Nap fényét vesztve kélt fel, — Plymouth' lakosai bámulva rettegve keresték a' hatalmas Pharust, — és hijába. Az özönök elnyelték azt építőjével együtt. És pedig elannyira el volt enyészve szem elől, hogy csak néhány vasrudak jegyezték a' helyet, hol állott volt. Csak egy követ sem lehetett többé látni; sőt a' vaskarók közzül néhány szikla darabokkal szaggattatott ki a' fenékből. Egy rendkívüli eset még azon felül úgy is hozta magával, hogy ugyan azon éjszakán, melly Winstan-

leynek, és mívének végromlást szerzett, a' házánál eltéve tartott miuta (modella) is a' földre zuhant, és darabokra széllzel-zúzott.

A' világító-torony rövid tartóssága' ideje alatt sokkal jótékonyabnak mutatta magát, semmint annak vissza-állítását nem óhajtották volna. Egy Londoni selyem-kereskedő Rudyard, vállalta fel a' kétes munkát; és három évi dolgozás után 1709-ben végre hajtotta. Ez az új torony valamelly megtompított teke' formáját mutatta; magassága 92 lábnyi, átmérője alatt 22, fent 14 láb; fából készült, és csak belől's félig volt kőből rakva. E' toronyba én 1751-ben jutottam mint Invalid, és négy esztendeig laktam benne. Az az építésnek műszeres intézete derekassan kiállotta a' próbát; és noha erős széllel olly nagy volt ingadozása, hogy néha a' deszka-polczokról az edények is lepotyogtak, mindazáltal úgy tetszett, mintha éppen ennél fogva volt volna téve bátorságba a' dülés ellen. De neki is csakugyan más sors jutott részül. Negyvenhat évi tartóssága után, Deczember 2-án 1755. a' lámpa borítékain tűz gyulladt ki, és kevés pillanatok alatt az egész építmény fenékgiglen összeégett. A' fenyegető veszély elől, melly ellen nem volt nálunk semmi eszköz, (mert vizünk mindjárt az első fél órában kifogyott), — mi örök a' sziklának üregében kerestünk menedéket; és még itt is közzúlunk a' legidősbik, egy kilenczvennégy évi férjfiú, olvadt ön miatt, melly a' mi bújó helyünk felé csinált magának útát, annyira megsebesült, hogy utánna nem sokára kiadta lelkét. Fölöttébb nevezetes itt az a' körülmény, hogy holt testének felbontásakor, gyomrában olvasztott ön találtatott — a' nélkül, hogy valaki megfoghatta volna, miképpen ment

az oda be. — Többire helyzetünk azonkívül is elég rettentő volt. Az égett fának vastag füst megfojtással fenyegetett, és a' vizeket minden pillanatban feljebb feljebb láttuk, mellyek bennünket végre irgalom nélkül eltemethettek volna. De jókor még, egy ladik érkezett segítségünkre, melly felfogott és szárazra kivitt minnyájunkat. Azonban alig tettük ki lábunkat a' száraz földre, midőn a' harmadik közzülünk felkerekedvén elfutott, és többé soha nem jött elő. Hihető, a' tűznek ellátása körül, melly az napon az ő tiszte volt, holmit elhibázott, és így a' szerencsétlen gyulladást vétsége miatt ő okozta. Egy év elforgása után, 1757. kezdetén, vétetett munkába a' jelen torony' építése. 'S mivel az utóbbik történet a' fából építés eránt méltó figyelmet gerjesztett, más terv szerint lön alkotva. Ez építésnek magam is tanúja voltam, sőt abban részt is vettem. Az építő-mesternek, ki e' mívet háromszor munkába vette, Smeaton volt a' neve; és egy hajó-építő-mester, Jessop, volt segítő társa. Mivel már elhatározottak, hogy kövekből alkottassék a' torony; tehát olly szerekről gondolkodtak, mellyekkel a' köveket úgy lehessen egymással összekapcsolni, hogy a' sziklával csak egy tömeget képezzenek. Miután tehát a' sziklának kiálló és lejtős felén rovátkokat, vagy is fecskefark-formájú lépcsőket vagdaltak; az e' szerint kifaragott első köveket azokba béeresztették, és reájok kilencz efféle rétegeket raktak, mellyek hasonlólag egymásba kapcsolva lettek. Alapnak örömet választottak volna nagyobb kő-böczzeket; de mivel a' sziklához csak kisded hajók közelíthettek veszély nélkül, tehát tizenkilencz mázsa volt a' legnagyobb súly, mellyet nyomhattak. Mindenegy követ, a' Ply-

mouthi hajó-gyárban, tökéletesen megfaragtak; a' többivel, mellyekhez ragasztatniok kellett, összszepecsolták; aztán megjegyelték és lerajzolták; úgyhogy helyre érkezvén mindent azon módon összszerakhattak. Az építmény' küloldala gránitból áll, de belső falazatja Portlandi kőből van felvive; és minden részeket olyan ragaszték tart össze, melly most immár állandó mint maga a' kő. A' kőszorú, melly a' tornyot a' lámpa' tövében alant keríti, (mint már mondtam) arra szolgál, hogy a' hullámok erejét megtörje, mellyek néha egész ezen magasságig emelkednek. Három év és kilencz hét kívántatott az egész mív megépítéséhez, de magán a' kősziklán tett munka (mindent számba véve is) alig került tizenhat hétbe; melly idő alatt 1493 darab követ raktak le. Pedig csak óra számra lehetett dolgozni. Az időt megkellett lesni. És sokszor megtörtént, hogy Smeaton munkásaival együtt 8—12—18 napig is horgonyán állott, partra kiszálhatás nélkül. Egyébberánt semmi nem volt elfeledve, mi a' munkának előhaladását siettethette. A' munkások két falkára voltak osztva, melly egymást felváltotta; és órákra számított vastag bérnél fogva arra birattak, hogy semmi veszéllyel nem gondoltak, és a' sziklán lehetőségig helyt állottak. Egyszer'smind pedig, hogy nekik minden időben bátorságos menedék szereztessék, egy ötven tonnás hajó építetett olly móddal, hogy haboláskor szélvészekkel daczolhatott, és a' sziklához közel állt horgonyán. Még is egyszer a' hajó elszakasztatott horgonyáról, éppen midőn Smeaton maga volt rajta, ki aztán rajta sokáig hanyattatott, és élelmény hiával lévén a' legszorongatóbb inségre jutott. — Mihelyt elkészült a' torony, ismét reá

jöttem lakni; és el sem hagyom, míg álló-helyemről a' halál el nem szólít." Eddig a' francia kalmár' elbeszélése.

Melly különös szenvedély, világító-toronyban lakást örvendeni, mellynek rémületes voltát tollal festeni lehetetlen. Mikor a' hullámok szobába, konykába, — a' tenger fölületén 60 lábnyi magasságra — beverődnek; a' dühös szelek ordítanak, a' lámpa-üvegek mintha korbácsolnák őket öszszezsattognak, a' rézedények zörögnek, az egész épület reneg és ing; ilyenkor ki óhajtana a' felzúdult elemények közepettén, minden élőktől elzáratva egy toronyban lenni! Azonban mit megnem szokik ez az emberi állat! Mit nem kivált az ángoly vér!

E. I. P.

14.

KÜSZKÖDÉS,

a' Tudomány, Szerelem, Had és Bor
kedvellői között.

Bölcsesség' Szerelemnek, Ivásnak és komoly Hadnak
Kedvellőji! titek' tárgyul felvettelek, — értse
Azt kiki, mellyiteket kedveljen, vagy ki kerülje,
Bölcsesség! Etsetem legelől rajz, érdemed arra
Csak néked lehet óh! Kezdetből fogva te voltál
A' mikor a' földet nem egyéb mint zürzavar és mély
Köd végetlen özönje befogta, vizek' sűrű árja
A' rendetlen Egészt usztatta. Midőn a' setét éj,
A' kiderült víg 's élet-adó nappallal elegy volt.
Bölcsesség szava, a' levegőn tul, miliom égi
Testek mozgását, hogy meg ne akadna csak egy is
Szomszédjába 's ítéletet, ott ne okozna ki szabta
Bár közel egymáshoz, vagy messze legyen ki ki uttyát.
Kezdetben vala már Szeretet 's Szerelem, mikor Ádám
Boldog tájjaiból ki veretve, magával az átkot,
Vitte, szerette romolt szívű Éváját, fiat és Pányt
Mint maradékot halálok után, hogy hagyna. Idővel
Minden Nemzetek a' Szeretet' zálogjai lettek. —
A' nagy Egészt egyedül Szeretet tarthattya fel, értem
Földünk' alkotmányát, mert földbe, 's akarmelley
Csillagzatba halandónak bécsuszni, kutatni,
'S onnénd megfordulva hírekkel vissza utazni
Semmi időbe szabad nem volt. Bár vágya sok ember
Mint most legközelebb egy kába Olasz feligyekszik
A' holdnak ragyogó körébe utazni erővel.
A' nagy Egészt Szeretet mozgattya, fuvall bele lelket
Hogy zavar ujra ne bontana rendet, ez éltet e' földön
Minden Nemzeteket, gyarapittya hírökbe nevökbe.

A' hadak, haboruságok öröktől fogva valának
 'S már a' komoly Kain által, (agyon vervén kegyes öttét)
 Kezdődtek, 's az idők soraít vizsgálva, hadakba
 Láttuk enyészni. Hadakba megőszült csonka vitézek
 Nem számláltak elől, mert papirosom helyet adni
 Nem tud a' dicső Nevetek 's csuda tetteiteknek.
 Szóljatok, óh ti híres népek' jeles hősei, Hadnak
 Szükségét egyedül csak töletek értheti minden;
 Hol vagytok? De hiszem valamint sirotok' lehetetlen
 Tudni, úgy hol lététek kinyomozni semmi halandó
 Nem képes. Legalább egy szempillantatig álna
 'S kelne fel egy, 's szóval, mondhatna világnak hadáról.

Dicsér életadó bor ez uttal tégedet is szám.
 Hogy Noë részeg volt, oka voltál, kedvet is öntött
 Minden erébe erőd, egyik fia bár kicsufolta;
 Kedvet, erőt, egyedül jó bor testünkbe te szülhetsz.
 A' nyomoruság, 's bajjok özönjében te vigasztalsz
 A' Bajnok benned leli fel kegyes életadóját
 Hogy ha eszét le nem iszszá, veled mértékletesen él.
 Ártasz sokaknak igaz. Veszedelmes vagy sok ezer 's több
 Miliom embernek, megaláztat akarmi kevélyt is
 Hogy sertvés módjára, hever földön esze nélkül;
 Ellenben ki arany cseppid szűken iszszá, erőssé
 'S bátorrá teszed azt, uagy lelkek is általad élnek.
 A' láng ész, létét tőled veszi. Sok csuda dolgok
 Általad életadó bor történhetnek e' földön.
 „Bölcsesség, Szerelem, Hadak, és jó Bor' szeretői
 „Földünk hátán alkottok mindent 's letiportok.”

---

*A' Bölcsesség', Had', Szeretet' és Bor' Isteni
 küszködnek.*

MINERVA.

Nézz Mars a' nyomorult 's megromlott emberi Nemre,
 Mint uszik az vétkébe legyek módjára veszéllyel,
 Nem gondolva hanyat homlok rohan abba. Tanítsd meg
 Kérlek, menny! Hadaid' terjeszd. Dolgot nekik adjunk

Mert legalább fele elveszhetne ezen gonoszoknak,
Kikbe az ész régen megszűnt munkálni, csak alszik
'S kába öröm foglallja szívek', ravasz és csapodár mind.

MÁRS.

Aszszonyom, azt régen tudom. Óh de mi lenne belőlök
Hogy ha karom mindég köztök sujtolna, utóllján
Egy se maradna meg ép testel, kell várni idővel,
Jobb lesz lassanként zabolázni, javítani tanácsosb
Megromlott erkölceiket 's ki emelni bűnökből.
A' te tanácsod igaz hasznos, bölcs, és teli ésszel!
Jaj de nekünk túrnunk szükség ezen emberi Nemmel.

VÉNUS.

A' nagy Egészt Szeretetet kapcsolja, Barátim ez úttal
Ellenkez veletek szavam, a' ti javallatitokra
Hogy semmit nem adok ne neheztelj, sem te Minerva
Sem te komoly Márs, óh Egek és titek', hát e' kegyetlen
Plánoknak koholásában ki vezérül? Utóbb csak
Meg ne sirassátok végben vitt ostromozástok.
Ugy e te Bacche velem tartasz 's mindég nem okoskodsz?

BACCHUS.

Ugy vagy on óh kedvelt húgom, én borral tele kancsót
Somlyaival megtöltött csutorákat, rendre dicsérek.
Márs 's ama büszke Minerva szavára ügyelleni éppen
Nem tudok, — én Tokajon, Somlyón termett borok édes
Drága arany színű csepjeit, avagy akármi hegyekbe
Szedve legyen, vígan inni kívánom minden időben;
'S nem gondol lelke szamarakkal 's bor nem ivókkal.

MINERVA.

Csak te ne szólnál részeg idétlen! Hol te tanyászol
Ott minden felfordul az értelem alszik az ésszel.
Csak téged soha nem látnálak, úgy is te miattad
Úsz milliom bódult ember bűne mély' özönébe.
Indulj! mert szemeim téged nézhetni se tudnak.
És lehetetlen megbüntetni csak egyet is. Óh mennyi
Hogy ha kijózanodol részeg fejű, szólj de okossan!

BACCHUS.

És ha egész létedbe okoskodsz is, de szavadra
Nem halgathatok! hát embernek kedve ne legyen?

Élte úgy is csak baj, nyomorúság, vagy pedig inség.
 Hogy ha bor által egész testek melegítették olykor
 Milly' alkalmasok minden munkára mi gyorsan
 Dolgoznak, minden bút, 's bajjokat, óh be felejtik.
 Halgass hát 's te nekem törvényt soha szabni ne készülj.

VÉNUS.

A' Szerelem szíveket mint forraszt egybe erőddel
 Kedvelt Bacchusom, én te veled tartok, mi ez élet?
 'S milly' rövid, hát Szerelem 's Bor nélkül lenni miképpen
 Tudna az ember, azért tölts! Rajta igyunk tele korsók
 Életet és kedvet bennünk gerjeszzenek együtt,
 Vélünk minden igyon, ne búsúllyon. És te Minerva
 Semmi időbe nekünk törvényt készíteni ne indulj.

MÁRS.

Mennyetek óh csapodár részeg fejek 's hogy ha sokáig
 Még késtek, nyakatok' tekerem ki, mi ördögi munka
 A' mit míveltek, magatoknak kellene példát
 Adni, hogy a' bűjaság, részegség, és gonosz él'tet
 Mindenek elhagynák, ne követné, egyik is a' bűnt.
 Esküszöm, hogy Hadaimmal az emberi Nemzet egészen
 Elpusztúl, ha bűnébe marad, 's nem hagyja vad életét.

BACCHUS.

Tégedet hát mi talált? borral tellyes csutorámat
 És korsóm kiürítvén, megbántottalak azzal?
 Jó bort jobb hogy iszol velem, és azután veszekedhetsz
 Csak vélem ne. Haragra tudod gyullasztani boroskás
 Embereket nem jó. Nézd sorra butelláim tele édes
 Somlyaival 's Balaton mellett szüretelt Máslással.
 Nézz e' palaczkra vígan hajtsd fel, Tokajon tele telt az.

VÉNUS.

A' Bajnok verekedni ha szűn Szerelem be hevítte,
 Mint ha bizony te külömb volnál Márs! inni, szeretni
 Nem tudnál mint más, mit akadsz fel azon ha Szerelmet
 Érez az ember, hát ne szeressen? Bor ne hevítse?
 Elfáradt ináit, nyomorúság, sok veszedelmek'
 Eltűrése után? Kedveltjét Hós ne szorítsa
 Melyéhez, 's vígadozva ne dalljon: Bor' 's Szerelmről?

MÁRS.

Illy Szédéttőkkel szavakat nem váltok ezentúl,
 Majd ha kegyetlen Hadakkal egész Népek le veretnek,
 Helységek tűzzel, vassal pusztulnak, enyésznek;
 Majd ha csatákba alig marad egy ki Vitézek' elestét
 Feljegyzhesse, Hadak 's Pestis megemésztik az embert,
 'S két harmaddal azok többen lesznek kik elesnek;
 Akkor jó kedvel leszek és ti is hóltig ihattok.

MINERVA.

Jó Mársom ne heveskedjünk ha ezeknek eszök nincs;
 Majd az idők hiszem azt mindent jó rendre tanítanak
 Vétkeik elhagyák, vagy azokba örökre merülnek.
 A' hideg ész legyen a' vezetőnk. Eme kába halandók
 Bűnben alkodtattak, azért minduntalan őket
 Megbüntetni nehéz. Te utánnad azért magam is csak
 Azt mondom: túrnunk szükség ezen emberi Nemmel.

(Megbékülve dalolnak.)

BACCHUS és VÉNUS.

Kancsót ide! Ez élet
 Mint egy palaczk bor, ha el
 Fogyott és semmivé lett
 Nem lehetünk jó kedvel.
 Igaz, minket nem temet
 A' Sír, mint a' Halandót;
 Még is úgy lelünk kedvet
 Ha üríttyük a' kancsót.

MINERVA és MÁRS.

Talán e' balgatagok
 Kétlik a' mi jó kedvünk
 'S azt hiszik, hogy csak magok
 Vígadnak. Mi örülünk
 'S milly' hidegen megvetünk
 Titeket ha hevültök,
 És jó ízűt nevetünk
 Hogy ha megrészegültök.

VÉNUS és BACCHUS.

A' Vitézt Szerelem 's Bor
 Mint lelkesít 's reményli

Hogy kedveltjét még egykor
 Had multával szemléli,
 'S melyéhez milly édesen
 Szorítja, ha jól iszik
 Sok nagy tetteket frissen
 Végbe visz, 's úgy tündöklük.

MÁRS és MINERVA

A' vitézek, ha részeg
 Fővel mennek csatába;
 Elmarad a' fej, süveg,
 Az ész elvész, a' kába
 Főből, a' kard hüvelybe
 Kong, halált nem szikrázik
 Vagy nem maradhat kézbe,
 'S a' részeg Hős hanyatlik.

BACCHUS és VÉNUS.

Igyunk mi! Fecseghettek
 Ti! boros csutoráink
 Rendre ha ürítettetek
 Be jól mulnak óráink
 A' víg leányok 's legények
 Szeressenek 's igyanak,
 Csak minket kövessenek
 Búnak helyt ne adjanak.

MINERVA és MÁRS.

Addig míg ti sertvések
 Módjára, részeg fővel
 Sárba, vízbe hevertetek;
 Mi is ketten jó kedvel
 Mulatunk. Testünk 's lelkünk'
 Nem fogyasztjuk, — józan ész
 Tanácsára ügyellünk
 Melly' szerencsésekké tesz.

BACCHUS.

Húgom mint pördül velem
 'S fejemmel mint kerengnek
 Föld, Csillagok, reménylem
 Jó kedve van nékiek

Jójj vígan árnyékába
 Ama terebély fának,
 Hogy tagjaink nyugtába
 Elektizálódjanak.

VÉNUS.

Részeges beszédiddel
 Kedvelt Bacchuszom, nem mész
 Semmire, nekem hidd el
 Hogy ha józanabb nem lesz
 Téged' nem szenvedhetlek
 Ha megtérsz, 's bolondjába
 Nem élsz, viszont szeretlek
 Minden fia' árnyékába.

MÁRS.

E' kába és részeget
 Még ma be jól megverem,
 Hogy nem lát földet 's eget
 A' sárba eltemetem.
 Hogy többet ne ihasson
 Rosz példát ne adhasson,
 'S véle minden részegek
 Örökre elveszszenek.

MINERVA.

Kedvelt Mársom okossan
 Bánjunk eme' ittassal!
 Az esze megjön lassan
 Lassan a' hód' újjával,
 Majd ha kijózanul be
 Rendkívül kicsúfoljuk
 És volt becsületébe
 Legkevés'bé sem hagyjuk.

BACCHUS.

Még Tokaiból nem is
 Ittam szeretett húgom,
 Hogy lehetsz olyan hamis
 'S ravasz megnem foghatom?
 Azért ha engem szeretsz
 Hozd lelkem' orvosságát!

Egységessé tehetsz
Ha adsz még egy butellát.

VÉNUS.

A' mi sok, az még is sok
Heh! Bacche, ha szüntelen
Bort iszol, a' sírásók
Eltemetnek véletlen.
Ez uttal kérésedet
Megvetem, csak emlékezz!
Én az ígéretemet
Megtartom, ha józan lész.

MÁRS.

Illyenek a' részegek
Mint tipratnak 's veretnek.
Sár és víz a' lakhelyek
A' ganéhra sepretnék;
Bacchének is jól esnék
Ha megverné valaki,
Kettőt, hármat szeretnék
Magam is reá húzni.

MINERVA.

Fel se vedd, ne hevülj meg
Szép Mársom! minduntalan
Emészt a' harag 's méreg
Ne epedj haszontalan.
Életed ne rövidítsd,
Hagyjuk itt e' részeget.
Komoly arczád' felvidítsd
'S nyájassá tedd képedet.

BACCHUS. Tokait még sem látok,
VÉNUS. Menyő száljon reád 's átok!
BACCHUS. Nyakadat kitekerem
VÉNUS. Fejed' sárba temetem.
BACCHUS. Ne! (üti) érezd tehát
Karomat, ha bort nem adsz.

VÉNUS. Nem úgy húzzák a' Nótát

Bacche! be jóra akadsz!

Karom által józanulj

(Megveri) nem a' Tokai

Arany cseppivel, tanulj

Becsületet te rossz faj.

Már magam sem kedvellek

Azért a' sárban hagylak,

Előbb csak szenvedtelek

De már ki nem álhatlak.

BACCHUS. Heh Vénus csak elhagyhatsz?

VÉNUS. Részeg, magad maradhatsz!

MINERVA és MÁRS.

Kerüljük ezeket, ki

Korpa közzé keverül;

A' sertvés megemészti,

Sárba, iszapba merül.

Néktek Halandók, kik itt

A' Nap alatt pihogtek

A' józan ész' szavait

Javalljuk; kövessétek

A' hideg ész' szavait:

Kövessétek szüntelen

Mértéket, úgy tarthattak

A' Borban 's Szerелеmben.

Hrabovszky Pál.

R E G E.

Lajos és Lilla.

Mázsám ékes szőlő lantod'
 Pöngesd kérlek kevesé,
 Szerelmemet fellobbantod,
 'S varázsold édesé;
 Zöngel el Lajos 's Lilla szívek'
 Szerelmeknek keletét,
 (Kik halálig hívek voltak,)
 Zöngd azoknak életét.
 Hevitsd tüzetet keblemben
 Hívjad Pimpla seregét,
 Édes kedves ülj ölembe,
 Haljad e' régi Regét:
 A' mióta Pannonia
 Birtokossa a' Magyar,
 Nem szült szebb párt a' Hunnia,
 Nem szülhet bár ha akar.
 Lajos, Lilla természetnek
 Remeke volt mindenben,
 Tükre a' józan életnek,
 Éltek Magyar Édenben.
 Egy időben neveltedek
 Ep gyönyörű természetben,
 Vigadozva gyönyörködtek
 Az ifjú életben.
 Rövid boldog szerelmeknek
 Egy vala az eleje,
 Nyughatatlan életeknek
 Szerelem volt veleje;
 E' pár középszerű testű
 Szőlke gömböleg képű,
 Kartsú, magas szál természetű,
 Érzékeny igaz szívű;
 Piros gyönyörű arczajok
 Tündökölve ragyogott,
 Csókra termett kitsin szájok
 Mint nyílt rózsa mosolygott:
 Szikráztak kökény szemei,
 Löveltek csillagokat,
 Mint felderült napfényei
 Elvetik sugarokat;

Lilla a' szép Nem' Angyala,
 Varó, kötő, énekes.
 Lajos hires Vitéz vala
 Kiben az volt negédes.
 E' párt olly tetőre tevé
 A' tűzesült szerelem,
 A' hol még senki se leve,
 Hevesült gerjedelem!
 Egy más nélkül kész unalom
 A' leg vigabb mulatság,
 Távol létek nagy fájdalom
 Szívbeli nyugtalanság;
 Magán létek kész Menyország,
 Körül öröm' árjai,
 E' család bnborek világ'
 Leg boldogabb fiai.
 Mértékes közös falatjok
 Izúbb mint Csaszar - madár,
 Mértékes közös italjok
 A' legédesebb Nektár;
 Vélek közös beszélgetés
 Egy ártatlan mulatság,
 Vélek közös társalkodás
 A' legszentebb Barátság.
 Jaj? Lajosnak megtiltatott
 Imádni e' szép Balványt,
 Maga is hogy föllebb kapott
 Szegénylette a' Leanyt.
 (Pedig szegény volt mind kettő)
 Jövény L'ánynak fülébe,
 Mintha száz meg ezer menykő
 Csapott volna szívébe.
 Félig halva földre rogyott,
 Meg hült benne minden vér,
 Majd megfásult, testben bágyott
 Sokára magához tér.
 A' sok ápolgatás után
 Ugyan, csak meg szólamlott,
 Egy keresztet vetett magán,
 És egy nagyot sohajtott.
 Mondá törött, bágyott hangon:
 Mindenható légy velem!
 Veled felelek minnyajon
 Távul minden félelem.
 Kérjed lányka a' jó Istent,
 Az adhat gyógyító szert,
 Erősíti az erőtlent,
 Lásd gyöngeséged megvert.
 Eljajdéta a' lány magát
 Az ágyba lehanyatlott,
 Jajgat, viszonozzák jajját,
 Szint' a' szoba harsogott.

Egyszerre köz néma csend lett,
Kívül nagy zaj hallatott
(Terhes felhő közelgetett)
Szemfény vesztőt villámlott.
Dörrent, dörgött, nagyot csattant,
Dörög, dörrent, csattogott,
Az ablak reszég, 's megpattant,
Szüntelenül villogott.
Dörög, dörrent, megmeg csattog,
Hátul menykő leütött,
Az ablak hasadoz, pattog,
Mindegyik térdre esett.
A' szerencsétlen szerelmes
Felejtván gyötrelmeit,
Mondván könyörülj kegyelmes!
Őszsze tette kezeit.
Villog, dörög, dörrent, csattog,
A' szél dúdul, és morog,
Házáról zsindel szétt pattog,
Föld indul, víz háborog.
A' lelkesek megmeredtek
A' nagy félelem miatt,
Teremtőnek könyörögnek,
Hódul minden ég alatt.
Ezután a' szerencsétlen
Merült még mélyebb buba,
Veszély alatt véghetetlen
Fogadást tett magába';
Tiszta szívből megesküdtött
Az egy élő Istenre,
Hogy minden mulandót megvet,
Vágy örök dicsőosségre,
Klastromozza rövid életét.
Fogadja az egekre,
Felebarát szeretetét
Gyujtja csak a' mennyekre.
Ugy is történt héthét múlva:
Hogy testbe erősödött,
E' világba bele unva
Apátza leve Györött.

B. J. J.

15.

TOLDALÉK ÉSZREVÉTELEK,

a' magyar nyelvet tárgyzó értekezésekhez.

Akármelly nemzetnek mívelt és míveletlen része között nincs kisebb hézag, mint az éjszaki és déli pól között. Mint a' hévmérőn, a' zerus ponton fellyúl minden fok ámlagos (positiv) — alól pedig nemleges (negativ), és e' két tartomány egymással olly ellenkezésben van, mint erőny a' bűnnel, vagy hazafiúság a' hazaárulással; éppen illy egymás' ellenébe szegezett tartományba van egymással a' nemzetnek mívelt és míveletlen része, — úgyhogy, ki a' míveletlenségből átléphet a' míveltségbe, előbbeni béllyegével ellenkezőt vesz magára; mint a' bor, éppen ellenkező a' musttal.

Ez az igen természetes dolog még magában véve, semmi kárt se tenne, ha az intézetek úgy volnának alapítva, hogy csak egyedül a' mívelt emberek szóllanának a' közjó' dolgaiba és rendelkezéseibe, — a' míveletlenek pedig, mint még tótorság alatt lévők szájokat meg se nyitnák; de ha nem csak arra van jogok, hogy mindenben a' míveltekkel egyformán szovathassanak, hanem még azokat el is nyomhassák, minthogy azoknak csekély számokhoz az övék

iszonyú; már ez olly szövevény, mellyben a' közjó fennakad, megfeneklik, és a' helyett hogy ékessen virágoznék, csak ideig óráig nyomorog, a' mint nyomoroghat.

Akármedly dologban kiki csak úgy ítél, mint azt érti, 's melly szempontból tekinti, — 's következőképpen kinek ezernyi ezer bölcs szempontja van, ezekből ítél, — kinek pedig csak egyetlen-egy testi nézlete van, csak ez egyből teszi ítéletét. Egy kis felvilágosodás után sokszor egészszen megváltozik ítéletünk, — 's nem ritkán van, hogy a' mit tegnap tűzzel vassal pusztítottunk, ma azt ölelő karokkal visszaállítanak! Kiváltképpen a' míveletlen ember, ki mindent csak testi szempontból néz, annyira ellensége ön boldogságának, hogy rövid látása szerint, csak a' jelenvaló örömmön kapkodván, boldogsága szilárd alapjának ellene dolgozik, 's nem csak bottal hajtja magát ön boldogságára, de boldogítóinak ellene szegezi magát; sőt azokat kivégezni törekszik. — Melly képtelen legyen a' míveletlen ember, csak akkor látja, akkor iszonyodik el magától, ha mívelté lehet.

A' mit nem tudunk, abban még míveletlenek vagyunk, — és ezt nem szégyen megvallanunk, vagy elősmérnünk; — de sok emberben az a' gyarlóság is megvan, hogy ha 3—4 tárgyban magát míveltnek tartja; tehát az 5-dikben 6-dikban 's a' t. is hasonlóképpen mesternek véli ön személljét, — holott legjobb volna, a' mihez nem értünk, halgatnunk, és minden tárgyat csak a' maga mestereire bízunk; mert ismét van olly tárgy, mellyben azon mesterek megnémulnak, mi pedig megszóllalunk.

Ha kertünkbe fát nem ültetünk, hogy kívánunk kertünkéből gyümölcsöt szedni? — kit

mire nem tanítottunk: hogy kívánunk abban tőle nem mondom tökélyt, de csak értelmet is?

Az ember nevelésnél nincs a' világon nagyobb és fontolatra méltóbb munka; — és mennél kisebb a' gyermek, annál bölcsebb philozóphustól kellene vezéreltetnie. — Kik nevelik az emberiségnek legnagyobb részét? — az anyák, és ludimagisterek, kiknek nagy részét akárminek, csak művelteknek és bölcseknek nem lehet nevezni, mert még magok is neveltetés nélkül szükölködnek. És így nevendékjeik is csak olyanok lesznek, mint nevelőik, — testiek, durvák, bigótok, kényesek, műveletlenek, — úgy hogy egy pár kanállal egészszen ki lehetne méríteni az igazi művelteket, — a' nagy rész, az egész, úgy szólván műveletlen. Már pedig mennél nagyobb hézag van a' művelt és műveletlen rész között; annál keservesebb a' sullyegyent feltartani, — és a' drága erőt, időt, melyet a' szorgalomra, előmenetelre, boldogságra kellene fordítani, egyedül a' sullyegyen támogatására, 's foltoztatására kell használni.

A' nő nemet, nem szokás, nem módi — nem mondom tudományokra, — de még aszszonyi, anyai, 's nevelői kötelességökre is neveltetni, — 's érett testel, de éretlen gyerek észszel aszszonyokká, anyákká lésznek, 's az érettséget csak a' testi érettségben helyhezvén, férjeik' cathegoriájába, társaságába, 's titkaikba avatkoznak, keverésnek, 's avatottaknak tartják magokat mindenben, mihez egy szálnyit sem értenek, — 's gyerekes éretlen észszel ítélik azt, mit férjeik művelt, bölcs elmével egészszen más szempontból tekintenek, — holott ha műveltettek volna, ők is csak úgy ítélnének.

Nem mondom, hogy kivétel, sőt ellenkező eset is nincs; de az nem regula, — regula híjával vagyunk.

Olvasó-publicum' híjával sinlődünk, — mert csak a' kis művelt rész olvas, — a' műveletlen sokaság inkább trágárkodik; — a' kevés olvasó pedig meg nem fizetheti a' könyvsajtói, hát még a' szerző' költségeit! — —

Tudóssaink ugyan, mint a' legpallérozottabb országban, úgy haladnak elő a' tudományok' szárnyain, feledve, micsoda országba vannak; de a' sokaságot csak annál hátrább hagyják magokról, 's a' köztök lévő hézagot csak annál inkább nagyobbítják.

A' poëzissel úgy szólván legtöbbet lehetne tenni, és az orvosságot mintegy czukorba beadni, a' műveletlenek, és még az aszszonyok' társaságába is. — Már Tudóssaink az aesztheticus érzésben annyira mentek, hogy a' rímes verseket, mintegy haszontalan iskolai reguláknak tartják, — ellenben a' mértékes verseket ismét helyre állítják régi thrónussokba.

Úgyde, ki a' rímes versek' theoriáját soha nem tanulta, a' legszebb versben sem érez verset és gyönyörűséget; — sőt nagyobb erőltetést talál, mint a' rímes versezetben.

Ha pedig Olvasó-publicumunk nincs; kinek írunk? — azon kevés nemeseknek, kik különben is velünk együtt érezni és fájlalni tudnak, ha érzéköket hasonshenyvünkkel nem ingerelnők is?

Hol kész a' publicum, ott könnyű a' tudományok' minden ágait írni, a' légben szabadon repkedni, — a' múzsákkal enyelegni, és egy egy tudománynak minden oldalait megpróbálni, azokat feszegetni, váltogatni, 's így a' tökélyre

törekedni: — de hol még nincs publicum, hogy bátorkodjék az író pennát is fogni. — Nem az írók hibáznak, hanem az olvasók, — és Olvasó-publicumot nem a' Szerzők teremthetnek, hanem a' bölcs nevelés. —

A' bölcs nevelésen némellyek valami nagy mesterséges csudát és chimaerát képzelnek; — sokkal csekélyebb és könnyebb az, sokkal egyszerűbb, 's nincs olly sok tekervénnyel össze-kapcsolva, mint a' szokásbeli gyári nevelés. — Csak ne rontsunk, ha többet nem teszünk is, már bölcsen nevelünk. — A' kis gyermek sokkal nagyobb philosophus, mint szövevényes eltekert nevelője, mert ő a' természetet követi. — Csak a' szelid természet mellett maradjunk, már bölcsen nevelünk; — de éppen itt a' hiba, hogy a' szelid természettől elcsikart nevelő, vajmi kevésbé ösméri a' természetet, és vajmi kevés tud ismét visszatérni ennek anyai ölébe, — kivált midőn még szükségeitől is gyötrettetik, 's a' szegénység' bajaival küszködik.

Czélt érni, eszköz nélkül, képtelenség. — Hogy hazánkat boldoggá kívánjuk tenni, ennek több bizonyítvány nem kell, csak azt fontoljuk meg, hogy hazánk' Nagyjai az Ország-gyűlésen mindég, 's most is ebben izzadnak, 's eszközökről gondoskodnak. Ezen eszközök között legczélerányosabb a' bölcs nevelés, melly maga egyedül képes volna számtalan egyéb eszközöket 's rendszabásokat egészen feleslegessé tenni, — mellyek mind a' mellett is, e' nélkül nagy részben sikertelenek maradnak, 's minden haszon nélkül a' törvény könyvben állanak. — A' bölcsen nevelt embernek, úgy szólván törvény sem kell!

Erkölc s nélkül haszontalan minden nevelés, — éppen annyi, mint a' neveletlenség. Illyen intézetet pedig állítani, nem egy két író' dolga.

Kik tehát a' poëzis' szárnyain akarnak nemzetünk' erkölcsére hatni, — és már ők ott járnak, hol a' gyenge szemek őket utól nem érhetik; 's a' rithmusos vagy rímes verseket egészen elhagyni akarják; bizonyosak lehetnek benne, hogy nem a' népnek, annyival inkább nem az aszszonyoknak, — hanem egyedül csak a' tudósoknak írnak, 's a' közfalat, a' tudósok és tudatlanok között, csak annál inkább nagyobbitják. A' metrumos versben nincs hiba, sem nyelvünket vádolni nem lehet, — sőt csudálni kell, hogy a' világon minden nyelvek között legszébb, legegységűbb, minden tudományra legalkalmasabb, a' metrumok' mezején pedig egyedül vitézkedik!

De ha a' köznépnek akarunk írni, — a' rímes verseket még el nem hagyhatjuk; mert a' metrumosokra még olvasót se találunk.

Azomban némellyek igen szűk, iskolai korlátoknak tartják a' rímes verseket, sőt a' magyar nyelvet rímszűkivel vádolják, 's azt mondják: hogy a' legszebb gondolatot fel kell a' rímnek áldozni. — Sőt inkább, ezt felelik az ellenkezők, több gondolatot kell a' metrumnak feláldozni, mert a' rím csak egy végső korlát, — a' métrum pedig csupa korlát, — úgy hogy sok vers, nem oda ütött ki, hová kezdett; hanem hová a' metrum vitte. *Amphora coepit institui currente rota*, — és — *urceus exit*.

Én azt gondolom, egyik vers se hibás, mindeniken lehet remekelni, — csak ember legyen a' gáton. Virág Benedek, hosszúnak veszi az a' e' articulusokat, valamint a' h betűt is való-

ságos consonansnak tartja, és ez ellen soha se hibázik, még is remekel. Sok poéták ezen két regulát kedvökre tiporják, 's csak úgy tudnak kievezni, — pedig egy sincs közöttök ki maga magát meg ne czáfolná; — sőt ugyan azon egy sorban a' h nem consonans, és ismét az. — Gondolkodjunk! — —

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező - tag.

16.

Válogatott darabok az ánglus Szemléelőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

— Multum est pictura poëma.

Horat.

Már sok levelekben panaszkodtam és boszszúságomat is kijelentettem arra nézve, hogy a' képirás mestersége olly kevesé fordítatik az erkölcsök' megjobbítására. Ha meggondoljuk, hogy az, az előadott személynek tselekedetét a' legkellemetesebb tekintetben rajzolja le, hogy az indulatot vagy történetet nem csak úgy állítja-elő, mint annál találtatik, a' ki lefestetik, hanem a' képiró' feltalálásának magosságát is azon vonások alá rejti; könnyen elgondolhatni, millyen ritka képeit nem szülnék az elmében, a' kegyességnek és emberségnek, az ecset' iparkodásai. Ez

ollyan poësis volna, melly sokkal csekélyebb tehetségtől, és sokkal kevesebb idő alatt felfogattatnék, mint az írások által való oktatás, de a' véle élés általjában vissza van fordítva, és ez a' csudálatos mesterség, a' legalacsonyabb 's legutálatosabb czélokra szolgált. Ugyan ki jobbittatik meg az által, hogy a' legszebb Vénust, még olly szépen metszett Bachanalisokat, az aluvó Ámornak, egy epedő Nymphának rajzolásait, vagy az Istenek' és Istennék', Félistenek' Satyrusok' Polyphemusok', Sphinxek' vagy Faunusok' képeit látja? De ha a' virtusok és vétkek, a' mellyeknek némellykor így kellene előadatni, a' képírótól valóban élő dolgok' képe alatt és ollyan személyekben festetnének le, kik az ő tetteik által magokat a' dicséretre vagy gyalázatra érdemesekké tették; nem nézhetnénk egy illyen jó históriai képet a' nélkül, hogy abból hasznos tanúságot vennénk.

Ezen igazságnak megbizonyítására nem kell egyéb, mint akármellyik okos embernek bizonyágtétele, a' ki ő Felségének képgyűjteményjét Hampton-Courtban látta. Ez t. i. az Idvezítőnek és tanítványinak tselekedeteit adja elő. Még most is, midőn a' jeles Raphaelnek eleven rajzolásaira vissza emlékezem, mivel azokat már két esztendőttől fogva nem láttam; lehetetlen megnem indulnom azon borzadáson és tiszteleten, melly az egész seregen észre vehető; a' hol a' fösvénykedő halva a' földre rogyik; hogy meg ne indulnék a' vakon születettnek csudálkozásán, midőn legelsőben napvilágot lát, és a' búbajosnak háladatlan megvetésén, a' ki vaksággal verettetett meg. A' sánták, a' kik labaik' erejét elsőben ismét érzik, kétkednek új erejek felől. Midőn Sz. Pál az Athenebélieknek predikál; bámulásra méltó, melly nagy mesterséggel tétetnek itt ki az embereknek külömbféle gondolkozásaik. Egyik úgy látszik, mindent hisz a' mi mondatik; a' másik mély kétségbe van kevered-

ve; a' harmadik azt mondja, van abban valami, a' mit Sz. Pál mond; egy másik azon búsul, hogy az Apostol, egy ő előtte kedves gondolkozást megvetne, a' mellyről ő nem örömet mondana le; de amaz egészszen megvan győzöttetve, 's kezeit szent elragadtatásból felemeli, az egész sereg pedig figyelmez, 's várja azoknak vélekedését a' gyülekezetben, a' kik mások vigyázni szoktak.

Nem bátorokodom itt azt a' darabot említeni, mellyben az Úrnak megjelenése feltámadása után adatatik elő. A' tiszteleltre méltóságot, a' minapi szenvedést, az alázatosságot és felséget, a' határtalan hatalmat a' parancsolásra, és az isteni szeretetet egyszerre láthatni az ő mennyei képén. A' tizenegy Apostolok' személyjei mind egyenlő indulatban és csudálkozásban vagynak; de az ő különböző caractereik szerint kölböbléle módon mutatják azokat. Péter térdén állva veszi Urának parancsolatjait; de olyan tisztelettel, a' melly különös figyelmet mutat. A' többi két közel lévő tanítványok már inkább magokon kívül vagynak, ámbár őket is a' tisztelet ezen szent jelenlét eránt vissza tartóztatja. A' szeretett tanítvány, a' ki a' két első képek között, jobb felől áll, az ő ábrázatján csudálatos szeretetet mutat, 's az utolsó személy, a' kinek háta a' néző felé, oldala pedig a' sereg felé van fordítva, úgy látszik majd, hogy Sz. Tamás, a' ki az ő első bizodalmatlansága miatt meg van szégyenítve; és a' mint észre vehetni, Raphael ezek helyheztes által megvallotta, melly nehéz légyen, annak megzavarodott állapotját másként, mint illyen móddal kifejezni.

Az egész munka a' képiro' legfőbb kegyességének gyakorlása; és egy istenfélő szívnek minden érzései itt sokkal hathatósabbán adattatnak elő, mint ezt a' leghatalmasabb ékesen szóllás tehetné.

Percunatorem fugito, nam garrulus idem est.

Horat.

Akadhatunk egy olyan teremtményre, mely a' nyelvnek minden nemeivel, és alkalmas tehetséggel bír annak megfogására, a' mi néki mondattatik, illendő magaviselettel együtt, a' közönséges életnek minden esetiben; de a' mely teremtmény magában igen üres a' gondolatoktól és idegen segítségre szorul. Ezen nem-ből való az olyan ember, a' ki sokat tudakozódik. Gyakorta észre lehet venni, hogy ámbár valamelly, ő előtte esmeretes dologról, szintén olyan okosan beszéll is, mint akárki, még se bízhatik az ő elméjéhez annyira, hogy a' dolognak velejére mehetne; hanem mindenkor új kérdéseket kell néki tenni. Jóllehet tudja is az ember felőle, hogy a' legszebb társaságba is beillik, még is láthatni őt nagy megelégedéssel a' lókereskedőnél ülni, a' ki lova betegségének külömbféle változásairól, az italról, melyet annak beadott, és millyen foganattal, hogyan jött-meg arra a' lónak étele, s hogyan gyakorlotta azt s e'féle illetlen dolgokról tudósítást ad. Ő ezekben szintén olly nagy gyönyörűséget talál, mintha vele a' legfontosabb igazságról beszélne. Ez a' gondolkozás az embert éppen nem teszi szerencsétlenné, ámbár őt nevetségessé teheti; mert ő közönségesen magát ollyan személyhez adja, a' ki úgy látszik, hogy az ő számára született; ez pedig a' fecsegő. Úgy van elrendelve, hogy ezen két elmék között, egymás fogyatkozásainak kipótolására, titkos hajlandóság tálatlatik, mely éppen ollyan természetes mint a' szerelem, mellyel a' két nem egymáshoz viseltetik. Volt a' minap szerencsém egy közönséges helyen ülni, és ott láttam, hogy egy illyen kérdezősködő egyet a' fecsegők közül nagy gyönyörűséggel látott maga felé jönni. Az

ember, a' ki kész volt csacsogni, leült melléje, homlokát dörgölte, savanyús képet csinált, 's végre így szóllott: „ma semmi újság sins. Nem tudom hogyan vagyok; de a' mult éjjel nem jól aludtam. Nem tudom, ha náthát kapok e; úgy gondolom, igen vékony csizmáim vagynak az időhöz képest, 's az egész héten köhögtem. Nem lehet másként; mivel a' fejemet télen nyáron megszoktam hideg vízzel mosni, 's ez által megelőzőm azon alkalmatlanságokat, melyeket az idő hoz magával, és így a' lábaimtól kell annak lenni. Mindazáltal nem sokat gondolok vele; a' mint jön, úgy el is múlik. Többnyire minden betegségünk, az igen nagy kényességből származnak, szintén úgy nem képes természetől a' hidegnek ellene állani, mint a' testnek egyéb részei. Egy Indus igen jól felelt egy Európainak, a' ki tőle kérdezte, hogyan járhatna mezítelen, ilyen formán: „én mindenütt ábrázat vagyok.“

Úgy vettem észre, hogy ez a' beszélgetés az én közönséges tudakozómnak szintén olly kellemetes volt, mint a' legfontosabb dologról való lett volna. De mivel valaki a' fecsegőt a' subának más szegeletébe hívta; a' kérdezősködő annak, a' ki hozzá legközelebb ült, elbeszélte, hogy az az úr, a' ki éppen most elment, fejét minden reggel hideg vízzel megszokta mosni; és csaknem szórol szóra ismételte mind azt, a' mit néki az előtt mondtak. Bizonyos, hogy a' kérdezősködők a' társaságnak tölcserjei. Semmit se tartanak meg saját hasznokra, hanem mindent magokon által másokra eresztenek. Ők ollyan csatornák, a' melyeken minden elvezettetik, a' mit a' városban jót vagy rosszat mondanak. Azok, kik benne megütköznek, vagy azt gondolják, hogy az ő magokviseltekek miatt sokat szenvednek, ezen alkalmatlanságon magok segíthetnek; mivel ők nem rossz emberek. 'S ha az ember kisegíti őket; úgy egy ollyan dolognak,

mellyet kevésse az előtt mondottak, tulajdon szájok által ellene lehet mondani. További tudósítás valamely dologról, legkedvesebb nékiek, és ritkán történik, hogy valamely különösebb körülállást hoznának elő, minthogy ezt mondják: ilyen hír van a városban, vagy hiteles kútfőből tudom; úgy hogy mindenkor, mivel a város a dolgot körülállásosabban megtudta, vagy hitelesebb kútfőből vették, van még alkalmatosság annak ellene mondani, a mi jó kútfőből származik.

Ezt a szokást sohol se találtam nevetségesebbnek, mint egy olyan atyánál, a ki igen iparkodott arról tudósítást venni, hogyan tölti el a fia üres óráit. Jóllehet ez olyan móddal történt is, a mi semmit se jelentett, még se találhatott a tudakozó nagyobb gyönyörűséget, mint mikor látta, hogy a reménységgel tellyes ifjú, annak nyomdokiba híven lépett. De ez a szokás még mulatságosabb, midőn két olyan személyek egymással valamit beszélnek, a mit egy harmadiknak nem kell hallani, ámbár magában semmit se jelent.

A minap egy fiatal csinosan öltözött ember jött bé a kávéházba; mindjárt elkezdett egy pár ilyenféle urak, annak nemzetségéről suttogni. Csak részenként hallhattam abból valamit: az ő nénye volt; erre a felelet, úgy de az annyáról. Azután valamivel lassabban: az attya valamivel setétebb parókát viselt. Felelet: nem sokkal setétebbet. De ennek az úrnak magassabb sarkú csizmái vagynak.

Mivel, a mint én gondolom, a kérdezősködők csak azért ilyenek, mert az ő fejek üres: erre nézve nékem úgy tetszik nincs veszedelmesebb, mint reájok titkokat bízni; mert éppen azon újságkivánás, melly őket a tudakozásra ösztönözi, teszi, hogy ők mindent örömmel kimondanak. De azért senkinek se szükség, ámbár velek társalkodik is, magát az ő ha-

talmokba adni; mert a' csekély dolgokkal szintén úgy megelégesznek, mint a' fontosabbakkal. Csak tárgy legyen, nem sokat kérdezik, millyen.

Ezt az indulatot némellykor azzal a' telhetetlen kívánsággal összekapcsolva találjuk, melly mindent akar tudni, a' mi történik, a' nélkül, hogy az másra fordíthatnák, mint egyedül a' magok gyönyörűségére. Az olyan elmék, kiknek abban kedvek telik, a' tréfára és vígságra hajlandók, és arra valók, hogy olyan embereket mutassanak a' világon, a' kik nem sok czeremoniát tesznek, és mint én, csak szemlélők. Ez az újságkiváló, melly gonoszság és haszonkeresés nélkül van, a' képzelődésben sok körülállásokat öszszegyűjt, a' mellyeknek, másoknak gyönyörűséget kell szerezni, ha a' társaságban előhozattatnak. Ha valaki a' legfőbb rangú személyektől fogva, a' legalább való szolgál, a' külömbféle mesterségeket, gondolatokat, gyönyörűségeket, és a' külömbféle haszonkeresést az emberi nemzet körül tudná; nem lenne e legvígabb multság, mellyet csak gondolni lehet, hogy az ember mindenkör olyan vigjátékot lát, a' hol észre veszi, hogy az emberek az ő titkos gondolataikban és közönséges munkáikban, inkább külömböznek egymástól, mint hálósüvegeikben?

Szemlélő Uram!

„Plutarchus beszéli, hogy Cajus Gracchus, egy római, gyakorta az ő megindulása által olly nagyon, és tüzesen beszélt, és szavát annyira erőltette, hogy tovább nem szólhatott. Ezen hibának megorvoslása volt neki egy inassa, Licinius nevezetű, a' ki mindenkör egy sippal vagy más muzsikai szerszámmal, az urára vigyázott, hogy szavát ahoz alkalmazta. Ha tehát ez hallotta, hogy az ura elkezdett heveskedni; mindjárt egy csendes darabot játszott,

„a' mellyre Cajus, mint mondják, azonnal alább hagyott és csendesebb lett.“

„Mikor ezen történetről megemlékeztem, sokszor csudáltam, hogy ezzel a' hasznos szerszámmal olly sokáig nem éltek, leginkább, mivel úgy találjuk, hogy Liciniusnak ez a' jó szolgálatja, az ő emlékezetét olly sok száz esztendőig fenntartotta. Gondolatom szerint ennek a' körülállásnak valakit arra kellett volna ösztönözni, hogy azt, ha a' közjóra nem is, legalább tulajdon tekintetéért, ismét szokásba hozza. Ez ellen azt lehetne mondani, hogy a' mi csacsogóink a' magok lármájába úgy bele volnának szeretve, hogy nem vennék jó néven, ha inassaik azt félbe szakasztanák. De megengedjük, hogy ez igaz: mindazáltal bizonyosan mindenik halgatójoknak van méltó jussa, tulajdon védelmére egy csendes darabotskát játszani. Röviden mondva: mivel egy Licinius se mutatja magát, 's a' zajgás nevekedik; feltettem magamban, hogy utolsó üres időmet hazám' javára fordítsam. Végre egy elmés művésznak segítségével, szándékomat csaknem végbe is vittem, 's rövid idő alatt a' kedvellőknek ezen szerszámból annyi darabokkal szolgálhatok, a' menyit kívánnak, hogy vagy a' kávéházokba tegyék, vagy tulajdon hasznokra magokkal hordozzák. Egy úttal tiszteletemet fogom mutatni azon urak eránt, a' kik felől tudom, hogy az említett eszköz által megbántatnának, és őket levelek által fogom tudósítani, a' mellyekbe nem akarok egyebet írni, mint ezt: vegyetek egy Liciniust.“ Egyéberánt vagyok 's a' t. N. N.

Baranyay Ferencz.

17.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.

EUTROPIUSBÓL.

(Folytatás.)

Nyolczadik Könyv.

1.

A' város' építtetése után, a' nyolczszáz ötvenedik esztendőben 1) Veter, és Valens Consulságok alatt, a' Római birodalom jó fejedelmekre bízattatván, viszont nagyon virágzó állapotra jutott. Mert ama veszedelmes fejedelem Domitiánus után Nerva következett az uralkodásban, egy közép rendű nemességből származott, és olyan férjfiu, ki már a' fejedelmi székre emeltetés előtt is nagy magamérséklést, 's jeles vitézséget mutatott. Nagyon éltes korában tétett a' testőrző sereg vezérének, Petronius Secundusnak, és Domitiánus kivégzőjének Partheniusnak közbenjárások által Császárrá, 's mindenben igazság szeretőnek, és alattvalóit becsülőnek bizonyította magát lenni. Az ország' javát mintegy isteni intésből eszközölte az által, hogy Trajánust fíjává fogadta. Minekutánna egy esztendeig, négy hónapig és nyolcz napig uralko-

dott, meghalt Rómában, életének hetvenkettődik esztendejében, és az Istenek közzé számláltatott.

2. Utánna Ulpius Crinitus Trajánus következett, ki Hispániának Italica nevű városában nem annyira nagy tekintetű, mint régi familiából született. Mert familiájából elsőben az atya volt Consul. Császárrá Galliának 3), Agrippina nevű városában választatott, 's az uralkodást úgy folytatta, hogy méltán fellyebb becsültetik minden fejedelmeknél. Mind emberszeretete, mind vitézsége rendkívül nagy volt. A' Római birodalmat, melly Augusztustól fogva inkább védelmeztetett, mint dicsőségesen nagyobbítatott, meszsze kiterjesztette, 's Germániának Rajnán túli részében a' városokat felépítette. Decebalust meggyőzván, Dáciát meghódoltatta, 's a' Dunán túl azon tartományokat, mellyekben most a' Talphalusok 4), Victophalusok 5) és Theringusok 6) laknak, Római birtokká tette, mellynek kerülete tízszázezer lépést tesz.

3. Arméniát, mellyet a' Parthusok elfoglaltak, annak urát Parthemasirist megölvén, vissza vette. Az Albanusoknak királyt adott. Az Iberusok' Sauromatak' 7), Bosporánusok', Arabok' 8), Ostroenusok' 9) és Colchusok' királyjai önként megadták néki magokat. A' Corduenusokat és Marcomedusokat 10) fegyverrel hatalma alá hajtotta. Anthemusiumot is 11) melly egy nagy tartomány Per'siában, Seleuciát 12) Ktesifont 13), Babilont 14) és a' Messeniusokat 15) is meggyőzte 's meghódoltatta. Egész Indiáig 's a' vörös tengerig 16) előnyomult. Ott három Római tartományt csinált, Arméniát, Assyriát és Mesopotámiát 17) azon népekkel együtt, mellyek Madencig 18) terjednek. Arábiát utóbb tette Római provinciává. A' vörös

tengeren hajó sereget állított-fel, hogy az által az indiai Parthokat háborgatná.

4. Emberszeretetével 's magamérséklésével még nagyobb dicséretet érdemlett, mint hadi jeles tetteivel. Mind Rómában, mind egyéb tartományokban mindenek eránt lebocsátkozó volt. Barátjai' házaiba gyakran elment, rész szerint beszélgetés' kedvéért, rész szerint betegek' látogatása végett, rész szerint vendégségek' alkalmával, mellyekben a' nélkül vett részt, hogy méltóságához illő megkülömböztetést kívánt volna. Gyakran velek egy kocsiban ült; egy Senátort sem bántott meg soha; kincstára' gazdagítása végett semmi igazságtalanságot el nem követett; mindenek eránt bőkezűséget bizonyított, 's mind azokat valakiket társalkodásból valamennyire esmert, tisztségekre emelvén őket, nem csak az ország' jóvedelméből, hanem a' magaéból is meggazdagította. Az egész Római birodalmat sokképen gyarapította; a' városoknak külömbféle szabadságokat adott. Mindent valamit cselekedet, csendesén és szeliden vitt véghez, úgyhogy egész uralkodása alatt csak egy Senátor ellen mondatott kárhoztató ítélet, 's az ellen is a' Senátus által 's az ő tudta nélkül. Mindezekért az egész föld' kerekségén az Istenhez leginkább közelítőnek tartatott lenni, 's a' tiszteletnek minden nemeit megnyerte mind életében, mind halála után.

5. Egyéb szavai között különösen ezen szép mondása maradott emlékezetben; midőn barátjai sokallották azt a' jóságot, mellyel mindenek erát viseltetett, azt felelte: „hogy úgy bánik Császár létére a' jobbágyokkal, a' miképpen ha jobbágy volna kívánná, hogy vele a' fejedelmek bánnának.“ Midőn e' szerint mind a' táborban, mint otthon magának nagy dicsőiséget szer-

zett, Per'siából haza felé utazván, Isauriának Seleucia városában meghalt vérhasban. Kimúlt pedig, minekutánna hatvanhárom esztendeig, kilencz hónapig, és négy napig élt, 's tizenkilencz esztendeig, hat hónapig és tizenöt napig uralkodott. Az Istenek közé számláltatott, 's egyedül maga volt, ki a' város kerítésen belől temettetett el 19). Tetemei, mellyek arany urnába tétettek, a' maga által csinált piacon egy oszlop alatt fekszenek, mellynek magassága száz negyvennégy lábat tesz. Emlékezte olly nagy tiszteletben van, hogy mind ez ideig ez mondattatik a' fejedelmek' idvezlésekor: légy Augusztusnál szerencsésebb, 's Trajánusnál jobb. Jósága olly dicsősségre tett szert, hogy azt mindenek követésre méltó remeknek nézik, valakik akár hízelkednek, akár igazán dicsérnek.

6. Trajánus' halála után, Aelius Hadriánus tétetett Császárrá, nem Trajánus' rendelkezéséből ugyan, hanem Trajánus feleségének Plotinának eszközzéséből. Mert Trajánus őt, jóllehet maga az attyával unoka-rokon volt, nem akarta fíjává fogadni. Ez is Hispániának Italica nevű városában született. Minthogy Trajánus' dicsőségét irigyllette, három tartományokat, mellyekkel Trajánus a' Római birodalmat nagyobbította, felszabadított, 's Assyriából, Mesopotámiából és Arméniából a' hadi seregeket vissza hívta, 's Euphratest tette a' Római birodalom' határává. Midőn Dáciiával is ezt akarta cselekedni, ezen szándékától barátjai vissza tartóztatták, eleibe terjesztvén, hogy az által sok Római polgárok adattatnának által a' Barbarusoknak, minthogy Trajánus Dácia meghódoltatása után, az egész Római birodalomból igen sok

embereket küldött a' földnek művelése, 's a' városoknak népesítése végett Dáciiába, mellyben Decebalus alatt a' hosszú háborúk miatt, a' lakosok nagyon megvalának kevesedve.

7. Mindazáltal uralkodásának egész ideje alatt békességben élt, 's csak egyszer viselt egyik helytartója által háborút. Az egész Római birodalmat beútaza, 's benne sokat épített. A' diák nyelvben nagy ékesszóllással bírt, 's a' görögben igen jártas volt. Kegyesége által nem nagy hírt szerzett magának; de a' kincstára, 's a' katonák' fenytékben tartására nagy gondot fordított. Meghalt Campaniában hatvan esztendő (korán tul 20), minekutánna huszonegy esztendőig, tíz hónapig és huszonkilencz napig uralkodott. A' Senatus nem akarta az Istenek közze számláltatását megengedni; de midőn következője, Titus Aurelius Fulvius Antoninus azt igen sürgette; végre megnyerte kívánságát, jóllehet minden Senatorok nyilvánosan ellene voltak.

8. Hadriánus után tehát Titus Antoninus Fulvius Bojonius, vezetéknévvel Pius 21) következett, egy nevezetes, de nem igen régi familiából. Ez igen jeles ember volt, 's valamint Trajánus Romulushoz, úgy ő Numa Pompiliushoz méltán hasonlíthatatik. Még minekelőtte fejedelemmé lett, megkülönböztette magát jámbor erkölcsseivel, azután pedig még inkább. Senki eránt sem volt kegyetlen, sőt inkább mindenek eránt kegyes. A' hadi dolgokban csak közepszerű dicsősséget nyert, minthogy a' birodalom' tartományait inkább igyekezett védelmezni, mint terjeszteni. Az országos hivatalokra igazság szerető férjfiakat válogatott, a' jó embereket becsülte, a' rosszakat utálta a' nélkül,

hogy erántok kegyetlen volt volna. A' vele szövetséges Királyok nem kevesebbé tisztelték mint félték őt, úgyhogy sok barbarus népek fegyvereiket letévén pöreik' elintézését reá bízták, 's ítélet tételén megnyugodtak. Császárrá léte előtt nagyon gazdag lévén, saját értékét a' katonák zsoldjának fizetése, 's barátjai eránt bizonyított adakozása által megkevesítette; de a' közös kincstárt jó állapotban hagyta. Piusnak jóságáért neveztetett. Meghalt a' maga falusi jóságán Loriumban, a' várostól tizenkét mértföldnyire, életének hetvenharmadik, 's uralkodásának huszonharmadik esztendejében 22), a' mint megérdemlette az Istenek közzé felvétetett.

9. Ezután Marcus Antoninus Verus uralkodott, ki minden kétségen kívül legnemesebb származásu volt, minthogy attya után Numa Pompiliustól, annya után pedig egy Salentinus Királytól vette eredetét. Vele Lucius 23) Antoninus Verus együtt birta az országot, mellynek ekkor legelsőben lett egyszerre két fejedelme, minthogy addig csak egy-egy uralkodott vala.

10. Ezek nem csak vérség, hanem sógorság által is össze voltak kapcsolva. Mert Verus Antoninus, Marcus Antoninusnak leányát birta feleségül; Marcus Antoninus pedig Antoninus Piusnak veje volt, a' testvér húga, Salaria Faustina mostoha testvér húga lévén felesége. Háborút a' Parthusok ellen viseltek, kik Trajánus által meggyőzöttetések után ekkor pártoltak el legelsőben. Ezen háborúba Verus Antoninus ment el, ki Antiochia körül, és Armeniában vezérei által sok és nagy dolgokat vitt véghez. Seleuciát 24) a' Syria egyik legnevezetesebb városát elfoglalta, hol negyvenezer embert fogott el, 's a' Parthusokon győzedelmeskedvén, fe-

lettek testvérével vagy ipával együtt triumphipompát tartott. Azután nem sokára, midőn Concordia városából 25) Altinumba utazott, 's testvérével egy kocsiban ült, Venetzia 26) tartományában, a' vér' hirtelen össze tódulása miatt meghalt azon betegségben, melyet a' görögök Apoplexiának hívnak. Termész etére nézve kevéssé hajlott a' jóságra; mindazáltal testvérétől tartván, nem követett el semmi kegyetlenséget is. Midőn uralkodásának tizen-negyedik esztendejében 27) kimult, az Istenek közzé számláltatott.

11. Utánna Marcus Antoninus maga uralkodott; kit inkább lehet csudálni, mint dicsérni. Élete' első esztendeiben felette csendes indulatot mutatott, úgyhogy már gyermek korában sem öröm, sem szomorúság miatt ábrázatján semmi változást sem lehetett észre venni. A' Stoikusok' 28) bölcselkedését követte, 's tudományára nézve is bölcselkedő volt. Már fiatal korában annyira csudáltatott, hogy Hadriánus őt akarta az uralkodásban következőjévé tenni; 's ha bár csakugyan Antonius Piust fogadta is fijává, még is őt vejévé választotta, hogy ezen az úton az uralkodásra juttathatná.

12. A' bölcselkedésre Chalcedoni Apollonius, a' görögök' tudományára, Chaeronai 29) Sextus Plutarchus' unokája által tanítatott. A' Római literaturában pedig Fronto, egy igen híres szónok oktatta. Rómában mindenekkel úgy bánt, mintha vele egyenlők lettek volna, 's fejedelemmé létele által sem vetemedett kevélységre, 's felette adakozó volt. A' Római külső tartományok eránt nagy szelídséget mutatott. A' Germanusok ellen jó szerencsével hadakozott. Maga, személye szerint egy háborúban, tudniil-

lik a' Marcomanusok 30) ellen viselt vezérséget, de olyanban, mellynek párjára senki sem emlékezik, úgyhogy a' Foenicziaival hasonlítatik össze. Mert ezen háború nagyon megnehezítette az által, hogy minden Római hadi seregek tehetetlenekké lettek, minthogy ő alatta olly rettenetes pestis uralkodott, hogy a' Per'sákon nyert győzelem után Rómában, Itáliában 's a' külső tartományokban is az emberek' legnagyobb része, 's csaknem az egész hadi sereg megbetegedett 's elerőtlenedett.

13. Nagy munkával tehát, 's egyszer'smind népének szorgalmas kímélésével, minekutánna Cornuntum 31) táján három esztendeig folyvást tartózkodott, elvégezte a' Marcomannus háborút, mellyet ezekkel együtt a' Quadusok 32), Vandalusok 33), Szarmaták, Svevusok 34), 's csaknem minden egyéb barbarus nemzetek indítottak. Sok ezer embert elejtett, 's minekutánna a' Pannoniusokat a' rabság alól felszabadította, fijával Commodus Antoninussal együtt, kit már Császárrá 35) tett vala, Rómában triumphipompát tartott. Minthogy ezen háboru miatt a' kincstár kiürülvén, jutalmakat nem osztogathatott, 's adót sem a' külső tartományokra, sem a' Senátusra vetni nem akart: a' császári drágaságokat, arany edényeket, kristál és murrha poharakat 36), a' maga és felesége selyem és aranyos öltözeteit, 's sok drága köves ékességeit, Trajánus piaczn a' többet ígérő' útján eladatta. Ezen eladás két hónapig folyvást tartott és nagy summa pénzt hajtott be. Mindazáltal a' győzelem után azon vevőknek, kik a' vett portékákat viszsza akarták adni, pénzüket viszsza fizettette; azoknak pedig, kik azt a' mit vettek, megakarták tartani, semmi alkalmatlanságot sem okozott.

14. A' nagyobb tekintetű embereknek megengedte, hogy vendégségeiket olly pompával 's olly öltözetű inasokkal tarthatták, mint maga. A' győzedelem után adott néző-játékok' alkalmával a' fényűzésben annyira ment, hogy egyszerre, a' mint írják, száz oroszánt állított ki. Minekutánna e' szerint vitézsége 's jósága által az országot szerencsés állapotra emelte; meghalt, uralkodásának tizenhatszadik, életének hatvanegyedik esztendejében 37), 's mindenek buzgó ohajtása szerint, az Istenek közzé számláltatott.

15. Ennek következője Lucius Antoninus Commodus, az atyai jelességeiből semmit sem birt, egyéb hogy a' Germanusok ellen ő is szerencsésen hadakozott 38). Szeptember' hónapját a' maga nevére akarta változtatni, úgyhogy az Commodusnak mondatnék. De bujasága és szemtelensége által annyira megvesztegettetett, hogy sokszor a' bajvivók' iskolájában, sőt utóbb az Amphitheátrumban is az e'féle emberekkel viaskodott. Minekutánna az atya után tizenkét esztendeig, és nyolcz hónapig uralkodott 39), igen hirtelen halállal mult ki, azt vélték, hogy vagy megfojtatott, vagy méreggel öletett meg. Annyira utáltatott mindenektől, hogy még halála után is az emberi nemzet' ellenségének tartatott.

16. Utánna Pertinax következett, nagyon idős korában, úgymint a' ki már hetvenedik esztendejét 40) elérte. Róma városában helytartóságot viselt, midőn a' Senátus' végzése által fejedelmi méltóságra emeltetett. Uralkodásának nyolczvanadik napján, a' testőrző sereg' egy felzendülésében, Juliánus vétkes bujtogatásából következtetésében megöletett.

17. Utánna Salvius Juliánus ragadta magához az ország' kormányát, ki jeles származásu, a' törvény' tudományban nagyon jártas, 's annak a' Salvius Juliánusnak unokája volt, ki Hadriánus alatt az állandó rendszabást készítette 41). Hét hónapig tartott uralkodása után, Severus által a' Milvius hidnál 42) meggyőzetett, 's a' császári palotában megöletett 43).

18. Azután a' Római birodalom' igazgatását Septimius Servius vette által, ki Afrikában a' Tripolisi tartománynak, Leptis nevű városában született. Mindenek' emlékezete szerint egyedül ő volt mind az előtte élők, mind az utánna következők között Afrikából származott Császár. Először az ország kincstárának prókátorá 44), azután katonai tribunus volt, 's utóbb minnekutánna külömbféle hivatalokat 's tisztségeket viselt, végre az egész ország' kormányozására lépett. Pertinaxnak kívánta magát neveztetni, azon Pertinax' tiszteletére, kit Juliánus megölt. Felette fősvény és kegyetlen természetű volt, sok háborúkat viselt, még pedig szerencsésen. Pescennius Nigert, ki Aegyiptusban és Syriában pártot ütött, Cyzicusnál megölte, a' Parthusokat, a' belső Arabiabélieket és Adiabénusokat 45) meggyőzte; még pedig az Arabiabélieket olly igen, hogy országokat Római tartománnyá tette. Ezért Parthicus és Arabicus vezetékek nevet kapott. Az egész Római birodalomban sok dolgokat jobb karba helyezett. Ő alatta és az a' Clodius Albinus, ki Pertinax' megölettetésében Juliánusnak társa volt, Galliában Császárrá tette magát; de Lugdunumnál 46) meggyőzettetvén, megöletett.

19. Severus a' hadi dicsősségen kívül, az országlás' mesterségében is hírt szerzett magá-

nak, 's a' tudományokból is sokat tanult, 's a' bölcselkedésnek főgrádicsára lépett. Utolsó háborúja Britanniában 47) volt, 's hogy az elfoglalt tartományokat bátorságba tenné, egyik tenger-től a' másikig, harminczezer lépésnyi hosszúságú sánczot csináltatott 48). Nagyon éltes korában holt meg, uralkodásának tizenhatodik esztendejében, 's harmadik hónapjában 49), és az Istenek közzé számláltatott. Két fíjat hagyott következőinek, Bassiánust és Getát. Bassiánusnak a' Senátus által Antoninus nevet adatott, ki ugyan azért Marcus Aurelius Antoninus Bassiánusnak neveztetett, 's az atya után az uralkodásban következett. Mert Geta az ország ellenségének ítéltetett lenni, 's nem sokára kivégeztetett.

20. Marcus Aurelius Antoninus Bassiánus, ki Carracalla nevet is viselt, majd mindenben az atya' erkölcsait követte, csak hogy keményebb és kegyetlenebb volt. Nevezetes munkája volt Rómában az a' jeles ferdőház, melly Antoninus ferdőjének hívatik; de azonkívül semmi emlékezetre méltót sem tett. A' bujálkodásban határt nem esmért, úgy mint a' ki saját mostoha annyát Juliát vette el feleségül 50). Megholt Edissa körül Osdroëne tartományában, midőn a' Parthusok ellen készült hadakozni, uralkodásának hatodik esztendejében 's második hónapjában, midőn alig lépven ki életének hatvanharmadik esztendejéből. Az ország költségén temettetett el.

21. Azután Opilius Macrinus, a' testőrző-sereg' fővezére választatott a' Senátus által fíjával Diadumenussal együtt Császárrá. Minthogy igen rövid ideig uralkodtak, semmi nevezetést sem tettek. Mert uralkodások csak egy esztendeig és

két hónapig tartott. Mind a' ketten egyszerre megölettek a' katonák pártütésében.

22. Utánnok Marcus Aurelius Antoninus neveztetett ki Császárnak. Ez Antoninus Carracalla fijának tartatott lenni 51), 's Elagabalus 52) templomának papja volt. Rómába mind a' katonáknak, mind a' Senátusnak nagy reményei között ment bé, de mindenféle gonoszszággal megfertőztette magát. Szerfelett fajtalan és ocsmány életű volt, 's uralkodásra lépése után, két esztendővel és nyolcz hónappal 53) a' katonák' fellázadásában, az annyával Syriai Soëmiával együtt megöletett.

23. Helyébe az igen fiatal Aurelius Alexander választatott a' hadi sereg és Senátus által Császárrá, ki a' Per'sák ellen háborút indítván, azoknak királyát Xerxest 54) dicsősségesen meggyőzte. A' katonák között szoros fenyítéket tartott, 's némelly Legiókat, mellyek a' zenebonáskodásra hajlandók voltak, a' szolgálatból egyszerre elbocsátott. Ulpiánus, ki a' törvényt jobb rendbe szedte, titkos tanácsossa 's ítélő társa volt. Rómában is szerettetett. Kimult Galliában egy katonai pártütés' alkalmával, uralkodásának tizenharmadik esztendejében 's nyolczadik napján. 55) Az annya Mammda eránt rendkívül nagy tisztelettel viseltetett.

(Folytatása következik.)

Jegyzetek a' VIII. Könyvhez.

1. Igazabban nyolczszáz negyvennyolczadik esztendejében.
  - 2) Hetvenöt esztendeig, tíz hónapig és tíz napig élt.
  - 3) Egy német nép, melly kevéssé esmeretes.
  - 4) Pannóniában laktak.
  - 5) Ezek is Pannóniában laktak.
  - 6) A' Caspium tenger mellett, és a' Caucasus hegyek körül laktak.
  - 7) Itt az Á'siai Sauromatákról van szó, kik ott laktak hol ma Kasan, Astrakan és Circassia vagynak.
  - 8) Trajánus Arábiát nem tette Római tartománnyá.
  - 9) Ostroëne egy része volt Mesopotámiának.
  - 10) A' Corduenusok és Marcomedusok, a' Tigrisen túl laktak Á'siában.
  - 11) Anthemusium egy tartomány volt, melly Mesopotámiának egy részét tette.
  - 12) Ezen város ott feküdt, hol a' Tigris az Euphratesbe foly.
  - 13) Assyriának egy városa nem messze Babylontól.
  - 14) Assyriának vagy Chaldaeának fő városa az Euphrates mellett.
  - 15) Mesopotámia' fő városa az Euphrates' bal partján.
  - 16) Vörös tengernek a' régieknél nem az Arábiai tenger, hanem a' Per'siai tengeröböl neveztetett.
  - 17) Mesopotámia az Euphrates és Tigris vize között feküdt.
  - 18) Madene, Arménia'nak egy része a' Cyrus és Ciraxes vizei között.
  - 19) Minekutánna Rómában a' Görög-országból hozott törvények bevétettek, egy Római sem temettetett el a' városon belől, minthogy azt ezen törvények megtiltották. Az előtt csaknem mindenek a' magok házaiknál temettettek el, azután pedig a' városon kívül, vagy falusi jószágaikon. Eleintén a' holt testek a' földbe ásattak, mint most nálunk; de utóbb el-

égettettek; a' csontjaik és hamvaik pedig össze szedettek 's cserép edényből készült urnába tétettek, 's úgy temették el.

20) Hatvankét esztendeig, öt hónapig és tizenhét napig élt. Uralkodása húsz esztendeig és tizenegy hónapig tartott.

21) Pius itt annyit tesz, mint tiszteletre méltó. Azért neveztetett így, minthogy Hadriánus eránt annak halála után is nagy tisztelettel viseltetett.

22) Hetvennégy esztendeig, öt hónapig és tizenkét napig élt, 's huszonkét esztendeig, hét hónapig és huszonhét napig uralkodott.

23) Nem Lucius, hanem Aurelius.

24) Seleucia ott feküdt, a' hol ma Bagdad.

25) Venetia felső Olasz-orzágnak egy tartománya volt, az adriai tenger mellett.

26) Ezen két város az adriai tenger mellett feküdt.

27) A' kilenczedik esztendőben.

28) Az akkori bölcselkedők különféle felekezetekre osztattak, rész szerint annak nevérol, kinek tanítását követték, rész szerint más környülményekrol. A' Stoicusok, kiknek törzsókatyok Zeno volt, egy Stoa nevű folyosóról neveztettek, melyben ez tanított.

29) Egy város Bœotziában.

30) A' Marcomannusok németek voltak, kik Moráviában és Cseh-orzágnak egy részében laktak.

31) Cornuntum felső Pannóniának városa volt.

32) Moráviában laktak, 's már Antonius Piustól királyt kaptak; de most magok választottak magoknak Királyt.

33) A' Vandalusok, hihetőképben az Alpis' partjain laktak.

34) Svevusoknak neveztettek azok a' népek, kik az Albis és Vistula között laktak.

35) A' legfelsőbb fejedelem ezen időben Augusztusnak neveztetett; azok pedig kik a' fejedelemnek következőjévé, vagy az uralkodásban segédjévé választattak, Caesaroknak hívtak.

36) A' mai porcellánhoz hasonlított, de igaz mivoltát nem ismerjük.

37) Tizenkilencz esztendeig, és tizenegy hónapig uralkodott, 's ötvennyolcz esztendeig, tíz hónapig és huszonkét napig élt.

38) Sőt inkább magára nézve, nem kedvező feltételek alatt lépett vele békességre.

39) Tizenkét esztendeig, kilencz hónapig és tizennégy napig uralkodott, 's harminczegy esztendeig, és négy hónapig élt.

40) Igazabban hatvanhetedik esztendejét.

41) A' Praetorok (kik a' Consulok után első tisztviselők, 's egyszer'smind a' pörökben jó ítélő-bírák is voltak) bizonyos rendszabásokat szoktak kiadni, mellyek szerint az igazság' kiszolgáltatását intézték. De a' helyekbe következők többnyire ismét új rendszabásokat készítettek. Az ebből származott visszaélések meggátolása végett, Salvius Juliánus az úgy nevezett edictum perpetuum által, állandó sinór mértéket rendelt, melly szerint minden Praetor tartozott igazságot szolgáltatni.

42) A' Pons Milvius, vagy Mulvius egy hid a' Tiberisen, Rómától mintegy olasz mértföldnyire.

43) Két hónapig, és öt napig uralkodott.

44) Az advocatus Fisci, a' Római Császárok' jövedelmeit szokta beszédni.

45) Az Adiabenusok Assyriában laktak.

46) Lugdunum a' mai Lyon.

47) Anglia és Scotia szélén.

48) A' mai neve York.

49) Hatvanöt esztendeig, kilencz hónapig és huszonöt napig élt, 's tizenhét esztendeig, nyolcz hónapig és három napig uralkodott.

50) Igazabban a' huszonkilenczediket.

51) Az attya egy Római Senator, Varius Marcellus volt.

52) Elagábal szórol-szóra annyit tesz, mint hegyistene, 's magát a' Napot jelentette. Emesának Foeniczia egy városának lakossai, hol Marcus Aurelius Antoninus Császárrá léte előtt tartózkodott, ezen Istenséget imádták, 's őt annak fő papjává tették.

53) Három esztendeig, kilencz hónapig és négy napig uralkodott.

54) Kit némelylek Artaxerxesnek is neveznek.

55) Huszonkilencz esztendeig, három hónapig és hét napig élt.

18.

Két új Egyesületek a' Szász - Veimár - Eiszénáki Nagy - Herczegségben.

Atyámfiai! ha valaki közületek eltévelyedett az igazságtól, és őt valaki megtéríti: annak tudtára legyen, hogy a' ki egy bűnöst megtérít annak az ő tévelygésének útjából; az egy lelket szabadított meg a' halálból, és a' bűnnek sokaságát elfedezi.

Jak. 5, 19, 20.

Kiki méltán kívánja és várja személyjének 's birtokának bátorságát *Kormányjától*. Hogy azonban ezen bátorságot sem törvények, sem kemény fenytések nem eszközölhessék eléggé; hogy a' bátorságra ügyelő legszemesebb biztosság, meghatározott törvények szerént ítélő legigazságosabb bíróság, helyesen és czélarányosan szerkeztetett fenytő és dolgozó ház sem feleljen meg tökéletesen a' várakozásnak; hogy a' több ízben 's féleképen megbüntetett gonosztévő ritkán vezéreltessen mind azok által őszinte és tartós jobbulásra: bizonyítják nyilván azon számtalan esetek, melyekben a' szabadon eresztetett gonosztévők előbbeni romlottságokban, nemcsak hogy nem alább hagynának: hanem még hallatlanabb vétkekre vete-mednek. Míg a' kiszabadult gonosztévők fölügyelés nélkül engedtetnek tébolyogniok; míg azon eszközök, melyek által igaz úton tulajdon munkájokkal kereshetnék élelmöket, nehezitetnek személyeikre nézve; míg az előbb eltévelyedett, de már most ál-

nokságokon bánkódó rabok, minden részvétel és gondoskodás nélkül, kényszerrel előbbi helyheztetéseikbe lépniök; mind addig, a' szükség, elkeseredés, sőt gyakran a' kétségbe esés is könnyen, igen könnyen új vétkekre, új gonoszságokra tévesztheti, sőt ösztönözheti őket. Régen tudták 's ösmérték már ezen igazságot a' kormányok; de csupán az újabb időkben gondolkoztak azon eszközökről, melyek a' gyakran megtörtént tévelyedéseket, 's ismételt gonoszságokat akadályoztatnák. Végre csakugyan meg is alapítottak azon módok és szerek, melyek által a' büntetést kiállott gonosztévőknek tartós jobbulásuk eszközöltethetne. Több kormányoknak példájokra, egy illy: *a' szabadon eresztetett gonosztévőket szemügyre alatti tartó 's jobbító Egyesület 1829. esztendőben* alapított meg a' Száz - Veimár - Eizenaki Nagy-Herczagségben, *Mária Pavlovna Nagy-Herczegnének* születése napján, és hathatós pártfogása mellett.

Az első alapítók közé tartoznak majd mind azon férfiak, kik a' Nagy-Herczagség' határjai között részszerint hivataljokbeli helyheztetésük, részszerént tudományos munkállódások miatt kül és belföldön híresek, Veimár, Jéna, Eizenák 's a' t. várossaiban lakoznak. Az Egyesület' tagjai számosak, mindenféle karú 's rendű honfiakból szerkeztetve, hogy azt a' terhes, de felséges czéljokat mennél nyomosabban valósíthassák; különösen a' Nagy-Herczagség' majd minden lelkipásztorai jelenték magokat felvétetésükre. — A' tagok lekötelezik magokat, hogy vagy esztendőnként fizetendő pénzbeli segedelemmel, vagy az által előmenetelesítendik az Egyesületet, hogy a' szabadon eresztetett munka nélkül tévelygő gonoszoknak foglalatosságot; az elhagyatottaknak tanácsot és segédelmet; az eltévelyedetteknek oktatást és intést; a' kétségbe sanyargóknak vigasztalást és ösztönt szolgáltatandanak. Ezen *Jobbító - Egyesület*' igazgatása

egy *Elölülőségre* vagyon bízva, mely ismét *Veimári* és *Eiszenáki* fiókszékekre oszlik; *Segédegyesületek* képeződtek ezenkívül Jénában, Orla mellett fekvő Újvárosban (Neustadt an der Orla) és Veidában. Az eddig megjelent esztendei tudósítások, ezen Egyesület munkállódássáról és gyarapodássáról igen öröndetes bizonyságokat terjesztenek elénkbe, czélja nyomos részvételre talált, nem csupán belföldi, hanem több külföldi emberszerető férjfiaknak sziveikben; már több szabadon eresztetett gonosztévők jobbítottak a' polgári társaság' hasznos és munkás tagjaivá. Ezen Egyesület által az 1831-dik esztendei jelentés szerint, 228 gonosztévők fogadtattak a' két első év' lefolytában, ezen Egyesület gondviselése alá. Kik közül 18-an segedelempénzt kaptak, mesterségök' vagy más akármelly életnemök' folytathatására; 29-en urasági szolgálatokra segitettek; 28-an országúti, vagy más napszamosi munkákra serkentettek; 11-en tőlök választott mesterségeknak megtanulásokra, ügyes mesterekhez adattak; 76-an cselédes gazdákhoz szegődttettek; 11-en részszerént mostantól, részszerént az előbbeni esztendőől fogva jobbitó házakba kerültek; 6-an részszerént az első, részszerént a' második esztendőől fogva viszont felügyellés alá vétettek; 8-an eltávozások miatt kivonák magokat a' szemügy alól; 7-en külföldön vándoroltak; 8 felől semmi sem; 20 felől pedig keves végezhetőött mind az ideig; 75-en kaptak pénzbeli segedelmet; különösen jól viselték magokat 19-en; a' felügyellők által részszerént megdicértettek, részszerént ajándékokkal nagyobb ügyeketre serkentettek 5-en; ellenben rossz viseletök miatt feddődést érdemlettek 16-an. — Vajha ezen tiszteletre, 's követésre méltó Egyesület, hathatós segedelemre találván ezután is, gazdag és bő áldásoktól köszorúztatva, valószínűleg örökre legnemesebb szándékját! Nem hinni, hanem cselekedni való igazsá-

gáinkban igyekezzük felebarátinkat az egyetlen - egy igaz útba igazítanunk! — Mikor dicsekedhetendünk mi Magyarok hasonló intézetekkel? hamarabb talán mint reménylenénk! Gyorsan haladunk! Tökéletesedő Nemzetiségünk egy szívet 's lelket létesít közöttünk! Egy szív, egy lélek, egy akarat pedig bár melly Nemzetben csudákat, 's még most képteleneknek vélt intézeteket vivhat ki korunk szellemében!!

Az érintettem jobbitó 's szabadságba helyezett gonosztévőkre ügyelő Társasággal céljában egyezik a' *mértékletességi Egyesület*, melly ugyan csak Vei-márban 1832. esztendőben, az örökös Nagy-herczeg *Károly*' védelme alatt keletkeze lételre, 's a' kormánytól megis erősített és helyben hagyatott. Ennek aránya ugyan az, mi több keresztyén tartományokban már fennálló illy nemű Egyesületeké, hogy t. i. *minden étel és italbeli élésnek veszedelmes szertelenségét* közönségesen, különösen pedig *az égetett szeszes italokkali mértékletlenkedésnek*, úgy a' lelki, mint a' testi gyarapodást, úgy a' polgári, mint a' házi boldogodást *sírba temető terjedezését akadályoztassa*. Erre nézve kötelességek és lélekösméretők szerint kötelezik magokat az Egyesület' tagjai, magok eránt és egymás között, a' következő határozásoknak pontos megtartásokra:

1. *Tulajdon személyjeikre nézve* megtartóztatják magokat bár melly névvel nevezendő égetett szeszes italokkali éleستől; — kivévén: a) *betegségi állapotjokban*, az Orvosnak nyilvános parancsolatjára; vagy b) *egészséget védő szerül*, némelly betegségek' veszedelmei ellen, különös körülállások között, mint: nedveshideg vagy igen forró időben, mezőn, utazás közben 's tulajdonképeni hivatal' viszonyaiban; — kimért, a' lehetőségig csekély mennyiségben.

2. *Másokra nézve*: úgy tulajdon házok' tagjainak, mint szinte *cselédjeiknek, napszámossáiknak 's*

azon *személyeknek*, kikkel bár mely őszszeköttetésbe lépnek, nem másként: hanem közönségesen az Egyesület arányjához, 's az 1-ső szám alatt a) és b) jegyzésben előadott határozáshoz szabva magokat, — engedéndik meg az, ugyan azon italokkali élést.

3. Az *égetett szeszes italoknak készítettésökről* ugyan le nem mondanak a' polgári társaság' szükségére nézve: hanem *méretésökkel* minden esetre felhagynak.

4. Ezen *határozásoknak sértegetőjei*, vagy önkényt álljanak el az Egyesületben kezdett részvételöktől, vagy az igazgató Elöljáróságtól hirdetendő nyilvános kizáratásoknak engedelmeskedjenek.

5. Az Egyesület mostani tagjai igyekezzenek célarányos erkölcsi munkállódásaik és ajánlásaik által, mennél több részvényeseket nyerniök, a' társaságot számosítaniök, 's azon könyvecskéknek közönségekké tételöket barátságosan előmozdítaniök, melyek, a' feljebb nevezett aránynak valósitására célarányosoknak íteltetvén, részszerint tulajdon költségén kerítettnek ki sajtó alól, részszerint helybehagyatnak és ajánltatnak az Egyesület által.

6. Törvényesen szabad úton törekedjenek, hogy az égetett szeszes italokkali rendes élésnek, — jó ízű, egészséges, tápláló és olcsó *ser'* mindenütti főzetése, helyesen szerkeztetett árultatása, és hol a' körülállások engednék, a' szegényekre és szükségben szülődökre nézve már most is jótévéleg munkállódó *levesintézetek'* felállitítása 's előmozdittatása által, határ és korlát szabattassék.

Az Egyesület Veimárban választatott *Elöljáróság* által igazgattatik, mellynck érdemes tagjai között díszik *D. Röhr* is, a' Veimári evangyelikus Püspök. Ezen Elöljáróság ügyel az Egyesület arányjának 's nagyobbodásának eszközlésére; valamint a' közötté, 's egyéb helyeken felállitandó fiókegyesületek között

szükségesített közleményeknek, pontos lehetségesítésökre is kötelezé magát. Alapszabályjai megküldettek a' 'Tartomány' minden Papjaihoz azon felszólítással, hogy erkölcsi czélarányos eszközök által igyekeznének a' különösen veszedelmes erős italokkali, naponként hova tovább harapódzó mértékletlen élésnek ellene dolgozniok, 's Gyülekezeteikben fiókegyesületeknek életbe hozásokról szorgoskodniok. Mi áldást terjeszszenek illy nemű Egyesületek emberiségünkre? mi előmenetelt tegyenek szomszédjaink' határjaik között? midőn csupán a' legújabb időkben szerkeztetődtek légyen; csalhatatlan bizonyossággal meg nem határozhatjuk. Reménylenünk lehet azonban, hogy ezen Egyesület sem lészen minden gyümölcs és követés nélkül szükölködő!!

Közli Némethy Pát.

19.

Gusztáv Adolf' kétszázados ünnepe.

A' harmincz esztendő, Német-országot végveszéllyel fenyegetett háború kiütött. Fészkében azonban Cseh-országban, csak hamar győzedelmeskedett 's mindent meghódoltatott a' császári fél. Azután *Tilly* és *Wallenstein* vezérségek alatt, egész Német-ország remegett, a' segítségre fölszólíttatott 's biratott *IV. Kerestély*, Dán Király vissza verettetett 's tönkre tétett általa. Most már ezen pusztító had' 12-dik évé-

ben, 1630-ban *Kardinál Richelieu* intselkedéseire, *Wallenstein* szolgálatjából eleresztetett; Június 10-kén 's *Gusztáv Adolf*, Svéd-ország vitéz és bölcs Királyja, 13,000 katonáival köte ki Június 24-kén Német-ország partjain. Szövetségeseket keresse ő előbb a' protestáns Fejedelmekben. De vonakodának többnyire mindnyájan mind addig, miglen előre nyomúl-na, 's tettetésből kényszeritené őket a' hozzája csatolódásra. Csak a' *Haszsziai Landgróf* és *Magdeburg* várossa csatolák magokat hozzája: a' nélkül mindazonáltal, hogy a' távolság miatt seregeikkel egyesülhetnének. Esztendőnél tovább vesztegle *Gusztáv* a' partokon; 's munkátlanul engedé, sőt szemléle *Magdeburg* várossának borzasztó pillanatját elközellednie, mellynek következésében az egész derék város porrá és hamuvá égettetett *Tilly* vezérkedése alatt, olly szörnyű kegyetlenkedések között, mint maga *Tilly* megjegyzé: „*hogy Trója' és Jerusálem' romlásait kivéve, nem látott még hasonló győzedelmet a' világ.*“ Elkeseredtek mostan minden Protestánsok, 's a' város' szerencsétlenségét *Gusztávra* háríták, ki közel lévén a' városhoz, szövetségessének felmentelésére nem sietett. Érzé a' Király is ezen vád' igazságát; öszszehúzá azért seregeit; a' *Brandenburgi* és *Szász Választófejedelmek*et kényszeríté tettetésből segédseg' állítására; egyesülve vonúlt *Lipcse alá*, hová megérkezvén *Magdeburgtól Tilly*; véres csata kerekedett, mellyben az 50. ütközetekben győzedelmes császári Vezér szörnyen megveretett, tetemesen megsebesített, 's alig szabadúlhatott Hála' falai közé hűségesb vitézzeitől védelmeztetve. —

A' *Szászok* Cseh-ország: *Gusztáv* a' *Rajna* felé nyomúlt; felszabadítván a' *Palatinátust*, *Báden*' és *Württemberg*' seregeivel egyesülve, *Bajor-országba* rontott 's a' *Lech* vizénél meggyőzi 1632. Sz. György hava 5-kén *Tyllit*, sőt magát a' Vezért is megöleti.

— A' Császár Cseh-országot sem képes az előre nyomuló Szászok ellen védelmeznie, határtalan hatalommal felruházva, megnyeri részére ismét Wallensteint, kiken zászlójai alá csoportosan tódulván az újonczok, már tetemes tábort állíthat az ellenség' visszatar-tóztatására. *Wallenstein* azonban vesztegel; csupán sok kérések után indul Cseh-országnak, innen pedig Norimbergának. *Gusztáv* is ide siet Bajor-országból. Mind a' két tábor sánczokban vesztegel. Fogyván azonban az eleség *Gusztáv*' táborában; megtámadja *Wallensteint*: de visszaveretik. Ekkor a' Király ismét Bajor-országba: *Wallenstein* ellenben Szász - országba vonúla. A' Szász Választófejedelemnek hitetlenségétől tartván *Gusztáv*: Fuldán, Erfurton és Naumburgon keresztül, Szász-országnak tart. *Wallenstein* eleibe siet, és *Lüczennél* megütközik vele November 6-án 1632-ben. Örökre elszunyadt ezen csatában a' győzedelmes éjszaki Hős; 5 lövés, 2 vágás és 1 szúrás okozák halálát; elestének helyét közel az országúthoz, hársfák' árnyékában jeleli egy gránit. *Teste Weisenfelszben* bontatott fel, és Svéd - országba vitetvén, nagy pompával temettetett el.

Gusztáv Adolf elestének második százados ünnepe tehát 1832-dik év' November 6-kára esvén: hivatalos tudósítások után, egész Svéd-országban őszinte, és köz megilletődéssel ünnepeltetett. *Stockholmban* különösen, az ország' fő várossában, e' napon tétetett által a' *gusztávi sirboltból*, a' *Ritterholm* nevű templomban, fekete márványból készült sirboltjába, halhatatlan hősünknek koporsója. Felékesítettett ez mostan *Gusztáv Adolf* által nyert minden diadalmi jelekkel. — Minden harangoknak zúgások buzdítá templomba menetelre a' népet; — a' *katonaság* kiállíttatott; az ország' *Nagyjai*, *Tanácsossai*, felsőbb és alsóbb rendű *Karai*, a' *főtörvényszékek*' és városi *Tanács*' minden *Tagjai*; valamint a' *kül és bel*

*földi Miniszterek, Követek, és követségi Biztosok, a' Ritterholm nevű Szentegyházba gyülekezének, hova déli 12 órakor a' királyi Főlség és Koronaörökös Herczegasszony is megjelenének, Vallin Püspöktől és két udvari Papoktól fogadtatva. A' nevezett Püspök által tartatott beszéd előtt, elénekeltetett ama' Gusztáv Adolftól magától szereztetett ének, melly a' régiebb énekes könyvekben így kezdődik: „Ne remegj! kis sereg” — a' beszéd után pedig Luthernek ama' gyönyörű éneke: „Erős várunk nekünk az Isten” svéd nyelvre fordítva zenge minden jelenlévőknek szíveikből. — Erre következett a' koporsónak új sirboliba tétele, 's kívül az adott jelre, a' pattantyúságnak ropogó durranatja. Ezután áldás adatván a' népre, buzgó zengzetek között hagyák el mindnyajan a' Szentegyházat. — Estve Gusztáv Adolf piacczán, ugyan ezen Vitéz' állóképe körül, négy gazdagon megvilágosított, és koronákkal körülvétetett Piramisok díszlettek; az állókép' fején pedig halhatatlansági csillag koszorú ragyoga kristályban. Különösen jeles látvány tündökle a' Jakab' temploma' déli oldalán, hol a' győzedelmes Megváltónknak keresztjére támaszkodó Vallás-győzedelmi pálmáját nyújtja Gusztáv Adolfnak neve' vonása felé, illy körülírással: „Az evangyéliomi szabadság hősének neve, áldatva Krisztusnak Szentegyházában, nem törölthetik az életnek könyvéből.” *Ján. Jel. 3, 12.**

Az egész Országnak minden egyéb várossaiban, hasonló pompával meutt véghez az isteni tisztelet, mellynek alkalmával forró hálák buzogtak mindenütt a' vallásbeli szabadság kivívása' és virágzásáért. Némelly helyeken versezetek is olvastattak fel tiszteletére!!

Német-országban, különösen Drezdában, emlékpénzek verettek ezen jeles ünnep' emlékezetére. *Krüger Károly*, a' drezdai királyi Múzeumban talál-

tató rézből öntött állóképét vevé mustrául Gusztávnak, 's következő alakot szaba ezen pénznek: előlapján látható a *Királynak* kifejezésekkel tellyes mejjképe, nevét jelelő körülírással; másik lapján pedig olvashatók ezen szavak: „*elesett az evangyelika hitért Lützen mellett történt csatában 1632. év' November 6-kán*“ alól végre: „*Nevének tiszteletére 1832-ik éve' November 6-kán.*“ Ezen emlékpénz ezüstből készitve 2 forint 15 kr. bronzból ellenben 1 forinton árultatik pengő pénzben.

Közli Némethy Pál.

20.

A S P Á S I A.

A' mennyit bájló kecaseivel, 's szívet hódító talentomival nyer a' Szép-nem a' nagy világban, szint annyit vesz erénnyének egyszerűségével; ezt a' házi korlátok között a' hiú csapodárságtól megmenti, amazt pedig kevesebbé fejtheti ki, 's így ugyan azon egy időben nehezen tehet szert a' házi boldogságra, és szívet andalító világi örömökre is. E' két vég pontot egyesítették a' Görögök, mert náluk zárkózva éltek az anyák, nők és leányok; szabadon pedig, és nyilván a' csábítónék, de ezek Görög-országnak legvirágzóbb korában még nem voltak annyira lealacsonyítva, mint p. o. most, vagy pedig már a' Görögök alatt is

Luciánnak, Alciphrousnak, és Aristaenesnek idejében, hanem ők egy koszorúba fűzték a' mulékony örömnök majd majd hervadozó rózsáit a' komoly bölcsességnek mindenkor szépen virító virágival; 's ha egy felől szerelemre gerjesztettek, tehát más részről erkölcsre is buzdítottak, úgy, hogy az ő lakások nem erkölcsöt vesztegető bordély-ház, hanem a' hasznos művészeteknek, és szép mesterségeknek valódi Sacrariuma volt. Phry-nénél tanulta Apelles Venusát rajzolni; Leontiumnál tanulták többen a' boldogság' philosophiáját; Aspásiánál Pericles a' politica-tudományokat, és Socrates a' Rhetoricát, 's Philosophiát; egy illy szerelmeskedő görög bálványban — bölcsét — hazafit — 's hőst nem ritkaság volt szemlélni. Leonában láttuk az erős szívségnek majd csak nem hihetetlen ritka példáját, midőn t. i. a' rettenetes kínok között bizonyos esküvést kellett volna felfedeznie hogy hazafit el ne árulná, maga magának nyelvét elharapta, és az őt kinokkal vallató bírónak szeme közé köpte; emlékezetére az Athenabéliek egy nyelv nélkül való oroszlányt ábrázoló álványt emeltek. A' szépet mindenkiben igaz mértékel becsülni tudó Görögök, nem átalottak illyes személieknek oszlopot emelni, sőt őket szinte meg istenesíteni. Plutarchus hitelesíti: hogy a' legjelesebb, 's erkölcsösebb Athenabéli aszszony-személiek különös becsületnek tartották, ha férjeiktől Aspásia csábítónéhoz látogatóba vezettettek. Ezen tekintetből hát a' sok közül két nevezetesebbek megérdemlik, hogy felőlők valamit azt rövideden mondjunk; mert valóban a' tisztább philosophia, és morál fáklyájánál ezen rajzolaton némelly szép vonásokra akadhatunk, a' mellyeken t. i. szemünk örömet mulat, szívünk örömet andalog, és ha a' mái század' korcs fiaiban naponként láttuk, mi-képpen élnek sokan vissza azzal; a' mit szerelemnek,

szentnek, és jónak nevezünk, 's a' mit az Isten az emberi szivekbe oltott, ennek olvasásával annál inkább felbuzduljunk az olly fonák cselekedeteknek igazságos neheztelésére, és utálására; mennél több tökéletességet, és finomabb culturát veszünk észre a' szép Görögnekben — kik között méltán első helyet érdemel

MILÉTOMI ASPÁSIA,

ki az ő finom elméssége, szívet hódító szépsége, talentoma, 's tudományos bőv esméretei által naponként csoportosan vonzotta magához a' legnevezetesebb 's tudósabb Athenabélieket.

Az ő bíráló széke előtt hozatott ítélet a' Rajzolóknak, Képfaragóknak, Költőknek, és más Művészeknek remek darabjaikról. Tanácsadónéja volt ő a' tanácsnak, tanítónéja a' nevendék ifjuságnak, 's öröm Istennéje minden kornak. Szerencsétlenül az első szerelem által, igen elidegenült minden ujj tartós szövetségtől, 's ha bár ifjabb éveiben a' szabadabb élet' sikamlós ösvényét nem kerülte is, noha itt is ment-ségül szolgál néki időkorának szelleme, 's éghajlattyának hősege, mindazonáltal a' tisztaság' szent törvényét alávaló áruba bocsátással soha meg nem szegte. Pericles-sel való össze-párosulása óta, az ő élete a' közjó viszontagságival szoros egybe függésbe volt mindenkor. Midőn egykor bizonyos beszédje miatt bévádoltatott, maga a' nagy Pericles leve védelmezője, kinek is szív-reható beszédjére, 's szánakozást gerjesztő könyhullatásra megilletődvén a' bírák, nőjét szabadon bocsáták. Aristophanes nyilván említi Aspásiának Periclesre nézve a' köz-dolgokban igen nagy befolyását. Nem csak a' pajkos Aristophanes, hanem még a' komoly Plutarchus is azt írja: hogy a' fő ok, mellyért Pericles Megacra városát tüzzel vassal üldözte, az volt: hogy Aspásiának két hiv társalkodónéi oda vitettek.

Aspásia, kiről itt szó van, még a' hymeni frigy előtt egy férfi magzattal örvendeztette meg Periclest, ki a' házassági szövetség után minden úton módon azon iparkodott, hogy fiának a' polgári just megszerezze, ámbátor előbb azt még a' törvényes gyermekektől is megtagadta, mindazonáltal az ő kedviért még is ez a' törvény eltörültetett, 's azután Aspásiának szülöttye a' legjelesebb méltóságokkal tiszteltetett meg; ő is egy volt azon szerencsétlen hadi vezérek közül, kik az Argenusiai ütközet után halálokkal áldoztak azért, hogy a' győzödelem' folytában elesettek' el temettetésének szent kötelességét elmulatták. *Dio. Sic. L. 13.* — Pericles' halála után kevés idő múlva Aspásia megünvén az özvegység' bánatos poharát szörpölni, gyűrűt váltott Lysiclessel egygy igen dús kereskedővel, a' kinn ügyes társalkodása által annyit finomított, hogy őt azután az országnak első dísz-poltzaira emelné. Életének késő koráig megtartotta szépségének virágát, mellyet most sokan olly hamar hervasztanak, 's testi kecsseit lelki kellemeivel szüntelen nevelte. Több jeles munkák tulajdonítatnak neki, mellyeknek tudományos kidolgozásával űzte az olly igen veszedelmes unalmat, 's életének komor telét vidámította; különösen dicséri Athenaeus az ő dialogusait, és verseit. — Ha ennyi századok után az ő nagy lelkeről helyes fogatot akarunk magunknak formálni, tehát csak azon felséges beszédet kell olvasnunk Plátónál, mellyet Aspásia Socratesnek benyújtott; ez egy emlék-beszéd azon Athenabéliekről, kik a' hazaért víva, dicsőül elhaltak; ez a' beszéd olly közkedvességet nyert, hogy Athenében évenként nagy ünnepléssel olvastatnék fel. *Cic. de Orat. 44.* Olvasni lehet ezt Menexenus beszélgetései között. Aspásiának a' philosophálásban socratica methodussa volt. — Tőle valónak lenni mondja Cicer. Aeschinesből Xeno-

phon' feleségével való eme beszélgetést : „*Asp.* Ha „szomszédnédnak drágább ékességei volnának mint sem „neked, nem becsülnéd e azokat többre a' magadénál? — „Minden kétségen kívül.“ — „*Asp.* ha az ő ruházattya „jobb izléssel volna választva mint a' tiéd, melylik „tetszenék neked inkább? Az övé; — *Asp.* Helyesen! — „és most — — ha az ő férje derékjebb volna mint a' „tiéd? — A' dáma hallgatott, és pirult.“ — Aspásia pedig hasonló kérdésekkel lepte meg a' dámának urát- is, és ez sem szabadulhatott ki a' kelepceből; végre hát a' szép Philosophné azt mondá: Xenóphon legde- rékjebb nőt; — nője pedig legderékjebb férjet kíván minden emberek között; törekedjete hát ugymond mind a' ketten a' legnagyobb tökéletességre, és bírni fogjátok azt, a' mit kívántok.

Második ki ezen személyek közül említést érdemel:

PHOCAEAI ASPÁSIA.

Ez történetből éppen azon időközben, midőn Pericles' Aspásiája Görög - országban, az ifjabb Cyrusnak Aspá- siája pedig Kis - ásiában, és Per'siában uralkodott. *Plut. in Pericl. Aelian. Variar. Hist. 12. 1.* Született ez Phocaeában, 's születése anyjának életébe került; — a' szorgos anyai gondviseléstől igen korán megfosz- tatva sanyaru nevelést kapott. Nevendék korában ál- lán egy nagy kelevény támadott, melytől a' Sebész nem másképp, mint 15 tallérnak lefizetése mellett, akará őt megszabadítani, ez a' summa pedig meghaladta örökségben nyertt minden vagyomát; nem találván sen- kiben vigasztalót, neki keseredve ágyba veti magát olly szándékkal; hogy éhséggel fosztaná meg magát azon élettől, melly szépség nélkül, az ő vélekedése szerént, ugy is hasztalan; midőn eme szívet szaggató gondolatokkal tünődve tépelődnek, ime! hirtelen feje felé röppen Venus galambja, 's tőle azon útmutatást

veszi; hogy a' szerelem Istenaszszonynak oltárán lévő rózsza koszorúból venne ki néhány szál száraz rózsákat, törné porrá, 's azzal hintené bé kelevényyét. Aspásia engedett a' tanácsnak, a' daganat elmúlt, ő pedig azután a' legbájosabb szépséggel nőtt fel, kellemeit különösen nevelte szerény öltözetének egyszerűsége, és szelíd magaviselete. Egy Kis-a'siai Satrapa elragadta őt Phocaea-ból, 's erővel az ifju Cyrus' udvarába vitte. Itten más három Görögnékre talált, kik hasonlóképpen mint ő Serail szépítésére valának rendelve, ezek magokat különös szorgalommal cziczomáztak, piperézték, hajfűrtjeiket drága illattal kengették, arcaikat csalo'ka szinnel mázolták; de Aspásia a' körülötte forgolódo embereket boszús nehezteléssel pirongatá, 's minden néki hordott ruha ékességeket elvetett. Az emésztő nagy fájdalom miatt mint egy magánkívvül fohászzkodott — Görög-ország' Isteneihez, a' szabadságnak, és függetlenségnek Istenihez sóhajtozott; átkozta a' Satrapát, ki őt nyolczvan esztendő'k terhes gondjaitól meggörbedtt attyának remegő karjai közül kiragadta. Óh szerencsétlen pompa! így kiált vala fel könnyes szemekkel, melly igen is bőven jelentgeti a' rabszolgaságig való lealacsonyítasomat! — Mindazonáltal kénytelen volt engedni az erőnek, felöltöztetett hát ő is a' Seraili ékességekben, 's bémutatattott az ifju Cyrusnak. A' véle lévő három Görögné vetekedtek pajkos mosolygással a' kíváncsiságnak, 's a' nem legszerényebb szerelmeskedésnek czinkos mesterkedéseivel Cyrusnak figyelmét magokra vonni, 's szerelmét megnyerni. Nem így Aspásia. — Néki egyedül csak a' tartózkodó szemérem volt pirosító kenete, földre szegezett szemekkel, 's az ezekben gyöngyellő könnyhullatásokat nehezen tartoztatva búsongva áll vala. Cyrus elfordul az erőlködve is tetszeni vágyó három csapodár Szépektől, kik

csak testi érzékit ingerlik vala, és tekintetét arra fordítja, ki szerény maga tartóztatásával, 's nemes ellentállással szívét megnyerte. Cyrusnak gyakortábbi csiklándékos unszolási ellen olly komolysággal védelmezte magát Aspásia, hogy erkölcsének tisztasága felől legkevesebbé sem lehetne kételkednie. Most már, úgy mond Cyrus, a' négy Görögnek szemügyre vettem, Aspásia lesz szívemnek kedvelt bálványa, távozzatok ama három csábítónékkal; ezen szempillantattól fogva kémélte, tisztelte Cyrus Aspásiát, mivel őt szerette, 's érzékenyen tapasztalta azt a' visszatartózkodást, melly egy ilyen egészen határtalan hatalomnál igen ritka, mint az üstökös-csillag. De végre Aspásia is a' sok tapasztaltt szívesség után engedett Cyrusnak. — Mint Kis-á'siának uralkodónéja sem feledkezett meg szegény attyáról, őt jó állapotba helyeztette, 's büszkélkedett abban, hogy attyát az udvarnál a' Satrapák közé bé iktathatta. —

Valamint pedig attyát, úgy Véd-istennéjét is hálás érzéssel tisztelte, 's azon meggyőződésből, hogy Venus volt, ki őt thronusra emelte; annak tiszteletére egy arany-oszlopot állíttatott, mellynek talp-állásánál egy pár galambot készíttetett drága kövekből, 's itt szokott virág koszorúval áldozni az Istennének. A' szép egyességet is Cyrus és ennek anyja között holtáiglan szakadatlanul megtartotta. Midőn Cyrus Sicziliából megbecsülhetetlen áru nyak-ékességet kapott, azzal tüstént kedvelt Szépéhez sietett mondván: Valld meg Aspásia, hogy ezen ékesség méltó arra, hogy egy Király-annyától hordoztassék! — tehát méltó ez te read is. Nem! nem! — viznózá Aspásia, maradj első szavadnál, és ezt a' drága ékességet szenteld a' te jó anyádnak, mert én e' nélkül is fogok tetszeni annak, ki olly igen megérdemli az én szeretetemet! — e' szavakra egy köny-

csep gordült Cyrus' szeméből a' kedvesnek mejjére, — 's az ékességet elküldé a' Per'siai királynénak, ki megértvén Aspásiának nemes szívüségét, nagy summa pénz mellett vissza küldé Aspásiának a' drága clendiunot, ezt Aspasia megtartotta, de a' pénzt által adta Cyrusnak mondván: Barátom! Te tőled sok ember vár élelmet, használd ezen pénzt, nekem nincs reá szükségem, minthogy nékem minden kincsem — szerencsém — 's boldogságom a' mi valódi tiszta szerelmünk.

Cyrus a' külső tartományokban minden főbb hatalom' gyakorlását megszokván, magát most a' Görögökkel egyesítette, hogy testvérjét Artaxerxest a' Per'siai koronától, sőt ha lehet, életétől is megfoszsza; azonban a' szerencse kereke annyit fordulván vissza mint előre, az ütközetben maga esett-el, és Aspasia, ki sorsát Cyruseával megakará osztani, mint fogoly bilincselve viteték Artaxerxes eleibe. Bár melly kevély, 's büszke volt is egyébkint ezen fejedelem, most még is megilletődött a' siránczó Aspásiának tekintetén, megoldatá lánczait azon parancsal: hogy herczegi ékességben öltöztetve vinnék eleibe; ezen időtől fogva uralkodott Aspasia Artaxerxes' Serailéban, és ha a' fondorkodó gögös Parisatis nem fortélyoskodik, uralkodott volna egész Per'sián is; azonban még jó ideig megtagadta szerelmét az ujj Despotának, minthogy szíve mindég csak a' megöletett Cyrushoz vonzott. A' szilaj kicsapongásu Artaxerxes megosztotta lepkekénti szerelmét Aspasia, és egy bizonyos Tiridates között; ezen utolsónak hirtelen történt halálán annyira elkeseredett Artaxerxes, hogy elhaltt kedvesének hamvedrével palotájának egyik rejtek szobájába magát elzárta; a' minden gond nélkül magára hagyattatott népnek lármáján és siránczolásán megilletődött Aspasia, midőn hát a' fejedelem a' ferdőbe menne, eleibe állván őt így

szóllítá: azért jövök elődbe, hogy tégedet önnön magadnak, és az országnak vissza adjalak; ha ezen erántad való bizodalom, és jószívüségem előtted alkalmatlan, úgy vissza térek, és egy kedvezőbb szempillantatra várok; gyász ruhában jelent meg, elfojtott fájdalommal, 's töredezett szavakkal rebegé ezt; — Artaxerxes ugyan nem kevesé megilletődött, de mégis, minthogy még az elveszett Tiridatesnek képe lebeggett előtte, azt parancsolá: hogy Aspásia Tiridatesnek ruhájába öltözködve jelenne meg előtte, a' mi megtörténvén, a' kedvesének elhunytát olly igen kesergő fejedelem azt hitte: hogy Aspásiában elvesztett Tiridatesét fellelte, — tehát már akkor is igaz volt, hogy

Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.

Ezen Aspásia is a' szépségnek báj-kecseit késő vénségig megtartotta. Ha Plutarchusnak hitelt akarunk adni, még Dáriust is Artaxerxesnek egyik fiát hálójába kerítette. *Plutar. in Artax.* — Midőn t. i. ezen Herczeg a' thronus örökösének fényesen kineveztetett, attyától kikérte magának Aspásiát, a' féltékeny atya ugyan sohajtozott ezen kérésre, de mivel régi szent szokás volt, hogy a' fejedelem a' thronus örökösítésének nyilván való elősmérése alkalmával örökösétől semmit megne tagadjon; így hát által adá néki a' kedvelt Sultánnét. Később azután még is alattomban ellopatta, 's mint Vestalist az Ekbatanai templomba záratta, a' mi legvérengzőbb háborúra adott okot az atya, és fia között. — Aspásiának vég sorsáról hallgat a' történet.

Szabó Nepomuk.

21.

Az elfojtott boszszúállásnak nemes példája.

Midőn a' XV-ik Században leginkább dühösködnének a' háboruságok a' Magyarok és Törökök között, Veduf egy sereggel, mellyet jobbágyiból szedett össze, a' kontyosok' vidékének határán tanyáz vala, hogy boszszút álljon azon vad kegyetlenségért, mellyet az Osmánnok részint vérrel szerzett ősi javain, részint pedig honnfiaink elkövettek. A' marcsona pogányok már annyira vete-medtek, hogy még a' bölcsőben lévő csecsemőknek sem kegyelmeztek, a' nehézkeseket sem kímélték, sőt még az aggott ősz is, noha már botra hajlott erőtlensége miatt nekik éppen nem árthatott, félhetett az ő dühös gyilkoktól. A' vad düh egész tájakat pusztított, csorgott mindenfelé a' megölettek' gőzölgő vére, hallatott mindenhol a' haldoklók' nyöszörgése, midőn Rezó Veduf vitéz seregével azon tájra bévonult, 's álmélkodott azon embertelen tetteken, mellyeket ott lát vala.

Férfiás bátorsággal párosultt vitézi hevülés fogja el sorsosít, szentül esküsznek arra, hogy az övéiken elkövetett borzasztó kegyetlenségért boszszút állanak; Rezó Veduf hallja az esküvést, és azt helybe hagyja; de egyedül csak a' vétkekre nézve, mert ugymond: mit tehetnek arról a' dadogó kisdedek, a' nehézkes aszszonyok, és az évek sullya alatt meggörbedtt öregek, hogy pogány sorsosik olly kegyetlenek. Rezónak ezen szavait parancs gyanánt vette a' vitézi sereg, 's ha bár

voltak is némelly morgolódo különczök, azokat is szép módjával lecsendesítette, érzékenyen eleikbe adván: hogy a' rosszsért rosszal fizetni nem helyes; nem keresztény vitézekhez illő cselekedet, hogy a' háboru iszonyu romlást vonz maga után az ártatlan vérrel megfertőztetettekre, — hogy a' háborgók ellen amugy is mindenkor készen a' halál — hogy mind azoknak öldöklése; kik fegyver viselésre alkalmatlanok, nem egyéb, mint szántszándékkal való gyilkosság. Rezónak szivreható beszédje által csak hamar meggyőződtek erről minnyájan, 's örömmel látván ebben a' köz megégyezést, biztosan reméllette, hogy követni is fogják azt, a' mit nekik hirdetett; táborozó serege tiszteletre méltóvá lett előtte; minthogy az emberiséggel fogott kezét. Körül nézte most a' pusztaság' utálatosságát, és azt vette fontolóra; hová forduljon először is segédelmével; a' szenvedő, 's minden vagyomiktól megfosztatott szerencsétlenek lassan-lassan elől jöttek a' barlangokból; hová előbb a' kegyetlenkedők' dühe elől rejteztek, és magokat Veduf seregével össze kapcsolván, őt esdeklőleg nem annyira önnön magok' felsegélésiért, mint azért kérék: hogy szapora lépésekkel siettesse fegyveres erejét a' szomszédságba; hová a' rabló Törökök bécsaptak; hogy dühösködő kegyetlenségjököt ott is éreztessék.

Vérzett Rezónak érzékeny szíve ezen tudósításra; ellenségét jól esmérte, 's nem tartott attól, hogy a' számos török - csapat eddigleni győzödelmében mint egy elkabulván, az ő kisdéd seregét tönkre zúzza, minek előtte ez vitézségét vélek megesmértetné. Egy száguldozó kanyarulást tesz hát a' török-határokon, 's így próbálgattya erejét, minekelőtte a' pogánysággal harczkép össze ereszkednek. A' magyar határtól nem messze lévő török - várban tartózkodott bizonyos Basa, kivel az ottani fegyveres népnek nagyobb része béütött a' magyar

földre, hogy a' rablásban ott részt vegyen. Rezónak jö-
vetele titokban volt, senki nem hitte volna, hogy egy
fegyveres csapat nem az ellenség eleibe, hanem egy
népetlen tájra, induljon. Sietett Rezó a' határokon ál-
tal, 's minekelőtte csak megis álmodták volna, minde-
nek' álmélkodására már a' Város' kapuja előtt állott; az
ő megérkezését nyomba követte a' zürzavar, a' prédá-
lásnak vége lett, futásnak eredtek a' Törökök, maga a'
Basa is alig illanthatott el felcseréltt ruházatban. Ezen
Basának egyik ágyasától volt két fia, kiket, midőn rab-
lásra kiindulna, magával elnem vihetett a' nélkül,
hogy magát elne árulná; a' szegény aszszony térdre
esik Rezó előtt, és kéri őt, hogy ha már magának
életét veszi is, könyörüljön legalább két ártatlan gyer-
mekén. — Kelj fel ugymond Rezó, én meg nem ölök
sem aszszonyt, sem gyermeket, de ha uratokat itt érem,
annak meg nem kegyelmeztem volna; ti nekem nem árt-
hattok, de elviszlek benneteket magammal, hogy pél-
dát adjak az én javaimon talán még most is kegyetlen-
kedő sorsosítoknak, miképpen cselekedjenek ők is az el-
lenség' földjén. A' szép aszszony még térden állva meg-
köszöné Rezó' nemes szívűségét, azután szíve kedves
zálogit, két gyermekeit Rezóhoz vezetvén, így szóllítá
őket: imádjátok őt, ő a' ti Istenetek — ő szabadított
meg titeket, mellyen meghajtak magokat a' gyermekek,
és csókolták Rezó' ruháját, — ezen látományra a' szána-
kodásnak köny-cseppei csordultak ki Veduf' szemeiből;
katonái pedig az ő parancsát pontosan tellyesítették, csak
egyedül azokat gyilkolván, kik ellenek fegyvert ragad-
tak, fegyveres erővel tettek igazságot a' rajtok elköve-
tett gyalázatért, 's a' városból minden fegyvert fogható
embert kipusztítottak.

Rezó azonban okosan elgondolván azt, hogy az ál-
öltözetben eltávozott Basa mindent el fog követni a' szük-

séges erő' öszszeszedésére, mellyel az ellenséget há-
tárjából kiűzhesse; felkerekedik hát, 's bajnok sere-
gével ismét Magyar-országba siet, magával hozván több
fogoly Törököket, kiket az itten prédálók látván, igen
megszeppentek azt gondolván, hogy már egész Török-
ország fel volna prédálva, 's hogy most őket mint végső
fogytékot fogják semmivé tenni. Még minekelőtte a'
Törökök öszsze szedhették volna magokat, már Rezó ár-
viz gyanánt mindenfelé elöntötte katonáit, kik meg-
gyilkolt attyokfiaiért tüzzel-vassal boszszut állottak. De
ha bár idejek lett volna is magokat öszsze szedni, azt ne-
hezen tették volna, minthogy már nagyon megbátorta-
lanodtak, 's az ellentállhatásról nem is gondolkodtak,
többnyire fegyver által veszték életüket.

Most hát Rezó diadalmas fegyverével tovább indul,
hogy Hazájának a' dühösködő Török' bérontása ellen
segéd kezeket nyujthasson, azonban uttyában győződel-
mén való örömét nagyon megszorítá azon hír: hogy
egy baráttjának, kivel gyermek korától fogva a' leg-
szentebb szövetségben élt, jószágán egy Török tartóz-
kodik, ki hihetőkép az ő megérkezéséről semmit
nem tudott; oda siet Rezó, 's uttyában öszsze találkozik
baráttjával, 's egymást által karolva hallgattya annak
panaszát, minthogy felesége, gyermekei az embertelen,
Török' kezében voltak. Rezó esmervén a' Töröknek
dühösségét, nyil sebességgel oda siet, de minő irtóztató
tekintet! — láttya baráttjának feleségét a' szép höl-
gyet kardvágással meggyilkolva a' földön vérében fe-
trengeni, 's halva körülötte három gyermekeit; a' po-
gány, ki ezt cselekedte, egy lánán ült, 's dohányozva
gyönyörködte szemét e' rettenetes látománnyal.
A' mint Rezót bélépni megsajdítja, felugrik bősültre
dühösséggel, 's boszankodik, hogy még egyszer keresz-
tényt lát, kardjához kap, de Rezónak legényei csak ha-

mar megfoszták fegyverétől, 's fogollyá tévék. Ekkor Rezó, értvén jól a' török-nyelvet, így szólíta meg őt: Pogány! mit vétettek néked ezen ártatlanok? — Keresztények voltak, felel a' pogány; — jelt ad Rezó, és a' Basának felesége, 's gyermekei bélépnek; és ezek, mond Rezó, Törökök, 's én még sem ölettem meg őket; — erre meg némult az egyébbberánt igen megátalkodott pogány. — A' Basa felesége testvérje volt ezen Töröknek, megtámadja hevesen bátyját, sok szemrehányásokat tesz neki azért, hogy mindég csak a' kegyetlenségekben gyönyörködött: 's midőn őt mást is siralmas szemekkel dorgálna, semmit bizonyosabbat nem gondolt mint azt: hogy bátyja gyalázatos tetteit önnön maga, és ártatlan gyermekeinek életével kell eltörölnie; ezután Rezónak lábaihoz borul, és kéri, hogy őt előbb ölesse meg mint ezt a' pogányt, hogy így láthassa mit okozott többszöri kegyetlenségével. Nem! — felel Rezó, én sem tégedet — sem gyermekeidet megnem öletem, te ártatlan vagy, ha bár ő legnagyobb gonosztévő is, mert vallyon feleleveníthetem e ezeket a' te halálad által, és vissza adhatom e barátomnak azt, a' mit elvesztett? Menj te vissza a' Basához gyermekeiddel együtt, és mond meg néki: hogy ezeket én szabadítottam meg; de ezt a' megbilincselte vidd-el magaddal, minthogy igen nagy gonosztévő, nem akarom őt meg ítélni. Beszélj el a' Basának, minő irtóztató dolgot láttál; beszélj el hogy ez által meggyilkolva talátlad barátomnak feleségét három gyermekeivel együtt; beszélj el: hogy ez a' gonosz ember rút tette által a' páros élet szerencsáját megzavarta, hogy általa még te is veszedelembe jöttél ezen kisdedekkel együtt. Az emberiségnek vonása gondolom érdekelni fogja őt, hogy máskor ő is emberi módon bannyon másokkal, és az emberiségnek ezen szörnyetegét büntetetlen ne hadja. — Az aszszony által ölelte

Rezó' lábait, és ezerszer köszönte jó szívűségét; biztos késéret mellett vissza küldetett honnjába, 's véle együtt megbilincseltt gonosz bátya is. A' Basa olvassa Rezó' levelét, irtózott az embertelen cselekedeten, a' gonosztévőt elevenen nyársra húzatta, 's fejét Rezónak által küldötte.

Szabó Nepomuk.

22.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Harminczhatodik Levél. — Polyklet Krántorhoz.

Büntetési törvényszolgáltatás. — Népgyűlések. — Védelmezők. — Kárhóztató ítélet.

Rómában egy időtől fogva, egy fontos dolog von-
ta magára a' közönség' figyelmét: egy fő ember be-
vádoltatott, hogy közhivatalában a' népet zsarolta.
Több hólnapokig csak ezen véteknek különös kör-
nyülményeiről folyt a' beszélgetés, 's a' nép, melly
a' törvénynek mind egyetlen-egy gyámolának fen-tar-
tására mindenkor gondosan ügyel, nyugtalanul várta
a' megbüntetést. Ugy látszott, hogy a' vétkesnek
rangja, tekintete és gazdagsága az igazság' kiszolgál-
tatását gátolni fogja; a' pörnek, minthogy igen fon-

tos volt, a' nép által kellett volna a' nagy gyűlésben megítéltetni; de a' gyanúst csak valamely főtisztviselőnek vádolására lehetett perbe idézni, 's ezek közül soká senki se jelentette magát; míg végre a' népnek zúgolódása a' homályban lappangó kedvezést meggyőzte. A' Praetor fellépett a' szólnoki-székre, 's kinyilatkoztatta, hogy ő ezen 's ezen napon Spurius Aquilius Proconsult, az ország' jövedelmeivel elkövetett hűségtelenségért befogja vádolni, 's felszólította azt a' meghatározott napon való megjelenésre. Illyenkor a' gyanúst megkellene fogni és őrizet alá tenni, de hogy magát védelmezni módja lehessen, elég, ha valamely főbb rendű ember, a' megjelenés eránt kezességet vállal magára. Az illyen valaki mellett felelők vadeseknek hívattnak. Egy előbbeni katonai Tribunus illyennek vallotta magát a' gyanús' részére, ki ettől fogva szabadon tehetett minden a' maga igazítására szükséges lépéseket, 's mindenek várva-várták ezen az első jelentésnél, sokkal több dolgot kívánó vádolásnak kimenetelét.

A' meghatározott napon a' Praetor ismét fellépett a' szólnoki-székre 's előadta panaszait. Mennyi rút vétkek' szövvénye, kirabolt templomok, szabadkényű adóztatás által megromlott városok, megpálczáztatott vagy vasra vertt polgárok — ezek csak legkissebbek voltak a' gyanúsra előhozott vétkek között. Ollyan időben, midőn Rómában éhség uralkodott, a' reá bízott Provinciában sietséggel gabona szedetett össze, 's hajókra rakatott, mellyek az elterjesztett hír szerint útjokban hajótörést szenvedtek, míg alattomban más kikötő helyben vissza mentek, és terhek titkon a' Proconsul által eladattatott.

Ennek hallására a' nép, melly, mikor élelméről van a' szó, mindenkor könnyen haragra gyullad, nagy zúgolódásra fakadott, 's kaczagva gúnyolta a' vétkest, ki ócska ruhában állott a' szólnoki-szék alatt. Ugy

látszott, mintha szelidséggel akart volna az árvíz gyanánt reá omló sértegetésre felelni; maga tartása csendességet mutatott; azt lehetett róla gondolni, hogy ügyének kimenetele eránt nyugodt szívvel lévén azoknak vakságát szánja, kik őt vétkesnek tarthatják.

A' bévádolás háromszor újítottatott meg, egy egy nap' közbevetésével, 's mindenkor meghalgattattak a' tanúk, 's előmutattattak a' tetteket bizonyító irások. Azután egy parancsolat, melly három vásári napok alatt, az az: az elsőtől és utolsótól számlálva, tizen-nyolcz napok közbevetésével hirdettetett ki, újra előadta a' vétkest, és az arra rendeltetett büntetést. Ezen előljáró' lépése után, a' Praetor a' Consulhoz fordult, 's attól a' százankint való gyűlésnek a' rendelt napra leendő összehívását kérte, hogy ezen gyűlés a' bévádoltnak sorsát elhatározhassa. Ennek rokonai és barátjai azon egész idő alatt, míg ezek véghez mentek, tőlek kitelhetőképven igyekeztek a' vádolót szándékának félbehagyására bírni; mert az valamíg a' nép ítéletet nem hoz, vissza veheti vádlását, 's akkor a' per akármeddig ment is már, megszűnik; mert mihelyt a' főtisztviselők, kiknek egyedül magoknak van jussok az ilyen gyűlésekben előadni, a' halgatást jónak találják, senkinek sem szabad a' dologról szólni. Semmi sem múlt el, a' mi által a' Praetort a' szándékáról lemondásra lehetett volna bírni; de az akár igazság szeretésből, akár politikából minden könyörgést sikeretlenné tett, 's végre a' Gyűlés' napja kihirdettetett.

A' Gyűlést megelőző napon, Lucius sietett magát egyik Legió közzé feliratni; a' mi elmúlhatatlan szükséges annak, a' ki a' gyűlésben mint Római polgár voksolni akar.

Jóllehet a' Római dolgok engem nem illettek, mindazáltal még is vagy az igazság szeretés, melly minden emberrel vele születik, vagy talám annak,

hogy a' saját polgártársaimon elkövetett igazságtalanságot egy Rómaiban megbüntettetni lássam, titkos kívánása arra birtak; hogy én is óhajtottam ezen nagy dolognak kimenetelét tudni. Alig hasadott a' hajnal, midőn a' trombita harsogott. Mindenkor ezen muzsika szerszám által hirdettetik ki a' nép között a' gyűlésnek elkezdődése, mikor valamelly polgár' büntetéséről van a' szó. A' jeladásra számtalan sokaság tödult össze az útszakon és piaczkon, mind a' város' minden részeiből, mind a' falukról. Nagyon sajnáltam, hogy idegen létem annak, a' mi ezen nevezetes alkalommal történendő volt, nem engedte meg tanúja lennem, midőn Lucius kívánságomat sejtván így szólla hozzám: „Kedves Polykletem, egy szándékomnak végrehajtására szükségem van reád. Siesünk a' Márs mezején megjelenni, minekelőtte a' nép ott összegyűl; ott fogom megmondani mit várok tőled.“

Oda értünk: sok munkások 's mesteremberek dolgoztak ott, alsóbb rendű tisztviselők vigyázása alatt, azon készületek' tevésén mellyek e'féle esetekben szükségesek. Némelylek egy magas állást csináltak, 's arra egy Curulis széket helyezhettek; mások egy széles bársony posztót vontak felibe, hogy az azon ülő a' napsugárjaitól óltalmaztassék; még mások az egész Márs' mezejét kötelekkel elzárták, 's bizonyos számú embereknek üres helyeket szabtak ki.

Azok között, kik ezen munkásokra vigyáztak, Lucius megesmért egyet, ki az attyának szabadosa volt. „Édes Dávosom! így szólla ehez, örülök rajta, hogy itt talállok: ugy e megmagyarázod nekem mind ezen készületeket. Én most először fogok itt mint polgár megjelenni, 's akarnám, hogy ne legyek tudatlan abban, a' mi történni fog.“ — Örömet megcselekszem, felele a' szabados; Cnejus Octaviusnak köszönöm ezen hivatalomat; szerencsémnek tartom,

hogy szolgálja voltam; 's kész vagyok fiának szolgálatajára lenni. Kezdjük el a' szemeitek előtt lévő tárgyaknál. Ez a' magas állás az Elölülő' helye lesz; ezen foglatatosságot maga a' Consul fogja gyakorolni; mert a' Praetor nem tartotta illendőnek egy olyan dologban maga itélni, mellyben úgy jelenik meg mint vádoló. Általellenben egy kis távolyságra eme négyszegletű helyeken, mellyek kötelekkel vagynak elválasztva, a' száz kilenczvenhárom Centúriák fognak lenni, mellyek a' Római népet teszik. A' Consul és a' nép között a' vádló, a' tanúk és a' mentők lesznek; a' vádló is ott lehet, hogy bíráit szánakozásra bírassa.

„Egy kevésbé távolabb, eme széles árkon túl egy deszka kerítést látsz, az ovilének neveztetik; minthogy juhok' (ovis) aklához hasonlít; ott vagynak azon Urnák, mellyekbe a' Centuriáknak minden tagjai adják voksaikat. Ezen voksok bizonyos altiszteknek (Custodes) vigyázása alatt vagynak, kiknek kötelességek a' voksolásbeli csalárdságot gátolni, 's mindjárt a' dolog' véghez menetele után, a' voksokat számba venni.

„Ha egyszer a' per elegendőképen megvilágosítatik, a' tanúk meghalgattatnak, 's a' mentő eleget tesz kötelességének, akkor a' tanácskozás elvégződik 's a' nép ítéletet mond; de hogy a' voksálás jó renddel történhessék, következőképpen megy az véghez: ha egyszer kiki a' maga Centurájában van, sors vetetik; mellyik Centuria voksoljon elsőben; az elsőséges Centuriának (Centuria praerogativa) neveztetik. Mind azok, kik ahoz tartoznak előljáróink' vezérlése alatt elindulnak, 's ama deszkahidon által az ovilébe mennek. A' hid' végénél vannak az osztogatók (diribitores) kik voksoló táblákkal tellyes kosarat tartanak kezökben, 's azokat az előttök elmenő polgárok között elosztják. Ha választás van, munká-

ban kiki annyi táblácskákat kap, a' hány hivatalkereső van; ha törvényt kell vagy elfogadni, vagy visszavetni, a' voksolónak két táblácska adatik; mellyeknek egyike ezen betűkkel U. R. (uti rogas) a' törvény javallatnak elfogadását, a' másika pedig ezen betűvel A. (antiquo) annak visszavetését; vagy igazabban a' régi mellett megmaradását jelenti. Ha mint most vétekről kell itélni, minden polgárnak három táblácska osztatik, egyiken A. van (absolvo, felszabadítom) a' másikon C. (condemno, kárhoztatom) harmadikon N. L. (non liquet, bizonytalanságban vagyok).

„Az ovilébe bémenvén, mindnyájan azon asztalhoz közelitnek mellyen az Urna van, 's ebbe béteszik táblácskáikat egy felvigyázó előtt, ki elkérőnek (rogator) neveztetik, minthogy mindeniktől elkéri azon táblácskákat, mellyekre szüksége nincsen. Minekutánna az egész Centuria vokolt, a' Custosok az Urnából egyenkint kiszedik a' voksokat, 's egy táblára pontokkal feljegyzik az egyforma voksok' számát. Mihelyt a' voksok' mennyisége tudva van, egy kiáltó hirdeti azt; 's egyik a' rogátorok közzül az Elölülőhöz viszi.

„Azután a' többi Centuriák hívattnak elől egymásután olyan renddel, mint a' sorsvetés meghatározza; azok is hasonlóképpen cselekesznek 's a' munka mindaddig folytattatik, míg a' Centuriák' többsége egyenlő vélekedéssel van. Mihelyt ez magát kimutatja, azonnal illendő czeremoniával kihirdettetik, a' nélkül, hogy a' többi Centuriák' már különben is haszontalan voksa öszszeszedettének.

„Ebben áll, röviden monda tovább a' szabados, az a' foglalatosság, melly most véghez fog menni. Azon fortélyoskodásról, melly a' bévádolt mellett vagy ellen gyakoroltatni fog, nem szóllok. Egy részről úgy fog az előtted festetni, mint a' Római név-

re érdemetlen; más felől pedig, mint az irigység és rágalmazás' áldozatja. A' te ítéleted' egyenessége felől nem kételkedem; eleid' igazság' szeretete a' tiédet is felteteti velem."

„Feltevéseidet jövődölés gyanánt fogadom el felele Lucius. De monda tovább: néked milyen foglalatosságod lesz itten?" — Uram! felele Dávus, én egyike vagyok a' diribitoroknak. Ezen hivatal rendszerint nagyobb rangu emberekre bízatik; én ezt a' kedvezést csak a' Consul védelmének köszönöm; ezennel kosarat fogok kezemben tartani, 's voksos táblácskákat fogok elébbeni Uram fiának adni." — „Nem cselekednél e nekem egy szívességet, monda Lucius; mellyet soha sem felejténék el. — Kölcsönözd ruhádat ezen kíséromnek, add neki kosaradat, 's engedd meg hogy ma ez viselje hivatalodat."

Bámulván ezen javallaton, nem kételkedtem, hogy azt Dávus tüstént megne tagadná; de még is csalatkoztam. Az a' mély tisztelet, mellyel elébbeni Ura eránt viseltetett, nem engedett ellenvetést tenni." „Uram monda: ha bár nem örömet cselekszem is kívánságodat, még is engedek, csak ments meg a' Consul haragjától, ha meg találná ezen elcserélést tudni." Lucius megnyugtatta őt, 's azután felém fordulván így szólla mosolyogva: „Athéne' fia, én téged Római polgárrá teszek, 's közhivatallal felruházlak; siess hivatalodba lépni.

A' dolog' új volta által elragadtatván, és saját hazámtörvényeiről megfejtkezvén, egészen elmulattam meggondolni, melly igazságtalan és veszedelmes lehetne ezen lépés, 's csak azt forgattam elmémben, hogyan fordíthassam haszonra tisztességes újság' kívánásom kielégítésének, ezen egyetlen-egy módját. Haládék nélkül ruhát cseréltem a' szabadossal, ki egynéhány szókkal megtanított, mit hogyan kell ten-

nem, 's elment tisztitársait a' dologról tudósítani 's annak titokban tartására megkérni.

Alig voltam új helyemen, midőn Octáviusz a' Lictorok' nyomában megjelent; mellette egy Jósoló (augur) lévén, kinek az Istenek' akaratját kellett a' jelekből megtudni; melly czeremonia egy félre lévő sátorban szokott véghez menni. Az e'féle gyűlésekben semmihez sem lehet kedvező jelenségek nélkül fogni; ha ezek szerencsétlenségre mutatnak, a' gyűlés eloszlattatik 's mászorra halasztatik. A' Consul tellyes consuli pompában tündöklött; számos udvarló kísérekkel volt körülvéve; utánna szép renddel 's lassú lépésekkel jött a' polgárok' temérdek sokasága; mindenütt mély csendesség uralkodott, 's a' nép ezen szempillantatban bírói hivatalt viselvén, annak csendes lelkűségével 's méltóságával látszott birni. A' külömbféle apró tisztviselők, kikhez én is tartoztam, fejöknek közelgetésekor rendbe állottak azon helyen, hol annak el kellett menni; mikor előttem elment, élesen reám nézett. Ábrázatjának eddig volt komolysága tiszteletet parancsoló komorsággá változott. Én lesütöttem szemeimet 's remegtem féltemben annak meggondolására, hogy talán nyilvánosan szégyent kell vallanom. Octaviusz elég erős lelkű volt neheztelését elnyomni, 's meglegedett azzal, hogy tőlem megvető tekintettel elfordult, 's tovább ment. Mihelyt helyét elfoglalta, parancsolta a' Jósolónak vigye véghez dologát: az Istenek akaratjának magyarázója félre ment az a' végre rendelt sátorba; egynéhány szempillantat után vissza jött 's azt mondotta: hogy a' jelek kedvezők. Akkor a' Consul egy kiáltó által kihirdettette a' gyűlésnek kezdődését.

Én annyira megvoitam háborodva, hogy alig vettem észre mi történt körülöttem, 's csak akkor jöttem magamhoz, midőn a' bévádolt megjelent. Nem láthattam őt megindulás nélkül; az a' bátorság,

mellyet a' mult napokban mutatott, elenyészett róla. Nem volt ő már többé az a' merész ember, ki előbb az egész népet megvetni látszott; maga tartása csupa alázatosságból állott, szemeit a' földre szegezte, 's csak bírának könyörületességétől látszott még szabadulást reményleni. Annak gerjesztésére mindent megtett; szakadozott ruhát vett magára, hosszú kócsos szakált viselt; szívbéli szorongattatásának legfőbb jeléül feje hamuval volt meghintve. Mellette ment megélemedett attya gyász ruhába; utánna következtek eltűnt szerencsájökre emlékeztető prémes öltözetben neveletlen gyermekei, kik a' nagy készületet csendes újság kíváncsisággal nézték; a' legszembe tűnőbb tárgyakat egymásnak mutogatták. Az ártatlanságnak és szerencsétlenségnek ezen elegyedése mindenütt szánakozó zúgást támasztott. Mulékony érzés, mellyet a' szoros igazság csak hamar megszüntetett! Ezen gyászos kísérek, a' nekik utat nyitó polgárok, minden sorain végig mentek, 's azután a' törvényszék zsámolyánál a' védelmező mellett megállottak.

Ekkor egy Jegyző (Scriba) a' vádoló írást fenszóval elolvasta. Ebben azon tettek, mellyekkel a' gyanús már az előbbeni gyűlésekben vádoltatott; újonnan pontról pontra előadattak a' tanúknak, kik itt is mindnyájan jelen voltak, vallástételeik feljegyeztettek, 's minden egyes véteknél, az arra rendelt büntetés újonnan említettett. Minden velősen ki volt dolgozva; a' bizonyságok czáfolhatatlanok voltak, 's lehetetlennek tartottam, hogy akármelly ügyes szólnok is bátorzkodnék egy illy ügyefogyottat védelmezni; de csak hamar tapasztaltam, hogy csalatkoztam vélekedésemben, 's láttam hogy az ékesszóllás még még akkor is csudáltathatja magát, mikor meggyőzőni nem tud.

A' vétkek' előterjesztése, a' népnek egy szempillantatig lecsillapodott haragját újra felelevenítette. A' védelmező ezen első felindulást elhagyta múltni, azután kezdett szóllani. Minthogy tőle távolatska voltam, attól tartottam eleintén, hogy beszédének egy része reám nézve el fog veszni; de nem sokára megszűnt ezen félelem. Fellépése komoly volt; előadása pontos; 's erős és hangos szavát a' gyűlésnek minden még legutólsó soraiban is meglehetett hallani. Szeretném egész beszédét veled közölni; de hogyan lehetne egy ékes szóllási darabot idegen nyelvben megtartani; megelégedvén azzal, hogy azt megérthettem, békét hagyok a' kockázásnak, hogy szépségeit egy mindenkor hijános fordítással talám eltávoztassam; 's csak azt fogom megmondani: millyen behatást tett egy értelmes emberek' gyűlésére.

Egy dicséretekkel tellyes előbeszédben a' Római népnek nagyságát, bölcsességét, nemes lelkűségét magasztalta, 's azt észrevehetlenül a' hatalom és jószág között való viszonyoknak, ügyes említésével a' kegyelmezésre igyekezett készíteni. Azután, mikor már a' boszorkodás' első bényomásait elenyészni vélte, renddel végig ment a' Proconsul ellen felhozott tetteken. A' kényesebb pontokon sebesen elsietvén úgy látszott, mintha csak azért nem terjeszkedett volna ki bővebben azokra, hogy a' haszontalan apróságoknak elszámlálásával egy tiszteletre méltó gyűlésnek terhére ne legyen. De melly mesterséget, melly ügyességet mutatott a' bizonyító okok' megvizsgálásában. A' külömbféle vádoló előadásokban olly ellenkezéseket fedezett fel, mellyeket soha senki észre nem vett volna; a' legvilágosabb tettek is kétségekké lettek, az azon egy dologról tett vallásokban egy szó helyett más szóval való élés, neki a' tanúk csalárdságának világos bizonyossága volt; 's hogy egy vétkest megmenthetne, húsz tisztos polgárok' becsületét felál-

dozta! azután a' bévádolt tudva lévő életét környülményesen lerajzolván, melly forró részvétellel terjeszkedett ki annak az ország eránt tett szolgálatjaira vitézségének, és nemes szívűségének tetteire! Megvetvén a' veszendő gazdagságot, így szólla: a' magáéból vesztelve, adakozott 's ha néha a' köztársaság javait is tékozolta, az azért történt; mert polgár társairól saját nemes lelkűsége után ítélvén, azoknak nevében azt tette, a' mit a' maga nemében tett volna. Tekintsetek így szólla tovább egy forró szeretetű édes anyára, ki dicsekedve látja maga körül számos gyermekeit; ha ezek mindnyájan egyaránt mennek a' jóság és fedhetetlenség' keskeny útján, a' szeretet keze tüstént viszsza vezeti arra, az egy két szempillantatig félre térőket, 's jóságával véghez viszi azt, a' mit keménységével véghez nem vihetett volna. Róma ez a' szerető szívű anyja; ő megbocsát a' vétket alázatosan megbánóknak; minden gyermekeit, még akkor is, mikor tévelyegnek egyenlő szeretettel öleli; szolgálatjaikat a' Capitolium falaira metszi fel; hibáikat pedig alig írja fel piaczaínak folyó homokjára.

„Végre egy jeles Római vétkekkel vádoltatik, mellyek alig vagynak elégtelen bizonyságokkal támogatva; én szolgálatjait juttatom eszetekbe, 's lássátok az én tanúimat.“ Akkor ruhája alól elővett két arany koronát, mellyeket a' Proconsul fiatalabb korában az ütközetekben nyert; azután azt előszóllitván, felszaggatta hirtelenséggel köntösét és sebhelyeire mutatván, így kiálta fel hathatós hangon: „Polgárok! vallyon utolsó cseppjeit is kiontjátok e annak a' vérnek, melly boldogságtokért tékozoltatott?“

Elhalgatott. Mindenfelől javalló zúgás hallatta magát; de még is úgy látszott, hogy a' nép, míg a' szólnok talentomainak igazságot szolgáltatott ki, másfelől a' bévádolt eránt is hasonlót szándékozott csele-

kedni; milly esetben ez nem mást, csak veszedelmét várhatta.

A' védelmező' meghalgattatása után egy kiáltó csendességet parancsolt a' nép között, 's a' Consul így szólla: „Rómaiak, hallottátok a' Spurius Aquilius Proconsul ellen tett vádokat, ő az ország' javait tékozolta, 's az egész nép' lételét kockára tette.

Más felől nagy tettei is eszetekbe juttattak. A' ti kötelességetek már azon szolgálatokat, melyeket a' haza eránt tett, 's azon nyomorúságot mellyet neki okozott, 's azon veszedelmeket, melyekkel azt fenyegette egymással összehasonlítani. Legyetek igazságosak, függeszszétek figyelmetöket Rómára, 's ítéletek.

Akkor minden polgárok tulajdon centuriájokba mentek; és sors vettegett millyen renddel kelljen voksolni. Az a' Centuria, mellyben Lucius volt, nyervén el az elsőséget, legelőször nem a' hidvégénél lévő ovilébe. Én minden előttem elmenőnek nagy bátorsággal adtam által a' három táblácskákat, 's mikor Lucius következett, annak is úgy adtam mint a' többinek: a' nélkül hogy szemeimet reá vetettem volna. Ő hideg vérrel vette el ezeket, 's mosolygott midőn látta, hogy a' felszabadító táblácskát a' másik kettőnek felibe tettem.

Minekutánna az egész Centuria voksolt, 's a' voksolás' helyes volta gondosan megvizsgáltatott, a' legöregebbik Custos fenszóval kinyilatkoztatta, hogy a' többség a' Proconsult halálra ítélte. A' bévádoltnak egy barátja ezen kezdettől méltán megijedvén azt kiáltotta: hogy menydörgést hall, és hogy a' gyűlést tüstént el kell osztatni; 's valóban az Istenek' haragjának ezen jele ha megbizonyíttathatik, elégséges is a' nép tanácskozásának félbeszakasztására. De a' Consul, sőt maga az Augur is azt erősítvén, hogy az ég tiszta és felhőtlen, mindenek által-látták ezen

baráti családíságnak czélját, 's a' gyűlés tovább folytattatott. Az elsőséges Centuria' vélekedése, a' többiek nagy részének sinórmértékül szolgált: egymásután kilenczvenhat Centuria kárhoztatta halálra a' bevádoltat, öt vokolt szabadon bocsáttatásáért; ezek utánna következő viszont halálos büntetést kívánt; 's minthogy kilenczvenhét Centuria egyenlőképpen vélekedett, a' kiáltó a' Consul' parancsolatjára kihirdette: hogy a' Római nép' többsége már ítelt; és hogy a' dolog elvan végezve. Mihelyt a' védelmező ezen ki nyilatkoztatást hallotta, bétette fejét Togája szélivel 's eltűnt a' gyűlésből.

Ezen szent pillanatban minden polgárok elhagyván rendjeiket, a' törvényszékhez siettek. A' Consul felkelt helyéből, 's jeladással halgatást parancsolván ezt mondotta fenszóval: „az özsze gyűlt Római nép, a' törvények által kiszabott forma szerint, 's az Istenek' megegyezésével, Spurius Aquiliust halálos büntetésre kárhoztatja.“ Azután a' Lictorokhoz fordulván így szóllott: „menjetek vigyétek fogságba a' vétkest, hogy a' törvények által rendelt büntetést szenvedje.“

Ezen rettenetes ítélet' kimondásakor, mély halgatás uralkodott a' nagy számu gyűlésben. Mindenek a' szerencsétlen áldozat felé fordították szemeiket; én féltém reá nézni; mihelyt lehetett kimentem a' gyűlésből; felkerestem Luciust, 's mind a' ketten megköszönvén a' szabados' emberségét; siettünk még a' Consul' megjövetele előtt haza érni. —

S. K. J.

23.

IGAZSÁG és TÉVEDES.

Ha eszmélkedésünkkel az emberiség' történeteit, viszontagságait, és iparkodásait fontolgatjuk; olly valami ösztönre találunk az emberi természetben, melly hatását a' gyermeki kortul egész sárig terjeszti, melly mindent magának tulajdonít, mert mindent erre építve lenni állít; ugyan is, alig fejledez a' zsege kor, már kérdéseivel ostromolja mind azokat, kik körülötte járdálnak, már bémerülni akar az okozatok' tárába, mellyben hogy annál kellemetesebben tartózkodhassék, és magának némű némű elveket szerezhessen; az okokruli kérdések egyik a' másikat váltják fel — meglegedetten halja a' gyenge gyermek dajkájától, hogy a' csillagok mindannyi lámpássai a' Mindenhatónak, mellyekkel reánk világít, ne talán a' setéség' örvényében éltünket veszedelmeztessük; meglegedetten halja; hogy a' villámlások, és dörgések az Isten' haragját némelly rossz emberek eránt jelentik; ő azomban félelem nélkül látja és halja azokat, mert szíve ártatlan, mert még rossz nem is férkezhetett hozzá, még elégedetten halja láthatárunk' kékjéről, hogy az gyámja, és menyezetje az égnek — nem értél még meg gyenge kor az alapos igazságra! ha halanád is, néked eleget nem tenne, mert nem értenéd! örömmel haljuk mindazonáltal kérdéseidet, mert azokkal igazság után szomszárúhozó lelket nyilvánítod, — sördül

a' gyermek, örömmel halja a' természet' munkálkodásait maga mivoltában; vágyódva halja az emberi nemzet' történeteit; vidáman munkálkodik kiszabott körében, csak hogy eleget tegyen a' felfogott reményeknek, 's magát érdemesítse arra, hogy őt azok, kik most kinnélvelődésén munkálkodnak; valahára munkás polgár társokká elválolják — a' gyermekből ifjú lesz — 's már önnön szeméivel akar látni, a' bévett elveket szemlélgeti, 's némellyiken örül, hogy gondolkozása módjával megegyeznek, némellyeket mosolyogja, mert csak zsenge korának lehettek vezető fonalul, némellyeket kétségbe hozza, mert se tagadni, se tökéletesen elfogadni még nincs elegendő oka, 's további fontolgatása tárgyául veszi őket, másokat mint megrendíthetetlen alapokat élte' vezéreinek fogadja; azonban fontolgatásai nagyon egyoldalúak, könnyelműek, darabossak; mert a' komolyabb eszmélkedést gátolja az érzékiségnek e' korban leghevültebb pözsége, melly míg le nem lohad, az igazság után vágyó lángja lobog ugyan, de el el lankad, egészen még sem alszik el — végre a' heves ifjú partra száll, szerzett ismereteiből, tapasztalásiból tudományos rendszert alkot magának, tudományos határkörét kijegyzí, eszmélkedése szabadabb szárnyra kel, túl hat az érzéki tárgyakon, izzadt homlokkal tölti el nappalát, 's ezt még éjjeli nyugalmaiból ellopott néhány órákkal is toldogatja; 's mi a' fáradsága gyümölcse? az igazság, és ezen alapult csendesség — elkorhad végre a' testel az érzékiség, melly az igazságnak annyiszor volt akadályára, a' lélek szabadabb hatásra készül, 's itt hagyja porterejét, felszáll az igazságok' kútfejéhez, alkotójához, 's a' mi után annyira szomjúhozott; elérni. Egész éltünk tehát szünteleni buvárkodása, kémlelése és szakadatlan találgatása az igazságnak.

Hogy nemünk minden iparkodásának kitűzött czélja az igazság, bém bizonyítják könyvtáraink, mellyek mik egyebek? mint az igazságra vezérlő utaknak kiegyengetések, igazságra vezérlő kalauzok, a' kémlelődőknek világító oszlopaik; ugyan is mondjunk köszönetet elhunyt atyáinknak, kik a' felfedezett igazságokat magokkal sírba vinni nem akarták; hanem rólunk is unokáikról gondolkodtak; így gondolkodnak a' most velünk élő koszorús íróink is, kiknek érdemeit csak a' jövődő kor fogja megismérni és koszorúzni, mert ezek nekünk most ugyan világítanak, 's mi a' meggyújtott világnál örömet járkállunk, de a' világosság miatt a' világítókat nem vesszük elegendőképpen szemügyre. — Valóban nagy boldogsága nemünknek az, hogy polgár társaink a' felfedezett igazságokat elrejtett kincs gyanánt nem tartják önmagoknak, mert ez által nemünk mindenkor fellyebb hallad, és csak így lehet lelkünknek tulajdona a' tökéletesebülés, 's miben áll ezen tökéletesebülés? abban tudniillik, hogy napról-napra boldogabbak, és jobbak legyünk; pedig mind a' boldogságnak, mind az erkölcsi jóságnak alapja az igazság, ezt bémutatni nem szükséges, mert elegendőképpen hirdeti a' színlett boldogságnak változékonysága, ugyan is a' bitang elveknek csak fattyú sarjadékai lehetnek; elegendőképpen nyilvánítja a' képmutatóknak korcs serege, melly néha az erkölcsöt hazudja ugyan, de a' levont álarca czudarságát annál inkább kitünteti; nincs tehát boldogság, nincs erkölcs igazság nélkül. Az igazság azon rendíthetetlen oszlop, mellyen az erkölcsiség és boldogság nyugszik: ha az megrendül, szomorú romjai látszatnak ezeknek; ha az igazság nem világít, éltünk' legsűrűbb setétségben kínlődik; boldogtalan tehát az az ember, kinek az igazság' fákója nem világít, kit annak heve nem melegít, ő néki azon boldogtalan sors jutott, hogy szüntelen

setétben botorkáljon, 's fosztva legyen azon örömöktől, mellyek egyedül az igazságnak szülöttjei. Hol tévedés és előítélet uralkodik, onnént számkivettetett az élet' jólléte; az igazság fő célja minden eszes lénynek, ez egyedül alapja csendességünknek és boldogságunknak.

Megérdemli tehát az igazság, hogy felfedezésében se időnkkel, se fáradságunkkal ne fösvénykedjünk, ki minden erejéből keresi azt, megérdemli, hogy bölcsnek neveztessek, és csak egyedül az érzi emberi méltóságát, ki az igazságnak létünkre boldogító befolyását megismeri; de éppen erre szükséges az elcsüggedhetetlen erény, és a' rendülhetetlen lelkeség, mellyek nélkül az emberek között sokan szűkölködnek; egy része az embereknek csekély értelmi lehetőséggel bír, melly nélkül a' legfontosabb igazságok rejtve maradnak, egy részének nincs bátorsága a' felfedezőtteket mindenek előtt nyilvánítani, nagyobb része értelem és bátorság nélkül botorkál bölcsőjétől fogva egész sírjáig. Ki az igazságok' véghetetlen országában tökéletesebbülni akar, azt az okos észnek, isteni hitvallásnak és tudományoknak kell kormányozniok; annak ezekben mindenét kell fellelnie, mellyre bátorság, munkásság, erény, és lelkeség kívántató.

Jóllehet az igazságok' országa határtalan, azonban azzal még sem dicsekedhetik senki, hogy valami új igazságot talált volna fel, mert az igazság nem találtatik, hanem felfedeztetik; az igazság, az értelmi tehetségek, mély belátás, előítéletektől ment eszmélkedés, hosszú tapasztalás és józan ítélet által jön napfényre, ki valamely elismért, elcsavart, vagy homályba burkolt igazságot felfedez; nagyobb jót tesz az emberiségnek, mint az, ki fegyvere által országokat hódít és alkot, mert a' földi birodalom elébb utóbb romjait siratja; az igazság' országa pedig elenyészhetetlen. A' tiszta, szilárd, és részre nem hajló igazságszeretet szüntelen azon mun-

káldodik, hogy az értelem és szív összehangzásba jöj-
jön, mert az isméretek és érzelmek nincsenek minden-
kor összetartó szövetségben; a' fellengező ész, ha ki-
csapongó érzelmekkel bokrosul, boldogtalanságot áraszt
maga körül, mert ő látja ugyan az igazságot, de annál
veszedelmesebben csavarja azt el érzelmei' vadsága mi-
att, és így elcsavarttan nyújtja által gyengébb belátású
polgártársainak, kik a' csalódást csak akkor veszik ész-
re; midőn már megorvosulhatatlanok sérveik, és elke-
rülhetetlenek veszteségeik; ugyan azon egy virág ke-
helyből a' ürge méh mézet, a' pók mérget szív; így az
igazság is a' szelid érzelmű kebelből, mint egy boldog-
ságot árasztó fény lövellődik ki; a' vad érzelmű szív-
ből pedig, mintegy élő gyilk rándul elő, melly sebe-
ket terjeszt maga körül.

Gyakorta nagyobb bátorság kívántatik a' felfedezett
igazságnak nyilvánítására, mint erőltetés a' felfedezés-
re, mert sokan nem örömet halják azt, ha nem más-
ért csak azért is, hogy az eddig megrögzött gondolko-
dások' módját zavarja. Az igazságnak kimondása nem
megszóllás, 's azt az ember nem gyűlöli; kinek ki meri
mondani az igazságot, mert ez előleges bizodalmat kí-
ván; a' hol pedig közös bizodalom uralkodik, onnént
távol van a' gyűlölség, de ezt az emberek el nem akar-
ják hinni, inkább tömjéneztetik magokat hízeltetések-
kel, álnok képmutatással, jól lehet ezek mint a' töm-
jézőnek méltóságát karczolja és tapodják; de az ön-
szeretet tarka leplevel eltakarja a' karczolást; halogot
húz a' lelki szemre, ne talán a' sérvet lássa, és önlétét
megismérje; tetszik tehát az önszeretetnek a' bitang
tömjénezés, sőt néha lététől is megfosztja. Különös egy
lény az ember, ha feje és szíve meg nem egyeznek; ön-
nön magát csalódásba és tévedésbe hozza; 's kellemesen
andalog ezen bitang várában, sőt öröket rendel, tudni-

illik a' maga megbízottságot, és a' tudatlanságot, melyekkel az igazságot mint egy békételen vendéget magától örökre számkivesse; 's inkább a' fattyú gyönyörökkel tölt poharat üritgeti aggodalmak között, mint a' valódi boldogság' serlegét, melyet csak az igazság' folyamjai tölthetnek meg, nyugalmas csendességgel ízlelje, jobb kedvel járdal a' setétségben; hogy bagolyként öldökölhessen az ártatlanokat, mintsem hogy az igazság' világánál ön szívének szennyét lássa, 's maga előtt szégyenüljön, — azonban az igazság' világa, valamint boldogítja a' józanokat, szintugy üldözi a' czudarokat; mert ha bár fátyolt tartanak is elejbe, által tör mindazonáltal, 's mérget vegyít a' képzelt gyönyörök' poharába, mely lassú, de még is élénk hatással boszulja meg ellenségeit; 's így ki megtagadja igazság után szomjúhozó természetét, szunyadozhat ugyan egy darabig szenvedélyes ágyában, de annál kínzóbb lesz felébredése; mert az elnyomatott szikra annál élénkebben harapódzik szíve környékén.

Igaz, hogy az olly igazságnak kimondása, mely valami létalkotmánnyal ellenkezik, nagy veszedelmet hozhat a' kimondóra; mert sokan egyedül a' fonák létalkotmánynak köszönik szerencsés helyheztetésüket, ha annak fonásága napvilágra hozatik, az egész nyer ugyan, de némelly bagolyként a' setétség' homályában boldogulók a' világosság' fényétől nyilaztatnak, sebesíttetnek, sőt néha le is verettetnek, azért félnek az illyes fénytől, 's zsarnok iparkodással szövik a' setétség' ármányos fátyolját, mely ellen, ha az igazság' hősse egy élénk szikrát vetni merne, merészségének díjjául megvetést, eltiprást, sőt örökké tartó kínt aratna magának, az illyes igazság' szekerét nagyon kényesen és vigyázva kell kormányozni, mert máskülömben a' kormányozó Phaeton' sorsára jutand, ki a' napszekerét mind maga, mind világ' veszedelmére vezérlé; azonban mindenkor voltak

az igazságnak hősei, úgy annyira, hogy talán egy alapos igazság sincs, melly vérről ne volna megpecsételve. — Nemünknek az a' boldogsága, hogy az ilyen áldozat szintannyi magva az életfájának, melly a' jövődőséget táplálja éltető gyümölcsével, 's a' háládatos emberiség illy bajnokoknak oltárt emel szívében, mellyen az örömkönnyek, háládó érzelmek, és a' hív emlékezet legillatosabb tömjénként illatoznak. — A' márvány-oszlopok, pompás sírkövek, mellyek némelykor az emberiség' ellességeinek is emeltetnek, elenyésznek, de az érzelő szívekben emelt oltár; minthogy az igazság gyémántjaiban alapul, soha el nem enyészhet.

Az igazságnak próbakövét keblünkben hordozzuk; mert azt az Alkotó belénk oltotta. Az igazság az, mi bennünket magunkkal megegyeztet, az igazság az, mellyel magunkat 's körüllevőinket tisztábban és világosabban értjük; az igazság az, melly a' homályt elszéleszti, a' titkot kinyilatkoztatja, melly bennünket erősít, felemel, vigasztal és megnyugtat; az igazság nem csak egy mulékony kellemet gerjeszt, hanem olly erős alapot alkot, mellyre csendességünk és nyugalomunk templomát építhetjük, és azt általa minden viszontagságok, veszedelmek és csapások ellen védhetjük; az igazságnak köre tehát magában foglalja a' bölcsességet, józanságot, öszszehangzást, czélerányosságot, kölcsönös viszonyt, szóval a' létező lényeknek lét', és ható alkatját. Előttem ezen mondottak határozzák bé az igazság' körét, mellyen kívül meg nem állhat; 's így ha valamely vélemény magának zsarnokul akarná tulajdonítani ezen szent nevezetet, az említett próbakőre kell vetni, ha ki nem állja, mint bitanglót megvetésre kell kárhoztatnunk. — Néha-néha az illyes vélemény lábra kap, 's varázsló erővel békóba hajtja a' vigyázatlanokat; néhány perczenetig tartó nyugalommal kínálkozik; de midőn alapos

csendességgel akarná birni az emberiség, akkor tünteti elő tévedő szárnyait, 's a' rajta repülőket örvénybe sodorja. — A' valódi igazság el nem enyészhető, így a' boldogság is, melly reá épül örökös; a' mulékony boldogság tehát csak véleményre épült; a' vélemények' koholmányait pedig az idő eltörli; a' természet' igazait ellenben napról-napra megerősíti.

Az igazságot minden bizonnyal felleljük, ha azt álhatatosan és józanan keressük; az álhatatosság alapítja meg az elveket, a' józanság találgatja ezeket, az álhatatosság építget azokra, a' józanság próba-köre teszi az épületet, az álhatatosság védi azt, a' józanság, ha meg nem álhat, ki kel ellene, 's végre a' józan álhatatosság csak azon elveket tartja meg, mellyek a' szoros bírálaton keresztül mentek, mellyekre azután bátran épít; mert ha a' kútforrás tiszta, tisztán adja folyamjait is. Az igazság buvárjának az egész természet nyitva áll; melly ámbár rejtve tartja kincseit, de éppen ez által nyújt alkalmatosságot a' tiszta és salagatlan kincsnek kikutatására, mert ha a' tévelygés' és az igazság' anyagját egy miután hordozná; könnyen megtörténhetne, hogy vegyülten fog-nánk fel őket, pedig az igazság semmi vegyületet meg nem szenved, most azonban a' józan eszmélkedés, a' részre nem hajló ítélet, a' szorgos tapasztalás mélyen behatván a' természet' teremébe, tisztán, és salagatlanul hozza napfényre a' keresett kincset. Az igazságnak ítélő bírása a' józan ész, természetünket kell tehát először ismérni, mert ha a' bírói széket nem ismérjük, hogyan járulunk hozzá? vagy mit viszünk eleibe? ha nem tudjuk, mennyire terjed hatósága? a' tiszta érzelmek adják fel a' tárgyat, mellyek ha megegyeznek az ész' parancsolataival, tétovázás nélkül kimondatik az ítélet, melyet mint igazságot kell tekintenünk. A' józan ész ítéleteiben nem daczos, nem dagalyos maga meghittségé-

ben, magának kirekesztő elsőséget zsarnokul nem tulajdonít, megismeri határozottságát, azért is egy fentebbi bírói szék előtt örömet megalázza magát, ha itt ítéletei helyben hagyattnak, tántoríthatatlanul védi azokat; ha fényt kap segedelmére, mélyen imádja azt, 's véle párosulva terjeszti az igazság' országát. Ha illy úton annyira mentünk; hogy már magunkról, természetünk állapotjáról, Alkotónkhoz, világhoz, 's embertársainkhoz csatló viszonyról, földi létünk' céljáról, földi pályánk' bevégzéséről halhatatlanságunkról, és a' jövődőségről birjuk az alapos elveket, birjuk bizonyára azon fontos igazságokat is, mellyek életünket világító oszlopként vezetik, tehetségeinket munkásságba és erőbe helyheztetik, szívünket vigasztalással, bátorsággal és csendességgel betöltik; értelmünket nem csalóka, hanem csalhatatlan fénnel vezérlik; szóval oda juttatnak, hová szívünk és lelkünk öszszehangzó vágyódással juthatni kívánnak.

Ámbár az eddig mondottak' bizonyosságáról senki nem kételkedhetik; mindazonáltal nem tagadhatjuk, hogy tiszta, szilárd és részre hajlatlan igazság szeretet az emberek között nagyon ritka. Vannak olly emberek, kik minden módot arra fordítanak, hogy az igazságot elnyomják, vannak kik azt legalacsonyabb célokból megtagadják, meghamisítják 's elfedezik, vannak remegő rablelkűek, bérszolgák, és elvetemedett képmutatók, kik emberi tekintetből, vagy nyereség vágyból tulajdon meggyőződéseik ellen elárulják, sokan lomhák és elijednek a' nyomóssabb eszmélkedéstől, sokan az igazságot csak azért is, mert igazság, 's így zabolátlan érzékiségeknek nem kedvező, gyűlölik; némeltyek csak az érzékiekben találják gyönyörűségeket, 's mind azt, a' mi értelmi, kellemetlennek találják; mások megelégesznek a' mények' felületes ismérésében, mélyebb vizsgálódásokba pedig nem ereszkednek; mások a' kalandozásban, 's

rendkívüli gondolatokban helyhezteszik felsőségöket, 's örülnek, ha az igazság' ellenére magokat szabad lelkeknek nevezetethetik; vannak pártosok, kik csak tulajdon felekezetjek' véleményeit gondolják jóknak, kigunyolják ellenben a' másik felekezetnek legjózanabb állításait; vannak kik a' korszellem' elpuhult fiait majomképpen utánozzák, 's mind azt, a' mi a' pulyaság' gyáva hangjával özszeütközik, gúnymegvetéssel üldözik, szóval: vannak, kiknek mindegy akár járjanak embertársai az igazság' boldogító fényében, akár a' veszedelmeztető setéségből botorkáljanak. Ezekből csak az tetszik ki, hogy érzékiségünk legnagyobb ellensége az igazságnak. Az indulatoskodás, melly által érzékiségünk magát nyilvánítja, nem igazságot, hanem csak kielégítést hajhász; azért, ki bennünket meg akar csalni, először érzékiségünket ingerli szeszélyes cselvetéseivel, melly ha felingereltetett, veszedelmére is vakon rohan; mert a' vérnek zajos hullámjaiból szükségképpen fellegek támadnak, melyek az igazság' fényét béhomályosítják; melly homályt az értelmi tehetség addig el nem szellessztheti, míg az érzékiség' zajlása le nem csillapul.

Az érzékiség mindeniknél megkülömböztetett sajátssággal mutatja ki magát az igazság ellen; ennek az értelmét lomha, amannak élénk ingerjeivel homályosítja meg; ezt haszonvágygyal, amaszt testi gyönyörök' hajhászásával tompítja el; amaszt a' faragatlanság, emezt az elfinomodás taszítja vissza; itt a' nyomorúság, ott a' jóllét tesz akadályt; itt a' kicsapongások' fullánkja, ott az elfoglaltság' homálya vet gátot; igen sokaknál már a' tévedő nevelés' férge rágicskálja a' fejlődő igazság' gyökeré, mert némellyeknél csak a' testi nevelés vetetik szemügyre, a' lelki pedig parlagon hagyatik; mások csak a' pulyaság' karjain ringattatnak, 's már korán elkenyезtetnek; mert kik veszik körül zsenge korában

sok kényes uracsot? mint a' legalacsonyabb hizelkedők; a' testi gyönyöröknek bérszolgáik, a' pulyaság' meste-rei, a' hiuság' vadászai, szóval az igazságnak becsmér-lői, különös e tehát? ha az illy uracs kikelvén bölcső-jéből, csak a' hizelkedőket halgatja; utálja pedig azo-kat, kik néha talán vigyázatlanul egy két igazsággal elő mernek állani; mi különös? ha szüntelenül csak a' testi gyönyörök után vágyódik, és csak az érzékiség' rabjait választja társaivá, gúnyolja pedig az erény' szó-zollóit, különös e? ha a' pulyaságban egész gyávaságig elmerülve fetreng, különös e? ha gondolkodása módjá-ban, beszédjében és cselekedetében, csak hiuság uralko-dik — vagy talán a' természetet vádoljuk? hogy az il-lyenekben az igazság' ösztönét nagyon gyéren oltotta — ne kárhoztassuk a' természetet, ez édes anya; hanem a' tévedő nevelés tapodta meg ápolgató karjait, és gátolta meg boldogító befolyását, és így lett az édes anyának mostoha gyermeke — hiában útalunk arra, hogy a' ne-velőnek hivatalja a' gyenge gyermeket az igazság' útjá-ba bévezetni; mert bár mint törje is az magát, némelly ócsárlóknak, kik a' gyermeket körül veszik, rózsá pár-nán nyújtott bitang édességeik, mélyebben behatnak az egészen érzéki gyermekbe, mint a' józan nevelőnek leg-nagyobb iparkodással előadott elvei; mert hogy az igaz-ság' fénye legyen vezér fonalunk, nem elég az igazságot hallani, elnénkben fentartani, hanem szükséges azt szí-vünkbe vésni; szóval sajátunkká tenni — a' megtanult, de sajátunkká nem tett igazság, igazságnak nevét meg-nem érdemli; hasonló ez a' festett világosságához, melly valóban nem világít, hasonló a' festett tűzhöz, melly nem melegít, hasonló egy kétes útonálló útmutatóhoz, melly-nek mutató jelei már nincsenek, az illyes igazságok csak a' szívnek felületén fekszenek, de bé nem hatnak; s illyenek a' legjobb nevelőnek is elvei, ha azoknak

béfogadását a' rossz példák, vagy az elcsavart finomság és kecsesség mótelyei gátolják; mennél jobban eltávolzik a' nevelés az együgyű természet' útjától, a' nevendek annál távolabb esik az igazság' országától; pedig milyen a' zsenge, olyan az érett kor; mert milyen az alap, olyan az épület. Ha tehát az igazságnak országát terjesztetni, a' tévelygő utakat pedig gátolni akarjuk, az érzékiséget úgy kormányozzuk, hogy ez az észnek parancsától függjön, nem pedig hogy az ész annak pulya ágyán szunnyadozván, vélünk azt is elfelejtesse; hogy emberek, az az: nem csupa állati lények vagyunk.

Azonban akármiképpen iparkodjunk is az igazság országát terjesztetni, alapítani, és erősíteni; mindazonáltal az ohajtott pontot földi éltünkben soha el nem érjük, az elfogultságoktól szabad ész sokat tehet ugyan, de még létünk határos az állatiságtól, tökéletes, zavarhatatlan és tellyes tisztaságu fényünk fel nem derül; sőt mindenkor nagy szerencse az, ha a' homályon győzedelmeskedik — emberek vagyunk, tehát a' tévedés határozott természetünkkel nem ellenkezik, eltévesztjük tehát gyakorta az igazság' ösvényét, de a' józan bölcs, a' vezérfényt szüntelenül szeme előtt tartván újra bé talál; 's ezen járdal, míg újra egy kétes ösvény homályt nem borít szemeire; hullámként hanyattatunk, míg az örökkévalóság' kapuja meg nem nyílik, 's a' fáradhatatlan vándorokat kies teremébe bé nem fogadja. Valamint az erkölcsök' országában legjobb az, ki legkevesebbé vétke; úgy az igazságokéban legbölcsőbb az, ki legkevesebbé tévedez; tudván azt, hogy e' földön az, a' mi nagy, felséges, tökéletes, józan, szép és igaz, későn ver gyökeret; lassan fejledez, lassabban virágzik és legkésőbb hozza gyümölcsét; azonban egész század' iparkodásait egy dőlős zivatar tönkre teszi, 's majd csaknem megsemmisíti, — gyomláljunk, irtsunk, épít-

tsünk, jobbítgassunk, csak azt tartsuk szemeink előtt, hogy emberek vagyunk; 's hogy kívülünk más embertársaink is, kik szintugy; mint mi emberek, élnek; ha ezen elv vezérli cselekedeteinket az igazság országában lassan lassan, de még is hathatósan elébre haladunk.

Körmendy Camill.

24.

Scittyákhoz Erdélyben!

Fényes a' Scythá Nemzet
Mint a' tanú Napkelet,
Benne az éles elme,
Fél világnak félelme.
Scythának minden míve,
Tiszta lelke, jó szíve;
Gondolod földi, benne
Nemzetiség nem élne?
A' Scythának fegyvere
Hét ördögöt megvere;
A' merre ő csak tekint,
Mind annyi menykövet hint.
Csillog villog a' kardja,
Mint az ég' boltozatja;
Achillesi ereje,
Emberiség' védlője.
Áldjon meg a' Teremtő,
Magyar, Székely, Egykettő;
Fogadd e' kis éneket
Fényes dicső kis Nemzet!

B. J. J.

FOGLALAT.

Tizedik Füzet. — Octóber.

Lap.

1. MÉREY MIHÁLY Nádori Helytartó' képe. (*Debreczeni Bárany Ágoston.*) - - - - 723
2. Analogia. — (*Udvardy János.*) - - - - 729
3. M. Fabius Quintiliánus' ékesszóllási oktatásaiából a' X-ik könyv' I-ső Része. (*S. K. J.*) - - - 745
4. A' Római Történetek' veleje. Eutropiusból. VII. Könyv. — (*Folytatás.*) - - - - 778
5. Némelly jegyzések a' Battasokról. (*C. J. K.*) - - - 795
6. A' Gondviselés' különös játéka. (*N. P.*) - - - 797
7. Kisfaludy Károly' halálára. — (*Pataki János.*) - - 798
- Az én Dicsőségem. — *Fogarasy János.* — Barátomnak tanács. (*B. J. J.*) - - - - 800

Tizenegygyedik Füzet. — November.

8. Smith Angoly-Kapitány' életleirása, jeles nagy vitézsége Székesfehérvárnál, rettenthetetlensége 's különös történetei a' föld' négy részeiben. *Folytatás.* (*Homonnay Imre.*) - - - - 801
9. Levél-töredék a' Literatúra' ügyében. (*N. A. Kiss Sámuel.*) - - - - 809
10. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. — Harminczötödik Levél. — *Folytatás.* (*S. K. J.*) - - 820
11. Nemzeti egyetértés. — (*Udvardy János Egerből.*) - - 832
12. Válogatott darabok az Ánglus szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által. — (*Folytatás.*) - - - - 844
13. Az Eddystonei világíttó torony. (*Edvi Illés Pál.*) - - 859

14. Küszködés, a' Tudomány, Szerelem, Had, és Bor' kedvellői között. (<i>Hrabovszky Pál.</i>)	869
REGE, Lajos és Lilla. — (<i>B. J. J.</i>)	878

Tizenkettedik Füzet. — Deczember.

15. Toldalék-észrevételek, a' magyar nyelvet tárgya- zó értekezésekhez. — (<i>Udvardy János Egerből.</i>)	881
16. Válogatott darabok az Anglus szemlélőből. Időnk- re 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság ál- tal. — (<i>Folytatás.</i>)	887
17. A' Római Történetek' veleje Eutropiusból. VIII. Könyv. — <i>Folytatás.</i> (<i>S. K. J.</i>)	895
18. Két új Egyesületek a' Szász - Weimár - Eizenáki Nagy-Herczogságban. (<i>Némethy Pál.</i>)	910
19. Gusztáv Adolf' kétszázados ünnepe. (<i>Némethy Pál.</i>)	915
20. Aspásia. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	919
21. Az elfojtott boszszúállásnak nemes példája. (<i>Sza- bó Nepomuk.</i>)	928
22. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. — Har- minczhatodik Levél. — <i>Folytatás.</i> (<i>S. K. J.</i>)	933
23. Igazság és tévedés. (<i>Körmendy Camill.</i>)	946
24. Scittyákhoz Erdélyben! (<i>B. J. J.</i>)	958

